

İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

E-ISSN: 2548-0405

JOURNAL OF
SOCIAL POLICY
CONFERENCES

SOSYAL SİYASET
KONFERANSLARI
DERGİSİ

Yıl/Year: 2024/1

Sayı/Issue: 86

Haziran/June

İSTANBUL

Dizinler / *Indexing and Abstracting*

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Index
EBSCO Central & Eastern European Academic Source
EBSCO Sociology Source Ultimate
EBSCO Health Policy Reference Center
ProQuest Central
ProQuest Social Sciences Database
ProQuest Social Sciences Premium Collection
ProQuest Political Science Database
DOAJ
ERIH PLUS
RePEc IDEAS
RePEc EconPapers
SOBİAD

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Halil İbrahim SARIOĞLU

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Istanbul, Turkey

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. Sayım YORGUN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Istanbul, Turkey

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE ADDRESS

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ek Bina: 2 Kat: 3, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
34459, Beyazıt, Fatih / İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 (11500 & 11754 & 11624)

E-mail: sosyalsiyasetdergi@istanbul.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd>

<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/jspc/home>

YAYINCI / PUBLISHER

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
The publication languages of the journal are Turkish and English.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Sayim YORĞUN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – sayim.yorgun@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Emir KAYACAN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – emir.kayacan@istanbul.edu.tr

BAŞ EDİTÖR YARDIMCILARI / CO-EDITORS-IN-CHIEF

Doç. Dr. Selcan PEKSAN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – selcan.peksan@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – abdullah.erol@istanbul.edu.tr

YÖNETİCİ EDİTÖR / MANAGING EDITOR

Doç. Dr. M. Enes KAYAGİL – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – muhammet.kayagil@istanbul.edu.tr

EDİTORYAL ASİSTAN / EDITORIAL ASSISTANT

Araş. Gör. Sera YILDIRIM DALYAN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – sera.yildirim@istanbul.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye – zulfikar@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Hakan BEKTAŞ – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İstanbul, Türkiye – hbektas@istanbul.edu.tr

TANITIM YÖNETİCİSİ / PUBLICITY MANAGER

Araş. Gör. Betül TOZAR – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – betul.tozar@istanbul.edu.tr

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ / ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Abdurrahman BENLİ** – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye – abenli@sakarya.edu.tr
- Abdülkadir ŞENKAL** – Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye – aksenk@hotmai.com
- Adnan MAHİROĞULLARI** – Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye – mahirogullari@cumhuriyet.edu.tr
- Ahmet MAKAL** – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye – ahmet.makal@politics.ankara.edu.tr
- Alexandra KAASCH** – University of Bielefeld, Bielefeld, Germany – alexandra.kaasch@uni-bielefeld.de
- Angelo ARCIERO** – University of Rome, Rome, Italy – a.arciro@unimarconi.it
- Aşkın KESER** – Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye – askinkeser@gmail.com
- Ayhan GENÇLER** – Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye – ayhangencler@trakya.edu.tr
- Aysen TOKOL** – Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye – aysentokol@yahoo.com
- Halil İbrahim SARIOĞLU** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ibrahimsarioglu@gmail.com
- Magdolna VALLASEK** – Sapientia Hungarian University of Transylvania, Transylvania, Romania – mvallasek@yahoo.com
- Marzia ROSSI** – University of Rome, Rome, Italy – m.rossi@unimarconi.it
- Mehmet DEMİRBAĞ** – Essex University, Colchester, United Kingdom – mdemirc@essex.ac.uk
- Metin KUTAL** – İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – metin.kutal@gedik.edu.tr
- Mirella GIANNINI** – Napoli Federico II University, Napoli, Italy – migianni@unina.it
- Mustafa AYKAÇ** – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – maykac78@gmail.com
- Mustafa DELİCAN** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – mustafadelican@hotmail.com
- Mustafa Kemal BİÇERLİ** – Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye – kemal.bicerli@gmail.com
- Pasquale PELUSO** – University of Rome, Rome, Italy – p.peluso@unimarconi.it
- Sedat MURAT** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – sedatmurat59@gmail.com
- Süleyman ÖZDEMİR** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – sozdemir@istanbul.edu.tr
- Talat CANBOLAT** – Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – suleymanozdemir@yahoo.com
- Toker DERELİ** – Işık Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – toker.dereli@isikun.edu.tr
- Tunç DEMİRBILEK** – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye – tuncdemirbilek@gmail.com
- Valentina FRANCA** – University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia – valentina.franca@gmail.com
- Veysel BOZKURT** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – veyselbozkurt@yahoo.com
- Yusuf ALPER** – Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye – yalper@uludag.edu.tr
- Zeki PARLAK** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – zekiparlak@hotmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1 Impact of Covid-19 Pandemic on Organizational Movement of Theater Workers: A Case of Istanbul
Ayda Rona Aylin ALTINAY, Özcan GARAN, Betül PİŞKİN
- 18 The Effect of Efficiency and Cost Changes in Labor Factor on Physical Capital Investments: Dynamic Panel Data Analysis
Emek Faktöründeki Verimlilik ve Maliyet Değişimlerinin Fiziksel Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi
Ali İhsan ÖZTÜRK
- 26 Boşanmayla Parçalanmış Ailede Çocuğun Boşanma Sonrası Yaşam Deneyimleri: Ebeveyne Yabancılaşmaya İlişkin Nitel Bir Araştırma
Family Life Experiences of Children After Divorce: A Qualitative Research Parental Alienation
Sümeyra CEYLAN DOLANBAY, Aslıhan AYKARA
- 42 Uzun Dönemli Bakım Sigortasının Literatürdeki İzleri: Bibliyometrik Bir İnceleme
Traces of Long-Term Care Insurance in the Literature: A Bibliometric Review
Yusuf Can ÇALIŞIR
- 55 The Economic, Social and Environmental Effects of the Kahramanmaraş Earthquakes: The Case of Elbistan
Nükhet HOTAR, Asuman ALTAY, Çağnur BALSARI, Özlem ÇAKIR, Zeki A. BULUT, Üzeyir AYDIN, Ceyhun GÜLER, Yakup ÖZKAYA
- 72 Türkiye’de Sivil Toplumda Gönüllülük ve Psikolojik Sözleşme
Volunteering in Turkish Civil Society and the Psychological Contract
Zehra Zeynep SADIKOĞLU
- 86 Dezavantajlı Grupların Beyaz Perdedeki Temsili: Aamir Khan Sineması Örneği
Representation of Disadvantaged Groups in Cinematography: Evidence from Aamir Khan’s Cinema
Hasan YÜKSEL

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İNCELEME MAKALELERİ / REVIEW ARTICLES

- 106** The Trajectory of Decent Work in Türkiye: A Review with Gender-Oriented Statistics
Filiz BALOĞLU, Meltem GÜNGÖR DELEN
- 125** Sosyal Politikanın Kültürel Temelleri: Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı'nın Kuruluş Tartışmaları Üzerine Bir İnceleme
Cultural Foundations of Social Policy: A Study on the Establishment Discussions of the Social Assistance and Solidarity Foundations
Şenol KURT
- 145** İş İlişkisinde Aileyi Koruyan İş Hukuku Düzenlemelerinin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi
Evaluation of Labour Law Regulations to Protect Family-To-Business Relationships in The Terms of Social Policy
Merve ÇİLOĞLU YÖRÜBULUT
- 164** Uzaktan Çalışmadan Evden Tele Çalışmaya: Beyaz Yakalı Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği
From Remote Work to Telework from Home: Occupational Health and Safety of White-Collar Employees
Ayşıl KABAKÇI, Mehmet GÜLER
- 175** Soğuk Savaş Dönemi Kamu Görevlilerinin Sendikal Hakları: Batı Bloğu ve Türkiye
Civil Servants' Trade Union Rights in the Cold War Era: The Western Bloc and Türkiye
İbrahim YILMAZ
- 185** Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Tüketim Alışkanlıkları Ve Borçlanmanın Çalışma Hayatına Etkisi
The Effects of Consumption Habits and Borrowing on Working Life in the Context of Employee Poverty
Furkan DÜZENLİ

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucularımız,

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nin yeni sayısını sizlerle paylaşmanın heyecanını ve gururunu yaşıyoruz. Dergimizin kuruluşundan bu yana geçen süre içinde, sosyal politika alanına dair geniş kapsamlı ve derinlemesine analizler sunma misyonumuzu titizlikle sürdürmekteyiz. Günümüz dünyasında sosyal politika alanındaki sorunlar hızla evrilmekte ve bu dinamik değişim, dergimizin her sayısında yeni ve önemli tartışmaları gündeme getirmektedir.

Dergimizin bu sayısında, değerli akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanmış on üç makale bulunmaktadır. Her biri kendi alanında derinlemesine analizler ve incelemeler sunan bu makaleler insana yakışır iş konusundaki tartışmalardan doğal afetlerin sosyal ve ekonomik etkilerine, sosyal politikanın kültürel temellerinden sivil toplum kuruluşlarının işleyişine kadar geniş bir yelpazede yer alan çeşitli konularda özgün teorik ve ampirik çalışmaları içermektedir.

Sayımızın ilk araştırma makalesi olan “COVID-19 Pandemisinin Tiyatro Çalışanlarının Örgütsel Hareketliliği Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği” adlı çalışmada Aylin Altınay Cingöz, Özcan Garan ve Betül Pişkin, pandeminin tiyatro sektöründeki çalışanlar üzerindeki etkilerini inceliyor. Yazarlar, sanatçıların bu zorlu dönemde nasıl dayanışma içinde olduklarını ve yeni işbirliği modelleri geliştirdiklerini gözler önüne seriyor. Araştırmada tiyatro sektöründe çalışan 18 kişiyle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgulara göre, “birlik (ensemble)” kavramı çerçevesinde tiyatrodaki dayanışma örnekleri, kriz dönemlerinde sanatçılar arasındaki bağları güçlendirmiştir.

“Emek Faktöründeki Verimlilik ve Maliyet Değişimlerinin Fiziksel Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi” başlıklı makalesinde Ali İhsan Öztürk, Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Türkiye'deki emek verimliliği ve maliyetlerindeki değişimlerin fiziki sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini analiz ediyor. Çalışma, emek verimliliğinin sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilediğini, ancak emek maliyetlerinin ve ekonomik krizlerin bu yatırımları olumsuz etkilediğini ortaya koyuyor.

“Boşanmayla Parçalanmış Ailede Çocuğun Boşanma Sonrası Yaşam Deneyimleri: Ebeveyn Yabancılaşmaya İlişkin Nitel Bir Araştırma” adlı çalışmada Sümeyra Ceylan Dolanbay ve Aslıhan Aykara, boşanma sonrası çocukların ebeveynlerine karşı yabancılaşma süreçlerini nitel bir araştırmayla inceliyor. Araştırma, aile içi etkileşimlerin çocuklar üzerindeki uzun vadeli etkilerini ortaya koyarak, boşanma sürecinde aile danışmanlığının önemini vurguluyor.

Yusuf Can Çalışır'ın “Uzun Dönemli Bakım Sigortasının Literatürdeki İzleri: Bibliyometrik Bir İnceleme” başlıklı makalesi, uzun dönemli bakım sigortası üzerine yapılan çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle inceliyor. Çalışma, bu alandaki akademik çalışmaların zaman içindeki gelişimini ve temel araştırma alanlarını detaylandırıyor.

“Kahramanmaraş Depremlerinin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri: Elbistan Örneği” başlıklı makalede Nükhet Hotar, Asuman Altay, Çağnur Balsarı, Özlem Çakır, Zeki Atıl Bulut, Üzeyir AYDIN, Ceyhan Güler ve Yakup Özkaya 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş depremlerinin Elbistan'daki etkilerini nitel verilerle analiz ediyor. Çalışma, depremin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını ele alarak, bölgesel kalkınma için öneriler sunuyor.

Zehra Zeynep Sadıkoğlu'nun “Türkiye’de Sivil Toplumda Gönüllülük ve Psikolojik Sözleşme” başlıklı makalesi, Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ile gönüllüler arasındaki ilişkileri psikolojik sözleşme kavramı üzerinden inceliyor. Nitel araştırma yöntemi uygulanan çalışma, gönüllülerin beklentileri ile deneyimleri arasındaki farkları ortaya koyuyor ve STK’ların gönüllü yönetim süreçlerindeki eksikliklere dikkat çekiyor.

Sayımızın son araştırma makalesi olan “Dezavantajlı Grupların Beyaz Perdedeki Temsili: Aamir Khan Sineması Örneği” başlıklı makalede ise Hasan Yüksel, Bollywood’un önemli isimlerinden Aamir Khan’ın filmlerinde dezavantajlı grupların nasıl temsil edildiğini inceliyor. İçerik analizi yöntemini kullanan Yüksel’in çalışması, Khan’ın filmleri aracılığıyla dezavantajlılığa neden olan faktörler sonuçları ile birlikte analiz ederek, dezavantajlı grupların nasıl avantajlı hale geldiğini tüm boyutları ile tartışıyor. Bu çalışma, sinemanın toplumsal farkındalık yaratmadaki gücünü ve etkisini gözler önüne seriyor.

Sayımız farklı konulardaki inceleme makalelerini de içermektedir. Bu türdeki makalelerin ilki olan “Türkiye’de İnsana Yakışır İşin Seyri: Cinsiyet Odaklı İstatistiklerle Bir İnceleme” başlıklı çalışmada Meltem Güngör Delen ve Filiz Baloğlu, Türkiye’de son yirmi yılda insana yakışır iş kavramının gelişimini ve cinsiyetler arası farklılıkları mercek altına alıyor. Yazarlar, istihdam, sosyal koruma, işçi hakları ve sosyal diyalog başlıkları altında Türkiye’deki durumu ele alarak, cinsiyet temelli eşitsizlikleri ortaya koyuyor. Bulgular, istihdam fırsatlarından çalışma sürelerine kadar birçok alanda hala önemli iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu gösteriyor.

Şenol Kurt'un kaleme aldığı "Sosyal Politikanın Kültürel Temelleri: Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı'nın Kuruluş Tartışmaları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makale, sosyal politikaların kültürel temellerini ve bu politikaların Türkiye'deki yansımalarını derinlemesine inceliyor. İçerik analizi yöntemiyle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın kuruluş sürecindeki kültürel tartışmaları ele alan yazar, sosyal politikaların kültürel bağlamda nasıl şekillendiğini gözler önüne seriyor.

Merve Çiloğlu Yörübulut'un "İş İlişkisinde Aileyi Koruyan İş Hukuku Düzenlemelerinin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı makalesi, aile kurumunun iş yaşamında nasıl korunabileceğini tartışıyor. Çalışma, iş hukuku düzenlemeleri ile aileyi korumanın önemini vurguluyor ve bu alanda yapılması gereken düzenlemelere dikkat çekiyor.

Ayşıl Kabakçı ve Mehmet Güler'in "Uzaktan Çalışmadan Evden Tele Çalışmaya: Beyaz Yakalı Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği" başlıklı makalesi, evden tele çalışmanın beyaz yakalı çalışanlar üzerindeki etkilerini değerlendiriyor. Çalışma, iş sağlığı ve güvenliği açısından tele çalışmanın getirdiği risk ve fırsatları tartışarak, bu alanda alınması gereken önlemleri vurguluyor.

İbrahim Yılmaz'ın "Soğuk Savaş Dönemi Kamu Görevlilerinin Sendikal Hakları: Batı Bloğu ve Türkiye" başlıklı çalışması, Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Batı Bloğu ülkelerinde kamu görevlilerinin sendikal haklarını karşılaştırıyor. Yazar, Türkiye'nin bu alandaki gelişmelerde Batılı ülkelerin gerisinde kaldığını belirtiyor.

Son olarak, "Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Tüketim Alışkanlıkları ve Borçlanmanın Çalışma Hayatına Etkisi" başlıklı makalede Furkan Düzenli, kapitalist sistemde çalışan bireylerin tüketim ve borçlanma ekseninde içinde bulunduğu zorluklara dikkati çekmektedir. Yazar, çalışma hayatında yaşanan olumlu dönüşümlerle birlikte bireyin daha insani şartlara ve daha müreffeh bir hayata kavuşacağını dile getirmektedir.

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi olarak, akademik çalışmaların ve teorik tartışmaların pratiğe yansıtılarak toplumumuzun sosyal sorunlarının çözümüne katkıda bulunmasını temenni ediyoruz. Dergimizin bu sayısında yer alan makalelerin, sosyal politika alanındaki güncel tartışmalara önemli katkılar sağlayacağını ve araştırmacılara yeni perspektifler sunacağını umuyoruz. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi olarak, sizlerden gelen ilgi ve geri bildirimlerin çalışmalarımıza büyük bir motivasyon kaynağı olduğunu belirtmek isteriz.

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'ne bugüne kadar katkı sağlayan yazarlarımıza, hakemlerimize ve kurul üyelerimize teşekkür ederiz. Ayrıca, değerli yardımcı editörlerimiz Selcan Peksan, Muhammet Enes Kayagil, Sera Yıldırım Dalyan, Abdullah Erol, Betül Tozar ve Ömer Koç'a tüm süreçlerdeki emeklerinden dolayı minnettarız. Dergimizin yayınevi sorumlusu Selin Dizbay'a, Esmâ Cavuşoğlu'na, koordinatör Metin Tunç Hocamıza ve İstanbul Üniversitesi Yayınevi'nin diğer çalışanlarına yayım süreçlerinde ve indekslerle iletişimde gösterdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz.

İlginiz ve desteğiniz için teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz.

Saygılarımızla,
Prof. Dr. Sayım Yorgun
Doç. Dr. Emir Kayacan
Baş Editörler

EDITORIAL

Dear Readers,

We are excited and proud to share the new issue of the Journal of Social Policy Conferences with you. Since the inception of this journal, we have diligently pursued our mission to provide comprehensive and in-depth analyses in the field of social policy. In today's rapidly evolving world, the issues in social policy are changing swiftly, and this dynamic shift brings new and significant discussions to the forefront of each issue of our journal.

In this issue of our journal, there are thirteen articles prepared with contributions from esteemed academics. These articles, offering in-depth analyses and reviews in their respective fields, cover a wide range of topics, from discussions on decent work to the social and economic impacts of natural disasters, from the cultural foundations of social policy to the functioning of non-governmental organisations, including unique theoretical and empirical studies.

The first research article in our issue, titled 'The Impact of The Covid-19 Pandemic on Organisational Movement of Theatre Workers: The Case of Istanbul', by Aylin Altınay Cingöz, Özcan Garan and Betül Pişkin, examines the effects of the pandemic on theatre workers. The authors highlight how artists showed solidarity and developed new collaboration models during this challenging period. According to findings from interviews with 18 individuals working in the theatre sector, examples of solidarity in theatre within the framework of the "ensemble" concept have strengthened the bonds among artists during times of crisis.

In his article 'The Effect of Efficiency and Cost Changes in Labour Factor on Physical Capital Investments: Dynamic Panel Data Analysis', Ali İhsan Öztürk analyzes the effects of changes in labour productivity and costs on physical capital investments in EU member states and Turkey. This study reveals that labour productivity positively impacts capital investments, but labour costs and economic crises negatively affect these investments.

In the article 'Children's at Divorced Family Life Experiences After Divorce: A Qualitative Research on Parental Alienation', Sümeýra Ceylan Dolanbay and Aslıhan Aykara investigate the processes of parental alienation in children after divorce through qualitative research. The study emphasises the long-term effects of intra-family interactions on children, highlighting the importance of family counselling during the divorce process.

Yusuf Can Çalışır's article 'Traces of Long-Term Care Insurance in the Literature: A Bibliometric Review' examines studies on long-term care insurance using the bibliometric analysis method. This study details the development of academic work in this area over time and identifies key research areas.

The article titled 'The Economic, Social, and Environmental Effects of Kahramanmaraş Earthquakes: The Case of Elbistan', by Nükhet Hotar, Asuman Altay, Çağnur BALSARI, Özlem ÇAKIR, Zeki Atıl BULUT, Üzeyir Aydın, Ceyhun GÜLER, and Yakup ÖZKAYA, analyzes the impacts of the February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes in Elbistan using qualitative data. This study addresses the economic, social, and environmental dimensions of the earthquake and offers suggestions for regional development.

In her article 'Volunteering in Turkish Civil Society and Psychological Contract', Zehra Zeynep Sadıkoğlu examines the relationships between non-governmental organisations and volunteers in Turkey through the concept of the psychological contract. The qualitative study highlights the discrepancies between volunteers' expectations and experiences and highlights deficiencies in NGOs' volunteer management processes.

In the final research article of our issue, 'The Representation of Disadvantageous Groups in Cinematography: Evidence from Aamir Khan Cinema', Hasan Yüksel examines how disadvantaged groups are represented in the films of Aamir Khan, a prominent figure in Bollywood. Using content analysis, Yüksel analyzes the factors causing disadvantage and how these groups become advantaged through Khan's films, demonstrating the power and impact of cinema in creating social awareness.

Our issue also includes review articles on different topics. The first of these, 'The Trajectory of Decent Work in Türkiye: A Review with Gender-Oriented Statistics', by Meltem Güngör Delen and Filiz Baloğlu, examines the development of the concept of decent work in Turkey over the past twenty years and the gender disparities. The authors address the situation in Turkey under the headings of employment, social protection, workers' rights, and social dialogue, revealing gender-based inequalities. The findings indicate that significant improvements are still needed in many areas, from employment opportunities to working hours.

Şenol Kurt's article, 'Cultural Foundations of Social Policy: A Study on the Establishment Discussions of the Social Assistance and Solidarity Foundation', deeply examines the cultural foundations of social policies and their reflections in Turkey. Using content analysis, the author discusses the cultural debates during the establishment process of the Social Assistance and Solidarity Foundation, revealing how social policies are shaped in a cultural context.

Merve Çiloğlu Yörübulut's article 'Evaluation of Labour Law Regulations that Protect The Family in Business Relationships in Terms of Social Policy', discusses how the family institution can be protected in the workplace. The study emphasises the importance of protecting the family through labour law regulations and highlights the necessary adjustments in this area.

Ayşıl Kabakçı and Mehmet Güler's article 'From Remote Work to Telework from Home: Occupational Health and Safety of White Collar Employees' evaluates the impacts of telecommuting from home on white-collar workers. This study discusses the risks and opportunities brought by telecommuting in terms of occupational health and safety and highlights the measures that need to be taken in this area.

In his article 'Trade Union Rights of Civil Servants' in the Cold War Era: Western Block and Türkiye', İbrahim Yılmaz compares the trade union rights of public servants in Turkey and the Western Bloc countries during the Cold War period. The author notes that Turkey lagged behind Western countries in development in this area.

Finally, in 'The Effects of Consumption Habits and Borrowing on Working Life in the Context of Employee Poverty', Furkan Düzenli draws attention to the challenges faced by working individuals in the capitalist system in the context of consumption and indebtedness. The author argues that positive transformations in working life will lead to more humane and prosperous living conditions for individuals.

As the editors of the Journal of Social Policy Conferences, we hope that academic studies and theoretical discussions will be reflected in practise and contribute to solving social problems in the society. Also, we expect that the articles in this issue will make significant contributions to current discussions in the field of social policy and provide new perspectives for researchers. We would like to state that your interest and feedback are a great source of motivation for our work.

We extend our thanks to the authors, reviewers, and board members who have contributed to the Journal of Social Policy Conferences to date. Additionally, we are grateful to our valued assistant editors, Selcan Peksan, Muhammet Enes Kayagil, Sera Yıldırım Dalyan, Abdullah Erol, Betül Tozar, and Ömer Koç, for their efforts throughout all the processes. We also thank our publisher's responsible Selin Dizbay, Esmâ Çavuşoğlu, coordinator Metin Tunç, and other employees at Istanbul University Press for their support during the publication processes and communication with the corresponding indexes.

Thank you for your interest and support. We wish you an enjoyable reading.

Sincerely,
Prof. Dr. Sayım Yorgun
Assoc. Prof. Dr. Emir Kayacan
Editors-in-Chief

Impact of Covid-19 Pandemic on Organizational Movement of Theater Workers: A Case of Istanbul

Ayda Rona Aylin ALTINAY¹ , Özcan GARAN² , Betül PİŞKİN³

¹(Asst. Prof. Dr.), Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics, Istanbul, Türkiye

²(Asst. Prof. Dr.), Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics, Istanbul, Türkiye

³(Res. Asst.), Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics, Istanbul, Türkiye

ABSTRACT

The COVID-19 outbreak that emerged in China in late 2019 was declared a pandemic by the World Health Organization, causing havoc on national and global scales. Its impact on culture and the arts has been profound, resulting in devastating consequences for the sector. Recognizing this, a cooperation protocol titled “The Effects of the Global Pandemic on Istanbul Cultural Life” was established in 2021 through a partnership between Istanbul University and the Istanbul Provincial Directorate of Culture and Tourism. The primary objectives of this protocol were to assess the pandemic’s effects on Istanbul’s cultural and artistic scene, propose relevant solutions, and disseminate findings to the public through a comprehensive report. The protocol included eight distinct fields: cinema, theater, music, publishing, librarianship, museology, exhibition, and festivals. This study focuses on the impact of the pandemic on theater professionals. Throughout the pandemic, theater workers banded together, fostering a spirit of organization and solidarity. This collaborative environment provided artists with opportunities to collaborate, offer mutual support, and establish solidarity funds. In theater, the term “ensemble” denotes a group of actors who unite to produce a play. Each member of the ensemble brings their unique talents and skills to the performance, fostering a collaborative atmosphere in which they support one another, ultimately resulting in a seamless production. The concept of ensemble is foundational in theater as it not only promotes cooperation and support among actors but also encourages group innovation. We contend that the instances of cooperation and unionization witnessed in the theater industry during the COVID-19 pandemic exemplify the essence of the ensemble in the theater. In the study designed using the qualitative research method, an in-depth interview technique was used as a data collection tool. A total of 18 individuals, nine women, and nine men, working in the theater industry were interviewed. The data obtained from these interviews were transcribed and analyzed using the MAXQDA Qualitative Data Analysis Program.

Keywords: COVID-19 Pandemic, Ensemble, Theatre Workers, Effects of Covid-19 on Theatre Sector

Introduction

The COVID-19 pandemic has inflicted significant challenges on the cultural and artistic landscape in Turkey, mirroring the global impacts felt across the sector. The closure of theaters, cinemas, festivals, and various shows has led to a sudden and severe loss of income for performers. Emergency measures mandating social distancing and other safety protocols have proven impractical for performers, thereby intensifying the situation. This paper explores the magnitude of issues stemming from COVID-19 within the cultural and artistic sector, examining whether it has engendered new labor-related challenges and, if so, how these have impacted labor solidarity initiatives. Through conducting in-depth interviews with workers in the theater sector, we have sought to illuminate the effects of the COVID-19 pandemic on the industry, elucidate the challenges faced by workers and communities, assess governmental policies’ efficacy, and discern the emergence of support mechanisms independent of state intervention.

The literature consistently highlights a shared reality: the culture and arts sector, along with those engaged in creative labor, have long faced challenging and precarious conditions. As articulated by Menger (1999: 542), the pursuit of flexibility and a temporary employment structure are fundamental characteristics of labor markets in the art industry. Echoing these sentiments, the Artists’ Union England expresses similar concerns: “Across the arts professions, the same issues pop up again and again: low pay, precariat and a lack of social and employment protection” (Staunton, 2020: 2). The advent of the COVID-19 pandemic

Corresponding Author: Betül Pişkin E-mail: betulpiskin@istanbul.edu.tr

Submitted: 17.07.2023 • **Revision Requested:** 11.12.2023 • **Last Revision Received:** 16.02.2024 • **Accepted:** 21.02.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

further intensified existing challenges, ushering in unprecedented circumstances that intensified these challenges. Such challenges represent the culmination of multiple crises and failures within the capitalist market economy (Karakioulafi, 2022: 3).

COVID-19 has followed similar patterns in its impact on the cultural and creative sectors. The 2020 Annual Work Program for the Creative Europe Program outlined actions to provide sector-specific support to the theater sector, notably through a comprehensive study. The primary objective of this study was to gather quantitative and qualitative data, provide a comprehensive understanding of the socioeconomic profile and influence of the theater sector across the EU, and highlight its diversity, financing structures, ownership models, and programing methodologies among stakeholders. Furthermore, this study examined the initial impact of COVID-19 on the theater sector and analyzed the support mechanisms available in Creative Europe countries. Drawing upon data collected through extensive desk research, interviews, surveys, and feedback gathered from stakeholders during the validation seminar, the report provided a thorough assessment. Looking ahead, a new report is slated for release in 2022, focusing on the vulnerabilities within the theater sector and suggests potential solutions. Commissioned by the Directorate-General for Education, Youth, Sport, and Culture in July 2022, this forthcoming report highlights the sector's diversity, varied business models, and programing methods used by stakeholders throughout the EU. (European Commission, 2022).

The literature reflects similar impacts worldwide. The pandemic has profoundly affected the performing arts, particularly in terms of internationalization and audience engagement, as highlighted by the EU Cultural Relations Platform (2021) and further substantiated by data from a survey conducted by CINARS¹. According to the survey, a substantial portion of performance events were either postponed (38%), canceled (40%), or significantly reduced (22%) because of the pandemic. Consequently, nine out of ten artists had to curtail their international travel during the 2020–2021 season, with 60% expecting a return to normalcy no earlier than a year. Furthermore, the pandemic resulted in the closure and suspension of programs in several national theaters. In Argentina, during the COVID-19 pandemic, the public tender for Puntos de Cultura witnessed two significant calls, which marked a historic milestone for the program with an expanded budget. The first call received 1.061 applications from various regions of the country, ultimately awarding funding to 213 organizations. The second call closed on June 19th, and received a total of 1.936 proposals, as cited by the Ministry of Culture. Serafini and Novosel (2021) conducted interviews in which respondents emphasized the swift action undertaken by the National Ministry of Culture, particularly in contrast with the Ministry of Culture of the City of Buenos Aires. A cultural producer currently employed by the Buenos Aires City Government noted that the National Ministry of Culture swiftly implemented clear measures and effective communication, which were crucial in creating a sense of support within the sector. Consequently, the sector began receiving the necessary support expeditiously. Moreover, alongside government measures, there has been a notable contribution from artists and cultural workers in supporting their peers and local communities affected by the crisis. This support has been particularly significant in cases where governmental interventions are either insufficient or nonexistent. The crisis has presented an opportunity to address the issue of informality by developing suitable mechanisms and systems for supporting workers and enhancing the equitable distribution of public funds. Furthermore, the crisis has emphasized the significance of participatory and federal cultural networks, such as Puntos de Cultura, in mobilizing the caring capacities of the culture sector to support one another in times of need (Serafini & Novosel, 2021: 58-9). In Albania, the National Theater, Bosnia, Herzegovina's National Theater of Sarajevo, and North Macedonia's Macedonian National Theater. Moreover, various festivals in China have been canceled or postponed due to the pandemic, such as the Hong Kong Arts Festival, the Macao Arts Festival, the China Shanghai International Arts Festival, and the China Performing Arts Expo (Cultural Relations Platform, 2021: 16). In Indonesia, Sutopo et al. (2022) cite an interview with an independent theater director who, while pursuing her artistic endeavors, humorously remarks on her primary source of income being the clothing business, which has proven more profitable than the arts by providing her with sustenance for several years (Sutopo et al., 2022: 887).

In Argentina, during the COVID-19 pandemic, the public tender for Puntos de Cultura witnessed two significant calls, which marked a historic milestone for the program with an expanded budget. The first call received 1.061 applications from various regions of the country, ultimately awarding funding to 213 organizations. The second call closed on June 19th, and received a total of 1.936 proposals, as cited by the Ministry of Culture. Serafini and Novosel (2021) conducted interviews in which respondents emphasized the swift action undertaken by the National Ministry of Culture, particularly in contrast with the Ministry of Culture of the City of Buenos Aires. A cultural producer currently employed by the Buenos Aires City Government noted that the National Ministry of Culture swiftly implemented clear measures and effective communication, which were crucial in creating a sense of support within the sector. Consequently, the sector began receiving the necessary support expeditiously. Moreover, alongside government measures, there has been a notable contribution from artists and cultural workers in supporting their peers and local communities affected by the crisis. This support has been particularly significant in cases where governmental interventions are either insufficient or nonexistent. The crisis has presented an opportunity to address the issue of informality by developing suitable mechanisms and systems for supporting workers and enhancing the equitable distribution of public funds. Furthermore, the crisis

¹ Cultural Relations Platform is an EU funded project. IETM is the International Network for Contemporary Performing Art, and CINARS (International Exchange for the Performing Arts) is a nonprofit organization founded in 1984 and based in Montreal. (Cultural Relations Platform, 2021)

has emphasized the significance of participatory and federal cultural networks, such as Puntos de Cultura, in mobilizing the caring capacities of the culture sector to support one another in times of need (Serafini & Novosel, 2021: 58-9).

Theater professionals worldwide have experienced various income losses during the COVID-19 pandemic. In Indonesia, many individual workers in the creative sector have jobs with characteristics similar to those in the informal sector, often lacking union representation, job security, and adequate health and safety protections. With the lack of welfare support in the country's tax-transfer system, these workers, including those in the creative sector, may have limited or no access to state-sponsored social safety nets during periods of mobility restrictions. The impact of COVID-19 on young people working in the creative sector extends beyond financial loss, as previous studies have shown that the crisis's effects extend beyond financial difficulties (Sutopo et al., 2022: 879).

In Greece, the initial support measures implemented by the government were found to be unsuitable for the employment practices prevalent in the cultural industry. This led to the formation of artist unions and solidarity groups such as support art workers. Karakioulafi (2022) investigated the effects of the COVID-19 crisis on the job conditions and financial prospects of actors and actresses in Greece, as well as the actions they undertook during this time, based on qualitative research. This study reveals that despite containment and social-distancing regulations imposing limitations, enforced idleness and increased vulnerability prompted communal discussions and collaborative procedures as the actors recognized the precariousness of their work conditions. The president of the Hellenistic Actors Union expressed this sentiment, stating, "The Coronavirus brought so many bad things, but it also brought a good thing: it made us think, to look deep inside ourselves. Many colleagues found things inside themselves that had been troubling them for years but that the rhythm of their work forced them to keep buried. The memoranda did great damage to our sector. We lived for more than 12 years of complete insecurity. Actors were paid 200 euros in terms and conditions that were degrading. We were all forced to make concessions and tolerate a lot" (Karakioulafi, 2022: 19).

The OECD Policy Responses to Coronavirus (2020) presents a similar perspective, with an appendix providing an overview of the responses. The report highlights, "Hopefully, some governments and cities proved better policies that assist cultural and creative sectors. In order to support the survival of venue-based sectors, such as theatres and operas, which had to cancel their performances due to social distancing measures, cities in the United Kingdom, as well as Amsterdam and Helsinki, have suspended contractual performance targets for cultural institutions. However, these cities have continued to provide grants to these institutions." (OECD, 2020: 26).

Australia stands out as an example of a country with effective policies. The Australian government introduced a JobMaker plan worth AUD 250 million aimed at reviving the country's creative economy. This plan includes various initiatives, including seed investment through the Restart Investment to Sustain and Expand Fund, offering AUD 75 million in competitive grant funding to assist event and production businesses in organizing new festivals, concerts, tours, and events as social-distancing restrictions ease. Additionally, the plan includes Show Starter Loans, providing AUD 90 million in concessional loans to creative economy businesses for new productions and events that foster job creation and economic activity. Furthermore, the plan allocates AUD 35 million in direct financial assistance to support significant Commonwealth-funded arts and culture organizations facing threats to their viability due to COVID-19. Several governments have specifically targeted relief efforts toward creative and cultural organizations and workers. For instance, Italy suspended social security payments, welfare contributions, VAT, and other fees for museums, theaters, concert venues, and other cultural organizations (OECD, 2020: 31-33).

The OECD Policy Responses (2020) outlined various structural policies aimed at simplifying administrative procedures and financial measures to support the cultural sector. These measures included public funding, employment support, payments deferral, grants, subsidies for cultural institutions and individual artists, compensation for losses, loan provisions and guarantees, investment incentives, job retention, income support, unemployment benefits, and advanced aid. In addition, many countries have offered postponements and relief of dues to alleviate financial burdens. Governments also provided procedural flexibility to support the training and employment of creative workers. Knowledge mobilization and impact analysis are employed to inform decision-making, while digitalization, innovation, and review of copyright licensing support the use of digital content. Among these measures, Turkey has notably postponed dues in the cultural and creative sector, indicating the severity of the situation.

Due to the COVID-19 outbreak that started in the second half of the 2019–2020 season, many performances were suspended in Turkey (Table 1). Some cinema and theater shows transitioned to virtual platforms, and with pandemic measures in place, theaters remained closed, resulting in a significant decline in audience numbers, seats, and performances. During the 2019–2020 season, one out of every five theater halls (venues) closed, reducing the number of theater halls from 901 to 720 and 400 (from the 2018–2019 season to 2019–2020 and 2020–2021 seasons, respectively). Consequently, the number of theater shows in 2019–2020 decreased by 40% compared to the 2018–2019 season. The number of theater audiences decreased by 43% in the 2019–2020 season by 4,492,293 compared to 7,899,547 in the 2018–2019 season. In the 2020–2021 season, the situation worsened, with a 44% decrease in the number of theater halls and a 42% decrease in the number of theater seats compared with that in the previous season. Accordingly, in the same season, there were 400 theater halls, and the number of theater seats was 156,009.

The audience numbers decreased by 84%, reaching 714.864 attendees. The number of plays performed in theaters dropped by 73% compared with the previous season, with a total of 1.665 plays performed. The number of locally written plays performed in theaters decreased by 74%, while the number of translated (foreign) plays decreased by 67%. In terms of audience attendance, the number of viewers for locally written plays decreased by 84%, and that for translated plays decreased by 85% compared with the previous season. Additionally, the number of theater plays staged decreased by 79%, totaling 4.284 performances. The decline in the number of locally written plays and translated works performed in theaters was 79%, whereas the decrease in the presentation of children's plays within theater halls was 86%. The number of performances of adult plays decreased by 81% in 2020–2021 compared with 2019–2020, while the number of children's play performances decreased by 90%. In the same season, the number of adult play attendees decreased by 81% and the number of children's play attendees decreased by 90%. The number of children's plays performed in theater halls decreased by 84,5%, while the number of adult plays performed decreased by 63% in the 2020–2021 season (Veri Kaynagi, 2023).

Table 1. Turkey's theater statistics (2018-2021).

Season	2018–19	2019–20	2020–21
Number of theater halls	901	720	400
Number of theater seats	354,777	267,857	156,009
Number of theater audiences	7,899,547	4,492,293	714,864
Number of shows in theater halls	33,851	20,175	N/A
Number of theater plays staged	9,790	6,236	4,284
Number of original show audiences	5.9 million	3.3 million	500,000
Number of translated show audiences	2 million	1.2 million	200,000
Number of audiences for adult shows	18,598	11,729	2,229
Number of audiences for children's shows	15,237	8,446	845

Source: Compiled from TÜİK Bülten 2021–2022.

The COVID-19 pandemic has undeniably brought about challenges for the theater industry; however, it has also fostered a sense of solidarity within the community. This phenomenon was explored in a recent study, which revealed that theater actors have intensified their efforts to organize and support each other during these challenging times. Specifically, this study focused on the Turkish theater scene, highlighting how instances of solidarity witnessed during the pandemic empowered artists to advocate for their rights and amplify their voices. Detailed accounts of these solidarity initiatives are provided in the subsequent sections.

It is crucial to acknowledge that the tradition of organizing and unionization in Turkey predates the pandemic era, particularly within the entertainment and cultural sectors. While delving into a comprehensive history of labor movements in Turkey would offer valuable context, our paper's focus lies elsewhere. Thus, we provide only a brief overview.

The root of actor and actress union activism in Turkey can be traced back to the early 1960s, gaining significant traction by the mid-1970s with the establishment of various unions within the fields of cinema, theater, and opera. A notable milestone occurred with the "Grand Actors Meeting" on November 29, 2010, attended by approximately 500 industry professionals. This gathering marked the endorsement of a proposed project aimed at establishing the Actors Union of Turkey, driven by personal and independent efforts. Recognizing the need to unify theater professionals under one title. The Theater Cooperative was founded in May 2018 to address the economic challenges encountered by private theaters in Beyoğlu. Over a decade of endeavors, initiatives such as the Alternative Stages Union and Independent Theater Union paved the way for the cooperative's emergence as a suitable organizational framework. Distinct from the Actors' Union, which primarily advocates for actors' interests within production processes, the cooperative focuses on addressing the commercial challenges faced by private theaters functioning as institutions. This differentiation allows actors to engage both as union members and as institutional cooperative partners. The cooperative's objective is to champion the economic and legal concerns of theaters operating as legal entities, emphasizing collaboration with entities such as the Actors' Union. Moreover, various cooperative organizations within the sector address specific needs, with the discussed cooperative striving for comprehensive sectoral cohesion. (Tiyatro, 2019)

After the pandemic began, numerous theater actors and workers attempted to reach out to people confined to their homes by organizing online plays, live broadcasts, and virtual events. In addition, artists and cultural workers extended support to one another through the establishment of solidarity funds. Yiğit (2021) describes several instances of solidarity within the art world, including the following:

- Artists and cultural workers attempted to reach people at home by organizing online exhibitions, hosting live broadcasts, and

organizing virtual events. For instance, many museums have digitized their exhibitions and collections, while artists have performed concerts for audiences in their homes through live broadcasts.

- Solidarity funds were established by artists and cultural workers to aid those who were unemployed or experiencing financial hardships.
- Charitable events were organized by artists and cultural workers to show support for healthcare professionals and other frontline workers fighting the pandemic. Numerous artists organized concerts and other events to assist healthcare workers facing financial challenges due to the pandemic.
- Artists and cultural workers created different organizations and platforms to continue their solidarity after the pandemic. For example, many artists and cultural workers have united to form associations or platforms aimed at fostering solidarity and bolstering support for the art community in the future.

Yiğit's documented socioeconomic solidarity practices include the following:

1. Omuz (Shoulder): Omuz emerged as a solidarity platform tailored to theater workers facing unemployment or financial hardships due to the pandemic. This platform unites theater workers to offer mutual support and extend financial aid to those in need.
2. Artist Support Union: The Artist Support Union is a solidarity platform established to extend financial assistance to cultural and artistic workers in Turkey. Through donations and volunteer efforts, the union addresses the financial needs of artists and cultural workers, fostering a sense of communal support.
3. Theater Cooperative: The Theater Cooperative is a form that brings theater workers together to collaborate and be in solidarity. The cooperative was established to support each other in the production process of theater productions, share financial resources, and collaborate. Due to the serious financial difficulties created by the pandemic period for private theaters and independent theater actors, the Theater Cooperative and the Private Theaters Cooperative Union organized some campaigns to support the industry. Initiatives like the "We Have a Place for You" campaign allowed reservations to support struggling theater actors, with additional support from institutions, such as the donation of viewing cards to medical students (1000 viewing cards). Furthermore, private theaters advocated for industry support through a proposal package submitted to the Ministry of Culture and Tourism. The Actors Union also supported actors and dubbing artists. A report compiled by the IKSU highlighted global and domestic support efforts within the culture and art sector (Özarslan, 2021).
4. Orta Hareketi (Middle Movement): The Middle Movement is a platform dedicated to connecting artists involved in theater and performance arts during the pandemic, fostering collaboration and solidarity. This initiative facilitates the exchange of ideas and the establishment of solidarity funds among artists.
5. Cengaver Solidarity Fund: The Cengaver Solidarity Fund was established to help musicians and other cultural and artistic workers experiencing financial difficulties during the pandemic. Through donations, the fund provides crucial financial support to artists, enabling them to sustain their creative productions.
6. Corporate Support: Throughout the pandemic, several companies established funds to provide financial support to workers in the culture and art sector. These corporate funds play an important role in sustaining the culture and art community during challenging times.

Methodology

The emergence of the COVID-19 outbreak in China at the end of 2019, declared a pandemic by the World Health Organization, caused havoc on both national and global scales. Among the sectors deeply affected, cultural and artistic life had devastating consequences. Recognizing this, a collaborative effort titled "The Effects of the Pandemic on Istanbul Cultural Life" was initiated through a protocol signed between Istanbul University and the Istanbul Provincial Directorate of Culture and Tourism in 2021. The primary objectives of this collaboration were to assess the pandemic's impact on Istanbul's cultural and artistic scene, provide suggestions related to these findings, and share the results with the public through a comprehensive report. The protocol included eight distinct fields: cinema, theater, music, publishing, librarianship, museology, exhibition, and festival-fair. Ethical approval for the research was obtained from the Istanbul University Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee on February 21, 2022. This study focuses on the impact of the pandemic on theater workers, with data collection spanning four months from March to June 2022.

The methodology employed in this study is qualitative research, aimed at elucidating social phenomena within their natural context and formation. Unlike quantitative research, which primarily concerns itself with measuring occurrences, qualitative research seeks to understand and interpret the underlying meaning of various phenomena in the social realm. It employs techniques such as description, decoding, and translation to uncover deeper significance (Van Maanen, 1979). Rather than manipulating event variables, qualitative research seeks to uncover the variables themselves, utilizing open-ended questions, interviews, observations, and other methods to collect rich and detailed data. Although the number of participants in this study is limited, the data collected

are extensive and detailed (Ilgar & Ilgar, 2013). Qualitative research involves various methodologies, such as ethnography, phenomenology, content analysis, conversation analysis, discourse analysis, narrative analysis, and grounded theory (Jackson II et al., 2007).

This study employs a constructivist grounded theory approach to examine the impact of the COVID-19 pandemic on the organizational behavior of individuals within the theater industry. Grounded theory, a qualitative research methodology, entails the systematic collection and analysis of data to develop new theories. It elucidates the relationship among conceptual categories and illustrates the theoretical frameworks within which they are generated, altered, and sustained. Unlike other qualitative methodologies, grounded theory emphasizes theory building (Merriam, 2009). Constructivist grounded theory, developed by Charmaz as an alternative interpretation of grounded theory, addresses concerns regarding researcher bias (Fassinger, 2005: 164). Charmaz contends that while traditional grounded theory is instrumental in developing new theories, it fails to acknowledge the researcher's integral role in the data generation and analysis process. She argues that researchers are inherently embedded in the environments they study, influencing the theory-generating process through their background, relationships, experiences, and perspectives (Charmaz, 2014: 41). Furthermore, she criticizes Glaser and his adherents for disregarding these preconceptions, which she considers essential for critical examination (Charmaz, 2017).

Constructivist grounded theory emphasizes the collaborative construction of theory between the researcher and participants, recognizing that knowledge is built through social interaction. It acknowledges the role of the researcher's own experiences and perspectives in theory construction. In this approach, the researcher actively engages with participants to cocreate meaning and develop theories grounded in data while reflecting on participants' perspectives (Ramalho et al., 2015). The methodology involves simultaneous data collection and analysis throughout the research process, employing various methods for sampling, data collection, and analysis (Çelik & Ekşi, 2018: 118).

This study utilized in-depth interviews as the primary data collection tool, defined as "a technique of collecting information verbally through conversation on the researched topic" (Baloğlu, 2020: 90). Semistructured interview guide, combining the characteristics of both structured and unstructured interviews (Bal, 2017: 283), was employed to facilitate the interviews. This characteristic of the semistructured interview guide facilitates the acquisition of comprehensive information on the subject while allowing for a more controlled direction of the interview (Coşkun et al., 2015: 95). Although questions are pre-prepared, the flexibility exists to pose additional inquiries as the interview progresses or to eliminate questions deemed ineffective (Bal, 2017: 283). Considering these aspects, a single semi-structured interview guide was designed for the research at hand, with adjustments made as necessary during the interviews to accommodate any sectoral differences that arose.

In qualitative research, data collection typically involves smaller samples that fully represent the research topic, employing non-probability-based sample selection (Shaheen, Pradhan, & Ranajee, 2019). Consequently, this study used non-probabilistic (judgmental) sample selection techniques. However, given the multifaceted nature of the study, which focused on the experiences of theater employees and included multiple objectives, a mixed (hybrid) sampling method was adopted (Gill, 2020). Within this mixed method, both maximum diversity (heterogeneous) sampling and snowball (chain) sampling methods were utilized simultaneously.

In utilizing maximum variation sampling, the objective is to involve diversity relevant to the problem, including similar, variable, and disparate situations (Grix, 2010, as cited in Baltacı, 2018: 249). In this study, given that inquiries were directed at different professional groups within the theater industry, maximum diversity sampling was employed. In addition, a snowball sampling method was adopted to access these professionals. This method involves initiating the process by asking questions such as "Who possesses the most knowledge about this subject? Who should I begin the interview with?" (Baltacı, 2018). By employing both sampling methods, a total of 18 individuals, comprising 9 females and 9 males, were interviewed (Table 2). The participants had an average age of 43 years, with females averaging 42 years and males 43 years. The youngest participant was 32 years old, whereas the oldest was 51. All participants were engaged professionally across various sectors within the theater industry. With the exception of three individuals, all reported working in multiple sectors. Notably, participants 4 and 17 exhibited the highest diversity in this regard. Their professions include roles in directing, playwriting, acting, and academia. Thus, this broad spectrum facilitated a comprehensive evaluation of the theater pandemic's impact on the sector.

A semistructured interview questionnaire was used throughout the research, comprising five sections. In the first section, questions such as "What was the impact of the pandemic on your sector? Can you evaluate it, especially taking into account the pandemic measures of the state?" questions were posed. In the second section, participants were prompted with questions like "What strategies did you or your sector adopt to navigate through the challenges posed by the pandemic?" In the third section, the participants answered the question, "What are the main problems that your sector is currently facing?" where they explained their personal experiences. In the fourth section, participants were prompted with a series of questions aimed at eliciting their insights and perspectives. These questions included: "What are your suggested solutions to address the challenges within your sector? Additionally, What are your thoughts on the pandemic measures? How do you evaluate the viability of operating at 50% capacity? Considering the dynamics of virus transmission, what are your recommendations for managing capacity utilization in cinemas

Table 2. Demographic structure of participants

Participants	Sex	Age	Jobs
Participant 1	Female	44	Performance maker and academician
Participant 2	Female	49	Actress, cofounder, and manager of a theater
Participant 3	Male	44	Director
Participant 4	Male	50	theater actor, General artistic director of a theater, academician
Participant 5	Female	40	Theatre artist
Participant 6	Male	35	Writer and manager of a theatertheater academician
Participant 7	Female	35	Actress, owner, and manager of a theater
Participant 8	Male	41	Actor
Participant 9	Male	58	Cofounder and director of a theater
Participant 10	Male	35	Theatre actor and instructor
Participant 11	Male	32	Theatre artist/proletarian
Participant 12	Female	47	Cofounder and manager of a theater
Participant 13	Male	44	Playwright, director of a theater
Participant 14	Female	34	Assistant director of a theater and academician
Participant 15	Male	50	Theatre Actor and Director
Participant 16	Female	38	Cofounder and General artistic director of a theater
Participant 17	Female	51	General artistic director of a theater playwright, director, performer, project manager/President of Theater Cooperative
Participant 18	Female	39	Playwright, cofounder, and performer of a theater

Source: Compiled from a study.

and theaters? Can you elaborate on the rationale behind your suggestions?" In the final section, respondents were asked for their opinions in addition to what was not asked in the questionnaire. Each interview, involving 18 participants, lasted approximately an hour.

Interviews were conducted using online platforms due to the ongoing COVID-19 outbreak during the fieldwork phase, necessitating this measure. This approach aligns with existing literature, which recognizes the potential of internet technologies to facilitate real-time qualitative interviews and the recording capabilities they offer researchers (Glesne, 2014: 179). The interviews were recorded and securely stored on the researcher's personal computer, with participants identified using pseudonyms. Data exceeding 300 pages, once transcribed, will be securely destroyed upon the completion of the research.

Subsequently, the transcribed data were analyzed using the MAXQDA Qualitative Data Analysis Program. The use of computer-based programs significantly streamlines data processing, allowing for efficient organization, calculation, and interpretation (Seyidoğlu, 2003:45). To enhance internal reliability, two strategies outlined by LeCompte and Goetz (1982) were applied (Yıldırım & Şimşek, 2004: 83). First, research data were presented directly through a descriptive approach. Second, to bolster the "acceptance" of results by others, multiple individuals were included in the study, aligning with the notion of research diversification for improved validity (Güler et al. 2012: 338). Consequently, two researchers actively participated in all stages of the scientific process.

Empirical Results: Psychological And Economic Effects of the Pandemic on Theater Workers

Observations revealed overwhelmingly negative responses from participants regarding the state of theater workers during the pandemic (Figure 1). Responses included feelings of uncertainty, despair, exhaustion, and a sense of worthlessness, along with economic concerns such as precariousness, vulnerability, and financial and emotional strain.

Participant 13 expressed, "My friends and I were in a state of uncertainty and not being able to see the future," Participant 11 said, "Of course, we all fell into despair," and Participant 20 said, "Of course, the pandemic was very devastating for all of us." Participants preferred words such as "chaos," "darkness," "panic," and "shock," revealingunderscoring the profound and adverse effects of the pandemic on their well-being.

Participant 14 further clarified, "Chaos and panic in everyone," while Participant 4 remarked, "We are in an economic downturn,"

and Participant 12 said, "This period was a period of panic." A critical concern arises regarding whether the coping mechanism against the negative emotional effects induced by the pandemic will be individual or collective. Participants stated that they found solace through the psychological support provided by their peers within the industry. They also highlighted that the issue transcends individual experiences, emphasizing the need for collective solutions. Our study revealed the positive impact of the "ensemble effect" on theater workers, where the pandemic fostered unity and collaborative efforts among them, facilitating mutual support and resilience.

Source: Compiled from research data

Figure 1. Moods of theater workers.

Another significant negative impact of the pandemic on theater workers pertains to economics. Participants voiced grievances regarding financial hardships, job layoffs affecting themselves and their colleagues, career shifts, and difficulties receiving wages owed to them. Participant 18 lamented, "As theater workers, many of us rely on daily wages without additional social security, we go to work each day, earn a daily wage, and sustain ourselves. When live performance came to a halt, thousands lost their primary source of income, leaving us helpless." Conversely, Participant 11 remarked, "The pandemic has affected the performing arts sector due to its inherent reliance on interpersonal interaction. We create and present artistic works directly with people, unlike digital content or cinema. The pandemic, being a disease transmitted through contact, compelled people to stay home, resulting in a complete disruption of our sector."

Furthermore, individual efforts to cope with these economic challenges were noted (Figure 2). Participants stated that they received support from their families, friends, and colleagues within the industry despite the financial strain. However, disparities in the impact of the pandemic were evident across different roles within the sector. Lower-paid employees suffered more pronounced setbacks, whereas those with savings in higher-paid positions navigated the crisis with greater ease. Similarly, participants with skills in multiple areas faced fewer economic repercussions. It becomes evident that the ensemble effect involves both psychological and economic dimensions, as individuals within the sector unite economically to overcome the pandemic with minimal damage.

Source: Compiled from research data.

Figure 2. Theater workers' efforts to create side income.

During the pandemic, theater workers diversified their income streams by engaging in various jobs such as conducting diction and acting classes, waitressing, working as ice cream clerks, and crafting pastries and bags. Participant 10 described teaching online diction classes as a means for sustaining himself and continued his words as follows: "I earned the minimum amount of

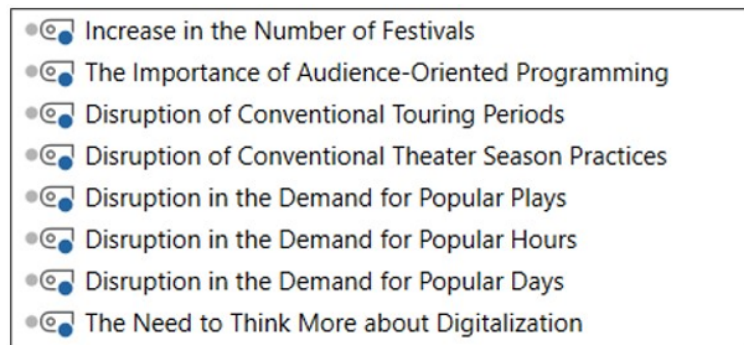
money from online courses that could afford the bread and pasta I bought. I received financial support from my family for apartment rent. When life improved a little bit, and the pandemic ended, I started working as an ice cream clerk in a café in Koşuyolu. This has been a challenging time. I had nothing else to do; I had no alternative.” Participant 18 shared, “When the pandemic began, I started working from home, I started writing, while my husband teaching online classes,” highlighting their family’s efforts to adapt to the new circumstances. Additionally, Participant 19 mentioned crafting bags and painting wood as alternative sources of income. With theater closures, knowledge exchange occurred through mobile phones and the Internet, fostering a sense of solidarity among workers in coping with economic challenges. Although they sought jobs outside the sector, these communication channels underscored that theater workers were not isolated in seeking solutions. The ensemble effect played a crucial role, both psychologically and economically, in alleviating feelings of loneliness.

Fractures Created by the Pandemic

The pandemic has generated fractures in four different areas as perceived by theater works: (1) breakthrough regarding the disruption of established norms, (2) fracture regarding the problems of theaters (3) fracture regarding the future of theaters, and (4) fracture regarding the need for an organizational reform. Despite the negative impact, these fractures prompted creative ideation regarding future risk management. The ensemble effect emphasized the importance of collective solutions over individual solutions, urging a sociological approach to problem-solving.

Breakthrough Regarding the Disruption of Established Norms

Theater workers have attested to the disruption of entrenched routines precipitated by the pandemic (Figure 3). Participant 14 noted an unprecedented surge in theater tours during the relaxed summer measures, alongside an increase in the number and duration of theater festivals. Participant 7 underscored the dissolution of the traditional seasonal framework, which typically spans from October to June each year. This participant elucidated the adoption of a new audience-oriented approach, necessitating earlier show times, a departure from previous practices, as curfew measures commenced at 21:00, as per Turkish regulations. Participants 9 and 18 highlighted a newfound contemplation of digitalization prompted by the pandemic-induced circumstances. However, they expressed reservations regarding its compatibility with the intrinsic essence of live theater. They argued that the art form thrives on the immediacy and intimacy of live performance. Despite the disruption, a positive outcome emerged in the form of the sector’s inclination toward flexible structuring for the future. Innovations could be introduced in touring programs, outdoor events, and the scheduling of performances, deviating from established norms. The ensemble effect reveals the potential for mutual learning and collaboration among theaters in navigating these transitions. The cohesion fostered before the pandemic has rendered collective action imperative for all stakeholders amidst the crisis.

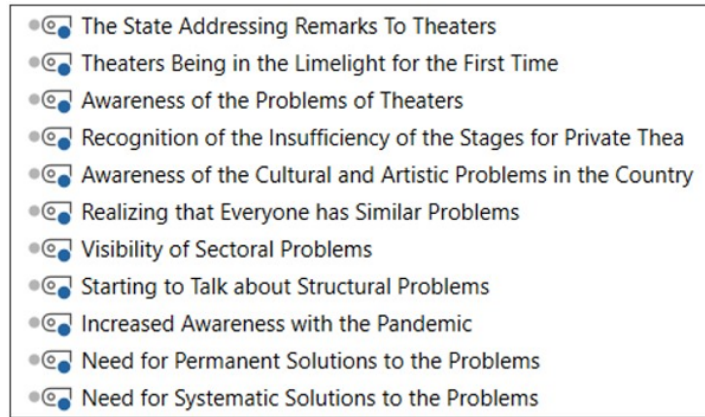
Source: Compiled from research data.

Figure 3. A breakthrough to disrupt established norms.

Fracture Regarding the Problems of Theaters

Participating theater workers highlighted the myriad challenges faced by theaters during the pandemic, emphasizing the resulting fracture within the industry (see Figure 4). Participant 7 stated that the government started to address the situation in theaters after the pandemic hit, illustrating, “I had a meeting with the Minister of Culture and Tourism for the first time, which was previously not possible as we couldn’t go beyond the deputy secretary level. We need to evaluate this situation.” This warrants careful evaluation.” Participants underscored how the pandemic created an ensemble effect within the sector, prompting efforts to address pre-existing disorganization among theaters and their employees. Here, the necessity of the theaters to unite under one roof in terms of their demands from the government was emphasized, and they stated that the employees started to work harder to seek their rights by

organizing around unions. Participant 11 claimed that the organizing of theater workers, which started just before the pandemic, accelerated with the pandemic and was described as follows: “This has not happened throughout the history of theater in Turkey. Today, the existence of nearly 70 theaters in the *Theater Cooperative*, approximately 70 theater artists in the *Theaters Initiative Association*, hundreds of theaters in the *Long Live Theater Initiative*, and the establishment of regional cooperatives across Turkey are steps that have taken place for the first time.” This development signals a significant shift toward organized advocacy among theater workers to address their grievances. Moreover, participants noted a growing recognition of theater and workers issues by the government, attributing this heightened awareness to the pandemic. This newfound visibility has emphasized discussions on structural problems within the sector, raising hopes for long-term solutions. It is anticipated that these discussions will pave the way for positive steps in resolving systemic issues in the medium and long term.

Source: Compiled from research data.

Figure 4. Fracture regarding the problems of theaters.

Fracture Regarding the Future of Theaters

Participants in the study highlighted a fracture concerning the future of theaters (see Figure 5), with a significant focus on the recognition of the importance of digital archives. private and state theaters are currently lacking in this regard, emphasizing the urgent need for concrete steps to address this deficiency. Participant 2 reflected on this issue with self-criticism, stating, “We have come to realize the importance of our profession. We have been writing on water. We lacked an archive comprising photos or video recordings of our experiences, testimonies, and productions. We neglected these aspects and lived day to day. Recognizing this, we plan to establish a professional digitalization structure for our theater.” Additionally, Participant 19 highlighted technological inadequacies as another dimension of the digital archive issue, asserting, “We should have been prepared to do anything online. Therefore, we should have had training on digital issues.” The pandemic prompted a critical self-assessment, which led to the realization of shortcomings in this regard. For the ensemble effect to become institutionalized in the sector and foster enduring collaborations, robust archive information is imperative. Creating and sharing similar documents among and sharing similar documents among theaters will enable the sector to draw strength from its historical references, making this a significant milestone.

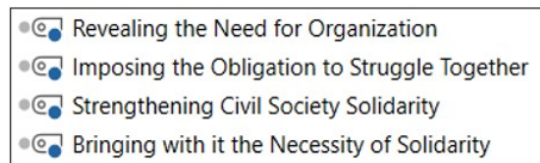

Source: Compiled from research data.

Figure 5. Fracture regarding the future of theaters.

Fracture toward the Need for Organizational Reform

Participants emphasized that the pandemic revealed the need for organizational reform within the theater sector, noting that pre-existing initiatives gained momentum during this period (see Figure 6). This section epitomizes the essence of the ensemble effect, with participants highlighting intensified efforts toward collective action and organization. They observed that the adversities of the pandemic served as catalysts for theater workers to unite and advocate for change, fostering hope for the future. Participant 14 remarked, "Initiatives such as the *Theater Cooperative* and the *Long Live the Theater Initiative* aimed to unite individuals and amplify their voices, achieving some degree of success." This assessment underscored the importance of the urgency of organizational efforts. Expressing similar ideas, Participant 11 emphasized that the pandemic's most significant contribution to the theater sector was in terms of organizational development. They elaborated, "Rather than engaging in discord, we began to unite and voice our shared grievances. We realized our collective struggles and resolved to march forward together. The pandemic heightened this awareness. Before the pandemic, conflicts marred production processes in various spheres, but after the pandemic, solidarity prevailed. I believe this unity will endure."

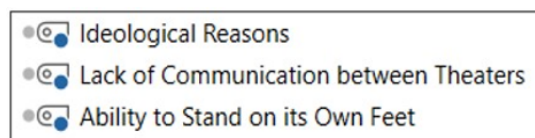

Source: Compiled from research data.

Figure 6. Fracture toward the need for organization.

Opinions on Solidarity in the Theater Sector

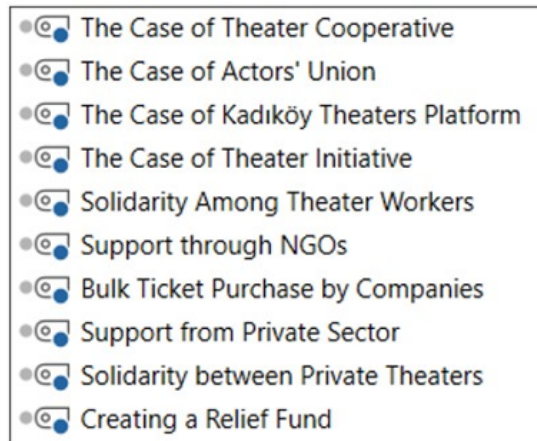
During the research, when questioned about sectoral solidarity during the pandemic, most theater workers offered positive feedback. However, some workers stated ideological differences and communication breakdowns among theaters as obstacles to fostering a spirit of solidarity. They portrayed themselves as individuals capable of self-reliance (see Figure 7). Participant 12 articulated his findings on the subject, stating, "In Turkey, there is a lack of collaboration between the private sector, local governments, and NGOs in the context of theatr. I believe that this stems from certain unique issues in our country. For instance, when a theater receives support from the private sector, it may face pressure from the supporting entity regarding the content of its productions." Participant 14 stated similar sentiments, highlighting the challenge of limited inter-theater communication hindering collective action. Despite these hurdles, there remains a belief that the ensemble effect emerging within the sector will prove beneficial in addressing the pandemic's aftermath in the medium and long term. Participants emphasized the imperative of organization, noting that in extraordinary situations such as pandemics, social bonds are reinforced, solidifying the need for such collective endeavors and paving the way for institutionalization.

Source: Compiled from research data.

Figure 7. Reasons for those who think there is no solidarity in the sector.

Most of the research participants highlighted significant instances of sectoral solidarity among theater workers during the pandemic (Figure 8). In particular, the *Theater Cooperative* and *Actors' Union* were emphasized for their significant roles in fostering solidarity. Participant 15 remarked, "There was a solidarity that spread over some time. During that time, we tried to support each other." These words expressed a pattern of solidarity that spread over the long term. Participant 18 explains this support with a concrete example, stating, "An incredible solidarity started. Whenever someone needed assistance, immediate aid was extended. Groups would offer resources saying, 'We have this; let us give it to you.' (...) For example, one group was upgrading their stage ventilation systems; they gave us their old ventilation systems, free of charge." Participant 11 stated the support of the private sector alongside inter-theater solidarity and emphasized that collective ticket purchases provided theaters with much-needed relief. Participant 1 further expressed similar acts of solidarity among theater workers, where they established an aid chest to provide financial support to those in need. These examples epitomize the embodiment of the ensemble effect. Participants affirmed that although this spirit of solidarity originated during the pandemic, it is poised to endure beyond it.

Source: Compiled from research data

Figure 8. Reasons for those who think solidarity exists in the sector.

The theater workers who participated in this research were named the Theater Cooperative. It was emphasized that the *Theater Cooperative*, which completed its organization just before the pandemic, played a crucial role as an intermediary between theater workers and state institutions by developing advocacy policies during this period (Figure 9). The Cooperative took proactive steps by organizing open-air plays during the pandemic and encouraged local governments to do the same. This strategic move turned the crisis into an opportunity, allowing them to swiftly address institutionalization deficiencies. Participant 4 highlighted the importance of the cooperative's role, stating, "The organized and responsible behavior of the Theater Cooperative is the main reason many independent and private theaters survived. The pandemic's lining is the active and well-functioning Theater Cooperative we now have." Participant 12 expressed similar sentiments, saying, "Our greatest asset was the Theater Cooperative. Establishing it before the pandemic gave us valuable experience in unity, solidarity, problem-sharing, and gaining recognition from authorities. Achievements that might have taken years happened rapidly. Having a structure representing theaters in dealings with the Ministry of Culture and Tourism or local administrations was unprecedented. Its establishment before the pandemic and our collective progress increased our optimism. It showed us that positive changes are possible. Consequently, the number of theaters joining the Cooperative has gradually increased. I believe such progress was only possible through the Cooperative." Participants emphasized that the Theater Cooperative's effective negotiations with the government required a larger member base, advocating for the entire sector to unite under one umbrella organization. They also noted that increased participation of theaters and employees would amplify the ensemble effect, benefiting the entire industry.

Source: Compiled from research data.

Figure 9. Case of Theater Cooperative.

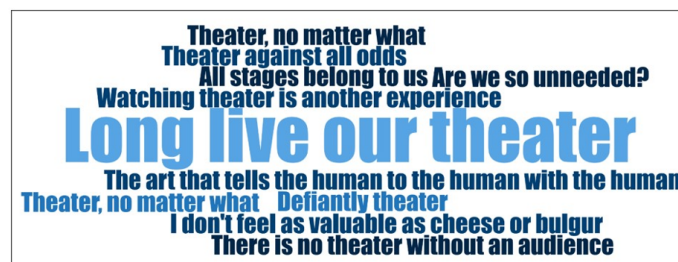
Research participants emphasized the crucial role of organized efforts in the theater sector (Figure 10). Participant 7 compared the theater sector to other cultural sectors and observed, "As theater workers, our level of organization surpasses that of musicians, despite our smaller numbers and lower visibility. Musicians may enjoy greater fame and recognition, but we have excelled in organizing ourselves. While we have faced complete shutdowns, numerous regulations have affected us due to the enclosed nature of our work." Participant 11 expressed pride in the theater workers' organization during the pandemic, stating, "Ironically, the only positive aspect of the pandemic for me was witnessing the strong organization among theater workers." Participant 12 highlighted the impact of organized efforts, particularly through the Theater Cooperative, stating, "Since the establishment of the Theater Cooperative, we have seen notable improvements and increased collaboration. This has infused a sense of hope and progress." Participants noted that the theater sector suffered the most from the pandemic measures and received the least aid. They attributed this disparity to a lack of organization within the sector, highlighting the urgent need for awareness and unity among workers. The Ensemble effect played a crucial role in promoting awareness and mobilizing workers toward collective organization.

- The Importance of Organized Struggle
- The Need for Organization
- The Need for Organization Comes from the Past
- The Accelerating Effect of the Pandemic on Organization
- Creating an Environment/Culture of Debate through Organization
- The Importance of Unionization
- Paving the Way for Public-NGO Cooperation
- Updating Legal Legislation
- The Fighting within the Community Must End
- Increasing Communication Among Theater Workers
- The Need for a Legal Framework for NGOs
- Theaters with Stages Opening their Stages to those without
- Mobilizing Solidarity
- Concerns about Organizing
- The Weakness Created by Organizing

Source: Compiled from research data.

Figure 10. Opinions on organized struggle.

Highlighting the imperative nature of organized efforts among theater workers, Participant 15 emphasized, "Despite our diverse perspectives and personal differences, our shared profession compels us to unite and form a cohesive community." He stressed the importance of setting aside differences to collectively address challenges in an organized manner. Participant 17 noted previous attempts at organization, and remarked, "Organizing has always been a priority for us. Initiatives such as *Interdisciplinary Young Artists* and *Alternative Stages* united different disciplines. We even established the *Contemporary Performing Arts Initiative*, which eventually evolved into an association before dissolving. Organizing has been a constant agenda item and remains essential." Participants agreed that the pandemic accelerated the need for organization. Participant 17 added, "The pandemic underscored the importance of organizing for us. It served as a wake-up call, highlighting the necessity of collective action." Participants expressed their hopes for the future through symbolic phrases (Figure 11). Participants 2 and 7 conveyed their feelings and thoughts as "Long live our theater," Participant 11 as "All stages belong to us," and Participant 16 as "theater against all odds" and "theater, no matter what." These slogans, born out of collective sentiment, reflect the visible impact of the ensemble effect. Despite pandemic challenges, employees stressed the vital need for unity through these slogans, indicating that the ensemble effect, even during adversity, can catalyze sector dynamism in terms of organization and institutionalization.

Source: Compiled from research data.

Figure 11. Slogans developed by theater workers.

Ensemble Effect And Significance In The Theater Sector During Pandemic

The extreme conditions brought about by the pandemic brought to light the vulnerable and dependent positions of workers, leading to an increased focus on solidarity, worker organizations, and unions. Despite the absence of the term “ensemble” in the literature, it is evident that COVID-19 strengthened the collective movement and solidarity among workers across various industries, including the art and theater sectors. For example, Rosenkrantz (2021) noted an increase in labor organizations during the pandemic, particularly as the political climate shifted in favor of unions. This trend was especially notable in the tech sector, where workers who had previously opposed unions changed their stance during COVID-19.

Conversely, Edelman et al. (2021) highlight how theater freelancers established social networks outside traditional unions, fostering solidarity through informal chats, emotional support, organizing awareness-raising walks, and checking on colleagues’ well-being. These organizations not only served social purposes but also facilitated skill development, professional growth, and adaptiveness, fostering a sense of optimism within the community.

Karakioulafi (2022) conducted a study involving 37 Greek actors and representatives from various communities, revealing that actors, who recognized the precariousness of their working conditions gravitated toward collective action, leading to the emergence of various organizations.

Solidarity and organization play crucial roles in enabling artists to support one another throughout the production process, fostering collaboration, and establishing solidarity funds (Table 3). In theater, an ensemble refers to a cohesive group of actors working together as a team to create a production. Each ensemble member contributes their unique skills and talents to the performance, fostering mutual support and a unified production. The ensemble concept is fundamental and promotes collaboration, mutual support, and collective creativity. Similarly, examples of solidarity and unionization in the theater industry during the COVID-19 pandemic reflect the ensemble concept. Different groups of artists and cultural workers united to support one another and advocate for their rights during challenging times. This ensemble approach facilitated collaboration, mutual support, and collective action, aiding the theater industry in navigating pandemic-induced challenges. Furthermore, the ensemble approach underscores the importance of collective creativity within the theater industry.

Table 3. Number of affiliated independent theaters in the last 5 years in Turkey

YEARS	THEATRE COOPERATIVE
2019	32
2020	55
2021	64
2022	70
2023	73

Source: Compiled from Theater Cooperative website 2019–2023

The pandemic has compelled artists and cultural workers to tap into their creativity and devise new strategies for promoting and expanding the impact of art. Through collaborative efforts and the exchange of ideas, the theater industry has developed new approaches and adapted to evolving circumstances. In essence, the examples of solidarity and organization within the theater industry during the COVID-19 pandemic resonate with the ensemble concept in theater terminology. This ensemble-driven approach highlights the importance of collaboration, mutual support, and collective creativity in overcoming the pandemic’s challenges. Building upon these insights, we encountered a concept that we term the “ensemble effect” within the theater sector during the pandemic. Through our research findings, we evaluated how this effect manifested. We observed that this effect, particularly prevalent in the theater sector, brought the need for organizations that started just before the pandemic to its peak. The theaters and their employees, grappling significantly with the pandemic’s impact, collaborated to advocate for their rights and interests. This conceptual breakthrough emerged from in-depth interviews, revealing that extraordinary conditions such as epidemics can create a positive motivational surge within theaters and among their employees.

Conclusion

The COVID-19 pandemic has profoundly impacted the livelihoods of numerous artists and cultural workers, leading to the cancelation of cultural and art events and creating challenging moments for all stakeholders in the sector, both in Turkey and globally. Various factors have contributed to the challenges faced by the theater industry, including inadequate working conditions for artists, loss or reduction in pay, rising unemployment rates, and difficulties in promoting and expanding the reach of art. Many

theater professionals work as freelancers, resulting in constantly uncertain schedules, a situation that intensified the pandemic. Performers have struggled to obtain benefits that could compensate for their lost income and assist them in making ends meet. Unlike employees with traditional “standard employment,” performers experience irregular employment patterns with numerous short-term contracts, often interrupted by periods of unemployment. This job insecurity can hinder their ability to accumulate sufficient rights to claim social benefits associated with formal employment.

This study examined the impact of the pandemic on theater workers in Istanbul, shedding light on the significant challenges faced by individuals in this industry. Comprehensive data collected from March to June 2022 revealed the profound effects of the COVID-19 outbreak on the theater community, causing significant disruptions in both their professional careers and personal lives. Participants highlighted the distinction between individual and collective responses to the negative impacts of the pandemic, emphasizing the significance of collective support networks. The concept of the ensemble effect emerged as a fundamental phenomenon, highlighting the psychological and economic advantages of cohesion within the theater community. Economic differences were evident among theater workers, with lower-paid employees facing more pronounced challenges than those with financial reserves or diverse skill sets. Despite theater closures, knowledge sharing persisted through mobile and internet communication channels, fostering a loose yet impactful solidarity network. This solidarity transcended beyond the pandemic crisis, stimulating discussions about flexible structural changes and the importance of sector-wide collaboration and organization for long-term sustainability.

The findings reflect several challenges faced by theater workers, ranging from financial insecurity due to canceled performances and venue closures to emotional distress stemming from extended periods of uncertainty and isolation. This study also highlights differences in available support mechanisms across various segments of the theater industry, with freelance artists and small-scale companies bearing the brunt of the economic downturn. Despite these challenges, the resilience and adaptability of theater professionals have been remarkable. Many artists have explored alternative avenues of artistic expression, such as online performances and virtual collaborations, showcasing the industry’s capability for innovation despite adversity. Furthermore, the emergence of solidarity and mutual support networks within the theater community has played an important role in minimizing the pandemic’s impact and fostering a sense of camaraderie during these challenging times.

Looking ahead, it is imperative to recognize the continuous need for support and advocacy for the theater industry. Policies that provide financial aid, access to healthcare, and mental health resources are critical in protecting the well-being of theater workers and guaranteeing the long-term sustainability of the performing arts. Prioritizing initiatives that promote inclusivity and diversity within the theater community is also essential to ensure equal opportunities for individuals from all backgrounds and circumstances. Furthermore, the ensemble effect observed during the epidemic has broader implications beyond the theater sector and could extend to other areas of art under similar extreme conditions. While the pandemic has presented unprecedented challenges for theater workers in Istanbul, it has also highlighted their resilience, creativity, and collective spirit, which are fundamental to the performing arts. By acknowledging the challenges faced by theater workers and implementing targeted interventions to address their needs, we can work toward building a more vibrant, inclusive, and resilient cultural landscape for future generations to cherish and benefit from.

In conclusion, this study underscores the transformative potential of the ensemble effect in mobilizing the theater community toward collective action, organization, and institutionalization. Despite the challenges posed by the pandemic, participants expressed optimism for the future, envisioning a strengthened and more resilient theater sector characterized by solidarity, collaboration, and effective advocacy. The ensemble effect may not only manifest within the realm of theater but also emerge in other artistic domains and during other extraordinary situations such as pandemics or any other crisis. This implies that future studies can explore collective responses and solidarity in varied contexts, presenting opportunities for contribution and advancement within our endeavors and the broader academic community.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: A.A., Ö.G.; Data Acquisition: Ö.G.; Data Analysis/Interpretation: B.P., Ö.G.; Drafting Manuscript: Ö.G., A.A., B.P.; Critical Revision of Manuscript: Ö.G., B.P.; Final Approval and Accountability: Ö.G., A.A., B.P.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from Istanbul University Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee (Date: 21.02.2022; Number: 02).

Informed Consent: Verbal informed consent was obtained from all participants before the study.

ORCID ID of the author

Ayda Rona Aylin ALTINAY 0000-0002-8337-116X
Özcan GARAN 0000-0001-8126-6473
Betül PIŞKİN 0000-0002-1589-8947

REFERENCES

- Bal, H. (2017). *Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri (Uygulamalı-Örnekle)*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Baloğlu, B. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory*. London: SAGE Publications.
- Charmaz, K. (2017). The Power of Constructivist Grounded Theory for Critical Inquiry. *Qualitative Inquiry Vol. 23(1)*, 34-45.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Cultural Relations Platform, (2021). The Assessment of the Impact of COVID-19 on the Cultural and Creative Sectors in the EU's Partner Countries, Policy Responses and their Implications for International Cultural Relations, Study for the European Commission. https://www.cultureinexternalrelations.eu/downloader/download-file?file=2021/02/CRP_COVID_ICR_Study-final-Public.pdf
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2018). *Nitel Desenler: Gömülü Teori*. İstanbul: Edam Yayınları.
- Edelman, J., Gibbon, A. F., & Harris, L. (2021). The Future from Here: Theatre Freelancers and Planning for the Future during the COVID-19 Pandemic. *Freelancers in the Dark*.
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, (2022). Study 'The situation of theatres in the EU Member States': final report. Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/89198>
- Gill, S. L. (2020). Qualitative Sampling Methods. *Journal of Human Lactation* 36(4), 579-581.
- Glesne, C. (2014). *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*. Pearson.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşgın, S. (2012). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İlgar, M. Z., & İlgar, S. C. (2013). Nitel Bir Araştırma Deseni Olarak Gömülü Teori (Temellendirilmiş Kuram). *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 197-247.
- Jackson II, R. L., Drummond, D. K., & Camara, S. (2007). What Is Qualitative Research? *Qualitative Research Reports in Communication*, 8:1, 21-28.
- Karakoulafi, C. (2022). The Covid-19 pandemic as a catalyst of art workers mobilisation and unionisation: the case of Greek actors. *Revista Española de Sociología*, 31(4), a129.
- Menger, P. M. (1999). Artistic labour markets and careers. *Annual review of sociology*, 25(1), 541-574.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- OECD. (2020). Culture shock: COVID-19 and the cultural and creative sectors. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19), OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/08da9e0e-en>.
- Özarlan, Z. (2021). Yaratıcı ve Kültürel Endüstriler ve Covid19 Pandemi Döneminde Türkiye'de Kültür ve Sanat Sektörlerinin Durumu. *Alternatif Politika*, 13(2), 371-408, <https://doi.org/10.53376/ap.2021.13>
- Ramallo, R., Adams, P., Huggard, P., & Hoare, K. (2015). Literature Review and Constructivist Grounded Theory Methodology. *Forum Qualitative Sozialforschung Volume 16, No. 3*.
- Rosenkrantz, H. (2021). Pandemic-Related Rise in Unionization Means Managers Need to Watch Workplace Dynamics. SHRM.
- Serafini, P. & Novosel N. (2021). Culture as care: Argentina's cultural policy response to Covid-19, *Cultural Trends*, 30(1), 52-62.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Bilimsel araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shaheen, M., Pradhan, S., & Ranajee. (2019). Sampling in Qualitative Research. In M. Shaheen, *Sampling in Qualitative Research* (pp. 25-51). Telangana: IGI Global.
- Staunton, B. (2020). Herding cats or fighting like lions? Artists and trade union organising. European Trade Union Institute, HesaMag, <https://www.etui.org/publications/herding-cats-or-fighting-lions-artists-and-trade-union-organising>
- Sutopo, O. R., Wibawanto, G. R., Utomo, A., Beta, A. R., & Kurnia, N. (2022). The Mode of Reflexive Practice among Young Indonesian Creative Workers in the Time of COVID-19. *Sociological Research Online*, Vol. 27(4), 878-895.
- Tiyatro Dergisi, (2019), Türünün İlk Örneği: Tüm yönleriyle "Tiyatro Kooperatifi", <https://tiyatrodergisi.com.tr/turunun-ilk-ornegi-tum-yonleriyle-tiyatro-kooperatifi/>.
- Tiyatro Kooperatifi (2021), <https://tiyatrokooperatifi.org/wp-content/uploads/2021/06/Tiyatro-Kooperatifi-1.Do%CC%88nem-Faaliyet-Raporu.pdf>
- TÜİK (2021), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cinema-and-Performing-Arts-Statistics-2021-45743>.

TÜİK (2022), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cinema-and-Performing-Arts-Statistics-2022-49695>.

Van Maanen, J. (1979). Reclaiming qualitative methods for organisational research: A preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520–526.

Veri Kaynağı (2023), Retrived from <https://www.verikaynagi.com/ana-baslik/dunya-kuresi/kultur-sanat/>.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yiğit, E. (2021). Pandemi Sürecinde Sanat Alanındaki Dayanışma. *Birikim*, 381, 68-75.

How Cite This Article

Aylin Altınay, A. R., Garan, O., & Piskin, B. (2024). Impact of covid-19 pandemic on organizational movement of theater workers: a case of Istanbul. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 1-17. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.86.1328185>

The Effect of Efficiency and Cost Changes in Labor Factor on Physical Capital Investments: Dynamic Panel Data Analysis

Emek Faktöründeki Verimlilik ve Maliyet Değişimlerinin Fiziksel Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi

Ali İhsan ÖZTÜRK¹

¹(Phd Student), Istanbul University, Department of Economics, Istanbul, Türkiye

ABSTRACT

Economic growth is simply the increase in the amount of goods and services produced as the production capacity of a country's economy increases. Production is possible by bringing together factors of production such as physical capital, human capital, labor, and natural resources by entrepreneurs. Labor, one of these factors, refers to the physical and mental human contribution used in the production process. The amount of labor to be used in the production process may vary depending on the efficiency and costs of this factor. In this paper, the effects of changes in efficiency and costs of the labor factor on physical capital investments are investigated. In the study where the Dynamic Panel Data Method was applied; annual data of 22 selected European Union member countries and Turkey covering the period between 2006-2019 were used. According to the results obtained with Two-Stage GMM and Two-Stage System GMM estimators, there is a positive relationship between physical capital investments and labor efficiency. On the other hand, the labor cost and the 2008 global financial crisis negatively affect physical capital investments. Especially in terms of labor efficiency, it is suggested that human capital and technology investments should be considered as priority policies.

ÖZ

İktisadi büyüme basitçe ülke ekonomisinin üretim kapasitesinin artmasıyla birlikte üretilen mal ve hizmet miktarının da artmasıdır. Üretimin yapılması ise; fiziki sermaye, beşeri sermaye, emek ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin girişimciler tarafından bir araya getirilmesi ile mümkündür. Bu faktörlerden biri olan emek, üretim sürecinde kullanılan fiziksel ve zihinsel insan katkısını ifade eder. Üretim sürecinde kullanılacak olan emek miktarı, bu faktörün verimliliğine ve maliyetlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Bu makalede, emek faktörünün verimlilik ve maliyetlerindeki değişimlerin fiziki sermaye yatırımlarına olan etkisi araştırılmaktadır. Dinamik Panel Veri Yönteminin uygulandığı çalışmada; seçilmiş Avrupa Birliği üyesi 22 ülke ve Türkiye'ye ait, 2006-2019 arası dönemi kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. İki Aşamalı GMM ve İki Aşamalı Sistem GMM tahmincileri ile elde edilen sonuçlara göre; fiziki sermaye yatırımları ile emeğin verimliliği arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Diğer taraftan, emeğin maliyeti ve 2008 küresel finansal krizi fiziki sermaye yatırımlarını negatif yönde etkilemektedir. Bilhassa emek verimliliği hususunda, beşeri sermaye ve teknoloji yatırımlarının öncelikli politikalar olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

Keywords: Physical Capital Investments, Labor Efficiency, Labor Cost, Production Function, Dynamic Panel Data Analysis

Anahtar Kelimeler: Fiziki Sermaye Yatırımları, Emek Verimliliği, Emek Maliyeti, Üretim Fonksiyonu, Dinamik Panel Veri Analiz

Introduction

The concept of economic growth has great importance for all developed or developing countries. Growth figures, which attract the attention of almost everyone living within the borders of the country, are one of the leading criteria in the performance evaluations of governments (Berber, 2006, p. 27). Economic growth can simply be defined as a right shift of the production possibilities curve with an increase in capacity and the production of goods and services (Parasız, 2003, p. 10-12). Production factors such as physical capital, human capital, labor force and natural resources should be brought together in different proportions by entrepreneurs in the light of technological knowledges to be able to occur the production in an economy (Kibritçioğlu, 1998, p. 207).

Corresponding author: Ali İhsan ÖZTÜRK E-mail: alihsan27ozturk@gmail.com

Submitted: 12.09.2023 • **Revision Requested:** 07.10.2023 • **Last Revision Received:** 27.01.2024 • **Accepted:** 29.01.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Physical capital accumulation, which is one of these production factors, is considered as one of the important factors affecting economic growth with its contribution to employment and productivity increase. While the physical capital stock consists of elements such as machinery, equipment and buildings used in the production process; it also includes infrastructure investments, dams, highway-airline-railway investments in the macro framework (Songur, 2017, p. 202). Many economists working on economic growth and development theory such as Harrod, Domar, Lucas, Rebelo, Rostow and Lewis agree that rapid economic growth cannot be achieved in the long term without an increase in physical capital investments (Çetin, 2012, p. 212).

Human capital, on the other hand, is a concept that expresses all the education, health status, abilities, knowledge, and skills that individuals or societies have and is considered as another important factor of growth. It can occur spontaneously either “learning by doing” together with the study or at the end of the training process (Taban & Kar, 2006, p. 163). It was with the contributions of Lucas (1988) and Rebelo (1991) that human capital was included in the production function and accepted as a production factor like physical capital.

Another factor, Technology, was initially accepted as an exogenous variable in the neoclassical models pioneered by Solow’s work in (1956) and (1957) but was internalized in Endogenous Growth Theories with together Romer’s (1994) work. This means that technology is the factor that ensures continuity in growth by increasing the efficiency of inputs. Thus, while technical progress is primarily considered one of the factors of production, R&D and other activities that produce knowledge determine technological innovations (Özsağır, 2008, p. 332-347).

When it comes to labor factor, the degree of contribution of this factor, which expresses the physical and mental human contribution in the production process, varies according to the production technology used and the efficiency of labor (Karagül, 2014, p. 2-3). By the way; as it forms the main axis of the study, It would be beneficial to elaborate on the concepts of efficiency of the labor and the cost of labor. Labor efficiency is the added value per unit of each employee input. Factors such as human capital, technological change and economies of scale determine labor efficiency. The higher the amount of accumulated human capital and the level of technology, the higher the labor efficiency and more quality products are produced in less time (Greenlaw & Shapiro, 2011, p. 167-168). The cost advantages or disadvantages that arise because of companies increasing their production scale are called economies of scale. In the case of positive economies of scale where firms provide cost advantages, as the rising scale of production also increases the amount of capital per worker, it both increases the efficiency of labor and reduces fixed costs. However, In the case of negative economies of scale, monotony and job dissatisfaction caused by over-specialization reduce efficiency and leads to increased costs (Bilgili, 2017, p. 417-418). The main cost of the labor factor is in the labor market, it is the total labor cost that arises depending on the price at the point where labor supply and labor demand come into balance. The total labor cost consists of the sum of wages and social rights (Greenlaw & Shapiro, 2011, p. 84-85).

So far, brief information about the factors used in the production process has been provided. When the literature is viewed, it stands out that much research and analysis has been carried out on the effect of each mentioned factor on economic growth and real output. In this paper, it is investigated how the efficiency and cost of the labor factor affect physical capital investments. The idea of contributing to fill the gap in the literature regarding the relationship constitutes the motivation of this study. After this point, the literature review will be included in the second section, and econometric methods and empirical findings will be included in the third section. In the fourth and last section, results and policy implications will be interpreted.

Literature Review

In empirical studies, no study has been found that investigates the effect of labor factor on physical capital investments by using variables representing labor efficiency and cost. It has been determined that the studies on the efficiency of labor focus on the effects of factors such as human capital and technology investments on the efficiency of labor and the relationship of foreign direct investments with the efficiency of labor. On the other hand, the relationship between labor cost and investment is examined at the point of foreign direct investments. However, as mentioned above, while factors such as human capital, technology, and economies of scale affect labor efficiency, in the labor cost, wages and salaries are generally taken into account. Therefore, since it is thought that these factors that affect efficiency and costs indirectly affect both physical capital investments and the real output and growth performance produced in the whole economy, analyzes including these factors will also be mentioned while reviewing the literature. Thus, the constraint arising from the scarcity of studies directly related to the content of this study was tried to be eliminated by determining an empirical framework over the studies that indirectly form the basis.

Griliches (1969) confirmed the hypothesis for the United States (USA) that skilled or educated labor is more complementary with physical capital than unskilled or uneducated labor and introduced the capital-ability complementarity hypothesis by obtaining the educational status of industrial workers from the 1960 census data and the capital per worker data from the annual manufacturing survey for the year 1964. Accordingly, with the advancement of human capital, the complementarity relationship of labor, whose equipment and skills increase, with physical capital will also increase, and as a result, this will encourage more physical capital investment.

Berndt et al. (1995) performed Multiple Regression Analysis for the period 1968-1986 by using data from 20 American manufacturing industries within the scope of the standard industrial classification (SIC). In the study, the empirical relationship between high technology information capital investments and the distribution of employment by occupation and education level was examined. According to the results, findings that support both the capital-ability complementarity hypothesis and the advanced technology-capital complementarity were reached.

Lopez-Bazo and Moreno (2008), in their study for Spain covering the period between 1980 and 2000, measured the effect of human capital accumulation on physical capital investments. Due to the advantage of measuring the human capital flexibility of physical capital, in the analysis in which the Duality Theory approach is used, the semi-elasticity of the optimum physical capital demand compared to human capital is calculated. According to the result obtained, it has been observed that human capital stimulates the physical capital stock.

Altıntaş and Çetintaş (2010) investigated the relationship between fixed capital, human capital, exports, and economic growth for Turkey with the annual data of the 1970-2007 period, using Cointegration and Error Correction Models and tested the long and short-term causality relationships between the variables. According to the empirical results obtained; it has been concluded that human capital accumulation consisting of qualified workforce supports economic growth by stimulating physical capital and exports.

Hsin et al. (2015), using the Panel Data Analysis Method for the period 2002-2012, investigated how compulsory benefits, various reforms related to social insurance and worker welfare affected the capital investments of companies traded in Taiwan Stock Exchange. According to the results acquired from the empirical analysis, the increase in the compulsory aid rates leads to a decrease in the fixed capital investments of the firms.

Songur (2017), in his study carried out with the data of Turkey covering the period between 1950 and 2014, calculated the output and substitution elasticities between human and physical capital by using the Translog Production Function Approach and Ridge Regression Methods. According to the results obtained, the output elasticity of human capital is higher than the output elasticity of physical capital. For the period in question, while physical capital output elasticity showed a stable increase from 0.415 to 0.494; human capital output elasticity significantly rose from 1.235 to 1.839. The elasticity of substitution between physical capital and human capital, on the other hand, slightly deviated downward from 1 level. This means that there is a serious substitution relationship between the two factors. These factors also have an important complementarity relationship.

Haepf and Lin (2017) investigated how the minimum wage affects human and physical capital investments of firms, based on the panel data set consisting of Chinese public and private sector companies and covering the period between 2000 and 2007. According to the results of the regression estimation using Dynamic Panel Data Analysis, while the Chinese minimum wage policy decreased human capital investments, it didn't cause a change in physical capital investment rates.

Geng et al (2017) used the Baseline Regression Method in their study covering Chinese manufacturing companies for the period 1998-2008. According to the findings, the capital-labor substitution hypothesis was confirmed. When there is a negative workforce shock, firms move away from the old labor-intensive working model and adopt a new capital-intensive working model. Thus, minimum wage increases direct firms to more fixed capital and technology investments to offset the increased labor costs resulting from higher wages.

Garcia - Macia (2020) conducted Panel Data Analysis at micro and macro level for the Italian economy for the period between 2003 and 2017. According to the analysis results, in Italy, there has been a reduction in fixed capital formation as rising labor costs restrict returns on capital and firm profits. The reached empirical findings support this result both at the Firm-Sector level and at the macro level.

Econometric Analysis

Data Set and Variables Used in the Study

In this study that the effect of the efficiency and cost of the labor factor on physical capital investments is examined; sample countries studied are consists of 22 European Union member countries including Austria, Belgium, Czech Republic, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Poland, Portugal, Slovakia, Spain, Sweden, Estonia, Latvia, Lithuania, Slovenia and additionally Turkey. Annual data for the period between 2006 and 2019 were used in the analysis.

Some restrictions were effective in determining the data set in this way. In other words, when the time dimension is wanted to be increased, the number of units lost increases. In the case of increasing the unit size, countries with a loss of observation for some years lead to a further narrowing of the time dimension. For this reason, care was taken to make the most optimal choice while determining the unit and time size in the data set. In addition, because it causes some problems, high time dimension is not a desired situation in the Dynamic Panel Data Analysis method used in the estimation of the models in the study. That's why,

considering the number of units, it can be said that the 14 year time dimension is at a reasonable level. All data used in the study were obtained from the World Bank (The World Development Indicators) and OECD databases. (Dependent variable “capital” was obtained from the World Bank database and the independent variables “cost and hour” were obtained from the OECD database.)

Variables used in the analysis.

- The Dependent Variable:

- **capital:** *Rate of Gross Fixed Capital Formation in GDP (%)*

(It implies that infrastructure investments, machinery and equipment purchases and the expenditure for facility, residence, building, school, hospital, road-railway construction etc.)

- The Independent Variables:

- **cost:** *Labor Unit Cost per Employee (2015=100)*

(It is defined as the average labor cost of output per unit produced. It can be expressed as the ratio of total labor cost per hour worked to output per hour worked.)

- **hour:** *GDP per Hour Worked (2015=100)*

(It reflects not only efficiency in terms of workers’ personal capacities or the intensity of their efforts, but also of the existence or using of other inputs such as capital, intermediate inputs, economies of scale.)

- **crisis:** *Dummy Variable Representing the 2008 Global Financial Crisis*

After logarithmic transformations, all variables were included in the model.

Method

In this study, The Autoregressive Panel Data Model, which is one of the dynamic panel data models, was used. The lagged value or values of the dependent variable are taking part in as the independent variable or variables in these models.

The notation of the Autoregressive Panel Data Model with a one lag is as follows.

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X'_{it} + \mu_i + u_{it} \quad (1)$$

Two different estimators were used in model estimation. The first of these; It is Arellano and Bond’s (1991) Two-Stage Generalized Moments Estimator (GMM). The second one is the Arellano-Bover (1995) / Blundell-Bond (1998) Two-Stage System GMM Estimator. This estimator takes the difference of the mean of all possible future values of a variable by using the "orthogonal deviations" transformation method instead of the first difference transformation and thus, minimizing the data loss caused by the first difference transformation, especially in unbalanced panel data sets. In both models, the Two-Stage GMM Estimator was carried out by using the small sample correction suggested by Windmeijer (2005). The reason why using Two Stage GMM is because it corrects One Stage GMM Estimators against autocorrelation and heteroscedasticity (White 1980). The reason for using the robust standard errors of Windmeijer (2005) is the standard errors obtained from the Two-Stage GMM is significantly downward deviation. Thus, standard errors are corrected. The Two-Stage System GMM Estimator was applied using the command developed for Stata by Roodman (2006). (Yerdelen Tatoğlu, 2018, p. 113-143).

Empirical Findings

Primarily, the functional form of the model, which is estimated, is as follows.

$$\ln capital_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln capital_{it-1} + \beta_2 \ln cost_{it} + \beta_3 \ln hour_{it} + \beta_4 crisis_{it} \quad (2)$$

Summary statistics of the variables used in the model are shown in Table 1.

Table 1. Summary Statistics of Variables

Variable	Observation	Mean	Std. Dev.	Min. Value	Max. Value
cost (lncost)	322	98.31979 (4.580663)	12.02026 (0.124687)	50.35987 (3.919195)	168.0545 (5.124289)
hour (lnhour)	322	97.32402 (4.574967)	7.448514 (0.079798)	67.55837 (4.212992)	118.1781 (4.772193)
capital (lncapital)	322	22.06737 (3.076302)	4.213517 (0.189869)	11.07356 (2.404561)	43.43991 (3.771379)

* Values in parentheses are the post-logarithmic values of the variables.

When the minimum, maximum and average values and standard deviations of the variables in the raw state and after the logarithmic transformation are examined, it stands out that the difference between the minimum and maximum values of all three variables decreases with the logarithmic transformation. In addition, since two of the variables are index values, it was considered more appropriate to include the variables in the model by subjecting them to logarithmic transformation to facilitate interpretation. Then, the model converted into full logarithmic form was estimated.

Table 2. Arellano-Bond Two - Stage GMM Estimation Results

AR(1)	AR(2)	Sargan Test	Number of Obs.	Wald chi2(4)
-2.4016 (0.0163)	-1.4938 (0.1352)	17.07706 (0.1056)	276	176.26 (0.0000)

lncapital	Coefficient Values	Robust Errors	Standard	z statistics	p > z
lncapital L.1	1.021543	0.0962547		10.61	0.000
lncost	-0.3067865	0.108758		-2.82	0.005
lnhour	0.6592181	0.2223976		2.96	0.003
crisis	-0.0494242	0.0219546		-2.25	0.024
constant coef.	-1.673371	0.7035909		-2.38	0.017

* Values in parentheses are the probability values of the tests.

According to the results of the Arellano-Bond Two-Stage GMM Estimator which is used 16 instrumental variables; the lagged variable, labor unit cost per employee, GDP per hour worked, and the 2008 global financial crisis dummy variable are statistically significant at 95% confidence level in explaining the change on gross fixed capital formation. The Wald Test, which tests the significance of the model, shows that the model is generally significant. According to the Sargan Test result, which tests whether the instrumental variables used in the model are valid, over definition restrictions are valid. This means that the instrument variables used are valid. According to the Arellano-Bond Autocorrelation Test results, while there is first-order negative autocorrelation, there is no second-order autocorrelation. While the effects of other variables are constant, every 1% increase in the unit cost of labor per worker reduces the share of gross fixed capital formation in GDP by 0.30%. Every 1% increase in GDP per hour worked increases the share of gross fixed capital formation in GDP by 0.66%, with the effect of other variables constant. In 2008, 2009 and 2010, when the 2008 global financial crisis was effective, the share of gross fixed capital formation in GDP was 4.94% less than in other years without the crisis. In the case where all independent variables are zero, the share of gross fixed capital formation in GDP is about 19%.

Table 3. Arellano-Bover / Blundell-Bond Two Stage System GMM Estimation Results

AR(1)	AR(2)	Robust Hansen Test	Number of Obs.	Wald chi2(4)
-2.37 (0.018)	-1.45 (0.147)	19.57 (0.076)	299	446807.62 (0.0000)

lncapital	Coefficient Values	Robust Errors	Standard	z statistics	p > z
lncapital L.1	0.8765107	0.1096395		7.99	0.000
lncost	-0.1535317	0.0422192		-3.64	0.000
lnhour	0.2437427	0.0739912		3.29	0.001
crisis	-0.0546803	0.0160024		-3.42	0.001
constant coef.	-0.0230196	0.4682661		-0.05	0.961

* Values in parentheses are the probability values of the tests.

According to the results of the Arellano-Bover / Blundell-Bond Two-Stage System GMM Estimator which is used 17 instrumental variables; the lagged variable, labor unit cost per employee, GDP per hour worked, and the 2008 global financial crisis dummy variable are statistically significant at 95% confidence level in explaining the change on gross fixed capital formation. The Wald Test, which tests the significance of the model, shows that the model is generally significant. According to the Robust Hansen Test result, which tests whether the instrumental variables used in the model are valid, the model includes over definition restrictions. This means that the instrument variables used are valid. According to the Arellano-Bond Autocorrelation Test results, while there is first-order negative autocorrelation, there is no second-order autocorrelation. With the effects of other variables constant, every 1% increase in the unit cost of labor per worker decreases the share of gross fixed capital formation in GDP by 0.15%. While the effects of other variables are constant, every 1% increase in GDP per hour worked increases the share of gross fixed capital formation in GDP by 0.24%. In 2008, 2009 and 2010, when the 2008 global financial crisis was effective, the share of gross fixed capital formation in GDP was 5.46% less than in other years without the crisis. The constant parameter was not interpreted because it was not statistically significant.

If attention, the results of the two tests are parallel to each other. While the parameter estimates are different, the direction of the relationships is the same for both estimators. As a result, the GDP per hour worked variable, which is included in the model as a labor efficiency measure, has a positive effect on gross fixed capital formation. On the other hand, as a measure of labor cost, the unit cost of labor per employee and the 2008 global financial crisis variables in the model affect negatively.

Conclusion and Suggestions

According to the results acquired from the model estimated using the Dynamic Panel Data Analysis Method; it has been determined that all independent variables added to the model have statistically significant relationships with the dependent variable of the model. In this section, it will be focused on what these relations mean economically.

Firstly, the own lagged value of the dependent variable is significant in explaining the dependent variable, implies that physical capital investments are affected by past physical capital investments. It would be useful to explain in a little more detail how this effect is realized through the efficiency and cost of labor. The firm's ability to increase production in the short term depends on increasing the amount of labor which is the variable factor. However, existing physical capital capacity limits labor growth. After a while, every additional worker leads to the law of diminishing returns and efficiency drops. The firm, at this stage, aims to increase the amount of physical capital per worker by increasing its physical capital investments and efficiency rises again. But, over time, when the firm wants to increase production again, it will increase the amount of labor again in the short run, and the amount of labor that exceeds the existing physical capital capacity will begin to reduce the efficiency of each additional worker employed again. The firm, which has experienced a similar situation before and exceeds that by increasing its physical capital investments, will act in the same way again. Thus, the efficiency-enhancing effect of physical capital investments in the past will have triggered today's physical capital investments.

Since physical capital investments made in the past provide a decrease in today's costs with the effect of positive scale economies, this triggers the expectations that today's investments will also reduce future costs and so physical capital investments increase. The relationship of the dependent variable with labor efficiency and cost through its own lag can be explained in this way. However, it will not be sufficient to explain the labor efficiency issue, which has a positive effect on physical capital investments, only through the lagged value of the dependent variable.

Since physical capital investments increase as labor efficiency increases, factors that will increase labor efficiency should also be mentioned. Factors such as human capital and technology are at the forefront of these. It is of great importance that these two factors are considered together and evaluated as priority economic policies. Because physical capital investments, human capital accumulation and technological development are parts of an inseparable whole in today's economies. It is recommended that policy makers take long term policy decisions by considering these issues.

Whereas the cost of labor acts as a deterrent to physical capital investments. Except for the costs caused by the law of diminishing returns that arise with the hiring of workers above the physical capital stock, wages and salaries paid to the labor force are the main cost elements of labor. Employment policies to be implemented should be arranged in a way to alleviate the deterrent effect of wages on investments. Expansionary monetary and fiscal policies provide higher employment rates. In this case, wages fall in the labor market and the inflationary environment resulting from expansionary policies adversely affects the real purchasing power of the labor force contracting at nominal wages. Therefore, policy decisions should be taken by considering together the deterrent effect of high wages and the real purchasing power of the workforce.

Finally, it was determined that the effects of the 2008 global financial crisis on the real economy were negative as expected. The implication of this result can be simply expressed as companies facing financial difficulties have to reduce their physical capital investments.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

ORCID ID of the author / Yazarn ORCID ID'si

Ali İhsan ÖZTÜRK 0000-0001-6003-5828

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Altıntaş, H., & Çetintaş, H. (2010). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi 1970-2005. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(36), 33-56.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Compenents Models. *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Arellano, M., & Bond, S. (1991, April). Some Test of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (3 b.). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Berndt, E., Morrison, C., & Rosenblum, L. (1995, January). High-Tech Capital Formation and Labor Composition in U.S. Manufacturing Industries: An Exploratory Analysis. *Journal of Econometrics*, 65(1), 9-43.
- Bilgili, Y. (2017). *Mikro İktisat* (12 b.). İstanbul: 4T yayınevi.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Çetin, M. (2012). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 211-230.
- arcia-Macia, D. (2020, February). Labor Costs and Corporate Investment in Italy. *IMF Working Paper No. 20/38*.
- Geng, H., Huang, Y., Lin, C., & Liu, S. (2017). Minimum Wage and Corporate Investment: Evidence from Manufacturing Firms in China. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*.
- Greenlaw, S., & Shapiro, D. (2011). *Principles of Macroeconomics 2e*. Houston, Texas: Openstax Rice University.
- riliches, Z. (1969, November). Capital-Skill Complementarity. *The Review of Economics and Statistics*, 51(9), 465-468.
- Haep, T., & Lin, C. (2017, November). How Does the Minimum Wage Affect Firm Investments in Fixed and Human Capital? Evidence from China. *Review of Development Economics*, 21(4), 1057-1080.
- Hsin, P.-L., Haep, T., & Tsai, M.-Y. (2015). Mandated Benefits, Labor Costs, and Company Fixed Capital Investments. *Journal of Applied Economics*(97), 55-83.
- Karagül, M. (2014). Kalkınma Sürecinde Üretim Faktörlerinin Yeniden Tanımlanması. *Leges Hukuk ve Araştırmalar Dergisi Yıl 1 Sayı 1*(1), 1-11.
- Kibrıçcioğlu, A. (1998, Ocak-Aralık). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- opez-Bazo, E., & Moreno, R. (2008, November). Does Human Capital Stimulate Investment in Physical Capital? Evidence from A Cost System Framework. *Economic Modelling, Elsevier*, 25(6), 1295-1305.
- Lucas, R. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economic*(22).
- Özsağır, A. (2008). Düünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1), 332-347.
- Parasız, İ. (2003). *Ekonomik Büyüme Teorileri* (2 b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Rebelo, S. (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*(99).
- Romer, P. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3-22.
- Roodman, D. (2006, December). How to Do xtabond2: An Introduction to "Difference" and "System" GMM in Stata. *Center for Global Development Working Paper No. 103*, 86-136.
- Solow, R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Solow, R. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312-320.
- Songur, M. (2017). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Fiziksel Sermaye Arasındaki İkame Olanakları: Translog Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 201-224.
- Songur, M. (2017). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Fiziksel Sermaye Arasındaki İkame Olanakları: Translog Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 201-224.
- Taban, S., & Kar, M. (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme Nedensellik Analizi, 1969-2001. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 159-182.

- White, H. (1980, May). A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test for Heteroskedasticity. *Econometrica*, 4, 817-838.
- Windmeijer, F. (2005). A Finite Sample Correction for the Variance of Linear Efficient Two-Step GMM Estimators. *Journal of Econometrics*, 126(1), 25-51.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

How Cite This Article / Atıf Biçimi

Ozturk, A. I. (2024). The effect of efficiency and cost changes in labor factor on physical capital investments: dynamic panel data analysis. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 18-25. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.86.1358696>

Boşanmayla Parçalanmış Ailede Çocuğun Boşanma Sonrası Yaşam Deneyimleri: Ebeveyne Yabancılaşmaya İlişkin Nitel Bir Araştırma*

Family Life Experiences of Children After Divorce: A Qualitative Research Parental Alienation

Sümevra CEYLAN DOLANBAY¹ , Aslıhan AYKARA²

¹(Uzm. Sosyal Çalışmacı), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sincan Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü, Ankara, Türkiye

²(Doç. Dr.), Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Aile; çocuğun sağlıklı kimlik gelişimiyle, birey olabilme ve sosyalleşebilme süreci için en doğal ve birincil ortamdır. Parçalanmış aile ise ölüm, boşanma ve ayrılma olaylarıyla şekillenen aile türüdür. Çalışmada; boşanmayla parçalanmış ailedeki çocuğun, boşanma ve bağlantılı süreçlerde özellikle velayetini alamamış ebeveynine karşı yabancılaşabilmesi durumu ele alınmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı; ebeveynlerinin boşanma davasının sonuçlanmasına kadarki süreci 18 yaşından küçükken geçirmiş ergin bireylerin ebeveyne yabancılaşma konusundaki deneyimlerini, aile içi etkileşim örüntüleri üzerinden geliştirilen yapısal aile sistemleri kuramı aracılığıyla ortaya koymak ve bu konuyla ilişkili çözüm önerileri geliştirmektir. Bu doğrultuda 29 özneyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan biri; boşanma öncesi dönemde görülen aile içi işlevsel olmayan etkileşim örüntülerinin, yabancılaşma deneyiminin bu dönemde temellenmesiyle bağlantılı oluşudur. Boşanmanın ve beraberinde yaşanan sorunların ise bu temelin üzerine eklenerek yabancılaşmayı güçlendiren dönüm noktaları görevi gördüğü anlaşılmıştır. Öznelerin ebeveynlerine karşı duygu ve düşüncelerinin, aile içi işlevsel olmayan ilişkiler nedeniyle yaşananların ve boşanmanın getirisiyle şekillendiği; boşanma sonrasında, öncesi olmayan bir yabancılaşmayı deneyimlediğini ifade eden bir özne olmadığı görülmüştür. Araştırmayla elde edilen bulgulara göre en belirgin öneriler; boşanmayla ilişkili tüm aşamalar boyunca ebeveyne yabancılaşma bağlamına özel olarak oluşturulacak bir aile danışmanlığı hizmetinin verilmesi ve velayet davalarında bir seçenek olan ortak velayet uygulamasının uygun görülen aileler için yaygınlaştırılmasıdır.

ABSTRACT

The family is the most natural and primary environment for the transformation of a child to an individual with healthy identity development and socialization. A divorced family is a type of family formed by death, divorce, and separation. The current study examines the alienation experiences of a child in a divorced family and the parents, especially the one who was unable to obtain custody after divorce, and the relevant processes. In this regard, the study discusses the experiences of adult individuals who underwent the process until the conclusion of the divorce case of their parents, which occurred before they reached the age of 18 years, and the resultant alienation from their parents. Experiences were revealed using structural family systems theory, which was developed through family interaction patterns. The study intends to recommend solutions to this issue. Toward this end, it conducts in-depth interviews with 29 subjects. The findings indicate that dysfunctional interaction patterns within the family witnessed prior to the before divorce period are related to the grounding of alienation experiences. The study observes that divorce and relevant issues are added to the process (before, during and after divorce) and strengthen alienation. The feelings and thoughts of the subjects toward their parents were formed by events experienced due to dysfunctional relationships within the family and the consequences of divorce. After the divorce, it has been observed that the alienation that the subjects experienced stemmed from their before divorce experiences. Based on the results, the study puts forward the most evident recommendations: To provide family counseling services specifically in the context of parental alienation throughout the stages of divorce and to popularize the practice of joint custody, which is an option in custody cases, for families deemed appropriate.

*Bu çalışma Doç. Dr. Aslıhan AYKARA danışmanlığında Sümevra CEYLAN DOLANBAY tarafından 30/12/2021 tarihinde tamamlanan "Boşanma Sonrası Yaşam Deneyimleri: Ebeveyne Yabancılaşmaya İlişkin Nitel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Sorumlu Yazar: Sümevra CEYLAN DOLANBAY **E-posta:** sumeyra.ceylan40@gmail.com

Başvuru: 27.10.2023 • **Revizyon talebi:** 17.01.2024 • **Son revizyon teslimi:** 18.03.2024 • **Kabul:** 25.03.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Anahtar Kelimeler: Ebeveyne yabancılaşma, yapısal aile sistemleri kuramı, boşanmayla parçalanmış aile, boşanma, velayet.

Keywords: Parental alienation, structural family systems theory, divorced family, divorce, custody.

EXTENDED ABSTRACT

The family is the natural and primary environment for the individual, because it supports the socialization and personality and identity development of children. A divorced family is a type of family that occurs in three major forms, namely, death, divorce, and separation. Specifically, the study discusses the disintegration of families through divorce. Scholars note that children may become alienated, especially from the parent without custody, during the divorce process and related disputes. The dominant view in the literature is that alienation pertains to one of the parents knowingly alienating children from the other parent with various motivations. Previous studies point out that alienation develops due to the negative behaviors of the parent who obtains custody toward the parent who is unable to obtain custody. Once again, according to the literature, alienation may occur due to the negative attitudes, feelings, and thoughts of parents toward each other in the presence of the children. In addition, alienation is widely known to occur for various reasons before, during, and/or after divorce, which may be due to dysfunctional communication patterns within the family, especially between parents. In this regard, this study intends to elucidate the experiences of the currently adult children of divorced families who underwent the divorce process when the children were less than 18 years. The study examines alienation from parents using structural family systems theory and aims to develop recommendations for solutions to this issue. Toward this end, it conducts in-depth interviews with 29 subjects. According to structural family systems theory, the relationships between and roles of family members are determined by interpersonal boundaries, which act as a barrier that protects integrity. Boundaries are defined according to their flexibility, such as solid, clear, and messy. Communication boundaries that emerge from dysfunctional interaction patterns within the family before the divorce and the relationship structures that are consequently formed are the first and most important connection with the alienation experience that occurs during this period. In addition, the abovementioned functional interaction patterns are a family structure that can provide clear boundaries. Scholars observe that divorce and related problems can reinforce adding to the experience of alienation. For a few of the subjects, the fact that divorce exerted a negative or no impact on their lives demonstrated the importance of family structure and relationships among members. The feelings and thoughts of the subjects toward their parents were shaped by the events they experienced due to dysfunctional relationships within the family and the consequences of divorce. It has been observed that the alienation experienced in the after-divorce period stems from before divorce life experiences. In the study, it was observed that the subjects experienced alienation before and after the divorce due to the previous process, and there was no subject who experienced alienation that did not originate from the before divorce process. The events before or during the divorce led their relationship with their parents to reach a level of alienation. This situation can be explained by the fact that alienation arises from the relational boundaries within the family, and the relationships that begin with these boundaries reach these boundaries again. In the light of these findings, one of the most prominent suggestions within the framework of social work is the implementation of family counseling services and support programs, which are currently offered by certain public institutions and organizations, such as the municipality, and are accessible to all family members throughout the process. However, the need emerges to be systematic, functional, and developed specifically for the context of parental alienation. Evidently, family counseling services that will monitor family relationships before, during, and after divorce are also important. The second recommendation is to promote the practice of joint custody, which should be put forward as an alternative option for families deemed suitable in custody cases.

Giriş

Aile, bireyin toplumsallaşmasında aracı olma rolüyle üzerine pek çok sosyal sorumluluğun yüklendiği bir kurumdur. İnsani değerlerinin, yaşama bakış açısının biçimlendirilmesinde kısa ya da uzun süreli etkisiyle kendisini sürekli yapılandırarak bir inşa süreci geçirmekte olan birey için ailenin kilit bir unsur olduğu düşünülebilir. Ailenin yapılanmasıyla, bireyin yaşam döngüsü boyunca gerçekleşen olaylar karşısında bilerek ya da bilmeyerek başvuracağı kaynaklar bir bütün haline getirilir. Sonu olmayan bir gelişme ve değişme süreci geçiren insan gibi aile de bir yapı ve sistem olarak canlıdır ve bir araya gelen kişilerin birlikteliklerinden oluşmaktadır. Öyleyse aslında aile olarak ifade edilirken kast edilen; içerisinde birçok etkileşimi, ilişkiyi barındıran bir yapıdır. Aile üyelerinden özellikle ebeveynler arasındaki iletişim ve etkileşim yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle ebeveynlerin ayrılığı ve/veya boşanması söz konusu olup ailenin bütünlüğü bozulabilmektedir. Ayrılıkla, çocukların ve ebeveynlerin yaşamlarına yeni sorunların eklendiği bir süreç oluşur. Bu parçalanma sürecinde ebeveynlerin birbirlerini öncelikli olarak ebeveyn olarak görmeyi başaramamaları ve çocuklarını boşanmanın nesnesi haline getirerek konunun dışında tutamamaları, bu sürecin olumsuz ilerleyişinde önemli birer unsurdur. Bireylerin ilişki ve etkileşim biçimlerinin önemli rol oynadığı bu süreç, bizleri; çocukların ebeveynlerine karşı uzaklaşması ile görülen ebeveyne yabancılaşma durumunun ele alınmasına kadar getirmiştir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; ebeveynlerinin boşanma davası sonuçlanana kadarki tüm süreci 18 yaşından küçükken geçirmiş olan ergin bireylerin boşanma öncesi, sırası ve sonrası yaşadıkları ilişki deneyimlerini ebeveyne yabancılaşma bağlamında yapısal aile sistemleri kuramı aracılığıyla ortaya koymak ve bu konu üzerinden çözüm önerileri geliştirmektir. Bu kapsamda araştırmanın ana sorusu, “Ebeveynlerin boşanma davasının sonuçlanmasına kadarki süreci çocuğun 18 yaşından küçük olduğu dönemde geçirdiği parçalanmış ailelerde; boşanma öncesi, sırası ve sonrası süreçteki aile içi ilişki deneyimleri yabancılaşma bağlamında nasıl değerlendirilebilir?”dir. Bu soru çerçevesinde elde edilmek istenen verilere ulaşabilmek ve konunun daha iyi anlaşılabilmesiyle birlikte alana ilişkin çözüm önerileri geliştirmek için; literatür taraması sonucu yabancılaşma deneyimiyle ilintili olduğu görülen konular üzerinden oluşturulmuş araştırma alt soruları ise aşağıdaki gibidir:

1. Boşanmayla parçalanmış ailenin şu an ergin olan çocuklarının boşanmayla ilişkili süreçleri deneyimleme biçimiyle bağlantısı olabilecek sosyodemografik özellikleri (yaşı, cinsiyeti, kök ailesinin kaç kişiden oluştuğu, eğitimi, çalışma durumu, nerede yaşadığı ve nerede doğduğu) nelerdir?
2. Boşanmaya ilişkin aşamaların gelişim ve yönetiliş süreciyle ilgili özellikler (davanın süresi, velayet, nafaka gibi ilgili başka davaların varlığı, çocuğun tedbiren ve kalıcı velayet kararının kim için verildiği, velayetin verilmediği ebeveynle hukuki ilişkinin nasıl kurulduğu) nelerdir?
3. Boşanma davası sırasında ve sonrasında ebeveynlerin tutum ve davranışları (hangi nedenle kimin boşanma davasını açtığı, boşanma kararının çocuğa nasıl söylendiği) nasıldır?
4. Şu anda ergin olan çocukların boşanma aşamalarına ilişkin özelliklere ve ebeveynlerin bu aşamalarda tutum ve davranışlarına ilişkin deneyimleri (çocuğun kimin yanında kalmak istediği, sorunların çözümüyle ilgili profesyonel destek alma durumu, çocuğun tüm sürece dahiliyet derecesi) nelerdir?
5. Boşanmayla parçalanmış ailenin şu an ergin olan çocuklarının boşanma öncesi, sırası ve sonrası dönemde; üyeler arası ilişki sınırları ve ittifaklar ile belirginleşen aile yapısı çerçevesinde ebeveynleriyle ilişkileri nasıldır ve bu ilişkilerin yabancılaşma deneyimiyle bağlantısı nedir?
6. Boşanmayla parçalanmış ailenin şu an ergin olan çocukları yabancılaşmayı nasıl deneyimlemektedir?
7. Boşanmayla parçalanmış ailenin şu an ergin olan çocuklarının kendi ifadelerine göre; tüm süreçle birlikte gelişen duygu, düşünce ve davranışları ve bağlantılı çıkarımları nelerdir?
8. Tüm bunlar doğrultusunda; sosyal hizmet, yabancılaşmanın deneyimlenmesine engel olabilmek ve boşanma sürecini kolaylaştırabilmek doğrultusunda aile sistemine nasıl bir destek sağlayabilir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın veri toplama aşaması için öznelerle yüz yüze görüşmeler aracılığıyla bağlantı kurmak üzerine plan yapılmış olsa da bu sürecin COVID-19 Pandemisi dönemine denk gelmesi dolayısıyla görüşmelerin yüz yüze yapılması yerine uzaktan ve/veya çevrimiçi yöntemlerle gerçekleştirilmek durumunda kalınması araştırmanın sınırlılığdır.

Kavramsal/Kuramsal Çerçeve

Literatür taraması neticesinde üzerine sıklıkla çalışıldığı, yabancılaşma denildiğinde kastedildiği ve ebeveyne yabancılaşma kavramının da referansı olduğu görülen “yabancılaştırma” ifadesi; kısaca, özellikle boşanma sürecindeyken ebeveynlerden birinin çocuğa uyguladığı duygusal bir şiddet/istismar biçimi olarak ele alınmaktadır (Gardner, 2002, s. 99; Geniş vd., 2019, s. 197). Gardner “parental alienation syndrome” (PAS) olarak ifade edilen yabancılaşma sendromunun ve Bernet ve diğerleri de (2010, s. 128-129) yabancılaştırma eyleminin; durumun doğası gereği neredeyse sadece çekişmeli boşanma çerçevesinde velayet davası görülen ve ayrılıkla ya da boşanmayla parçalanmış ailelerde görüldüğünü dile getirmiştir (Gardner, 1985, s. 3).

Bazı yazarlarca, ebeveyne yabancılaşma; çocuğun ebeveyniyle herhangi bir konu üzerinden temasa geçtiğinde -gerçekliği olmadığı görülen bir dayanak noktasından kaynaklanarak- onu belli düzeylerde reddetmesi ve ebeveynine karşı öfke, nefret gibi olumsuz duyguların temellendirdiği çeşitli düşünceler doğrultusundaki davranışları sergilemesi olarak ifade edilmiştir (Bernet vd., 2010, s. 104; Baker vd., 2014, s. 17). Bahsi geçenlerin ve yabancılaşma deneyiminin ortaya çıkış noktası olan yabancılaştırma durumunu anlayabilmek için aile içi etkileşim örüntülerinin merceğe alınması gerekliliğinden; bununla bağlantılı olan ve çalışmanın odağında bulunan yapısal aile sistemleri kuramında önemli olan “iş birliği/gruplaşma/ittifak” kavramı önem arz etmektedir. Wallerstein ve Kelly (1976) tarafından boşanmayla parçalanmış aileler üzerine yapılan çalışmalarla, klinik bir durum olan bu kavramın tanımlanmış olduğu görülmüştür. Bu durumun kaynağı ayrılık ve/veya boşanma sürecinden gelebilme veya sürecin kendisi olabilmektedir. Bu kavramın içerisinden doğan patolojik iş birliği ise; ebeveynlerden birinin diğerine olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesi ve bunu özellikle çocuğun önünde gerçekleştirirken, çocukla iletişimini diğer ebeveyn hakkındaki olumsuzlukları anlatmak üzerinden sürdürüyor olması veya diğer ebeveynle çocuğun iletişimini engellemeye yönelik çeşitli şekillerde çaba sarf etmesidir. Bu durum, çocuğu ebeveynine yabancılaştırma olup velayet davası sırasında ya da sonrasında

yaşanabilir (Walsh ve Bone, 1997; Gardner, 2001, s. 1; 2004, s. 80; 2006, s. 5). Söz konusu davranışlar; bilinçli veya ebeveynin yaşantısından gelen, çözülmemiş veya travmatik bir deneyimle ilişkili olarak bilinçsiz şekilde gerçekleştirilebilir (Garrity ve Baris 1994, akt. Bernet vd., 2010, s. 101). Yabancılaşma deneyiminin, ebeveynin bahsi geçen yaşantısal deneyimlerinin etkisiyle sergiliyor olduğu davranışları nedeniyle de gerçekleşebildiği ifade edilmiştir. Bunun gibi bir nedenden, ebeveyn-çocuk ilişkisinin yanı sıra ebeveynler arasındaki ilişkide de sağlıklı bir iletişim kurulamadığında ebeveynlere karşı gelişen bir tepkiyle her ikisine karşı da yabancılaşmanın deneyimlenebildiğinden bahsedilmiştir (Dunne ve Hedrick, 1994, s. 36; Johnston vd., 1985, s. 569-570).

Kelly ve Johnston'a göre yabancılaşma; ebeveynlerin kişilik özellikleri ve davranışları, ebeveynler arasındaki çatışmalar, olumsuz bir ayrılık ve dava süreci ve tüm bunların yönetilememesi gibi etkenler doğrultusunda yaşanabilmektedir. Bu durumun; çocuğun ebeveyniyle ilişkisinde oluşmuş bir zayıflıktan kaynaklanan olumsuz duygu ve düşüncelerin, ayrılık anında veya ilgili süreçlerdeki herhangi bir anda ortaya çıkması olarak ifade edilebilecek sistemik bir sürecin katkılarıyla doğduğu sonucuna varılmıştır. Bahsi geçenlerin etkililiği, çocuğun kapasitesi ve kırılabilirlik durumu bağlamında yorumlanmaktadır (2001, s. 249 ve 251). Tüm bunlarla bağlantılı olarak ebeveynlerinin davranışlarında herhangi bir istismar biçimi veya ihmalkarlık görmemesine rağmen, ebeveynlerine karşı yabancılaşmayı deneyimleyen çocukların bulunduğu önermesi de kabul edilmiştir (2001, s. 251-254). Buna paralel olarak Drozd ve Olesen (2004, s. 70), çocuğun ebeveynini reddetme davranışını üç varsayım çerçevesinde açıklamakta olup öne sürülen varsayımlardan biri; kötü/zayıf ebeveynlik olarak ifade edilebilecek bir tutum üzerinden görülebilecek ilişkisel ve ebeveynlik bilgi ve becerisine dayalı sorunlardan kaynaklanan nedenlerin varlığıdır. Bone ve Walsh (1999) ise çocuğun yabancılaştığı ebeveyniyle, boşanma öncesi ilişkisinin nasıl olduğunun da yabancılaşmanın tespit edilmesi noktasında ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Straus (1979, s. 76-79) tarafından gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen veriler ışığında; ebeveynlerin çeşitli konular çerçevesinde yaşadıkları çatışmaların, çocukların çatışma sürecinden olumsuz etkilenmesiyle hangi boyutlarda ve örüntülerde ilintili olduğu sorusunun önem kazandığı görülmüştür. Bu sonuçla kast edilen, çocukların; boşanmayla ilişkili olarak devam eden yasal süreçlerden, fiziksel ya da duygusal gibi herhangi bir şiddeti içeren düşmanlık bir aile ortamında yaşamasından, dolayısıyla doğrudan veya dolaylı olarak tüm bunlara maruz kalmasından, ebeveynlerinin çocuk yetiştirme konusunda ortaklık ve iş birliği kuramamasından olumsuz etkilenip etkilenmediği ve söz konusu durumda çocukların bireysel özelliklerinin (yaş, cinsiyet, mizaç gibi) rolünün ne olduğunun önemidir (Johnston, 1994, s. 165-166). Çatışmalarla ilgili önemli bir başka konu ise bir alandaki (nafaka gibi) anlaşmazlığın başka bir alandaki (velayet gibi) anlaşmazlığı ne ölçüde etkilediğidir. Yine aynı nedenle, boyutlar arasındaki sebep-sonuç ilişkisine ve etkileşme düzeylerine dikkat etmek önemlidir (1994, s. 165). Ebeveynler arasında geçen ve boşanma sonrası ilişkideki düşmanlığı da etkileyen çatışmalar, tüm bu boyutlardan etkilenmekte ve bu boyutları etkilemektedir. Bunların, ebeveynlerin çocukların ihtiyaçları bağlamındaki iş birliği kapasitesini ne ölçüde azalttığı önemlidir (1994, s. 166). Boşanma sürecindeyken; eşlerin öncesinde çözümlenememiş konu ve sorunları birbirine karşı koz olarak kullanması ve birbirine karşı gelişen duygu ve düşünceleri çocukların üzerinden ya da onların da dahil olduğu konular üzerinden yansıtması gibi durumlar ebeveyn-çocuk ilişkisinin de zedelenmesine kaynaklık etmektedir. Bu olumsuz etkilerin değerlendirilmesinde, aile bütünlüğünün yanı sıra; yapısal aile sistemleri kuramında ele alınan ailenin yapılanma biçimine göre üyeler arasındaki ilişki sınırlarının (dağınık, net ya da katı sınırlı) nasıl olduğu, hangi üyeler arasında geçici ve kalıcı ittifakların gerçekleştiği, söz konusu ittifaklaşmanın hangi durumlarda ve biçimlerde oluştuğu gibi dinamikler de önemli görülmelidir. Bahsi geçen dinamikler aile yapısını oluşturmaktadır.

Minuchin (1974, s. 51)'in ifadesiyle "aile yapı"sı, bir sistem olan aile içerisindeki üyelerin tüm etkileşim örüntülerini meydana getiren tekrarlı ve çeşitli işlemlerin organizasyonunu sağlayan ve etkileşim örüntüleri aracılığıyla görünür hale gelen işlevsel talepler kümesidir. Bahsi geçen işlemler; aile içerisindeki üyelerin birbirleriyle kuracağı ilişkilerin nasıl, ne zaman, hangi koşulda ve kiminle olacağını tanımlayarak birbirlerine karşı davranışlarını, birbirleriyle ilişkilerini ve üyelerin aile içerisindeki rollerini şekillendiren kuralları oluşturmaktadır (Minuchin, 1974, s. 51-52; Minuchin, 1982, s. 657; Fishman ve Fishman, 2003, s. 39). Aile üyelerinin birbirleriyle ilişkileri ve rolleri, aile içerisindeki alt sistemleri (eş, ebeveyn-çocuk, kardeş alt sistemi) oluşturmaktadır olup Pirooz Sholevar (2003, s. 13)'in ifade ettiği üzere kişilerarası "sınır"lar tarafından belirlenmektedir. Sınırlar "Her bir bireyin, ailenin ve toplumun bütünlüğünü koruyan duygusal bariyerler." olarak tanımlanmaktadır (Minuchin, 1982, s. 657). Sınırları oluşturan etkileşim ve bağlantı esneklikleri, katıdan dağınığa doğru bir çeşitlilik göstermekte olup (Nichols, 2013, s. 209-219) sınır yapısının, aile ilişkilerindeki işlevselliği sağlayabilmesi adına belirgin (net) olması gerekmektedir (Minuchin, 1974, s. 54; Üstündağ, 2015, s. 116, 120). Sınırların katı bir yapılanmaya sahip olması durumunda aile üyeleri arasında sağlıklı bir iletişim ve etkileşimden söz edilemeyecektir. Bu durum da üyeler arası iletişimlerini uzaklaştırıp ilişkilerin birbirinden kopmasına ve katı (kopuk) yapıyı ilişkiye neden olacaktır (Üstündağ, 2015, s. 120). Katı sınırlar; kısıtlayıcı, aile içerisindeki alt sistemlerle de aile sistemi dışındaki başka sistemlerle de teması kapalı, bağımsız ve yalıtılmış ve üyelerin aile sistemi bünyesindeki rollerinden farklılaşarak sistemden uzaklaştığı bir ilişki yapısını meydana getirir. Net sınırlar ise üyelerin aile içerisindeki rollerini bildikleri, ebeveynlerin çocukların özerkliğini destekledikleri, çocukların ebeveynlerinin kişisel sınırlarına saygı duyabildiği ilişki dinamiğini oluşturan açık (net) bir yapı çizer (Nichols, 2013, s. 209-219). Dağınık sınırlar ise aile içi ilişkilerde düğümlenme olarak ifade edilen bir yapıyı meydana getirir. Burada, belirsiz sınırlı bir yapı ve üyeler arasında bağımlılık görülmektedir. Aile üyelerinin birbirleriyle nasıl iletişim kuracağı çoğunlukla belli değildir; bu da belirsizliği ortadan kaldırmak için nereden ve nasıl kurulacağı bilinmeyen, üyeler ve rolleri için belirsiz iletişim noktalarından dağınık yapıyı ve düğümlenmiş ilişkileri meydana getirecektir (Üstündağ, 2015, s. 120). Ebeveynlerin çocukları, kendilerine ya da birine bağımlı hale getirmeleriyle çocukların

özerkleşememesine neden olması da bu sınırlarla oluşan bir yapıdır. Bu biçimde çocuklarıyla düğümlenen ebeveynler, aile içi ilişkilerdeki belirsizlikler nedeniyle de idarenin kimde olduğu üzerinden tartışma yaşayabilmektedir. Başka bir açıdan; eşlerin birbirleriyle olan ilişkisinin düğümlenmiş olması gibi bir durumda eşlerin, çocuklarıyla birbirleriyle ilgilendiklerinden çok daha az ilgilendikleri de görülebilmektedir (Nichols, 2013, s. 209-219). Tüm bunlarla şekillenen yapı her ailede var olup biriciktir; aile sistem olarak, bir yaşam olayı karşısında kendi etkileşim modeliyle eyleme geçmek durumunda kaldığında yapısını ortaya koymaktadır (Nichols, 2013, s. 209-213 ve 237). Ailenin yapısal olarak işlevselliği, bahsedilen eylemler ve bunları meydana getiren etkileşim örüntüleri aracılığıyla görülecektir. Aile içerisindeki üyelerden birinin davranışı, diğer tüm üyelerin davranışlarıyla ilişkilidir yani diğer üyelerin karakterlerine, aile sistemi bünyesindeki rollerine ve ilintili olarak da bu üyelerle oluşturulmuş ilişkilere bağlıdır. Tam olarak bu nedenle de bireyin davranışlarının, ona ait sorun ve gereksinimlerin anlaşılabilmesi yalnızca bireyin kendisiyle değil; bireyin diğer sistemlerle, en çok da öğrenme ve deneyimleme için birincil sistem olan ailesiyle kurduğu ilişkilerle ilgilidir (Minuchin, 1974; Nichols ve Schwartz, 1997, akt. Akün, 2013). Dolayısıyla boşanma gibi -aile içi dinamiklere olan etkisiyle aile yapısını değiştirebilecek- bir yaşam olayı sonucunda çocukla ebeveynlerden birinin fiziksel olarak ayrılmış olması; çocuğun yanında kalan ebeveyniyle olan ilişkisinin nasıl olduğunun ve bundan sonraki ilişkisinin nasıl olacağına yanı sıra bu durumun diğer ebeveynle olan ilişkisi arasındaki bağlantısının önemini açığa çıkarmaktadır. Tüm bu dinamiklerle ilişkili olarak; ebeveyn yabancılaşma deneyimlenebilmesi açısından boşanmayla parçalanmış bir ailenin doğal bir ortam sunduğu söylenebilir.

Tüm bunlara göre ele alınması gerekenler, yabancılaşma deneyiminin yaşanmasında; boşanma öncesi dönemdeki çatışmaların, bu dönemdeki işlevsel olmayan iletişim ve etkileşim kalıplarının ve boşanmayla birlikte gelişen konuların ne kadar etken olduğudur. Bu etkenlerin deneyimin yaşanması durumuna ne kadar eşlik ettiği, boşanmanın nasıl deneyimlendiği ve bu haliyle ne kadar devam ettiği oldukça önemlidir. Aile içi iletişim ve etkileşim kalıplarındaki işlevsel olmayan örüntülerin boşanma ile beraber yaşanan çatışmalara yansımaları yadsınamaz. Ancak bu çatışmaların, yabancılaşma deneyimindeki rolünün ne olduğunun anlaşılabilmesi ve çözüme giden yolun kolaylaştırılması adına esas kaynağı bulunmalıdır (Johnston, 1994, s. 165-166). Bununla ilgili ısrarın yine çözüm noktasına ulaşabilmekle ilişkili bir diğer nedeni ise; boşanma sürecinde yaşanan çatışmaların ne kadar doğal olduğunu ve doğallığı ölçüsünde çocuk üzerindeki etkilerinin patolojilik derecesini anlayabilmektir (Ahrons ve Rogers, 1987, Hetherington vd., 1982, akt. Johnston, 1994, s. 166).

Yabancılaşma deneyimine yönelik literatür taramasıyla birlikte; literatürdeki hakim bakış açısının sosyal hizmetle ters orantılı ve çocuğun, bir ebeveyn tarafından diğerine karşı yabancılaştırıldığı merkezinde bir perspektif olduğu görülmektedir. Buna göre; ebeveynin, çocuğu manipüle eden ve diğer ebeveynle karşı kullanan taraf olarak olumsuz bir konuma düşmesi söz konusudur. Yanı sıra aynı perspektif; yabancılaşmanın deneyimlenmesine etken olabilecek konuların, ebeveynin çocuğu manipüle etmek üzere kullandığı stratejiler ve çocuğuna bu stratejilerin nesnesi gibi tanımlanmasına neden olmaktadır. Bunlar doğrultusunda, yabancılaşma deneyimine yönelik literatürde akla ilk gelen kavram olan ebeveyn yabancılaşma sendromu; taraflı ve içerisinde bulunulan durumların anlaşılmasına engel olan, etiketleyici ve dolayısıyla yargılayıcı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ele alınması gerekirse bunların dışına çıkarak boşanma süreci öncesi ve sırası deneyimlenen durumlardır. Kast edilen; aile üyelerinin sorunlarını ve gereksinimlerini göz ardı etmeden süreçten etkileniş biçimleri, aile sistemindeki işlevsel olmayan iletişim örüntüleri, etkileşim kalıpları ve tüm bunların yapılanma biçimi, yani sonucun ötesindedir. Literatürdeki çalışmalarla ilgili değerlendirme yapıldığında; çalışmaların çoğunlukla ebeveyn yabancılaşma sendromu üzerine olduğu, söz konusu çalışmalarda yabancılaşmanın aile sistemindeki ve üyeler arasındaki etkileşimlerle ilişkili olarak deneyimlenmesine yapılan vurgunun, konuya ilişkin psikiyatrik tanılama ve teşhis koyma çabasından daha az olduğu görülmüştür. Yerli literatürde ebeveyn yabancılaşma konusu üzerine yapılan çalışma sayısına ilişkin veri tabanı üzerinden tarama yapıldığında; uluslararası literatür üzerinden yapılan taramaya göre daha az sayıda çalışma olduğu ve çalışmaların uluslararası literatürdeki çeşitlilikte olmadığı görülmektedir. Templar ve diğerlerinin (2017, s. 5-7) çalışmasında, konuya ilişkin nitel yöntemle oluşturulmuş çalışma sayısının nicel çalışma sayısına göre daha az olduğu görülebilmektedir. Yabancılaşma deneyimiyle bağlantısı olan konuları; boşanma öncesi, sırası ve sonrası kiminle, nasıl etkileşime girildiği üzerinden özellikle çocuk açısından tespit eden ve görünür kılan çalışma sayısına da etki etmesi motivasyonu literatürde var olan söz konusu eksikliklere katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Yukarıda anlatılan bakış açısının aksi bakış açısıyla birlikte literatürde var olduğu düşünülen eksikliklere sosyal hizmet aracılığıyla etki edilebileceği düşünülmektedir. Sosyal hizmet, bireyde başlayan etkiyi topluma yaymaya çalışan; bireyi, etkileşim içerisinde olduğu sistemler bünyesinde ve bunlarla bir bütün halinde ele alan, ailenin yapılanma biçimini bireyin yaşantısında kilit bir unsur olarak gören bir meslektir. Mesleğin etki ettiği alanlar gereği bir sistem olarak aile ile ilgili konu ve sorunlarla doğrudan ilgili olduğu bilinmektedir. Buna paralel olarak sosyal hizmet, uygulamalı bir disiplin olarak ebeveyn yabancılaşma konusuna kayıtsız olmamalıdır. Bu doğrultuda, sosyal hizmetin; bu çalışma çerçevesinden, konu üzerinde ya da ilişkili başka bir bağlamda aileye sunabileceği katkılar hakkında çözüm önerileri de geliştirilmeye çalışılmıştır. Sonraki bölümlerde, araştırmaya uygun görülen yöntem ve yaklaşımdan ve bu aracılıkla elde edilen bulgulardan bahsedilmiş olup son olarak, ulaşılan verilerle araştırma alt sorularına ve veri analizine paralel oluşturulan sonuç ve öneriler araştırma süreciyle geliştirilen eleştirel bakış açısıyla içrek halde ele alınmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, insan deneyimindeki; görünmeyen ve daha derindeki anlamları keşfetmeyi amaçlayan (Krysiç ve Finn, 2015, s. 187) nitel çalışma yöntemiyle tasarlanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında, deneyimin; şeyler, insanlar, olaylar ve durumlar ile bağlantısı çerçevesinde değerlendirildiği olgubilim (fenomenolojik) yaklaşımı (Krysiç ve Finn, 2015, s. 210) kullanılmıştır. Yaşanan deneyimin özünü ya da bireyin, dünyadaki var oluşuna katkısına ve derinliğine dair algısını yakalamayı amaçlayan bu yaklaşım, deneyimin, birey tarafından ona atfedilen anlam bağlamında anlaşılabilirliğine ve bireye göre olgu ile ilgili altta yatan anlamları ya da gerçeklikleri ortaya çıkarmaya odaklanmaktadır (Krysiç ve Finn, 2015, s. 210-211). Bu çalışmada, deneyimlenen ve anlamı keşfedilmeye çalışılan olgu “yabancılaşmış çocuk olmak”tır. Ebeveynlerinin boşanma davasının sonuçlanmasına kadarki süreci 18 yaşından önceki süreçte yaşamış ve şu anda yetişkin olan bireylerin; süreç boyuncaki ilişkisel örüntüleri nedeniyle gelişen yabancılaşmış çocuk olgusu üzerinden deneyimleri, bulgular kısmında betimsel analiz tekniğinden yararlanılarak tartışılmıştır.

Araştırma sürecinin COVID-19 Pandemisi dönemine denk gelmesi dolayısıyla görüşmelerin büyük çoğunluğu uzaktan ve/veya çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum teknik açıdan bazı zorluklara neden olmuştur. Veri toplama sürecinde erkek özneler uzun bir süre ulaşamadığından, özneler arasındaki cinsiyet dengesi de uzun bir süre sağlanamamıştır. Tüm bunlar araştırmanın sınırlılıklarını meydana getirmiştir.

Araştırmanın Özneleri

Araştırmanın çalışma grubunu; ebeveynlerinin boşanma davası sonuçlanana kadarki tüm süreci 18 yaşından küçükken geçirmiş olan ergin bireyler oluşturmaktadır. Söz konusu bireylere, araştırmacının sosyal çerçevesi üzerinden parçalanmış aile öyküsü olduğu bilindiğinden benzer aileleri tanıyabilecek insanların yönlendirmeleri sonucu kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır.

Nitel araştırmalarda veri toplama süreci, genellikle yeni bir bilgi keşfedilmeyene kadar bir başka deyişle katılımcılardan gelen cevaplar tekrara düşene kadar devam etmektedir. Bu duruma doyma/doyguluk noktası denir (Krysiç ve Finn, 2015, s. 192). Yapılan görüşmeler ve gözlemler neticesinde veri doygunluğuna ulaşıldığı düşünüldüğünde, yapılması gereken elde edilen verileri çeşitlendirmek yerine detaylandırmaktır (Silverman, 2016, s. 424). Bu kapsamda; araştırmanın amacını ve problemini karşılayan bulgulara ulaşıldığının düşünülmesi sonucunda doygunluk noktasına ulaşılmıştır. Yanı sıra öznelerin sosyodemografik özelliklerinin farklılığı ile maksimum düzeyde çeşitlilik sağlanmış olup böylece, ele alınan konu anlaşılırken; çok boyutluluk, kapasite ve yaygınlık artırılmıştır. Bu durum, çalışmanın elde edilen bulgularla daha makro boyutta bir çözüm önerisi sunulabilmesini ve literatüre daha çok katkı sağlanabilmesini mümkün kılacak bir niteliğidir. Tüm bunlarla beraber, araştırmanın problemi ve amacı doğrultusunda; 18 yaşındayken veya daha küçük olduğu dönemde ebeveynleri boşanmış, farklı illerde ikamet eden 16’sı kadın, 13’ü erkek toplam 29 ergin bireyle gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, veriler bakımından doygunluk noktasına erişildiğinde bitirilmiştir.

Özneler görüşme sırasına ve “Ebeveynlerinizin size aldığı ya da onlardan kalmış olup çocukluğunuzdan hatırası olan ve belki halen saklıyor olduğunuz bir hediye, cisim ya da nesne var mıdır?” sorusuna verdikleri cevaplara göre isimlendirilerek tablolaştırılmıştır. Öznelerin bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni; görüşmede kişisel ve olumsuz deneyimlerini paylaşmalarının ardından o andan olumlu hislerle ayrılabilmelerine katkı sağlayabilmektir. Araştırmaya katılım sağlamış 29 özneyi tanıtan sosyodemografik bilgiler aşağıda bulunan Tablo 1’de detaylı bir şekilde verilmiştir.

Araştırmanın Yeri, Zamanı ve Etik Sürecine İlişkin Bilgiler

Çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Aynı isimli yüksek lisans tezi için Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonundan 27/10/2020 tarihli ve 35853172-300 sayılı izin alınmıştır. Araştırmada gönüllü katılım esas alınmış ve aydınlatılmış onam formu kullanılmıştır. Çalışmaya ilişkin süreç, 2020 yılının Mart ayında başlamıştır. Araştırmanın verileri; Ankara’da, Aralık 2020 – Mayıs 2021 tarihleri arasında toplanmış olup veri çalışmanın tüm süreçleriyle birlikte tamamlanması Aralık 2021’de gerçekleşmiştir. Araştırmacı veri toplama sürecinde kartopu örnekleme yöntemini kullanmış olup veri toplama süreci sırasında, en çok Ankara’dan, 2. olarak pandemi süreciyle ilişkili olarak Ankara’dan bir süreliğine ailelerinin yaşadığı illere gitmiş, son olarak farklı bir ilde ikamet eden ve ebeveynlerinin boşanma davası sonuçlanana kadarki tüm süreci 18 yaşından küçükken geçirmiş olan ergin bireylerle görüşmüştür. Görüşmeler, öznelerin istekleri doğrultusunda, pandemi koşullarına bağlı şekilde çevrimiçi ve kendilerine uygun olan vakitlerde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Özneleri Tanıtıcı Bilgiler

Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Ebeveynlerin Boşanma Şekli	Velayet Davası Olup Olmadığı
Boncuk	Kadın	24	Anlaşmalı	Olmamış.
Evlilik Fotoğrafları	Kadın	28	Anlaşmalı	Olmamış.
Mektup	Erkek	25	Anlaşmalı	Olmamış.
Dondurma	Kadın	21	Çekişmeli	Olmuş.
Elif Bebek	Kadın	25	Anlaşmalı	Olmamış.
Et Bebek	Kadın	25	Çekişmeli	Olmuş.
Günlük	Kadın	22	Çekişmeli ancak ilk davadan sonra barışma ve davanın yeniden açılması süreciyle boşanmışlar.	Olmuş.
Kar Küresi	Kadın	24	Anlaşmalı (son anda verilen kararlar)	Olmamış.
Pusula	Kadın	22	Çekişmeli	Olmamış.
Ayıcık	Kadın	20	Anlaşmalı	Olmamış.
Pikachu	Erkek	23	Çekişmeli (tahminen)	Olmuş.
Aile Fotoğrafları	Kadın	33	Anlaşmalı	Olmamış.
Patates Bebek -Çimçim	Kadın	26	Çekişmeli	Olmuş.
Örgülü Bebek	Kadın	20	Çekişmeliden anlaşmalıya çevrilmiş.	Olmuş.
Kuş Tüyü Yastık -Kâğıt Bebek	Kadın	45	Çekişmeli ile başlamış, anlaşmalı boşanma davası ile sonlanmış.	Olmamış.
Buse Bebek	Kadın	22	Anlaşmalı	Olmamış.
Bere	Kadın	24	Anlaşmalı ancak ilk başta boşanmaktan vazgeçilip sonrasında yeniden dava açılmış.	Olmamış.
Kedi	Kadın	33	Anlaşmalı	Olmamış.
Bisiklet	Erkek	26	Anlaşmalı	Olmamış.
Yapboz	Erkek	25	Anlaşmalı	Olmamış.
Mayıs Sıkıntısı	Erkek	24	Çekişmeli	Olmamış.
Dinozor	Erkek	22	Anlaşmalı	Olmamış.
Mavi Ayıcık	Erkek	25	Anlaşmalı	Olmamış.
Hayvanlı Yastık	Erkek	26	Çekişmeliden anlaşmalıya çevrilmiş.	Olmamış.
Şirin	Erkek	24	Anlaşmalı	Olmamış.
Hamamböceği	Erkek	25	Tam olarak bilinmiyor.	Olmamış.
Cesna	Erkek	27	Anlaşmalı	Olmamış.
Gameboy	Erkek	25	Anlaşmalı	Olmamış.
Shen	Erkek	24	Anlaşmalı	Olmamış.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Görüşme Süreci

Araştırmanın nitel çalışma deseniyle yapılmış olması nedeniyle veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılmak üzere de araştırmacı tarafından yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Rehber görüşme formunun geliştirilebilmesi ve kuramsal çerçeveye katkı sağlayabilmesi açısından 2'si erkek (25, 23), 2'si kadın (26, 25) toplam 4 kişiyle pilot görüşme yapılmıştır. Pilot görüşmeler çerçevesinde sorularla ilgili geri bildirim istenmiş; özneler tarafından soruların açık, anlaşılır, kapsayıcı ve empatik olduğu ifade edilmiştir. Öznelerin araştırmaya katılımı için gerekli bilgilendirilmiş onam; araştırmanın amacı, öznelerin kimliklerinin gizleneceği, katılımın gönüllülük esaslı olduğu, istenilen zamanda görüşmenin sonlandırabileceği, rahatsız olunan soruların cevaplanmayabileceği, kişisel bilgilerinin sadece bilimsel amaçlar ile kullanılacağı, görüşme sonrasında öznelerin olumsuz bir duygudurumu içerisinde bulunması ihtimaline karşın kendileriyle bu konuya ilişkin iletişimin sürdürülebileceği, görüşme sonrasında halen sormak ya da söylemek istedikleri bir şey olması halinde de araştırmacıyla kontak kurabilecekleri ve gerekiyorsa tüm bunlarla ilgili danışmana/terapisteye yönlendirme konusunda kendilerine yardımcı olunabileceği bilgilerini kapsamaktadır. Bilgilendirilmiş onam formunda bahsedildiği gibi gerekli hallerde diyalogun devam ettirilebilmesi adına araştırmacının iletişim bilgilerine yer verilmiştir. Görüşmelerin yapılmasından önce özne adaylarına araştırmaya ilişkin bilgilendirme yapılmış, kişilerin araştırmaya katılmayı kabul etmesiyle birlikte katılımcı onam formu kendilerine iletilmiş ve onam formunda yazılı şeyler üzerinden form ve yeniden araştırma ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Ardından öznelerin 18 yaşından büyük olması nedeniyle bizzat onayları alınarak görüşmelere başlanabilmektedir. Görüşmeler, öznelerin; uygun olduğu günde ve saatte ve imkanları doğrultusunda telefonla veya çevrimiçi bir platform üzerinden yapılmıştır. Bir görüşme haricindeki diğer tüm görüşmelerde; öznelerin rızası ile ses ve görüntü kaydı alınmış olup ses kaydının alınmadığı görüşmede ise gerekli notlar alınmıştır. Görüşmelerin deşifreleri toplam 363 sayfa sürmüştür. Görüşmelerden en uzununu 1 saat 56 dakika 57

saniye, en kısa olanı 31 dakika 8 saniye sürmüş olup toplam görüşme süresi 1782 dakika 668 saniye; ortalama görüşme süresi 60 dakikadır.

Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırmada, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler; betimsel analiz çerçevesinde değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ek olarak, veri analizi sürecinde görüşme sürecinde yapılan gözlemler sonucu alınan notlardan da yararlanılmıştır.

Betimsel analiz yöntemi; analiz için çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması şeklinde dört temel aşamadan oluşmakta (Kümbetoğlu, 2005, s. 151-154) olup analiz süreci bu aşamalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle görüşmede alınan ses kayıtları yazıya aktarılmıştır. Görüşme yapılan 29 bireyden 28 tanesinin ses kayıtları deşifre yoluyla, kalan bir görüşme ise araştırmacının yapılan görüşmeyi yazıya aktarması yoluyla veri haline getirilmiştir. Tüm verilerin yazıya dökülmesinden sonra, bütün ses kayıtları araştırmacı tarafından üç kez dinlenmiş olup ses kayıt dökümleri de baştan sona üç kez okunmuştur. Ardından ses kayıt dökümleri ve araştırmanın amacı doğrultusunda özet kavramlar geliştirilerek dökümlerdeki alıntılarla kavramlar arasında eşleştirme yapılmıştır. Bu süreçte araştırmacının dikkatini çeken birbiriyle benzerlik ve farklılık taşıyan noktaların öncelikle okuma sırasında not edilmesi, verilerin sınıflandırılmasında rol oynamıştır. Bu notlar üzerinden de cümle cümle ve açık kodlama süreci başlatılmıştır. Görüşmelerde üzerinde durulmuş ortak konu ve düşünceler, araştırmanın sorusu çerçevesinde verilen analizinde yol gösterici olmuştur.

Bulgular

Analiz sürecinde, bulgular dört tema altında toplanmış olup bu temalara 12 alt tema üzerinden ve alt temalara ise 28 kategori aracılığıyla ulaşılmıştır. Ana tema, boşanmayla parçalanmış ailelerde çocukların ebeveynlerine yabancılaşmaya ilişkin deneyimleri olup ana temanın değerlendirilmesi; araştırma öznelerinin boşanma öncesi, sırası ve sonrası yaşam döneminde başta ebeveynleriyle ilişkileri olmak üzere aile içi ilişki ve etkileşim örüntüleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Konu edilen aile içi ilişki ve etkileşim örüntülerinin analizi ise yabancılaşma deneyimi üzerinden yapılmıştır. Bu noktada, yabancılaşma deneyimiyle aile içi iletişim örüntülerinin oluşturduğu yapının çarek olduğu söylenebilir. Bu nedenle, analiz süreci boyunca; boşanma öncesi, sırası ve sonrası tüm dönemlerdeki iletişim örüntüleri, kişiler arası ilişki sınırları ve bunlar doğrultusundaki ilişki yapıları gündem edilmiştir. Temaların bu şekilde sıralanmasının nedeni, temalar arasındaki ilişkiselliklerdir. Boşanma öncesi, sırası ve sonrası dönemdeki tüm ilişki örüntülerinin ve yaşanan olayların oluşturduğu duygu ve düşüncelerin yabancılaşma deneyimini temellendirdiği ve güçlendirdiği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ilk tema, “*Boşanma Sürecinin Farklı Aşamalarında Duygu, Düşünce ve İlişkiler*” ve ikinci tema ise buradan bağlantısıyla “*Yabancılaşma Deneyimi*” olarak ortaya çıkmıştır. Devamında ortaya çıkan üçüncü tema; tüm süreç sonunda geliştirilmiş aile, evlilik vb. yönelik düşünceleri ve kişisel olarak yaşanan keşif sürecini içeren “*Boşanma Sonrası Çıkarımlar*”dır. Sosyal hizmete yönelik tespit edilen gereksinimlerin, özneler tarafından bilerek ya da bilmeyerek dahil olunmuş sosyal hizmet alanındaki süreçlere ilişkin deneyimlerin ve öznelerin bunlara ilişkin geliştirmiş olduğu düşüncelerin ele alındığı “*Sosyal hizmete Yönelik Düşünceler*” olmuştur.

Boşanma Sürecinin Farklı Aşamalarında Duygu, Düşünce ve İlişkiler

Bu tema altında; boşanma olayı odağa alınarak yaşam dönemleri boşanma öncesi, sırası ve sonrası dönem olmak üzere üç ayrı süreç olarak ele alınmıştır. Her bir sürecin bireyler için gelişimsel ve yaşantısal açıdan değerlendirmesi göz önünde bulundurularak; tüm dönemlerde ilişkilerindeki yapısal özelliklerine, değişim ve gelişimlerine, hayatlarıyla ilintili duygularına ve düşüncelerine yer verilmiştir. Tüm bunların, ilişkilerdeki yabancılaşmaya açılan gediklerin oluşma sürecini açıklayan ve hatta sürecin ta kendisi olan öğeleri oluşturduğu görülmüştür. Bireylerin boşanma öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç farklı süreçteki ilişki ve yaşam deneyimleri doğrudan bir yabancılaşma aramsızın ele alınmıştır. Bu değerlendirme de yapısal aile sistemleri teorisi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Boşanma öncesi yaşam; henüz bütünlüğü bozulmamış aile yapısındaki ilişkilerde meydana gelmiş yıpranmaların, kopuklukların ve bu aile yapısına dair getirilerin yabancılaşmaya temel olabilecek gerekçeleri oluşturma ihtimali üzerinden ele alınmıştır. Bu dönemdeki üyeler arası belirgin ilişki kalıpları (özellikle ebeveynlerle ilişkiler) ve bu döneme dair geliştirilen duygu ve düşünceler, birey için bundan sonraki yaşantı dönemlerine temel oluşturmuştur. Yabancılaşma deneyiminin ve buna açık hale getirebilecek katı (kopuk) sınırlı ilişki yapısına neden olan faktörlerin ya da doğrudan yabancılaşmaya ilişkin olduğu düşünülebilecek ipuçlarının bu dönemdeki veriler üzerinden alınabileceği düşünülmektedir. Tüm öznelerde görüldüğü üzere, boşanma sürecine; ebeveynler arasında boşanma öncesi dönemden kalan ve işlevsel olmayan ilişki örüntüleri dolayısıyla girilmiştir. Bahsedilen boşanma öncesi işlevsel olmayan ilişkiler de söz konusu katı (kopuk) sınırlı ilişki yapısına neden olmuştur:

“Yani ‘İnşallah.’ dedim, (gülerek) ‘İnşallah boşanırlar.’ Umut ettim yani umarım bir aksilik olmaz da boşanırlar diye. [. . .] Ya böyle bi şey hissetmiyorum yani hani böyle özellikle hissettiğim, hissizlik var gerçekten. Direkt bi şey hissetmiyorum ama hani yine tabii ki benden uzak olsun, bir aksilik olmasın da uzak kalsın” (Boncuk, Kadın, 24).

Kline ve diğerleri (1991, s. 306), çocukların; ebeveynlerinin birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışlarını, olumsuz yaşam deneyimlerine ilişkin geliştirdikleri işlevsel olmayan başa çıkma mekanizmalarını ve yaşadıkları duygusal sıkıntıları bastırma çabalarını doğrudan gözlemleyebilmekte ve ebeveynlerini model alabilmekte olduklarını ifade etmiştir. Ebeveynlerin birbirine karşı sergilediği davranışların, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki sınırları da karakterize ettiği ve çocuğun aslında kendisine aktarıyor olanları, ebeveynleriyle ilişkilerinde uyguladığı yani işlevsiz iletişim örüntülerinin model olarak öğrenilmiş olduğu görülmüştür.

Boşanma sırası yaşamın; aile içindeki işlevsel olmayan ilişkilerdeki sorunların çözümlenebilmesi ya da bunları boşanma gibi bir olayla sona erdirmek için arayış, bu süreçte yaşanan ya da yaşanması muhtemel maddi ve yapısal değişiklikler nedeniyle gerginliğin yaşandığı ve dolayısıyla tüm bunların da ilişkilere yansıtıldığı görüldüğü bir adaptasyon süreci olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, söz konusu çabaların ve/veya süreç esnasındaki olumsuz iletişim kalıplarının devam ettiği görülmektedir. Bununla beraber, bu dönemin; öznelere yaşlarıyla ve yaşananlarla da ilişkili olarak ebeveynlerine karşı -boşanma öncesinde başladığı görülen- olumsuz duygu ve düşüncelerin pekiştiği ve ilişki sınırlarının şekillendiği bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde; velayeti alamayan ebeveynle, evden ayrılmış olması ya da ebeveynin görüşmeye ilişkin çaba göstermemesi dolayısıyla görüşülememiş veya dengesiz bir sıklıkta görüşmeye devam edilmiştir:

“Kesinlikle boşanma süreci çok zor bir süreç. Öncelikle onu söyleyeyim. Yani hem ebeveynler için hem çocuklar için yıpratıcı bir süreç. Çocukların üstünde daha farklı psikolojik bir olay bırakıyor. Yani nasıl ifade etsem, daha çok yük alıyormuş gibi daha çok yıpranıyorlarmış gibi oluyor. Daha fazla yıpranıyorlar ama eminim ebeveynler için de zor bir karardır bu karar. Hani o mahkeme süreci, o velayet davaları, o ilişkilerin tekrardan kurulması, düzeninin tekrardan kurulması o süreç sıkıntılı bir süreç. [. . .] Boşanma süreci (biraz düşündükten sonra) biraz gerginlik. Benim için gerginliği ifade ediyor çünkü gerek o süreçte babamla olan diyalogum işte ya koparsa korkusu ya da o telaş, o gerginlik, gerekse anneanne evinde yaşamının gerginliği, anneanne ile kurduğum diyaloglardaki gerginlik diyeyim, onlarla da biz sorunlar yaşadık aynı evde olmaktan dolayı, o süreç gerginlikti” (Et Bebek, Kadın, 25).

“Ben görüşmüyorum, şöyle görüşmüyorum: Ben küçüklüğümde çok uzun zamanlar görmedim gerçekten çok ihtiyaç duyduğum zamanlarda görmedim, sonrasında benim bunu kabullenmem çok zor oldu [. . .]” (Mavi Ayıcık, Erkek, 23).

Boşanma kararına verilen tepkiler ve boşanma sürecine adaptasyon; ebeveynlerin ebeveynlik bilgi ve becerilerindeki yeterlilik düzeyiyle ilişkili olarak farklılaşabilmektedir (Özdemir vd., 2006, s. 361). Bu adaptasyon, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiyi de etkileşimsel olarak doğrudan ilgilendirerek olumsuz bir ilişkiye neden olabilmekte ya da ebeveyn-çocuk arasındaki olumsuzluklardan kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle sürecin; olumsuzlukları da dahil doğal getirilerinden etkilenen çocukların, daha fazla hayal kırıklığı yaşamalarını önlemek ve çocuklar açısından boşanma sonucundaki yaşantıya dair kaygıları tetikleyebilecek belirsizliği ve güvensiz atmosferi ortadan kaldırmak gerekmektedir (Amato, 2000). Bu nedenle; ebeveynlerin boşanmaya ilişkin kararlarını çocuğunun yaş ve gelişim dönemine uygun bir şekilde anlatmaları, boşanma sonrasındaki yaşamlarında da çocuklarını sevmeye, onunla ilgilenmeye devam edeceğini ve ilişki ve iletişimlerinin sürdürüleceğini (Amato, 2000) ve boşanma kararında çocuğun etkisinin olmadığını (Aktaş, 2011) açıklamaları önemlidir. Bu durum da dahil ikili ilişkilerle ilgili etkenler, aynı aile içindeki çocukların aynı yaşam olayını nasıl deneyimleyeceği durumunu da etkilemektedir:

“Yani şöyle o daha küçük olduğu için onunla çok farklı mesela şu anda ilişkileri çok farklı kardeşimle. Kardeşim tabii çok şeyi görmediği için bi de küçük olduğu için hani böyle babamla diyalogları daha farklı, benden daha farklı onların. O daha ilımlı benden. Bir de o burada olduğu için daha sık görüşüyor babamla, daha çok vakit geçiriyor” (Dondurma, Kadın, 21).

Dunne ve Hedrick (1994, s. 34-35)’in çalışmasında elde ettiği; ailede bulunan çocukların hepsinin yabancılaşma deneyimini yaşamayabileceği ve aile içi ilişkilerden bütün çocukların aynı şekilde etkilenemeyeceği bulgusuyla eşleşmektedir. Bu durumla birlikte aile içi ikili-üçlü ilişki biçimleriyle hangi üyelerin birbiriyle daha yakın olduğu arasındaki bağlantı görülmektedir.

Boşanma sonrası yaşam, boşanmanın hemen ardından gelen ilk ve araştırma kapsamında yapılan görüşmeleri içine alan şu anki dönem olmak üzere iki zaman dilimi olarak sınıflandırılmıştır. İlk yaşantı dönemine dair duygu, düşünce ve anılar değerlendirildiğinde, tıpkı boşanma sırası yaşamda olduğu gibi yeniden bir adaptasyon sürecinden, olumsuz çağrışımlardan bahsedilebildiği görülürken; bir yandan da her şeyin yolunda gittiği ve yaşanan rahatlığa odaklanılarak olumlu çağrışımların da anlatılabildiği görülmüştür. Boşanma sırası ve sonrası yaşantıdaki etkileşim örüntüleri, çocuğun ebeveynleriyle bundan sonraki ilişkilerinin seyrini ve yaşantısına dair düşüncelerini de belirlemiştir. Boşanma sonrası yaşam için ifade edilen olumlu çağrışımlar içerisinde söylenen ilk şey, bu dönemin güzel ve rahat oluşudur. Boşanmanın olumlu görülmesi, boşanma öncesi ve bazen de sırası süreçte yaşanan olumsuz deneyimlerle doğrudan bağlantılıdır:

“Parçalanmışlığı ifade ediyor. Eksikliği ifade ediyor. Açık konuşmak gerekirse bir yandan rahatlamayı ifade ediyor” (Çimçim, Kadın, 26).

Öznelere, kendi hayatları açısından boşanmayı oldukça iyi bir gelişme olarak değerlendirirken; arkadaşlığı devam etmeyen ve boşanma sonrası olumlu yönde gelişen bir ilişkisi olmayan veya hiç görüşmeyen ebeveynler için görüşmeyi gerektiren konuların köprü görevi gördüğü ve ebeveynler arasındaki işlevsel olmayan ilişkiye doğrudan maruz kalındığı olmuştur:

“[. . .] Bir de ben köprü oldum annemle babam arasında. Babamın yapması gereken bazı şeyleri annem bana söylüyordu, ben babama söylüyordum. Babam bana söylüyor, ben ona söylüyorum. Yani ikisi de sanki karşısında kendilerini görüyorlarmış gibi. Yani annem babamı görüyor, babam da annemi görüyor gibi bana çağırıp çağırıyorlardı yani. Hala öyle gerçi de ama alıştım artık” (Cesna, Erkek, 27).

Öznelere, tüm süreç boyunca yaşanan olumsuz deneyimlerle ilgili başta çekirdek aile olmak üzere geniş aile desteği, sosyal destek ve profesyonel destek gibi çeşitli destek mekanizmalarına sahip olduğu görülmüştür. Öznelere büyük çoğunluğu, boşanma kararının alınması ve evlerin ayrılması ile birlikte anneleriyle, onun kök ailesinin yanına yerleşmiştir. Bu da boşanma öncesindeki yaşantıda çekirdek aile tipinin değişim göstermesine ve yeni bir aile yapısının gelişmesine neden olmuştur. Bu durum öznelere akrabalarıyla olan ilişkilerine yansımış olup bu ilişkilerin, ebeveynleri ile olan ilişkilerinde deneyimlenen yapı ve yabancılaşma düzeyiyle çoğunlukla paralel olduğu görülmüştür. Aile içi ikili-üçlü ilişki örüntülerinin, ebeveynlerle şu anki ilişkideki iletişim sınırlarının belirlenmesinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Öznelere ve ebeveynlerin kök ailelerle ilişkilerindeki işlevsel olmayan örüntülerin; çocuğun, ebeveynine yabancılaşma deneyimi bağlamında önemli olduğu görülmektedir:

“Şunu hatırlıyorum, uzun zamandan sonra ilk defa babama gidecektim. O zaman 4-5 yaşında falanımdır. Beni almaya gelmişti anneannemin evinden. Ben arabayı tekmelemiştim ‘Gelmeyeceğim.’ diye sadece bunu hatırlıyorum. [. . .] Yani artık bana ne anlattırsa muhtemelen bana bi şey söylediler, ben de babamdan soğudum. Soğutmaya çalıştılar belki. Öyledir diye düşünüyorum. Ne olacak başka çocuk aklınla babam yani sonuçta. Niye gitmesin ki? [. . .] Ya aslında önceden üniversiteye kadar en azından etkilendiğimi düşünüyordum. Sonra dedim ki ‘Tamam insanların söylemleri olabilir tabii ki düşünceleri olacak ama o benim babam yani. Benim görmem lazım, kendim tanımam lazım.’ [. . .]” (Buse Bebek, Kadın, 22).

Özellikle öznelere annelerinin akrabalarıyla ilişkilerin daha sağlam olması; annelerin akrabalarından ilgi, sevgi ve değer gösteriminin -tıpkı annelerden gelen sevginin hissedilişinde olduğu gibi- daha yoğun olması ile doğrudan ilişkilidir. Anlaşıldığı üzere farklı şekillerde yaşandığı görülen akrabalık ilişkilerinin oluşumunda da çekirdek ailede olduğu gibi ilişki sınırları ve aile yapıları değerlidir. Sosyal destek mekanizması tarafından gerçekleştirilen destekleme süreçleri; öznelere boşanma sırası ve sonrası yaşantıya dair adaptasyon sürecini atlatabilmesi ve işlevsel olmayan ilişkilere geri dönmekten yeni ve sağlıklı bir yaşantı sürebilmesi noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Aile üyelerinin desteği; özellikle velayeti alabilen ebeveynin ekonomik olarak geçinmekte zorlanabilen bir anne olması durumunda, bu bağlamda ve psikolojik sıkıntılarıyla baş edebilmesinde oldukça önemlidir. Aile üyeleri tarafından desteklenmek; akrabaların, sosyal çevrenin ebeveynleri dışlamasına ya da olumsuz tutumuna karşı güç ve dayanak oluşturabilmektedir.

“Benim teyzemle olsun işte anneannemle olsun dedemle olsun çok mükemmel bir ilişkim vardı. Anneannem benim annemle yarışırdı ilgi, sevgi konusunda. Onun dışında anneannemin kardeşinin bi dönem bize bakmışlığı var, onunla da çok iyiydik [. . .]” (Bisiklet, Erkek, 26).

“Bak anneannemle dedem çocukken bana çok baktılar onlardan ayrılıyor olmak. . . Taşınmak sadece o dönemde belki olumsuz etkilemiştir ama onun dışında herhangi bir etkisi olduğunu düşünmüyorum. Yine oralarda da keyifli vakit geçirebiliyordum” (Şirin, Erkek, 24).

Bunun gibi aile, akran vb. bir sosyal ağdan beklediği desteği görememesinden kaynaklanarak profesyonel destek mekanizmasından ya da buna benzeyen bir iletişim ağından yararlanan öznelere de olmuş olup tüm sosyal ağlardan gelen desteklenme süreci pozitif etkilidir:

“[. . .] Kimseyle paylaşmak istediğimi hatırlamıyorum ta ki 1-2 yıl önce ben CBT Terapisi, yani bilişsel-davranışçı terapi, onu denemişim. Orada konuştum. [. . .]” (Aile Fotoğrafları, Kadın, 33).

“Daha yeni yeni ilk kez böyle bir terapistle kendimi ifade etmeye mi diyeyim bi şey paylaşmayı ya da bileyim kendi alanımı, sınırimi diyebiliyorum. [. . .] Bu şekilde seninle olduğu gibi profesyonel bir ortamda mesela paylaşmaya özen gösteriyorum [. . .]” (Mayıs Sıkıntısı, Erkek, 24).

Akranlarla birlikte sosyal çevreyi oluşturan bireylerin desteği, bireylerin kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için değerlidir. Özellikle sürecin başlarında ya da olumsuz deneyimlerin yoğun olarak yaşandığı dönemlerde, sıkıntıların daha kolay atlatılabilmesine destek olmaktadır (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011, s. 166-168). Tüm bu destek mekanizması içerisindeki etkileşim, süreçteki rolü; bireyi güçlendirici bir bağlam üzerine eklenmiştir. Bu etkileşimler; boşanma öncesi, sırası ve sonrası yaşam olaylarına ve dönemlerine göre şekillenmekte ve farklı alanlardan doğmaktadır. Söz konusu desteklerin; kişilerin kendilerini ifadesinde daha açık olması ve nispeten rahatlamaları açısından iyi olduğu görülmüştür.

Yabancılaşma Deneyimi

Yabancılaşma deneyiminin, çoğunlukla katı (kopuk) sınırların kaynak noktası olduğu şekilde velayeti alamayan ebeveyne karşı yöneltildiği görülmüştür. Öznelerin aynı anda farklı biçimlerle temellenmiş ve birçok nedeni işaret eden şekilde yabancılaşmayı deneyimleyebildiği görülmüştür. Yabancılaşmanın deneyimlenme biçimlerinden en belirgin olanı; ebeveynin, ebeveynlik rolünden ve aileye aitliğinin dışsallaştırılması olarak görülmüştür. Bu durumla bağlantılı ifade şekli ise “ebeveynin yokluğunun hissedilmeyişi”dir. Bunun dayanaklarından birinin, aile içi ittifaklar olabildiği anlaşılmaktadır. Ebeveyne karşı sergilenen davranışlarla ilgili belirgin bir suçluluğun hissedilmemesi, ebeveynle bozulan ya da negatif yönde gelişen ilişkinin düzelmesini istememek ve tüm bunların yanı sıra ebeveyne karşı çelişkili/tutarsız duyguların beslenmesi yabancılaşmanın nasıl deneyimlendiğiyle ilgili ipuçlarını vermektedir.

Yabancılaşmanın yaşanma nedeni olarak görülebilecek ilk ve en çok işaret edilen neden, ebeveynlerin ebeveynlik becerilerindeki yetersizliğiyle iyi bir ebeveynlik yapamamış olmasıdır. Ebeveynlik görevleri olarak dile getirilenler arasında; ilgilenmek, iletişim, paylaşım, değer göstermek gibi kavramların ve ebeveynler için önemli bir nitelik olarak ifade edilen sorumluluk sahibi olmanın öncelikli olduğu görülmüştür. Bu davranışlarla bağlantılı görevlerin yerine getirilemeyeşine yönelik en olumsuz değerlendirmeleri yapan öznelerin ebeveynlerinin, temel düzeydeki sorumluluklarını bile yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Öznelerin hiçbirisi velayeti alabilen ebeveynlerinin kendilerini diğer ebeveynlerden yabancılaştırmak üzerine herhangi bir davranışından bahsetmemiştir. Velayeti alabilen ebeveynin davranışlarına ilişkin değerlendirme yabancılaştırma olarak değil; ebeveynlerin istemsiz/bilinçsiz bir biçimde çocukların ebeveynler arasındaki sorunlara maruz bırakılması olarak ele alınabilir. Ebeveynlerden birinin yanı sıra kök aile üyelerinin de diğer ebeveyni kötülemesi yabancılaşmaya neden olabilecek bir etken olup zaten temeli atılmış ve işlevsel olmayan bir ilişki örüntüsü sayesinde gerçekleşebilecektir. Kendisine karşı yabancılaşmanın deneyimlendiği ebeveynler velayeti alamayan ebeveynler olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Yani boşanma olarak demeyeyim de babamın hem anneden boşanmış hem çocuklarından boşanmış olması beni çok etkilemişti. Yani bir tek evliliği bitirmemişti o. Çocuklarını da bitirmiştir. Tabii ki onun bende çok büyük etkileri var. Şu gün olmuş var hala babanın boşluğunu doldurabilecek sevilmeye ihtiyaç duyuyorum” (Kedi, Kadın, 33).

“(Gülerek) Böyle sudan çıkmış balıklık aslında. Arada kalmışlık... Babama gidiyorum annemi kötüliyor, anneme geliyorum babamı kötüliyor. Derler ya klasik boşanma repliğidir bu. Böyle bir durum yaşadım yani. Şaşkınlık” (Çimçim, Kadın, 26).

Boşanma öncesi, sırası ve sonrası süreç boyunca; öznelerce daha haklı kabul edilen ve kendisini olması gerektiği gibi savunamamış olduğundan, daha sessiz ve ezilmiş görülen annelerin daha çok desteklendiği anlaşılmıştır. Sürecin doğal bir getirisi olarak her iki ebeveynin de sorumlu görülmesine rağmen; şiddet ve aldatma ile bağlantılı olarak gerçekleşen boşanmalarda, boşanmanın nedeni olan davranışları gerçekleştiren ebeveynin daha haksız ve yaşananlardan sorumlu olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bu durumda, ebeveynlerin arasındaki işlevsel olmayan ilişki yapısı ve özneyle velayeti alamayan ebeveyn arasında olumsuz yönde gelişen bireysel ilişki dolayısıyla, bu ebeveyne karşı velayeti alabilen ebeveynle ittifak kurulduğu görülmüştür:

“Boşandıktan sonra benim annemin tarafında olduğumu o bildirdi yani çünkü her zaman şey yapardım hani ‘Sen şöyle yapmasaydın böyle olmazdı, sen şöyle demeseydin annem böyle söylemezdi.’ gibi. Boşandıktan sonra yani babaannemin evinin içinde geçen muhabbetler bunlar, o zaten farkındaydı bizim annemin tarafında olduğumuzun, öyle söyleyeyim” (Evlilik Fotoğrafları, Kadın, 28).

Bir diğer yabancılaşma biçimi, ebeveynin ebeveyn olarak ifade edilemeyecek ölçüde tanınmaması ile ilgilidir. Bu durum, yabancılaşılacak ebeveynin; aile üyesi olarak tanımlanmamasına neden olarak öznenin kendisinden, bağlarından ve dolayısıyla aileden dışarıda görüldüğü bir durumu oluşturmuştur. Bu ebeveyne karşı kimi zaman herhangi bir duygu ya da çoğunlukla yokluğuna yönelik üzüntü hissedilmediği, yaşananlarla ilgili suçlamaya dahi tabi tutulmadığı, yalnızca öznenin kendisinden ve ailesinden uzak durmasının istendiği ya da olumsuz giden ilişkiyle ilgili herhangi bir düzelmeye olmasının istenmediği görülmüştür. Tüm bunlara ebeveyne karşı bir suçluluk hissetmeme durumu eşlik etmektedir. Bu duyguya ek olarak görüşme sıklığını azaltma ve aynı anda da ebeveynle ilişkinin düzelmesini istememenin birlikte deneyimlenmesiyle yabancılaşmanın yaşanabiliyor olduğu ve bahsi geçenlerin birbirinin nedeni olabildiği görülmektedir:

“Yani hiçbir duygu hissetmiyorum ciddi anlamda. Uzak dursun yeter yani o kafadayım. [...] yokluğunu hissetmiyorum. Babam yok diye hiç böyle üzüldüğüm, şey olduğum olmadı yani çünkü bilmediğim için o figürü. [...] Babalık yapmasını istemezdim bana, hani babam olsun istemezdim” (Pusulula, Kadın, 22).

“Ya yok, görüşmeyince bir sıkıntı yok. Bir defa görüştük zaten onda da rahatsız hissettim, nötrüm yani böyle aramazsa, sormazsa sıkıntı yok, mutluym. İletişim içerisinde olmayınca rahatsız hissetmiyorum yani. [...]” (Mayıs Sıkıntısı, Erkek, 24).

Ailenin işlevselliği için önemli olan sağlıklı etkileşimin sağlanması adına gerekli net sınırlar; ebeveynlerin hem bir çift olarak hem de anne ve baba olarak rollerini bildikleri, çocukların özerkliğini destekledikleri ilişki dinamiğini oluşturan açık (net) bir yapı çizer (Nichols, 2013, s. 209-219). Net sınırların yokluğu; ebeveyn-çocuk ve ebeveynlerin birbiri arasında sağlıklı iletişim

örüntülerinin kurulabilmesi ve dolayısıyla ebeveyne -bahsi geçen yabancılaşma biçim ve nedenlerinin ebeveynin aile içindeki rollerinin açık ve net olmayışıyla ilgili olması nedeniyle- yabancılaşmanın deneyimlenmemesi noktasında temel etkindir.

Boşanma Sonrası Çıkarımlar

Öznelere hepsi için boşanmanın, yaşantılarında olumlu gelişmeleri sağladığı görülse de kaçınılmaz olarak olumsuz getirilerinden de bahsedilmiştir. Olumlu gelişmeler, yeni oluşan karakteristik özelliklere ve var olanlarla ilgili bazı değişimlere ilişkindir. Yaşanan değişimlerin, kişisel keşif yönüyle kimliğini oluşturma ve tamamlanma veya kendini gerçekleştirme süreciyle bağlantılı olduğu görülmüştür:

“Şu an düşününce, şu an artık hayatımda iyi ki bunların olduğunu söylüyorum açıkçası çünkü bunlar olmazsa ben şu an olduğum kişi olamayacaktım. Şu an olduğum kişi olmaktan keyif alıyorum açıkçası. Bir sürü şey kattım hayatıma, düşünceme, bünyeme. [. . .]” (Hamamböceği, Erkek, 25).

Öznelere düşüncelerinde değişen, gelişim gösteren ya da boşanmayla bağlantılı olarak evrildiği görülebilen konulardan biri “aile ve evliliğe ilişkin algı”dır. İyi bir ebeveyn olmaya ilişkin düşünceler; önceliği biyolojik ihtiyaçları karşılamak bağlamından uzakta, manevi değerlerle öne çıkan ve “ilgilenmek” olarak özetlenebilecek davranış biçimine sahip bir ebeveynlik algısıyla şekillenmiştir. Özellikle de babaların davranışlarından yola çıkılarak “Nasıl bir insan ve ebeveyn olmamalıyım?” sorusuna cevap geliştirildiği görülmüştür. Yanı sıra aile ve evlilik ile ilgili düşünceler; aile ilişkileri, bir yaşam olayı olarak boşanma ve birbirine bağlı gelişim gösteren ya da birbirini tetikleyen yaşam deneyimleriyle bağlantılı görülmüştür. Boşanmaya ilişkin algıların da araştırmayla ele alınan yabancılaşma deneyiminin tüm süreç boyunca aile içi ilişkilerle bağlantılı olduğu düşüncesini desteklediği görülmüştür:

“(Biraz düşündükten sonra) Şöyle eğer aile içerisinde huzursuzluk vesaire sürekli bir üzüntü durumu varsa boşanılması bence çok daha iyi bir durum [. . .]” (Ayıcık, Kadın, 20).

“[. . .] ben ileride olmak istemediğim bi insanı bilmezsem eğer ben bunu bilmezsem ben bugünkü ben olamazdım. [. . .] Ben artık cidden sadece kendi geleceğimin antisini tanıyıp ona göre şekillendiriyorum hayatımı. [. . .]” (Mavi Ayıcık, Erkek, 23).

“Yani şöyle, yıllardır bana şey diye sorulur ‘Boşanmadan etkilendin mi?’ diye sorulur. Ben aslında bunun çok doğru bir soru olduğunu düşünmüyorum çünkü bence boşanmadan ziyade, boşanmaya giden süreç daha çok etkiliyor çocukları. En azından benim çevremden gördüğüm de böyle oldu, sadece kendimden dolayı değil. Yani geçimsiz ebeveyn etkiliyor bence (gülerek) çocukları. Beni de etkilediğini söyleyebilirim yani” (Bere, Kadın, 24).

Öznelere kişisel keşif sürecini şekillendiren yaşantıların farklı deneyimlenmesi ya da hiç yaşanmamış olması ile ilgili bir noktadan geliştirilebilecek önerilere ilişkin bakış açıları mevcuttur. Önerilerin çoğunlukla boşanma sonrası yaşantıya ilişkin olduğu ya da idealize edilmiş veya en az zararlı görülen aile yapısına ulaşabilmekle ilgili genel önerilerin öne sürüldüğü görülmüştür:

“[. . .] Herkesin baba olmaması gerektiğini düşünüyorum, herkesin ebeveyn olmamasını düşünüyorum hatta. Evlilik ve çocuk sahibi olmadan önce belli şartları yerine getirebileceğine dair insanlara test uygulanmalı. Ne kadar uç, faşizme yakın düşüncelerim var yani” (Gameboy, Erkek, 25).

Boşanma sonrası çıkarımlar üzerinden geliştirildiği görülen öneriler ve temenniler, olması istenen ve bazen de gerçekleşebileceği düşünülen farklılıklarla ilgilidir. Çoğunlukla boşanma sonrası döneme ilişkin öneriler verilmesi durumunun; olanın olduğu gibi kabul edilmesi dolayısıyla özellikle boşanma öncesi için yapılabilecek bir şeyin olmadığı ve öncesini akla getirmenin anlamsız ya da zaman kaybı olduğunun düşünülmesiyle ilgili olduğu anlaşılmıştır.

Sosyal Hizmete Yönelik Düşünceler

Araştırma bulguları neticesinde sosyal hizmet alanına yönelik bazı gereksinimler tespit edilmiştir. İlk olarak; boşanma öncesi, sırası ve sonrası yaşantı sürecinde ailenin durumuna uygun önleyici veya müdahale edici aile danışmanlığı ve ilgili konuları içeren standart eğitimlerin verilmesi gibi farkındalık oluşturu psikoeğitim hizmetlerinin yokluğu ya da yaygın olmayışı öne plana çıkmaktadır. Boşanma ve velayet davasının sonuçlanmasının ve velayetin kime verileceği konusundaki karar verme aşamasının takibiyle ilgili gereksinimler göze çarpmaktadır. Yanı sıra az miktardaki nafakayla da ilişkili olarak geçim sıkıntısının yaşanmasıyla ve evde kalan ebeveynin anne ve baba olarak iki kişilik sorumluluğu üstlenmeye çalışmasıyla bağlantılı sorunlara ilişkin gereksinimler bulunmaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak adli sosyal hizmet bünyesinde yapılabilecek çeşitli düzenlemeler önerilmiştir.

Spesifik olarak boşanma öncesi dönem için gereksinimlerden ilki; boşanma kararının mahkemeye taşınmasından ve ilişkiler için geriye döndürülmesi zor çatışma ve bağlantılı yıpranmaların meydana gelmesinden önce aile danışmanlığıyla buluşturulma uygulamasının standartlaştırılmasıdır:

“[. . .] Aile danışma merkezleri var deniliyor ama insanlar gitmiyor. Bizde zorunlu tutmak gerekiyor. Şöyle olabilir. Arabuluculuk sistemi var, boşanmanın sonuçlarına, parasal mevzularına ilişkin. Boşanma davası açmadan önce ‘2 ay boyunca aile danışmanına gideceksin, işte şu merkeze gideceksin, orada görüşeceksin, ondan sonra kararını vereceksin.’ gibi zorunlu arabuluculuk yapacağına bence zorunlu aile danışmanlığı şeyi alması [. . .]” (Kuş Tüyü Yastık, Kadın, 45)

Boşanma sırası ve boşanma sonrası dönemdeki gereksinimlerden biri; sosyal çalışmacıyla aile arasında özellikle velayet konusu üzerinden planlı müdahale için derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilebilmesidir:

“[. . .] Seçim yapmaktan çok bence anlaşmalı olarak yapılmalı bunu çocuklara yüklemekten çünkü gerçekten bir yük olarak kalıyor bu omuzlarında. Onlar çok anlaşırse eğer yani ebeveynler ya da sosyal hizmet uzmanları eve gelip gelip bu görüşmeyi yaparlarsa çocuklardan onlar öğrenirse çocuk için daha rahat bir ortam olur çünkü mahkeme ortamı yeterince gergin bir ortam. Üstüne konu çok gergin. Bunlar sıkıntılı bir süreç” (Et Bebek, Kadın, 25).

Spesifik olarak boşanma sonrası ile ilgili gereksinimlerden ilki ise; velayeti alabilen ebeveynin sosyoekonomik düzeyine göre uygulanabilecek ekonomik destek programlarının oluşturulmasıdır:

“Bence çocuk eğer 10 yaşın altındaysa zaten sorgusuz sualsiz anneye verilmeli velayet. Bunun hâkim karşısına çıkılmasına gereği bile yok. Anne eğer istismarcı değilse tabii madde bağımlısı değilse ya da sokakta yaşamıyorsa mesela ki sokakta yaşıyorsa bile bir çözüm bulunmalı bunun için. Sembolik nafakalar değil de doğru düzgün nafakalar verilerek mesela. [. . .]” (Çimçim, Kadın, 26).

Aile üyeleri arasındaki ilişkileri, yakınlık ve uzaklık derecesine göre düzenleyen iletişim sınırlarının işlevi; aile üyelerinin birbirleriyle herhangi bir dış etkene (biri ya da bir şey) ihtiyaç duymadan girmesine kaynaklık ettiği işlevsel ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlamaktır (Akün, 2013, s. 88-94). Ailelerin sağlıklı bir etkileşim yapısına sahip olup işlevlerini yerine getirebilmesi için aile üyeleri arasında net sınırların olması gerekmektedir (Minuchin, 1974, s. 54; Üstündağ, 2015, s. 116). Boşanma ise; sürece etki ettiği yerden bakıldığında, yalnızca yaşantısal bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu nedenle asıl dikkat edilmesi gereken, aile yapısını meydana getiren sınırların nasıl oluştuğu ve bu olayla birlikte nasıl değiştiğidir. Bunun kontrolü, en başta; boşanma öncesi, sırası ve sonrası dönemde duruma göre önleyici veya müdahale edici bir niteliği taşıyacak olan aile danışmanlığı gibi bir hizmetin varlığıyla ilgilidir. Boşanma sonrası dönemde ise adli sosyal hizmet alanında çalışan dosya sorumlusu sosyal hizmet uzmanları/sosyal çalışmacılar tarafından durumun bir süre daha takip edilebilmesiyle bağlantılıdır. Araştırma bulguları neticesinde; ilgili meslek elemanlarının, boşanma sonrası dönemde de halen diyalogunu sürdürmesi gerekliliği ve buna ilişkin bir düzenlemenin oluşturulması başta olmak üzere, adli sistemin sosyal hizmet perspektifiyle düzenlenmesine dair gereksinimlere bağlı öneriler geliştirilebilmiştir. Elde edilen ana sonuçlara ve önerilere değinilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın veri analizi sonucunda dört tema elde edilmiştir: Birinci tema “Boşanma Sürecinin Farklı Aşamalarında Duygu, Düşünce ve İlişkiler”, ikinci tema “Yabancılaşma Deneyimi”, üçüncü tema “Boşanma Sonrası Çıkarımlar” ve dördüncü tema “Sosyal Hizmete Yönelik Düşünceler”dir. Bu temalar, araştırmanın ana sorusu ve bağlı olarak alt sorularıyla aranan cevaplar üzerinden oluşturulmuştur.

Öznelere, ebeveynleriyle ilişkilerinde yabancılaşma deneyimini geliştiren tutum ve davranışların; boşanmanın ve yine boşanma sürecindeki bağlantılı anlaşmazlıkların ötesinde olduğu görülmektedir. Bu durum; ebeveynlerin birbiriyle ve çocuklarıyla, çocukların birbiriyle ve tüm aile üyelerinin akrabalarla ilişkilerinde görülmekte olup yabancılaşma deneyimini farklı düzeylerde oluşturan, geliştiren ve pekiştiren çeşitli etkenleri oluşturmaktadır. Amato ve Booth (1996, s. 357-364), boşanma sürecine verilen tepkilerin ve uyumun; ebeveynlik bilgi ve becerilerine, çocuğun boşanma sırası dönemdeki sosyal ilişkilerine ve yaşadığı çevreye bağlı olarak farklılaşabilmekte olduğunu ifade etmiştir. Velayeti alabilen ebeveynin birincil bakım veren olarak gündeme gelmesiyle; ebeveynlik rolündeki sorumluluğu yoğunlaşmakta ve bununla beraber ebeveynin yıpranması söz konusu olabilmektedir. Buna paralel olarak; velayeti alamayan ebeveynin de, velayeti alabilen ebeveynin aldığı sorumluluğun karşılığı olarak çocukla geliştirdiği yakın ilişkiyi elde edemediği düşünülebilir. Bu durumla birlikte velayeti alamayan ebeveynin, çocuğuyla daha mesafeli ve yabancı bir ilişkiye razı oluyormuşçasına uzakta kalan ebeveyn olmasının; yabancılaşmaya anlamlı katkılar sunan bir denklemi meydana getirdiği görülebilmektedir. Bu iki durumun birleşimi; çevresel ve bahsi geçenlerin getirisi olabilecek içsel muhasebelerle birlikte, velayeti alabilen ebeveynin yıpranışına neden olmaktadır. Söz konusu yıpranış; “yabancılaştırma” eylemini doğurup yabancılaşma deneyiminin, bu eylem bağlamında anlaşılabilmesini sağlayacak anahtar unsurdur. Bu durumla birlikte yabancılaşmanın kimin haklı, kimin haksız veya kimin suçlu ya da sorumlu olduğu gibi birçok sorudan uzakta ve çalışılabilir ve dönüştürülebilir bir bağlam olan; aile üyeleri arasındaki iletişim örüntüleri, ilişki sınırları ve aile içi etkileşim kalıpları doğrultusundaki aile yapısı üzerinden ele alınması gerektiği görülmektedir.

Öznelere ifadelerine göre; boşanma sonrası dönemde, ebeveynine karşı duygu ve düşüncelerinde var olmayan bir yabancılaşmayı deneyimlediği anlaşılan bir kişi bulunmamaktadır. Yanı sıra babalara karşı daha çok katı sınırlı kopuk ilişkilerin

ya da yabancılaşmanın görüldüğü; annelerle ilişkilerin ise dağınık sınırlı düğümlenmiş ile net ilişki sınırlarıyla veya bu iki sınır arasında deneyimlendiği ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonucunda; neredeyse bütün öznelerin velayeti alabilen ebeveynleri olan anneleriyle paylaşımlarının, babalarınkine oranla çok daha sık ve geniş bir alanda olduğu görülmüştür. Bu durum da velayeti alabilen ebeveynle ilişkinin düğümlü bir yapıda olmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte; aynı durum, velayeti alamayan ebeveynle ilişkinin yabancılaşmaya varabilecek derecede mesafeli ya da katı (kopuk) şekilde yapılanmasının nedenlerinden biri olabilmektedir. Yabancılaşma; çocuğun ebeveyniyle ilişkisindeki zayıf bir noktayla temellenen olumsuz duygu ve düşüncelerin, ebeveynlerin ayrılık anında veya ilgili süreçlerde yaşanan herhangi bir anda açığa çıkması olarak ifade edilebilecek sistemik bir sürecin katkılarıyla doğabilmektedir. Böylelikle de esasında var olan ancak farkında olunmayan bir durum güçlendirilmiş ya da açığa çıkarılmış olmaktadır (Kelly ve Johnston, 2001, s. 249 ve 251).

Bazı öznelerin, tek başına boşanma olayının hayatlarına olumsuz bir etkisinin ya da hiçbir etkisinin olmadığını ifade etmesi; araştırmanın varsayımında olduğu gibi aile yapısının ve üyeler arası ilişkilerin ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Özneler tarafından boşanmanın “yalnızca bir an” olarak değerlendirilmesi ve “iyi yönetilebilirse zararı olmayan bir durum” olduğunun vurgulanması da tüm sürecin; aile, evlilik, boşanma, ikili ilişkiler, ebeveynlik gibi konularla ilgili getirilerinin yaşanmışlıklardan beslendiğine yönelik ifadelerdir. Bazı özneler için de boşanma olayının, aile içerisinde var olan sağlıklı ilişkilerin üzerine eklenerek yabancılaşma deneyiminin açığa çıkışına veya güçlenişine katkı sağlaması da aynı noktadan doğan paralel bir durumdur. Boşanmayla bağlantılı tüm sürecin yönetimine dair değerlendirme, ailenin kurulumundan ve ilişkilerin yapılanma biçiminden başlayarak, ebeveynlerin; çocuklarıyla ve birbiriyle olan ilişkilerini ne üzerine ve nasıl kurdukları ve rolleri hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarıyla ilgilidir. Bu durumun da, aslında ebeveynlik becerileri üzerine kafa yorulan bir noktadan doğduğu görülmektedir. Ebeveynlik ve partnerlik sistemi, birbiriyle tutarlı çalışma biçimlerine sahip olsa da üstlenilen rol ve sorumluluklar ile farklı iki kategoriye dahil olması dolayısıyla ayrılmaktadır. Buna ek olarak, elbette her ailenin; oluşturduğu ilişki sınırları ve etkileşim örüntüleri aracılığıyla bir yapılanma meydana getirdiği görülmektedir. Öznelerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda anlaşılan; ilişkilerin yapılanması her ne olursa olsun ebeveynlik ve partnerlik arasındaki farkın yani her iki role dair sorumluluk ve beklentilerin farkında olunması gerektiğidir.

Araştırma süreciyle birlikte sosyal hizmet çerçevesinde tespit edilen en temel gereklilik; yabancılaşma deneyimine ilişkin bilgilendirme, yönlendirme ve destekleme çalışmalarının yapılmasıdır. Tüm aşamaların bireylerin iyilik hali için, olduğundan daha refah geçmesi bağlamında; boşanma öncesi süreçte önleme, boşanma sırası süreçte tespit etme ve boşanma sonrası süreçte takip etme odaklı yapılacak mesleki çalışmaların gerekliliği öne çıkmıştır. Ebeveyn yabancılaşma deneyimi hem aileye hem de bireye sağlanabilecek katkıları görebilmek açısından sosyal hizmetin perspektifi üzerinden ebeveyn-çocuk ilişkisine yönelik deneyimler aracılığıyla ele alınmalıdır.

Araştırma sürecinde elde edilen bulgular ve gözlemler ışığında “sağlıklı ailenin nasıl olması gerektiğine” yönelik görüş ve öneriler geliştirme odağından çıkılması gerektiği anlaşılmıştır. Toplumsal koşulların meydana getirdiği normlarla belirlenen ve yerine getirilemediğinde üyeler üzerinde baskıya neden olmakta olan rol ve sorumluluklar, aile sistemini işlevsiz hale getirerek güçlendirmek yerine kısır ve zorlayıcı bir döngüye sokmaktadır. Bu nedenle önce; ailedeki sorunlara odaklanarak işlevsiz olan aile yapılarının fark ettirilmesine, aile içi ilişkilerin olduğu haliyle nasıl bir dengeye oturtulabileceğine ve işlevselliğinin nasıl artırılabilirine bakılmalıdır. Her aile, kendisinden küçük parçaların oluşturduğu bütünselliğiyle kendi içerisinde sağlanabilecek bir yapılanma dolayısıyla kendine özgüdür ve biricik hikayelere sahiptir. Bunun farkındalığıyla yola çıkarak bireyler için “aile”nin aslında ne ve nasıl olması gerektiği sorusuna cevap aranmalı; toplumun, bu noktadan dönüşüm yaşayacağı bir yere evrilmesi gerektiği üzerine düşünülmelidir. Bun evrimin yaşanabilmesi için sosyal hizmet mesleğinin kullanılacak en işlevsel araç olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmet perspektifine göre insan sorunlarına kaynak olan nedenlerden birisi ilişki sorunları olup aile de bireyin hayatına etki eden en önemli ilişki sistemlerinden biridir. Sosyal hizmet mesleğinin, bireyin gelişimine yönelik kilit rolüyle önem arz eden aile sistemiyle çalışan uygulama alanlarının hepsinde yer alması gerekmektedir. Buna bağlı olarak da konuyla bağlantılı somut önerilerin doğrudan etki edeceği alan olan adli sosyal hizmet üzerinden yabancılaşma deneyimi ile ilgili etkin çalışmalar ortaya koyulması gerekmektedir. Bu araştırmayla birlikte araştırmanın tasarımı gereği ele alınan ve sosyal hizmetin, tedbir alınmasından başlayarak her aşamasında yer alması gereken yabancılaşma deneyimiyle ilgili alana ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Bahsi geçen öneriler; boşanma öncesi, sırası ve sonrası yaşantıdaki aile içi ilişkiler üzerinden yabancılaşma deneyimiyle bağlantısı yönünden geliştirilen öneriler ve ileri araştırma önerileri olarak ele alınmıştır:

Boşanma öncesi yaşantıdaki ebeveynler arasındaki ilişkiye, ebeveyn-çocuk ilişkisine ve ebeveynin ebeveynlik becerilerine yönelik bilgiler; ebeveyn yabancılaşma deneyimine ilişkin kaynağın keşfedilebilmesi ya da pekiştiricilerinin bulunabilmesi noktasında oldukça önemlidir. Özellikle okul sosyal hizmetinin hayata geçişi, bahsi geçenlere ilişkin bilgileri edinebilmeyi daha mümkün kılacaktır. Aile üyelerinin; boşanma öncesi dönem içerisinde yaşanan ve danışmanlık alınmasını gerektirecek herhangi bir sorunla bağlantılı olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından veya bu yapılarla bağlı ilgili kişilerden ücretsiz yararlanabilmesi gerekmektedir. Bu sayede; ruhsal boyutta engel durumu olduğu tespit edilen aile üyelerinin, aile içi ilişki ve iletişimlerde işlevsiz örüntülere neden olabileceği ya da bunları sürdürmede rol oynama ihtimalinin önüne geçilebilecektir. Herhangi bir yolla herhangi bir sosyal hizmet kuruluşuna erişmiş bireylerin aile içi ilişkilere yönelik deneyimlerine dikkat edilerek; diyalog içinde

olduğu kurum, kuruluş, yapı veya kişi tarafından, gerçekleşmesi ihtimali bulunan boşanmanın da dahil olduğu aile içi olumsuz deneyimlere karşılık aile danışmanlığına ve/veya ilgili kuruluşlara yönlendirilmesi standartlaşmalıdır. Bunlar sayesinde önleyici bir müdahalenin gerçekleşmesi sağlanabilecektir. **Boşanma sırası yaşantıda** ise; adli sosyal hizmet bünyesinde, sürece ilk andan itibaren dahil olunabilecek bir işleyiş ve yapılanmanın oluşturulması gerekmektedir. Adli sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları/sosyal çalışmacılar tarafından; en başta çocukla, sonrasında ebeveynlerle aile içi ilişkiler ve bireysel özellikler çerçevesinde oluşturulacak olabildiğince planlı bir müdahale süreci gerçekleştirilmeli ve ailedeki üyelerin psikolojik durumları ile ilgili tespitler üzerinden ilgili bilgilendirme, destekleme ve yönlendirmeler yapılmalıdır. **Boşanma sonrası yaşantı** için ortak velayet uygulamasının, adli sisteme dahil edilerek alternatif olarak yer almasının gerektiği görülmüştür. Çekişmeli boşanma davalarında, tarafların yıpranmasının ve taraflar arası düşmanlığın engellenebilmesi adına; adli sistem bünyesinde, yine standart bir uygulama oluşturulmak üzere arabuluculuk seçeneği geliştirilebilir. Türkiye’de adli sosyal hizmet bünyesinde, çeşitli konular nedeniyle yaşadığı kısıtlılıklar dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışmacıların vaka yönetim ya da planlı müdahale sürecini işletebilmesi oldukça zorlaşabilmekte hatta mümkün olamayabilmektedir. Bu bağlamda ebeveynlik koordinatörlüğü ya da denetimli ziyaret uygulamaları gerçekleştirilebilir. Ailenin sosyoekonomik durumuna göre geliştirilebilecek müdahale planlarıyla; uygun ekonomik destek programları ve/veya çalışmayan ebeveynler için çalışabilme imkanının sunulabileceği seçenekleri içeren güçlendirici hizmetler oluşturulup uygulamaya geçirilebilir. **İleri araştırma önerisi** olarak, ebeveynlerle ve/veya çocuklarıyla birlikte ya da ayrı ayrı yapılabilecek araştırmalar sadece yabancılaşma deneyiminin değil; aile sisteminin de katmanlarıyla ve birçok değişken arasından daha şeffaf bir biçimde keşfedilebilmesini sağlayacaktır. Literatür taramasıyla ABD’de yapıldığı görülen araştırmalarda; çekişmeli boşanma davaları ve özellikle velayet davaları üzerinden deneyimlenen yabancılaşmanın Türkiye’deki yansımalarının görülebilmesi ve konuyla bağlantısı dolayısıyla adli sosyal hizmet alanının geliştirilebilmesi açısından yabancılaşma ve bahsi geçen bağlantılı konularla ilgili araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: S.C.D., A.A.; Veri Toplama: S.C.D., A.A.; Veri Analizi /Yorumlama: S.C.D., A.A.; Yazı Taslağı: S.C.D., A.A.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: S.C.D., A.A.; Son Onay ve Sorumluluk: S.C.D., A.A.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: S.C.D., A.A.; Data Acquisition: S.C.D., A.A.; Data Analysis/Interpretation: S.C.D., A.A.; Drafting Manuscript: S.C.D., A.A.; Critical Revision of Manuscript: S.C.D., A.A.; Final Approval and Accountability: S.C.D., A.A.

Yazarın ORCID ID’si / ORCID ID of the author

Sümeysa CEYLAN DOLANBAY 0000-0001-6130-7768
Aslıhan AYKARA 0000-0002-0932-8569

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011). Tek Ebeveynli Aileler (1. Baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Aktaş, Ö. (2011). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Akün, E. (2013). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1), 85-116.
- Amato, P. R., Booth, A. (1996). A prospective study of divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and The Family*, 58(2), 356-365.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Baker, A. J. L., Bone, J. M., BComm, B. L. (2014). The High Conflict Custody Battle-Protect Yourself & Your Kids From a Toxic Divorce. İçinde W. Derooy (Ed.), False Accusations & Parental Alineation (ss. 7-211). Oakland: New Harbinger Publications, Inc.

- Bernet, W., Wilfrid von B.G., Baker, A. J. L., Morrison, S. L. (2010). Parental alienation, DSM-V, and ICD-11. *The American Journal of Family Therapy*, 38(2), 76-187.
- Bone, M. J., Walsh, M. R. (1999). Parental alienation syndrome: How to detect it and what to do about it. *The Florida Bar Journal*, 73(3), 44-48.
- Drozdz, L. M., Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation and/or estrangement? A decision tree. *Journal of Child Custody*, 1, 65-106.
- Dunne, J. E., Hedrick, M. (1994). The parental alienation syndrome. *Journal of Divorce & Remarriage*, 21(3-4), 21-38.
- Fishman, C., Fishman, T. (2003). Structural Family Therapy. İçinde G. Sholevar, L. D. Schoweri (Ed.), *Textbook of Family and Couples Therapy: Clinical Applications* (ss. 35-54). Washington, DC: American Psychiatric Pres.
- Gardner, R. A. (1985). Recent trends in divorce and custody litigation. *Academy Forum*, 29, 3-7.
- Gardner, R. A. (2001). Parental alienation syndrome (pas). Sixteen years later academy forum. *A Publication of The American Academy of Psychoanalysis*, 45, 10-12.
- Gardner, R. A. (2002). Parental alienation syndrome vs. parental alienation: Which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 93-115.
- Gardner, R. A. (2003). Introduction. İçinde R. A., Gardner, S. R., Sauber, Lorandos, D. (Ed.), *The International Handbook of Parental Alienation Syndrome: Conceptual, Clinical And Legal Considerations* (2006) (ss. 5-11). Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Gardner, R. A. (2004). The relationship between the parental alienation syndrome (pas) and the false memory syndrome (fms). *Am J Fam Ther*, 32, 79-99.
- Geniş, M., Toker, B., Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3, 190-199.
- Johnston, J. R., Campbell, L. E. G., Mayes, S. S. (1985). Latency children in post-separation and divorce disputes. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24, 63-574.
- Johnston, J. R. (1994). High-conflict divorce. *The Future of Children-Children and Divorce*, 4, 165-182.
- Kelly, J. B., Johnston, J. R. (2001). The alienated child-a reformulation of parental alienation syndrome. *Fam Court Rev*, 39, 249-266.
- Kline, M., Tschann, J. M., Johnston, J. R., Wallerstein, J. S. (1991). Children's adjustment in joint and sole physical custody families. *Developmental Psychology*, 25, 430-38.
- Krysiak, J. L., Finn, J. (2015). Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması (ss. 187, 210) (E. Erbay, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma (1. Baskı) (ss. 151-154). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Minuchin, S. (1974). *Families & Family Therapy* (ss. 2, 51-242). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Nichols, M. P. (2013). Yapısal Aile Terapisi. O. Gündüz (Çev.). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler* (ss. 207-237). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Straus, M. A. (1979). Measuring intrafamily conflict and violence: The conflict tactics (ct) scales. *Journal of Marriage and Family*, 41, 75-88.
- Templer, K., Matthewson, M., Haines, J., Cox, G. (2017). Recommendations for best practice in response to parental alienation: Findings from a systematic review. *Journal of Family Therapy*, 39(1), 103-122.
- Üstündağ, A. (2015). Yapısal aile danışmanlığı ve bir olgu örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7, 113-126.
- Wallerstein, J. S., Kelly, J B. (1976). The effects of experiences of the parental divorce: Child in early latency. *American Journal Orthopsychiatry*, 46, 20-32.
- Walsh M. R., Bone, J. M. (1997). Parental alienation syndrome: An age-old custody problem. *The Florida Bar Journal*. <http://www.fact.on.ca/Info/pas/walsh.html> (Erişim Tarihi: 26.04.2020).

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Ceylan Dolanbay, S., & Aykara, A. (2024). Boşanmayla parçalanmış ailede çocuğun boşanma sonrası yaşam deneyimleri: ebeveyne yabancılaşmaya ilişkin nitel bir araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 26-41. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1379705>

Uzun Dönemli Bakım Sigortasının Literatürdeki İzleri: Bibliyometrik Bir İnceleme

Traces of Long-Term Care Insurance in the Literature: A Bibliometric Review

Yusuf Can ÇALIŞIR¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), Ankara Üniversitesi, Ayaş Meslek Yüksekokulu Sosyal Güvenlik Programı, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Günümüzde, nüfusun yaşlanması ve yaşam süresinin uzaması gibi faktörler, toplumların sağlık ve bakım ihtiyaçlarını dikkate alarak etkili sosyal politikalar oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, toplumsal refahın önemli belirleyicilerinden biri olan uzun dönemli bakım sigortasına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmaların nicel bir araştırma tekniği olan bibliyometrik analiz üzerinden değerlendirmiştir. 25.08.2023 tarihinde Web of Science veri tabanında "long-term care insurance" kavramı taratılarak 1497 sonuca ulaşılmıştır. Elde edilen veriler VOSviewer yazılım programı aracılığıyla işlenmiştir. Çalışma sonucunda uzun dönemli bakım sigortasına yönelik gerçekleştirilen çalışmaların 1984-2023 yılları arasında dağılım gösterdiği görülmüştür. 112 farklı araştırma alanı içerisinde en fazla çalışmanın Gerontoloji (n=339) alanında gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. En fazla yayın Japonya merkezli olarak gerçekleştirilmiştir. Uzun dönemli bakım konusunda en fazla (n=76) araştırma yayımlayan dergi ise "Gerontologist" olarak saptanmıştır. National Center For Geriatrics Gerontology en fazla çalışma (n=103) yayımlayan kurum; Ichiro Tsuji, 53 yayın ile en fazla araştırmada yer alan yazar konumundadır. "2018 Alzheimer's disease facts and figures" isimli rapor en fazla atıf yapılan çalışmadır. Kurumlardan bağımsız olarak Takako Tsutsui ve Naoko Muramatsu (2005) tarafından gerçekleştirilen "Care-Needs Certification in Long-Term Care Insurance System of Japan" isimli çalışma ise en fazla atıfa sahiptir. "Long-term care insurance" (n=332), "long-term care" (n=225) ve "japan" (n=104) ise en sık kullanılan anahtar sözcükler arasındadır.

ABSTRACT

Nowadays, factors such as the ageing of the population and the prolongation of life expectancy make it mandatory to create effective social policies by considering the health and care needs of societies. This study evaluates research on long-term care insurance, which is an important determinant of social welfare, through bibliometric analysis, a quantitative research technique. On 25.08.2023, 1497 results were obtained by searching the concept of "long-term care insurance" in the Web of Science database. Because of the analysis, it was observed that the studies on long-term care insurance were distributed between 1984 and 2023. Among 112 different research fields, it was concluded that the most studies were conducted in the field of Gerontology (n=339). "Gerontologist" was the journal that published the highest number of studies (n=76) on long-term care. The National Centre for Geriatrics Gerontology published the most studies (n=103); Ichiro Tsuji is the author of the most studies with 53 publications. The report "2018 Alzheimer's disease facts and figures" is the most cited study. The study titled "Care-Needs Certification in Long-Term Care Insurance System of Japan", carried out by Takako Tsutsui and Naoko Muramatsu (2005) independently of institutions, has the most citations. "Long-term care insurance" (n=332), "long-term care" (n=225) and "Japan" (n=104) are among the most frequently used keywords.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigorta, Uzun Dönemli Bakım, Uzun Dönemli Bakım Sigortası, Bibliyometrik Analiz.

Keywords: Social Security, Social Insurance, Long-Term Care, Long-Term Care Insurance, Bibliometric Analysis.

EXTENDED ABSTRACT

Long-term care is one of the biggest challenges of our time. Care services have become expensive and difficult to access. People are very likely to require long-term care at least once in their lifetime. This situation is a major financial risk, especially for countries

Sorumlu Yazar: Yusuf Can Çalışır **E-posta:** ccalisir@ankara.edu.tr

Başvuru: 18.09.2023 • **Revizyon talebi:** 08.12.2023 • **Son revizyon teslimi:** 27.03.2024 • **Kabul:** 24.04.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

with growing older adults populations. From this perspective, the issue of long-term care has received increasing attention in recent years and is likely to continue to do so.

Within the scope of this study, the basic dynamics of long-term care are discussed. Factors such as the increase in the elderly population, the rise in life expectancy, the spread of one-person households, the breakdown of family structures, and the increase in women's labour force participation rates are clear facts that increase the need for long-term care. In this context, long-term care may require more professional care in the future, and the number of traditional unpaid family care providers may decrease.

The main objective of this study is to examine scientific studies on long-term care insurance using bibliometric analysis. Bibliometric analysis makes it possible to assess the breadth and quantity of research in the literature. Unlike a systematic literature review, bibliometric analysis is a functional method used to examine the literature through numbers. It is also increasingly used as a functional analysis tool to identify the strengths and weaknesses of the literature, to reveal gaps in the literature, and to identify widespread influences. The analysis conducted in this context provides a perspective for understanding the dynamics of long-term care insurance and assessing the current situation.

In 2023, 1497 articles were found in the Web of Science (WoS) database because of a search for the concept of "long-term care insurance". These data were analysed using VOSviewer software. Within the scope of this study, scientific publications on long-term care insurance between 1984 and 2023 were analysed. In the structuring phase of the study, an overview of long-term care insurance was presented. Then, the methodology and findings are explained in detail.

The results of the analysis show that interest in long-term care insurance has increased in recent years and that demographic trends are an important factor behind this increase. This interest has increased especially since the early 2000s. It is evident from the literature that there is a wide range of research on long-term care insurance. The existence of 112 different research areas proves this. On the other hand, scientific studies on long-term care insurance are generally concentrated in the field of health and are less interested in other research areas. This situation can be shown as a potential research area for future studies. More research is needed, especially in areas such as social policy and social security.

A closer look at the results obtained within the scope of the analysed studies shows that most of the studies are in the field of gerontology and are mostly based in Japan. However, *Gerontologist* is the journal that hosts the highest number of publications on long-term care insurance. The National Centre for Geriatrics Gerontology stands out as the institution that published the most studies.

Ichiro Tsuji was the author of most studies. The 2018 Alzheimer's disease facts and figures" is the most cited study, while Takako Tsutsui and Naoko Muramatsu's (2005) "Care-Needs Certificate in Long-Term Care Insurance System of Japan" stands out as the most cited study.

Geographically, studies on long-term care insurance are concentrated in countries such as Japan, the United States, Germany, China, and South Korea. The absence of a study centred on Turkey indicates that long-term care insurance has not been adequately addressed in Turkey. Therefore, this situation reveals the need to understand the nature of long-term care insurance in Turkey. Within the scope of this study, the distribution of keywords in the field of long-term care insurance was also analysed. In this context, "long-term care insurance," "long-term care," and "Japan" are among the most frequently used keywords.

Indeed, it is clear that long-term care insurance needs to be further examined as a social need and that more research is needed in these areas. This study presents a bibliometric analysis of research on long-term care insurance, identifying current trends and focal points in the literature. The results show that the public dimension of the issue needs to be given more prominence.

Giriş

Bibliyometrik yöntemler, yazılı yayınların niceliksel analizini sağlamak için kullanılmaktadır. Bibliyometrik yöntemler veya analizler artık bilimsel uzmanlık alanları olarak sağlam bir şekilde yerleşmiştir ve özellikle bilimsel ve uygulamalı alanlarda araştırma değerlendirme metodolojisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu yöntemler, bilimin çeşitli yönlerini incelemeye olanak tanırken aynı zamanda kurumların ve üniversitelerin dünya çapında sıralanmasında giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu bağlamda bibliyometrik analiz, literatürün sağlam bir analitik aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır (Ellegaard ve Wallin, 2015).

Bibliyometrik analizin gerçekleştirilme nedeni bir dizi faktörden kaynaklanabilir. Bununla birlikte birçok bilimsel alan dahilinde literatüre genel bir bakışta bulunma arzusu ise temel bir nedeni temsil etmektedir. Sistematik literatür taramasından farklı olarak, yayınların genişliğine ve niceliğine dair değerlendirmelerde bulunmaya imkan tanıyan bibliyometrik analiz, bir anlamda sayılar üzerinden konuşmamızı sağlayan bir literatür analizidir. Çeşitli parametreler üzerinden gerçekleştirilecek analizler sonucunda; literatürün zayıf ve güçlü alanları ile literatürdeki boşlukların ve ortaya çıkan yaygın etkilerin tespit edilmesi bakımından işlevsel bir yapıya sahip olan bibliyometrik analizin son zamanlarda popüler hale gelmesi ise olağandır.

Uzun dönemli bakımın sağlanması 21. yüzyılın en büyük zorluklarından birisidir. Günümüz koşullarında bakım pahalı ve kolay

olmayan bir hizmettir. Bireylerin yaşam boyu en az bir kez uzun dönemli bakıma ihtiyaç duyma olasılığı oldukça yüksektir. Mevcut koşullar altında uzun dönemli bakım giderleri, ülkelerin artan yaşlı nüfusunun karşı karşıya kaldığı en büyük mali riskler arasında yer almaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, uzun dönemli bakım sorunu son yıllarda giderek daha fazla dikkat çekmektedir ve muhtemelen çekmeye de devam edecektir. Bakımın ana alıcıları olan yaşlıların sayısı, işgücüne katılanların sayısına oranla artmakta; yaşam beklentisi yükselmekte; tek kişilik haneler daha yaygın hale gelmekte; aileler dağılmakta ve geleneksel olarak evde sağlık bakımının ana sağlayıcıları olan kadınların işgücüne katılım oranı yükselmektedir. Tüm bunlar, gelecekte profesyonel uzun vadeli bakım ihtiyacının artmasına ve geleneksel - ücretsiz - bakım sağlayıcıların sayısının azalmasına katkıda bulunabilecek açık bir gerçeklik olarak karşımızda yer almaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, uzun dönemli bakım sigortasına yönelik olarak gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların çeşitli parametreler ekseninde bibliyometrik analiz dahilinde değerlendirilmesidir. Diğer bir anlatımla uzun dönemli bakım sigortası kapsamında gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların; yıllara, araştırma alanlarına, ülkelere, dergi ve kurumlara göre dağılımın yanı sıra yazar-atıf ve anahtar kelime analizi ekseninde değerlendirilmesi esas alınmıştır. Web of Science veri tabanında bulunan nitelikli dergilerde yayımlanmış uzun dönemli bakım sigortası konulu yayınlar bu analizin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda uzun dönemli bakım sigortası alanındaki bilimsel çalışmaların odak noktaları ve eğilimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın yapılandırılmasının noktasında ilk olarak uzun dönemli bakım sigortasına yönelik genel bir çerçeve ortaya koyulmuştur. Ardından ise izlenen yöntem ve elde edilen bulgulara dair değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu çerçevede, literatürün zayıf ve güçlü yanları ile literatürdeki boşluklar belirlenerek uzun dönemli bakım sigortasının Web of Science veri tabanındaki durumu açığa çıkarılmıştır. Dolayısıyla çalışma, uzun dönemli bakım sigortası alanındaki araştırmalara bir anlamda altlık oluşturarak, daha etkili politika oluşturma ve uygulamalar için önemli bir çıkış noktası oluşturma hedefini temsil etmektedir.

Yaşlanma ve Artan Uzun Dönem Bakım İhtiyacı

Nüfusun yaşlanması geri dönüşü olmayan küresel bir eğilimdir. Nispeten genç nüfusa sahip ülkelerde bile gerçekleşmekte olan demografik geçişin - daha uzun yaşam ve daha küçük ailelere doğru eğilim - kaçınılmaz bir sonucudur. 2021 yılında dünya genelinde her 10 kişiden 1'i 65 yaş ve üzerindedir. Bu yaş grubunun 2050 yılında dünya genelinde her 6 kişiden 1'ini oluşturacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2023).

Yaşlı insanların sayısı 1980'den 2021'e kadar dünyanın tüm bölgelerinde hızla artmıştır ve bu eğilimin önümüzdeki otuz yıl boyunca devam etmesi muhtemeldir. 2021'den 2050'ye kadar Doğu ve Güneydoğu Asya ile Orta ve Güney Asya'daki 65 yaş ve üzeri nüfusun 540 milyondan fazla artacağı ve küresel artışın yüzde 60'ından fazlasını oluşturacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2023).

Neredeyse tüm ülkelerdeki insanlar daha uzun yaşamaktadır. Küresel olarak, 2022 yılında doğan bebeklerin ortalama 72,3 yaşına ulaşması beklenmektedir. Bu hedef yaşı 1950 yılında doğanlara kıyasla 25 yıl daha uzundur. Ancak daha uzun yaşamak, özellikle ileri yaşlarda daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak anlamına gelmemektedir (United Nations, 2019).

Toplumlar için, nüfusun yaş dağılımındaki yukarı doğru kayma, önümüzdeki on yıllarda daha yaşlı kişilerin paylarının artmasının beklendiği anlamına gelmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da nüfus yaşlanması halihazırda oldukça ilerlemiş durumdadır. Doğu ve Güneydoğu Asya'da ise nüfus hızla yaşlanmaktadır. Her ne kadar tek tek yaşlılar ek bakım veya desteğe ihtiyaç duymasa da, toplumlar bir bütün olarak yaşlılar için bakım hizmetlerine yönelik hızla artan bir taleple karşı karşıyadır. Örneğin Japonya'da bakıma muhtaç yaşlıların sayısının 2020 yılında toplam nüfusun yüzde 8,3'ünden 2065 yılında yüzde 14,4'üne yükseleceği tahmin edilmektedir (Marukawa, 2022).

Nüfus artışına dair gerçekleşen veya gerçekleşecek tüm bu oranlar daha önce görülmemiş derecede yüksektir. Toplumlarının yaşlandığı bir durumla karşı karşıya kalan ülkeler, kendi kurumsal ve tarihsel geçmişlerine dayanan uzun dönemli bakım sistemlerini uygulamaya koymuş ve geliştirmiştir (Colombo Llena-Nozal, Mercier ve Tjadens, 2011; Joan, Courbage, Swartz, 2015).

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler hızla yaşlanan nüfuslarla karşı karşıya kaldıkça, uzun süreli bakımı etkileyen politikalar giderek daha önemli hale gelmektedir (Gottlieb ve Mitchell, 2019; Kim ve Lim, 2015). Bu durum yaşlılara yardımcı olmak için tasarlanmış sosyal refah programlarını zorlamaktadır. Özellikle uzun dönemli bakım ihtiyacı giderek artmaktadır. Demografik veriler, birçok ülkede nüfusun giderek artan bir oranının uzun süreli bakımına ihtiyaç duymasıyla bu eğilimin devam edeceğini göstermektedir (Comas-Herrera ve ark., 2006; Cramer ve A. Jensen, 2006; Goerke, 1996; Zhou-Richter, Browne ve Gründl, 2010).

Uzun dönemli bakım ihtiyacı yeni bir olgu olmamakla birlikte, refah devletleri uzun yıllar boyunca bakım sigortasını belirli bir sosyal risk olarak ele almamıştır. Daha evrenselci yaklaşımların 1940'larda başladığı İskandinav ülkeleri dışında, çoğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkesinde uzun dönemli bakım yaygın olarak sosyal yardım odaklı kamu desteği ile bir aile sorumluluğu olarak anlaşılabilir ve hatta tanımlanmıştır (Pavolini ve Ranci, 2008). 1980'ler ve 1990'lardan itibaren, OECD

ülkelerinde uzun dönemli bakım konusundaki farkındalık ve daha sistematik bir kapsam sağlama ihtiyacı artmaya başlamıştır. Devletler yeni programlar uygulamaya koymuş ya da daha önceki programları genişletmişlerdir (Rothgang, 2010).

Yaşlanma gerçeği karşısında bireyler, artan uzun dönemli bakım ihtiyaçlarını desteklemek ve finanse etmek için kendi kaynaklarının yanı sıra devlet, aile ve sigorta olmak üzere üç ana kaynağa güvenebilmektedir (Courbage ve Montoliu-Montes, 2020). Aile, uzun dönemli bakım finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Aile, bağımlı akrabalara yardım etmek için genellikle maddi katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda uzun dönemli bakım ihtiyaçlarının büyük bir kısmı aile üyeleri, özellikle de çocuklar tarafından sağlanan gayri resmi bakımlar tarafından karşılanmaktadır. Diğer taraftan resmi bir kurumsal düzenleme olarak uzun dönemli bakım sistemi, yardım ödemesi açısından genellikle resmi ve aile bakımını destekleyerek çoklu hizmet arzı durumunu ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak, Almanya, Japonya ve Güney Kore gibi sosyal uzun dönemli bakım sistemini uygulayan ülkeler, kurumsal bakım hizmetleri, toplum ve evde bakım hizmetleri ve nakit ödemeleri gibi çeşitli yardımlar sunmaktadır (Cao ve Xue, 2023). Son olarak, uzun dönemli bakım ihtiyaçlarıyla bağlantılı finansal riskleri kapsayan uzun dönemli bakım sigortası piyasaları gelişmiştir ancak sınırlı başarıya sahiptir. Uzun vadeli risklerin sigortalabilirliği, asimetrik bilgi, risk fiyatlandırması, risk algısında yanlılık ve kamu desteğinden dışlama etkileri yeterli başarının sağlanamama nedenleri arasında gösterilmektedir (Brown ve Finkelstein, 2009).

Doğurganlık oranlarının düşmesi ve ortalama yaşam süresinin artması nedeniyle, birçok ülke artık uzun vadeli bakım programlarının nasıl finanse edileceği ve geliştirileceği konusuna odaklanmaya başlamıştır. Çoğu orta gelirli ülke için bu nispeten yeni bir konudur ve öncelikle değişen demografik yapı nedeniyle gereklidir. Ücretli uzun dönemli bakım hizmetlerinin sağlanması, ailelerin yaşlılara hizmet sağlama sorumluluğu, kurumsal bakım ile evde bakımın sağlanması, bakım sağlayıcılar için uygun eğitim seviyesi ve diğer birçok kültürel, finansal ve dağıtım sistemi sorunları da dahil olmak üzere birçok sorunu gündeme getirmektedir (Rhee, Done ve Anderson, 2015).

Doğurganlık oranlarının düşmesi ve kadınların işgücüne katılım oranlarının artması nedeniyle, yaşam boyu bakım zaman içinde aile üyeleri tarafından sağlanmaktan kurumlar (örneğin huzurevleri) tarafından sağlanmaya doğru kaymıştır (Kwon, 2008; Rhee ve ark., 2015). Günümüz koşullarında kurumsal bakım pahalı ve zahmetli bir hizmettir. Kamu güvenlik ağlarının yerleşik olduğu ülkelerde bile, devlet sigorta sistemleri yalnızca kısmi veya seçici teminat sağlamaktadır. Bu bağlamda belirli bir yaşın üzerindeki bireylerin devlet tarafından desteklenen huzurevi veya evde bakım hizmetlerinden faydalanması, belirli kronik hastalıklara (Demans, Alzheimer gibi) sahip olanların kapsama alınması veya belirli gelir seviyelerine yönelik koruma sunulması gibi seçici yaklaşımlar geçerli olabilmektedir. Elbette ülkelerin benimsedikleri refah rejimine bağlı olarak izlediği sosyal politikalar farklılaşmaktadır. Bununla birlikte birçok yaşlı, bakım masraflarını karşılamak için kendi varlıklarına ve aile üyelerinin varlıklarına güvenmek zorundadır.

Bir sosyal sigorta programının başlatılması veya genişletilmesi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde en temel ve tartışmalı kamu politikası konularından birisidir (Ando, Furuichi ve Kaneko, 2021). Sürdürülebilir bir uzun dönemli bakım sistemi geliştirmek, artan uzun yaşam süresi ve bakım yükü ile birçok ülkede kritik bir politik hedefdir. İskandinavya ve Birleşik Krallık gibi bazı toplumlar, vergilerle finanse edilen doğrudan hizmet sağlama modeli aracılığıyla kamusal kapsamlı uzun dönemli bakım programları geliştirmeyi tercih etmiştir. Buna karşın Japonya ve Almanya gibi ülkeler ise sosyal sigorta modelini seçmiştir (Campbell, Ikegami ve Gibson, 2010; Tsutsui ve Muramatsu, 2005).

Özellikle Avrupa ülkelerinde politika yapıcılar, uzun vadeli bakıma yönelik artan talebi karşılamak için kamusal uzun vadeli bakım sigortası programlarını genişletmeye odaklanmaktadır. Ancak, Amerikan sağlık reformunun bir parçası olarak Toplum Yaşam Yardım Hizmeti ve Teşvikleri Yasası'nın sona ermesiyle birlikte, ABD'de bir kamu planının uygulanabilir olacağına dair hiçbir gösterge bulunmamaktadır. Bunun yerine, politika yapıcılar kamu harcamalarını azaltmak ve yaşlılar için uzun vadeli bakıma erişimi artırmak amacıyla genişletilmiş bir özel uzun vadeli bakım piyasasını savunmaktadır (Van Houtven, Coe ve Konetzka, 2015).

Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte uzun vadeli bakım hizmetlerine yönelik artan talebi karşılamaya yönelik olarak Güney Kore ise, 2007 yılında kamusal uzun vadeli bakım sigortasını uygulamaya koymuştur. Güney Kore'de uzun vadeli bakım hizmetlerinin tüm nüfus gruplarını kapsayacak şekilde genişletilmesi amaçlanmıştır. Ancak bugün, uzun vadeli bakım hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sorgulatan yapısal sorunlar, yaşlı bakımının sosyalleştirilmesi başarısından daha belirgin hale gelmiştir. En ciddi sorun, uzun vadeli bakım hizmetlerinin kötüleşen finansal sürdürülebilirliğinde yatmaktadır. Kore'de uzun vadeli bakım için yapılan kamu harcamaları 2007 yılında 1,7 trilyon Kore Won'u iken, 2020 yılında 9 trilyon Won'a çıkarak %529 oranında artmıştır. Sonuç olarak, Kore'de uzun vadeli bakım hizmetleri, hükümetin sigorta primlerini yükseltmesine ve sübvansiyon seviyelerini artırmasına rağmen 2017 yılında açık vermeye başlamıştır. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte açığın derinleşmeye devam etmesi beklenmektedir (Ahn, 2021). Uzun vadeli bakım hizmetlerindeki artan mali zorluklar, yardımların kapsamını sınırlamakta ve hizmet kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, özel bakım sağlayıcıların hakim olduğu hizmet sunum sistemi, hizmet kalitesinin ve harcama verimliliğinin iyileştirilmesini engellemiştir. Finansmandan hizmet sunumuna kadar uzanan bu sorunlar temel olarak sosyal sigorta sisteminin özelliklerine bağlanmaktadır. Vergiye dayalı bir sistemle karşılaştırıldığında, sosyal sigortaya dayalı bir

uzun vadeli bakım sistemi harcamaları kontrol etmekte zorlanmaktadır. Bunun nedeni, sosyal sigorta sistemlerinin ancak harcamalar kısıtlı olduğunda verimli bir şekilde işleyebilmesidir. Yaşlanan nüfus nedeniyle harcamalar hız kesmeden arttığında, sosyal sigorta sisteminin mali kaynaklarını harcamalara göre esnek bir şekilde artırması ise oldukça zordur (Yun ve Kim, 2023).

Yaşlılık veya engellilik riskleriyle karşılaşabilecek bireylerin bakım ihtiyaçlarının finansal olarak desteklenmesini amaçlayan uzun dönemli bakım sigortası, toplumsal refahın sağlanmasında önemli bir araç olarak kendini göstermektedir. Bu durum uzun vadeli bakım sigortasına yönelik bilimsel çalışmaları önemli hale getirmektedir. Dolayısıyla uzun dönemli bakım sigortası konusundaki çalışmaların yöntemsel olarak incelenmesinde fayda vardır.

Yöntem

Bilimsel çalışmaların izlenmesi ve değerlendirilmesi, araştırma alanlarının gelişiminin anlaşılabilmesi için bir dizi metrik ve yöntem kullanılmaktadır. Son yıllarda giderek yaygınlaşan bibliyometrik analiz ise bunlardan birisidir. Bibliyometri üzerine ilk tartışmalar 1950'li yılların sonlarında görülmeye başlamıştır (Wallin, 2005). Bununla birlikte bibliyometri kavramı ilk kez 1922 yılında Hulme tarafından belge sayma yoluyla bilim ve teknoloji süreçlerinin aydınlatılması olarak tanımlanmıştır (Akt. Pritchard, 1969). Bibliyometriyi matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim araçlarına uygulanması olarak tanımlayan Pritchard ise kavramın yaygınlaşmasında öncü bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır (Pritchard, 1969). Ulusal ve uluslararası literatürde özellikle son yıllarda bibliyometrik analiz üzerinden gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sayısında kayda değer bir artış yaşanmıştır. Örneğin 1960-1994 yılları arasında bibliyometrik metotlara yönelik yapılan atıflar da ciddi bir artış yaşanmıştır. Fakat, bu artış eğilimi 2010 yılına kadar tersine dönmüştür. Öte yandan özellikle son on yılda bibliyometrik metot kullanıma dair artan bir ilginin varlığı ise dikkat çekicidir.¹ Ulusal literatürde ise bibliyometrik yöntemler kullanılarak çeşitli disiplinlerde, belirli konu başlıkları üzerine odaklanan veya belirli makaleler, dergiler ve lisansüstü tezler gibi alanları kapsayan çalışmalara sıkça rastlanmaktadır (Başel, 2017; Birinci, 2008; Çaylak ve Özbey, 2023; Döngül, 2023; Hotamışlı ve Erem, 2014; Polat, 2020; Saf, 2023).

Bibliyometrik analiz; Gelpi, Leximancer ve VOSviewer gibi yazılımların yanı sıra, Web of Science (WOS) ve Scopus gibi bilimsel veri tabanlarının ilerlemesine, kullanılabilirliğine ve erişilebilirliğine bağlı olarak önemli ve yaygın hale gelmiştir. Bibliyometrik metodoloji, bibliyometrik veriler (örneğin yayın ve atıf bilgileri gibi) üzerinden nicel tekniklerin (bibliyometrik analiz, atıf analizi) uygulanmasını kapsamaktadır (Donthu, Kumar, Mukherjee, Pandey ve Lim, 2021). Bibliyometrik analiz, sistematik literatür taramalarında sıklıkla kullanılan analitik bir tekniktir ve bilimsel çalışmaların nicel analizini içermektedir (Lim ve Kumar, 2023). Diğer bir anlatımla bibliyografik materyallerin niceliksel olarak incelenmesine dayanan bibliyometrik analiz, makalelere, yazarlara, dergilere, kurumlara, ülkelere ve atıflara dair sınıflandırılabilen bir araştırma alanının genel bir görüntüsünü sunmaktadır (Merigó ve Yang, 2017). Bu yolla alanyazındaki araştırmaların ve katkıda bulunanların üretkenliği ve çalışmaların etkileri değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra bibliyometrik analiz, önemli temaları ve konuları tespit etme, eğilimleri izleme ve literatürdeki boşlukları açığa çıkarma noktasında işlevsel bir rol oynamaktadır (Donthu ve ark., 2021; Mukherjee, Lim, Kumar ve Donthu, 2022). Alana ilişkin amaç ve kapsamın belirlenmesi, analiz tekniğinin seçimi, veri toplama ve analizi üzere bibliyometrik analizin dört farklı aşaması bulunmaktadır (Donthu ve ark., 2021).

Bu çalışmada “uzun dönemli bakım sigortası”nın dinamiklerini anlayabilmek amacıyla Web of Science (WOS) veri tabanında yayımlanan çalışmalar çeşitli parametreler çerçevesinde nicel bir araştırma yöntemi olan bibliyometrik analiz üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda ilgili literatürün nicel bir dökümünü ortaya koyabilme amacına uygun olarak, çalışma alanının genişliği ve nümerik ölçüm göstergelerine dair parametreler üzerinden bütüncül bir perspektif dahilinde alanyazına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Çalışma kapsamında seçilen veri tabanı, en eski ve en kapsamlı atıf indeksleri kayıtlarına sahip olan ve faydalı bir analiz aracı içeren WOS'tur. Araştırmaların güvenilirliği kapsamında söz konusu veri tabanının seçilmesi önemli bir faktördür. Bununla birlikte uzun dönemli bakım sigortasına yönelik taramalarda diğer veri tabanlarının (Scopus, Dergipark vb.) araştırma kapsamı dışında bırakılması bir kısıtlılık oluşturmaktadır.

25.08.2023 tarihinde araştırmanı amacına uygun olarak WOS veri tabanı üzerinden “long-term care insurance” anahtar sözcüğüyle gerçekleştirilen arama sonucunda 1984-2023 yılları kapsayan 1497 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu kapsamda ilgili veri tabanında ilk çalışmanın 1984 yılında yayımlanmış olması söz konusu dönem aralığının saptanmasında belirleyici olmuştur.

WOS indeksinde yer alan; Social Sciences Index (SSCI), Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded), Emerging Sources Citation Index (ESCI), Conference Proceedings Citation Index-Social Science ve Humanities (CPCI-SSH), Conference Proceedings Citation Index- Science (CPCI-S), Book Citation Index-Social Sciences ve Humanities (BKCI-SSH), Book Citation Index – Science (BKCI-S) ve Arts ve Humanities Citation Index (AveHCI) gibi nitelikli veri indekslerinde yer alan dergiler kapsamındaki

¹ Google Books Ngram Viewer aracıyla, bibliyometrik metot kavramının 1960-2019 yılları arasındaki kullanımı göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://books.google.com/ngrams/graph?content=bibliometric+method&year_start=1800&year_end=2019&corpus=en-2019&smoothing=3

1497 çalışmaya dair bibliyometrik sonuçlar uzun dönemli bakım sigortası bağlamında genel bir görünüm sunma noktasında önem taşımaktadır.

Uzun dönemli bakım sigortası konusunda yer alan 1497 çalışma; yıl, araştırma alanı, atıf sayısı, kurum ve dergi bilgisi, araştırmaların bölgeye göre dağılımı ve anahtar kelimeler bakımından analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler, VOSviewer programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. VOSviewer programı mevcut verilerin görselleştirilmesi noktasında önemli çıktılar vermesinin yanı sıra birçok kaynaktan bilgi yükleme ve dışarı aktarma imkanı sunmaktadır. Bu nedenle çalışma dahilinde ulaşılan bulgular söz konusu program çıktıları üzerinden analiz edilmiştir. Aynı zamanda WOS veri tabanının sunduğu grafikler (araştırma alanları ve yıllara göre dağılım) üzerinden de bulgular detaylandırılmıştır.

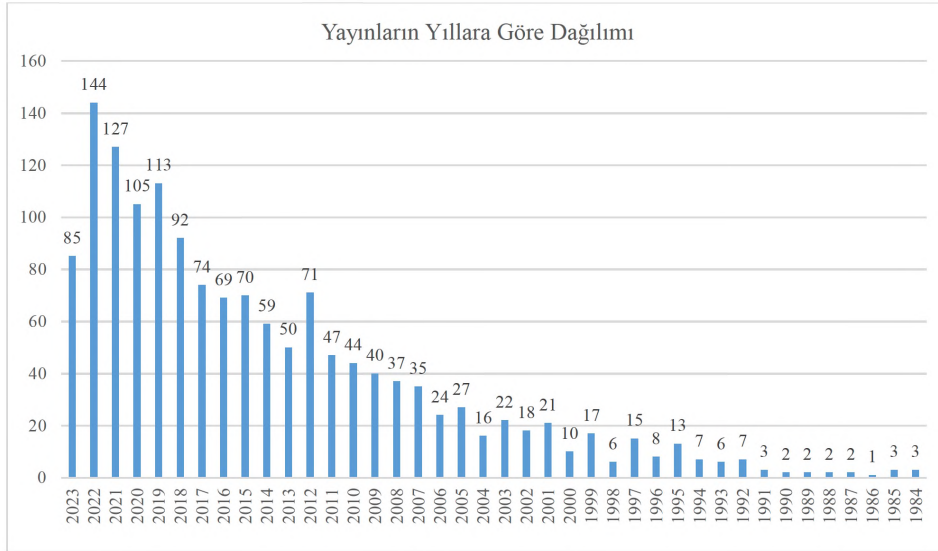
Verilerin toplanması ve analizi bakımından çalışma kapsamında yanıt aranan temel sorular aşağıda yer almaktadır.

- Uzun dönemli bakım sigortası konusunda WOS veri tabanında bulunan araştırmaların yıllara, araştırma alanlarına, ülkelere, dergi ve kurumlara göre dağılımı nasıldır?
- Uzun dönemli bakım sigortası konusunda WOS veri tabanında bulunan çalışmalar arasında en fazla çalışma yayımlayan yazarlar ve en fazla atıf alan çalışmalar hangileridir?
- Uzun dönemli bakım sigortası konusunda WOS veri tabanında bulunan çalışmalar arasında en çok kullanılan ortak kelimeler nelerdir?

Bulgular

Verilerin toplanması ve devamında gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonuçlarına göre çalışma kapsamında yanıt aranan sorulara yönelik elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Uzun dönemli bakım sigortası konusunda yapılmış en eski çalışmalar (1 araştırma makalesi, 1 editöryal içerik ve 1 bildiri özeti olmak üzere toplam 3 yayın) 1984 yılında gerçekleşmiştir. En fazla yayın (130 makale, 10 erken görünüm, 4 bildiri özeti, 5 derleme makale, 2 düzeltme metni, 2 bildiri kitabı, 1 kitap bölümü, 1 editöryal içerik ve 1 mektup) ise 2022 yılında yapılmıştır. Uzun dönemli bakım sigortasına yönelik 1984-2023 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmaların dağılımına Grafik 1'de yer verilmiştir. Bu kapsamda; 1256 makale başta olmak üzere, 87 bildiri özeti, 80 bildiri kitabı, 39 derleme makale, 35 erken görünüm, 26 editöryal içerik, 18 kitap bölümü, 13 mektup, 9 kitap incelemesi, 6 düzeltme metni, 4 haber ögesi, 1 kitap, 1 not ve 1 yeniden basım olmak üzere toplam 1497 çalışma WOS veri tabanında yer almaktadır. Bu çeşitlilik, uzun dönemli bakım sigortası konusunun farklı yönlerinin incelendiğini ve çoklu perspektiflerden konunun ele alındığını göstermektedir.

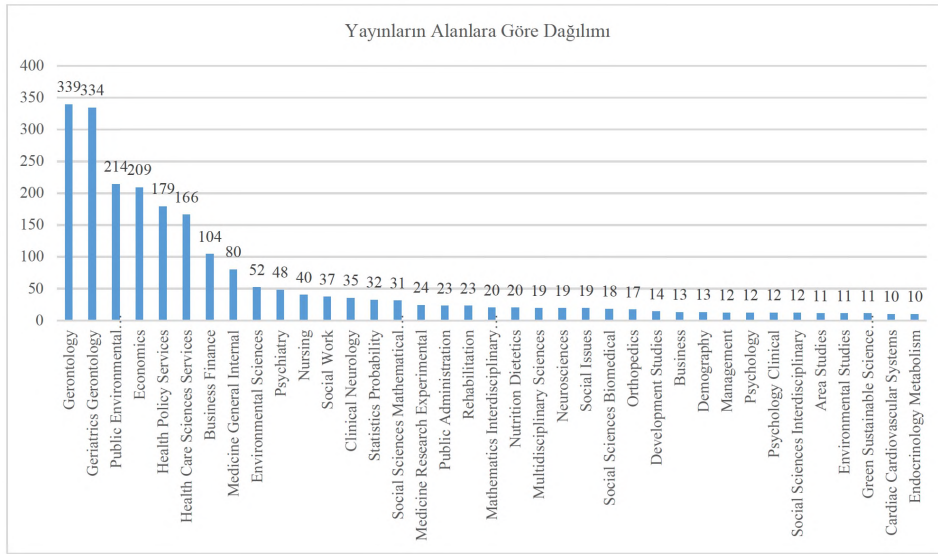

Grafik 1. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Mevcut verilere dayalı olarak, uzun dönemli bakım sigortası alanındaki akademik çalışmaların zaman içinde önemli bir artış gösterdiği ve son yıllarda daha da arttığı görülmektedir. Özellikle WOS veri tabanında bulunan 1497 çalışmanın 1065'nin 2010-2022 yılları arasında yayımlanmış olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla uzun dönemli bakım sigortası konusunun giderek daha fazla önem kazandığı ve akademik çevrelerce daha fazla ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Aslında uzun dönemli bakım sigortası konusunda yapılan çalışmaların sayısının artması, bu konunun karmaşıklığını ve önemini yansıtmaktadır. Bu çalışmaların,

politika yapıcılarını, sağlık profesyonelleri ve toplum için faydalı bilgiler sunma potansiyeli ortadadır. Diğer taraftan uzun dönemli bakım sigortasına yönelik yapılan çalışmaların; 1068'i Social Sciences Index (SSCI), 870'i Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded), 148'i Emerging Sources Citation Index (ESCI), 57'si Conference Proceedings Citation Index-Social Science ve Humanities (CPCI-SSH), 48'i Conference Proceedings Citation Index- Science (CPCI-S), 17'si Book Citation Index-Social Sciences ve Humanities (BKCI-SSH), 3'ü Book Citation Index – Science (BKCI-S) ve 1'i Arts ve Humanities Citation Index (AveHCI) olmak üzere WOS indeksleri arasında yer almaktadır. Çalışmaların büyük bir kısmının SSCI ve SCI-Expanded gibi önde gelen indekslerde yer aldığı görülmektedir. Bu, uzun dönemli bakım sigortası konusunun önemli bir araştırma alanı olduğunu ve çeşitli disiplinlerin bu konuya katkı sağladığını desteklemektedir.

Uzun dönemli bakım sigortası ile ilgili çalışmaların geniş bir yelpazede farklı araştırma alanları içerisinde dağılım göstermiş olması ise bir başka önemli bulgudur. Bu noktada, örneğin WOS veri tabanında yer alan 1497 çalışmanın 112 farklı araştırma alanı içerisinde toplandığı görülmektedir. Grafik 2'de WOS veri tabanında yer alan farklı araştırma alanlarına ait detaylar yer almaktadır.

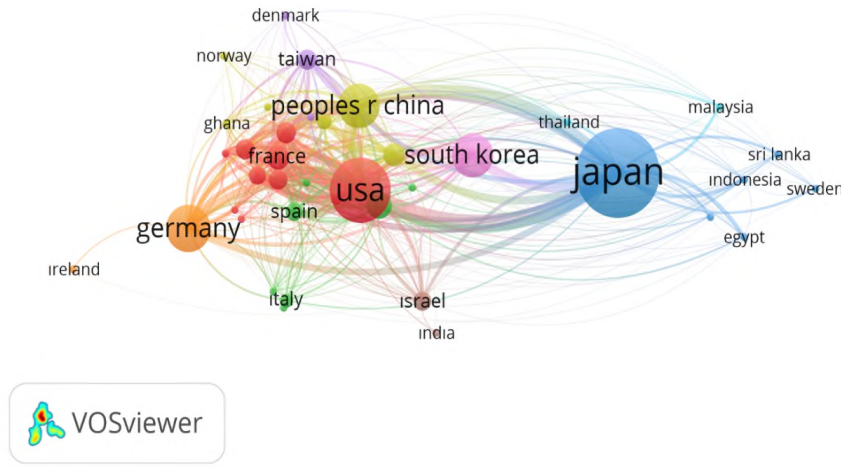
Grafik 2. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik Çalışmaların Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

Uzun dönemli bakım sigortası konusunda 10' un altında yayın olan araştırma alanları grafik bütünlüğü ve anlamlılığını korumak adına görsele dahil edilmemiştir. Grafik 2 incelendiğinde uzun dönemli bakım sigortasına yönelik en fazla yayının Gerontoloji (n=339) araştırma alanında gerçekleştiği görülmektedir. Bunu sırasıyla; Geriatrik Gerontoloji (n=334), Kamusal Çevre İş Sağlığı (n=214), Ekonomi (n=209), Sağlık Politikası Hizmetleri (n=179), Sağlık Bilimleri Hizmetleri (n=166) ve İşletme Finansmanı (n=104) takip etmektedir.

Mevcut veriler, Gerontoloji ve Geriatrik Gerontoloji gibi alanların, uzun dönemli bakım sigortası çalışmalarının önemli bir merkezi haline geldiğini göstermektedir. Yaşlı nüfusun bakım ihtiyaçlarına odaklanan çalışmaların bu disiplinlerde yoğunlaşması, konunun sağlık boyutunun daha ön planda tutulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, uzun dönemli bakım sigortasının sadece sağlıkla ilgili bir konu olmadığı, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik boyutlarının da önem atfettiği farklı alanlardaki çalışmaların varlığından anlaşılmaktadır. Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Tıp Bilimi ve alt dalları olmak üzere farklı araştırma alanlarının varlığı bu durumu kanıtlar niteliktedir. Görüleceği üzere uzun dönemli bakım sigortasına çok yönlü bir yaklaşımın varlığı söz konusudur. Bu uzun dönemli bakımın toplum üzerindeki etkilerini anlayabilmek için ve daha kapsamlı politika geliştirme ve uygulama noktasında anlamlı bir alanı temsil etmektedir.

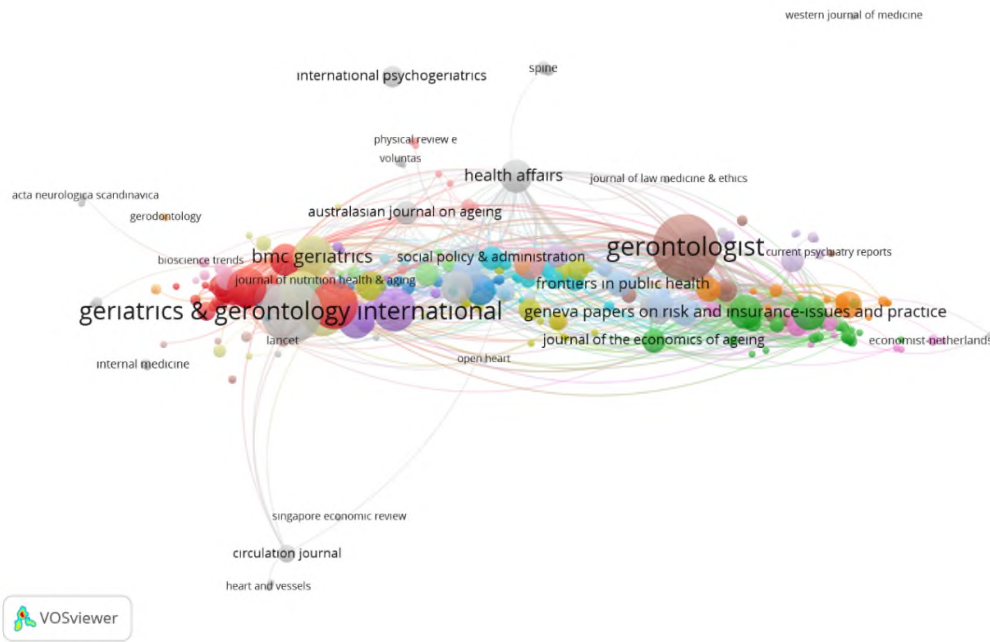
Uzun dönemli bakım sigortası bağlamında yayımlanan eserlerin coğrafi konumlarına göre aldıkları atıflar üzerinden bir ağ haritası oluşturmak amacıyla en az 1 eser ve 1 atıf kriterleri doğrultusunda 39 gözlem birimi üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre 9 küme, 463 bağlantı ve toplam 118483 bağlantı gücü saptanmıştır. Şekil 1'de görüleceği üzere, uzun dönemli bakım sigortasına yönelik en fazla çalışmanın Japonya merkezli olduğu (n=656) anlaşılmaktadır. Japonya kökenli olarak gerçekleştirilen çalışmalara yönelik yapılan atıf sayısı ise 9298 olarak gerçekleşmiştir. Japonya'yı; sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (n=320/6051), Almanya (n=148/1170), Çin (n=131/684), Güney Kore (n=129/1472), İngiltere (n=43/794) ve Fransa (n=32/339) takip etmektedir. Buna karşılık en az yayın (n=1) yapılan ülkeler arasında ise; Gana, Kenya, Sri Lanka, Rusya, Hindistan, İsveç, Hırvatistan, İsviçre, Danimarka, Yeni Zelanda, Portekiz ve İrlanda gibi ülkeler yer almaktadır. Dikkat çekilmesi gereken bir başka bulgu ise, uzun dönemli bakıma yönelik Türkiye kökenli yayının gerçekleştirilmemiş olmasıdır.

Çalışmaların coğrafi dağılımını küresel bir perspektif ortaya koymaktadır. Japonya hem çalışma sayısı (656) hem de atıf sayısı

Şekil 1. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik Çalışmaların Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

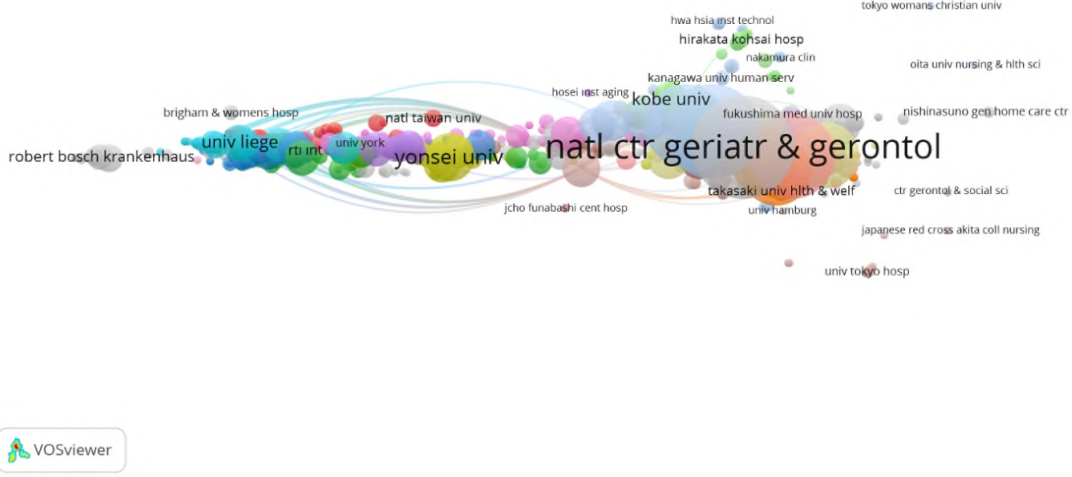
(9298) bakımından önde gelmektedir. Bu durum, muhtemelen yaşlanan nüfusunu yansıtan Japonya’da uzun dönemli bakım sigortasının önemli bir endişe kaynağı olduğunu göstermektedir. Türkiye’den herhangi bir yayının bulunmaması ve Gana, Kenya ve Rusya gibi bazı ülkelerin sınırlı sayıda temsil edilmesi, farklı bölgelerde uzun dönemli bakım sigortasına yönelik ilgi ve araştırma odağının farklı düzeylerde olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik En Fazla Makale Yayımlayan Dergilerin Dağılımı

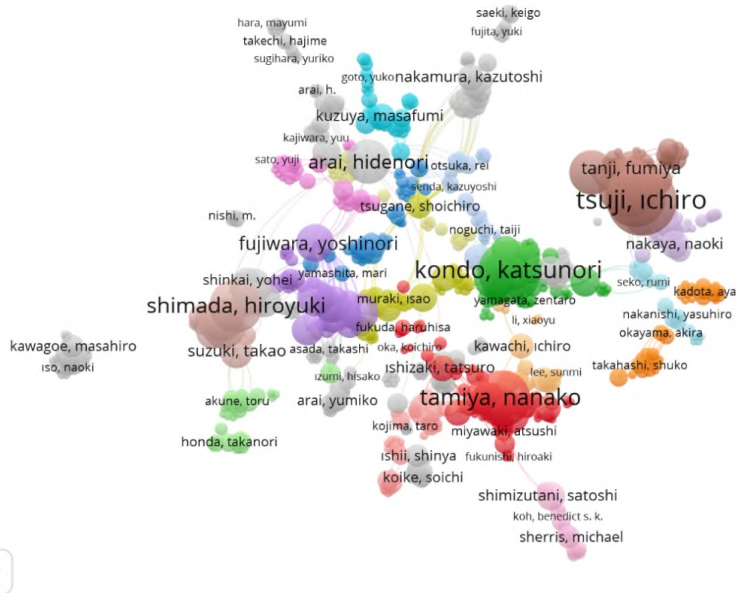
Uzun dönemli bakım sigortası konusunda en fazla çalışma yayımlayan dergilerin dağılımını saptamak üzere gerçekleştirilen ağ haritası sonuçlarına göre en az 1 eser ve en az 1 atıf sınırlandırması bağlamında 333 gözlem birimi tespit edilmiştir. Tespit edilen gözlem birimleri arasında 32 küme, 1980 bağlantı ve toplam 3668 bağlantı gücü bulunmaktadır. Şekil 2’de söz konusu alanda faaliyet gösteren dergilerin dağılımı yer almaktadır. Buna göre, “Gerontologist” isimli dergi uzun dönemli bakım konusunda en fazla (n=76) araştırma yayımlayan dergi olarak yer almaktadır. Söz konusu dergide yayımlanan çalışmalara 305 atıfta bulunulmuştur. “Geriatrics & Gerontology International” isimli dergi ise en fazla (n=65) çalışma yayımlayan ikinci dergi konumundadır. Bununla birlikte 904 atıfta söz konusu dergi, en fazla atıf alan dergi olarak başı çekmektedir. “Journal Of The American Medical Directors

Assaciation” dergisi ise 33 çalışma yayımlamakla birlikte, en fazla atıf (n=879) alan ikinci dergi konumunda bulunmaktadır. Görüleceği üzere dergiler bağlamında yayın sayısı ve atıf sayıları noktasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en belirgin örneği ise “American Economic Review” isimli dergiye aittir. Çünkü söz konusu dergi, uzun vadeli bakım konusunda sadece 4 araştırma yayımlamasına karşın, atıf sayısı 598 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik En Fazla Çalışma Yayımlayan Kurumların Dağılımı

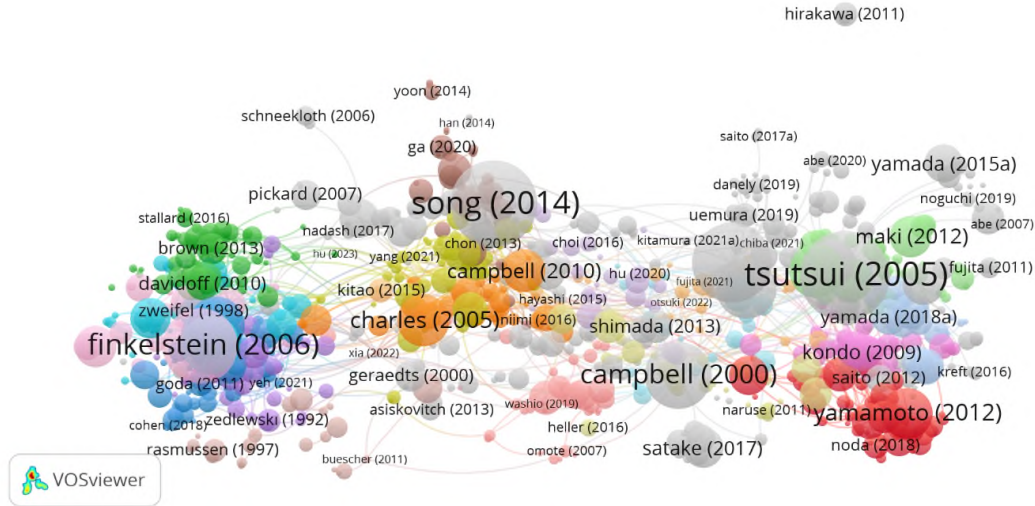
Şekil 3’te uzun dönemli bakım sigortası kapsamında en fazla çalışma yayımlayan kurumlara ilişkin ağ görselleştirmesi sonuçları yer almaktadır. Bu kapsamda en fazla çalışma (n=103) yayımlayan kurumun National Center For Geriatrics Gerontology olduğu anlaşılmaktadır. Bu kurumun gerçekleştirdiği yayınlara ise toplamda 1899 atıfta bulunulmuş ve ilgili kurum atıf skoru olarak da ilk sırada yer almaktadır. University of Tokyo (n=88), Tohoku University (n=74), University of Tsukuba (n=68), Tokyo Metropolitan Institute of Gerontology (n=50) ve Chiba University (n=46) ise uzun dönemli bakım sigortasına yönelik en fazla yayın gerçekleştiren kurumlar arasındadır.

Şekil 4. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik En Fazla Çalışma Yayımlayan Araştırmacıların Dağılımı

Şekil 4’te uzun dönemli bakım sigortası konusunda en fazla çalışma yayımlayan araştırmacılara ilişkin ağ görselleştirmesi yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre toplam 1497 çalışmanın 850’si ortak yazar tarafından oluşturulmuştur. Bu çalışmalar bağlamında Ichiro Tsuji, 53 yayın ile en fazla araştırmada yer alan yazar konumundadır. Söz konusu yazarın yer aldığı çalışmalara

WOS korelasyonunda toplam 859 atıfta bulunmuştur. Katsunori Kondo (n=45), Yasutake Tomata (n=41), Yumi Sugawara (n=39) ve Nanako Tamiya (n=37) isimli araştırmacılar ise en fazla çalışma yayımlayan yazarlar arasındadır. Bu dağılım içerisinde dikkate değer bir başka bulgu ise Takako Tsutsui ve Naoko Muramatsu isimli yazarlara aittir. Çünkü söz konusu yazarlardan Naoko Muramatsu isimli yazarın bugüne değin uzun dönemli bakım sigortasına yönelik sadece 1 çalışması olmasına karşın, bu çalışmaya 441 atıf yapılmıştır. Takako Tsutsui isimli yazarın ise uzun dönemli bakım sigortasına yönelik 4 çalışması bulunmasına karşın toplamda 447 atıf almıştır.

Şekil 5. Uzun Dönemli Bakım Sigortasına Yönelik En Fazla Atıf Yapılan Çalışmaların Dağılımı

Uzun dönemli bakım sigortasına yönelik olarak en fazla atıf yapılan çalışmaların dağılımı incelendiğinde ilk dikkat çeken çalışma 2018 yılında Alzheimer's Association tarafından yayımlanan "2018 Alzheimer's disease facts and figures" isimli rapordur. Söz konusu rapora şimdiye dek toplam 3040 atıf gerçekleştirilmiştir. Kurumlardan bağımsız olarak gerçekleştirilen çalışmalar bağlamında ise uzun dönemli bakım sigortası konusunda Takako Tsutsui ve Naoko Muramatsu (2005) tarafından gerçekleştirilen "Care-Needs Certification in Long-Term Care Insurance System of Japan" isimli çalışma 442 atıf ile en fazla atıf yapılan çalışma konumundadır. Bu çalışmayı 416 atıf ile Sun Ok Song, Chang Hee Jung, Young Duk Song, Cheol-Young Park, Hyuk-Sang Kwon, Bong Soo Cha, Joong-Yeol Park, Ki-Up Lee, Kyung Soo Ko ve Byung-Wan Lee (2014) isimli yazarlarca gerçekleştirilen "Background and Data Configuration Process of a Nationwide Population-Based Study Using the Korean National Health Insurance System" çalışması izlemektedir.

Dergilerin, kurumların ve araştırmacıların ağ analizi, uzun dönemli bakım sigortası araştırmalarındaki kilit oyuncular hakkında fikir vermektedir. "Gerontologist" ve "Geriatrics & Gerontology International" gibi dergiler etkili platformlar olarak ortaya çıkarken, National Center for Geriatrics Gerontology ve Tokyo Üniversitesi gibi kurumlar üretken katkı sağlayıcılar olarak öne çıkmaktadır. Araştırmanın işbirliğine dayalı doğası, yayın sayısı bakımından Ichiro Tsuji'nin başı çektiği çok sayıda ortak yazarlı çalışmadan anlaşılmaktadır. Dergiler arasındaki yayın ve atıf sayılarındaki farklılıklar, farklı mecraların değişen etki ve erişimlerinin varlığına kanıt oluşturmaktadır. Yalnızca dört çalışması olan ancak önemli sayıda atıf alan "American Economic Review" örneği, belirli çalışmaların kendi disiplinleri içindeki önemini örneklemektedir. Ichiro Tsuji, Katsunori Kondo ve Yasutake Tomata gibi bireysel araştırmacılar, bazı çalışmaların oldukça yüksek atıf sayıları almasıyla birlikte, kilit katkı sağlayıcılar olarak ortaya çıkmaktadır. Alzheimer Derneği'nin raporu ve Takako Tsutsui ve Naoko Muramatsu'nun çalışmaları gibi tekil çalışmaların etkisi ise, belirli katkıların uzun dönemli bakım sigortasını şekillendirmedeki kalıcı etkisini göstermektedir.

Daha öncede ifade edildiği üzere uzun dönemli bakım sigortası farklı disiplinler doğrultusunda değerlendirmeye alınmış bir konu başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla kullanılan anahtar kelimelerin dağılımına Şekil 6'da yer verilmiştir. En az 3 defa kullanılan ve aralarında ilişki bulunan 283 gözlem birimi üzerinden gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre; toplam 20 küme, 1903 bağlantı ve 3004 toplam bağlantı gücü saptanmıştır. Bu kapsamda analiz sonuçlarına göre uzun dönemli bakım sigortası ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalar dahilinde en sık kullanılan anahtar sözcükler arasında; "long-term care insurance" (n=332), "long-term care" (n=225) ve "japan" (n=104) yer almaktadır. Söz konusu anahtar kelimelerin öne çıkması, özellikle Japonya bağlamında uzun dönemli bakımın özel zorluklarını ve dinamiklerini anlamaya odaklanıldığı ortaya koymaktadır. Diğer taraftan "social insurance" (n=17) "social security" (n=13) ve "social policy" (n=12) gibi kavramların ise daha az kullanıldığı saptanmıştır. Sosyal sigorta ve politika ile ilgili anahtar kelimelerin daha az kullanılması, söylemin genişletilmesi ve daha geniş toplumsal sonuçların ele alınması için potansiyel alanlara işaret etmektedir.

Nitekim uzun dönemli bakım sigortasına yönelik gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonucunda; toplumsal bir ihtiyaç olarak konunun yeterince irdelenmediği, herkesin hak tabanlı bir anlayış içerisinde bakım hizmetine erişiminin nasıl ve ne yolla olacağıın yeterince tartışılmadığı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranının artmasına bağlı olarak Geriatri gibi yaşlılık dönemindeki sağlık sorunları ve buna yönelik çalışmaların literatürde geniş yer kaplıyor olması, konunun diğer boyutlarına dair önemi belirgin kılmaktadır. Uzun dönemli bakım hizmetinin anayasal düzlemde önemli bir toplumsal ihtiyaç olarak ele alındığı, toplumsal ve siyasal yaşamda önemli bir gündem maddesi olarak değerlendirildiği ve tüm bunlar ekseninde bakım hizmetine yönelik kamusal boyutun ön planda tutulduğu sosyal politika alanı içerisinde değerlendirilebilecek bilimsel çalışmalara daha fazla ihtiyaç vardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Yusuf Can ÇALIŞIR 0000-0001-5715-7269

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Anh, J. S. (2021). Examination of social security tax. *Monthly Public Finance Forum*, 296, 30-61.
- Ando, M., Furuichi, M. ve Kaneko, Y. (2021). Does universal long-term care insurance boost female labor force participation? Macro-level evidence. *IZA Journal of Labor Policy*, 11(1). doi:10.2478/izajolp-2021-0004
- Anne, T. C. ve Gail A. J. (2006). Why don't people buy long-term-care insurance? *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 61B (4), 185-193
- Beşel, F. (2017). Türkiye'de maliye alanında yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi (2003-2017). *International Journal of Public Finance*, 2(1), 27-62.
- Birinci, H. G. (2008). Turkish Journal of Chemistry'nin bibliyometrik analizi. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 348-369.
- Brown, J. R. ve Finkelstein, A. (2009). The private market for long-term care insurance in the U.S.: A review of the evidence. *J Risk Insur*, 76(1), 5-29. doi:10.1111/j.1539-6975.2009.01286.x
- Campbell, J. C., Ikegami, N. ve Gibson, M. J. (2010). Lessons from public long-term care insurance in Germany and Japan. *Health Aff (Millwood)*, 29(1), 87-95. doi:10.1377/hlthaff.2009.0548
- Cao, S. ve Xue, H. (2023). The impact of long-term care insurance system on family care: Evidence from China. *Int J Health Plann Manage*. doi:10.1002/hpm.3672
- Colombo, F., Ana L-N., Jérôme, M. ve Frits T. (2011). Public long-term care financing arrangements in OECD countries. In help wanted?: Providing and paying for long-term care. *OECD publishing*, 213-246.
- Comas-Herrera, A., Wittenberg, R., Costa-Font, J., Gori, C., Di Maio, A., Patxot, C. ve Rothgang, H. (2006). Future long-term care expenditure in Germany, Spain, Italy and the United Kingdom. *Ageing and Society*, 26(2), 285-302. doi:10.1017/s0144686x05004289
- Costa-font, J., Christophe, C. ve Katherine, S. (2015). Financing long-term care: Ex ante, ex post or both? *Health Economics*, 24, 45-57.
- Courbage, C. ve Montoliu-Montes, G. (2020). Estate recovery and long-term care insurance. *Journal of Public Economic Theory*, 22(4), 949-972. doi:10.1111/jpet.12428
- Çaylak, P. Ç. ve Özbey, D. Ö. (2023). Akdeniz Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Lisansüstü Tezlerinin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 6(3), 242-252.
- Döngül, E. S. (2023). Türkiye Cumhuriyeti üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(Özel Sayı), 117-127.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. doi:10.1016/j.jbusres.2021.04.070
- Ellegaard, O. ve Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831. doi:10.1007/s11192-015-1645
- Goerke, L. (1996). Introduction of long-term care insurance in Germany: An economic interpretation. *International Social Security Review*, 49(4), 25-38.
- Gottlieb, D. ve Mitchell, O. S. (2019). Narrow Framing and Long-Term Care Insurance. *Journal of Risk and Insurance*, 87(4), 861-893. doi:10.1111/jori.12290

- Hotamışlı, M. ve Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 1-20.
- Kim, H. B. ve Lim, W. (2015). Long-term care insurance, informal care, and medical expenditures. *Journal of Public Economics*, 125, 128-142. doi:10.1016/j.jpubeco.2014.12.004
- Kwon, S. (2008). Future of long-term care financing for the elderly in Korea. *J Aging Soc Policy*, 20(1), 119-136. doi:10.1300/J031v20n01_07
- Lim, W. M. ve Kumar, S. (2023). Guidelines for interpreting the results of bibliometric analysis: A sensemaking approach. *Global Business and Organizational Excellence*. doi:10.1002/joe.22229
- Marukawa, T. (2022). The demand for and supply of elderly care in Japan. *The Japanese Political Economy*, 48(1), 8-26. doi.org/10.1080/2329194X.2022.2039070
- Merigó, J. M. ve Yang, J.-B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37-48. doi:10.1016/j.omega.2016.12.004
- Mukherjee, D., Lim, W. M., Kumar, S. ve Donthu, N. (2022). Guidelines for advancing theory and practice through bibliometric research. *Journal of Business Research*, 148, 101-115. doi:10.1016/j.jbusres.2022.04.042
- Pavolini, E. ve Ranci, C. (2008). Restructuring the welfare state: reforms in long-term care in Western European countries. *Journal of European Social Policy*, 18(3), 246-259. doi:10.1177/0958928708091058
- Polat, S. (2020). Sosyoekonomi dergisinde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi: 2005-2019 dönemi. *Sosyoekonomi*, 28(45), 281-300.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Rhee, J. C., Done, N. ve Anderson, G. F. (2015). Considering long-term care insurance for middle-income countries: comparing South Korea with Japan and Germany. *Health Policy*, 119(10), 1319-1329. doi:10.1016/j.healthpol.2015.06.001
- Rothgang, H. (2010). Social Insurance for Long-term Care: An Evaluation of the German Model. *Social Policy & Administration*, 44(4), 436-460. doi:10.1111/j.1467-9515.2010.00722.x
- Saf, H. H. (2023). Siyasal iletişim ve sosyal medya konularını içeren çalışmaların bibliyometrik analiz ile incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 16(1), 90-118.
- Tsutsui, T. ve Muramatsu, N. (2005). Care-needs certification in the long-term care insurance system of Japan. *J Am Geriatr Soc*, 53(3), 522-527. doi:10.1111/j.1532-5415.2005.53175.x
- United Nations (2019). World Population Ageing 2019. ST/ESA/SER.A/451. New York: United Nations.
- United Nations (2023). Leaving No One Behind In An Ageing World World Social Report 2023. ST/ESA/379, United Nations.
- Van Houtven, C. H., Coe, N. B. ve Konetzka, R. T. (2015). Family structure and long-term care insurance purchase. *Health Econ*, 24 Suppl 1(0 1), 58-73. doi:10.1002/hec.3145
- Wallin, J. A. (2005). Bibliometric methods: Pitfalls and possibilities. *Basic and Clinical Pharmacology and Toxicology*, 97(5), 261-275.
- Yun, M. ve Kim, W. S. (2023). Building a welfare system through bounded learning: A case of Korean long-term care insurance. *Asian Politics & Policy*, 15(3), 453-474. doi:10.1111/aspp.12703
- Zhou-Richter, T., Browne, M. J. ve Gründl, H. (2010). Don't they care? Or, Are they just unaware? Risk perception and the demand for long-term care insurance. *Journal of Risk and Insurance*, 77(4), 715-747. doi:10.1111/j.1539-6975.2010.01362.x

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Calisir, Y. C. (2024). Uzun dönemli bakım sigortasının literatürdeki izleri: bibliyometrik bir inceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 42-54. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1362262>

The Economic, Social and Environmental Effects of the Kahramanmaraş Earthquakes: The Case of Elbistan

Nükhet HOTAR¹ , Asuman ALTAY² , Çağnur BALSARI³ , Özlem ÇAKIR⁴ , Zeki Atıl BULUT⁵ , Üzeyir AYDIN⁶ , Ceyhun GÜLER⁷ , Yakup ÖZKAYA⁸

¹(Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, İzmir, Türkiye

²(Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance, İzmir, Türkiye

³(Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, İzmir, Türkiye

⁴(Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, İzmir, Türkiye

⁵(Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, İzmir Vocational School, Department of Marketing and Advertising, İzmir, Türkiye

⁶(Assoc. Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, İzmir, Türkiye

⁷(Assoc. Prof. Dr.), Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, İzmir, Türkiye

⁸(Lecturer. Dr.), Dokuz Eylül University, Vocational School of Justice Justice Program, İzmir, Türkiye

ABSTRACT

This study aims to compile the economic, social, and environmental impacts of the Kahramanmaraş earthquakes and analyze these impacts with qualitative data, focusing on the Elbistan case. To achieve this goal, data was collected after the earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023, which affected 11 provinces, to identify the economic, social, and environmental problem areas in Elbistan, the epicenter of the earthquake, and to develop solutions that contribute to regional development. To this end, semi-structured interviews were conducted with key sources of information in Elbistan, including local authorities, district residents, the chambers of commerce, İŞKUR (Turkish Employment Agency), union representatives, industry and university representatives, and local businesses. Qualitative research methods were used in the study, and content analysis was performed. Based on the results obtained through content analysis, policy recommendations have been presented in a structure that aligns with the economic development plans strategy, aimed at restoring or improving the economic, physical, social, cultural, and environmental assets of the affected district, reversing economic decline, and enhancing societal resilience.

Keywords: Earthquake, Elbistan, Kahramanmaraş Earthquake, Qualitative Analysis, Economic Impacts of Earthquakes, Social Impacts of Earthquakes

Introduction

Among natural disasters, earthquakes are the most impactful on society due to their sudden occurrence and destructiveness, both in terms of human and property losses. Depending on their intensity, earthquakes result in social, vital, environmental, and economic losses.

Türkiye is located on the highly seismic active Anatolian Plate, which has a history of significant earthquakes. From 1900 to 2023, Türkiye experienced more than 20 earthquakes with a magnitude of 7 or greater. This places Türkiye at the top of the list of countries affected by earthquakes. Between 1900 and 2023, 269 earthquakes in Türkiye caused loss of life or damage. Among these, the largest earthquakes in terms of casualties and severe damage are the 2023 Kahramanmaraş earthquake, the 1939 Erzincan earthquake, and the 1999 Gölcük-centered Marmara Earthquake (SBB, 2023: 6). As will be discussed in the following sections, considering the magnitude of the economic, social, and environmental costs and damages caused by the 2023 Kahramanmaraş earthquake, it becomes evident once again that the establishment of earthquake-resistant cities and infrastructure and the promotion of earthquake awareness are of great importance.

In addition to the heavy human losses in earthquakes, the damage to physical capital is also quite costly. The burden of resources required to get cities back into operation is substantial. Considering these costs and burdens, the analysis of earthquakes

Corresponding Author: Üzeyir AYDIN **E-mail:** uzeyir.aydin@deu.edu.tr

Submitted: 03.11.2023 • **Revision Requested:** 15.12.2023 • **Last Revision Received:** 19.12.2023 • **Accepted:** 22.01.2024 • **Published Online:** 13.06.2024

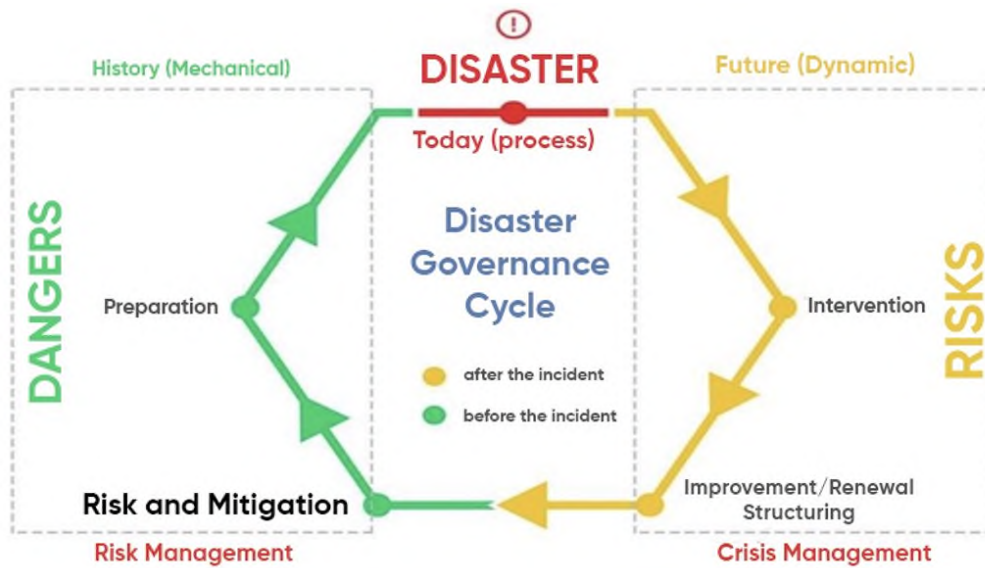
This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

becomes significant from an academic perspective. In this context, the following section includes concepts and literature related to earthquakes.

It can be said that the literature on disasters began to develop in the 1970s. Among natural and human-induced disasters, earthquakes stand out in terms of frequency of occurrence and their social and economic impact and costs. Especially in the prevention of post-disaster costs and the effective use of resources in this regard, global organizations, primarily the United Nations (UN), play a leading role in national reports and academic studies.

The literature that emerged in the 1990s has been shaped within the framework of the "disaster cycle approach," which covers the stages before, during, and after disasters in disaster management. Within the context of these developments, it is believed that the creation of a development model that supports existing efforts in earthquake-prone areas will contribute to the literature.

Figure 1. Disaster Management Cycle

Source: Kahraman et al., (2021), Key Terms in the Disaster Management Cycle, Eurasian Term Journal, 2021, 9 (3), p.8.

The preparation phase within the disaster management cycle encompasses activities such as identifying risks and hazards before disasters, risk reduction efforts, and the preparation of the necessary professional disaster workforce and volunteer groups for situations involving unavoidable damage. The formula "Risk = Hazard × Exposure × Vulnerability" is used to determine the vulnerability levels of the population and settlements that could be exposed to hazardous situations. It is emphasized that disaster management in Türkiye is a significant issue for sustainable development, not limited to search and rescue operations and that the initial and most crucial phase of disaster management is risk reduction (TMMOB, 2023:6).

Following a disaster, the main stages include "response, recovery, and reconstruction." During a disaster and in the immediate aftermath, the focus is on search and rescue and healthcare. In the post-disaster phase, it is necessary to execute evacuation and rescue plans to protect people and structures, as well as to engage in reconstruction and improvement efforts to return damaged physical and human assets to their normal state (Kahraman et al., 2021: 13). According to AFAD (2013:11), response is the "work aimed at providing life and property rescue, health, subsistence, infrastructure, security, property and environmental protection, and social and psychological support services in case of disasters and emergencies." According to UNDRR (2021), it involves "measures taken immediately before, during, or right after a disaster to save lives, reduce the impact on health, ensure public safety, and meet the basic needs of affected individuals."

In the days following a disaster, efforts shift towards recovery and reconstruction. The duration of recovery and reconstruction depends on the scale and nature of the disaster and can span from several months to several years (Kadioğlu: 2011:64). According to UNDRR (2021), recovery is defined as "restoring or improving the livelihoods and health of a community or society affected by a disaster, as well as economic, physical, social, cultural, and environmental assets, systems, and activities." In this context, the efforts of workers, employers, public employees, and self-employed individuals to return to economic activities during the post-disaster recovery and reconstruction phase are of particular importance. Zhang et al. (2019) have shown that economic recovery in Fukushima required innovation and adaptation by the local population, ultimately reversing economic decline.

Revitalizing local production capacities with post-disaster emergency support programs to create employment and income-generating opportunities is seen as a fundamental requirement for achieving societal resilience.

Vulnerability assessments are conducted to answer questions about why disasters occur, what their impacts are, why specific settlements and groups are more affected by these disasters, how differences in the capacity to cope with disasters can be explained, what the reasons and consequences of different sensitivities are, and how future disaster risks can be predicted (Eakin and Luers, 2006; Anderson and Woodrow, 1998: 10). Being able to predefine specific characteristics of the population affected by disasters in the disaster-affected area makes it easier for the state and aid organizations to intervene in disasters (Kolars, 1982). However, researchers from different disciplines working in the field of disasters are trying to conceptualize the concepts of risk, vulnerability, and hazard from the perspective of their own disciplines. For example, researchers from the social sciences, such as historians, psychologists, sociologists, and anthropologists, often treat the concept of risk as a social construct, using constructivist assumptions. From this perspective, the risk concept takes into account individual and collective perceptions and the interaction of social actors (Cardona, 2004: 45), and those working on the vulnerability approach do not see disasters as the effects of physical events only. They examine how culture and certain groups are related to vulnerability (McEntire, 2003). They do not accept modernization theory and its technocratic and scientific solutions to hazards or external interventions for the problems of developing countries as a solution. In fact, scholars in the field argue that these interventions harm the goal of reducing the impact of disasters. According to their approach, vulnerability is the result of the social, economic, cultural, and educational conditions that exist within society. This vulnerability that has occurred is derived from social organization established over time (Gencer, 2007: 45). However, engineers, geologists, economists, and epidemiologists often adopt approaches based on hypotheses that can be realistically defined, quantified, and measured objectively. They mathematically express the problem and make decisions in this way. Applied sciences focus on the effects of the event rather than the event itself. This approach makes real risk predictions only for certain situations. Risk is evaluated in economic terms, and the term "social impact" is used for the number of dead and injured in loss scenarios. While this information is important for emergency preparedness and response, this approach, which points to a limited perspective, shows that applied sciences ignore social, economic, cultural, and political approaches that should be included in risk and vulnerability predictions (Cardona, 2004: 45). Researchers like political scientists and public administrators observe how policies and their implementation affect risk, sensitivity to disasters, resilience, and the ability to recover. (McEntire, 2003).

As evident from the literature review, the recent increase in human and material losses due to natural disasters like earthquakes has shifted interest in disaster studies toward the field of social sciences. It has prompted the examination of the phenomenon of disasters from a broad social perspective. After the first earthquake on 06.02.2023 in the Pazarcık district of Kahramanmaraş with a magnitude of Mw7.7, a second major earthquake centered in Elbistan with a magnitude of Mw7.6 occurred at 13:24 (AFAD, 2023: 2,5). Due to the resulting damage and loss of life, it was referred to as the disaster of the century. These earthquakes affected Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Kilis, and Elazığ provinces, causing significant damage and losses. This study examines the economic, social, and environmental impacts of the major disaster within the framework of qualitative research findings conducted in Elbistan. In this context, the subsequent sections of the study primarily address the economic, social, and environmental effects caused by the earthquake. Then, the methodology and findings of the research are analyzed. The study concludes with a discussion of the results.

Economic Effects of the Earthquake

According to Panwar and Sen (2019) although there is a clear consensus on the fact that natural disasters result in significant monetary and human losses, there is still uncertainty in the existing research about how they will affect the economy as a whole. Based on panel data covering 102 countries between 1981 and 2015 (29 developed and 73 developing), they revealed that different types and intensities of natural catastrophes have different effects on the macroeconomy, which vary across economic sectors. While the effects of earthquakes were shown to be favorable for the entire sample of countries, they appeared to slow non-agricultural growth in developing nations. Despite having a negative effect on non-agricultural growth, severe earthquakes did not appear to have a major effect on any other economic sector. Furthermore, this analysis demonstrates that while the macroeconomic effects of natural disasters are substantially stronger in developing nations, direct disaster damages are higher in wealthy countries (in absolute terms).

There is little doubt that the earthquake has had a direct negative impact on economic activities. However, two elements that usually balance each other out govern how economic activity behaves after a seismic event. The earthquake's destruction of physical capital has the potential to reduce economic activity, but rehabilitation efforts—which are frequently supported by governmental grants—have the potential to increase it locally. The findings imply that public grants make up for the economic blow caused by an earthquake which is felt by towns just below the grant threshold (Trezzi and Porcelli, 2014). Porcelli and Trezzi (2019) also demonstrate that, even after the most destructive earthquakes, the effects on economic activity are transient, do not spread beyond the epicentral region to the neighboring areas, and typically subside within a year of the incident. Nevertheless, understanding other crucial factors, such as the sectoral responses of output and employment, requires further study.

According to research on disasters, government aid programs that offer quicker, less constrained money will likely be more successful in assisting with company recovery as well. Factors such as debt burden, bureaucratic burden, and facilitating adaptability will apply to both pandemics and disasters. Whether the initial shock is a flood, earthquake, or pandemic, a business's impact and recovery depend on factors like its ability to continue operating, the survival of its suppliers and customers, its pre-disaster financial health, and its ability to adapt to a changing environment (Chang et al., 2022). Thus, the economic impact of the Kahramanmaraş earthquake needs to be considered at both the macro and micro levels. In line with this notion, this study is structured to exhibit the opinions of a variety of representatives from public bodies, NGOs, and industry.

The earthquakes that occurred in Kahramanmaraş, Türkiye on February 6, 2023, resulted in significant loss of life and property, with seismic activity exceeding a magnitude of 7, causing widespread and severe damage due to its shallow depth (Duran, 2023). The region affected by the earthquake constitutes approximately 17.8% of Türkiye's land area and about 13.4% of its population. Referred to as the disaster of the century, these earthquakes claimed the lives of over 50,000 people. According to the Ministry of Treasury and Finance, the total material damage caused by the earthquake is 1.6 trillion Turkish Liras. The Türkiye Earthquake Recovery and Reconstruction Assessment (TERRA) report states that the total material and financial cost is 103.6 billion dollars, which could account for approximately 9% of the country's GDP in 2023 (SBB, 2023:8).

Emergency support expenses in the earthquake-affected region, debris removal efforts, insurance payments, income loss compensation, and all other support expenses have placed a significant burden on the economy. In addition, following the earthquake, government agencies such as AFAD and the Ministry of Agriculture and Forestry (TOB) activated emergency payment allowances for use in urgent situations, initially allocating 87 billion Turkish Liras (SBB, 2023: 33).

The disruption of production capacity during the earthquake has caused interruptions in the supply chain. Disruptions in the production of raw materials and intermediate goods have led to production setbacks and have had a negative impact on the rest of the country. For example, Kahramanmaraş, which used to supply 27% of the country's yarn production before the earthquake, experienced interruptions in yarn production. This has negatively affected textile manufacturing companies in Bursa (Demiralp, 2023: 4-5).

The 11 provinces affected by the earthquake account for 10.1% of Türkiye's GDP (Bakır, 2023). In terms of the contribution to Türkiye's economic growth in 2021, these 11 provinces had a combined contribution of 0.91%, with Gaziantep leading at 0.25%, followed by Adana at 0.21%, and Hatay at 0.20% (Kıvanç, 2023).

Analyzing the economic sectors in the earthquake-affected region, it can be observed that the agricultural sector made the most significant contribution to the national income as of 2021. Approximately 14.3% of Türkiye's 2021 agricultural production of 402 billion dollars came from this region. The provinces that contributed the most to the agricultural sector in the earthquake region were Şanlıurfa with 3.0%, Adana with 2.5%, and Diyarbakır with 2.2%. These provinces also had a GSYH share in the industrial sector of about 11.2%. Gaziantep led with 3.6%, followed by Adana with 2.2%, Hatay with 1.8%, and Kahramanmaraş with 1.4% (SBB, 2023: 13).

The physical damage caused by the earthquake, such as damage to capital stock, transportation, and supply infrastructure, is expected to lead to a loss of approximately 2.6% of GDP in terms of production and income. These losses are expected to put negative pressure on 2023 economic growth rates and affect important economic variables negatively, such as investment stagnation, loss of momentum, reduced workforce quality, and increased inflation (Doker and Yiğit, 2023:200). This situation is also reflected in the reduced production capacity of firms at the micro level. In Kahramanmaraş, a significant hub for yarn production, production facilities and yarn machines suffered damage, rendering approximately 35% of machine lines unusable. This has led to a decrease in yarn production and a rapid increase in yarn prices (Hurriyet, 2023). The main reasons behind these declines include difficulties in sourcing raw materials and intermediate goods, the workforce being unable to work actively due to migration, health, or psychological issues, logistical problems in reaching customers, and damage to buildings, machinery, and equipment (Dündar, 2023: 270).

Due to the housing problem in the region, people have been forced to migrate. To prevent these migrations, the government has set up temporary housing centers near Industrial Zones (OSBs) for 1,000 people each, with a total capacity of 5,000 people. The preference for housing centers in the region aims to facilitate the transition of people to normal life and activate factories and industrial establishments, thereby increasing production capacity in the earthquake-affected region (TİM, 2023: 10).

Therefore, the cessation of economic activities in the earthquake-affected region has also pushed prices upward. The price increases are triggering inflation, especially in essential goods such as housing, food, and basic necessities (Aydınbaş, 2023: 183). Inflation figures in Türkiye saw significant increases in 2022, but from November of the same year, there was a decline. Prior to the earthquake, the Central Bank had kept the inflation target for 2023 at around 20%, but after the earthquake, these targets were disrupted (Günaydın, 2023). Moreover, the additional expenses due to the earthquake are expected to have an inflationary effect. These developments have increased Türkiye's inflation by the end of 2023, according to the Central Bank of the Republic of Türkiye (TCMB, 2023:43).

Furthermore, the earthquake has caused interruptions in foreign trade due to its impact on production and logistics networks. The 11 provinces affected by the earthquake make up 8.6% of Türkiye's export volume. The region primarily exports textiles, clothing, carpets, cereals, agricultural products, and dried fruits. The share of export volume, which was 8.6% before the earthquake, has decreased to 6% after the earthquake (TCMB Inflation Report, 2023: 35). The disruption of businesses producing for export and intermediate goods for export, along with labor shortages and logistical problems in the logistics sector, is the main reason for this decline. This has adversely affected cash flows for exporting companies and left many firms facing financial difficulties (Şen, 2023: 13).

Social Effects of Earthquakes

The acute effects of disasters, such as loss of life, injuries, and material damage, begin to manifest themselves in social, psychological, and socio-economic dimensions in the long term. These effects play a pivotal role in shaping post-disaster recovery and reconstruction efforts within the disaster management cycle. Empirical studies on disasters and their social impacts have revealed how disaster victims and general social life in disaster-affected regions are affected in the short and long term. Initially, local impacts become evident, but social effects quickly spread regionally and to the entire population, necessitating recovery efforts in the medium and long term.

Following an earthquake, there is often a migration wave towards areas perceived as safer due to the primary concern for personal safety and the desire to move away from traumatic effects. After the 1999 Izmit earthquake in Türkiye, for instance, it was reported that at least 25,000 people migrated from the cities of Sakarya and Kocaeli to different regions (Südaş, 2004). Similarly, after the 2011 Van earthquake, displacement to other cities occurred due to housing problems and adverse weather conditions (Deniz et al., 2017: 1438-1439). Those who migrate after earthquakes are typically individuals who have relatives in other cities and possess a socio-economic status sufficient to cover the costs of relocation. Poverty exacerbates the negative consequences of post-earthquake migration and temporary relocations.

The economic hardships experienced by the poor after earthquakes, coupled with their reliance on social assistance in disaster-affected regions, often lead to their continued residence in these high-risk areas. Factors like production halt in workplaces due to earthquakes; disruptions in business operations, building collapses, and losses of raw materials and products, contribute to unemployment and poverty risks. To mitigate these risks, the Ministry of Labor and Social Security has implemented measures within the scope of the State of Emergency (SOE) after the earthquakes centered in Kahramanmaraş, and, through Presidential Decree No. 32112 dated February 22, 2023, decided to provide short-time work allowance and cash wage support during the state of emergency due to regional crises.

Earthquakes are unavoidable, sudden events that are an integral part of social life. Compared to other natural disasters, earthquakes have more profound effects. Reconstruction of damaged areas and resettlement of the affected population typically entail long-term repercussions. In addition, earthquakes can cause psychiatric illnesses such as sleep disorders, and depression, which significantly reduce individuals' quality of life. The psychosocial impact brought about by earthquakes can make it difficult for some individuals to cope, leading to negative emotional states such as shock, panic, helplessness, and insecurity. Therefore, earthquake victims experience increased psychological stress, and their quality of life is significantly lower compared to others (Marangoz and İzci, 2023: 16). Consequently, the Ministry of Family, Labor, and Social Services deploys psychosocial support teams that conduct work including psychological assistance and individual consultations in hospitals, disaster scenes, and wherever citizens are housed (SBB, 2023: 109).

The destruction of buildings housing institutions serving people with disabilities, children, women, and the elderly, makes these groups more vulnerable during earthquakes. Those who are as vulnerable as children are unable to protect themselves during an earthquake, which increases the degree of harm they may face. According to a study conducted by the International Pediatric Association (IPA), approximately 4.8 million children were affected by the earthquake disaster. As a result, one out of every five children in Türkiye were reported to be psychologically, socially, or physically affected by the earthquake. Around 1,133 disabled and 533 elderly individuals who required care were placed in institutions in different cities following the earthquake (SBB, 2023: 108).

In addition to psychological problems, another significant issue, from a public health perspective, resulting from earthquakes is the occurrence of epidemic diseases. Particularly, infectious diseases tend to increase after earthquakes. The unfavorable conditions post-earthquake contribute to the spread of epidemic diseases. Factors such as limited access to clean drinking water, the inability to maintain personal hygiene, increased human mobility, lack of access to safe food, and increased air pollution due to adverse weather conditions have led to a significant increase in epidemic diseases. According to the Ministry of Health, 448 healthcare workers lost their lives, and approximately 528 people were injured (Azap, 2023). According to data from the Presidency of Strategy and Budget, 42 hospital buildings, including 27 belonging to the Ministry of Health, 9 to the private sector, and 6 to

universities, are in severe or moderate damaged condition (SBB, 2023: 57-58). This situation makes it more challenging to provide emergency interventions in the healthcare sector in the region.

One of the social areas most affected by earthquakes is the education system. Earthquakes have created adverse effects on the education system due to various factors, and these adverse effects often have a long-lasting impact. After the Kahramanmaraş earthquake, for example, schools were initially closed for a period of 3 to 7 weeks depending on their damage status. Subsequently, to prevent longer interruptions, many students were transferred to educational institutions outside the disaster zone for the sake of continuity (TERRA, 2023: 151-152). Later, distance education was introduced to ensure the continuity of education. During this process, students, parents, and teachers were adversely affected both physically and psychologically. To address such psychological problems arising after earthquakes, a Psychosocial Support Action Plan was prepared and implemented. Seminars were organized for approximately 1.2 million teachers nationwide through the Teacher Informatics Network to inform them on topics such as mental health following disaster and crisis management (SBB, 2023: 45). Additionally, several institutions and organizations, particularly Dokuz Eylül University (DEU, 2023), established social activities and play areas for earthquake-affected children, aiming to provide psychological support.

In addition to the adverse effects of earthquakes, some positive effects have been observed, such as an increased sense of solidarity. After earthquakes, people and the state join forces to respond to the disaster. Various forms of assistance have been provided through the support of both individuals and civil society organizations (Akkaş, 2023: 26). The "Türkiye Stands United" campaign, which aired on numerous television and radio channels both domestically and internationally on February 15, 2023, is one of the most significant examples of this solidarity and mutual support.

Environmental Effects of Earthquakes

Earthquakes can lead to adverse environmental effects, in addition to causing physical and socio-economic destruction. These effects include water pollution, air pollution, soil contamination, disruptions in ecosystem balance, and loss of biodiversity (Dindar, 2023). Following the earthquakes in Kahramanmaraş, the region's water and sewage systems, as well as wastewater treatment facilities, suffered significant damage. The most significant adverse impact of the earthquake was undoubtedly on the water systems. Groundwater mixed with drinking water due to the tremors, and harmful bacteria and heavy metals were detected in water samples (Yazan, 2023). Failure to provide suitable ground and location for the storage of debris left from collapsed buildings after an earthquake can lead to harmful consequences for human health and the ecosystem. This debris contains chemicals leaking from insulation materials, harmful plastics, concrete, iron, bricks, glass, paint, and other materials. Additionally, dust particles generated during debris removal activities and increased air pollution in the earthquake-stricken area due to the inability to supply electricity and natural gas have been observed (TTB, 2023).

Problem Area, Purpose, and Method of the Study

According to the Presidency Strategy and Budget Directorate (SBB) Earthquake Post-Assessment Report, major earthquakes occur along the boundary faults that correspond to the relative movements of the African, Eurasian, and Arabian plates. In terms of loss of life and significant damage, the largest earthquakes have been the 2023 Kahramanmaraş earthquake, followed by the 1939 Erzincan earthquake and the 1999 Gölcük-centered Marmara earthquake. On February 6, 2023, two earthquakes of magnitudes Mw7.7 (depth=8.6km) and Mw7.6 (depth=7km), with their epicenters in the Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş, occurred at 04:17 and 13:24 local time in Türkiye. Additionally, on February 20, 2023, at 20:04 local time in Türkiye, another earthquake with a magnitude of Mw 6.4 and its epicenter in Hatay Yayladağı took place. Field observations have confirmed the relationship of these earthquakes with the East Anatolian Fault Line (DAFH). Eleven provinces on the DAFH were affected by these earthquakes. As a result of these earthquakes, more than 50,000 people, including 6,807 foreigners, lost their lives in the earthquake-stricken region. Therefore, the assessment of the economic and social consequences of the earthquake, not only in terms of loss of life but also in terms of impact on agriculture, livestock, industry, tourism, food, textiles, and other sectors, as well as the loss of jobs, labor, and production, constitutes the fundamental problem area of the study.

According to the Turkish Statistical Institute (TÜİK) data, the share of the provinces affected by the earthquake in the Gross Domestic Product (GDP) in 2021 is approximately 10%. The region generates around \$79 billion of national income. The per capita income level in the region is below the Turkish average. Considering this data, the study aims to identify economic, social, and environmental issues in Elbistan after the earthquake, gather data that will contribute to regional development, and analyze it. To achieve this goal, semi-structured interviews were conducted with important sources of information, such as local authorities, residents of the district, the chambers of commerce, the Turkish Employment Agency (İŞKUR), union representatives, industry representatives, and local businesses in Elbistan. A qualitative research method was used in the study. Verbal informed consent was obtained from all participants before the study and the ethics committee approval of this study was obtained from Dokuz Eylül University Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 28.03.2023; Number: 25). Within this framework, it is

believed that creating a regional development model that will support existing efforts in Elbistan will contribute to the literature. The research focuses on the analysis of the economic, social, and environmental impact and damage in Elbistan following the Kahramanmaraş-centered earthquakes, which have the characteristic of being the largest disaster in terms of impact area and affected population to date, and aims to obtain information and data for post-disaster reconstruction efforts, offering solution proposals for various dimensions of the problem.

Research Design and Sample Selection

Within the scope of the qualitative research method, various authors and researchers have proposed various research designs for the use of researchers in various disciplines from the past to the present, and as a result, numerous qualitative research designs have emerged in the literature. In this study, a case study design, one of the research designs, was preferred. A case study is a qualitative research method that involves a detailed and in-depth analysis of data obtained through various sources of information (observation, interviews, document analysis, etc.) for a specific problem related to an event, situation, process, program, relationship, organization, etc. (Yin, 2012; Hancock and Algozzine, 2006).

The research sample consists of the Elbistan district of Kahramanmaraş. The rationale for selecting this district is the high potential of economic and social impact believed to have been created by this district in the region. Additionally, in the SEGE-2022 report on the Socio-Economic Development Rankings of Districts published by the Ministry of Industry and Technology, it is listed among the third-level developed districts, similar to most districts in the region. It is believed that it represents the general social and economic structure of the region with these characteristics.

Data Collection and Analysis

Within the scope of the study, 15 semi-structured interviews were conducted. Various representatives and stakeholders from Elbistan, including the Coordinator Governor and District Governor of Emergency, the Mayor, the Elbistan Social Services Center Director, an AFAD volunteer, the President of the Elbistan Chamber of Commerce and Industry, the President of Elbistan Sugar Beet Producers Cooperative, the Director of Elbistan Vocational School, a representative from the Social Solidarity and Assistance Foundation, the District Agriculture Director, a representative from İŞKUR Elbistan Service Center, and private sector representatives, were interviewed using semi-structured questions. The participants' views were analyzed from multiple angles. Within this framework, various topics were discussed, including the pre-disaster general economic and sectoral infrastructure, labor inventory, natural resources, technological infrastructure, local lifestyle, disadvantaged groups, economic expectations and issues, as well as post-disaster labor inventory, macro and microeconomic factors believed to trigger economic development, factors desired or not desired in the reconstruction plan, and strategy recommendations, among others. This method allowed for the presentation of different perspectives from academic, administrative, and economic actors in the region and ensured that all opinions contributed to the study as data.

Findings and Policy Recommendations

Elbistan is one of the largest districts of Kahramanmaraş in terms of population and land. It is bordered by Darende and Gürün to the north, Akçadağ, and Doğanşehir to the east, Afşin, and Göksun to the west, and Ekinözü to the south. The district is primarily engaged in agriculture and agriculture-based trade. Elbistan Thermal Power Plant and Sugar Factory are significant sources of employment. The Sugar Factory processes sugar beets grown in the surrounding provinces and districts and brought to Elbistan. The Organized Industrial Zone established in the district aims to promote industrial production and the production of high-value-added products in the district and its surroundings. The Afşin-Elbistan thermal power plants in Elbistan play a crucial role in Türkiye's electricity production. Elbistan, according to the SEGE-2022 report on the Socio-Economic Development Rankings of Districts published by the Ministry of Industry and Technology, has risen 45 ranks from the previous report, placing it at 294th in 2017. Elbistan, the third most developed district in Kahramanmaraş province, is among the Third-Level Developed Districts in the national development ranking (SEGE, 2022).

The results of the 15 semi-structured interviews conducted in the study, aimed at improving economic and social conditions in Elbistan, reducing vulnerability, and finding solutions to local employment and production challenges, were shaped using qualitative data analysis. The findings, goals, recommendations, and implementation suggestions outlined in this study are expected to guide and support post-earthquake economic and social recovery in the district. The study includes sectoral breakdowns and specific recommendations, which form the basis for the development of short-, medium-, and long-term strategic plans and the design of micro and macro-level actions.

Goal 1: To evaluate agricultural production as an effective area in Elbistan's economic development process.

Primary Aim: To strengthen the short-, medium-, and long-term potential of agricultural production and marketing in Elbistan, which has Türkiye's 4th largest plain and a significant plain status.

Existing Potential

- Elbistan, located in the southwestern tip of Eastern Anatolia, has a plain of approximately 3,000 square kilometers, with a length of 60-65 kilometers and a width of 40-45 kilometers.
- Elbistan Plain can be fed by significant water sources such as the Ceyhan River and Söğütlü Creek.
- Elbistan Plain is also rich in groundwater resources.
- In the production of popcorn maize and sunflower seeds, Elbistan accounts for 1/3 of the total capacity in Türkiye.

Limitations

- Only 350,000 hectares of irrigated agriculture can be practiced in Elbistan. This constitutes approximately 1/3 of the total cultivated land.
- The limited nature of irrigated agriculture creates a disadvantage in terms of utilizing the production potential and productivity.
- The existing dams in Elbistan and its surroundings are insufficient to meet the district's agricultural water needs.
- The use of groundwater for agriculture can lead to financial challenges for farmers, especially in terms of electricity and water costs.
- The use of groundwater is directly linked to the risk of the formation of sinkholes.

Policy 1: In the short and medium term, a transition from traditional irrigation to modern irrigation methods should be prioritized.

Implementation Strategies

1. The rapid implementation of the Kavaktepe Dam project should be ensured.
2. The completion of existing dam projects in Elbistan and its surroundings, along with the rapid implementation of new dam projects, should be expedited to reduce the use of groundwater for irrigation.
3. By solving the irrigation problem, agricultural production and productivity in Elbistan should be increased.

Policy 2: Develop greenhouse farming in Elbistan Plain in the short, medium, and long term.

Implementation Strategies

1. The greenhouse facility, currently established on 6,000 acres in the district, should be considered a good practice example.
2. The proliferation of semi-automated greenhouses in the short term will provide diversity in agricultural production and productivity in Elbistan.
3. The development of early seasonal crops in Elbistan can be accelerated by establishing semi-automated greenhouses.
4. In the medium and long term, efforts should be made to use the water from thermal power plants for greenhouse farming. The water vapor emitted from thermal power plants should be utilized for this purpose.
5. With the expansion of greenhouse farming, in addition to crops such as tomatoes, lettuce, cucumbers, and peppers, alternative agricultural products should also be cultivated.

Policy 3: Conduct soil and agricultural analyses in the short and medium term.

Implementation Strategies

1. Laboratories for soil and agricultural analysis should be established.
2. The existing laboratory at the Elbistan Chamber of Agriculture should be made operational.
3. Government support for soil analysis should be revitalized, and penalties should be introduced for non-compliance.

Policy 4: Enhance the production, marketing, and use of fertilizers to improve productivity in Elbistan in the short and medium term.

Implementation Strategies

1. The utilization of leonardite and gidgee found in Elbistan's soil should be expanded after necessary processing and marketed to surrounding areas.
2. Processing facilities for organic fertilizer production should be established and developed, and investments in this area should be increased.

3. Research and development efforts to maximize the effectiveness of leonardite and gidgea should be accelerated, with priority given to relevant projects.
4. Feasibility studies should be conducted under the leadership of the Ministry of Energy, MTA, and Ministry of Agriculture and Forestry for the utilization of leonardite and gidgea.
5. Private sector investments and the opening of licensed areas for this purpose should be encouraged.
6. Farmers affected by the earthquake should be rapidly supported with fertilizers, agricultural chemicals, and fuel. The sustainability of incentive mechanisms created through the use of leonardite and gidgea should be ensured.

Policy 5: Expand the trading area for popcorn maize, sunflower seeds, chickpeas, and beans in Elbistan in the short and medium term, and enable direct market presentation through processing and packaging in Elbistan.

Implementation Strategies

1. Licensed warehousing in agriculture should be promoted.
2. A strategy in conjunction with Turkish Grain Board (TMO) for the proliferation of licensed warehousing should be developed during this process.
3. Product purchase guarantees should be provided through licensed warehousing.
4. Export of popcorn maize and sunflower seeds to regions such as Africa and Algeria is currently taking place. The direction of this export should be expanded to include Europe.
5. Processing and packaging facilities should be established for popcorn maize, sunflower seeds, and grains, and existing enterprises operating in this field should be supported to ensure these products are branded under Elbistan. In addition to production and marketing, employment opportunities in the field should be increased.

Policy 6: In the short and medium term, alternative agricultural products should be produced and marketed in Elbistan. Processing and packaging facilities should be expanded.

Implementation Strategies

1. Evaluate alternatives for the production of absinthe wormwood in Elbistan.
  - Absinthe wormwood is among the alternative agricultural products that can be considered for production in Elbistan, considering its compatibility with soil structure and other conditions.
  - Additionally, absinthe wormwood is suitable for both greenhouse farming and rural areas. It can be grown in arid areas.
  - The plant, which can be used as a raw material for construction materials in the construction sector, is also essential as a raw material for making halva, soap, and skincare products.
2. Initiatives related to cumin production should be considered, taking into account the structure of Elbistan's soil.
3. The production of products such as cotton and rice may be pursued through the establishment of the necessary infrastructure and the investigation of suitable conditions.
4. The production of previously attempted and successful products such as grapes and lavender should be revitalized in the region, and the processing of these products through modern facilities should be expanded, contributing to the promotion of Elbistan.
5. Mechanisms promoting the production of alternative agricultural products on treasury lands, especially horticultural products, should be developed.
6. Production of agricultural products that require minimal water usage should be accelerated in the short term.
7. Drying fruit and vegetable facilities should be expanded, and the capacities and employment opportunities of existing facilities should be improved.
8. Elbistan has approximately 1.5 million apricot trees on around 100,000 hectares of land. The Elbistan Plain has untapped resources that can increase apricot production and quality. Being close to Malatya, the region should be evaluated in terms of marketing strategies and production infrastructure. Investments related to apricot production and processing should be encouraged, and an apricot processing facility should be established.

Goal 2: Development of livestock farming in Elbistan, increasing the efficiency of production and marketing networks for industrial animal products.

Primary Aim:

To increase the efficiency of production and marketing networks for livestock farming and industrial animal products in Elbistan, which has a total of 3,000 farmers involved in livestock farming, consisting of 2,500 cattle and 500 small ruminants.

Existing Potential

- The presence of an active slaughterhouse in the district.
- The region has potential for alternative fields such as apiculture and aquaculture, in addition to cattle and small ruminant farming.
- The Specialization Organized Industrial Zone for Large Cattle Feeding, based on agriculture, has been established.
- Elbistan has one of Türkiye's prominent animal markets.
- Opportunities related to apiculture and trout facilities.

Limitations

- Shortage of animal feed due to the earthquake.
- Loss of cattle and small ruminants after the earthquake.
- Hive losses in apiculture due to the earthquake.
- Mass fish deaths in trout farms.

Policy 1: Compensation for earthquake-related damage and revival of livestock farming in Elbistan in the short, medium, and long term.

Implementation Strategies

1. Import of the required animals should be carried out.
2. Selection of special/high-quality breeds during the animal import process to maintain the meat quality of Elbistan, with support through grants for large cattle imports.
3. Establishment of integrated facilities for slaughter, processing, and packaging to establish branding and create brand value in meat and meat products.
4. Quick clarification of the operation process of the Specialization Organized Industrial Zone for Large Cattle Feeding.
5. Establishment of milk processing facilities in Elbistan.

Policy 2: Development of apiculture and trout farming in Elbistan in the short and medium term and the realization of necessary investments.

Implementation Strategies

1. Elbistan has 110 beekeepers and 95,000 active beehives under the District Directorate of Agriculture.
2. Necessary support for increasing honey production and expanding its marketing, as well as encouraging investments in apiculture.
3. Expedited implementation of initiatives for brand registrations in the field.
4. There are two trout production facilities in Elbistan. The produced trout is marketed in different provinces in its juvenile form. Increasing the capacity of these facilities and encouraging new ones.

Policy 3: Establishment and development of integrated facilities for agriculture-related and animal-based products in the short and medium term.

Implementation Strategies

1. Establishment of milk processing facilities in Elbistan.
2. Revival of leather production in Elbistan, establishment of leather processing facilities, and consideration of investments in related sub-industries (shoes, leather garments, etc.).

Goal 3: Strengthen the textile, manufacturing, and logistics infrastructure in Elbistan within the scope of the region's redevelopment.

Primary Aim:

To promote local development beyond economic growth through developments in the manufacturing, textile, and logistics sectors, and to make it possible to fairly distribute the share of added value created.

Existing Potential

- The Organized Industrial Zone (OSB) in Elbistan has not been physically damaged by the earthquake, which provides an essential advantage for the district.

- The OSB covers an area of 112 hectares and consists of two phases. The first phase is fully occupied, and the second phase has been planned, with related studies initiated.
- Land costs in Elbistan are low.
- Elbistan is centrally located on a south-north commercial route from Kayseri to Adıyaman.

Limitations

- High transportation and logistics costs.
- Lack of a rail system (railway).
- Elbistan's geographical location does not align with the preferred route of transportation vehicles.

Policy 1: Resolution of Elbistan's transportation and logistics issues in the short and medium term.

Implementation Strategies

- Stabilization of transportation and freight costs.
- Establishment of a South-North connection of the Kapıdere Railway for Elbistan.
- Provision of incentives and support for the improvement and development of transportation and logistics facilities.

Policy 2: Revival of the economy and support for employment in Elbistan in the short and medium term through textile product manufacturing.

Implementation Strategies

1. Providing the necessary credit support or facilitating access to credit for textile/knitting workshops operating within the OSB in Elbistan to ensure that they continue their activities.
  - Under these circumstances, BYK Textile, which employed 100 female workers before the earthquake, has halted production due to the earthquake and economic constraints. The maximum number of employees the company plans to work at full capacity is 500.
  - Maksem Giyim A.Ş. started production with 300 workers before the earthquake. The company plans to employ up to 1,000 workers at full capacity.
2. Providing rental support to textile workshops operating within the OSB.
3. When the rent is covered by the state, the management of textile workshops should be carried out by the existing operating companies.
4. Fast resumption of activities by relevant companies for production and employment contributions.
5. Provision of support to relevant companies after vocational training through the Public Education Center and İŞKUR (Turkish Employment Agency) for employing a specific number of female workers.
6. Ensuring agreements with large retail chains in the region to procure services from the companies, contributing to the continuity of their production activities.
7. Leasing of empty parcels in the OSB or, in case of insufficient financial resources, the operation of existing textile workshops by large companies with a policy of hiring local workers.
8. In cases where this is not possible, purchase of the relevant textile workshops by local authorities or operation in collaboration with the private sector.

Policy 3: Development of agricultural machinery manufacturing and maintenance facilities due to the high concentration of agricultural production, and the development of existing facilities in Elbistan.

Implementation Strategies

1. Determination that agricultural machinery is currently developed and produced only in a mechanical way and therefore, creating a technological impact in the field, producing agricultural machinery in a much more technological environment by using Mechatronics and artificial intelligence.
2. The inclination of farmers to use agricultural machinery makes investments in this area even more crucial. In addition, the damage to the region's agricultural tools due to the earthquake makes investments in the field more strategic.
3. Increasing the capacities of agricultural machinery manufacturing companies operating in Elbistan and providing incentives for new companies to motivate investments.

Goal 4: Revitalizing the economy and employment through construction and related sectors in Elbistan's recovery and development process.

Primary Objective:

The post-earthquake reconstruction process is aimed to be considered as an economic and social revival factor for Elbistan.

Current Potential:

- Numerous residential and commercial buildings need to be reconstructed after the earthquake.

Constraints:

- Many buildings were destroyed due to the earthquake.
- Many people have left the district due to housing-related reasons.
- The shortage of qualified labor in the construction sector is one of Elbistan's significant problems.
- In particular, housing facilities created in the mining and thermal power plant areas are not suitable for workers to live with their families. This situation is among the factors that make it difficult for workers to return.

Policy 1: In the short and medium term, priority should be given to reviving the region economically through the construction sector during the reconstruction process.

Implementation Strategies:

1. During the process of reconstructing Elbistan's residential and other construction areas, efforts should be made to revitalize the capital of the region by sourcing materials from the district as much as possible.
2. If possible, Elbistan's employment should be prioritized, especially in terms of unskilled labor, in construction areas, and supplier companies should be encouraged in this direction. Ensuring this interaction will significantly contribute to the rapid recovery of the district in the short term.
3. It is expected that the government will provide incentives to companies in Elbistan in terms of VAT, income tax, etc. during the construction process.
4. Investments in the construction and related sectors, especially within the OSB, should be encouraged, and necessary incentives and policies should be implemented to bring them to life quickly.
5. In permanent housing campaigns initiated through organizations such as The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (TOBB), similar emphasis should be placed on Elbistan in terms of supply and employment, and support should be provided.
6. Moving the aesthetic concern to the new construction areas will also be among the significant demands of the district to make it an attractive center for living.

Goal 5: Strengthening the culture of collaboration and institutional connections in Elbistan's recovery and local development process.

Primary Objective:

The creation of locally compatible new entrepreneurial areas, the development of social sectors, and the establishment of effective social dialogue mechanisms aim to strengthen inter-institutional solidarity and cooperation.

Current Potential:

- The open structure of public institutions and organizations for dialogue.
- The establishment of container markets has been effective in reviving both social and economic life.

Constraints:

- The difficulty of coordination processes after the earthquake.
- Lack of entrepreneurship spirit.
- Lack of a cooperative culture.

Policy 1: In the short and medium term, all parties should be encouraged to produce joint policies for the resolution of problems to revive the culture of solidarity and the efforts to return to life together in Elbistan.

Implementation Strategies:

1. Multilateral social dialogue mechanisms where public institutions, civil society organizations, unions, employers, and local government representatives come together should be put into practice quickly to develop policies for solving problems and planning implementation steps.

2. Experience-sharing opportunities in Elbistan should be mobilized quickly. In this regard, good practices from regions that have previously experienced earthquakes and successfully recovered should be closely examined.
3. Other provinces and districts that can establish partnerships with Elbistan's stakeholders should be identified, and especially inter-institutional collaborations should be strengthened, and similar institutions in different provinces or districts that operate in similar sectors should support Elbistan's stakeholders and conduct learning activities from each other.
4. Similarly, institutional collaborations should be established among regions with similar categories or compatible structures to Elbistan.
5. Organizations such as industrial zones, chambers of commerce and industry, and trade associations located in different disaster areas should also create coordination among themselves.

Policy 2: In the short and medium term, especially in container cities, women's employment can be strengthened through piecework.

Implementation Strategies:

1. Establishing piecework production in the framework of this employment and production method through sectoral associations (such as the Istanbul Textile and Apparel Exporters' Association (ITKIB), the Aegean Clothing Manufacturers Association (EGSD), Denizli Exporters' Association (DIB)) and making it operational under the coordination of the Ministry of Industry.
2. Making this production method widespread in container cities, especially in Elbistan, and providing it in other container cities in various regions.
3. Production of various home textile products under this model, including fabric napkins, tablecloths, bedding and kitchen sets, and decorative and gift items.
4. Transmitting the issue urgently to the Ministry of Industry, and ensuring coordination through sectoral associations and companies.
5. Creating thematic collections under the umbrella of social responsibility in some product patterns, where the name or note of an earthquake victim woman is placed on the product.
6. Initiating an urgent support program with the slogan "Dokuz Eylül University is Building a Bridge of Hearts to Elbistan, Contributing to the Economic Recovery of Elbistan" by Dokuz Eylül University, Elbistan central management, local government, and Public Education Center, enabling the people living in tents and containers to produce handicrafts, and selling them through Dokuz Eylül University S.S. Dokuz Eylül Cooperative (Elbistan's Voice, 2023). Similar practices should be designed for other institutions, districts, and production areas.

Policy 3: In the short and medium term, to ensure the security and continuity of piecework production, women's cooperatives should be established, or existing women's cooperatives should be supported. This way, women's labor can be made visible in the region.

Implementation Strategies:

1. Through cooperative work, the production of region-specific products such as food, milk, and dairy products should be encouraged.
2. Registration of regional products' brands in cooperatives.
3. Since the cooperative culture is undeveloped in the region, cooperatives should be established and managed by the local government to develop cooperatives and for the public to take ownership of the relevant processes.
4. In the cooperative's establishment process, the need for information and structuring should be met through experience sharing with various cooperatives that have been active for a long time or by providing direct mentoring.
5. The establishment of women's cooperatives should be supported by chain supermarkets at the marketing stage, especially after the production of local food products.

Policy 4: Enhancing Digital Literacy and Creating Alternative Employment Opportunities for Youth in the Short and Medium Term for Rapid Adaptation to Both Societal and Economic Life

Implementation Strategies:

1. Inclusion of youth in employment by attracting call center centers of specific major companies to Elbistan.
2. Organization of digital literacy training programs, including digital design programs, in collaboration with the Turkish Employment Agency (İŞKUR) and Public Education.
3. Establishment of digital platforms or collaborations with existing platforms to connect Elbistan's youth with companies interested in providing design, social media management, content production, and advertising services related to the earthquake-prone area.
4. Provision of incentives and rapid support through local government and industry cooperation for the evaluation of projects

and ideas created by young people already involved in software and digital innovation processes. The establishment of an effective operational unit within this context.

5. Establishment of a technopark in Elbistan and allocation of space for it. The establishment of the technopark is crucial for the development of Elbistan's employment prospects.
6. Elbistan's Technology Faculty has been transformed into an Engineering Faculty. Despite the existence of a faculty, it is not actively operating. It is recommended that the relevant faculty be activated to conduct research and project activities that will contribute to Elbistan.

Conclusion

Natural disasters like earthquakes, floods, landslides, and others have significant impacts from various perspectives and lead to various outcomes for a society, region, or city, both in the short and long term. These impacts are often challenging to measure, as they affect not only life and property but also have societal and economic consequences in areas such as migration, sectoral changes, education, and healthcare policies. Therefore, it is expected that studies aiming to measure the economic, social, and environmental effects of natural disasters in general, and earthquakes in particular, will contribute to the development of policies and strategies for reducing the effects of natural disasters and for the recovery of development, both in the short and long term.

In this context, this study aims to determine the economic, social, and environmental effects of earthquakes centered in Kahramanmaraş and provide a roadmap for potential strategic actions that can be taken during future natural disasters. For this purpose, a field study was designed, and data was collected through semi-structured interviews with opinion leaders who play significant roles in economic and social life, which is unlike previous studies. The study identified six primary objectives, and goals, policy recommendations, and implementation strategies were designed for each of them, taking into account the existing potential and constraints.

The most important finding from the interviews was the existing economic potential of Elbistan. Especially in the field of agricultural production, the region has significant potential. Recommendations include the construction of dams for agricultural irrigation at the macro level, the transition to modern irrigation systems, and the development of policies to reduce the use of underground water. Additionally, the establishment or strengthening of laboratories for soil and agricultural analysis, the production and marketing of organic fertilizers, the establishment of processing and packaging facilities for agricultural products such as cotton, sunflower, chickpeas, beans, etc., and the development of micro and sectoral recommendations for the positioning of the sector's value chain in the region to make it attractive to new investments.

Considering the livestock potential of the region, priorities were determined for the recovery of the region. In this context, a series of policy recommendations, from the establishment of processing facilities to beekeeping and trout farming, were presented.

The study found that one of the biggest shortcomings in the district is the lack of logistics and rail systems. In light of the findings related to infrastructure investments, which are among the significant supporters of economic development, it is suggested to provide public support in terms of road and railway logistics alternatives, freight, and transportation. Additionally, it is recommended to encourage investments in the textile industry to benefit from the sector's employment potential and to prioritize the manufacture of agricultural machinery and equipment as a complementary sector. Recommendations for the revitalization of construction and related sectors, with their importance in the reconstruction of the region, were also developed.

Social capital and togetherness will support the reduction of vulnerability by strengthening social bonds and increasing the morale and motivation of the region's people in the economic recovery process, in addition to economic triggers. In line with the parallel relationship between social capital and development indicated in various studies, a focus on corporate culture and the strengthening of corporate bonds led to the conclusion in this study. In this context, policies were developed and implementation strategies were defined, such as the establishment and operation of mechanisms in which public institutions, civil society organizations, unions, employers, and local government representatives come together with an inclusive governance approach, designing active learning processes through experience sharing, and establishing collaborations with other districts in the same category.

In particular, the study identified the need for the development of entrepreneurship policies for women to participate in economic life and the strengthening of women's employment through piecework. These findings parallel with a study on women entrepreneurship in Elbistan (Yıldırım, 2020), which found that women engaged in agricultural production predominantly benefit from agricultural support and significant progress has been made in the entry into working life among women through agricultural entrepreneurship.

The limitations of the study include the selection of a single district as the sample. However, considering that the earthquake disaster causes similar destruction in almost every city and district and that many cities and districts in the region have similar socio-economic development levels and structures, it is believed that the Elbistan example has the potential to represent the entire earthquake region. Another limitation of the study is that the individuals interviewed were selected through judgmental sampling.

The idea that this method was chosen as the main basis in choosing a sample is to ensure that the planned sample represents different segments and to include everyone who is thought to be able to answer the research problem. In future studies, conducting longitudinal studies on a larger sample and at certain periods after natural disasters may be more beneficial in reaching more integrated findings. Furthermore, a comparative study of the situation in different cities and districts will provide a scientific basis for developing more comprehensive policies.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from Dokuz Eylül University Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 28.03.2023; Number: 25).

Informed Consent: Verbal informed consent was obtained from all participants before the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study has been supported by Dokuz Eylül University Scientific Research Coordination Unit. Project Number: SBG-2023-3190.

Author Contributions: Conception/Design of study: N.H., A.A., Ç.B., Ö.Ç., Z.A.B., Ü.A., C.G., Y.Ö.; Data Acquisition: N.H., A.A., Ç.B., Ö.Ç., Z.A.B., Ü.A., C.G., Y.Ö.; Data Analysis/Interpretation: N.H., A.A., Ç.B., Ö.Ç., Z.A.B., Ü.A., C.G., Y.Ö.; Drafting Manuscript: N.H., A.A., Ç.B., Ö.Ç., Z.A.B., Ü.A., C.G., Y.Ö.; Critical Revision of Manuscript: N.H., A.A., Ç.B., Ö.Ç., Z.A.B., Ü.A., C.G., Y.Ö.; Final Approval and Accountability: N.H., A.A., Ç.B., Ö.Ç., Z.A.B., Ü.A., C.G., Y.Ö

ORCID ID of the author

Nükheth HOTAR	0000-0002-2195-0852
Asuman ALTAY	0000-0002-6685-8101
Çağnur BALSARI	0000-0002-6320-0080
Özlem ÇAKIR	0000-0002-7306-5820
Zeki Atıl BULUT	0000-0002-6787-3418
Üzeyir AYDIN	0000-0003-2777-6450
Ceyhun GÜLER	0000-0001-8716-0960
Yakup ÖZKAYA	0000-0001-8724-1306

REFERENCES

- AFAD (2023). 06 ŞUBAT 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık Ve Elbistan) Depremleri Saha Çalışmaları Ön Değerlendirme Raporu, Deprem Dairesi Başkanlığı, 24 Şubat 2023, Ankara.
- AFAD (2013). Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP), Deprem Dairesi Başkanlığı, Aralık 2013, Ankara.
- Akkaş, H. H. (2023). Deprem Bilinci. M. Öztürk ve M. Kırca içinde, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler (s. 23-35). Gaziantep: Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>
- Anderson, M.B. & P.J.Woodrow (1998), Rising from the Ashes: Development Strategies in Times of Disaster, Boulder,CO:Lynne Rienner. <https://doi.org/10.1515/9781685856243>
- Aydınbaş, G. (2023). Sosyoekonomik Boyutuyla Türkiye’de Depremler Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Depremi Örneği. K. Girayalp, Y. Fatih & D. Şimşek içinde, Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim (s.177-212). Gaziantep: Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub50>.
- Aysan, Y.F. (1993), “Vulnerability Assessment”, Editörler: Merrıman, P.A. ve C.W.A. Browitt, Natural Disasters: Protecting Vulnerable Communities, Thomas Telford, London.
- Azap, A. (2023). 6 Şubat Depremleri ve Sağlık Sorunları, <https://www.tasarimrehberleri.com/planlamagundemi/6-subat-depremleri-ve-saglik-sorunlari/>. 12 Nisan 2023. Date of Access: 6 Ekim 2023.
- Bakır, N. (2023). 10 İldeki Deprem Ülke Ekonomisini De Vurdu, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/10-ildeki-deprem-ulke-ekonomisini-de-vurdu/685263>, 8 Şubat 2023, Date of Access: 6 Ağustos 2023.
- Bankoff, G. (2002), Cultures of Disasters: Society and Natural Hazards in the Philippines. Routledge, London.
- Bayraktutan, Y. (1992). Kalkınma ve Altyapı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(3), 83-94. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001594
- Bolin, R. & P. Bolton, (1986), “Race, Religion and Ethnicity in Disaster Recovery”, Monograph #42, Program on Environment and Behavior, University of Colorado, Boulder.
- Cannon, T. (1994), “Vulnerability Analysis and the Explanation of Natural Disasters”. Editör: Varley, A., Disasters, Development and Environment. pp 13-30. London: John Wiley.
- Cardona, O.D. (2004), “The Need for Rethinking the Concepts of Vulnerability and Risk from a Holistic Perspective: A Necessary Review and Criticism for Effective Risk Management”. Editör: Bankoff, G., G. Frerks ve D. Hilhorst, Mapping Vulnerability: Disasters, Development

- and People. Earthscan, London.
- Chang, S.E., Brown, C., Handmer, J., Helgeson, J., Kajitani, Y., Keating, A., Noy, I., Watson, M., Derakhshan, S., Kim, J. & Roa-Henriquez, A. (2022). Business recovery from disasters: Lessons from natural hazards and the COVID-19 pandemic, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 80, 103191, <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103191>.
- Demiralp, S. (2023, Nisan 04). Türkiye'deki Depremlerin Ekonomik Etkileri ve Politika Önerileri, <https://istanpol.org/Uploads/ContentManagementFile/2023-004-turkiyedeki-depremlerin-ekonomik-etkileri-ve-politika-onerileri.pdf>. Date of Access: 27 Temmuz 2023.
- Deniz, O., Yıldız, Z., Parin, S. & Erdoğan, R. (2017), "Deprem ve Göç: 2011 Van Depremi Örneği", *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 3(7), 1426-1444. <https://doi.org/10.26449/sss.202>
- DEÜ (2023), <https://haber.deu.edu.tr/deuden-deprem-bolgesinde-umuda-yolculuk-hepimiz-cocuktuk/>, Date of Access: 29.08.2023.
- Dindar, E. (2023). Deprem ve Çevresel Etkileri, <https://www.btsoekonomi.com/haber-detay/deprem-ve-cevresel-etkileri->. Date of Access: 22 Ağustos 2023.
- Doker, C. A. & Yiğit, G.A. (2023). Deprem Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Öneriler. M. Öztürk ve M. Kırca içinde, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler (s.195-208). Gaziantep: Özgür yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>
- Duran, R. (2023, Mart 01). Asrın Felaketi ve 85 Milyonluk Büyük Türkiye Ailesi, <https://kriterdergi.com/dosya-deprem-ve-afet-yonetimi/asrin-felaketi-ve-85-milyonluk-buyuk-turkiye-ailesi>. Date of Access: 5 Ağustos 2023.
- Dündar, H. Ç. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinin İş Dünyasına Etkileri. *Çevre Şehir ve İklim Dergisi*, 2 (4), 262-281. <https://dergipark.org.tr/pub/csid/issue/79302/1325042>.
- Eakin, H. & A.L. Luers (2006), "Assessing the Vulnerability of Social-Environmental Systems", *Annu.Rev.Environ.Resour.*, 31: 365-94. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144352>
- Elbistan's Voice, (2023). <https://www.elbistaninsesi.com/haber/15279367/depremezede-kadinlarin-hayata-tutunma-cabasina-izmirinden-destek>, Date of Access: 10.10.2023.
- Eşkinat, R. (2015). Sosyal Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi . *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 15 (4) , 75-90 . <https://doi.org/10.18037/ausbd.69672>
- Fırat M. (2022). Deprem ve Toplumsal Etkileri, https://tezkiredergisi.org/wp-content/uploads/2022/12/tezkire-80.sayi_toprak4-47-72.pdf, Date of Access: 06.10.2023.
- Gencer, E.A. (2007), *The Interplay Between Natural Disasters, Vulnerability, and Sustainable Development: Global Trends and Local Practice in Istanbul*. Basılmamış Doktora Tezi, Columbia University.
- Günaydın, A. (2023). Ekonomiye Deprem Darbesi: Türkiye'nin Düşük Alım Gücüne Olan Mahkumiyeti Uzun Süretilir, <https://www.indyurk.com/node/614121/ekonomi%CC%87/ekonomiye-deprem-darbesi-t%C3%BCrkiyenin-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCk-al%C4%B1m-g%C3%BCc%C3%BCne-olan-mahkumiyeti-uzun>. 2 Mart 2023. Date of Access: 25 Temmuz 2023.
- Gündüz, M. & Yılmaz, G. (2021). Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Sermaye Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modellemesi Yöntemi ile Analizi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 239-261
- Hancock, R.D. & Algozzine, B. (2006). *Doing case study research*. New York: Teachers College Press.
- Haque, C.E. & I. Burton (2005), "Adaptation Options Strategies for Hazards and Vulnerability Mitigation: An International Perspective", *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 10: 335-353. <https://doi.org/10.1007/s11027-005-0050-y>
- Hurriyet, (2023). İpliğin başkentinde makineler sustu. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ipligin-baskentinde-makineler-sustu-42225548>. 26 Şubat 2023, Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023.
- International Labour Organization (ILO), (2023). Şubat 2023 Depreminin Türkiye'den İşgücü Piyasası Üzerinde Etkileri. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—europe/—ro-geneva/—ilo-ankara/documents/publication/wcms_874214.pdf. Date of Access: 10 Ağustos 2023.
- İnal Çekiç, T. & Ökten, A.N. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış, *Megaron*, 4(3), 203-213.
- Kadıoğlu M. (2011), *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*, T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını: 2011 Yayın No: 65, İstanbul.
- Kahraman, S. Polat, E., & Korkmazıyürek, B. (2021), Afet Yönetim Döngüsündeki Ana Terimler, *Avrasya Terim Dergisi*, 2021, 9 (3): 7-14.
- Kıvanç, A. (2023). Tarımsal Üretimdeki Payları Yüzde 14,3. <https://www.haberturk.com/deprem-illerinin-milli-gelirdeki-payi-3563749-ekonomi>. 14 Şubat 2023. Date of Access: 15 Ağustos 2023.
- Kolars, J. (1982), "Earthquake-Vulnerable Populations in Modern Turkey", *Geographical Review*, 72(1):20-35. <https://doi.org/10.2307/215066>
- Low, S.M. (1988), "Housing, Organization and Social Change: A Comparison of Programs for Urban Reconstruction in Guatemala", *Human Organization*, 47(1):15-24. <https://doi.org/10.17730/humo.47.1.v506t86g74204x25>
- Marangoz, M. & İzci, Ç. (2023). Doğal Afetlerin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Bağlamında Girişimciler Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 24 (52), 1-30. <https://dergipark.org.tr/pub/sobbriad/issue/78767/1>.
- Mcentire, D.A. (2003), "Searching for A Holistic Paradigm and Policy Guide: A Proposal for the Future of Emergency Management", *Int. J. Emergency Management*, 1 (3): 298-308. <https://doi.org/10.1504/IJEM.2003.003295>
- Oliver-Smith, A. (1986), *The Martyred City: Death and Rebirth in the Andes*, Albuquerque: The University of New Mexico Press.

- Panwar, V. & Sen, S. (2019). Economic Impact of Natural Disasters: An Empirical Re-examination. *Margin: The Journal of Applied Economic Research*, 13(1), 109–139. <https://doi.org/10.1177/0973801018800087>
- Porcelli, F & Trezzi, R. (2019). The impact of earthquakes on economic activity: evidence from Italy. *Empir Econ* 56, 1167–1206. <https://doi.org/10.1007/s00181-017-1384-5>
- SEGE (2022) İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Şubat 2022, Ankara.
- Südaş, İ. (2004), “17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri: Gölcük (Kocaeli) Örneği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 13, 73-91.
- Şahin, S., Kop, A., & Uras, Y. (2022). Ekinözü (Kahramanmaraş) İlçesinin Ekonomik Gelişimine Jeolojik Özelliklerinin Katkısı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 25, Özel SAYı, 122-143. <https://doi.org/10.17780/ksujes.1153028>
- Şaşmaz, M.Ü. & Yayla, Y.E. (2018). “Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler”, *International Journal of Public Finance*,3(2), 249-268. <https://doi.org/10.30927/ijpf.463825>
- Şen, S. (2023). Kahramanmaraş Depremlerinin Ekonomiye Etkisi. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 4(1): 1-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dsd/issue/76561/1274416>
- TMMOB (2023). İnşaat Mühendisleri Odası, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Pazarcık Ve Elbistan Depremleri Ön Değerlendirme Raporu 14 Şubat 2023.
- Trezzi, R. & Porcelli, F. (2014) Reconstruction Multipliers. Finance and Economics Discussion Series 2014-079, Division of Research & Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board, Washington, D.C. (US), Retrieved from <https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2014/files/201479r.pdf> <https://doi.org/10.17016/FEDS.2014.79>
- Türk Tabipler Birliği (TTB), (2023). 6 Şubat 2023 Depremi Bilgi Notu- 12: Hava Kirliliği ve Karbonmonoksit Zehirlenmesi Hakkında, https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=57c4196e-ae91-11ed-9a7d-94c3131533bf. 17 Şubat 2023. Date of Access: 5 Ekim 2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. (SBB Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>. Date of Access: 5 Ağustos 2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Enflasyon Raporu, (2023). Enflasyon Raporu 2023-II, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9e26992f-918e-4e2d-99a9-c00f600c2c55/enf23_ii_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-9e26992f-918e-4e2d-99a9-c00f600c2c55-ovBRbAe. Date of Access: 5 Ekim 2023.
- Türkiye Earthquakes Recovery and Reconstruction Assessment - TERRA, (Türkiye Deprem Toparlanma ve Yeniden İmar Değerlendirmesi-TERRA). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/Turkiye-Recovery-and-Reconstruction-Assessment.pdf>. Date of Access: 5 Ekim 2023.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), (2023), <https://tim.org.tr/files/downloads/Timreport/TIMReport217.pdf>. Date of Access: 5 Ağustos 2023
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), (2023). Deprem Sonrası Çalışma Hayatına Yönelik Tedbirler, (<https://media.iskur.gov.tr/72391/istihdamda3i-sayi-38.pdf>). Date of Access: 10 Ağustos 2023
- UNDRR (2021), <https://www.undrr.org/terminology>, Date of Access: 12.03.2023.
- Wisner, B. (1993), “Disaster Vulnerability: Scale, Power, and Daily Life”, *GeoJournal* 30(2), 127-140. <https://doi.org/10.1007/BF00808129>
- Yazan, A. (2023). Deprem Bölgesinde Güvenli Suya Erişim Ne Durumda? <https://www.bbc.com/turkce/articles/c9r04yw6qn2o>. 22 Mart 2023. Date of Access: 5 Ekim 2023.
- Yıldırım H. (2020). Tarımsal Üretimde Kadın Girişimcilerin Yeri: Kahramanmaraş İli Elbistan İlçesi Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Yin, R. K. (2012). Case study methods. In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (pp. 141–155). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/113620-009>
- Yurdakul, E. M. (2022). The Relationship Between the Transportation Infrastructure and Economic Development of Turkey: ARDL Bound Test, *Kent Akademisi Dergisi*, 15(2), 666-680 <https://doi.org/10.35674/kent.1058168>.
- Zhang , H., Dolan, C., Jing, S. M., Uyimleshi, J. & Dodd, P, (2019), Bounce Forward: Economic Recovery in Post-Disaster Fukushima, *Sustainability*, 11, 6736, doi:10.3390/su11236736 www.mdpi.com/journal/sustainability, pp. 2-24

How Cite This Article

Hotar, N., Altay, A., Balsari, C., Cakir, O., Bulut, Z. A., Aydın, U., Guler, C., & Ozkaya, Y. (2024). The economic, social and environmental effects of the Kahramanmaraş earthquakes: The case of Elbistan. *Journal of Social Policy Conferences*, 86, 55-71. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1385404>

Türkiye’de Sivil Toplumda Gönüllülük ve Psikolojik Sözleşme

Volunteering in Turkish Civil Society and the Psychological Contract

Zehra Zeynep SADIKOĞLU¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ÖZ
2000’lerden itibaren Türkiye’de sivil toplumda gönüllülüğün teşviyle faal dernek sayıları ve bir sivil toplum kuruluşu (STK) çatısı altında gönüllü olmayı ifade eden formal gönüllülük oranları artmış, dolayısıyla STK-gönüllü ilişkileri ve bu ilişkilerin yönetimi önem kazanmıştır. Bu çalışma söz konusu öneme binaen STK-gönüllü ilişkilerindeki sorun alanlarını psikolojik sözleşme kavramı üzerinden incelemekte, Türkiye’de gönüllü beklentileri ile gönüllülük deneyimi arasındaki bağlantıyı araştırmaktadır. Türkiye’de gönüllü çalışmaya engel oluşturan ve/veya onun devamlılığını zora sokan faktör ve süreçleri anlamayı ve betimlemeyi amaçlamaktadır. Gönüllülükle ilgili bilgi verme potansiyeli yüksek 10 grupta (STK yöneticileri, STK profesyonelleri, STK gönüllü koordinatörleri, akademisyenler, kamu bürokrasisi, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar, gönüllülük inisiyatifleri, formal gönüllü deneyimi olanlar, formal gönüllü deneyimi olmayanlar) gerçekleştirilen 22 odak grup tartışmasına dayanan ve nitel bir desene sahip çalışmanın bulguları, Türkiye’de gönüllünün psikolojik sözleşmesinin ilişkisel boyutunda STK’lara aidiyet geliştirme, işlemsel boyutunda ise STK’ların gönüllü yönetim süreçleri ile ilgili sorunlar bulunduğu işaret etmektedir. STK’ların organizasyonel yapısı içinde gönüllünün bir paydaş olarak tanınmaması ve sunduğu katkıya yeterli değerin verilmemesi psikolojik sözleşmesinin ilişkisel boyutta ihlaline; gönüllü ile ilk irtibatın kurulmasından itibaren profesyonel bir yaklaşımın geliştirilmemesi ve gönüllünün hak ve sorumluluklarının çerçevesinin belirlenmemiş olması ise işlemsel boyutta ihlaline neden oluyor gözükmektedir.

ABSTRACT

With the incentives for volunteering in civil society in Türkiye since the 2000s, the number of active civil society organizations (CSOs) and the rate of formal volunteering, which refers to volunteering under the umbrella of a CSO, have increased. Thus, CSO-volunteer relations and the management of these relations have become important. In regard to this importance, the study explores the problem areas in CSO-volunteer relations through the concept of the psychological contract and investigates the connection between volunteer expectations and volunteering experiences in Türkiye. The study aims to understand and describe the factors and processes that create obstacles to volunteer work or that make its sustainability difficult in Türkiye. The qualitative findings are based on 22 focus group discussions with 10 groups (i.e., CSO managers, CSO professionals, CSO volunteer coordinators, academicians, public bureaucracy, local governments, international organizations, volunteer initiatives, those with formal volunteer experience, and those without formal volunteer experience), have a high potential to provide information about volunteering, and indicate that problems exist related to developing a sense of belonging to CSOs in the relational dimension of a volunteer’s psychological contract in Türkiye and problems to exist related to the volunteer management processes of CSOs in the transactional dimension. The facts that volunteers are not recognized as stakeholders at either the managerial or organizational level in CSOs and that their contributions are not sufficiently valued result in a violation of the psychological contract in the relational dimension. The lack of a professional approach starting from the first contact with a volunteer and the lack of a framework regarding volunteers’ rights and responsibilities result in a violation in the transactional dimension.

Anahtar Kelimeler: Gönüllülük, STK, psikolojik sözleşme, işlemsel sorun, ilişkisel sorun

Keywords: volunteering, CSO, psychological contract, transactional problem, relational problem

Sorumlu Yazar: Zehra Zeynep Sadıkoğlu E-posta: zeynep.sadikoglu@istanbul.edu.tr

Başvuru: 03.01.2024 • **Revizyon talebi:** 16.02.2024 • **Son revizyon teslimi:** 01.03.2024 • **Kabul:** 03.04.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Background

Since the 1970s, neoliberalization in the West and the goal of promoting democracy and development in the non-Western world have created a context in which civil society and volunteering have been discussed together. New social movements made volunteering more popular by associating it with active citizenship. Volunteering in Türkiye came to fore in the 1990s as part of the contextual transformation of what had been opposed to civil society and citizen participation. However, the search and rescue activities after the 1999 Marmara earthquake constitute a turning point, as it triggered cooperation between different civil society organizations (CSOs) and a structural transformation of civil society in Türkiye. In the 2000s, legal regulations and policy priorities included in development plans gave momentum to volunteer work.

At the narrow end of the spectrum of the definitions of volunteering is formal volunteering, which is defined as activities that do not involve coercion or reward, are undertaken through an organization, and do not involve a relationship between the volunteer and the beneficiary (Cnaan, Handy ve Wadsworth, 1996). Broader definitions of volunteering may include activities based on coercion (e.g., compulsory service in schools, community service by court order), remuneration, and direct involvement with the recipient. Within these broader definitions of volunteering is informal volunteering. It includes unregistered activities usually measured in terms of assistance to foreigners and has been receiving increased attention. In the case of Türkiye, research has indicated formal volunteering to occur at a lower rate than informal volunteering. On the other hand, the number of active associations and the rate of formal volunteering have increased over the years. This indicates that volunteering in civil society, CSO-volunteer relations and the management of these relations have gained importance over time in Türkiye.

The relevant literature draws attention to the concept of the psychological contract to explain the link between individuals’ decisions to become a formal volunteer and their volunteer experiences. This contract has two dimensions: transactional (material conditions and expectations) and relational (social and emotional expectations). Situations where the conditions of this contract are unfulfilled or interrupted can create obstacles to volunteering and make its continuity problematic. In this context, the study benefits from focus group discussions with 10 groups that have high potential to provide information about volunteering in Türkiye with the aim of understanding and describing the factors and processes that prevent the formation of or undermine the psychological contract.

Methods

This study is based on a re-analysis of the qualitative research that was the first part of the Türkiye Volunteering Research¹, which aimed at identifying the status and potential of volunteering in Türkiye. The moderation flow designed for the 22 focus group meetings held between May 3-June 14, 2021 included open-ended questions on the main characteristics of volunteering in Türkiye, the reasons for volunteering or not volunteering, and the relationship volunteering has with civil society and government. In order to understand the expectations and problem areas within CSO-volunteer relations, the reasons for continuing volunteering, problems related to volunteering, reasons for not volunteering, and reasons for leaving volunteering in Türkiye have been coded using content analysis. The codes have been analyzed under the themes of relational problems and transactional problems.

Findings

Relational problems regarding CSO-volunteer relations in Türkiye are concentrated on the following areas: some CSOs do not open the necessary space for volunteers due to their bureaucratic and hierarchical structure, some CSO employees/professionals do not have volunteering experience or awareness, some CSOs consider volunteers as cheap labor and do not allow volunteers to take initiative, the authorities defined for volunteers remain fixed in the process, and volunteers as a result are unable to develop a sense of belonging to their CSO. The transactional problems regarding the relations between CSOs and volunteers involve the following: some CSOs are late at contacting volunteer candidates who’ve applied to them and fail to establish the necessary contact, most CSOs do not have an active volunteer management system resulting in volunteers’ rights and responsibilities being unclear and following up on volunteers not being done properly, not enough room is provided for volunteers in accordance with their interests and abilities, the necessary and sufficient training to enable volunteers to carry out their activity with competence fails to be provided, volunteer performance fails to be measured and no feedback is provided to them, and volunteers’ expectations regarding work that requires a short time commitment fail to be met.

¹ The Türkiye Volunteering Research project was conducted between May-December 2021 in cooperation with the Ministry of Youth and Sports and Istanbul University Sociology Research Center with the aim of determining the current status and potential for volunteerism in Türkiye.

Giriş

1970'lerden sonra Batı'da neoliberal politik ekonomiye geçiş ve devletin refah hizmetleri sunumunda azalan etkinliğiyle bu hizmetlerin sunumunda ve işgücüne katılmayanların aktif tutulmasında sivil toplum kuruluşları (STK)'nın gönüllü etkinlikleri önem kazanmıştır (Lindenberg, 1999:147-148). Batı dışı dünyada ise gönüllülük, demokratik katılım ve kalkınmanın önemli bir mekanizması olarak ele alınmıştır (Altan Olcay ve İçduygu, 2012: 159). Devam eden süreçte özel sektörün neden olduğu küresel nitelikteki zararlar karşısında ulus devletin ötesinde sivil toplum ve gönüllü çalışmalara atfedilen kurtarıcı rolü (Keyman ve İçduygu 2003: 220) ve yeni toplumsal hareketlere özgü kültürel duyarlılıkların küresel ölçekte kendine yer bulması, gönüllülüğün aktif vatandaşlıkla ilişkilendirilmesini ve popülerleşerek yaygın nitelik kazanmasını sağlamıştır (Erdoğan Coşkun, 2022: 27). Türkiye'de ise 1999 Marmara depremi, sivil toplumda gönüllülüğün gelişimi açısından dönüm noktası niteliğindedir. Deprem sonrası arama ve kurtarma faaliyetleri, ulusal ve uluslararası birçok STK arasında iş birliğini, Türkiye'de sivil toplumun yapısal bir dönüşüm geçirmesini ve gönüllülük kapasitesinin gelişmesini sağlamıştır (Keyman ve İçduygu, 2003: 226). 2000'li yıllarda Avrupa Birliği (AB)'ne katılım müzakerelerinin tetiklemeyle gerçekleştirilen yasal düzenlemeler (Malhotra, 2013: 12), gönüllülüğü teşvik edici kamu politikaları² ve 9., 10. ve 11. kalkınma planlarında yer verilen politika öncelikleri de STK'lara örgütlenebilecek ve gönüllülük aracılığıyla katkı sunabilecekleri elverişli bir ortam yaratmıştır (Başpınar, 2022). STK'ların neredeyse bir zorunluluk olarak kurumsallaştığı bu ortamda (Güngör ve Gölgeçen, 2013:170), etkili gönüllü yönetimi ve STK'lar ile gönüllü ilişkilerinin sürdürülmesi önem kazanmıştır. Ücretli çalışandan farklı duygusal ve ilişkisel beklentilere sahip olan gönüllü ile STK arasındaki ilişkide finansal olmayan karşılıklılığı anlamada ise *psikolojik sözleşme* kavramı önemli bir potansiyel taşımaktadır (Einof, 2008: 166).

Türkiye'de gönüllülük üzerine çalışmalar genellikle sınırlı bir örneklem veya çalışma grubu üzerinden gönüllü motivasyon ve özelliklerine odaklanmaktadır (Doğrul, 2019; Boz ve Palaz, 2007; Erdoğan, 2012; Yönten Balaban ve Çoban, 2015; Şengöz, 2016). Gönüllü-STK ilişkileri bağlamında ise Öztürk (2019) bağışçılığı odağına alarak gönüllülerin STK'larda kaynak geliştirme süreçlerine katılımını nitel bir saha çalışması ile incelemektedir. Durmuş (2022) Kızılay örneğinde dijital gönüllü yönetim sisteminin etkinliğini kurumda çalışan gönüllü koordinatörleri ile gerçekleştirdiği anket çalışması üzerinden değerlendirmiştir. Güngör ve Gölgeçen (2013) STK'larda gönüllü performansının artırılmasında gönüllü yönetiminin önemine, Özmütaf (2010) gönüllü yönetiminde gönüllü el kitabı uygulamasının nasıl olması gerektiğine, Kurt ve Taş (2015) ise STK'larda profesyonel ve gönüllü çalışanlar arasında ilişkilerin taşıdığı problem ve fırsatlara literatür değerlendirmesi üzerinden dikkat çekmektedir.

Bu çalışma ise Türkiye'de gönüllülükle ilgili bilgi verme potansiyeli yüksek 10 grupta gerçekleştirilen 22 odak grup görüşmesi üzerinden STK ve gönüllü ilişkilerinde sorun oluşturan unsur ve dinamikleri incelemektedir. Sosyal mübadele teorisine dayanan ve istihdam ilişkilerinin öznel doğasına işaret eden psikolojik sözleşme kavramı üzerinden Türkiye'de gönüllü beklentileri ile gönüllülük deneyimi arasındaki bağlantıyı araştırmaktadır. Buradan hareketle, Türkiye'de gönüllü çalışmaya engel oluşturan ve/veya onun devamlılığını zora sokan faktör ve süreçleri anlamayı ve betimlemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda çalışmada ilk olarak sivil toplumda gönüllülük ve psikolojik sözleşme kavramı tartışılmıştır. Araştırma yönteminin sunumunun ardından ise araştırma bulguları ilişkisel sorunlar ve işlemsel sorunlar temaları altında değerlendirilmiştir. Buna göre Türkiye'de gönüllünün psikolojik sözleşmesinin ilişkisel boyutunda STK'lara aidiyet geliştirme, işlemsel boyutunda ise STK'ların gönüllü yönetim süreçleri ile ilgili sorunlar bulunmaktadır.

Sivil toplumda gönüllülük ve Psikolojik sözleşme

Devlet ile aile arasındaki düzlemde toplumsal yaşamı düzenleyen kurum ve ilişkileri ifade eden sivil toplum (Calhoun, 2001: 1897), birbirini tamamlayan beş unsura dayanmaktadır: kentsel sosyallik, piyasa ekonomisi, kolektif eylem, devletle ilişki ve kültür. Buna göre kentsel sosyallik ve piyasa ekonomisinin temel ilkelerini şekillendirdiği sivil toplum, devlet idaresi dışında kalan etkileşimleri, ilişkileri ve organizasyonları kapsar. Ancak bireyin kolektif eylemdeki rolü, uzlaşmada devletin rolü ve kültürün uzlaşmayı kolaylaştırıcı rolü, sivil toplumla bağlantılı olarak üzerine tartışmanın devam ettiği konulardır (Calhoun: 2011). Yine de sivil toplumun, bireylerin bir araya geldiği, toplumun ihtiyaçlarını ele aldığı, gönüllü çabalar yoluyla kolektif refaha katkıda bulunduğu alanı oluşturduğu yönünde bir uzlaşmadan bahsetmek mümkündür (Türküne, 2012: 297). Türkiye özelinde ise, 1980'lere kadar sivil toplumun sınırlarını 'güçlü devlet geleneği' çizmiştir. Bu gelenek, sivil toplumdan neredeyse tamamen bağımsız hareket eden, siyasetin birincil bağlamını oluşturan ve kültürel yaşamın üretimi ve yeniden üretiminde önemli bir rol yüklenen devlet anlayışı ile ayırt edilmektedir (Keyman ve İçduygu, 2003: 223). Ancak 1980 sonrası, özellikle de 1990'larda, Türkiye, güçlü devlet geleneğinden uzaklaşma arayışıyla katılımcı bir siyasi kültürün tesisine yönelik ilginin artmasına tanık olmuştur. 2000'li yılların başında Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan değişim ise sivil toplumu iki yönde etkilemiştir. Bir yandan 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag kriterleri doğrultusunda yapılan anayasal değişiklikler ve devletin teşvik edici politikaları sivil toplumun kurumsal

² Gönüllülüğün kamu tarafından teşvik edilmesi için 2019 yılında Gönüllülük Yılı ilan edildi ve Gönüllülük Yılı Strateji Belgesi hazırlandı. Gençlik ve Spor Bakanlığı ve YÖK arasında yapılan işbirliği ile Gönüllülük Çalışmaları Dersi, 2020-2021 eğitim öğretim döneminde üniversitelerde seçmeli ders olarak okutulmaya başlandı. 11. Kalkınma Planı'nda yer alan "üniversitelerde gönüllülüğün yaygınlaştırılmasının hedefi" doğrultusunda, YÖK ile Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü arasında iş birliği yapılarak, gençlerin gönüllülüğe teşvik edilmesi hedefleniyor.

yapısını güçlendirmiştir (Keyman, 2006; Keyman ve İçduygu, 2003: 225; Heper ve Yıldırım, 2011: 7). Diğer yandan STK’lar arasında hem devlet fonları hem de AB yardımı/desteği için rekabet gelişmiştir (Altan-Olcay ve İçduygu, 2012: 169, 178). Söz konusu kurumsallaşma ve rekabet ise beraberinde sivil toplumda profesyonellik, yönetim ve hesap verebilirlik yönünde baskı oluşturmuştur (Güngör ve Gölgeçen, 2013).

Gönüllülük ise jenerik bir terim olarak maddi ödül beklentisi olmaksızın başkalarına, bir gruba, bir kuruluşa, bir amaca veya genel olarak topluma yardım sağlayan kasıtlı davranışları ifade etmektedir (Musick ve Wilson, 2008: 3; Snyder ve Omoto, 2008). Bununla birlikte ilgili literatür daha çok, gönüllü açısından zorlama ve kişisel çıkar içermeyen, bir organizasyon aracılığıyla üstlenilen, gönüllü ile faydalanıcı arasında herhangi bir ilişki ya da ortak çıkar içermeyen faaliyetler olarak tanımlanan *formel gönüllülüğe* (Cnaan, Handy ve Wadsworth, 1996) odaklanmaktadır. Buna karşın söz konusu odağın gönüllülüğün farklı tezahürlerini kapsayıp açıklamasının mümkün olmadığına dair artan bir kabul bulunmaktadır (Wilson, 2000: 233; 2012: 177; Whittaker, McLennan ve Handmer, 2015). Bu kapsamda kayıt dışı gerçekleşen, çoğunlukla gündelik hayatta yabancıya yardım üzerinden ölçümlenen enformel gönüllülük ise giderek daha fazla ilgi görmektedir (Petriwskyj ve Warburton, 2007; Wang, 2021). Türkiye özelinde araştırmalar formel gönüllülüğün enformel gönüllülüğe nazaran daha düşük bir oranla gerçekleştiğine işaret etmektedir. Örneğin UNV 2022 Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu, Türkiye’de kamu program veya kampanyalarında gönüllülüğün %18, bir kurum veya grup/inisiyatif çatısı altında gönüllülüğün %17, yakın çevrede (enformel) gönüllülüğün %60 oranında olduğunu ortaya koymaktadır (UNV, 2022: 47). Türkiye Gönüllülük Araştırması (TGA, 2021) ise Türkiye’de formel gönüllülük oranını %7,6; enformel gönüllülük oranı %66 bulmuştur. Bununla birlikte Türkiye’de 2000 yılında 72.370 olan faal dernek sayısı yıllara göre sürekli artış göstererek 2022 yılında 120.651’e ulaşmıştır (STGİM İstatistikleri, 2023). Ayrıca 2010 yılında yayınlanan ilk Dünya Bağışçılık Endeksi raporuna göre %7 olan Türkiye’de formel gönüllülük oranı (CAF, 2010), 2018 yılında %9’a (CAF, 2018), 2022 yılında ise %11’e yükselmiştir (CAF, 2022). Bu tablo, sivil toplumda artan kurumsallaşmayla birlikte Türkiye’de sivil toplumda gönüllülüğün, dolayısıyla STK-gönüllü ilişkilerinin ve bu ilişkilerin yönetiminin önem kazandığına işaret etmektedir.

Esasında geniş ve nitelikli bir gönüllü tabanı, STK’ların maddi imkanlarını kullanmadan ve/veya kısıtlı bir bütçeyle harekete geçirebileceği insan kaynağı anlamına gelmektedir (Erdoğan, 2020: 237). STK’larda gönüllü katılımı arttırmak ve gönüllüden istenilen performansı alabilmek ise etkili bir gönüllü yönetim sürecini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte gönüllünün motivasyonunu, bağlılığını ve gelişimini teşvik edici bir yapılanmayı ifade eden (Davis vd., 2003; Okun ve Schultz, 2003; Wang, 2004) etkili gönüllü yönetimi STK ve gönüllü açısından farklı anlamlar taşımaktadır. STK açısından kurumsal hedefleri gerçekleştirme ve sürdürülebilirlikle ilgili olan gönüllü yönetimi, gönüllü açısından eğitim ve gelişim, güçlendirilmiş katılım ve açık iletişim gibi uygulamalar yoluyla büyümeyi teşvik eden bir ortamın sağlanması ile bağlantılıdır (Boxall, 1996; Guest, 1998). Bir başka ifadeyle etkili gönüllü yönetimi, gönüllü açısından katkı sunduğu STK’nın motivasyon ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığı ve gönüllünün STK’a duyduğu aidiyet derecesi ile bağlantılıdır (Taylor vd. 2006: 126).

Gönüllü yönetimi kapsamında gönüllü motivasyonlarını anlamak gönüllü çalışmanın tasarlanması, gönüllünün çalışmaya dahil edilmesi ve gönüllü memnuniyetinin sağlanması açısından önemlidir (Esmond ve Dunlop, 2004: 6). Gönüllü olmak farklı bireyler için farklı işlevler yerine getiriyor (Clary vd., 1998) ve gönüllü olma nedenleri zamanla değişebiliyor olsa da, gönüllü olma istekliliği aktivizm düzeyinden, sosyal normlardan, bireysel tutum ve değerlerden, psikolojik güdülerden ve gönüllülüğün ödüllendirici, anlamlı ve uygulanabilir olduğu algısından (Haski-Leventhal, 2018: 6) etkilenmekte; özgeci, sosyal ve bireyci motivasyonlar çoğu durumda karşılıklı etkileşim halinde iç içe geçmektedir (Kragt ve Holtrop, 2019: 5). Bununla birlikte gönüllü deneyimi, STK’ların gönüllüleri kazanma ve elde tutma becerilerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Taylor vd. 2006; Hager ve Brudney 2004) ve psikolojik sözleşmenin boyutları, gönüllü deneyimi ile STK-gönüllü arasındaki ilişkinin geliştirilip sürdürülmesi arasındaki bağlantıyı kurmaya imkân tanımaktadır.

Sosyal mübadele teorisine dayanan psikolojik sözleşme kavramı, istihdam ilişkileri dahilinde çalışanın kuruma aidiyet geliştirme süreçlerini açıklamak ve kurumda farklı düzeylerde çalışanlar arasında ilişkileri anlamak amacıyla sıklıkla kullanılan bir çerçeve olarak öne çıkmaktadır (Bkz. Thomas ve Anderson, 1998; Robinson ve Morrison, 2000; O’Donohue vd., 2015). Kurumsal ilişki kategorileri arasındaki etkileşimlerin öznel doğasına atıfta bulunan psikolojik sözleşme, bireyin katkı sunduğu/çalıştığı kurumla yaptığı sözleşmeye olan inancı ve bu sözleşmeyi yorumlaması şeklinde kavramsallaştırılmaktadır (Robinson ve Morrison, 2000). Diğer bir ifadeyle psikolojik sözleşme, birey ile kurum arasındaki ilişkinin geliştirilmesi ve sürdürülmesinde öznel ve yorumlayıcı bilişsel bir durumu ifade etmektedir. Bu nedenle resmi olarak mutabık kalınan ötesinde birlikte çalışma/iş birliğine ilişkin algılara dayanmaktadır ve görev süresi boyunca değişebilir olması nedeniyle akışkan bir doğaya sahiptir (Rousseau ve Parks 1993).

Gönüllülük bağlamında kişinin sunduğu katkıya karşılık STK’nın kendisine karşı sorumlu olduğunu düşündüğü hususları ifade eden psikolojik sözleşme (Taylor vd, 2006), yazılı bir sözleşmeden farklı olarak, genellikle (a) açık olmaktan ziyade örtüktür; (b) gönüllünün gönüllülük deneyimi öncesinde ve sırasında yaşadığı deneyimlerle şekillenebilir ve (c) tüm gönüllüler için standart olmak yerine her gönüllü için benzersiz olabilir (Stirling vd., 2011). Bu çerçevede psikolojik sözleşme, işlemsel ve ilişkisel olmak üzere iki boyuta sahiptir. İlişkisel boyutta, gönüllünün sosyal ve duygusal beklentilerini, gönüllü ile kuruluş arasındaki güven, istikrar ve aidiyet gibi soyut karşılıklılığı içermektedir. Dolayısıyla gönüllü-STK arasında karşılıklı sadakat, güven ve desteğe olan inancı merkezine almaktadır (Holmes, 2003; Warburton ve Stirling 2007). Daha çok görev odaklı olan işlemsel boyut ise,

gönüllü etkinlik herhangi bir maddi karşılık beklemeden gerçekleşse dahi, onun gerçekleşebilmesi için gerekli maddi/fiziksel koşullara dair beklentileri, gönüllü ile kuruluş arasında somut karşılıklığa dayalı unsurları kapsamaktadır (Kragt ve Holtrop, 2019:11-12). Bununla birlikte bir süreklilik olarak kavranabilecek bu iki boyut birbirine karşıt olmaktan ziyade etkileşimsel bir biçimde gönüllünün psikolojik sözleşmesine yön vermektedir (Cunningham, 2010: 701). Çalışmaların nispeten yaygınlığına işaret ettiği psikolojik sözleşmenin ihlali ise gönüllünün hissettiği sorumluluk duygusunun, bağlılık ve memnuniyetinin yanı sıra katılım motivasyonunun azalması ile ilişkilidir. İşlemsel sözleşme ihlali daha çok STK'nın gönüllünün maddi ve ölçülebilir somut beklentilerini karşılamaması durumunda ortaya çıkarken ilişkisel sözleşme ihlali, öznel yargı ve yorumlamalara daha açık olmakla birlikte temelde gönüllünün STK'ya bağlılığı ile ilgilidir (Robinson ve Rousseau, 1994).

Yöntem

Türkiye'de gönüllü çalışmaya engel oluşturan ve/veya onun devamlılığını zora sokan faktör ve süreçleri anlamayı amaçlayan bu çalışma, Türkiye'de gönüllülüğün durumu ve potansiyelini, Türkiye'nin özgün dinamikleri göz önüne alarak tespit etmeyi hedefleyen Türkiye Gönüllülük Araştırması (TGA)³'nin ilk ayağını oluşturan nitel araştırmanın yeniden değerlendirmesine dayanmaktadır. Türkiye'de gönüllülükle ilgili bilgi verme potansiyeli yüksek 10 grupta (STK yöneticileri, STK profesyonelleri, STK gönüllü koordinatörleri, akademisyenler, kamu bürokrasisinden temsilciler, yerel yönetim temsilcileri, uluslararası kuruluş temsilcileri, gönüllü inisiyatifi temsilcileri, formel gönüllülük deneyimi olanlar, formel gönüllülük deneyimi olmayanlar) 3 Mayıs 2021 ve 14 Haziran 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen 22 odak grup toplantısı üzerinden veri derlenmiştir.

Odak grup toplantılarının katılımcılarına, oluşturulan muhtemel katılımcı listesindeki isimlere e-posta ve telefon aracılığıyla davet gönderilerek ulaşılmıştır. Hem Covid-19 bulaş riskinin önüne geçme hem de farklı şehirlerde ikamet eden katılımcıları bir platformda buluşturma fırsatı vermesi nedeniyle toplantılar Zoom adlı dijital uygulama üzerinden çevrimiçi gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Her bir toplantıda, katılımcılara sorular yöneltilmeden önce araştırmanın amacı açıklanmış ve görüşmelerden elde edilen verilerin gizliliği garanti edilmiştir. Metin içinde katılımcıları tanımlayıcı bilgiler dışarıda bırakılmış ve ifadelerine yer verilen katılımcılar için takma isim kullanılmıştır. Çalışma için yapılan 2021/234 dosya numaralı, 576134 sayılı başvuruya İ.Ü. Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu onay vermiştir.

Formel gönüllülük deneyimi olan ve olmayanlarla 3'er kez, diğer gruplarla 2'ser kez olmak üzere ortalama 5-8 katılımcıyla gerçekleştirilen ve 2-3 saat süren odak grup toplantıları için 3 farklı moderasyon akışı TGA proje ekibinde yer alan alanında uzmanlığa sahip araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Geliştirilen akışta yer alan soruların uygunluğuna dair hem uzman görüşüne başvurulmuş hem de pilot çalışma yürütülmüştür. Formel gönüllülük deneyimi olanlara gönüllülük deneyim ve algıları, gönüllü olma nedenleri, gönüllülüğün kazanımları ve zorlukları temalarında açık uçlu sorular sorulmuştur. Formel gönüllülük deneyimi olmayanlara ise gönüllülük algıları, gönüllü olmama nedenleri ve gönüllü olma olasılıkları üzerine açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Diğer gruplar için tasarlanan moderasyon akışında Türkiye'de gönüllülüğün temel özellikleri; gönüllü olma ve olmama nedenleri, sivil toplum, kamu ve gönüllülük ilişkisi temalarında açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Odak grup toplantı kayıtları birebir çözümlendikten sonra elde edilen veriler Maxqda Nitel Veri Analiz Programı ile içerik analizine tabi tutulmuş, veri üzerinde açık kodlama yapılmıştır. STK-Gönüllü ilişkileri kapsamındaki beklenti ve sorun alanlarını anlamak üzere Türkiye'de gönüllüğe devam etme nedenleri, gönüllülükle ilgili sorunlar; gönüllü olmama ve gönüllülüğü bırakma nedenleri altında oluşan kodlar, ilişkisel sorunlar ve işlemsel sorunlar temaları altında değerlendirilmiştir.

Bulgular

Türkiye'de sivil toplumda gönüllü olan bireyler açısından gönüllülük faaliyetlerinin kazanımları arasında %88 oranında yeni insanlarla tanışmak ve kendini işe yarar hissetmek ilk sırada yer almaktadır. %82 oranıyla sürekli yeni şeyler öğrenmek ve %65 oranıyla toplumda saygı görmek ise onu takip etmektedir (Erdoğan vd., 2020). Ülkemizde formel gönüllülük oranlarının görece düşük düzeyine rağmen gösterdiği artış ivmesiyle birlikte düşünüldüğünde bu bulgular, gönüllüler için psikolojik sözleşmenin hem ilişkisel hem de işlemsel boyutta önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İlişkisel sorunlar

Aidiyet, bireyin belirli bir kuruluşla ve kuruluşun hedefleriyle özdeşleşme derecesi ve kuruluşun bir üyesi olarak kalma isteği olarak tanımlanabilir (Kragt ve Holtrop, 2019: 12). Gönüllülük bağlamında ise aidiyet katkı sunulan STK ile ilgili algılanan değer uyumu, etkinlik gösterdiği alanı önemseme ve bu alanda ekstra çaba gösterme istekliliği tarafından yönlendirilmektedir (Mercurio, 2015). Aynı zamanda gönüllünün özgür iradesiyle seçmiş olduğu faaliyetten aldığı tatmin duygusuna duyduğu bağlılık ile ilişkilidir (Salancik, 1977). Üniversite öğrencisi Elif (formel gönüllülük deneyimi olanlar), Türkiye'de gönüllülüğe devam etme

³ Türkiye Gönüllülük Araştırması, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi işbirliğinde Mayıs-Aralık 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Keşfedici sıralı desene sahip araştırmanın ilk ayağında Türkiye'de gönüllülüğün nasıl anlaşıldığı, bu alanda faaliyet gösteren kişi ve kurumların gönüllülükle ilgili düşünce ve deneyimlerinin neler olduğu, Türkiye'de gönüllülükle ilgili önemli hususların keşfi için odak grup toplantılarına dayanan nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci ayağında ise nitel araştırma bulgularından ve ilgili literatürden yola çıkılarak geliştirilen anket aracı, tarama desenine sahip nicel araştırma kapsamında ulusal temsil kabiliyetine sahip bir örnekleme uygulanmıştır.

nedenlerini değerlendirirken söz konusu uyum, katılım, bağlılık duygularını içeren aidiyetin oluşmasında STK ile gönüllü arasında samimiyete dayalı bir karşılıklığın önemine, çevre alanında etkinlik gösteren kamu yararına dernek statüsündeki bir STK’daki gönüllülük tecrübesi üzerinden işaret etmiştir:

“Beni çok sevdiler. Ben de onları çok sevdim. Beni sıcak karşılamaları, beni sarıp sarmalamaları, bana yaklaşımları ya da oradaki arkadaşlıklarım. . . Uzak görmüyorum onları. Kendim gerçekten gündelik hayatta konuştuğum insanlar olarak görüyorum. Gerçekten samimi, dost olarak görebildiğim kişiler onlar.”

Elif’in anlatısındaki ‘samimi karşılıklılık’ vurgusu, Alfes vd. (2016)’nin gönüllü katılımın aracılık ettiği örgütsel destek algısı ve gönüllü kalma niyeti arasındaki pozitif ilişkiyi örneklendirmektedir. Ücretli çalışmadan farklı olarak gönüllülüğe örgütsel desteğin değerlendirilmesi en başta kurum tarafından önemsenme (Farmer ve Fedor 1999: 355), karar mekanizmalarına katılım (Studer, 2016; Nencini vd, 2016), ve yöneticilerden memnuniyet (Kim vd. 2007) faktörlerinden etkilenmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de STK’ların %72,3’ünde erkek üyelerin ağırlıkta olması, yöneticiler arasında bu oranın %86’ya çıkması ve yöneticilerin yarıya yakınının (%43) 50 ve üzeri yaşta olması (YADA, 2015) gönüllüye sunulan örgütsel destekle ilgili bazı sorunlara işaret etmektedir. Nitekim birçok odak grup toplantısında (STK profesyonelleri, STK gönüllü koordinatörleri, yerel yönetim temsilcileri, gönüllü inisiyatif temsilcileri, formel gönüllülük deneyimi olanlar, akademisyenler) katılımcılar, “STK’lara katılımı sağlamak için gönüllüye güven duymak ve gönüllüye yetki vererek onu motive etmek çok önemli. Ne yazık ki pek çok dernek, vakıf. . . bu anlayışı benimsemediği için katılımcılığı engelliyoruz, çoğalmasını sağlayamıyoruz.” (Burçin, STK profesyoneli) ifadesinde olduğu gibi STK’ların organizasyonel yapısının bir STK çatısı altında gönüllü olmaya mesafe konulmasına neden olduğuna işaret etmiştir. Bu kapsamda gönüllünün esas bileşen olarak kabul edildiği çalışmaların olmaması (Hakan, STK profesyoneli) ve gönüllüye beklediği değerlerin verilmemesi (Vehbi, yerel yönetim temsilcisi), gönüllülüğü bırakma nedenleri arasında zikredilmiştir. 2015 yılında bir üniversite öğrencisiyken arkadaşlarıyla çocukları hedefleyen bir dayanışma ağı kuran Esra ise (gönüllü inisiyatif temsilcisi), STK çatısı altında gönüllüye atfedilen “silik” konumun olumsuz etkisini şu şekilde değerlendirmiştir:

“Birçoğunda gönüllünün hiçbir şekilde ismi yok, adı yok. Yani sadece vakıf ne ise o vakfın bayrağı var, o vakfın rozeti var. Gönüllülerin hepsi ortak yelek giyerler. Sadece o damgayı taşırlar o kadar ve bu gönüllünün orada insanı bireysel fonksiyonunun hiçbir şekilde olmaması soğutuyor.”

Esra’nın da işaret ettiği üzere gönüllüler, duygusal ve ilişkisel ihtiyaçlara değer vermekte, gönüllüyü takdir eden ilgili bir yönetim anlayışı istemektedir (Stirling vd., 2011: 324). STK’larda gönüllünün inisiyatif alabileceği ve onun katkısının karşılık gördüğünü gözlemleyebileceği bir yapının bulunmayışı (Akşit vd., 2002: 307) gönüllünün STK’ya aidiyet kurmasını sınırlandırıcı etki göstermekte, dolayısıyla ilişkisel boyutta psikolojik sözleşmesinin oluşmasını engellemekte veya ihlaline neden olmaktadır. Üstelik bu etki gönüllünün “sosyalleşme” deneyiminden de etkilenmektedir. Gönüllü ilk etapta kendini kuruluşla özdeşleştirebilse dahi örgütsel kültür ve değerleri ile kurulan ilişki süreci içerisinde psikolojik sözleşmenin katılmasına neden olabilmektedir (Kappelides, 2017). Zira örgütsel sosyalleşme, sosyal ipuçları ve bilgilerin toplanarak yeni bir ortamı anlamlandırma sürecini ifade etmektedir (Studer, 2016: 691). Olumlu bir sosyalleşme deneyimi, gönüllülüğe daha fazla zaman ayırma (Farmer and Fedor, 1999), daha iyi iş çıkarma (Rogelberg vd., 2010), devam etme niyeti ve aidiyet duygusu ile kendini dışa vururken (Alfes vd., 2016; Nencini vd. 2016), olumsuz bir sosyalleşme deneyimi, tam tersi yönde etki gösterebilmektedir.

Esasında STK’larda gönüllü ile ilgilenecek ve gönüllülerin koordinasyonu sorumluluğunu üstlenen bir “gönüllü koordinatörü”nün bulunması bunu engelleyebilecek en önemli yollardan biridir (Güder, 2009: 7). Ancak Türkiye’de tüm STK’lar içerisinde gönüllü koordinatörü istihdam etme oranı %11,7’dir (YADA, 2015). “STK’larda gönüllülük ve gönüllülük politikaları” raporu (TÜSEV, 2013) ise STK’larda gönüllü yönetiminden sorumlu bir departman veya koordinatör bulunsa dahi mali kısıtlılıklar nedeniyle bu kişinin de STK bünyesinde görev alan başka bir gönüllü olduğuna işaret etmektedir. 2018 yılında ihtiyaç sahibi öğrencilere dijital ortamda eğitim desteği sunmak üzere üniversite arkadaşlarıyla bir gönüllü platformu kuran Ahmet (gönüllü inisiyatif temsilcisi) de söz konusu eksikliğe değinerek, Türkiye’de kendi kaynakları oturmuş STK’ların gönüllü koordinasyonunda profesyonel bir yaklaşım geliştirebildiğini, ancak pek çok STK’nın henüz bunu başaramadığını ve bunun da gönüllü ile ilişkilere olumsuz yansıdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda odak grup toplantılarında (gönüllü inisiyatif temsilcileri, STK profesyonelleri, yerel yönetim temsilcileri) STK’larda gönüllü ile ilgilenecek profesyonel bir muhatabın olmaması ve olsa dahi bu kişi(ler)nin kucaklayıcı bir tavra sahip olmamasının, yönetsel düzeyde “tanınmama”nın olumsuz etkisine benzer bir etki üretebildiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda İstanbul’da bir ilçe belediyesinde 10 yıldır yönetici olarak çalışan Hasan (yerel yönetim temsilcisi) gönüllülerle çalışan ekiplerin de gönüllülük ruhuna sahip olmasının gereğine işaret ederken, eğitim alanında etkinlik gösteren bir STK’ya 11 yıldır hem profesyonel hem de gönüllü olarak katkı sunan Füsün (STK gönüllü koordinatörü), Türkiye’de sivil toplumda gönüllülükle ilgili sorunlar nelerdir sorusuna cevap verirken söz konusu ruhun kurumsal düzen açısından önemine değinmiştir:

“Düşünün, çevre alanında çalışan bir STK’da siz bir profesyonel olarak çalışıyorsunuz. Sahada gönüllülük faaliyetleri de yürütülüyor. Ama sizin hiç gönüllülük tecrübeniz yok. Profesyonel olarak orada çalışıyorsunuz, ama kendi özel zamanınızdan o kuruma gönüllü olarak katkıda bulunmuyorsunuz. Bu çok büyük bir ikilem bence. Çünkü STK’lar içerisindeki bütün çalışanlara bu gönüllülük ruhunun yansımaları gerektiğini düşünen bir insanım. Aksi takdirde o farkındalığı yaratamıyorsunuz. . . Bir yerden sonra kurum içerisinde de sıkıntılar çıkabiliyor.”

Fusun'un bahsettiği gönüllülüğe dair farkındalık eksikliği, aynı zamanda ona atfedilen sorumlulukların tasarlanmasında da gün yüzüne çıkmaktadır. Pek çok odak grup toplantısında (STK gönüllü koordinatörleri, STK yöneticileri, STK profesyonelleri, uluslararası kuruluş temsilcileri, akademisyenler, yerel yönetim temsilcileri, gönüllü inisiyatif temsilcileri, gönüllüler) bazı STK'larda gönüllünün angarya sorumluluklarla meşgul edildiği vurgulanmıştır. Örneğin lisans eğitimi sırasında profesyonel olarak çalıştığı gençlik alanındaki bir STK'da üniversite öğrencilerine tercih rehberliği yaparak gönüllü katkı sunmaya devam ettiğini belirten Adem (STK gönüllü koordinatörü) "bizim gönüllülük anlayışımızda gönüllü her işe gönüllü, yani ben buraya gönüllü olarak geldiğimde buranın tüm işlerini yapmaya gönüllüyüm şeklindeki anlayış, aslında gönüllüleri STK'lardan uzaklaştırıyor ve yeni gelenlerin de belki bir noktada önünü kesiyor" ifadesiyle gönüllünün ucuz/ücretsiz iş gücü olarak değerlendirilmesinin gönüllülükte devam etmeme kararına yol açtığını vurgulamıştır. 2006 yılında sivil toplumda gönüllülüğe, 2011 yılında ise profesyonel çalışmaya başlayan ve halen sosyal sorumluluk projeleri ile gençleri hedefleyen bir STK'da gönüllü çalışmalar direktörü olarak çalışan Baha (STK gönüllü koordinatörü) ise Türkiye'de gönüllü olmama nedenleri arasında zikrettiği bu durumu gönüllünün STK'ya aidiyet geliştirmesi, gönüllü motivasyonlarının korunması ve gönüllülüğün sürekliliğinin sağlanması önünde engel olarak değerlendirmiştir:

"Gönüllüye hiç hareket alanı vermemek, gönüllüye sadece bir takım teknik işler yıkmak ve onun altında ben kendime bir şey katmıyorum ki dedirtmek o cayma, ben gönüllü olmuyorum deme nedenlerinden biri olabilir."

Bazı odak grup toplantılarında (STK profesyonelleri, gönüllü inisiyatif temsilcileri, akademisyenler) gönüllüye verilen angarya işlerin bir noktadan sonra zorunluluk olarak gönüllüye dayatılabildiğine dikkat çekilmiştir. Sivil toplum haberciliği yapan bir gönüllü oluşuma farklı gönüllülük çalışmalarını görünür kılarak katkı sunan üniversite öğrencisi Deniz (gönüllü inisiyatif temsilcisi), bu durumu "gönüllü olup kurumsal düzeyde yaptıkları gönüllülükte ya da bireysel olarak destek verip sömürüldüğünü fark ederek vazgeçen insanlar da biliyorum. Yani orada sizin ne yapmak istediğiniz ve nasıl bir muamele ya da nasıl bir ortamla karşılaştığınız tamamen o dinamikleri değiştirebiliyor" şeklinde dile getirmiştir. Üniversite gençliği ve gönüllülük alanında akademik çalışmaları olan Yunus (akademisyen) ise bu durumu suistimal olarak nitelendirerek, Türkiye'de gönüllülüğü bırakma nedenleri arasında değerlendirmiştir:

"STK'da çalışan ya da ne diyelim oraya bir gününü iki gününü ayıran veya henüz işe başlamadıysa sürekli gönüllülük yapan insanlar olduğunu görüyoruz, henüz profesyonel bir işi olmayıp bir STK'ya sürekli devam eden gençler de olabilir, yani belki üç ay beş ay altı ayı da geçti bir yıl bile çalışabilir. Artık bu gönüllülüğün çıkıyor başka bir şeye dönüşüyor yani orada. . . bir emek sömürüsüne dönüşüyor ve gençler suistimal edildiklerini düşünüyor olabilirler."

Diğer deyişle STK'ların gönüllünün beklentilerinin dışında taleplerde bulunması ve gönüllüye beklentisinin altında sorumluluklar vermesi, dolayısıyla gönüllünün dahil olduğu etkinlik/projede "tanınmaması" ilişkisel boyutta psikolojik sözleşmesinin ihlaline neden olmakta, böylece STK'ya aidiyet geliştirmesini engellemektedir (Hustinx, 2010: 249), Gönüllüye tanımlanan yetkilerin süreç içerisinde sabit kalmasının, kazandığı tecrübe ile gönüllünün yetki alanının genişletilmemesinin ve onu taltif edecek görev güncellemelerinin gerçekleşmemesinin de bu kapsamda değerlendirilebileceğini, çevre ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik etkinlik gösteren bir STK'ya 3 yıldır gönüllü katkı sunan ve aynı zamanda bir gönüllü oluşumun kuruculuğunda da üstlenen Faruk (formel gönüllülük deneyimi olanlar), kendi gönüllülük tecrübesine dayanarak aktarmıştır:

"Belki de beni bu çemberin içinde tutan şey süreci bir bayrak yarışı olarak görmektir. Yani ben katılımcıdan düzenlemeciye dönmeydim muhtemelen bu kadar bu çemberin içinde kalmazdım. Çünkü derdim ki burada bir eşitlik yok, fırsat eşitliği yok. . . Yani katılmak tatmin etmeyebilir bir saatten sonra. . . Karşı tarafta bir geçerliliği olduğunu görmek, aynı fırsatın sana verilebileceğini bilmek, senin de başkalarına vermen bu sistemi besliyor. Bu gerçekleşmiyorsa vazgeçiyorsun."

Dolayısıyla Türkiye'de STK'lar ve gönüllü ilişkileri kapsamındaki ilişkisel sorunlar daha çok STK'ların organizasyonel yapısına bağlı olarak gönüllünün katkı sunduğu faaliyet ve/veya proje kapsamında yönetim sürecine dahil edilmemesi, o sürecin paydaşı olarak kabul edilmemesi ve sunduğu katkıya gerekli değer verilmemesine yoğunlaşmaktadır. Tüm bunlar bir araya geldiğinde ise gönüllünün psikolojik sözleşmesinin ilişkisel boyutunda destek verdiği STK ile aidiyet geliştirmesine dair aksaklıklara işaret etmektedir.

İşlemsel sorunlar

Türkiye'de sivil toplumun artan etkinliği ve devletin teşvikiyle sivil toplumda gönüllülüğün artan önemi, STK'lar ve gönüllüler arasında gelişen iş birliğinin yönetimi için gönüllü yönetimi yapılanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. STK'ların insan kaynağı ve iş planlamalarını daha etkin bir şekilde gerçekleştirmelerini ve gönüllü ile çalışma kapasitelerini sürdürülebilir kılmalarını sağlayan bu yapılanma, gönüllülerin zaman ve yetkinliklerini daha etkili kanalize ederek toplumsal değer üretimini de kolaylaştırmaktadır (GYD Faaliyet Raporu, 2020: 203). Ancak, gönüllüye verilecek görevin planlanması; gönüllünün işe alınması; seçilmesi; oryantasyonu; eğitim, izleme ve yönlendirmeye desteklenmesi; performansının takibi ve takdir edilmesi üzerine kurulu gönüllü yönetimin

(Cuskelly vd., 2006:146) Türkiye’de STK’lar tarafından sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi ile ilgili gönüllünün psikolojik sözleşmesinin işlemsel boyutunda yer alan sorunlardan bahsetmek mümkündür. Bu sorunlardan ilki, STK’ların kendilerine başvuruda bulunan gönüllü ile iletişime geçme ve irtibat kurması ile ilgili aksaklıklardır. Bu aksaklıkların bireylerin gönüllülük eko-sistemine dahil olmasına engel oluşturmanın yanında STK’lara karşı olumsuz bir algının ortaya çıkmasına neden olduğunu, üniversite öğrencisiken kulüp etkinlikleriyle başladığı gönüllülüğe eğitim ve çevre alanında farklı STK’lara katkı sunarak devam eden ve aynı zamanda bir STK profesyoneli olan Esmâ (formel gönüllülük deneyimi olanlar) şu şekilde dile getirmiştir:

“Gönüllü olun diye web sitesini kuruyor. Gönüllü olabilirsiniz, başvuru formu dolduruyorsun, ondan sonra ses yok. Neredesin? Ben onları uzaya mı gönderdim yani? ...o noktada insanlar da şey diyor ‘Aldı bilgilerimizi gitti artık bize şimdi sadece bağış mesajı atar’ diyor.” (Esmâ)

Oysaki gönüllü kazanmanın ilk koşulunu bir işe alım stratejisi olarak etkili iletişimin kullanılması oluşturmaktadır (Einof, 2008). Potansiyel gönüllüyle etkili iletişim kapsamında STK’ların farklı platformlar üzerinde tanıtım ve başvuru mekanizmaları oluşturması, bu mekanizmalar üzerinden kendi misyon ve vizyonlarını tanıtan mesajları, bunları etkin ve verimli kullanımları gönüllünün psikolojik sözleşmesini şekillendirici bir güce sahiptir (Kappediles, 2017: 83; Ralston vd., 2004). Gönüllü ile irtibatın ilk noktasından itibaren profesyonel bir dikkatin gerekliliğine işaret eden Esmâ’nın anlattığı ise Türkiye’de bunun henüz yeterli düzeyde olmadığını altını çizmektedir. Birçok odak grup toplantısında (STK profesyonelleri, STK gönüllü koordinatörleri, yerel yönetim temsilcileri, akademisyenler, gönüllü inisiyatif temsilcileri, formel gönüllülük deneyimi olanlar) bu eksiklik, sadece ilk irtibatla ilgili olarak değil, gönüllü ile STK arasındaki ilişkinin geneli ile ilgili bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Örneğin sivil toplumda gönüllülükle ilgili sorunları tartışırken, 2010 yılında çevrenin korunması, insan hakları ve yoksullukla mücadele alanında etkinlik gösteren bir STK’nın kuruculuğunu üstlenen ve halen aynı STK’da direktör olarak çalışan Emre (STK profesyoneli), etkinliklerinin erimine bakılmaksızın pek çok STK’nın gönüllü yönetimini ‘el yordamı’yla gerçekleştirdiğinin altını çizmiştir. Eğitim alanında etkinlik gösteren bir STK’da yönetim kurulu başkanlığı yapmış olan ve halen farklı STK’lara gönüllü katkı sunan Hayal (formel gönüllü deneyimi olanlar) ise bu yaklaşımın gönüllü kaybına neden olduğunu vurgulamıştır. Sivil toplumla ilgili akademik çalışmaları olan Selim (akademisyen) ise kendi gönüllülük deneyimine atıfta etkin bir gönüllü yönetim programının yokluğundan kaynaklanan düzensizliğin emek sömürüsü doğurduğundan bahsetmiştir. Diğer bir ifadeyle STK-gönüllü ilişkisinde profesyonel bir yaklaşımın eksikliği Türkiye’de gönüllülüğü bırakma nedenleri arasında yer almaktadır. Bu eksiklik en başta çoğu STK’da gönüllünün hak ve sorumluluklarını belirten, dolayısıyla STK ve gönüllü arasında ilişki ve iş birliğinin nasıl gelişeceğini açıklayan bir çerçevenin bulunmaması ile bağlantılıdır. Bir büyük şehir belediyesinde 2012 yılından beri gençler, kadın, engelli ve çocuklarla ilgili gönüllü çalışmaların yürütülmesinden sorumlu olan Aysel (yerel yönetim temsilcileri) bu eksikliğin gönüllü ile kurum ilişkisine yansımaları aktarmıştır:

“Öncelikli olarak gönüllülüğün sınırlarını çizmemiz gerekir. Bir kişi bize gönüllü geldiğinde ne zaman gelecek, hangi işleri yapacak, biz o kişiyi gönüllülüğe hazırlamak için hangi eğitimlerden, hangi oryantasyonlardan geçireceğiz. Kişi bize geldiğinde ona hem sosyolojik olarak hem eğitim olarak hem de işte ulaşım kartı ve benzeri gibi hangi imkanları sunacağız. Bütün bunları genel olarak söylüyorum tabii bütün kurumlar için geçerli değil ama bu çerçeveyi çizemiyoruz. Bu çerçeveyi çizemediğimiz için gönüllü bize geliyor birtakım beklentileri var çok haklı olarak, ama biz bunları karşılayamadığımız ya da en başında konuşamadığımız için zamanla hem gönüllünün kendisi için hem de o süreci koordine eden kişi için krizlere neden olmaya başlıyor.”

Gençlik alanındaki bir STK’da gönüllülük esasıyla gönüllü koordinatörlüğü görevini yerine getiren Âdem (STK gönüllü koordinatörü) ise bu eksikliğin sürdürülebilir gönüllülük önündeki önemli sorunlardan biri olduğunu ve bu sorunun gönüllüden değil, STK’lardan kaynaklandığını “herkes suçu gönüllüye atıyor, diyorlar ki bizde çok düzensiz bir gönüllülük var, gönüllülerimizin sürdürülebilirliğinde problem var. Yani gönüllülerde sorun yok ki kurumlarda problem var, ona düzenli bir alan açmanız gerekiyor” şeklinde ifade etmiştir.

Gönüllü yönetimin etkinliğini ve gönüllülüğe devam etme niyetini açıklamada tutarlı bir görev tanımına sahip olmak tek başına yeterli değilse de (Hager ve Brudney, 2004; Rogelberg vd., 2010; Stirling vd., 2011; Studer, 2016), çalışmalar görev belirsizliğinin tükenmişlik ve daha düşük aidiyet duygusuna (Nelson vd., 1995) ve daha fazla gönüllülüğü bırakma niyetine (Allen ve Mueller, 2013) yol açtığına işaret etmekte, görev ve kurumsal hedeflerin anlaşılmasının gönüllülüğe devam etme niyetini arttırdığını (Hidalgo ve Moreno, 2009) ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle gönüllünün gerektiğinde başvurabileceği destek kaynakları, güvenlik prosedürleri, görevinin kapsam ve sınırları, görevi süresince sahip olduğu haklar ve kendisine sağlanacak destek hakkında bilgileri ona sunması beklenen (Yurttagüler ve Akyüz, 2006: 57) görev tanımı, gönüllünün psikolojik sözleşmesinin devamlılığını sağlamaktadır. Üstelik günümüzde gönüllüler nerede, nasıl ve neden gönüllü olduklarına ilişkin karar verme ve mevcut becerileri kullanma konularında özerklik talep etmekte, gönüllülük deneyiminden elde edilen kişisel ödül ve faydalara daha fazla önem atfetmekte ve kurumsal yapılardan çok amaç ve sonuçlara bağlılık duymaktadır (Hustinx ve Lammertyn, 2003). Bu özellikleri göz önünde bulundurduğumuzda gönüllünün katkı sunabileceğini düşündüğü fırsatlara erişme beklentisinin karşılanmaması ve STK’nın gönüllüye rol açıklığı sağlamaması, güven ilişkisinin ve psikolojik sözleşmenin oluşmasını/gelişmesini engellemektedir (Pearce, 1993). Bu bağlamda İstanbul’da bir ilçe belediyesinde kadın, engelli, göçmen ve yaşlı alanlarında farklı

projelerin koordinasyonunu üstlenen Elif (yerel yönetim temsilcisi), Türkiye’de gönüllü olmama nedenleri arasında gönüllünün ilgisi doğrultusunda tanımlı ve açıkça belirlenmiş görevlerin tahsisi ile ilgili eksikliği dile getirmiştir:

“Bir gönüllü gelsin ve ben bu işi yapmak istiyorum (desin), çatır çatır bir program yok önünde. Şuraya yönlendireyim, bunu yapsın, bir platform oluşturulsun, yapacağı şeyler belli olsun yani öyle bir sistem yok ne yazık ki.”

Diğer taraftan bugün STK’lar toplumun sosyal ve demografik yapısındaki değişmelerle bağlantılı olarak gönüllüleri elde tutma konusunda başka zorluklarla karşı karşıyadır (Taylor vd. 2006). “Geleneksel” anlamıyla gönüllülük, uzun vadeli ve üyeliğe dayalı taahhüt gerektiren bir etkinlik tarzını ifade etse de günümüzde gönüllü katkının biçimi, içeriği ve taahhüt edilen zaman konusunda esneklik beklentisi bulunmaktadır (Rehberg, 2005: 109). Nitekim özerklik ve esnek bir program, gönüllülüğe devam etme niyetini öngören önemli iş tasarımı özellikleri olarak öne çıkmaktadır (Wisner vd., 2005). Odak grup toplantılarında (akademisyenler, formel gönüllülük deneyimi olanlar, formel gönüllülük deneyimi olmayanlar) da özellikle zaman kısıtlılığını aşmaya yardımcı olacak iş tasarımlarının oluşturulmasının ve gönüllü çalışmanın beraberinde getirdiği ulaşım, yemek vb. masrafların karşılanması (Sundeen, Raskoff ve Garcia, 2007; Hyde ve Knowles, 2013; Kappelides, 2017) gönüllülüğe devamlılığı sağlamadaki öneminden bahsedilmiştir. Örneğin, daha önce farklı vakıflara gönüllü katkı sunmuş olan ve halen sokak hayvanlarına yönelik çalışmalar yürüten bir toplulukta gönüllülüğe devam eden Utku (formel gönüllü deneyimi olanlar), Türkiye’de sivil toplumda gönüllülükle ilgili sorunları ele alırken gönüllülüğe zaman ayırmanın zorluğunu “Bugün insanın minimum 8 saat çalışması gerekiyor ve bunun haricinde gönüllü olarak herhangi bir vakıfta, dernekte rol almak gerçekten çok zor. . . günün 10 saatini bir mesleğe adıyorsunuz ve kalan kısımda uyku- aile düzeni olduğu için gönüllülüğe çok az zaman kalıyor” şeklinde ifade etmiştir. Çevre alanında etkinlik gösteren bir STK’da 5 yıl gönüllü olarak çalıştıktan sonra profesyonel çalışmaya başlayan ve aynı zamanda evsizlik alanında etkin bir STK’da gönüllülüğe devam eden Taner (formel gönüllülük deneyimi olanlar) ise “kendime vakit ayıramadığım zaman gönüllülüğü sorgulamaya başlıyorum. . . Bu kadar uğraşmak zorunda değilim aslında hatta bu kadar da uğraşmamalıyım noktasına geliyorum” diyerek zaman kısıtlılığının gönüllü olma ve gönüllülüğe devam etme istekliliği üzerindeki olumsuz etkisinin altını çizmiştir.

Çalışmanın organizasyonunda gönüllü beklentilerinin gözetilmesinin yanında gönüllüye gerçekleştireceği etkinlik için gerekli eğitim, izleme ve yönlendirmenin sunulması da etkili gönüllü yönetiminin unsurlarından biridir (Baldwin Grossman ve Furano, 2002). Çalışmalar, oryantasyon ve eğitimin daha yüksek gönüllü devamlılığı (Hager ve Brudney, 2004; Wisner vd., 2005; Hidalgo ve Moreno, 2009), daha fazla gönüllü çalışma saati (Farmer and Fedor, 1999) ve daha yüksek kalitede gönüllü çalışma (Rogelberg et al, 2010) ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ancak, Türkiye’de STK’ların ekseri yeterli bir gönüllü yönetim yapılanmasının olmaması gönüllünün eğitim, izleme ve yönlendirme ile desteklenmesi konusunda da aksaklıklar ortaya çıkarmaktadır. Oysaki Türkiye’de en fazla insani yardım (%17,93) alanında sivil örgütlenme gerçekleşmekte ve gönüllü etkinlikler en çok dezavantajlı grupları hedeflemektedir (STGİM İstatistikleri, 2023). “STK’larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları” raporu (2013) ise görüşülen STK’ların %83’ünün gönüllüyü faaliyetlerine dahil etmeden önce bir oryantasyon ve eğitim sürecinden geçirdiklerini dile getirmektedir. Ancak bazı STK’ların gönüllüleri belirli bir süre için ofis faaliyetlerinde görevlendirmeyi oryantasyon olarak değerlendirdiği, bazı STK’ların ise eğitim ve oryantasyon başlığı altında gönüllüleri kurum ya da çalışacakları ilgili birim hakkında bilgilendirmekle yetindiği vurgulanmaktadır. Odak grup toplantılarında (formel gönüllülük deneyimi olanlar, akademisyenler, gönüllü inisiyatifi temsilcisi) bu kapsamdaki eksikliğin özellikle dezavantajlı gruplarla çalışan gönüllülerin sahaya yaklaşımla ilgili yeterli bilgi ve farkındalık geliştirmelerine engel olduğu üzerinde durulmuştur. Örneğin 2010 yılından beri göçmenlerle ilgilenen, son 5 yıldır da evsizlik alanında etkinlik gösteren bir gönüllü inisiyatif temsilcisi Mehmet, Türkiye’de gönüllülüğü bırakma nedenlerinden bahsederken söz konusu eksikliğin ‘gönüllü yorgunluğu’ oluşturarak, yani psikolojik sözleşmesinin ihlaline yol açarak gönüllülüğe devam etmeme kararına yol açtığı altını çizmiştir:

“Sürekliliğinin sağlanmadığı noktada fazlalıkla çok yoğun bir şekilde iç içe geçen yoksul – gönüllülük ilişkisi insanda zaman zaman, bir sıkıntı, bir bıkkınlık, bunalma hali bırakabiliyor...gönüllülüğten belki bu yönüyle bir kopuş söz konusu olabilir.”

Gönüllüyle ortak çalışma ve gönüllüye verilen işin takibi de STK-gönüllü ilişkisinde önem taşımaktadır (Hager ve Brudney, 2014). Esasında STK’ın sunduğu izleme, yönlendirme ve desteğe dair olumlu algıya sahip gönüllüler, gönüllülüğe daha fazla vakit ayırmaktadır ve daha fazla gönüllülüğe devam etme eğilimine sahiptir (Farmer ve Fedor, 1999; Kim vd, 2007; Hidalgo ve Moreno, 2009; Studer, 2016; Alfes vd., 2016). Ortak çalışma ve gönüllüye verilen işin takibinin yeterli olmadığı durumlar ise gönüllünün gösterdiği emeği “boşa çıkararak” gönüllülükte devamlılığı sekteye uğratabilmektedir. 17 yıl eğitim alanında etkinlik gösteren farklı STK’larda farklı kademelerde profesyonel kariyerini devam ettiren ve insan kaynakları alanında uzmanlığa sahip Serap, kendisinden gönüllü destek isteyen STK’nın ilgili işte aynı hızda yol almamasının yarattığı hayal kırıklığını gönüllülüğü bırakma nedenlerini tartışırken aktarmıştır:

“Bir STK bana geldi dedi ki, seçme yerleştirme konusunda bizim çok fazla zamanımız yok, siz ilanların hazırlanması, yaygınlaştırılması, ilk görüşmelerin yapılması konusunda bize yardımcı olabilir misiniz? Aman ne güzel dedim, tabii ki olurum. Yaklaşık bir altı pozisyonla ilgili ilana çıktık, yaygınlaştırdık, kişileri buldum, görüşmeleri yaptım ve iyi adaylara ulaştım. Ama maalesef sonradan öğrendim ki meğer bu pozisyonlar

daha o sivil toplum örgütünün yönetimi tarafından onaylanmamış ve adaylar sürekli bana dönüp ne oldu diye soruyorlar. Ben soruyorum, hala yönetimden bir yanıt gelmedi. Dolayısıyla da dedim ki bunu bana söyleseydiniz, ben de size derdim ki onaylanmamış bir pozisyonla ilgili ben niye görüşme yapıyorum? Gerçekten bazen yaptıkları şeyin boşa gittiğini gördüklerinde de gönüllülüğe devam etmeyebiliyorlar.”

Gönüllünün emeği bu şekilde karşılıksız bırakılmasa dahi performansı hakkında geri bildirimde bulunulmaması ve performansına göre ödüllendirilmemesi de gönüllü yönetiminin etkililiğini azaltan ve gönüllünün psikolojik sözleşmesinin ihlaline yol açan bir sorundur. Aslında değerlendirme mekanizması hem gönüllülerin kendilerini yetiştirmeye odaklanarak motivasyonlarını korumalarını ve başarılarını arttırmalarını sağlamakta hem de STK’nın hedeflenen işin ne derece başarıyla tamamlandığını görmesini ve gönüllü-STK ilişkisi tahlilini mümkün kılmaktadır (Güder, 2009: 17; Coşkun, 2006: 104-106). Çevre, gençlik, eğitim gibi alanlarda etkinlik gösteren farklı STK’larda 20 yıllık profesyonel bir kariyere sahip olan ve halen bir STK’da gönüllü projeleri direktörü olarak görev yapan Burçin (STK gönüllü koordinatörü), Türkiye’de birçok STK’nın gönüllü yönetimi ile ilgili eksikliklerinin gönüllülüğü bırakmaya neden olduğuna dikkat çekerek gönüllülükte sürdürülebilirliği sağlamada performans ölçümü ve geri bildirim öneminin açıklanmıştır:

“Benim bir gönüllülük programım mutlaka olmalı ama onun bir ölçme-değerlendirme mekanizması da olmalı. Çünkü gönüllü, ben ona bir şey sunamıyorsam, bir yerde hata yapıyorumdur ve gönüllü olmaktan vazgeçer. Çünkü gönüllüler performans ölçümlemesini beklerler. Çalışmalarının ne düzeyde olduğunu, neyi nasıl sergilediklerini, yani gönüllü sonucunu algılamak ister.”

Kısaca, STK-gönüllü ilişkileri çerçevesinde işlemsel sorunlar gönüllü yönetim sürecine odaklanmaktadır. Bu süreç dahilinde gönüllü ile ilk irtibatın kurulması ile ilgili aksaklıkların yanı sıra gönüllünün hak ve sorumluluklarının çerçevesini çizen bir yapılanmanın Türkiye’deki çoğu STK tarafından gerçekleştirilmemiş olması en önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu sorun ise gönüllünün beklenti, ilgi ve yeterlilikleri ile uyumlu iş tasarımlarının oluşturulamaması, gönüllüye verilen görevi yetkinlikle yerine getirebilmesi için gereken eğitim, izleme ve yönlendirmenin sunulmaması, gönüllü ile iş birliğinin sistematik bir şekilde gerçekleştirilememesi ve gönüllünün performansının değerlendirilip kendisine geri dönüş yapılmaması sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Sonuç

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de devletin de teşvikiyle sivil toplumun kurumsal yapısı güçlenmiş ve sivil toplumda gönüllülük için elverişli bir ortam oluşmuştur. Her ne kadar Türkiye’de, bir STK çatısı altında gerçekleşen gönüllü etkinlikleri ifade eden formel gönüllülük oranları, herhangi bir kurum/kuruluşa ihtiyaç olmaksızın gerçekleşen enformel gönüllülük oranlarına nazaran daha düşük seviyede seyretse de yıllara göre faal dernek sayısı ve formel gönüllülük oranları artmıştır. Bu durum, STK-gönüllü ilişkilerinin ve bu ilişkilerin yönetiminin zaman içinde önem kazandığına işaret etmektedir. Bu çalışma da söz konusu önemden yola çıkarak Türkiye’de STK ve gönüllü ilişkileri çerçevesindeki sorun alanlarına odaklanmakta, gönüllü beklentileri ile gönüllülük deneyimi arasındaki bağlantıyı açıklamak için ilişkisel ve işlemsel olmak üzere iki boyuta sahip psikolojik sözleşme kavramından faydalanmaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre ilişkisel boyutta Türkiye’de gönüllülerin STK’lara aidiyet geliştirmeleri ile ilgili sorunlar bulunmaktadır. Gönüllü katkı sunulacak STK’ya aidiyet ve onunla özdeşleşme, ilk temastan itibaren başlamakta ve hatta bazen gönüllülüğe başlamadan önce de oluşabilmektedir. Ancak kurum içi etkileşimler söz konusu aidiyetin gelişmesinde temel önemdedir. Türkiye’de STK’ların organizasyonel yapıları içerisinde gönüllünün çoğunlukla bir paydaş olarak tanınmaması ve buna bağlı olarak beklentilerinin dışında veya altında sorumluluklar verilmesi gönüllünün destek verdiği STK ile aidiyet kurmasını zorlaştırıyor, psikolojik sözleşmenin gelişmesini engelliyor gözükmektedir. İşlemsel boyutta Türkiye’de STK-gönüllü ilişkilerindeki sorunlar ve psikolojik sözleşme ihlalleri ise STK’ların gönüllü yönetim sürecinde gönüllü ile ilk irtibatın kurulması, hak ve sorumluluklarının çerçevesinin belirlenmesi, gönüllüye beklenti, ilgi ve yeterliliklerine göre alan açılması, aldığı sorumluluğu hakkıyla yerine getirebilmesi için gerekli eğitim, izleme ve yönlendirmenin sunulması, sistematik iş takibi ve iş birliğinin oluşturulması, gönüllü performansının değerlendirilmesi ile ilgili aksaklıklarla ilgilidir.

Gönüllülük alanında söz konusu sorun alanlarının tespiti ve bu sorunların altında yatan süreçlerin açığa çıkarılması, öncelikle hem psikolojik sözleşme ihlalinin önlemek hem de gönüllünün psikolojik sözleşmesine bağlılığını arttırmak için atılması gereken adımlara işaret ettiği için önemlidir. Nitekim gönüllü beklentilerini gözetmek STK’lara kendileri için belirlemiş oldukları hedeflere ulaşmalarında yardımcı olurken, gönüllülere ve daha geniş ölçekte topluma önemli faydalar sağlayacaktır. STK-gönüllü arasında destekleyici ve olumlu bir ilişki, gönüllülüğe devamlılığa katkı sunacak ve gönüllü katılımını sürdürebilir kılıp güvence altına alacaktır. Gönüllülerin psikolojik sözleşmesiyle uyumlu etkili gönüllü yönetim sistemleri veya süreçleri geliştirmek için öncelikle gönüllü beklentilerinin tespit edilmesi önem taşımaktadır. Üstelik tüm gönüllülerin aynı beklentilere sahip olmadığı, dolayısıyla psikolojik sözleşmelerinin aynı şekilde gelişmediği açıktır. Ayrıca psikolojik sözleşme, katkı sunulan STK’nın etkinlik gösterdiği alan, mevcut gönüllü kompozisyonu vb. değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Hager ve Brudney, 2015). Etkili bir gönüllü yönetimi, ancak bu değişkenleri dikkate alarak tasarlandığında önemli bir avantaj sağlayabilir. Tam da bu noktada

farklı sivil toplum alanlarında gönüllülere özgü psikolojik sözleşmenin bireysel niteliklerinin tespiti ve bu niteliklerin değişiminin analizi ileri araştırma konularını oluşturmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir

Etik Onay: Bu çalışmanın etik kurul onayı İstanbul Üniversitesi İ.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (Tarih: 17.02.2022; Sayı: 06) alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışma öncesinde tüm katılımcılardan sözlü bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from İstanbul University Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 11.11.2021; Number: 2021/234).

Informed Consent: Verbal informed consent was obtained from all participants before the study.

Yazarın ORCID ID'si / ORCID ID of the author

Zehra Zeynep SADIKOĞLU 0000-0003-0251-6652

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Allen, J. A., & Mueller, S. L. (2013). The revolving door: A closer look at major factors in volunteers' intention to quit. *Journal of Community Psychology, 41*(2), 139-155.
- Alfes, K., Shantz, A., & Bailey, C. (2016). Enhancing volunteer engagement to achieve desirable outcomes: what can non-profit employers do? *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 27*, 595-617.
- Akşit, B., Tabakoğlu, B. & Serdar, A. (2002). *Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*. Yayımlanmamış araştırma projesi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Araştırma Fonu Projeleri.
- Altan-Olcay, Ö. & İçduygu, A. (2012). Mapping civil society in the Middle East: The cases of Egypt, Lebanon and Turkey, *British Journal of Middle Eastern Studies, 39*(2), 157-179.
- Baldwin Grossman, J. & Furano, K. (2002). *Making The Most of Volunteers*. Public/Private Ventures. Erişim: <http://www.ppv.org>.
- Başpınar, A. (2022). Türkiye'de gönüllülük araştırmaları. M. Şentürk (eds.), *Dünyada Gönüllülük Araştırmaları içinde* (ss. 207-223). Ankara: Nobel Yayınları.
- Boxall, P. (1996). The strategic HRM debate and the resource-based view of the firm. *Human Resource Management Journal, 6*(3), 59-75.
- Boz, I. & Palaz, S. (2007). Factors Influencing the Motivation of Turkey's Community Volunteers, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 36*(4), 643-661.
- Calhoun, C. (2001). Civil Society/Public Sphere: History of the Concept (s). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, 1897-903*.
- Calhoun, C. (2011). Civil society and the public sphere. Michael Edwards (eds.) *The Oxford Handbook of Civil Society içinde* (ss. 311-323). NY: Oxford University Press.
- Charity Aid Foundation. (2022). *CAF World Giving Index: Ten years of giving Trends*. <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2022-publications/caf-world-giving-index-2022>
- Charity Aid Foundation (2010). *CAF World Giving Index 2010*. <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/worldgivingindex28092010print.pdf>
- Charity Aid Foundation (2018). *CAF World Giving Index 2018*. https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2018_report_webnopw_2379a_261018.pdf?sfvrsn=c28e9140_4
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J. & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach, *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1516-1530.
- Cnaan, R. A., Handy, F. & Wadsworth, M. (1996). Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 25*, 364-383.
- Coşkun, A. (2006). STK'ların stratejik performans yönetiminde yeni bir yaklaşım: Performans karnesi, *Sivil Toplum, 4* (15), 103-117.
- Cunningham, I. (2010). Drawing from a bottomless well? Exploring the resilience of value-based psychological contracts in voluntary organizations. *The International Journal of Human Resource Management, 21*(5), 699-719.
- Cuskelly, G., Taylor, T., Hoye, R., & Darcy, S. (2006). Volunteer management practices and volunteer retention: A human resource management approach. *Sport management review, 9*(2), 141-163

- Davis, M. H., Hall, J. A. & Meyer, M. (2003). The first year: Influences on the satisfaction, involvement, and persistence of new community volunteers, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(2), 248-60.
- Doğrul, Ü. (2019). İşlevsel yaklaşım ile gönüllülük motivasyonlarının incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7, 77-92.
- Durmuş, N. (2022). *Sivil toplum kuruluşlarında insan kaynağı olarak gönüllülük ve gönüllü yönetiminde dijitalleşmenin etkisi: Türk Kızılay Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi) Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Einolf, C. (2018). Evidence-based volunteer management: a review of the literature. *Voluntary Sector Review*, vol 9, no 2, 153-76.
- Erdoğan Coşkun, A. (2022). Gönüllülük ve aktivizm. M. Şentürk (Eds.) *Gönüllülük ve Gönüllülerle Birlikte Çalışmak* içinde (ss. 21-40). İstanbul: İstanbul University Press.
- Erdoğan, E. (2012). *TEGV gönüllülük araştırmaları*. İstanbul: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı.
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Yentürk, N. & Yurttagüler, N. (2020). *Türkiye’de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğmuş, N. (2020). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü ve Profesyonel Çalışma*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Esmond, J. & Dunlop, P. (2004). Developing the volunteer motivation inventory to assess the underlying motivation drives of volunteers in Western Australia, *Lotterywest Social Research Grant*, 1-81.
- Farmer, S. M. & Fedor, D. B. (1999). Volunteer participation and withdrawal. *Nonprofit Management and Leadership*, 9(4), 349-368.
- Guest, D. E. (1998). Is the psychological contract worth taking seriously?, *Journal of Organizational Behavior*, 19, 649-664.
- Güder, N. (2009). *STK’lar için Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi*. 2. Baskı. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Gülmez, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin gönüllülük davranışları ve motivasyonları üzerine bir araştırma: Çağ Üniversitesi örneği, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7, 125-146.
- Güngör, F. ve Çölgeçen, Y. (2013). STK’larda gönüllü yönetimi ve motivasyonun performans etkisi, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 163-187.
- GYD Faaliyet Raporu, K. (2020). *Kızılay Gönüllü Yönetimi Direktörlüğü Faaliyet Raporu*. Kızılay Gönüllü Yönetimi Direktörlüğü Faaliyet Raporu.
- Hager, M. A. ve Brudney, J.L. (2004). *Volunteer management practices and retention of volunteers*. The Urban Institute Report
- Hager, M. A. & Brudney, J. L. (2015). In search of strategy: Universalistic, contingent, and configurational adoption of volunteer management practices, *Nonprofit Management and Leadership* 25 (3), 235-54.
- Haski-Leventhal, D. & Bargal, D. (2008) The volunteer stages and transitions model: Organizational socialization of volunteers. *Human Relations* 61(1), 67-102.
- Heper, M. & Yıldırım, S. (2011). Revisiting civil society in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11(1), 1-18.
- Holmes, K. (2003). Volunteers in the heritage sector: A neglected audience? *International Journal of Heritage Studies*, 9(4), 341-355.
- Hustinx, L. (2010). I quit, therefore I am? Volunteer turnover and the politics of self-actualization, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(2), 236-255.
- Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2003). Collective and reflexive styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14, 167-187.
- Hidalgo, M. C. & Moreno, P. (2009). Organizational socialization of volunteers: The effect on their intention to remain. *Journal of Community Psychology*, 37(5), 594-601.
- Hyde, M. K. & Knowles, S. R. (2013). What predicts Australian university students’ intentions to volunteer their time for community service? *Australian Journal of Psychology*, 65(3), 135-145.
- Kappelides, P. (2017). Camp based volunteers: Psychological contracts and intentions to volunteer, *World Leisure Journal*, 59(supp. 1), 79-85.
- Keyman, E. F. (2006). *Türkiye’de sivil toplumun serüveni: İmkansızlıklar içinde bir vaha*. STGM.
- Keyman, E. F. & İçduygu, A. (2003). Globalization, civil society and citizenship in Turkey: Actors, boundaries and discourses, *Citizenship Studies*, 7(2), 219-234.
- Kim, M., Chelladurai, P. & Trail, G. T. (2007). A model of volunteer retention in youth sport. *Journal of Sport Management*, 21(2), 151-171.
- Kragt, D. & Holtrop, D. (2019). Volunteering research in Australia: A narrative review. *Aust J Psychol*, 71: 342- 360.
- Kurt, S. & Taş, H. (2015). Sivil toplum örgütlerinde profesyonel ve gönüllü çalışma ilişkileri: tehditler ve fırsatlar. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 199-214.
- Lindenberg, M. (1999). Declining state capacity, voluntarism, and the globalization of the not-for-profit sector. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28(1_suppl), 147-167
- Malhotra, K. (2013). *Türkiye’de gönüllülük: gönüllülüğün rolünün ve katkılarının keşfedilmesi*. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı, Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi.
- Mercurio, Z. A. (2015). Affective commitment as a core essence of organizational commitment: An integrative literature review, *Human Resource Development Review*, 14(4), 389-414.
- Musick, M. A. & Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*. Indiana University Press.
- Nencini, A., Romaioli, D. & Meneghini, A. M. (2016). Volunteer motivation and organizational climate: Factors that promote satisfaction and sustained volunteerism in NPOs. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 27, 618-639.
- Nelson, H. W., Pratt, C. C., Carpenter, C. E., & Walter, K. L. (1995). Factors affecting volunteer long-term care ombudsman organizational

- commitment and burnout. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 24(3), 213-233.
- O'Donohue, W., Martin, A. & Torugsa, N. A. (2015). Understanding individual responses to failure by the organisation to fulfil its obligations: Examining the influence of psychological capital and psychological contract type, *Human Resource Management Journal*, 25(1), 131-147.
- Okun, M. A. & Schultz, A. (2003). Age and motives for volunteering: Testing hypotheses derived from socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging*, 18(2), 231-239.
- Özmutaf, N. M. (2016). Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü el kitabı ve gönüllüğe etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 50-64.
- Öztürk, N. S. (2019). *Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarında gönüllülerin kaynak geliştirme süreçlerine katılımı*. (Doktora Tezi) İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul.
- Pearce, J. L. (1993). *Volunteers: The Organizational Behaviour of Unpaid Workers*. London: Routledge.
- Petriwskyj, A. M. & Warburton, J. (2007). Redefining volunteering for the global context: A measurement matrix for researchers, *Australian Journal on Volunteering*, 12(1), 7-13.
- Ralston, R., Downward, P. & Lumsdon, L. (2004). The expectations of volunteers prior to the XVII Commonwealth Games, 2002: A qualitative study, *Event Management*, 9(12), 13-26.
- Rogelberg, S. G., Allen, J. A., Conway, J. M., Goh, A., Currie, L. & McFarland, B. (2010). Employee experiences with volunteers: Assessment, description, antecedents, and outcomes. *Nonprofit Management and Leadership*, 20(4), 423-444.
- Rousseau, D.M. & Parks, J. (1993). The Contracts of Individuals and Organizations. L.L. Cummings ve B.M. Staw (eds.) *Research in Organizational Behavior* içinde (ss. 15-143)., Greenwich, CT: JAI Press.
- Rehberg, W. (2005). Altruistic individualists: Motivations for international volunteering among young adults in Switzerland. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 16, 109-122.
- Robinson, S. L. & Rousseau, D. M. (1994). Violating the psychological contract: Not the exception but the norm, *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.
- Robinson, S. L. & Morrison, E. W. (2000). The development of psychological contract breach violation: A longitudinal study, *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.
- Salancik, G. R. (1977). Commitment and the control of organizational behavior and belief. B. Staw & G. Salancik (eds.) *New Directions in Organizational Behavior* içinde (ss. 1-54). Sage.
- Sivil Toplum Sektörü (2019). *Kamu-STK İş birliği ve Türkiye'de Gönüllülük Süreçlerini Güçlendirilmesi Çalıştayı raporu*, çevrimiçi https://siviltoplumsektoru.org/wp-content/uploads/2019/12/Gon%C3%BClluluk_Calistayi_Raporu.pdf
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STGİM) İstatistikleri. (2023). <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>.
- Snyder, M. & Omoto, A. M. (2008). Volunteerism: Social issues perspectives and social policy implications, *Social Issues and Policy Review*, 2(1), 1-36.
- Stirling, C., Kilpatrick, S. & Orpin, P. (2011). A psychological contract perspective to the link between non-profit organizations' management practices and volunteer sustainability, *Human Resource Development International*, 14(3), 321-336.
- Studer, S. (2016). Volunteer management: Responding to the uniqueness of volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(4), 688-714.
- Sundeen, R. A., Raskoff, S. A. & Garcia, M. C. (2007). Differences in perceived barriers to volunteering to formal organizations: Lack of time versus lack of interest, *Nonprofit Management and Leadership*, 17, 3: 279-300.
- Şengöz, N. (2016). *Gönüllülüğün değişen boyutu "sanal gönüllülük" ve üniversite gençliğinin sanal gönüllülük farkındalığı*. (Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Taylor, T., Darcy, S., Hoye, R. ve Cuskelly, G. (2006). Using psychological contract theory to explore issues in effective volunteer management, *European Sport Management Quarterly*, 6(2), 123-147.
- Thomas, H. D. ve Anderson, N. (1998). Changes in newcomers' psychological contracts during organizational socialization: A study of recruits entering the British Army, *Journal of Organizational Behavior*, 19(Suppl. 1), 745-767.
- Türkiye Gönüllülük Araştırması (2021). İÜ SAM & T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı.
- Türküne, M. (2012). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- TÜSEV (2013). *STK'larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları Vaka Analizi*
- UNV (2022). *State of the World's Volunteerism Report: Building Equal and Inclusive Societies*
- Wang, P. Z. (2004). Assessing motivations for sports volunteerism, *Advances in Consumer Research*, 31,420-425.
- Wang, L. (2021). Informal volunteering. K. Holmes, L. Lockstone-Binney, K. A. Smith & R. Shipway (eds.) *The Routledge Handbook of Volunteering in Events, Sport and Tourism* içinde (ss. 473-484). London: Routledge.
- Warburton, J. & Stirling, C. (2007). Factors affecting volunteering among older rural and city dwelling adults in Australia. *Educational Gerontology* 33, no. 1: 23-44.
- Whittaker, J., McLennan, B. & Handmer, J. (2015). A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13, 358-368.
- Wilson, J. (2000). Volunteering, *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215-240.
- Wisner, P. S., Stringfellow, A., Youngdahl, W. E., & Parker, L. (2005). The service volunteer-loyalty chain: An exploratory study of charitable not-for-profit service organizations. *Journal of Operations Management*, 23(2), 143-161.
- YADA (2015). *Verilerle sivil toplum kuruluşları*. İstanbul: YADA Vakfı.
- Yönten Balaban, A. & Çoban, İ. (2015). Gençlerin sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllülük faaliyetleri ve gönüllülük algısı: Türkiye Eğitim

Gönüllüleri Vakfı (TEGV) örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 149–169.
Yurttagüler, L. & Akyüz, A. (2006). Gönüllülerle İş birliği. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Sadikoglu, Z. Z. (2024). Türkiye’de sivil toplumda gönüllülük ve psikolojik sözleşme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 72-85. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1413919>

Dezavantajlı Grupların Beyaz Perdedeki Temsili: Aamir Khan Sineması Örneği

Representation of Disadvantageous Groups in Cinematography: Evidence from Aamir Khan's Cinema

Hasan YÜKSEL¹

¹(Doç. Dr.), Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Çankırı, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, gerek 'oyuncu' gerek 'yönetmen' kimliği ile Hint sinemasının (Bollywood) önde gelen isimleri arasında yer alan Aamir Khan ve filmleri özelinde dezavantajlı grupların sinemada temsil edilme biçimlerini tespit etmektir. Popüler kültürün ve modernitenin bu denli yaygınlaştığı günümüz dünyasında Hint sineması toplumda 'dezavantajlı' ya da 'kırılgan' olarak nitelendirilebilecek kesimlerin beyaz perdeye aktarılmasında büyük ve oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kesimler içerisinde kadınlar, öğrenme güçlüğü çeken çocuklar, engelliler, yoksullar vb. gruplar ön plana çıkmakta ve sinemaseverlerin beğenisine sunulmaktadır. Çalışmada nitel analize veri sağlamak amacıyla Aamir Khan'ın oyuncu olarak yer aldığı filmler seçilmiş olup, ilgili filmler içerik analizi yöntemi kullanılmak suretiyle bilimsel olarak analiz edilmiştir. Bahse konu filmlerin tümünde dezavantajlılığa neden olan faktörler sonuçları ile birlikte analiz edilmiş, dezavantajlı grupların nasıl avantajlı hale geldiği tüm boyutları ile tartışılmıştır. Çalışma geneli itibarıyla üç ana bölümden meydana gelmektedir. Bu yönüyle birinci bölümde dezavantajlı grupların tanımı, içeriği ve boyutlarına değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise araştırmanın yöntem ve veri toplama biçiminden bahsedilmiştir. Çalışmanın son kısmında araştırmanın sonuçları ve bulgularına yer verilmiştir.

ABSTRACT

The objective of this study is to ascertain the manner in which disadvantageous groups are represented in cinematography and on the basis of the movies of Aamir Khan, who are leading Indian cinema (Bollywood), with his role as an actress and director. Nowadays and within an atmosphere where popular culture as well as modernity is so common, Indian cinema plays a crucial and fantastic role in portraying those referred to as disadvantageous or fragile groups in motion picture industry. In these groups, women, children with learning disabilities, disabled people, the poor, and etc., come to fore, and all these catch the attention of cinema fans. In this study, the movies in which Aamir Khan played as an actress were selected to provide data for qualitative analysis, and these movies were scientifically analyzed using content analysis research method. In these movies, the factors paving the way for a disadvantageous environment were analyzed by means of their results as a whole, and the manner in which these groups were converted into advantageous individuals was discussed with all its ins and outs. The paper mainly consists of three sections. From this perspective, and in the first part, the definitions, content, and dimensions of disadvantageous groups were presented. In the second section, the research method and the method of data collection were verified. In the last part, the research findings and results were mentioned.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Politika, Sinema, Aamir Khan Sineması

Keywords: Disadvantageous Groups, Social Policy, Cinema, Aamir Khan Cinema

Sorumlu Yazar: Hasan YÜKSEL E-posta: hasanyuksel37@gmail.com

Başvuru: 15.03.2024 • **Revizyon talebi:** 12.06.2024 • **Son revizyon teslimi:** 26.06.2024 • **Kabul:** 27.06.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

As a key term frequently used in social policy literature, disadvantaged groups are those who are continually exposed to social exclusion, alienation, and discrimination due to their gender roles, ideology, political choices, physical or psychological handicaps, and so forth. In a way, there is no hesitation in saying that they always experience ‘otherness’ syndrome. These groups include many people from different spheres of life like immigrants, workers, disabled people, women, children, young and old men, and so on. Therefore, the portrayal of disadvantaged groups in cinematography is of great significance to ascertain the causes and effects of their situations. Therefore, the main goal of this article is to analyze selected Aamir Khan movies on the basis of disadvantaged groups and their representations in cinematography. In order to reach that aim, nine Khan movies like *Lagaan* (2001, *Ashutosh Gowariker*), *Fanaa* (2006, *Kunal Kohli*), *Taare Zameen Par* (2007, *Aamir Khan*), *3 Idiot* (2009, *Rajkumar Hirani*), *Dhobi Ghat* (2010, *Kiran Rao*), *Talaash* (2012, *Reema Kagti*), *Dangal* (2016, *Nitesh Tiwari*), *Secret Superstar* (2017, *Advait Chandan*), and *Laal Singh Chaddha* (2022, *Advait Chandan*) were determined for qualitative analysis via content analysis research method.

In line with the understanding of social realism, cinema can be referenced as a gorgeous instrument for the depiction of social, economic, and even political problems such as unemployment, disability, urbanization, poverty, economic doctrines, gender roles, discrimination, income distribution, industrialization and many others. The more cinema deals with these types of issues, the more attractive and realistic it will be. From this realistic and social perspective, it can be claimed that Aamir Khan movies are perfect laboratories, in particular, their representations of disadvantaged groups.

As a result of the research, it was determined that each Khan movie selected as a case for this qualitative analysis included disadvantaged groups from India and the reasons behind this problem, with outcomes as well as certain solutions. The research puts forward that *Lagaan* (2001) is the portrayal of poor villagers and disabled people, *Fanaa* (2006) can be associated with disability, *Taare Zameen Par* (2007) tells the story of a kid, *3 Idiot* (2009) mentions those who are in need of special education, *Dhobi Ghat* (2010) is about poverty and women, *Talaash* (2012) is so critical about women and impaired people, *Dangal* (2016) and *Secret Superstar* (2017) tackle the ceaseless attempts of women to overcome the glass ceiling and gender roles predefined in Indian cultures and traditions, and finally *Laal Singh Chaddha* (2022), the modern adaptation of *Forrest Gump* (1994) focuses upon disability. In general, it was found that traditions, cultural factors, an indoctrinated education system closed to diversity and differences, the glass ceiling effect, prejudices about women, bullying behaviours of peers, social gender, and alienation are the major reasons behind the phenomena of this disadvantaged philosophy in Khan movies. According to Khan’s perspective, ambition, decisiveness, social and family support are the only ways to overcome these barriers in a particular society.

The study contributes to the current literature in various ways. At first, associating disadvantaged groups with cinematography by considering Indian cinema is a novel idea that enables theory-practice overlapping. By means of this study, those who are focusing on disadvantaged groups and their problems in real-life settings may possibly comprehend the dimension of this matter, the vehemence of the case and the causes, as well as the results in an overall way. This philosophy of research also contributes to multidisciplinary studies that will be quite original for scientists conducting scientific research on cinema and disadvantaged groups, or let’s say in social policy as an academic field.

On the other hand, the current work has several limitations due to its qualitative origin in nature. Initially, it can be stated that Aamir Khan’s movies selected as cases so as to be analyzed from a qualitative perspective are fairly limited on a quantitative basis. That’s why, the number of those movies belonging Aamir Khan is to be enhanced in upcoming studies. In addition, computer programmes were not benefited so that the data could be confirmed and validated. For this reason, those who will grapple with the same issue from a different perspective are advised to use statistical programmes like Nvivo, Maxqda, and Atlas.

Giriş

Sinema, ulaştığı teknolojik altyapı sayesinde gerek görsel gerek işitsel anlamda izleyicilerinin sosyal sorunlara ilişkin farkındalık kazanmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla gerçek yaşamda herkesin karşılaştığı ya da bizatihi yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlar sinemada kendine yer bulabildiği ölçüde toplumsal bir farkındalık oluşmakta ve ilgili problemlerin çözümüne yönelik kapsayıcı ve bilimsel bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bahse konu problemler işsizlikten yoksulluğa, gelir adaletsizliğinden insan hakkı ihlallerine, sığınmacı ya da mülteci sorunundan sendikasılaşmaya, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden gecekondulaşma ve kent sorunlarına, ücret ve uzun çalışma sürelerinden sosyal güvence eksikliklerine varana değin birçok farklı alanı kapsamaktadır. O nedenle sinema, bu tür sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış bireylerin ve toplumların yaşamışlıklarını beyaz perdeye taşıdığı ölçüde kalıcı olacak ve sosyal faydanın oluşumuna ciddi katkılar sağlayacaktır (Richler, 2016: 6-38; Leong, 1984: 157-161; Ieta, 2010: 22-36).

Çalışmanın temel amacı, sosyal ve ekonomik problemlerin somutlaşmış hali niteliğindeki dezavantajlı gruplar özelinde ve Hint sinemasının önde gelen temsilcileri arasında yer alan Aamir Khan ve filmleri temelinde bu kitlenin sinemaya hangi biçimlerde aktarıldığı üzerinde durmaktır. Literatürde, dezavantajlı gruplar ve sinema ilişkisini ortaya koyan bir dizi akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu dezavantajlı kesimlerin sinemada 'olumsuz' bir şekilde anlatıldığını savunmaktadır. Ayrıca ilgili bilimsel çalışmaların oldukça önemli bir kısmının sadece "engelliler" ve "sinema" konusu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. Chivers & Markotić, 2010; Ayisi & Brylla, 2013: 125-141; Riley, 2005; Boyd, 2016: 1321-1332; Church, 2011: 3-17; Botha & Harvey, 2024: 1-23; Zola, 1985: 5-17; Norden, 1994; Nelson, 1994: 1-17; Safran, 1998: 227-238; Whittington-Walsh, 2002: 695-707). Dezavantajlı kesimlerin sadece engellilerden ibaret olmaması aksine çok daha geniş bir kitleyi kapsamaması nedeniyle mevcut literatürdeki çalışmalara birtakım ilaveler yapılması ve konunun daha geniş bir perspektifle ele alınması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın esas konusu Aamir Khan'ın başrolünde oynadığı filmleri dezavantajlı gruplar yönüyle analiz etmek, dezavantajlılığa sebep olan faktörleri neden ve sonuçları ise birlikte bütüncül bir biçimde değerlendirmektedir.

Çalışma birçok yönüyle mevcut literatüre katkı sağlamaktadır. Öncelikle bu çalışma, Hint sineması göz önüne alınarak dezavantajlı gruplar ve sinema arasındaki ilişkiyi incelemesi yönüyle literatürde bir ilki oluşturmaktadır. Dezavantajlı gruplar konusunun sinema ile bütünleşik olarak incelenmesi bir taraftan konuya ilişkin kamusal farkındalığı artırırken öte yandan sosyal politika gibi disiplinlerin sinema vasıtasıyla öğretimini kolaylaştırmakta, "soyut" ve "sıra dışı" konuların somut ve gerçek yaşamla ilintili bir biçimde anlatımına imkân tanımaktadır. Çalışmanın kendi içerisinde birtakım sınırlılıkları da mevcuttur. Öncelikle çalışmada nitel verilerin analizinde sıklıkla kullanılan Nvivo, Maxqda ve Atlas gibi veri analiz programlarına yer verilmemesi çalışma için oldukça önemli bir kısıt oluşturmaktadır. Ayrıca dezavantajlı gruplar konusunun sadece Hint sineması ve Aamir Khan filmlerine indirgenerek nitel bir biçimde analiz edilmesi çalışmanın sonucunda elde edilecek bulguların genellenmesi hususunda birtakım sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. O bakımdan aynı konuyu farklı boyutları ile çalışacak araştırmacıların nitel veri analizinde adı geçen veri analiz programlarını kullanmaları ve araştırma örneklemini sadece Aamir Khan filmleri ile sınırlı tutmamaları tavsiye edilmektedir.

Kuramsal Çerçeve ve Literatür

Çalışmanın kuramsal boyutunu dezavantajlı grupların tanımı ve kapsamından hareketle dezavantajlı gruplar ile sinema arasındaki ilişki başlıkları oluşturmaktadır. O nedenle çalışmanın bu kısmında adı geçen konular üzerinde durulacak ve bu hususların kavramsal olarak sinema ile bağıntısı ortaya konulacaktır.

Dezavantajlı Gruplar

Literatürde konuya ilişkin dezavantajlı (i), kırılğan (ii) (Kivlighan III vd., 2019: 763-770) veya savunmasız (iii) (Zarowsky, Haddad & Nguyen, 2013: 3-9; Peroni & Timmer, 2013: 1056-1085; Mechanic & Tanner, 2007: 1220-1230; Aldridge, 2014: 112-130) olmak üzere, farklı isimlendirmeler söz konusudur. Bu çalışmada konunun sosyal politika bilimi ile bütünleşik olarak ele alınması dolayısıyla dezavantajlı gruplar kavramı kullanılacaktır. Dezavantajlı gruplar, maruz kaldıkları toplumsal 'önyargılar' nedeniyle kamu tarafından sunulan imkân ve hizmetlerden tam anlamıyla ve yeteri kadar faydalanamayan, bu nedenle sistematik bir biçimde sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalan ve kendilerini 'öteki' olarak ifade eden kesimler ya da sosyal yapılar olarak tanımlanmaktadır (Schmitt & Branscombe, 2002: 167, 168). Toplumdan topluma boyutları, türleri ve içeriği değişmekle birlikte, ekonomik, sosyal ya da siyasi bağlamda 'katılımı' gerçekleştirememeleri (Gül & Eren, 2018: 125), kendilerini tam anlamıyla ifade edecek imkânlardan yoksun olmaları ya da bir yönüyle toplum içerisinde kendilerini konumlandıramamaları nedeniyle maruz kaldıkları soyutlanma dezavantajlı grupların ortak özellikleri arasında yer almaktadır. Bu anlamda yoksullar, gelir seviyesi düşük sosyal gruplar, engelliler, işgücü piyasasında ikincil işlerde çalışmak durumunda olanlar, istihdama kesintili bir biçimde katılanlar, kadınlar, çocuklar, siyasi veya dini tercihleri sebebiyle ötekileştirilenler, ten rengi veya etnik kökeni dolayısıyla sosyal dışlanmaya maruz kalanlar, gençler ve yaşlılar şeklinde sıralanabilecek birçok farklı kesim dezavantajlı grupların başlıcalarını oluşturmaktadır (Radke vd., 2020: 291). İzlanda İnsan Hakları Merkezi tarafından yapılan bilimsel çalışmalarda 13 farklı kesim 'dezavantajlı'

olarak nitelendirilmektedir. Bunlar içerisinde kadınlar ve kızlar (1), çocuklar (2), mülteciler ve sığınmacılar (3), ülke içerisinde yerleri değiştirilmiş bireyler (4), vatansızlar (5), azınlıklar (6), yerel halklar (7), göçmen işçiler (8), engelli bireyler (9), yaşlılar (10), HIV pozitif tanısı konulanlar ya da AIDS hastalığına yakalananlar (11), Romenler (12), lezbilyen, gey ya da transseksüeller (13) yer almaktadır (Icelandic Human Rights Centre, The Human Rights Protection of Vulnerable Groups, 2009). Gerek siviller gerek kamu idaresi tarafından birtakım insan hakları ihlallerine maruz bırakılarak toplum içerisinde birtakım eşitsizlikler yaşamak dezavantajlı kesimlerin genel karakteristiğini oluşturmaktadır (Castellino, 2009: 10-28). Bazı bilimsel çalışmalarda ‘önyargılar’ dezavantajlılığı doğuran asıl neden olarak değerlendirilmektedir (Dixon vd., 2010: 76). Ayrıca dezavantajlı gruplar yabancılaştırma (a), sosyal dışlanma (b), sistematik ve sürekli bir biçimde ayrımcılığa maruz kalma (c) ve etiketlenme (d) gibi sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel problemlerle mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar (Chapman & Carbonetti, 2011: 683, 684). Sosyal politikalar¹ başlığı altında gerçekleştirilecek sosyal içerme politikaları başta olmak üzere, dezavantajlı grupların sorunlarının görece avantajlı kesimler tarafından sahiplenilmesi ve bahse konu problemlerin çözümüne ilişkin inisiyatif alınması ilgili sorunların bütüncül bir bakış açısıyla çözümüne ciddi katkılar sağlayacaktır (Droogendyk vd., 2016: 315-334).

Herhangi bir sosyal yapı içerisinde birçok faktör dezavantajlılığı doğurmaktadır. O nedenle dezavantajlılığa neden olan unsurlar toplumların tarihi geçmişlerine, kültürel kodlarına, hayatı algılayış biçimlerine, demokratik değerlerine ve politik yönelimlerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla dezavantajlılık, zaman zaman etnik köken (Tezcür & Gürses, 2017: 213-230), renk (Mansbridge, 1999: 628-657), cinsiyet (Haberfeld & Izraeli, 2002: 156-175; Paranjape, 2007: 213-216; Layton & Smith, 2017: 52-73) gibi doğuştan gelen ve değiştirilmesi mümkün olmayan nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabildiği gibi zaman zaman da hayatın doğal akışı içerisinde bireylerin sosyal, siyasi ve iktisadi tercihlerine bağlı olarak sağlık hizmetlerinden (Long, 2012: 245; Lori Uscher-Pines vd., 2007: 32, 33), iş imkanlarından (Bautista-Hernández, 2020: 162), veya kariyer planlama faaliyetlerinden gerektiği kadar faydalanamama (Parks-Yancy, DiTomaso & Post, 2005: 115-137), bu ve benzeri nedenlerle yoksulluk sınırının altında yaşama, maddi problemlerle yüzleşme (Ray & Lancaster, 2005: 46-56), ayrımcılık, eşitsizlik ve sosyal dışlanmaya maruz kalma (Yung & Lee, 2014: 563) şeklinde de kendisini göstermektedir. Dezavantajlı grupların çok çeşitli ve dezavantajlılığı doğuran faktörlerin çok boyutlu olması dolayısıyla bu çalışmada Aamir Khan filmleri özelinde ve bu filmlerde geçen şekliyle dezavantajlı gruplara odaklanılacak olup, bahse konu filmler ekseninde dezavantajlılığa neden olan faktörler, sonuçları ve dezavantajlılıkla mücadele biçimleri etraflıca incelenecektir.

Dezavantajlı Gruplar ve Sinema İlişkisi

Dezavantajlı gruplar konusunun çok yönlü ve çok boyutlu olması nedeniyle literatürde dezavantajlı gruplar ve sinema arasındaki ilişkinin de oldukça farklı biçimlerde analiz edildiği gözlenmektedir. O nedenle literatürde sadece “dezavantajlı (kırılgan, savunmasız) gruplar” ve “sinema” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan araştırmaların oldukça kısıtlı sonuçlar verdiği ve bu nedenle “kadınlar (çalışanlar) ve sinema”, “göçmenler ve sinema”, “engelliler ve sinema” ya da “yaşlılık ve sinema” vs. şeklinde dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan kesimler temelinde ayrı ayrı araştırmaların yapılması gerektiği mutlaka vurgulanmalıdır. Bununla birlikte dezavantajlı gruplar ve sinema temasına ilişkin çalışmaların daha çok engelliler ve sinemadaki temsilleri üzerinde yoğunlaştığının altı mutlaka çizilmelidir (Whittington-Walsh, 2002: 695-707; Zola, 1985: 5-17; Norden, 1994; Nelson, 1994: 1-17; Safran, 1998: 227-238; Goethals vd., 2022: 746-764; Gauci & Callus, 2015: 1282-1286; O’Dell, 2015: 1123-1126). Konunun birçok başlık altında ele alınması dezavantajlı gruplar ve sinema ilişkisini ortaya koymaya dönük literatürün yazımını hem zorlaştırmakta hem de araştırmanın sınırları dışına çıkma ihtimalini arttırmaktadır. Tüm bu nedenlerle araştırmanın hacmini çok da zorlamadan konuya ilişkin yazın özetlenmeye çalışılacaktır.

Engellilerin dezavantajlı grupların en dikkat çeken kesimi olması nedeniyle çalışmada öncelikli olarak engelliler ve sinema konusu üzerinde durulacaktır. Engelliler ve sinema başlıkları altında yapılan bilimsel çalışmalar daha çok engellilerin sinemada temsil edilme biçimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yönüyle engellilerin beyaz perdeye ‘kötü’, ‘bağımlı’, ‘anormal’, ‘mağdur’, ‘baskılanmış’, ‘sorunlu’ ve/veya ‘olumsuz’ bir şekilde yansıtıldığını savunan bir dizi bilim insanı bulunmaktadır (Zola, 1985: 5-17; Norden, 1994; Nelson, 1994: 1-17; Safran, 1998: 227-238; Mitchell & Snyder, 2001: 196). Bu görüşü savunan bilim insanlarına göre, sinema engellilerin toplumsal düzlemde kabul edilmesine olanak sağlamak yerine onların ‘damgalanmasına’ ve bir biçimde toplumdaki dışlanmasına neden olan bir araç niteliğindedir (Whittington-Walsh, 2002: 695, 696). Whittington-Walsh (2002)

¹ Sosyal politika, “toplumsal düzenin tabii bir düzen olmayıp, insanlar tarafından oluşturulduğu fikri kabul görmeye başladığı andan itibaren; daha adil, daha yaşanabilir, daha sürdürülebilir bir düzenin esaslarının araştırılması ve politikalar oluşturulmasına yönelik çabalar” şeklinde tanımlanmaktadır (Serdar, 2018: 1). Diğer taraftan sosyal politika, devletleri yöneten hükümetlerin ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne ilişkin geliştirdikleri politikalar seti olarak da tanımlanabilir. Enflasyondan sendikacılığa, düşük ücret politikaları ve uzun çalışma sürelerinden gelir adaletsizliğine, yoksulluktan asgari ücret konusuna, iktisadi ve siyasi doktrinlerden sosyal güvenlik sistemlerine, toplu pazarlıklardan grev ve lokavta, kadın çalışanlar ve engellilerden kent sorunlarına varana değin bir dizi konu sosyal politikaların odağında yer almaktadır (Yüksel, 2020a: 1-77). 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında “buharın pamukla evliliği” sonucu gerçekleşen (Ekin, 1989: 8) ve çalışma yaşamında köklü değişimleri beraberinde getiren Sanayi Devrimi sonrasında ilk defa sosyal politikalar kurumsal düzlemde tartışılmaya başlanmış ve öncelikli olarak, işçi sınıfı ve sorunları bu politikaların temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla bir yönüyle dar anlamda sosyal politika anlayışı olarak ifade edilebilecek sosyal politikaların ilk konusunu sanayileşme sonrası gelişen, serbest piyasa ekonomisi ve kapitalist sistem (sermaye birikimi) dolayısıyla çalışma yaşamında büyük mağduriyetler yaşayan işçi sınıfı oluşturmaktadır (Yüksel, 2020a: 23-25). Ve/fakat 21. yüzyılda ekonomik ve sosyal sorunların türlerindeki çeşitliliğe paralel olarak, sosyal politikaların kapsadığı konularda da birtakım köklü değişiklikler yaşanmış, çalışan yoksullar, insan kaçakçılığı, sendikasız endüstri ilişkileri, sosyal dışlanma, yeşil ekonomi vb. konular sosyal politikaların merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu bakış açısı “geniş anlamda” (Yüksel, 2020a: 25-27) ya da “üçüncü kuşak” (Serdar, 2018: 6) sosyal politika anlayışını yansıtmaktadır.

tarafından gerçekleştirilen akademik çalışmalarda engellilerin sinemadaki gösterimlerine ilişkin son yıllarda her ne kadar pozitif ilerlemeler kaydedilse de (Whittington-Walsh, 2002: 695, 696), Goethals vd. (2022) bu durumun tam aksini savunmakta, aradan geçen yıllara rağmen engellilerin sinemadaki sunumlarına ilişkin herhangi bir olumlu gelişmenin olmadığını aksine sinemanın engellileri 'öteki' olarak tanımlamaya devam ettiğini savunmaktadır (Goethals vd., 2022: 746). Charlton (1998) ise neticede sinemanın bir endüstri olduğunu ve dolayısıyla engellilerin bu endüstriye hükmeden sermaye grupları tarafından daha fazla para kazanmak ve kâr yapmak amacıyla maddi olarak araçsallaştırıldığını düşünmektedir. Engellilerin durumu piyasa ekonomisi içerisinde bir avuç insanın fayda sağlayacağı bir 'değişim değeri' yaratmakta ve dolayısıyla engelliler konusunu sinemada işleyen ana akım filmlerdeki nihai amaç, sermaye birikiminden ve kârdan başka anlamlar taşımamaktadır (Charlton, 1998: 47).

Engelliler ve sinema arasındaki bağıntıyı İran sineması ve İslami bir perspektif ile ele alan O'Dell (2015), Orta Doğu'da sosyal bir sorun olarak engelliler konusunun tek başına sinemanın odağında yer almadığını bilakis dini birtakım argümanlarla ve gerekçelerle desteklenerek konunun izleyiciye aktarıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla İran sinemasında engellilik, doğrudan sinemanın konusu değildir ve daha çok teolojik bir bakış açısının izdüşümleri niteliğindedir. Ancak öte yandan aynı yazar, sinemanın dezavantajlı grupların ekonomik, sosyal ve dini anlamda karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümünde oldukça önemli roller üstlenen kültürel bir araç olduğu görüşünü kabul etmekte ve bu durumun dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engelliler konusuna ilişkin toplumsal farkındalığı bir hayli arttırabileceğini savunmaktadır (O'Dell, 2015: 1123).

Longmore (2003) dezavantajlı gruplar içerisinde bulunan engellilerin sinemadaki gösterimlerine ilişkin iki temel gerçekliği dikkat çekmektedir. Daha önceki tartışmalarda yer aldığı gibi, sinemanın engelli bireyleri 'olumsuz' ve 'sorunlu' bir biçimde yansıtması konunun birinci boyutunu oluşturmaktadır. İlgili yazar, konuya dair argümanlarını *The Best Years of Our Lives* (1946), *The Big Parade* (1925), *Coming Home* (1978) adlı filmler üzerinden analiz etmiştir. İkinci olarak, engelliler konusunun toplumsal bir konu olması ve toplumun geniş kesimlerini yakından ilgilendirmesi dolayısıyla toplum tarafından konunun daha fazla görmezden gelinemeyeceğini de vurgulamaktadır (Longmore, 2003: 131-133). Dolayısıyla Longmore'a (2003) göre engelliler konusu toplumsal bir gerçekliktir ve sinemada bu gerçekliği beyaz perdeye taşıma hususunda herhangi bir tereddüt göstermemelidir (Longmore, 2003: 131-133). Sinemanın toplumsal gerçeklikler² üzerinde durması gerektiği ilişkin bilimsel görüş, "gerçek bir şeyler yapma eylemi gerçeğin kendisinden soyutlanamaz." şekliyle Markotic (2012) tarafından da desteklenmektedir (Markotic, 2012: 1, 2, 16).

Stefan Hawking'in hayat hikâyesinin derinlemesine anlatıldığı "Her Şeyin Teorisi" (2014) adlı filmi engelliler ve sinema özelinde analiz eden Gauci ve Callus (2015) sinemanın engelliler konusunu çok yönlü bir şekilde anlatabilecek görsel ve işitsel bir düzleme sahip olduğunu ve izleyicinin kadraya yansıyan kısıtlı bir alan içerisinde engelli bireylerin yaşamlarına ilişkin tüm detaylar hakkında bilgi sahibi olabileceğini ifade etmektedir (Gauci & Callus, 2015: 1282, 1285). O bakımdan engellilerin yaşam biçimlerinin anlatıldığı filmlerde yapılan mekânsal düzenlemeler konunun objektif bir biçimde beyaz perdede gösterimine olanak sağlayacaktır (Imrie, 2014: 27).

Dezavantajlı grupların bir diğer kesimini oluşturan kadınların sinemadaki yansımalarına ilişkin bir hayli akademik çalışma mevcuttur. Datta (2000: 71-82) ideolojik düzlemde küreselleşme sürecinin Hint kadınlarının sinemadaki temsillerine ne düzeyde etki ettiğini incelerken, Kılıçkırın (1997: 89-111) ise kadınların Türk sinemasındaki yansımaları ve bu sürecin tarihi gelişimi üzerinde durmuştur. Öte yandan McBride (1989: 19) 1970'li yıllardan itibaren Hollywood'da kadın temasını işleyen filmlerin sayısının bir hayli arttığını ve bunun ticari kaygılarla yapıldığını ileri sürmektedir. Woods (2015: 85), *Mahanagar* (1963) ve *Kahaani* (2012) adlı Hint filmleri özelinde bir taraftan İngiliz sömürgeciliği diğer taraftan Hint milliyetçiliği arasında sıkışmış Kalküta'da modern kadının Hint sinemasındaki durumunu incelemiştir. Buna ek olarak kadınların sinemadaki izdüşümlerini ülkeler ya da bölgeler düzleminde ele alan bir dizi akademik çalışma bulunmaktadır (Ellerson, 2015: 1-9; Abeysekera, 1989: 49-58; Hershfield, 2010: 170-185; Frieden, 1990: 276-285). Ayrıca sinema ve kadın arasındaki ilişkiyi feminist ideoloji düzleminde inceleyen akademik çalışmaların sayısı da oldukça fazladır (Wang, 2015: 589-622; Koven, 1999: 293-300; Maule, 2010: 350-353; Stigsdotter, 2019: 65-96). Dolayısıyla dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan kadınların dünya sinemasında güçlü bir biçimde kendisine yer bulduğu ve söz konusu bu durumun akademik anlamda birçok çalışmanın konusu olduğu vurgulanmalıdır.

Sinemanın dezavantajlı gruplar ile ilişkisi bu kesimler içerisinde yer alan çocuklar için de geçerliliğini korumaktadır. Bu yönüyle öncelikli olarak çocuklar ve maruz kaldıkları yoksulluk, öğrenme güçlüğü, eşitsizlik ya da ekonomik sorunlar vb. şeklinde sıralanabilecek sorunlara ilişkin konuların sinemadaki izdüşümleri bir hayli önem arz etmektedir. Ayrıca sinemanın çocuk eğitimine dönük bir materyal olarak kullanımı konusundaki çalışmalar da bu başlık altında ele alınabilir. Bu nedenle dezavantajlı gruplar

² Toplumsal veya bir diğer deyişle toplumsal gerçeklik konusu sinema tartışmalarının ayrı bir boyutunu oluşturmaktadır. Esasında sinemanın hangi konulara odaklanması gerektiği sorusu tartışmanın esas çıkış noktasıdır. Başka bir ifadeyle sinemada ekonomik, sosyal ya da politik gerçekler mi yer almalı, yoksa sinema gerçek dışılıklarla ilgilenen bir araç mı olmalıdır (Yüksel, 2020b: 295). Yaşamın ya da yaşama ilişkin ideallerin veyahut sorunların gerçeği ve bütüncül bir bakış açısıyla anlatılması şeklinde tanımlanan toplumsal gerçeklik anlayışında (Castillo, 1997: 33) sanat bir yansımadır ve sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal bir gerçekliktir (Ötügen, 2008: 173). O bakımdan sinemada veya sanatın diğer türlerinde işsizlik, yoksulluk, gelir adaletsizliği, çalışma yaşamına ilişkin sorunlar, kent problemleri, engelliler, insan kaçakçılığı, kapitalizm ve sosyalizm mücadelesi, çevre sorunları gibi gerçek hayatta karşılaşılan konular ele alınmalı ve sanat 'toplumsal' olma iddiasından asla vazgeçmemelidir.

içinde yer alan çocukların beyaz perdedeki temsillerine ilişkin oldukça önemli bilimsel çalışmaların olduğunun altı çizilmelidir (Agajanian, 1998: 395-409; Kunze, 2017: 226-242).

Sosyal politikanın sadece ve sadece işçi sınıfı ve sorunlarına odaklanan dar anlamdaki tanımı ile ilişkili olarak işgücü piyasalarında istihdam edilen çalışanlar da bilhassa dezavantajlı kesimler içerisinde değerlendirilmektedir. Sanayileşme sonrası dönemde işçi sınıfının başta düşük ücret, güvencesiz istihdam, uzun çalışma süreleri ve kötü çalışma koşulları olmak üzere, yaşadığı sosyal ve ekonomik problemler de sinemanın temel konuları arasındaki yerini almıştır. Sinematografik düzlemde çalışma yaşamına ilişkin konuların daha çok 'örgütlenme' başka bir ifadeyle sendikacılık teması üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. O nedenle çalışanların işgücü piyasasında işverene karşı örgütlenme mücadeleleri bu tür akademik çalışmaların esas çıkış noktasını oluşturmaktadır. Örneğin, Ben Ghiat (2001) tarafından İtalyan sineması ve işçi sınıfı arasındaki ilişkinin bütünlük olarak ele alındığı çalışmada çalışanların sendikal faaliyetlerde bulunabilmek amacıyla geliştirdikleri sosyalist eğilimli stratejiler üzerinde durulmuştur (Ben-Ghiat, 2001: 36-51). Milner'e (2014: 181-196) göre ise Avustralya'da sınıf bilinci oluşturmak amacıyla sendikaları konu edinen filmlerin sinemada gösterimi teşvik edilmekte ve bu durumun işgücü mobilizasyonunu arttırdığı vurgulanmaktadır. Moitra (2009) tarafından yapılan çalışmada ise Alman sendikacılığının Alman sinemasındaki gösterimi üzerinde durulmakta ve çalışma yaşamını konu edinen filmlerin sanayileşmeye, üretim-tüketim ilişkilerine ve ticarete ilişkin tüm algıları da şekillendirdiği savunulmaktadır. Yine aynı çalışmada Alman sendikacılığını anlatan filmlerin 1930'lu yılların başlarına kadar Alman sinemasında yer almadığı da ifade edilmektedir (Moitra, 2009: 329). Yüksel (2021: 1040) tarafından kaleme alınan bilimsel çalışmada ise sinemanın endüstri ilişkiler disiplini ile bağıntısı incelenmiş ve Türk sinemasında sendikacılık konusunun dönemin şartları ile uyumlu bir biçimde ve sıklıkla ele alındığı tespit edilmiştir. Yine Yüksel (2020b) tarafından yapılan başka bir bilimsel çalışmada ise başta sendikacılık olmak üzere, çalışma yaşamında karşılaşılan ekonomik ve sosyal sorunların sinema yoluyla çok geniş kitlelere aktarılacağı ve böylelikle konuya ilişkin toplumsal bir 'farkındalık' oluşturulabileceği belirtilmektedir (Yüksel, 2020b). Sinema sayesinde çalışanların 'sınıf bilinci', 'kimlik', 'sendikalaşma', çalışma yaşamına ilişkin hak ve özgürlükler gibi konular hususunda bilinçlendirilebileceği tezi Ross (2001) tarafından da savunulmaktadır. Hatta bu çalışmada 20. yüzyıl itibarıyla birçok Amerikalının sendika, grev, sendika liderliği, grev dışı eylemler veya kitlesel hareketler gibi bir dizi konuyu filmler vasıtasıyla öğrendiği ifade edilmektedir. O nedenle sendikacılığın sinema tarafından aktarımı sendikalara ilişkin önyargıları ortadan kaldıracak, bu durum bir yandan sendika üyeliğinde ve sendika yoğunluğunda artışa neden olurken öte yandan dezavantajlı konumda bulunan işçi sınıfının işveren karşısında avantajlı hale gelmesine katkı sağlayacaktır (Ross, 2001: 81, 82). Dezavantajlı gruplar konusunun oldukça kapsamlı ve birçok alt başlığı olması nedeniyle bahse konu ana başlık ve sinema arasındaki ilişkinin her bir dezavantajlı kesim çerçevesinde değerlendirilmesi çalışmanın sınırlarını zorlayacağından şimdilik bu kadarı ile yetinilecektir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde araştırma metodu ve nitel düzlemde elde edilen bulgular ile analiz kısmına yer verilecektir.

Araştırma Metodu

Çalışmada Aamir Khan'ın başrolünde yer aldığı ya da yönetmenliğini yaptığı Hint filmlerini dezavantajlı gruplar ekseninde incelemek ve nitel analize veri sağlamak amacıyla içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi araştırmacıya incelenen dokümanı, metni, görsel ya da işitsel materyali 'kategorik' ve 'tematik' anlamda analiz etme imkânı tanımakta (Stemler, 2015: 1) ve dolayısıyla film çalışmalarında ön plana çıkan konuların tespitini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca içerik analizi, araştırmacıya herhangi bir sosyal olguyu tüm yönleriyle irdeleme ve buradan hareketle kuramsal bir model oluşturma fırsatı da sunmaktadır (Elo & Kyngäs, 2008: 107). Öte yandan bu yöntem, nitel düzlemde elde edilen verilerin ne anlama geldiğine ilişkin yorum ve çıkarım yapma kolaylığı da sağlamaktadır (Schreier, 2012: 2). Bu açıdan araştırmada kullanılan yöntem vasıtasıyla ve Aamir Khan filmleri özelinde bahse konu filmlerin hangi dezavantajlı kesimlere odaklandığını tespit etmek ve adı geçen filmlerde dezavantajlılığa neden olan faktörleri sonuçları ve çözüm önerileri ile birlikte bütüncül olarak analiz etmek amaçlanmaktadır.

Filmlerin Seçimine İlişkin Geliştirilen Kriterler

Aamir Khan'ın 1970'li yıllardan itibaren gerek oyuncu, misafir oyuncu ya da yönetmen olarak yer aldığı birçok filmi bulunmaktadır. Bu nedenle filmleri birçok akademik çalışmanın da konusu olmuştur (Qadri & Mufti, 2016: 1-29; Ahmad, 2019: 7-13; Van Fleit, 2022: 456-472; Angraini, 2020: 210-217; Kaur, 2013: 539-553; Hussain & Ahmad, 2016: 242-246). Filmlerinde dezavantajlı kesimlerin sorunlarına yer vermiş olması ve onları büyük bir ustalıkla canlandırması Khan sinemasının en önemli özelliğidir. Bu çalışmada Aamir Khan sineması özelinde nitel veriye kaynaklık eden Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001, *Ashutosh Gowariker*) (a), Kayboluş (Fanaa, 2006, *Kunal Kohli*) (b), Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007, *Aamir Khan*) (c), Üç Ahmak (3 Idiots, 2009, *Rajkumar Hirani*) (d), Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010, *Kiran Rao*) (e), Yalan Çemberi (Talaash, 2012, *Reema Kagti*) (f), Dangal (2016, *Nitesh Tiwari*) (g), Süperstar (Secret Superstar, 2017, *Advait Chandan*) (h), ve Laal Singh Chaddha (2022, *Advait Chandan*) (i) olmak üzere dokuz adet film analiz edilmiştir. Filmlerin seçiminde aşağıdaki kriterler dikkate alınmış ve dezavantajlı gruplar ile Aamir Khan sineması arasındaki ilişkiyi tespit etmeye dönük yapılan analiz bu düzlemde gerçekleştirilmiştir.

Kriter 1: Analiz edilecek filmler belirlenirken Aamir Khan'ın doğrudan oyuncu olduğu ya da yönetmenliğini yapmış olduğu filmlere araştırmada öncelik verilmiştir.

Kriter 2: Aamir Khan sineması bağlamında nitel olarak incelemesi yapılan filmlerde mutlak surette dezavantajlı grupların yer almış olmasına önem verilmiş, bahse konu filmlerde dezavantajlılığın nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır. Ayrıca örneklem olarak seçimi yapılan filmlerde dezavantajlılığın çözümüne dair ipuçlarının varlığı araştırmacı tarafından ayrıca dikkate alınmıştır.

Kriter 3: Araştırmada Khan filmlerinin seçiminde Bollywood sinemasının dezavantajlı gruplara yönelik yaklaşımı oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Analizi Yapılan Filmlerin Kısa Özetleri

Çalışmada Amir Khan sinemasının bütünü temsil etme gücüne haiz ve nitel analize konu edilen dokuz adet film seçilmiştir. Bunlarda ilki niteliğindeki *Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001)* adlı filmde vergilerden bunalan yoksul Hint köylülerinin hikâyesi anlatılmaktadır. *Kayboluş (Fanaa, 2006)* adlı film ise görme engelli bir Hint kızı olan Zooni'nin yaşadığı aşkı anlatılmaktadır. *Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007)* adlı filmde özel bir okulda resim öğretmeni olarak çalışmaya başlayan Ram Shankar Nikumbh'un öğrenme güçlüğü çeken ve bir bakıma derslerinde başarısız olması nedeniyle ailesi tarafından dışlanan Ishaan'a yardım etme biçimi ele alınmaktadır. Hindistan'da 'ezberci' ve 'dogmatik' anlayışa dayalı eğitim sisteminin kıyasıya eleştirildiği *Üç Ahmak (3 Idiots, 2009)* filminde ise fırsat verildiği takdirde Rancho Shamaldas Chanchad gibi zeki beyinlerin neleri başarabilecekleri üzerinde durulmakta, hâlihazırdaki şekliyle Hint eğitim sisteminin bireysel farklılıkları görmezden gelmesi nedeniyle öğrencilerin yaratıcılıklarını yok ettiği mesajı verilmektedir. Aamir Khan'ın bir diğer filmi olan *Mumbai Günlükleri'nde (Dhobi Ghat, 2010)* Arun, Munna ve Shai adlı karakterlerin yaşam biçimlerinden yola çıkılarak Hindistan genelinde derinden hissedilen kronik yoksulluk ve gelir eşitsizliği sorununa odaklanılmaktadır. *Yalan Çemberi (Talaash, 2012)* adlı filmde istismara maruz kalan bir kadının gizemli ölümü ve yaşam öyküsü üzerinde durulmaktadır. *Dangal (2016)* ise Hindistan'ın küçük bir köyünde doğup büyüyen gelenekçi, dışa kapalı ve erkek egemen bir toplumda varlık yokluk mücadelesi veren Geeta Phogat ve Babita Kumari adlı iki güreşçi kızın babaları Mahavir Singh Phogat'ın yardımıyla nasıl olimpiyat madalyası aldıklarının hikâyesi anlatılmaktadır. *Süperstar (Secret Superstar, 2017)* filmi dini birtakım gerekçelerle ötekileştirilen, okuldan alınan ve toplumdaki tamamıyla soyutlanan Insia Malik isimli genç bir kızın ünlü popçu Shakti Kumar tarafından nasıl meşhur bir sanatçıya dönüştürüldüğü konusu üzerinde durulmaktadır. Son olarak Hollywood'da çekimi yapılan *Forrest Gump (1994)* filminin modern bir uyarlaması biçimindeki *Laal Singh Chaddha (2022)* adlı filmde ise Hindistan'da dünyaya gelen ve doğuştan engelli olan Laal'ın hayata tutunma ve zorluklarla mücadele etme şekli anlatılmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Amir Khan'ın bizatihi oyuncu olarak yer aldığı *Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001)* (a), *Kayboluş (Fanaa, 2006)* (b), *Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007)* (c), *Üç Ahmak (3 Idiots, 2009)* (d), *Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010)* (e), *Yalan Çemberi (Talaash, 2012)* (f), *Dangal (2016)* (g), *Süperstar (Secret Superstar, 2017)* (h), ve *Laal Singh Chaddha (2022)* (i) adlı dokuz film özelinde dezavantajlı gruplar konusu ve ilgili konunun bu filmlerdeki yansımaları üzerinde durmaktır. İlaveten bahse konu filmler analiz edilirken dezavantajlılığa neden olan faktörlerin ve sonuçlarının tespiti ve ilgili filmlerde dezavantajlılığı tamamıyla ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya dair neler yapıldığının belirlenmesi çalışmanın ana hedeflerinden bir diğeridir. Dezavantajlı gruplar ve yaşamları boyunca maruz kaldıkları olumsuzluklar başta Amir Khan olmak üzere, uzun yıllardır Hint sinemasının odağında yer almaktadır. Özellikle sinemanın 'görsel' ve 'işitsel' olarak sahip olduğu üstün teknoloji ve geniş kitleleri etkileme potansiyeli bu kesimlerin sinemadaki varlıklarını daha görünür hale getirmiştir. O yönüyle araştırmanın amacıyla uyumlu bir biçimde mevcut çalışmada aşağıdaki iki temel soruya cevap aranmaya çalışılmıştır:

Araştırma Sorusu 1: Sinema ile dezavantajlı gruplar arasında herhangi bir bilimsel ilişki kurmak mümkün müdür? Bu sorunun temel amacı, oldukça az çalışılmış ve sıra dışı bir konu olması dolayısıyla dezavantajlı gruplar ile sinema arasında akademik bir bağın kurulup kurulamayacağını belirlemesidir.

Araştırma Sorusu 2: Amir Khan filmlerinde dezavantajlı gruplara ilişkin hangi konular üzerinde durulmaktadır ve bu doğrultuda izleyiciye hangi mesajlar verilmektedir? Bu soru ile öncelikle Amir Khan sineması pratiğinden yola çıkılarak dezavantajlı gruplar konusunun bu filmlerde nasıl anlatıldığının ve bu kesimlerin hangi biçimlerde temsil edildiğinin tespiti amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Çalışma, dezavantajlı gruplar konusu ile sinema arasındaki bağıntıyı bilimsel bir bakış açısıyla araştırması dolayısıyla literatürde bir ilk niteliğindedir. Daha önce engelliler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar veya çalışanlar şeklinde sıralanabilecek farklı toplum kesimlerinin sinemadaki temsillerine ilişkin birçok münferit bilimsel çalışma yapılmıştır ancak dezavantajlı gruplar-sinema başlığı altında yapılan araştırmaların sayısı bir hayli sınırlıdır, hatta yok denecek kadar azdır. Çalışma bu açıdan büyük bir öneme sahiptir.

Öte yandan Türkiye’de sosyal politika disiplini içinde ana bir başlık olarak değerlendirilen ve uzun yıllardır tartışmaların odağında yer alan dezavantajlı gruplar konusunun sinema ile bütünleşik olarak ele alınması bu alana emek vermiş araştırmacılar için yeni bir bakış açısının kazanılmasına olanak sağlayacak ve ilgili anabilim dalında disiplinlerarası çalışmaları teşvik edecektir. Bu durum çalışmaya apayrı bir dinamizm kazandırmaktadır.

Veri Toplama

Nitel olarak analizi yapılan Aamir Khan filmleri, başta google ve yandex olmak üzere farklı arama motorları kullanılarak yapılan araştırmalar sonucunda belirlenmiştir. Bu platformlarda ilgili araştırmalar yapılırken “dezavantajlı gruplar ve sinema”, “kırılgan gruplar ve sinema”, “engelliler ve sinema”, “kadın ve sinema”, “sinema ve sendikacılık”, “çalışma yaşamı ve sinema” gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Konunun çok yönlü ve çok boyutlu olması bu şekilde detaylı bir araştırma yapmayı zorunlu kılmıştır. Ayrıca örneklem olarak seçilen filmlerin içerik analiz yöntemi kullanılarak nitel düzlemde analizi amacıyla script.com, YouTube, IMDB, Netflix ve Disney Plus şeklinde sıralanabilecek dijital platformlardan faydalanılmış ve bu sayede bahse konu filmlerle ilgili tüm bilgilere ve repliklere ulaşılmıştır.

Veri Analizi

Nitel olarak elde edilen veriler içerik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Aamir Khan’ın başrolünde oynadığı *Bir Zamanlar Hindistan’da (Lagaan, 2001)* (a) adlı film yoksulluk ve engelliler, *Kayboluş (Fanaa, 2006)* (b) ise engelliler konuları ile ilintili bir biçimde analiz edilmiştir. Öte yandan *Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007)* (c), *Üç Ahmak (3 Idiots, 2009)* (d) adlı filmler dezavantajlı gruplar içerisindeki ‘özel eğitime gereksinim duyan çocuklar’ başlığı altında incelenmiştir. Diğer taraftan *Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010)* (e) ‘yoksulluk’, ‘gelir adaletsizliği’, *Yalan Çemberi (Talaash, 2012)* (f) istismara maruz kalmış bir kadın ve gizemli ölümü, *Dangal (2016)* (g) ‘kadın’ ve ‘toplumsal cinsiyet’, *Süperstar (Secret Superstar, 2017)* (h) ‘kadın’, ve *Laal Singh Chaddha (2022)* (i) ise dezavantajlı kesimler içerisinde yer alan ‘engelliler’ konuları ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Görüldüğü üzere, örneklem olarak seçilen filmlerin tamamında dezavantajlı gruplardan bahsedilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilirken dezavantajlılığa sebep olan faktörler, dezavantajlılığın sonuçları ve Aamir Khan’ın filmlerinde dezavantajlılıkla mücadelede kullandığı yöntemler üzerinde ayrıyeten durulmuştur. İçerik analizi sadece metin bağlamında değil; aynı zamanda görsel öğelerin analizinde de sıklıkla kullanılmaktadır. O nedenle veriler analiz edilirken filmlerde geçtiği şekliyle konuya ilişkin bazı görseller de paylaşılmıştır.

Bulgular

Film 1) Bir Zamanlar Hindistan’da (Lagaan, 2001, Ashutosh Gowariker); Dezavantajlı Grup: Yoksul Köylüler ve Engelliler

Aamir Khan’ın Bhuvan adlı karakterle sinemaseverlerin karşısına çıktığı bu filmde dezavantajlılık bağlamında kırsal kesimde yaşayan ‘yoksullar’ ve ‘engelliler’ konusu üzerinde durulmuştur. Film sömürge döneminde Hindistan’ın bir köyünde İngilizlere oldukça yüksek vergiler vermeleri nedeniyle açlık tehlikesi ile karşı karşıya olan bireylerin yaşam öyküsünü anlatmaktadır. İngilizlerin yoksul Hint köylülerinden aldıkları vergiler her geçen yıl artmakta ve köylüleri yoksullaştırmaktadır. Bhuvan bu duruma karşı çıkar ve kriket maçı karşılığında vergiden muaf tutulma konusunda Yüzbaşı Russell ile bir antlaşma yapar. Antlaşmaya göre köylüler maçı kazandıkları takdirde vergiden muaf tutulacaklardır; İngilizlerin kazanması durumunda ise 3 katı vergi ödeyeceklerdir. Bunun üzerine taraflar hazırlıklara başlar. Özellikle Bhuvan Hint köylülerine liderlik eder. Köylüler önce oyunu öğrenmekle işe başlarlar. Oyunun kurallarının öğretimi hususunda Yüzbaşı Russell’in kız kardeşi Elizabeth’in köylülere yardımcı olması filmin akışı içerisinde oldukça şaşırtıcı bir gelişmedir. Bhuvan köyünden yetenekli kişileri takıma dâhil eder. Bunlardan en dikkat çeken tabii ki köyde “ucube” olarak tanımlanan aslında fiziksel engeli bulunan Kachra’dır. Köylülerin konuya sınıfsal bir olgu olarak yaklaşması nedeniyle Kachra’yı kimse takıma almak istemez ancak Bhuvan O’nun top fırlatma konusundaki yeteneğini keşfeder ve O’na çok güvenir. Keza Kachra topu falsolu olarak müthiş fırlatmaktadır. Tüm itirazlara rağmen Bhuvan Kachra’yı takıma alır. Maç oldukça zorlu geçer ve her şeye rağmen Bhuvan liderliğindeki Hint köylüleri özverili bir biçimde oynamaları nedeniyle maçı kazanmayı ve vergiden muaf olmayı başarırlar. Kachra’nın falsolu atışlarının maçı kazanmada büyük bir katkısı olmuştur.

Görsel 1. Engelli Oyuncu Kachra (sol alt) ve Forması Dahi Olmayan Yoksul Hint Köylüleri (sağ alt)

Kaynak: Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001); Aamir Khan Production.

Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001) adlı filmde yoksul bırakılan Hint köylüleri ve engelliler konusu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Dolayısıyla dezavantajlı bu iki kesim ile film arasında çok dikkat çekici bir bağ bulunmaktadır. Filmde yoksulluk, sadece tarım yaparak geçimini temin eden ve ağır vergi yükü altında ezilen Hint köylüleri ile özdeşleştirilirken, engelliler konusu ise Kachra adlı karakterle ön plana çıkarılmıştır. Köylülerin yoksulluk içerisinde yaşam sürmesinin en büyük nedeni, hiç şüphesiz, İngilizler tarafından kurulan sömürge düzenidir. Kachra gibi henüz keşfedilmeyen yeteneklerin toplumdan soyutlanmalarının temel sebebi ise toplumdaki önyargılar nedeniyle maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve yabancılaşma gibi sorunlardır. Dolayısıyla filmde dezavantajlılığa neden olan faktörler eşitsiz toplum yapısı, kast sistemi, toplumsal önyargılar, kültür ve gelenekler şeklinde sıralanabilir. Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001) filmde yoksulluk ve engellilik gibi sorunların mücadele ve toplumsal içerme politikaları ile çözüme kavuşturulabileceği mesajı verilmektedir. Bhuvan'ın her iki kesimin sorunlarını çözmeye ilişkin kapsayıcı ve kararlı yaklaşımları bunun en somut örneğidir.

Film 2) Kayboluş (Fanaa, 2006, Kunal Kohli); Dezavantajlı Grup: Engelliler

Kayboluş (Fanaa, 2006) filminde Zooni Ali Beg adlı karakter özelinde dezavantajlı bir grup olarak görme engelliler ve onların dramatik yaşam öykülerine dikkat çekilmektedir. Bu filmde Aamir Khan ise Rehan Khan adlı karakteri canlandırmaktadır. Rehan, Yeni Delhi'de tur rehberi olarak çalışmaktadır. Görme engelli Zooni ise arkadaşları ile birlikte Yeni Delhi'yi gezmeye gelmiştir. Gezi sırasında Rehan ile tanışır ve birbirlerine aşık olurlar. En nihayetinde evlenmeye karar verirler. Zooni'nin göz ameliyatı esnasında Rehan ortadan kaybolur ve IKF olarak adlandırılan yasadışı bir grup için yasadışı eylemler icra etmeye başlar. Aradan yıllar geçer ve bir eylem sırasında Rehan yaralanır ve güvenlik güçlerinden kaçmak için oldukça uzakta bulunan bir eve sığınır. Tesadüf eseri ev Zooni'nin evi çıkar. Zooni, babası ve çocuğu ile birlikte mütevazı bir yaşam sürmektedir. Rehan'ı tanıyamazlar ve tedavi ederler. Çocuğunun olduğunu anlayan Rehan, kim olduğunu açıklamak durumunda kalır. Hem babası hem de Zooni Rehan'ı yasadışı eylemler yapmaktan alıkoymak isterler ancak bunu başaramazlar. Filmin sonunda Rehan ne yazık ki yaşamını yitirir ve başkalarının ölümüne de sebep olur.

Görsel 2. Engeline Rağmen İyiliğin Peşinde Koşan ve Kötülüğü Engellemeye Çalışan Zooni (sol alt), Hiçbir Engeli Olmadığı Halde Kötülüğün Peşindeki Rehan (sağ alt)

Kaynak: Kayboluş (Fanaa, 2006), Yash Raj Films.

Filmde dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engelliler konusu büyük bir ustalıkla anlatılmıştır. Engellilerin yaşamış oldukları zorluklar ve bu durumun üstesinden gelmek amacıyla yaptıkları fedakârlıklar filmin bütünü içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ailenin desteği ve özverisi engelliler açısından dezavantajlılığı azaltıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan görme engelli olduğu halde hukuktan ayrılmayan ancak herhangi bir engeli olmadığı halde yasadışı işlere karışan kişi ya da kişilerden hangisinin gerçekte engelli olduğuna ilişkin bir sorgulamada yapılmaktadır. Filmde “*Yarınımız bugünü nasıl geçirdiğimize bağlı, bugün yaptığımız seçimler yarın bize ne olacağını belirler. Ama bu seçim iyi ile kötü arasında değildir. Zira bu kolay bir seçim. Asıl seçim iki iyiden daha fazla olanı ya da iki kötünden daha az olanı seçmektir.*” (Kayboluş (Fanaa, 2006) şeklindeki sözlerle bedensel engelin ötesinde kalplerde herhangi bir engelin olmamasının önemli olduğu ve hayatın tamamında daha fazla iyilik için çalışılması gerektiği mesajı verilmektedir. Dolayısıyla hakiki anlamda engelliler bir nevi masumiyetin, iyiliğin ve saflığın sembolü olarak ele alınmakta ve filmin bütünü içerisinde izleyiciye böylesi bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Film 3) Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007, Aamir Khan); Dezavantajlı Grup: Çocuklar

Aamir Khan'ın başrolünü paylaştığı *Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007)* adlı bu filmde öğrenme güçlüğü (disleksi) yaşayan ancak ailesi tarafından uzun yıllardır fark edilmeyen Ishaan'ın yaşam öyküsü anlatılmaktadır. Kendisinden yaşça büyük ağabeyi bulunan Ishaan, ailesi içerisinde başta abisi olmak üzere, sürekli başkalarıyla kıyaslanmakta, abisinin okuldaki başarısının kendisinden daha iyi olması nedeniyle özellikle babası tarafından baskılanmakta hatta ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Ishaan'ın yaşamış olduğu öğrenme güçlüğü problemi dolayısıyla okuldaki akademik başarısı bir hayli düşmekte, sınavlarından çok kötü puanlar almakta, bunun da ötesinde okumayı öğrenme konusunda dahi inanılmaz sorunlar yaşamaktadır. Fakat ailesi Ishaan'ın yaşamış olduğu asıl sorunun farkında değildir ve O'nu sürekli ders çalışmamakla, sorumsuzlukla ve tembellikle itham etmektedirler. Ishaan'ın bu durumunun normal bir okulda düzelmeyeceğine kanaat getiren babası günün birinde radikal bir karar almak zorunda kalır ve oğlunu evden oldukça uzak yatılı bir okula göndermek ister. Ishaan duruma ne kadar itiraz etse de sonuç değişmeyecektir. Ve en nihayetinde Ishaan'ın tüm itirazlarına rağmen okula kaydı yapılır ve oldukça küçük denebilecek bir yaşta yatılı okula gitmek durumunda kalır. Ishaan'ın akademik anlamdaki başarısızlığı yatılı okulda da devam eder ve öğrenme konusunda yaşadığı güçlükler nedeniyle sınıf arkadaşlarının dalga konusu haline de gelir. Ishaan için işler artık içinden çıkılmaz bir boyuta evrilmiştir ve bir nevi başarısızlık kendisiyle özdeşleşmiştir. Ta ki kurtarıcısı yeni resim öğretmeni Ram Shankar Nikumbh yani Aamir Khan okulda çalışmaya başlayana kadar. Khan, çocuklara ezberci bir bakış açısıyla eğitim vermek yerine, bireysel farklılıklara önem veren ve kişiselleştirilmiş eğitim anlayışından yanadır. O'nun derslerinde müzik, sanat, dans ve eğlence hepsi bir aradadır. Çok geçmeden Ishaan'daki muazzam resim yeteneğini fark eder ve o güne kadar hiçbir öğretmenin hatta doktorların tanı koyamadığı disleksi hastalığını teşhis eder. Bu nedenle Ishaan'ın ailesiyle sık sık görüşmeler yapar ve gerekli araştırmaları yaptıktan sonra durumu okul idaresiyle de paylaşır. Hastalığının teşhisinin ardından Khan, Ishaan'la daha sık ilgilenmeye başlar. Öğretmeninin Ishaan ile ilgili uyguladığı kişiselleştirilmiş ve bire bir eğitim konsepti sonunda meyvelerini verir ve okulda düzenlenen resim yarışmasında Ishaan birinci olur.

Görsel 3. Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007) adlı Filmde Ishaan Awasthi'nin Keşfedilmeyi Bekleyen İnanılmaz Yeteneği ve Bilim Aşkı

Kaynak: Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007), Anand Recording Studios.

Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007) adlı bu filmde hiç şüphe yok ki dezavantajlı durumda olan ve öğrenme güçlüğü çeken Ishaan adlı karakterden başkası değildir. Ishaan'ın yaşamış olduğu toplumda dezavantajlı hale gelmesinin sebepleri arasında Hint eğitim sisteminin baskıcı ve ezbere dayalı yapısı, bireysel öğrenme farklılıklarına yer verilmemesi, her öğrencinin istisnasız tüm derslerde başarı olmasının beklenmesi, ebeveynlerin çocuklarını sürekli başkalarıyla mukayese etmesi

ve çocukları üzerinde baskı kurması, okulda alınan notların başarı için tek ölçüt olarak kabul edilmesi gibi unsurlar yer almaktadır. Ishaan tarafından yaşanan bu dezavantajlılık durumu Ishaan'ın okuldan iyice uzaklaşmasına ve soğumasına neden olmuş ve çocukta okula ilişkin bir direnç gelişmeye başlamıştır. Doktriner bir anlayışla yapılan eğitim Ishaan gibi aslında oldukça yetenekli öğrencilerin yeteneklerinin açığa çıkartılmaması nedeniyle yok olmasına sebep olmakta ve kaliteli insan kaynağı yetiştirme hedefine ket vurulmaktadır. Ishaan'ı dezavantajlılıktan kurtaran resim öğretmeni Ram Shankar Nikumbh'dur. Nikumbh, Ishaan'ın oldukça özel bir çocuk olduğunu görmüş ve O'nun resim konusundaki yeteneklerini ön plana çıkartarak topluma faydalı bir birey olmasına öncülük etmiştir.

Film 4) Üç Ahmak (3 Idiot, 2009, Rajkumar Hirani); Dezavantajlı Grup: Özel Eğitime Gerekksinim Duyan Çocuklar

Bu filmde üniversiteyi kazanan üç gencin öğrencilik döneminde yaşadıkları anlatılmaktadır. Rancho karakterini canlandıran Aamir Khan, diğer iki arkadaşından farklı olarak oldukça sıra dışı bir öğrenci profili çizmektedir. Ezberci eğitim sistemine tamamen karşı olan Rancho, yaparak yaşayarak öğrenmenin, farklılaştırılmış eğitimin her şeyden önemli olduğunu ifade etmektedir. Rancho günün birinde gizemli bir biçimde ortadan kaybolur ve iki arkadaşı O'nu aramaya başlar. Arkadaşlarının karşısına başka bir isimle çıkan Rancho, kendi kafasındaki eğitim sistemini hayata geçirmeyi başarmıştır ve onlarca yetenekli çocuğun bir araya geldiği, birbirinden farklı yeniliklerin yapıldığı bir okul inşa etmiştir. Bu okulda ezberci eğitim sistemi yerine bireysel farklılıklara önem veren kişiselleştirilmiş eğitim, saatlerce süren dersler yerine esnek müfredat uygulanmakta ve çocukların potansiyelleri açığa çıkarılmağa çalışılmaktadır. Üç Ahmak (3 Idiot, 2009) filminde dezavantajlı gruplardan özel eğitime gerekksinim duyan öğrenciler üzerinde durulmakta ve Hint eğitim sistemi kıyasıya eleştirilmektedir. Böylesi bir eğitim sisteminin bireyi başarıya götüremeyeceği, ülkeyi kalkındıramayacağı ve kişisel farklılıkları dikkate almayan bu sistemin ülke geleceğini şekillendirecek bir vizyona sahip olmadığı mesajı verilmektedir. Asıl önemli olanın öğrenmeyi öğrenmek olduğunun altı çizilmektedir. Filmde dezavantajlılığı yaratan temel unsur ülkenin eğitim sistemi ve bu sistemi dayatan öğretmen ya da akademisyenlerdir. Problemin çözümü ise yeniliklere açık bir eğitim sisteminin inşa edilmesi ile mümkündür.

Görsel 4. Mumbai Günlükleri'ndeki (Dhobi Ghat, 2010) Çalışma Koşulları ve O'nu Ölümsüzleştirmeye Çalışan Shai (sol alt), Zohaib ve Çamaşırları (sağ alt)

Kaynak: Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010), Aamir Khan Productions.

Film 5) Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010, Kiran Rao); Dezavantajlı Grup: Yoksullar ve Kadınlar

Zengin ve fakir arasındaki uçurumun ulaştığı boyutlar hakkında önemli ipuçları veren ve Hindistan'da gelir adaletsizliği ve yoksulluğun anlatıldığı Dhobi Ghat filminde Aamir Khan, Arun isimli karakteri canlandırmaktadır. Aslında film, Arun, Shai, Zohaib ve Yasmin'in yaşam hikâyelerini beyaz perdeye taşımakta ve sinemaseverlerle buluşturmaktadır. Arun, Mumbai'de meşhur bir ressamdır ve ekonomik anlamda durumu oldukça iyidir. Shai ise araştırma yapmak amacıyla Amerika'dan Hindistan'a gelmiş genç bir kızdır ve inşaat şirketi sahibi olan ailesi ile birlikte oldukça lüks denilebilecek bir yaşam sürmektedir. Bir resim sergisinde Arun ile tanışır ve arkadaşlıkları ilerler. Filmde yoksul bir genci canlandıran Zohaib ise Mumbai'de çamaşır yıkayarak geçimini temin eden bireylerin yoğun olarak bulunduğu Dhobi Ghat adlı semtte yaşayan fakir bir gençtir. Film, bu üç gencin zıtlıklarla dolu yaşam öykülerini izleyiciyle buluşturmaktadır. Zohaib, geçimini temin etmek için gündüzleri çamaşır yıkamakta, geceleri ise sokaklardaki fareleri öldürmektedir. Kentte hijyen problemleri o denli ayyuka çıkmıştır ki bu nedenle fareler sokaklarda cirit atmakta ve dolayısıyla geceleri fareleri öldürmek için istihdam edilecek bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Zohaib film sektöründe çalışmak istemekte ve bu sayede yoksulluktan kurtulabileceğine inanmaktadır. Arun gibi o da Shai'ye ilgi duyar fakat Shai'nin oldukça zengin, kendisinin ise fakir olması durumu karmaşık hale getirir. Filmin sonunda Shai, Arun'u sevdiğini Zohaib'e söyler

ve böylelikle dostça ayrılırlar. Arun ise yeni taşındığı evde bir kutu içerisinde eski kiracıdan kalan video kasetleri bulur ve kayıtlarda bir aile trajedisine şahitlik eder. Arun, söz konusu kasetlerde yaşadıklarını kayda alan Yasmin isimli kadının ne yazık ki eşi tarafından aldatıldığını öğrenmesi üzerine intihar ederek hayatına son verdiğini öğrenir. Bu durum Arun'u inanılmaz derecede üzer.

Filmde dezavantajlı gruplardan yoksulların ve kadınların yaşam öykülerine yer verilmiştir. Hindistan'da gelir adaletsizliğinin ve eşitsizliğinin ulaştığı boyutlar, kamunun bununla ilgili aldığı önlemlerin yetersiz kalması, zengin azınlık ve fakir çoğunluk arasındaki gelir farkının her geçen gün artması filmin en çarpıcı konuları arasında yer almaktadır. Öyle ki filme göre, bireylerin maddi durumu evlenecekleri kişilerin seçiminde dahi kritik rol oynamakta ve dolayısıyla 'davul bile dengi dengine' misalli maddiyat her şeyi belirleyen itici bir güce dönüşmektedir. İlavenet eşleri tarafından aldatılarak yaşamlarına son veren kadınlar da filmde mercek altına alınmakta ve bu durumun Hindistan'da yaygın bir durum olduğu izlenimi uyandırılmaktadır. Gerek ekonomik gerek sosyal sorunların filmde büyük bir ustalıkla anlatılması bir taraftan sinemaseverlerin ilgisini çekerken diğer taraftan dezavantajlı grupların sorunlarını dile getirme konusunda filmin ne denli profesyonel biçimde çekildiğini göstermektedir. Filmde yoksul kesimlerin ve kadınların yaşadıkları dezavantajlılığın çözümüne ilişkin herhangi bir öneri ortaya konmamış, sadece sorun teşhis edilerek problemin fotoğrafı çekilmiştir.

Film 6) Yalan Çemberi (Talaash, 2012, Reema Kagti); Dezavantajlı Grup: Kadınlar ve Engelliler

Bu filmde Aamir Khan, Surjan (Suri) adlı karakter ile Hint polis teşkilatı adına çalışan bir komiseri canlandırmaktadır. Filmin bütününde ön plana çıkan dezavantajlı kesimler kadın ve engellilerdir. Esas itibarıyla filmde bir trafik kazasında trajik bir biçimde hayatını kaybeden Rosie adlı kadının gizemli ölümü üzerinde durulmaktadır. Rosie cinsel anlamda istismara maruz kalan bir hayat kadınıdır. Kurtarılabilmek ihtimali olmasına rağmen varlıklı kişilerin O'nun yaşamını önemsememesi sebebiyle geçirdiği bir trafik kazasında feci bir şekilde hayatını kaybeder. Suri ise oğlu Karan'ı bir tekne kazasında kaybetmiştir ve ailesi ile birlikte oldukça zor günler geçirmektedir. Bir cinayet vakasını aydınlatmak için çalışırken yolu Rosie ile kesişir. Rosie cinayetin aydınlatılmasında Suri'ye inanılmaz derecede yardım eder ve cinayetin failleri tek tek bulunur. Ancak yapılan tahkikat sonucunda aynı faillerin Rosie'nin de katilleri olduğu tespit edilir. Başka bir deyişle Rosie kendi katillerini Suri'ye buldurmak ve onlardan intikam almak için ötelere gelmiş bir kadındır. Komiser Suri olayı çözdükten sonra Rosie'nin O'na söylediklerini düşünerek mezarını bulur. Cinayetin çözümlenmesini istemeyen Armaan Kapoor ve Sanjay Kejriwal gibi zengin kişiler kiralık katil tutarak olayın ört pas edilmesini istemektedirler. Bu nedenle olayı bilen kim varsa ortadan kaldırmak için var güçleriyle çalışmaktadırlar. Bir şekilde cinayetin tüm kamera kayıtları Tehmur'un eline geçer ve katillere para karşılığında şantaj yapmaya başlar. Ancak oldukça ilginç bir biçimde Tehmur, Aamir Khan'ın diğer filmlerinde olduğu gibi engelli bir bireyi canlandırmaktadır. Rosie'nin katillerinden para alacağı sırada engelli olması nedeniyle kaçamaz ve dramatik bir biçimde öldürülür. Dolayısıyla hem Rosie hem de Tehmur dezavantajlılıklarının bedelini yaşamları ile ödemiş olurlar.

Filmde dezavantajlı gruplardan kadın ve engelli bireylere dikkat çekilmiştir. Dezavantajlılığa neden olan faktörler ise yoksulluk, gelir eşitsizliği, toplumsal yozlaşma, sosyal dışlanma, kamu yönetimindeki eksiklikler, kamunun yeteri kadar denetim yapmaması ve cinsiyet şeklinde sıralanabilir. Maalesef bu filmde de bahse konu kesimlerin toplum tarafından yalnız bırakıldıkları ve sosyal anlamda dışlandıkları görülmektedir. Sorunun çözümü ise birlik içinde hareket etmekten, sosyal ve ekonomik problemlere karşı duyarlı olmaktan, başkasının sorununu da kendi sorunumuzmuşçasına sahiplenmekten ve toplumunun tüm kesimlerinin işbirliği yapmasından geçmektedir. Aksi takdirde dezavantajlılık hali çözümü mümkün olmayan kronik bir soruna dönüşecektir.

Görsel 5. Geeta ve Babita'nın Erkek Egemen Bir Toplumda Cam-Tavanı Aşma Çabaları

Kaynak: Dangal (2022), Aamir Khan Productions ve Walt Disney Pictures India.

Film 7) Dangal (2016, Nitesh Tiwari); Dezavantajlı Grup: Kadınlar

Başta toplumsal cinsiyet ve dezavantajlı gruplardan kadın konusunun yoğun bir biçimde anlatıldığı bu filmde Aamir Khan izleyiciye oldukça önemli mesajlar vermektedir. Toplumsal cinsiyet, mesleklerin cinsiyete dayalı bir biçimde kadın ve erkek işi olarak kategorize edilmesi ya da ayrıştırılması olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, toplumsal cinsiyet, bir toplumun kadın ve erkek kimliğine yüklediği rol ve ondan beklentileri şeklinde de ele alınabilir (Bal, 2014: 15-28; Gümüšoğlu, 2008: 39-50; Esen vd., 2017: 46-63). Dolayısıyla toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısıyla kamyon şoförlüğü ve inşaat mühendisliği gibi meslekler erkek işi ancak hemşirelik veya okul öncesi öğretmenliği ise daha çok kadın işi olarak düşünülmektedir. İlgili filmde de güreş sporunun sadece erkekle özdeşleştirilmesi ve kadının bu sportif faaliyetin dışında tutulmaya çalışılması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tetiklemekte ve kadınları erkeklere kıyasla dezavantajlı bir konuma getirmektedir. Ayrıca bu durum Hint toplumunda kadınlara yönelik cam-tavan sorununu da gündeme getirmektedir. Cam-tavan, bireyin kariyer gelişimine ket vuran, çalışma hayatında sürekli hissedilen ancak tam anlamıyla tanımlanamayan engeller olarak ele alınmaktadır. Başta kadınlar olmak üzere, cam-tavana maruz kalan bireyler, mevcut potansiyellerine rağmen iş hayatında terfi alamazlar, yükselmezler ve kendilerini gerektiği kadar “görünür” kılamazlar. Bu durum cinsiyetçi bir bakış açısının neden olduğu başka bir probleme işaret etmekte ve özellikle kazanç ve prestij düzeyi yüksek mesleklerde kadınlar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır (Fernandez, & Rubineau, 2019: 88).

Aslında filmde eski ancak başarılı bir güreşçi olan Mahavir Singh Phogat'ın iki kızını nasıl güreşçi yaptığının hikâyesi anlatılmaktadır. Aamir Khan'ın canlandırdığı Mahavir hep bir erkek çocuğunun olmasını ister ancak kader buna izin vermez ve Geeta ve Babita adlarında iki kız çocuğu dünyaya gelir. Kızlar yaşça ve fiziksel olarak belirli bir olgunluğa ulaştıktan sonra Mahavir, her ikisini de güreşçi yapmaya karar verir ve hemen antrenmanlara başlar. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı klasik bir Hint toplumunda doğup büyüyen eşi ise aslında kızlarının güreşçi olmalarını istememektedir. Diğer taraftan ailenin yaşadığı köyde erkek egemen anlayış oldukça baskındır ve bu nedenle kızların güreşçi olması hiç de hoş karşılanmaz. Fakat Mahavir ve kızları oldukça kararlıdır. Antrenmanlar belirli bir düzeye ulaştıktan sonra büyük kız Geeta civar köylerde düzenlenen müsabakalara katılmaya başlar ve büyük başarılar imza atar. O dönem itibarıyla bu sporu yapan başka kızlar olmadığı için Geeta'nın rakipleri hep erkek sporcular olmuştur. Geeta'nın güreşteki başarısı tüm erkekleri de şaşırtır. Köy ve bölgedeki başarılarının ardından Geeta, ulusal turnuvalarda madalyalar alarak adından sıklıkla söz ettirir. Güreş turnuvalarında ulusal anlamda elde ettiği başarılar onun ulusal spor akademisine katılımına olanak sağlar. Ancak babası kızının akademiye katılımına çok sıcak bakmamaktadır. Güreş federasyonundaki yöneticiler ve takım antrenörü ile kızının durumunu görüşmek ister ancak Mahavir'in bu yaklaşımı federasyon temsilcileri tarafından dikkate alınmaz. Babasının yaptırdığı antrenmanlarda belirli bir stile alışkın olan Geeta, akademideki antrenörünün ısrarıyla bu stilini terk etmek zorunda kalır ve güreşlerde sürekli yenilmeye başlar. En sonunda babasının yardımına ihtiyaç duyar. Babasının verdiği taktik ve stratejiler sayesinde tekrardan güreşte başarılar elde etmeye başlar ve Milletler Topluluğu oyunlarında rakibini yenerek şampiyon olur.

Dangal filmi dezavantajlı gruplardan kadınların Hint toplumunda kendilerine yer edinme çabalarının mükemmel bir örneğidir. Kültürel faktörler, dini gelenekler, erkek egemen toplum anlayışı, ataerkil aile yapısı, kadına biçilen toplumsal cinsiyetçi rol, sadece kendi çıkar ve menfaatlerini dikkate alan duyarsız yöneticiler ya da toplumsal alışkanlıklar gibi temel unsurlar kadınların toplum içinde görünür olma çabalarını baltalamaktadır. Dolayısıyla bahse konu faktörler filmde dezavantajlılığın temel sebepleri olarak ele alınmıştır. Filmde Geeta'nın kararlı duruşu, zorluklar karşısında yılmaması ve babasının ona yönelik bitmek tükenmek bilmeyen desteği bir kadın olarak dezavantajlılıktan kurtulmasını ve toplumda daha görünür olmasını sağlamıştır. Geeta, tüm bunlar sayesinde erkekler tarafından örülen cam-tavan'ı aşmayı başararak dünya güreş şampiyonu olmuş ve kendisinden sonra bayrağı devralacak milyonlarca kıza öncülük etmiştir.

Film 8) Süperstar (Secret Superstar, 2017, Advait Chandan): Dezavantajlı Grup: Kadınlar

Dezavantajlı gruplardan yine kadının ele alındığı bu filmde Amir Khan kadınlar açısından erkek egemen bir kültürde yaşamının ve cam tavanı aşmanın ne denli zor olduğunu anlatmaktadır. Insia Hindistan'da yaşayan geleneklerine sıkı sıkıya bağlı Müslüman bir alenin en büyük çocuğudur. Sesi çok güzeldir ve müziğe de inanılmaz bir yeteneği vardır. Günün birinde seslendirdiği parçaları Youtube'a yükleme kararı alır. Ancak ailenin gelenekçi yapısı nedeniyle yüzünü göstermez ve kanalının ismini de “gizemli süper star” koyar. Sesinin oldukça iyi olması nedeniyle kısa bir süre sonra Youtube'daki videosu izlenme rekorları kırar. Insia bu arada kız olması nedeniyle babası tarafından sürekli baskılanmakta, bilgisayar, tablet gibi teknolojik cihazları kullanımına sınırlamalar getirilmektedir. Öyle ki babası O'nu okulu bırakarak erken yaşta evliliğe dahi zorlamaktadır. Babasının kız çocuk olması dolayısıyla olumsuz tutum ve davranışları sadece kendisi ile sınırlı değildir. Kadın olması nedeniyle annesi de bu süreçten payına düşeni fazlasıyla alır. Babasının gözünde ne yazık ki kadınların hiçbir değeri yoktur. Insia'nın sosyal medyada kendisini göstermesinin ardından ülkenin en meşhur şarkıcısı Shakti Kumar ile tanışır ve Aamir Khan'ın canlandırdığı bu karakterin desteği sayesinde müzik alanında kendini oldukça geliştirir. Günün birinde babası Dubai'den bir iş teklifi alır ve ailesini oraya götürmek ve Insia'yı da orada evlendirmek ister. Fakat havalimanında annesinin babasına karşı çıkması ve ondan ayrılacağını söylemesi üzerine babasının baskılarından kurtulur ve düzenlenen yarışmada Shakti Kumari'nin desteği ile en iyi şarkıcı seçilir.

Görsel 6. Insia'nın Annesi Najma ile Birlikte Sürekli Yaşadığı 'Ümit' ve 'Ümitsizlik' İkilemi**Kaynak:** Süperstar (Secret Superstar, 2017), Aamir Khan Productions.

Filmde Hint kültüründeki ataerkil aile yapısının varlığı, toplumun tümüyle geleneklerine bağlı olması ve suiistimal edilen birtakım dini değerler kadınlar açısından yaşamı zorlaştırmakta ve bu durum onların toplumdaki dışlanmalarına neden olmaktadır. Bu tür sosyal yapılarda kadına biçilen temel rol, kadının sadece anne gibi davranarak ev işleriyle (çamaşır, bulaşık, ütü, çocuk bakımı) ilgilenmesi şeklindedir. Dolayısıyla kadınların iş piyasasına girerek istihdam edilmesi hatta bunun hayalinin dahi kurulması mevzu bahis değildir. Hint toplumundaki tüm bu önyargılar kadının yaşamış olduğu dezavantajlılığın sebepleri arasında yer almaktadır. Insia ve annesi Najma gibi karakterlerden hareketle, dezavantajlı bir grup olarak kadınları erkekler karşısında avantajlı hale getirecek tek şey yine onların gayretleri, özverileri, kendine biçilmiş toplumsal cinsiyet kalıplarını yıkmaya girişimleridir. Insia, karşısına çıkan Shakti Kumari'nin yardımcıları sayesinde gerçek bir yıldız olmayı başarmış, erkekler tarafından tanımlanan toplumsal rolleri doğrudan reddederek ailesi ve kendisi için yeni bir yaşamın kapısını aralamıştır.

Film 9) Laal Singh Chaddha (2022, Advait Chandan); Dezavantajlı Grup: Engelliler

1994 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde çekimi yapılan Forrest Gump'ın modern uyarlaması niteliğindeki Laal Singh Chaddha 2022 yılında sinemaseverlerle buluşmuştur. Filmde engelli bir çocuğu canlandıran Laal karakteri özelinde Hint toplumunun engellilere yönelik tutumu kinayeli bir dille eleştirilmektedir. Hindistan'da hem zihinsel hem de bedensel engelli olarak dünyaya gelen Laal, annesinin desteğiyle öncelikle yürümeyi sonrasında ise yaşadıkları bölgenin en iyi okullarından birisine girmeyi başarır. Başlangıçta okul müdürü Laal'ı engelli olduğu gerekçesiyle okula kabul etmek istemez ancak annesinin kararlılığı ve çocuğunu okutma konusundaki ısrarlarına kayıtsız kalmaz. Okula kaydolan Laal, sınıfında kendisiyle aynı sırada oturmayı kabul eden Rupa isimli ve sevimli mi sevimli küçük bir kızla tanışır. Laal ve Rupa'nın arkadaşlıkları ölünceye kadar devam eder. Her ikisi okulda beraber oynar, beraber yemek yer ve her şeylerini paylaşırlar. Laal'ın sadece Rupa ile arkadaşlık kurmasının arkasında ise fiziksel engeli nedeniyle sınıftaki diğer öğrencilerin Laal ile arkadaş olmak istememeleri yatmaktadır. Laal, başta akran zorbalığı olmak üzere, okul ve okul dışında yaşamış olduğu problemleri 'koşarak' çözmeye çalışmaktadır. Bu sayede Laal fiziksel engelinden de kurtulur. Ancak Rupa için işler hiç de iyi gitmez ve annesi babası tarafından uygulanan şiddet nedeniyle yaşamını kaybeder. Yıllar yılları kovalar ve Rupa ile Laal Delhi'de iyi bir üniversiteye girmeyi başarırlar. Üniversite yıllarında çocukluk arkadaşlarının alışkanlık haline getirdikleri akran zorbalığı ve fiziksel şiddet nedeniyle Laal koşma yeteneğini daha da geliştirir ve okulun koşu takımına seçilir. Laal müsabakalarda öylesine hızlı koşmaktadır ki, her bir yarışma Laal'ın galibiyeti ile sonuçlanmaktadır. Laal'ın spordaki başarısı okulunu da kolaylıkla bitirmesine katkı sağlar. Sonrasında orduya katılma kararı alır ve orduya yazılır. Ancak sosyal olarak dışlanma sorunu orduda da Laal'ın peşini bırakmaz fakat arkadaşı Bala'nın desteği sayesinde tüm zorlukların üstesinden gelmeyi başarır. Bir süre sonra Hindistan'da Kargill Savaşı patlak verir ve Laal'de arkadaşı Bala ile birlikte savaşa katılmak durumunda kalır. Savaş oldukça çetin geçer ve maalesef Laal'ın canından çok sevdiği ve 'kardeşim' dediği Bala savaşta hayatını kaybeder. Savaşın bitiminde annesinin isteğini kırmayan Laal, ordudan ayrılır ve evine döner. Burada da boş durmaz ve evindeki küçük kulübeyi bir imalathaneye çevirerek tekstil işine girer ve iç çamaşırı üretmeye başlar. Laal tüm bunları yaparken uzman bir terzi olan ve Kargill Savaşı'nda yaşamını yitiren Bala'nın iş planlarını uygulamakta ve O'na verdiği sözü yetirmek için var gücüyle çalışmaktadır. Savaşta yaşamını kurtardığı Mohammed Bhaji'nin pazarlama stratejileri sayesinde Laal küçük bir imalathaneden büyük bir tekstil fabrikası kurmayı başarır. Ve artık çok ama çok zengindir. Öyle ki "India Today" dergisi kendisini ve Mohammed Bhaji'yi yılın girişimcileri ilan eder. Filmin devamında Laal'ın annesi hastalanarak yaşamını yitirir, sonrasında köyüne geri dönen Laal çocukluk arkadaşı Rupa ile hayatını birleştirir.

Görsel 7. Laal Singh Chaddha ve Elde Ettiği Başarılar

Laal Yürürken (a)

Laal Üniversite Mezunu (b)

Laal Koşu Takımında (c)

Laal Başarılı bir İş İnsanı (d)

Kaynak: Laal Singh Chaddha (2022), Aamir Khan Productions, Viacom18 Studios ve Paramount Pictures.

Laal Singh Chaddha (2022) adlı filmde Aamir Khan, Laal karakteri ile yine dezavantajlı kesimler arasında yer alan engelliler ve onların gündelik hayatta yaşadıkları sorunlar üzerinde durmuştur. Filme göre engelliler açısından dezavantajlılığı yaratan temel unsurlar engellilere yönelik toplumdaki önyargılar, kültür, eğitimsizlik vs. şeklinde sıralanabilir. Aslında filmin tamamında engelli bireylerin neleri başarabileceklerine ilişkin önemli ipuçları verilmektedir. Neticede Laal, başarılı bir öğrencilik dönemi geçirmiş, üniversite eğitimini başarı ile tamamlayarak üniversite diploması dahi almış, fiziksel engelini üstesinden gelerek koşmayı başarmış, okul koşu takımına seçilmiş, savaşta birçok insanın yaşamını kurtaran milli bir kahramana dönüşmüş, yaptığı yatırımlarla başarılı bir iş insanı olmuş ve filmin sonunda Rupa ile güzel bir aile kurmuştur. Öte yandan filmde Rupa gibi fiziksel ya da zihinsel herhangi bir engeli olmayan bireylerin yaşamlarında bir sürü başarısızlıklar yaşayabilecekleri mesajı da alttan alta verilmektedir. Laal'in yaşamı boyunca karşı karşıya kaldığı tüm engelleri aşmasında azmi, kararlılığı, çalışkanlığı ve elbette başta annesi olmak üzere, Rupa, Bala ve Mohammed Bhaji gibi kişilerin büyük katkıları olmuştur. O nedenle film özelinde kararlılığın, azmin ve yakınların desteğinin dezavantajlılığı ortadan kaldıran ya da azaltan temel bir unsur olduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 1. Aamir Khan Filmlerinde Dezavantajlı Gruplar ve Temsil Ediliş Biçimleri

Film Sıra	Filmin Adı	Odaklandığı Dezavantajlı Kesim	Dezavantajlılığın Nedenleri	Dezavantajlılığın Sonuçları	Çözüm Önerileri
1	Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001)	Yoksul köylüler, engelliler	Yoksullar: sömürgecilik Engelliler: sosyal dışlanma, yabancılaşma, önyargılar, kültür ve geleneksel faktörler	Köylüler yoksulluktan kurtulmuş, engelli Kachra ise kriket takımına seçilmeyi başarmıştır.	Mücadele, azim, sosyal içerme politikaları
2	Kayboluş (Fanaa, 2006)	Engelliler	Kriminal faaliyetler, toplumsal yozlaşma ve terörizm	Zooni'nin kötülüğü engellemesi ancak babası ve sevdiğini kaybetmesi	İyiliğin peşinde koşmak, mücadele ve azim
3	Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007)	Çocuklar	Doktriner ve ezberci eğitim sistemi, baskıcı aile yapısı ve kıyaslama	Ishaan'ın öğrenme güçlüğünü öğretmenin yardımıyla aşması	Dışsal destek, profesyonel yardım, kaliteli öğretmenler ve farklılıklara değer veren eğitim anlayışı
4	Üç Ahmak (3 Idiot, 2009)	Özel Eğitime Gerekksinim Duyan Çocuklar	Doktriner, baskıcı ve ezberci eğitim sistemi	Kaliteli insan kaynağı yetiştirememek, Verimlilikte düşüş	Farklılaştırılmış eğitim, esnek eğitim modeli, yaparak yaşayarak öğrenme
5	Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010)	Yoksullar ve Kadınlar	Gelir adaletsizliği, kamu tarafından yeterli kadar önlem alınmaması	Fakirlik, yoksulluk, kronik yoksulluk, eşitsizlik, hijyen sorunları	Çözüm önerisi yok, sadece durum tespiti yapılmış
6	Yalan Çemberi (Talaash, 2012) (f)	Kadınlar ve Engelliler	Cinsel istismar, kamu tarafından yeterli kadar önlem alınmaması, yoksulluk	Yoksulluk, kriminal suçlar, suça meyilli bireyler, sosyal adaletsizlik	Kamu tarafından alınan önlemler ve denetimlerin sıklığının artırılması
7	Dangal (2016)	Kadınlar	Erkek egemen toplum, cam-tavan, toplumsal cinsiyet	Kadınların çabaları sayesinde başarılı olmaları	Kararlılık, zorluklar karşısında yılmamak ve aile desteği
8	Süperstar (Secret Superstar, 2017)	Kadınlar	Kültürel faktörler, gelenekler, erkek egemen toplum ve toplumsal cinsiyet	İnsia'nın tüm zorlukların üstesinden gelmesi ve popüler bir sanatçı olması	Aile desteği, kararlılık
9	Laal Singh Chaddha (2022)	Engelliler	Önyargılar, kültür, gelenekler, akran zorbalığı	Laal, başarılı bir sporcu, iş insanı ve üniversite mezunu bir birey olur.	Kararlılık, eğitim, aile desteği

Sonuç ve Değerlendirme

Dezavantajlı gruplar, insan hakkı ihlalleri yaşayan, buldukları ülkelerde kamu tarafından sunulan imkânlardan diğerleri gibi faydalanamayan, sosyal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalarak ötekileştirilen ve bahsi geçen tüm bu nedenlerle yabancılığa maruz kalan toplum kesimlerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Çalışanlardan engellilere, sığınmacı ve mültecilerden yaşlılara, çocuklardan kadınlara varana değin oldukça farklı toplum kesimlerini içermektedir (Altuntaş, 2014).

Sosyal ve ekonomik sorunları beyaz perdeye taşıyabilme kapasitesi sinemanın etkinliğini ve önemini arttırmaktadır. Dezavantajlı gruplar konusunun toplumsal hatta ekonomik yönleri bulunan bir sorun olması dolayısıyla konunun sinemada temsili ve beyaz perdeye aktarımı bir o kadar önemlidir. Böylesi konuların sinema vasıtasıyla anlatımı konuya yönelik toplumsal farkındalığı arttıracak ve sorunun çözümüne yönelik ciddi katkılar sağlayacaktır. Tüm bunlardan hareketle, Aamir Khan sineması toplumsal ve ekonomik sorunları sinemaseverlerle buluşturması bakımından büyük bir laboratuvar olarak nitelendirilebilir. Nitekim Khan filmlerinin neredeyse tamamında toplumsal bir soruna dikkat çekilmekte ve sorunun çözümüne ilişkin önemli ipuçları verilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı, Aamir Khan'ın oyuncu olarak yer aldığı Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001) (a), Kayboluş (Fanaa, 2006) (b), *Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007) (c), Üç Ahmak (3 Idiot, 2009) (d), Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010) (e), Yalan Çemberi (Talaash, 2012) (f), Dangal (2016) (g), Süperstar (Secret Superstar, 2017) (h), ve Laal Singh Chaddha (2022) (i) olmak üzere dokuz filmi betimsel anlamda analiz etmektir. Nitel düzlemde yapılan içerik analizi sonucunda Aamir Khan'ın oyunculuk yeteneği sayesinde Bir Zamanlar Hindistan (Lagaan, 2001) adlı filmde dezavantajlı gruplardan yoksul köylüler ve engelliler, Kayboluş'ta (Fanaa, 2006) engelliler, Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar'da (Taare Zameen Par, 2007) çocuklar, Üç Ahmak'ta (3 Idiot, 2009) ise özel eğitime gereksinim duyan çocuklardan bahsettiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010) dezavantajlı gruplardan yoksullar ve kadınlara, Yalan Çemberi (Talaash, 2012) kadınlar ve engellilere, Dangal (2016) kadınlara, Süperstar (Secret Superstar, 2017) yine kadınlara, son olarak Laal Singh Chaddha (2022) ise engellilere dikkat çekmektedir.*

Görüldüğü üzere, Aamir Khan'ın tüm filmlerinde dezavantajlı gruplar konusu izleyiciyle buluşturulmakta ve konuya ilişkin açık ya da örtülü kamuoyu oluşturulmaya çalışılmaktadır. İlaven, salt konunun aktarımı yerine Khan filmlerinde dezavantajlılığın nedenlerine ve sonuçlarına da dikkat çekilmekte ve dezavantajlı kesimlerin hangi yöntemleri kullanarak avantajlı hale gelebileceklerine ilişkin önemli ipuçları da verilmektedir (Bkz. Tablo 1).

Gerçekleştirilen araştırma sonucunda Aamir Khan sineması ve dezavantajlı gruplar konusuna ilişkin birçok bilimsel tespit yapılabilir. Öncelikle Aamir Khan filmlerinde dezavantajlı gruplar konusu bütüncül olarak ve büyük bir ustalıklarla beyaz perdeye taşınmaktadır. Aamir Khan, filmlerinde sadece dezavantajlılığın fotoğrafını nedenleriyle birlikte ve bütüncül bir biçimde çekmekle kalmamış aynı zamanda klasik bir "sosyal politikacı" gibi davranmak suretiyle dezavantajlılığın nasıl ortadan kaldırılacağına ya da minimize edilebileceğine ilişkin oldukça önemli ipuçları da vermiştir. Dezavantajlı gruplardan kadın, engelli ve çocuklar konusu Khan filmlerinin üzerinde sıklıkla durduğu konular arasında yer almaktadır. Çalışmada Khan'a ait filmlerden dördünde engelliler, dördüncü kadınlar ve ikisinde de çocuklar konusunun oldukça baskın olduğu tespit edilmiştir. Khan, filmlerinde sadece dezavantajlı grupları tespit etmekle kalmamış, onların toplumsal önyargıların üstesinden nasıl geldiklerine ve sosyal bir statü elde ettiklerine yönelik mesajlar da vermiştir. Engelliler konusunun ön planda olduğu filmlerde yoksulluk, sosyal dışlanma ve kültürel öğeler, kadınlar konusunun ele alındığı filmlerde ise toplumsal cinsiyet, erkek egemen toplum anlayışı, ataerkil aile yapısı gibi unsurlar dezavantajlılığın nedenleri olarak ele alınmıştır. Dezavantajlı gruplardan çocuk konusunun işlendiği filmlerde kişisel farklılıkları dikkate almayan doktriner ve ezberci eğitim anlayışı dezavantajlılığın esas sebebi olarak sunulmaktadır. Kapsadığı kesim fark etmesizin Khan filmlerinde dezavantajlı grupların tamamında yaşanan sorunların çözümünde birisi ya da birileri tarafından verilen sosyal desteğin oldukça mühim olduğunun altı çizilmektedir. Analiz edilen filmlerin büyük bir çoğunluğunda dezavantajlı kesimlere yönelik pozitif mesajlar verildiği ve onların dezavantajlılığı avantaja çevirdikleri ve başarılı bireyler haline geldikleri tespit edilmiştir. Sinemaya ilişkin böylesi bir yaklaşım sayesinde ekonomik ve sosyal sorunlara dair farkındalık yaratılmakta, sorunların çözümünde kolaylaştırıcı bir rol üstlenilmektedir. Ekonomik ve sosyal sorunların ya da gerçek yaşam öykülerinin anlatıldığı filmlerde izleyicinin filmle duygusal bir bağ kurma ihtimali daha da artacaktır.

Çalışmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Çalışmada Aamir Khan'ın oyuncu olarak yer aldığı dokuz film nitel düzlemde ve dezavantajlı gruplar temelinde analiz edilmiştir. Çalışmanın nitel olması dolayısıyla kendi içerisinde birtakım kısıtlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle analiz edilen film sayısının sınırlı olması çalışma açısından kayda değer bir kısıtlılıktır. İkinci olarak film analizlerinde Maxqda, Nvivo ya da Atlas gibi herhangi bir istatistik programı kullanılmamıştır. O bakımdan gelecekte aynı konuyu farklı boyutları ile çalışacak araştırmacılara Aamir Khan'ın oyuncu olarak yer aldığı filmlerden daha fazlasını betimsel olarak analiz etmesi ve bahsi geçen istatistik programlarını kullanmaları tavsiye edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si / ORCID ID of the author

Hasan YÜKSEL 0000-0001-8736-586X

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abeyskera, S. (1989). Women in Sri Lankan Cinema. *Framework: The Journal of Cinema and Media*, 37, 49–58.
- Agajanian, R. (1998). 'Just for Kids?': Saturday morning cinema and Britain's children's film foundation in the 1960s. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 18(3), 395–409.
- Ahmad, A. (2019). A Critical Analysis of Bollywood Actor Aamir Khan's Selected Movies. *International Journal of Media, Journalism and Mass Communications*, 5(2), 7–13.
- Aldridge, J. (2014). Working with vulnerable groups in social research: dilemmas by default and design. *Qualitative Research*, 14(1), 112–130.
- Altuntaş, B. (2014). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Anggraini, R. (2020). An Analysis of Intrinsic Elements in Taare Zameen Par's Film by Aamir Khan Production. In *International Conference on the Teaching English and Literature*, 1(1), 210–217.
- Ayisi, F., & C. Brylla. (2013). "The Politics of Representation and Audience Reception: Alternative Visions of Africa." *Research in African Literatures* 44 (2): 125–141.
- Bal, M. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakiş. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15–28.
- Bautista-Hernández, D. A. (2020). Commuting inequality, role of urban structure, and identification of disadvantaged groups in the Mexico City metropolitan area. *Journal of Transport and Land Use*, 13(1), 159–183.
- Ben-Ghiat, R. (2001). The Italian Cinema and the Italian Working Class. *International Labor and Working-Class History*, 59, 36–51.
- Bir Zamanlar Hindistan'da (Lagaan, 2001, Ashutosh Gowariker).
- Botha, S., & Harvey, C. (2024). Disabling discourses: contemporary cinematic representations of acquired physical disability. *Disability & Society*, 1–23.
- Castellino, J. (2009). The MDGs and international human rights law: a view from the perspective of minorities and vulnerable groups. *The International Journal of Human Rights*, 13(1), 10–28.
- Castillo, G. (1997). Soviet Orientalism: Socialist Realism and Built Tradition, *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 8(2), 33–47.
- Chapman, A. R., & Carbonetti, B. (2011). Human Rights Protections for Vulnerable and Disadvantaged Groups: The Contributions of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, 33(3), 682–732.
- Charlton, J. (1998). *Nothing about Us Without Us*, California: University of California Press.
- Chivers, S. & N. Markotić. (2010). *The Problem Body*. Ohio: Ohio State University Press.
- Church, D. (2011). Freakery, cult films, and the problem of ambivalence. *Journal of Film and Video*, 63(1), 03–17.
- Dangal (2016, Nitesh Tiwari).
- Datta, S. (2000). Globalisation and Representations of Women in Indian Cinema. *Social Scientist*, 28(3/4), 71–82.
- Dixon, J., Tropp, L. R., Durrheim, K., & Tredoux, C. (2010). "Let them eat harmony" prejudice-reduction strategies and attitudes of historically disadvantaged groups. *Current Directions in Psychological Science*, 19(2), 76–80.
- Droogendyk, L., Wright, S. C., Lubensky, M., & Louis, W. R. (2016). Acting in solidarity: Cross-group contact between disadvantaged group members and advantaged group allies. *Journal of social issues*, 72(2), 315–334.
- Ekin, N. (1989). *Endüstri İlişkiler*, 5. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Yayın No 208.
- Ellerson, B. (2015). African Women In Cinema: An Overview. In J. Mistry & A. Schuhmann (Eds.), *Gaze Regimes: Film and feminisms in Africa*. Wits University Press, 1–9.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107–115.
- Esen, E., Soyulu, Y., Siyez, D. M., & Demirgürz, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet Algısının Toplumsal Cinsiyet Rolü ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi. *E-International Journal of Educational Research*, 8(1), 46–63.
- Fernandez, R. M., & Rubineau, B. (2019). Network Recruitment and the Glass Ceiling: Evidence from Two Firms. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 5(3), 88–102.

- Frieden, S. (1990). Women's Cinema in West Germany. *Monatshefte*, 82(3), 276–285.
- Gauci, V., & Callus, A. M. (2015). Enabling everything: scale, disability and the film *The Theory of Everything*. *Disability & Society*, 30(8), 1282-1286.
- Goethals, T., Mortelmans, D., Van den Bulck, H., Van den Heurck, W., & Van Hove, G. (2022). I am not your metaphor: frames and counter-frames in the representation of disability. *Disability & Society*, 37(5), 746-764.
- Gül, G., & Eren, B. (2018). The Effect of Chorus Education in Disadvantageous Groups on the Process of General Education–Cultural Awareness and Socializing: The Sample of Gypsy Children. *Journal of Education and Learning*, 7(1), 125-133.
- Gümüüşoğlu, F. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- Haberfeld, Y., & Israeli, D. N. (2002). Gender Inequality in Majority and Minority Groups in Israel. *Race, Gender & Class*, 9(2), 156–175.
- Her Çocuk Özeldir/Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par, 2007, *Aamir Khan*).
- Hershfield, J. (2010). Women's Cinema and Contemporary Allegories of Violence in Mexico. *Discourse*, 32(2), 170–185.
- Hussain, S., & Ahmad, N. (2016). The impact of the Indian movie, *Three Idiots* (2009) on attitudes to education. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 21(2), 242-246.
- Icelandic Human Rights Centre, The Human Rights Protection of Vulnerable Groups (2009), available at <http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/humanrightsconceptsideasandfora/Undirflokkur> (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2024).
- Ieta, R. (2010). The New Romanian Cinema: A Realism of Impressions. *Film Criticism*, 34(2/3), 22–36.
- Imrie, R. (2014). “Space, Place and Policy Regimes: The Changing Contours of Disability and Citizenship”. In *Disability, Spaces and Places of Policy Exclusion*, edited by K. Soldatic, H. Morgan, and A. Roulstone, 13–30. London: Routledge, 13-30.
- Kaur, R. (2013). The nuclear imaginary and Indian popular cinema. *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 36(4), 539-553.
- Kayboluş (Fanaa, 2006, *Kunal Kohli*).
- Kılıçkiran, C. A. (1997). Women in Turkish Cinema. *Insight Turkey*, 11, 89–111.
- Kivlighan III, D. M., Drinane, J. M., Tao, K. W., Owen, J., & Liu, W. M. (2019). The detrimental effect of fragile groups: Examining the role of cultural comfort for group therapy members of color. *Journal of counseling psychology*, 66(6), 763-770.
- Koven, M. J. (1999). Feminist Folkloristics and Women's Cinema: Towards a Methodology. *Literature/Film Quarterly*, 27(4), 293–300.
- Kunze, P. C. (2017). “We Don't Die, We Multiply”: Bebe's Kids, Hip-Hop Aesthetics, and Black Feature Animation. *Black Camera*, 8(2), 226-242.
- Laal Singh Chaddha (2022, *Advait Chandan*).
- Layton, M. L., & Smith, A. E. (2017). Is It Race, Class, or Gender? The Sources of Perceived Discrimination in Brazil. *Latin American Politics and Society*, 59(1), 52–73.
- Leong, A. (1984). Socialist Realism: Cinema and the Arts. *Studies in Comparative Communism*, 17(3/4), 157–161.
- Long, G. T. (2012). Delivering Social Protection to the Poor and Vulnerable Groups in Vietnam: Challenges and the Role of the Government. *ASEAN Economic Bulletin*, 29(3), 245–258.
- Longmore, P. (2003). *Why I burned my book*. Philadelphia: Temple University Press, 131-146.
- Lori Uscher-Pines, Patrick S. Duggan, Joshua P. Garron, Karron, R. A., & Faden, R. R. (2007). Planning for an Influenza Pandemic: Social Justice and Disadvantaged Groups. *The Hastings Center Report*, 37(4), 32–39.
- Mansbridge, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent “Yes.” *The Journal of Politics*, 61(3), 628–657.
- Markotic, N. (2012). Play the Facts and the Truth: Disability in Documentary Film. *Canadian Journal of Disability Studies*, 1(2), 1-18.
- Maule, R. (2010). Women Filmmakers and Postfeminism in the Age of Multimedia Reproduction: A Virtual Archive for Women's Cinema. *Framework: The Journal of Cinema and Media*, 51(2), 350–353.
- McBride, S. (1989). The Female Gaze? Looking at Women in Popular Cinema. *Circa*, 44, 19–21.
- Mechanic, D., & Tanner, J. (2007). Vulnerable people, groups, and populations: societal view. *Health Affairs*, 26(5), 1220-1230.
- Milner, L. (2014). Labour Culture on Screen and Online: Union Films as Mobilisation Strategies. *Labour History*, (107), 181-196.
- Mitchell, D. T., & Snyder, S. L. (2001). The uneasy home of disability in literature and film. Gary L. Albrecht, Katherine D., Seelman, and Michael Bury (Eds.): *Handbook of Disability Studies*. Sage Publications: Thousand Oaks, CA, USA, 195-218.
- Moitra, S. (2009). “Reality Is There, but It's Manipulated”: West German Trade Unions and Film after 1945. In V. Hediger & P. Vonderau (Eds.), *Films that Work: Industrial Film and the Productivity of Media*. Amsterdam University Press, 329-346.
- Nelson, J. A. (1994). Broken images: Portrayals of those with disabilities in American media. In Nelson, J., (Ed.) *People with Disabilities, the Media, and the Information Age*, Westport, CT: Greenwood Press, 1-17.
- Norden, M. F. (1994). *The cinema of isolation: A history of physical disability in the movies*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Mumbai Günlükleri (Dhobi Ghat, 2010, *Kiran Rao*).
- O'Dell, E. J. (2015). From Leprosy to the Willow Tree: Decoding disability and Islamic spirituality in Iranian film. *Disability & Society*, 30(7), 1123-1126.
- Ötğün, C. (2008). Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2, 159-178.
- Paranjape, M. S. (2007). Uneven Distribution of Education in Maharashtra: Rural-Urban, Gender and Caste Inequalities. *Economic and Political Weekly*, 42(3), 213–216.

- Peroni, L., & Timmer, A. (2013). Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law. *International Journal of Constitutional Law*, 11(4), 1056-108.
- Qadri, M., & Mufti, S. (2016). Films and religion: An analysis of Aamir Khan's PK. *Journal of Religion & Film*, 20(1), 1-29.
- Parks-Yancy, R., DiTomaso, N., & Post, C. (2005). Social Capital Resources and Social Programs: Advancement Mechanisms For Disadvantaged Groups. *Michigan Sociological Review*, 19, 115-137.
- Radke, H. R., Kutlaca, M., Siem, B., Wright, S. C., & Becker, J. C. (2020). Beyond allyship: Motivations for advantaged group members to engage in action for disadvantaged groups. *Personality and Social Psychology Review*, 24(4), 291-315.
- Ray, R., & Lancaster, G. (2005). On Setting the Poverty Line Based on Estimated Nutrient Prices: Condition of Socially Disadvantaged Groups during the Reform Period. *Economic and Political Weekly*, 40(1), 46-56.
- Richler, D. (2016). Cinema, Realism, And The World According To Jia Zhangke. *Revue Canadienne d'Études Cinématographiques / Canadian Journal of Film Studies*, 25(2), 6-38.
- Riley, C. A. (2005). *Disability and the Media: Prescriptions for Change*. London: University Press of New England; Boyd, N. (2016). The warped mirror: the reflection of the ableist stare in David Lynch's The Elephant Man. *Disability & Society*, 31(10), 1321-1332.
- Ross, S. (2001). American Workers, American Movies: Historiography and Methodology. *International Labor and Working-Class History*, (59), 81-105.
- Safran, S. P. (1998). Disability portrayal in film: Reflecting the past, directing the future. *Exceptional Children*, 64(2), 227-238.
- Schmitt, M. T., & Branscombe, N. R. (2002). The meaning and consequences of perceived discrimination in disadvantaged and privileged social groups. *European review of social psychology*, 12(1), ss. 167-199.
- Schreier, M. (2012). Qualitative content analysis in practice. *Qualitative content analysis in practice*, USA: Sage Publication.
- Serdar A. B., (2018). "Sosyal Politika Kavramı. Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'de Sosyal Politika", Ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, 9. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık, 1-78.
- Stemler, S. E. (2015). Content analysis. *Emerging trends in the social and behavioral sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource*, 1-14.
- Stigsdotter, I. (2019). Women film exhibition pioneers in Sweden: Agency, invisibility and first wave feminism. In I. Stigsdotter (Ed.), *Making the invisible visible: Reclaiming women's agency in Swedish film history and beyond*, Kriterium, 65-96.
- Süperstar (Secret Superstar, 2017, *Advait Chandan*).
- Tezcür, G. M., & Gurses, M. (2017). Ethnic Exclusion and Mobilization: The Kurdish Conflict in Turkey. *Comparative Politics*, 49(2), 213-230.
- Üç Ahmak (3 Idiots, 2009, *Rajkumar Hirani*).
- Van Fleit, K. (2022). The "Conscience of Bollywood" in China: Aamir Khan and Transnational Spreadable Media. *A Companion to Indian Cinema*, 456-472.
- Wang, L. (2015). Wang Ping and Women's Cinema in Socialist China: Institutional Practice, Feminist Cultures, and Embedded Authorship. *Signs*, 40(3), 589-622.
- Whittington-Walsh, F. (2002). From freaks to savants: Disability and hegemony from The Hunchback of Notre Dame (1939) to Sling Blade (1997). *Disability & Society*, 17(6), 695-707.
- Woods, M. N. (2015). Calcutta and the Modern Woman: Reading the Films *Mahanagar and Kahaani*. *The Global South*, 9(2), 85-102.
- Yalan Çemberi (Talaash, 2012, *Reema Kagti*).
- Yung, B., & Lee, F. (2014). "Equal right to housing" in Hong Kong housing policy: perspectives from disadvantaged groups. *Journal of Housing and the Built Environment*, 29(4), 563-582.
- Yüksel, H. (2020a). *Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınları.
- Yüksel, H. (2020b). *Sendikacılık ve Sinema Teori ve Pratik*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Yüksel, H. (2021). Endüstri İlişkiler Disiplininde Sinemanın Yeri ve Önemi 1965-1980. *Çalışma ve Toplum*, 2(69), 1005-1048.
- Zarowsky, C., Haddad, S., & Nguyen, V. K. (2013). Beyond 'vulnerable groups': contexts and dynamics of vulnerability. *Global Health Promotion*, 20(1_suppl), 3-9.
- Zola, I. (1985). Depictions of disability-metaphor message, and medium in the media: a research and political agenda, *Social Science Journal*, 22(4), 5-17.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Yüksel, H. (2024). Dezavantajlı grupların beyaz perdedeki temsili: Aamir Khan sineması örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 86-105. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1453583>

The Trajectory of Decent Work in Türkiye: A Review with Gender-Oriented Statistics

Filiz BALOĞLU¹ , Meltem GÜNGÖR DELEN²

¹(Asst. Prof. Dr.), Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economic Sociology, Istanbul, Türkiye.

²(Prof. Dr.), Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Istanbul, Türkiye.

ABSTRACT

The concept of decent work, as outlined in the 1999 ILO Conference, rests on four pillars: employment, social protection, workers' rights, and social dialogue. Globally, in developed countries, only a fortunate minority benefits from legal regulations that guarantee working conditions and wages. Furthermore, alongside other employment issues, almost all countries struggle with gender discrimination in the workforce.

In this study, we delve into the progress of decent work over the past two decades, utilizing selected indicators, and critically assess the current situation through a gender lens. The findings reveal that Turkish labour markets have fallen short in promoting decent work over the past two decades, with significant disparities between genders. The analysis of statistical indicators suggests a positive, but insufficient, improvement in indicators related to employment opportunities, child labour, equal opportunity and treatment in employment and social dialogue. Decent working time, stability and security of work, cases of fatal occupational injury seem to be stable. On the other hand, indicators related to adequate earning and productive work, social security, and non-fatal occupational injury all showed a decline.

Keywords: Decent work, Gender, Labour market, ILO, Türkiye

Introduction

In today's world, "having a job" constitutes the crucial point of individuals' bond to social life. The qualities of the job play a decisive role in shaping an individual's position in society within the confines of this connection. The transformation of labour into a mere cost factor has not only weakened human capital—the most important resource of society—but also led to the proliferation of jobs that inadequately respect human dignity. Despite various institutions addressing this negative development and creating an ongoing agenda, achieving the desired goal remains challenging

Within the scope of this study, examining decent work through the lens of gender equality can be attributed to two key driving forces. The first stems from the ILO's approach, while the second arises from the limited number of studies conducted in this context within Turkey.

As outlined in the International Labour Organization's (ILO) objectives, the absence of components defining decent work poses a societal challenge affecting everyone in society, regardless of gender. Furthermore, beyond economic factors, social and cultural influences place women's positions in the labour market at a distinct level. Consequently, the realms of decent work and gender equality intersect both in the labour market and in social life. This intersection is underscored in the ILO's 2009 report, 'Gender Equality at the Heart of Decent Work'. Issues such as women's lower participation in the labour market compared to men, diminished wages, lower-status jobs and engagement in temporary and precarious work render women more vulnerable than men in the labour market (ILO, 2009).

A review of the literature reveals a substantial body of research on employment in Turkey, exploring various facets of gender and equality (Toksöz, 2007; Toksöz & Memiş, 2018; Dedeoğlu, 2000, 2007, 2009). However, studies specifically focussing on decent work context are quite limited, except for those conducted in recent years. Existing research mainly comprises conceptual frameworks, some field studies, and sector-specific investigations (Kapar, 2007; Günaydın, 2015; Aca & Akdamar, 2022). It is also seen that thesis studies have recently focussed on this issue (Şahin, 2014; Tüzünkan, 2015; Saruhan, 2017; Şimşek, 2019; Öztürk,

Corresponding Author: Filiz BALOĞLU E-mail: fbaloglu@istanbul.edu.tr

Submitted: 09.02.2024 • **Revision Requested:** 26.03.2024 • **Last Revision Received:** 01.05.2024 • **Accepted:** 02.05.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

2022; Aslan, 2022; Çolakoğlu, 2022; Peker, 2023). Notably, studies addressing gender equality within the context of decent work, i.e., those examining both phenomena together, are scarce. A detailed examination of women's access to decent work in Turkey is provided in the literature, both globally and nationally (Dedeoğlu & Gökmen, 2021). Furthermore, Çiftçi (2023) noted this scarcity in their article analysing the relationship between gender equality and informal employment in Turkey.

Therefore, to comprehensively understand the labour market in Turkey, it is crucial to analyse two Sustainable Development Goals (SDGs): decent work and gender equality. Decent work stands out as one of the four goals specific to gender, among the 17 SDGs, encompassing six distinct criteria (UN 2022).

This study aims to illustrate the intersectionality of decent work and gender in Türkiye within this context. Leveraging statistical data aligned with decent work indicators, the research delves into the similarities and differences between women and men. First, the concept of decent work will be elucidated, followed by an examination of the relationship between decent work and gender indicators.

Decent Work and Gender Equality: Concept and Indicators

The concept of decent work is referred to by various names in the literature, such as human dignity-compliant work, respectable work, proper work, and suitable work (Işığışok, 2005, p.3). The concept is rooted in the transformations within labour markets shaped by deregulation, the expansion of the informal sector and the contraction of union organization. These changes unfolded within the economic landscape influenced by neoliberal policies and globalization after the 1980s. Beyond merely expanding employment opportunities, there arose a need to implement measures safeguarding employees from the social risks associated with work (Günaydın 2015, 124). As social and economic changes reshape the nature of work on a global scale, precarious forms of employment are becoming increasingly prevalent. This trend, observed across all countries, not only diminishes the prevalence of decent work but also perpetuates the protection of only a fortunate minority in the market and, additionally, exacerbates discrimination against women (Günaydın, 2015, p. 124; ILO, 2019). Within this framework, decent work emerges as a tool to ensure equality and assumes a fundamental role in the pursuit of sustainable poverty reduction (ILO 2013).

Initially introduced by the ILO in the report of the 87th Labour Conference in 1999, the concept of decent work is delineated through four essential elements: employment, social protection, workers' rights, and social dialogue. The 18th International Conference of Labour Statisticians, in 2008, adopted ten key indicators pertaining to these strategic pillars. These indicators include employment opportunities, adequate earnings and productive work, decent working time, the harmonization of work, family, and personal life, elimination of undesirable work, stability and security of work, equal opportunity and treatment in employment, a safe work environment, social security, and social dialogue along with employers' and workers' representation (ILO 2013).

Decent work encapsulates people's aspirations in their professional lives, encompassing elements such as fair income, job security, social support for families, improved opportunities for personal growth and social integration, and employment opportunities that enable individuals to freely express concerns, organize, and participate. It exerts a profound impact on the lives of both women and men, ensuring equality of opportunity and treatment, thereby contributing to sustainable development through the collective efforts of both genders. However, comprehending the intricacies of labour markets necessitates a nuanced understanding of the distinctions between men and women. Gender roles, biological differences, and their consequences in working life are pivotal considerations in the pursuit of decent work (ILO 2009, 1).

When considering the underlying principles and indicators upon which decent work is based, the connection of the concept with gender equality becomes evident. While the indicators of gender equality or inequality may vary, the fundamental indicators can be classified as health, representation in parliament, education, and labour force participation (Kavas, 2018). Conceptually, gender equality, much like in decent work, signifies the freedom for both women and men to develop their personal abilities and pursue their preferences without being constrained by commonly accepted norms, rigid gender roles and biases. The expression "equality is work" underscores the significance of women's participation in the labour market (UN Women, 2011). At the same time "decent work has different meanings for different categories of people". Unemployed, young unemployed, elderly, children, adults, and women constitute different categories. Within these categories, economically active women have relative positions compared to economically active men (Bescond et.al. 2003: 205). Therefore, it is necessary to analyse these relative positions between men and women based on statistics.

Decent Work in the Context of Gender with Indicators in Türkiye

The systematic generation of data on a comprehensive array of statistical indicators on decent work, facilitating timely and reliable estimations, holds paramount importance in delineating the state of decent work within a specific economic context. This process enables the discernment of deficits in decent work, specifying the affected areas and demographic groups, and facilitates

the formulation of appropriate policies. In alignment with the four strategic objectives of decent work, the ILO outlined substantive elements of the decent work agenda and associated statistical indicators in 2008. The decision was made to gather both main and additional statistics from countries, ensuring a gender-based approach, with provisions for additional statistics in subsequent data collection efforts. This study employs main decent work indicators to scrutinize the substantive elements of decent work, encompassing areas such as employment opportunities, adequate earning and productive work, decent working time, work that should be abolished, stability and security of work, equal opportunity and treatment in employment, a safe work environment, social security, social dialogue, and the representation of workers and employers (ILO 2013, 14-18).

In the following section, the situation of decent work in Turkey will be explained with the help of graphs of four main indicators through a gender lens.

Employment Opportunities

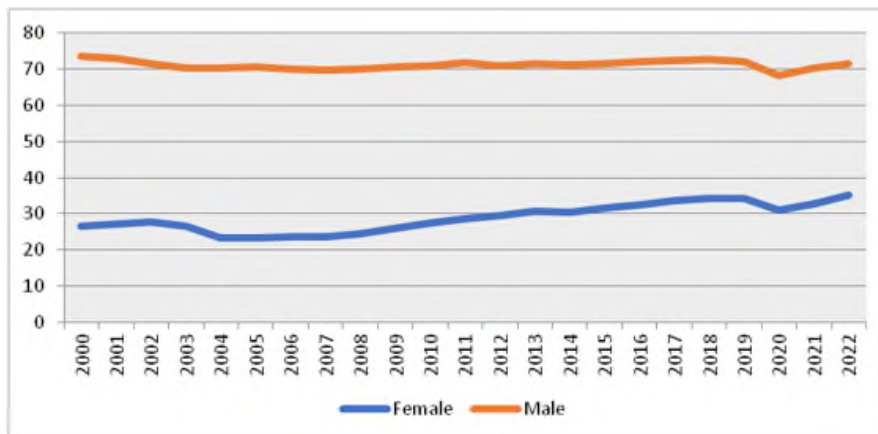
The key metrics used to evaluate employment opportunities are the labour force participation rate (LFPR), employment rate (ER) and unemployment rate (UR). While the ER holds greater significance in many countries as an indicator of employment opportunities, in the case of Türkiye, a gender-specific analysis should prioritize the LFPR.

The strides made in enhancing women's social roles during the early years of the Republic witnessed a decline with the advent of multi-party politics in the 1950s. Consequently, women found themselves relegated to the background, following an alternative trajectory of social development (Kaymaz 2010, 350). This shift has resulted in a significant gender disparity in labour force participation rates within Türkiye.

The labour force dynamics during the Republic's early years markedly differ from the contemporary scenario. As per the 1950 census, male labour force participation stood at 95.5%, while the corresponding figure for females was 81.5%, indicating negligible distinctions between genders. However, by 1965, the impact of education became evident, with male participation declining to 91.8%, whereas female participation plummeted dramatically to 56.6% (Hamurda 1974, 32). This downward trajectory in female labour force participation persisted, reaching its nadir at 23.3% in 2007, marking the lowest level in the Republic's history. Nevertheless, excluding the pandemic period, a gradual upturn in this rate has been observed since that year.

A comprehensive historical analysis reveals that the agricultural sector plays a pivotal role in shaping women's participation in the labour force. The high participation in the 1950s was attributable to women's engagement in agriculture and their roles as unpaid family workers. Subsequently, a decline ensued due to reduced agricultural employment, women's disengagement from agriculture, industrialization policies, and migration to big cities. The substantial decrease in labour force participation is attributed to women's challenges in securing viable employment in cities, despite their integral role in rural agricultural production relations (Karabıyık, 2012, 1297). Unquestionably, women's participation in the labour force is strongly linked to their education and skill levels. Women with poor literacy and skills encounter limited employment opportunities in urban settings. As a matter of fact, women's LFRPs rise in tandem with higher educational attainment. Other factors that have a detrimental impact on labour force participation are the fact that working outside the home is against cultural values, as well as the unfavourable conditions of the labour market (Tansel, 2002, 4-6). Additionally, gender-based labour division serves as another substantial factor shaping women's participation in the labour force (Sağlık 2021, 265).

Figure 1. Labour Force Participation Rate (2000-2022)

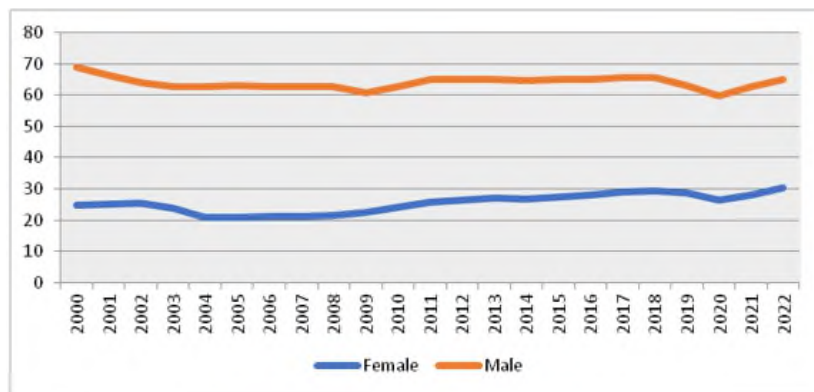

Source: TURKSTAT, 2023a

Women's LFPR climbed consistently from 26.6% at the beginning of the period to 35.1% at the end, far beyond the male LFPR. Although it does not eliminate the gender gap, one of the main reasons for this increase in labour force participation rates is the increase in women's educational attainment (Karabıyık, 2012, 1295). In the National Employment Strategy, the goal was to raise women's labour-force participation rates to 41% by 2023, however the result has fallen far short of this goal (ÇSGB, 2013). These statistics indicate that 65% of women are out of the labour force by 2022.

Regarding the concept of decent work, employment rates, which serve as a crucial metric for assessing job opportunities, have not reached satisfactory levels. In 2000, the employment rate stood at 46.7%, which experienced a steady decline until 2009. Subsequent to this year, the rate exhibited an increase, reaching 47.5% in 2022, with a continuous upward trend, excluding the pandemic era. Türkiye's employment rate in the first quarter of 2023 was 53.9%, notably lower than the OECD average of 69.6% (OECD 2023). This comparatively low rate, especially compared with industrialized nations, signifies a constrained capacity of the economy to generate new employment opportunities in recent years.

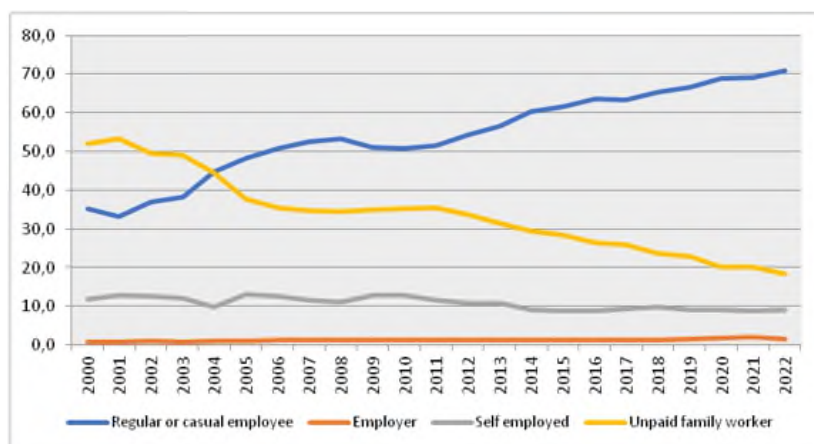
Figure 2. Employment Rate (2000-2022)

Source: TURKSTAT, 2023a

Examining employment opportunities through a gender lens reveals a discernible gender disparity. While it is expected that there might be a noticeable gap between the employment rates of men and women in many countries, excluding some developed nations (Ghai 2003, 116), the observed gender gap in Türkiye is notably more substantial. Throughout the entire period, the employment rate of men consistently exceeded that of women, and this difference tripled during the 2004-2008 period. Although the gender gap in the employment rate declined to 34.6 per cent by the end of the period, Turkey still has the highest gender gap among OECD countries (Dedeoğlu and Gökmen, 2021, 12).

Figure 3. Employment Status of Women (2000-2022)

Source: TURKSTAT, 2023a

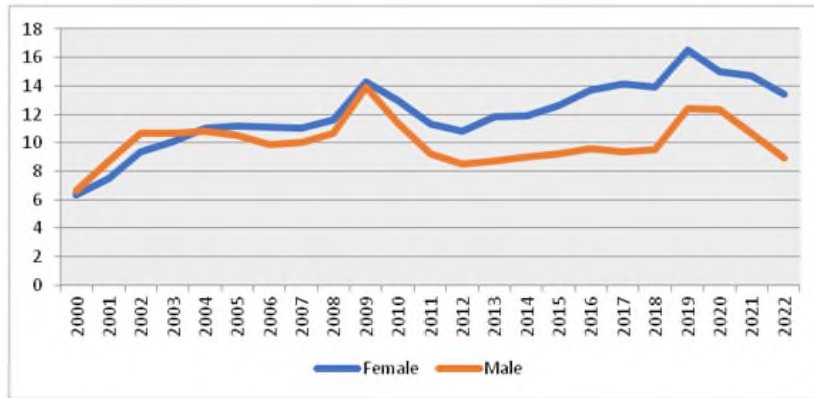
A noteworthy aspect of women's employment is the evolution of their employment status. Over time, there has been a positive shift as the proportion of paid employees has increased, accompanied by a decline in the percentage of unpaid family workers. This trend signifies a positive development. In addition, the prevalence of employers and self-employed individuals among women remains relatively low and stable. The elevation in women's educational attainment emerges as one of the primary factors contributing to the surge in paid work for women. Concurrently, sectoral transformation has played a role in augmenting paid

female employment, with the expansion of the service industry widening the spectrum of available job opportunities for women. As a matter of fact, 59% of women were employed in the service sector in 2019. In addition, gender roles cause women and men to be concentrated in certain sectors and occupations. This gender-based sectoral and occupational segregation affects the quality of women’s employment, particularly the gender wage gap, informal work, and part-time work. (Dedeoğlu and Gökmen, 2021, 50-53).

Unemployment rates constitute another dimension of employment possibilities. In 2022, while the overall unemployment rate in Türkiye was 10.4%, women faced a higher rate of 13.4%, as opposed to males with 8.9%. Notably, between 2000 and 2003, female unemployment remained below that of male unemployment, and even the overall unemployment rate. However, since 2004, the unemployment rate for women has exhibited a gradual increase, consistently surpassing male unemployment. This trend persisted in 2009, a year when unemployment rates were closely aligned. In the years following 2009, the unemployment rate gap between men and women started to widen gradually.

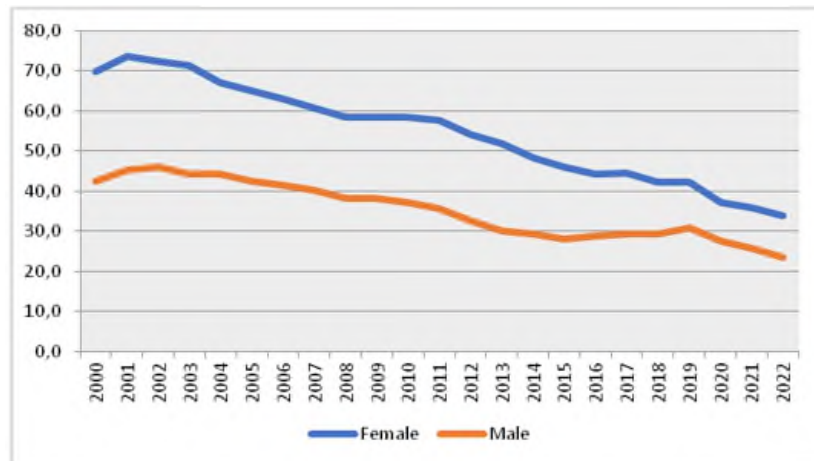
Figure 4. Unemployment Rate (2000-2022)

Source: TURKSTAT, 2023a

The elevated unemployment rate in Türkiye, coupled with limited employment opportunities within the formal sector, has fostered a substantial potential for informal and precarious employment (Şahin and Develi, 2021, 398). The informal employment rate, which fluctuated between 50-53% in the first half of the 2000s, receded to 26.8% by 2022. This trend, shared by both genders, denotes a decreasing trajectory, accompanied by a gradual reduction in the significant disparity between the informality rates of women and men during the first half of the 2000s. The pronounced prevalence of informality among women can be primarily attributed to engagement in agricultural employment. Almost all women working as unpaid family workers in the agricultural sector lack social security coverage (Şahin and Develi 2021, 395). Even in 2022, the informal employment rate for women in the agricultural sector stands at 90.1% (TURKSTAT 2023a). From this perspective, one of the most significant challenges to realizing the objective of decent work is the prevalence of the informal sector. In fact, increasing employment opportunities in quantitative terms alone is insufficient; the jobs created must also be of acceptable quality (Kapar, 2004, 187-193).

Figure 5. Informal Employment (2000-2022)

Source: TURKSTAT, 2023a

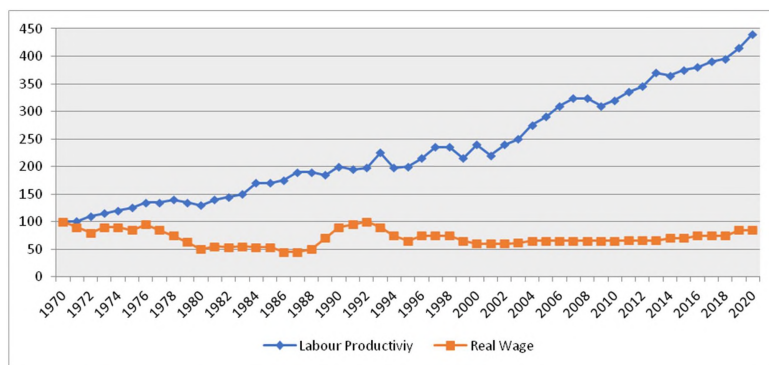
Employment opportunities, which are the first determinant of decent work, are also guaranteed in Article 49 of our Constitution. According to the article, the state is obliged to take all kinds of measures to raise the living standards of employees, improve working life, and protect its employees. The ability of every person who has the desire to work to find a job under free competition conditions depends both on his/her own skills and experience and on the job opportunities available in the current market conditions (Palaz, 2005, 483). Throughout the analysed period, employment opportunities for both genders remained restricted, with women facing a relative disadvantage compared to men. Despite policy initiatives aimed at enhancing women's employment, particularly in the preceding decade, a notable improvement in this unfavourable structure has yet to materialize.

Adequate Earning and Productive Work

The primary objective of employment is to secure income for the well-being of individuals and their families. Main indicators within this domain include the low pay rate and the working poverty rate. Traditional economic policies typically prioritize employment and growth over income distribution, particularly in the short term. However, an increase in real income stands out as a pivotal determinant of effective economic policy, particularly over the long term (Yılmaz and Karataş 2023, 161).

An analysis of wage trends in Türkiye reveals a widening gap between labour productivity and real wages since 1970, signalling that wage earners are receiving an insufficient share of economic growth. Despite the continual rise in the proportion of wage earners in the workforce, the unaltered share of wage earners in the domestic product since that time serves as a notable indicator that overall wage levels have diminished, exacerbating poverty (Yılmaz and Karataş 2023, 177).

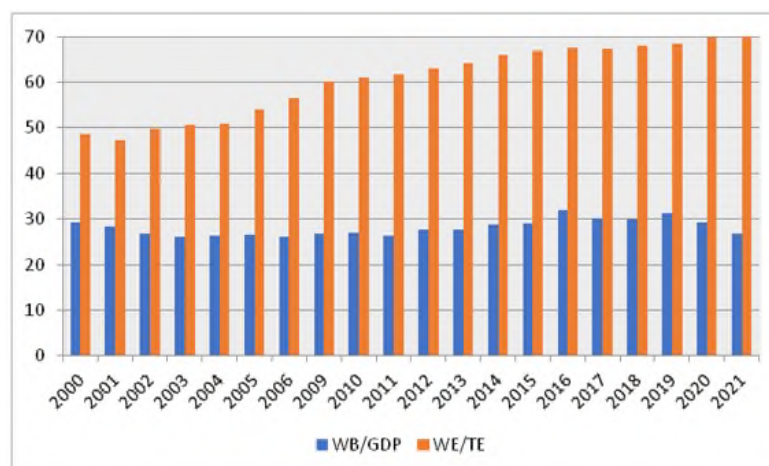
Figure 6. Labour Productivity and Real Wages (1970-2020, 1970=100)

Source: Yılmaz and Karataş; 2023, 167

The indicators of income inadequacy include the share of wage payments in Gross Domestic Product (GDP) and the proportion of wage earners in total employment. Figure 7 illustrates that although the share of wage payments in GDP experienced a slight increase from 2012 to 2016, it commenced a subsequent decline, reaching 26.9% in 2021, marking the lowest rate within the specified period. In contrast, the proportion of wage earners in employment has consistently increased. Consequently, despite the continual growth in the number of wage earners over the years, the share of wage earners in national income has exhibited minimal change and has, in fact, declined over time.

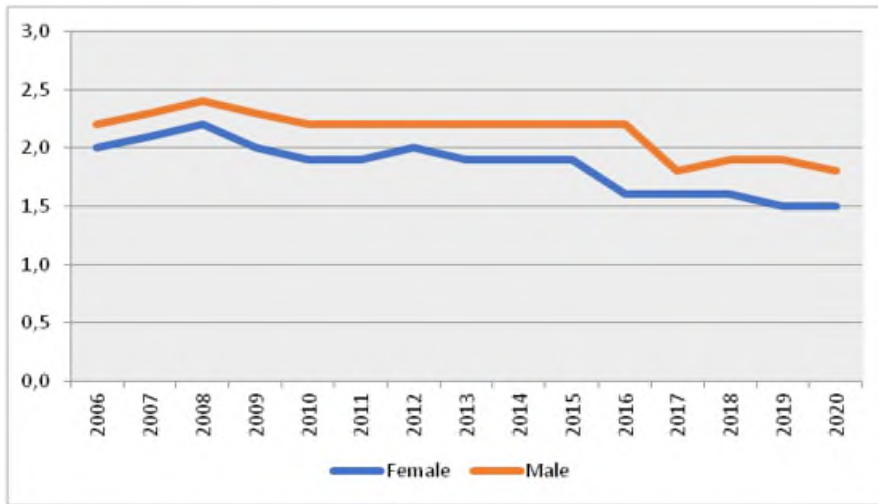
Figure 7. Share of Wage Bill in GDP and Share of Wage Earners in Total Employment (2000-2006 and 2009-2021)

Source: Toksöz; 2008, 21 and TURKSTAT; 2023b

Examination of the correlation between average monthly wage incomes and the minimum wage reveals that the convergence of average wages towards the minimum wage indicates a generally low level of wages. Notably, in Türkiye, there is a discernible trend of average wages progressively approaching the minimum wage, to the extent that the minimum wage is nearly becoming synonymous with the average wage. In 2005, the average wage stood at 2.2 times the minimum wage; however, by 2020, this ratio had diminished to 1.7. A gender-specific analysis paints an even more concerning picture, highlighting that for women, the average wage is in closer proximity to the minimum wage (Çelik, Beyazbulut, Kandaz 2022, 31-32).

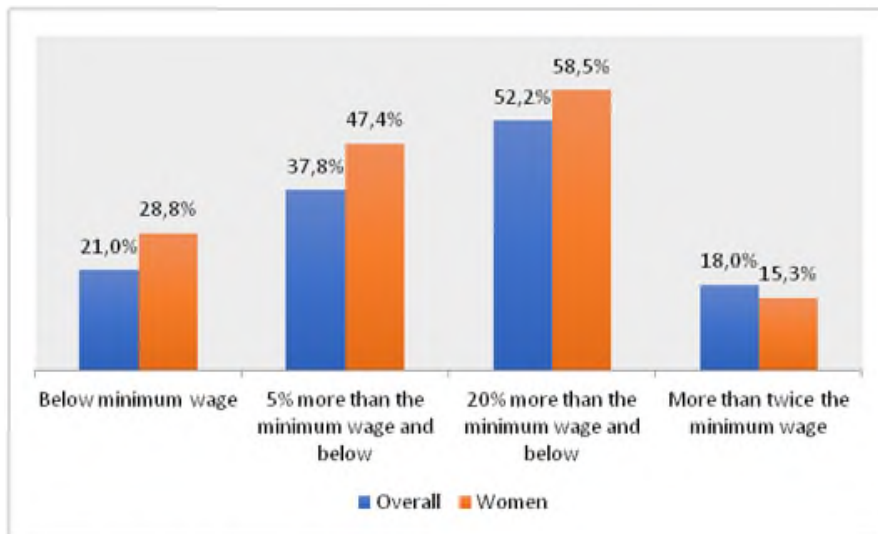
Figure 8. Ratio of monthly average wage to minimum wage (2006-2020)

Source: Çelik, Beyazbulut, Kandaz; 2022, 32

Furthermore, based on the Central Bank of the Republic of Türkiye’s (CBRT) 2021 inflation report, 42.8% of workers in non-agricultural sectors earn the minimum wage or less, calculated as an average for the period 2017-2019. This rate is notably higher within specific sectors, with 50% in industry, 53.9% in construction, and 39.1% in services (TCMB 2021, 53). In stark contrast, the European Union (EU) average by sector is a mere 4% (Çelik, Beyazbulut, Kandaz 2022, 35). As of 2021, over half of all workers receive wages equivalent to the minimum wage or less, and this rate is disproportionately higher for women. Specifically, 28% of women earn less than the minimum wage, whereas 58% earn wages within a 20% margin above or below the minimum wage. It is noteworthy that earning 20% above the minimum wage for the given period equates to 3,390 TL, a figure significantly below the poverty line.

Figure 9. Minimum Wage Coverage and Wage Levels in General and Women (2021) (Percent)

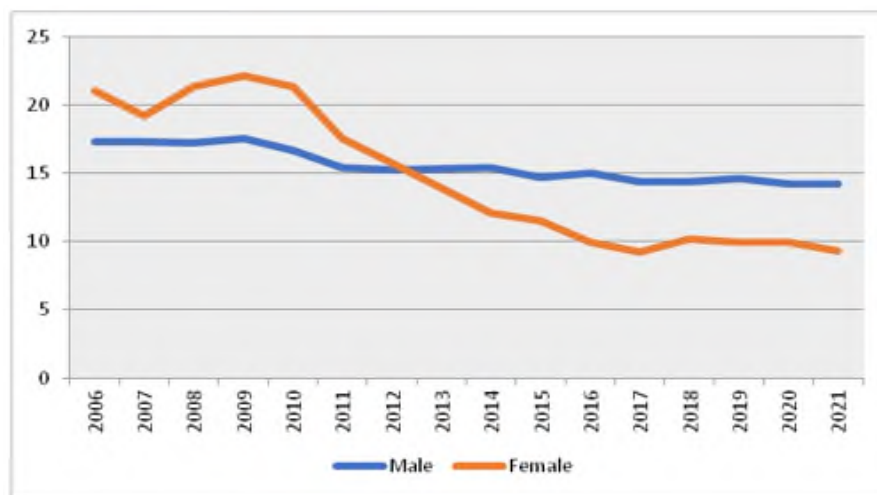

Source: Çelik, Beyazbulut, Kandaz; 2022, 42

While employment stands as the foremost decisive factor in averting poverty, a considerable number of individuals today find themselves engaged in low-paid occupations that fall short of lifting them out of poverty (Kapar 2004, 195). The escalation of unemployment rates, coupled with the labour market's inability to furnish an ample number of good job opportunities, compels individuals to seek employment in precarious sectors. The expanding prevalence of precarious employment further intensifies the issue of working poverty. Particularly in Türkiye, the substantial presence of seasonal work and unpaid family workers in the labour force emerges as a primary determinant of working poverty, perpetuated by low and irregular income. Furthermore, a study by Savran on women working as domestic workers shows that these women are mostly irregularly employed, paid below the minimum wage, excluded from the social security system, and therefore defined as an irregular and underpaid labour force. In fact, one of the important reasons for this situation is the low level of wages in Turkey. The wages of the middle-class employers that these women usually work for are not sufficient to increase the wages of their employees and cover their insurance expenses (Savran, 2007, 15).

Women, in comparison to men, face a more precarious situation concerning adequate earning and productive work, constituting another crucial indicator of decent work. Notably, women's poverty stands out as a significant and pervasive issue in Türkiye (Kart and Öngör, 2023, 21 from Ecevit, 2021, 68).

Figure 10. Working Poverty (2006-2021)

Source: EUROSTAT; 2024

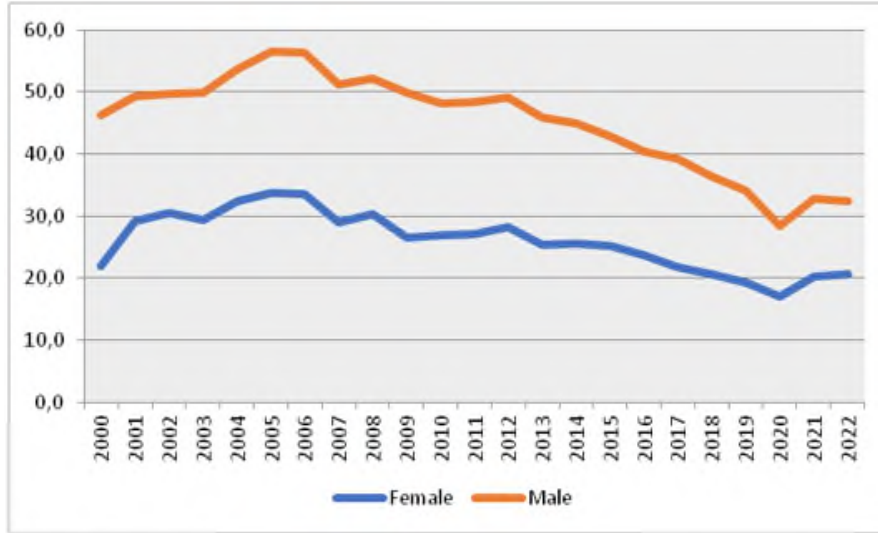
An analysis of working poverty by gender reveals that although working women's poverty was higher than men's poverty at the beginning of the period, it remained below working men's poverty after 2012 and continued to fall. The main reason of this decline is not women's increased access to better jobs in the labour market, but rather their disengagement from agricultural production as unpaid family workers. As previously stated, the proportion of paid work in women's employment has increased. This circumstance has a positive effect on the poverty rate among working women (Dedeoğlu and Gökmen, 2021, 55). Another reason contributing to the gender disparity in working poverty rates is the definition and measurement method used (Kapar, 2023, 284). The conceptualization of working poverty lacks consensus within the literature. It is essential to distinguish between "low-paid workers" and "working poverty" at this juncture. In the assessment of working poverty, primary consideration is given to the total income of the household. Even if a household includes a high-wage worker, the overall income may fall below the poverty line, or conversely, it may surpass the poverty line despite the presence of a low-wage worker (Çavuşoğlu 2012, 24). Since working poverty is calculated at the household level, when the man in the household is employed, the woman contributes to the total household income as a secondary income earner. Even if the woman earns a very low income below the poverty threshold, she appears to have an income above the poverty line due to the income of the man or men in the household and is not counted as working poor in statistics (Kapar, 2023, 286).

Decent Working Time

In Türkiye, the legal working hours stipulate 40 hours per week for civil servants and 45 hours per week for private sector workers. Any work exceeding these hours is classified as overtime, and the law imposes an upper limit on overtime work. According to Article 41/8 of the Labour Law, the total number of overtime working hours cannot exceed 270 hours in a year. However, despite these legal regulations, actual working hours often exceed these limits.

In 2022, statistics reveal that 42.1% of the employed work 40 hours or less, 23.4% work between 41-49 hours, and 28.5% work 50 hours or more (TURKSTAT; 2023a). Notably, nearly one-third of employees work beyond the legally mandated working hours, encompassing overtime. While examining the analysed period, it becomes apparent that the proportion of individuals working over 50 hours in relation to the total employed exhibited a general downward trend for both men and women. However, there was a subsequent increase after a sharp decline during the pandemic period.

Figure 11. Employment with overtime (more than 50 hours) (2000-2022)

Source: TURKSTAT; 2023a

The proportion of women working more than 50 hours is lower than that of men, primarily due to the prevalence of part-time work among women. The rate of part-time work for women fluctuates between 22.6% and 16% from 2014 to 2022. In contrast, for men, this percentage ranges between 6-7% throughout the same period, reaching a peak of 9.2% in 2020, during the pandemic era (TURKSTAT 2023a). While decent working hours may serve as a positive indicator for women, it conceals a backdrop of precarious and irregular work structures (Bursal and Şentürk, 2022, 76).

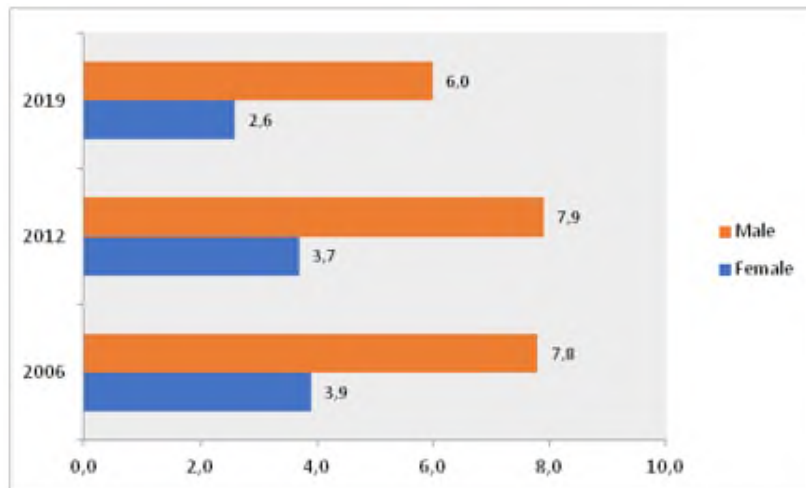
It is important to acknowledge that for women engaged in home-based work, overtime extends beyond the workplace. According to 2015 time use statistics, working women dedicate 3 hours and 31 minutes per day to household and family care, a duration that is only 46 minutes for working men. Additionally, the time allocated by non-working women for domestic services does not significantly differ from that of working women, standing at 4 hours and 58 minutes (TURKSTAT 2023d), which underscores the significant burden placed on working women. This situation can also be considered as an indicator of time poverty, which is considered as an important component of labour poverty. Working women, who have to make a big trade-off between time poverty and economic poverty, are much more time poor than those who are not in employment (Kart and Öngör, 2023, 25).

While statistical data indicate that women have a relatively better condition in terms of decent working hours compared to men, this cannot be solely attributed to the fact that women work in better jobs than men. In reality, the shorter working hours for women are closely linked to their employment patterns.

Work that should be Abolished

Child labour has been ingrained in the production process in Türkiye, primarily driven by poverty (Kaya and Memiş, 2019, 2544). Although there has been a gradual decline in this phenomenon, it persists, with nearly one million children engaged in employment. As of 2019, 79.7% of these working children fall within the 15-17 age group. Additionally, 70.6% of these child labourers are boys, while 29.4% are girls (TURKSTAT 2023c). Notably, the employment rate is higher for boys, as depicted in the figure below. Although the employment rate for girls has decreased to 2.6%, this still represents 212 thousand children.

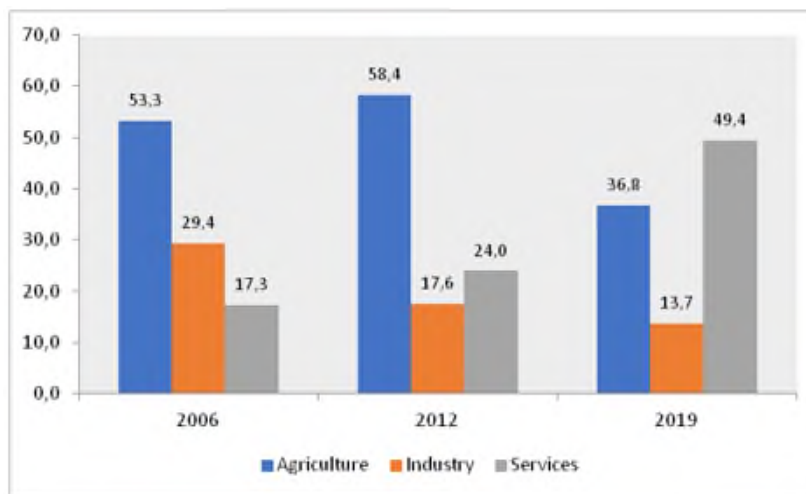
Figure 12. Share of Children in Employment (2006-2012-2019)

Source: TURKSTAT; 2023c

Analysing the distribution of working girls across sectors reveals a notable shift over the years. Before 2019, the agriculture sector predominated in terms of child labour. However, in 2019, a significant shift occurred, with the agriculture sector declining in prominence, while the service sector gained weight in terms of child labour.

Figure 13. Child Labour by Economic Activity-Female (2006-2012-2019)

Source: TURKSTAT; 2023c

65.7% of working children are also continuing their education. Interestingly, the rate of girls (66.1%) is higher than that of boys. There are 175 thousand boys and 72 thousand girls who do not continue their education. While 63.3% of working children work as wage earners, 36.3% work as unpaid family workers. Reasons for children to work include helping the economic activity of the household (35.9%), learning a job (34.4%), and contributing to the household income (23.2%). The rate of children working for their own needs is only 6.4% (TURKSTSTAT 2020). In households with wage-earning children, the share of children’s income in household income is quite high when the head of the household is unemployed, disabled or out of the labour force due to household chores, or elderly, disabled or unable to work (Kaya and Memiş, 2019, 2562).

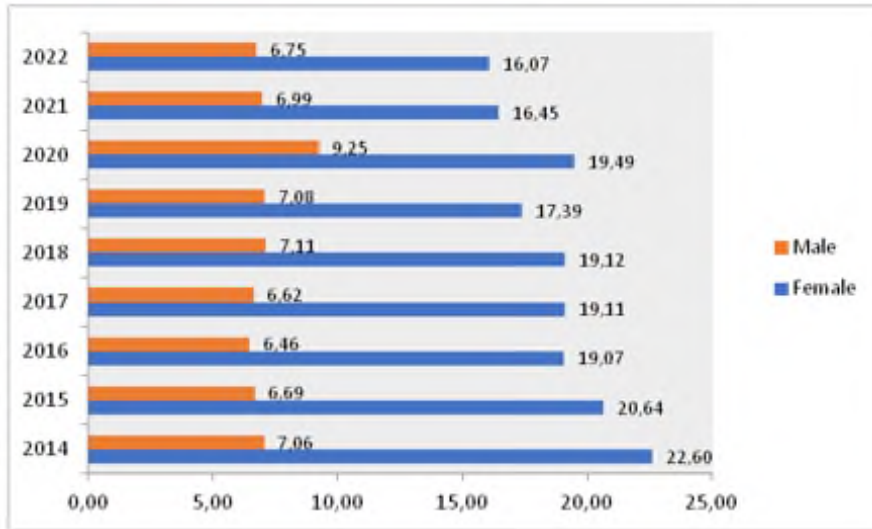
Stability and Security of Work

As previously discussed in the section on employment opportunities, informal work, a significant contributor to job precariousness, is prevalent in Türkiye, and the incidence of informal work is higher among women than among men. Job security and continuity are challenging for individuals employed in the informal sector. In the formal sector, job security is only assured for workers with at least six months of seniority in workplaces employing thirty or more individuals under an indefinite-term employment contract (Labour Law, Art. 18). However, given that more than 60% of employment in Türkiye is within small and

medium-sized enterprises, a substantial portion of workers lack job security. There is no discernible gender difference when examining the distribution of employment by firm size (TURKSTAT 2023a). Consequently, the absence of job security is considered a general issue rather than a gender-specific problem.

Another critical factor influencing job continuity is the prevalence of part-time work. As depicted in the figure below, part-time employment rates are significantly higher for women than for men.

Figure 14. Part-time Employment (2014-2022)

Source: TURKSTAT; 2023a

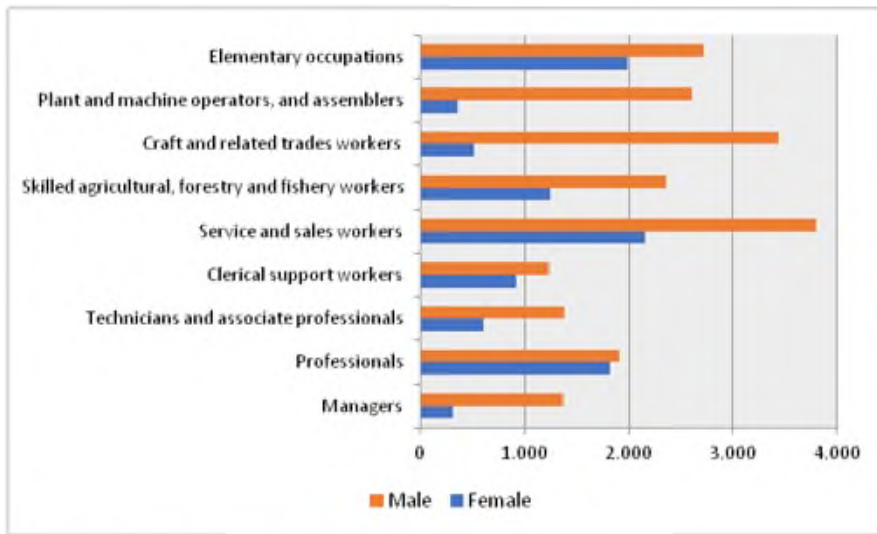
While the rate of part-time work among women has shown a decline over the years, 16% of women still engage in part-time employment, compared to a rate of 6.75% for men. This can be attributed in part to women opting for part-time work due to household responsibilities and, in some cases, considering their income as supplemental.

According to a 2017 study conducted by DISK, irregular/temporary paid work is more common among women than men. 23.8 per cent of women are involved in subcontracted work, work through private employment agencies, and paid irregular employment. While this rate is 20.4 per cent in general average, it is 18.9 per cent for men. Women are more precariously employed than men. This situation leads to women being more disorganised in working life, lower wages, and deepening poverty (DISK, 2018, 4-5).

Equal Opportunity and Treatment in Employment

Women's employment is often viewed as a "reserve labour force," occupying predominantly low-paid, precarious, and low-skilled positions with limited opportunities for professional advancement (Aşkın, 2015, 44). An analysis of the occupational distribution of employed women reveals that one-fifth of them work in jobs that do not require qualifications, compared to 13% for men. Until 2020, the number of women in jobs not requiring qualifications gradually decreased. However, post-2020, there has been an upward trend, marked by a significant increase in female employment by 1,628 thousand people, with 27.8% being employed in roles that do not necessitate qualifications (TURKSTAT 2023a). This increase is believed to be linked to the losses in real wages caused by high inflation during and after the pandemic period. Additionally, women who previously chose not to work are entering the labour market, particularly to contribute to household income. Consequently, there has been an observed increase in women's labour force participation after 2020.

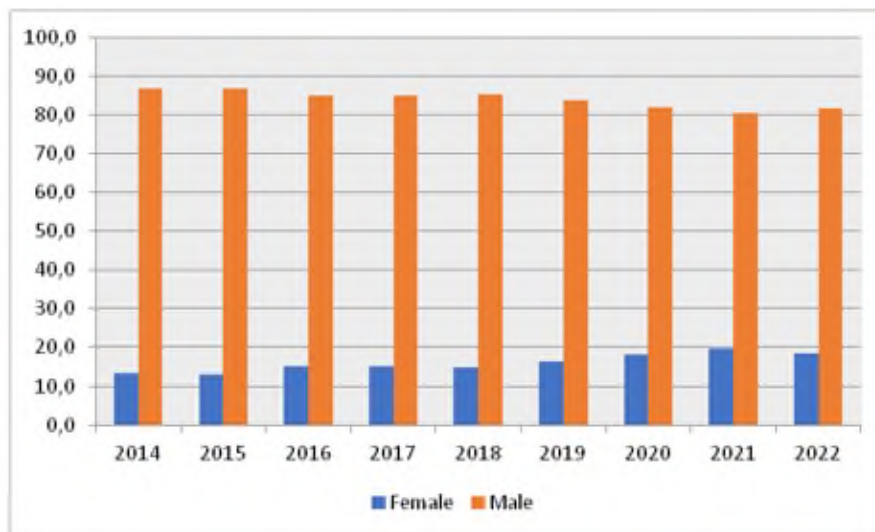
Figure 15. Employment by occupation (2022)

Source: TURKSTAT; 2023a

According to gender roles, women are primarily employed in care professions and jobs that are described as socialized types of housework. The fact that women are employed in low-status, low-paid jobs that are seen as an extension of their domestic activities, leads to horizontal discrimination of women in the labour market (Aşkın, 2015, 54-55). Figure 14 illustrates occupational segregation based on gender. A balanced gender structure is observed only in the categories of professionals and clerical support workers, whereas substantial differences exist between men and women in other occupational groups. Although the percentage of women in managerial positions within female employment has shown an increase over the years, a considerable gap persists compared to men. In 2021-2022, 109 thousand men were promoted to managerial roles, whereas this number stood at only 2 thousand for women (TURKSTAT 2023a). This stark contrast illustrates the vertical stratification of occupations. According to a study of 142 nations by the ILO, women are overrepresented in "Clerical, service, and sales workers" and "Elementary occupations". This is particularly true in developed economies, but in contrast, there is a modest relative overrepresentation of women in the highest paid occupational group "Managers, professionals, and technicians" in these countries (ILO, 2016, xiii).

Figure 16. Distribution of female/male managers (%) (2014-2022)

Source: TURKSTAT; 2023a

The wage gap serves as another key indicator reflecting equal opportunities and treatment in employment. In 2010, the gender wage gap favoured women's wages (-1.1%) overall. However, when dissected by educational attainment, it becomes evident that men's wages surpass women's wages at all educational levels. The overall favourable indicator for women is attributed to the highest concentration of women in wage employment being in higher education (35.3%). In contrast, men are most concentrated

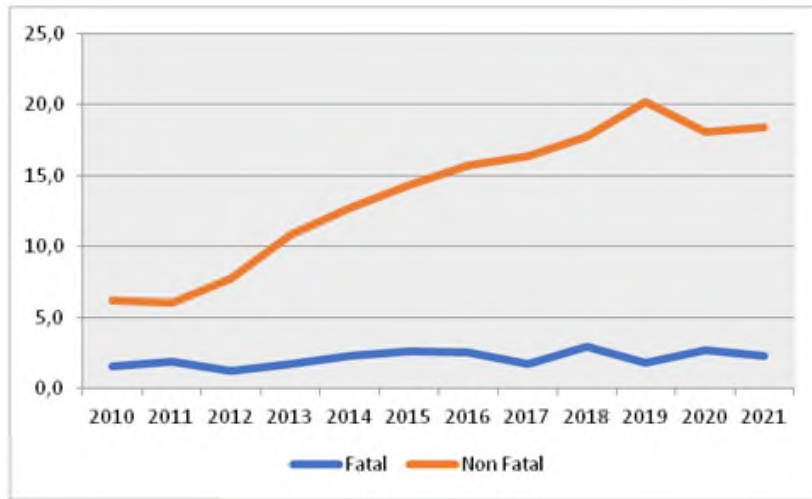

in primary school and below, constituting 27.4% (TURKSTAT 2015, 83). The rate, which favoured women (-0.4%) in 2014 (TURKSTAT 2019, 148), escalated to 7.7% against women in 2018. Wage discrepancies based on educational levels range from 14.3% (High School) to 28.8% (Vocational High School) (TURKSTAT 2021, 133). According to ILO calculations, the gender wage gap for 2018 stood at 15.6%. When disaggregated to account for the effects of women and men concentrating in different education levels and sectors, this figure was determined as 21.1% (ILO, 2018: 11).

Safe Work Environment

The only positive manifestation of gender-based occupational discrimination is reflected in the statistics on occupational injuries. Data on occupational injuries suggest that female workers are significantly less susceptible than their male counterparts. Throughout the period 2010-2021, the proportion of women in fatal work injuries remained below 3%, and in non-fatal work injuries, it remained below 20%. While fatal work accidents exhibit a more stable trend, the share of women in non-fatal work accidents has gradually increased, reaching 18.4% in 2021. The primary reason for this situation is the exceptionally low rate of female employment in industry and construction—two sectors where occupational accidents are concentrated. Over the reviewed period, female employment remained below 25% in the industrial sector and below 5% in the construction sector (TURKSTAT, 2023a).

Figure 17. Cases of Fatal/Non-fatal Occupational Injury Women (2010-2021)

Source: ILOSTAT; 2023a

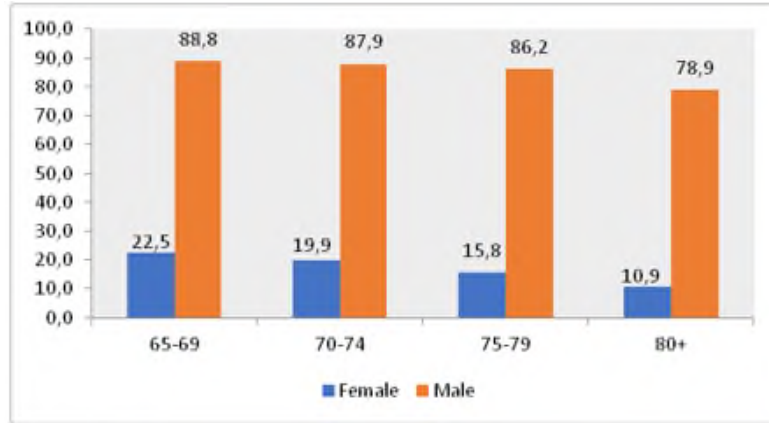
It is essential to note that statistics on occupational accidents solely pertain to registered employees and encompass accidents reported to the institution. Therefore, it is important to recognize that these figures do not account for work accidents in the formal sector that went unreported to the institution and those occurring in the informal sector. Informal sector workers toil under unsafe conditions, and the rate of informal work tends to be higher for women than for men. Particularly, women engaged in domestic work often find themselves in an informal sector with a heightened risk of occupational accidents, and incidents in this sector may not be adequately reflected in the statistics.

Social Security

When delving into the realm of social security, it is crucial to consider that the retirement age in Türkiye varies by gender, different employee groups (4/a, 4/b, 4/c), and the date of insurance. In addition, eligibility for an old-age pension depends on both age and the number of days of insurance premiums paid. Consequently, figures are presented in proportion to the population aged 65 and over, disregarding the aforementioned distinctions. The share of the population aged 65 years and above benefiting from old-age pension is 86.6% for men and 18.2% for women. Upon analysing the distribution by age, it becomes apparent that, while there is minimal change for men, the rate of women receiving old-age pension decreases as they age, with the highest percentage in the 65-69 age range. This pattern aligns with women's labour force participation and employment rates. The death pension serves as a buffer in social security coverage. In fact, the death pension rate for women aged 80 years and above is 53.1% (SGK, 2021). Furthermore, despite a significant decrease throughout the period, one-third of women are still employed informally, leaving them outside the social protection system. While this situation paves the way for women to spend their old age without security by not

having the right to pension and not being able to benefit from health services, it also makes them dependent on third parties or social assistance (Çetinkaya, Yıldırım, 2012, 164).

Figure 18. Share of population aged 65 and above benefiting from old-age pension (2021)

Source: SGK; 2021

The proportion of the population aged over 65 receiving old-age pensions is indeed a significant indicator of social security coverage, but it may not singularly determine the presence of decent work. Retirement conditions and pension methods exhibit considerable diversity in Türkiye, and the interpretation of data should consider practices related to borrowing and voluntary insurance. It is essential to recognize that receiving a pension is not solely indicative; it is equally crucial to understand the entitlement conditions for that pension. In certain cases, to qualify for a pension, workers pay their own insurance premiums instead of their employers.

Figure 19. Public social security expenditure (% of GDP) (2004-2022)

Source: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı; 2023

Analysing the ratio of pensions to GDP reveals that it remained around 6-7% in the early 2000s and experienced a downward trend after 2020.

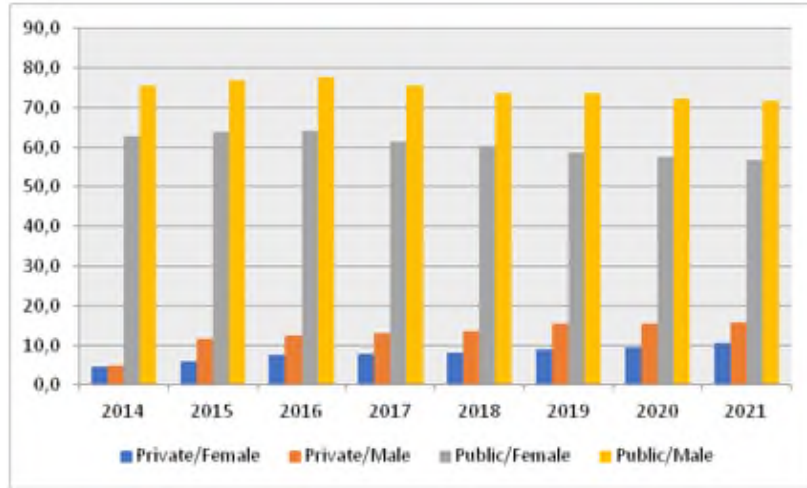
Social Dialogue, Workers' and Employers' Representation

Social dialogue can manifest at both the micro and macro levels. At the micro level, representatives of workers' and employers' organizations, recognized as social partners, collaborate to determine working conditions and circumstances. Conversely, at the macro level, social partners convene to address broader economic and social challenges (Palaz 2005, 493). A micro-level analysis suggests that unionization rates are gradually declining. Although this trend is observed globally, unionization rates in Türkiye are notably low.

Unionization rate statistics in Türkiye are subject to controversy, with discrepancies between data provided by the Ministry

of Labour and Social Security (MoLSS), international organizations (ILO, OECD), trade union confederations, and independent researchers. These disparities are mainly attributed to varying calculation methods. For instance, the MoLSS calculates the ratio based on the number of workers covered by the Social Security Institution (SSI), whereas the ILO computes the ratio based on the total number of workers employed in both formal and informal sectors. This study relies on official statistics for its assessments.

Figure 20. Unionization Rate Public/Private Sector (2014-2021)

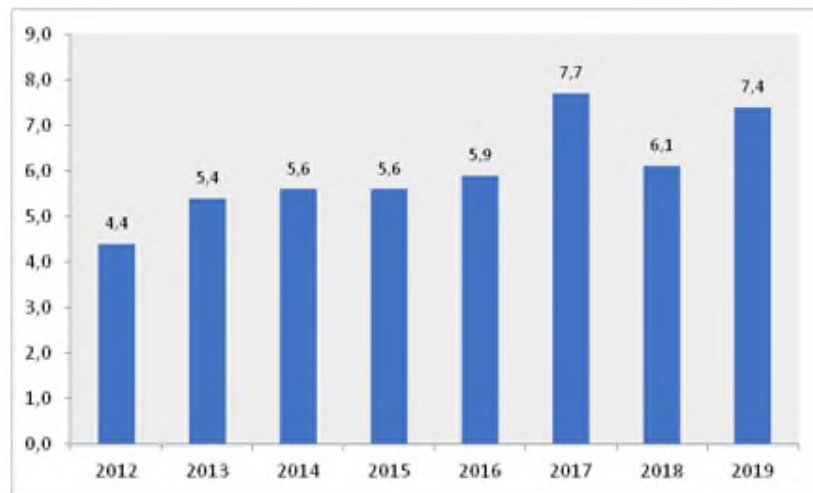

Source: ÇGM; 2022, 2021, 2020, 2019, 2018, 2017, 2016, 2015

The analysis of unionization rates in Türkiye necessitates a sectoral breakdown, revealing significant differences between the public and private sector. As depicted in the figure above, unionization rates tend to range around 10-15% in the private sector, whereas they surpass 55-60% in the public sector. Notably, the unionization rate of women is consistently lower than that of men in both sectors. This discrepancy is primarily attributed to gender-based occupational segregation.

In Türkiye, women’s employment faces significant constraints in industry-dominated sectors such as metal, petrochemicals, and mining, where unionization rates are high. Conversely, in the service sector, characterised by higher female employment, rates tend to be lower. In addition, the prevalence of informal work among women serves as a limiting factor for their access to trade unions. Other contributing factors include women employees’ additional responsibilities outside of work, the historical inadequacy of trade unions in developing policies for women workers, and the perception of trade unions as male-dominated organizations (Beken 2015, 172-173, Seçer, 2009: 30).

Figure 21. Collective Bargaining Coverage Rate (%) (2012-2019)

Source: ILOSTAT; 2023b

The calculation of collective bargaining coverage, akin to unionization rates, relies on the number of registered workers, potentially underestimating the actual figures due to the exclusion of informal workers. The ILO’s calculation, as illustrated above,

indicates a relatively low scope of collective bargaining, the lowest of all European and Middle Asian countries (ILO, 2017: 17). Given the modest increase in both the number of workers and unionization rates over the years, the parallel growth in the scope of collective bargaining is a natural consequence. However, it is essential to consider the disproportionately high unionization rates in the public sector and their impact on the total number of workers covered by collective bargaining.

Nevertheless, it is noteworthy that the expansion of the collective bargaining scope has not kept pace with the rise in unionization rates. This discrepancy, contrary to the basic logic of industrial relations, suggests that some unionized workers remain outside the purview of collective bargaining. Yorgun attributes this phenomenon to the legislative framework, noting that the legislative process in Türkiye tends to restrict the right to collective bargaining and grants rights exceptionally (2013). Additionally, challenges in the authorization determination processes contribute to this outcome (Görmüş 2020, 83).

Conclusion

In this study, we scrutinize the trajectory of decent work development, utilizing the year 2000 as a baseline, and focus on nine fundamental indicators delineated by the International Labour Organization (ILO), with a particular emphasis on gender dynamics. Despite an unfavourable general prognosis for both genders, women appear to lag behind men across most indicators.

Although there has been a marginal uptick in women's employment during the review period, it hovers just above 30%, approximately half of the OECD average (65.8%) (OECD 2022). A noteworthy positive trend since 2004 is the significant surge in women's paid employment, coupled with a decline in unpaid family labour. At the inception of this era, over half of the women were engaged as unpaid family workers, a proportion that diminished to below 20% by 2022. Conversely, the proportion of paid work, initially below 40%, has surged beyond 70%. The informality rate, a notable concern at the study's outset, has witnessed a substantial reduction from 70% to 40%. However, informal employment remains more prevalent among women than men.

The unemployment rates in 2022 underscore a gender disparity, with women experiencing a rate of 13.4%, compared to males at 8.9%. After 2009, the gap widened, emphasizing that unemployment is a more significant challenge for women. In Türkiye, income inadequacy is inherent in the economy, with real wages trailing behind labour productivity, particularly exacerbated since the 2000s. Women's wage levels, which are lower than men's, are gradually converging towards the minimum wage, with nearly one-third of women earning less than the minimum wage by 2021—a poignant indicator of working women's poverty.

Decent working hours exhibited a general downward trend until 2020, followed by an upward trend in the last two years. Although women consistently worked fewer hours than men, this gap gradually closed towards the end of the period. It is possible to say that the low working hours of women stem from their employment patterns rather than decent working hours. In fact, part-time employment, and unskilled labour, which are generally discontinuous jobs, are much more common among women.

Child labour, which is one of the worst forms of labour and should be avoided, persisted throughout the period and declined by only 1-2% by the end. This demonstrates that child labour is a structural feature of Turkish labour markets. At this point, the fact that two-thirds of working children are also pursuing their education is a good sign. This result is greatly influenced by the increase of obligatory education to 12 years. Child labour, on the other hand, was lower among girls than boys (by nearly half) throughout this period.

Regarding the stability and security of work, women are found in a more precarious situation than men, with part-time work, more prevalent among women, doubling or even tripling that of men. Women also exhibit a higher rate of employment in jobs that require no qualifications. Analysing the gender distribution of occupations reveals a notable lag of women behind men, particularly pronounced in certain occupational groups, except for professional occupations. The gender gap in managerial positions, a pivotal indicator of career opportunities, persisted without significant reduction throughout the period. This occupational distribution is also reflected in wage differences. While equal pay for equal work is the norm in Turkey, male- and female-dominated occupational groups are the main cause of wage discrepancies. The fact that women are predominantly employed in professions where career opportunities are more limited, in part-time and precarious areas brings along wage differences.

One notable domain where women exhibit an advantage in terms of decent work is occupational safety. Post-2010, fatal work accidents among women are exceptionally low, though the rate of exposure to non-fatal work accidents is lower than that of men. This is, of course, related to the fields in which women work. The fact that women's employment is legally prohibited in some areas where the risk of occupational accidents is higher (such as underground work) and that women's employment is very limited in heavy and hazardous work are effective on these results.

Social security coverage reflects the consequences of low female labour force participation and widespread informal work among women. In 2021, men aged 65 and above receive old-age pensions four times more frequently than women. Women in this age bracket are eligible for a death pension upon their husbands' demise, and they receive a substantially higher proportion of death pensions than men.

The landscape of female unionization rates presents a negative outlook, with the gender gap widening in the private sector after 2014, while rates in the public sector remain relatively stable.

Over the last two decades, Turkish labour markets have demonstrated limited success in generating decent work, with pronounced gender differences. This condition, which poses a substantial disadvantage in terms of sustainable development, necessitates structural reforms beyond employment policies. This study provides a comprehensive framework for the overall structure of decent work; however, future studies should scrutinize each indicator separately to discern the root causes of the negative structure and formulate realistic, reasonable, and enduring policies to address them.

Peer-review: : Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support

Author Contributions: Conception/Design of study: M.G.D., F.B.; Data Acquisition: M.G.D., F.B.; Data Analysis/Interpretation: M.G.D., F.B.; Drafting Manuscript: M.G.D., F.B.; Critical Revision of Manuscript: M.G.D., F.B.; Final Approval and Accountability: M.G.D., F.B.

ORCID ID of the author

Filiz BALOĞLU 0000-0003-4400-7864

Meltem GÜNGÖR DELEN 0000-0002-8488-7766

REFERENCES

- Aca, Z., & Akdamar, E. 2022. “Türkiye’de İnsana Yakışır İş: Bağlam, Kavramsallaştırma ve Değerlendirme: Bir Alan Araştırması”. *Journal of Management and Economics Research* 20(1), 271-291.
- Aslan, M.M. 2022. Türkiye İşgücü Piyasasında İnsana Yakışır İş Bağlamında Kadın İstihdamı: Kozmetik Sektörü Adana-Mersin (TR 62) Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi S.B.E.
- Aşkın, E.Ö. 2015. “Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumlarını Etkileyen Faktörler”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 10(1): 43-66.
- Beken, H.G. 2015. “Kadınların Sendikal Katılımını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”. *Emek ve Toplum* 4(9): 156-179.
- Bescond, D., Chataignier A. and Mehran F. 2003. “Seven Indicators to Measure Decent Work: An International Comparison”. *International Labour Review* 142 (2): 179-212.
- Bursal, M. and Şentürk, İ. 2022. “Türkiye’de Cinsiyetlere Göre Çalışma Sürelerinin Durumu”. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6(2): 71-80.
- Çavuşoğlu, B. 2012. “Türkiye’de Çalışan Yoksulluğunun Genel Görünümü”. *Sosyal Güvence* 1: 22-33.
- ÇGM. 2022. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2021. https://www.csgb.gov.tr/media/89862/calisma_hayati_2021.pdf
- _____. 2021. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2020. https://www.csgb.gov.tr/media/87376/calisma_hayati_2020.pdf
- _____. 2020. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2019. https://www.csgb.gov.tr/media/63359/calisma_hayati_2019.pdf
- _____. 2019. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2018. https://www.csgb.gov.tr/media/32481/calisma_hayati_2018.pdf
- _____. 2018. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2017. https://www.csgb.gov.tr/media/3302/calisma_hayati_2017.pdf
- _____. 2016. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2015. https://www.csgb.gov.tr/media/1297/calisma_hayati_2015.pdf
- _____. 2015. Çalışma Hayatı İstatistikleri 2014. https://www.csgb.gov.tr/media/1296/calisma_hayati_2014.pdf
- Çelik, A., Beyazbulut, D.Kandaz, Z. 2022. Asgari Ücret Gerçeği 2023 Araştırması. İstanbul: DİSKAR. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2022/12/DiSK-AR-2023-Asgari-Ucret-Rapor-FINAL-Rev-1.pdf>
- Çetinkaya, E. and Yıldırım, S. 2012. “İnsana Yakışır İş’ Bağlamında Türkiye İşgücü Piyasasında Kadınların Durumu”. *Bilgi*, 24: 153-172.
- Çiftçi, A. N. 2023. “Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifiyle Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin, İnsana Yakışır İşle İlişkisi ve Türkiye”, *Ekonomi, Sürdürülebilir Kalkınma ve İşletme Alanında Akademik Çalışmalar*, (ed.) Gülay Ö. Güney, Gazi Kitabevi 87-100.
- ÇSGB 2013. Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140530-7-1.pdf>
- Çolakoğlu, C. 2022. Türkiye’de Uluslararası İşgücü Hareketliliği Bağlamında Düzgün İş Olgusu: Artvin-Hopa’da Gürcistan Uyraklı İşgücü Üzerine Nitel Bir Araştırma. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi S.B.E.
- Dedeoğlu, S. (2000). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”. *Toplum ve Bilim*. Güz 86: 139-170.
- _____. (2009). “Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı”. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 41-54.
- Dedeoğlu, S. and Gökmen, Ç.E. 2021. Kadınlar İçin Daha Çok ve Daha İyi İşler Programı: Dünya’da ve Türkiye’de Çalışma Yaşamında Kadın.

- ILO. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1913/ILO-Kitap.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- DİSKAR 2018. *Türkiye’de Kadın İşçi Gerçeği*. <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2018/02/DISK-Turkiye-Isci-Sinifi-Arastirmasi-Basin-Toplantisi-Ozet-Rapor-1.pdf>
- Ecevit, Y. 2021. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: Ceid Yayınları.
- Eurostat. 2024. *In-work-at risk of-poverty rate by sex*. Data Browser. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesov110/default/table?lang=en>
- Ghai, D. 2003. “Decent work: Concept and indicators”. *International Labour Review* 142(2): 113-144.
- Görmüş, A. 2020. “Toplu Pazarlık Kapsamını Etkileyen Faktörler: Karşılaştırmalı Endüstri İlişkileri Temelinde Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Modernizasyonu”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 78: 63-109.
- Günaydın, D. 2015. “İnsana Yakışır İş: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 37: 123-148.
- Hamurdan, Y. 1974. “Türkiye’de İşgücü ve İstihdam, 1923-1973”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 25, 28-45.
- ILO, 2009. Gender Equality at the Heart of Decent Work. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_105119.pdf
- _____. 2013. Decent Work Indicators, Second Edition. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—dgreports/—integration/documents/publication/wcms_229374.pdf
- _____. 2016. Women at Work Trends 2016. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—dgreports/—dcomm/—publ/documents/publication/wcms_457317.pdf
- _____. 2017. Avrupa ve Orta Asya’da İnsana Yakışır İşin Geleceği Fırsatlar ve Zorluklar. https://www.tesis.org.tr/assets/view/userfile/wcms_577337.pdf
- _____. 2019. Daha Aydınlik Bir Gelecek İçin Çalışmak, Çalışma Yaşamının Geleceği Küresel Komisyonu. https://webapps.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—europe/—ro-geneva/—ilo-ankara/documents/publication/wcms_695386.pdf
- _____. 2018. Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—europe/—ro-geneva/—ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf
- ILOSTAT. 2023a. Statistics on safety and health at work, Data Catalogue. <https://ilostat.ilo.org/topics/safety-and-health-at-work/>
- _____. 2023b. Statistics on collective bargaining, Data Catalogue. <https://ilostat.ilo.org/topics/collective-bargaining/>
- İşığık Ö. 2005. 21. Yüzyılda İstihdam ve İnsana Yakışır İş. Bursa: *Ezgi Kitabevi*.
- Kapar, R. 2004. “Uygun İş Bağlamında Çalışan Yoksullar”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 48: 185-204.
- _____. 2007. “Uygun İş Açığı İnsana Yaraşmayan İşler”. *TTB Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, 8(29): 2-10.
- _____. 2023. “Türkiye’de Çalışanların Yoksulluğu, Yoksunluğu ve Sosyal Dışlanmaları”. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi* 4(2): 279-308.
- Karabıyık, İ. 2012. “İşgücü piyasasının yapısal özellikleri ve Türkiye’de kadınların işgücüne katılma sorunu”, *International Journal of Human Sciences* 9/2: 1282-1310.
- Kart, E. and Öngör, H. 2023. “Çalışan Kadın Yoksullar ve Yoksulluğuna Dair”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 22(1): 12-29.
- Kavas, A. 2016. *Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi - 2018*. Ankara: TEPAV.
- Kaya, S.A. and Memiş, E. 2019. “Türkiye’de Çocuk Emeği: İşgücü Anketlerinden ve Zaman Kullanım Anketlerinden Gözlemler”. *Çalışma ve Toplum* 2019/4: 2539-2564.
- Kaymaz, İ.Ş. 2010. “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı; Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 46: 333-366.
- OECD. 2023. Employment Database- Employment Indicators, Employment Rate. <https://www.oecd.org/employment/emp/employmentdatabase-employment.htm>
- _____. 2022. Labourforce Statistics by Sex and Age. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en
- Öztürk, E. 2022. İnsan Onuruna Yakışır İş Bağlamında Turizm Sektörünün İşgücü Piyasasındaki Yeri Ve Önemi: Adana İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi S.B.E.
- Palaz, S. 2005. “Düzenli İş (Decent Work) Kavramı ve Ölçümü: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Bir Karşılaştırması”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 50: 479-505
- Peker, Z. 2023. İnsana Yakışır İş ve Kadın İstihdamı: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi S.B.E.
- Sağlık, B. 2021. “Türkiye’de İşgücü Piyasasında Kadının Konumu (1950-1980)”. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi* 5(4): 256-278.
- Saruhan, O. 2017. Avm Çalışanlarının İnsana Yakışır İş Standartları Bağlamında Değerlendirilmesi: Lüleburgaz Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi S.B.E.
- Savran, G. T. 2007. “Working poor women in service sector: A case study of Turkey”. https://www.academia.edu/1306838/Working_Poor_Women_in_Service_Sector_A_Case_Study_of_Turkey
- Seçer, B. 2009. “Kadınların Sendikalara Yönelik Tutumları ile Cinsiyet Ayrımcılığı Algılarının Sendika Üyesi Olma İsteğine Etkisi” 4: 27-60.
- SGK. 2021. İstatistik yılı 2021. <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4/>
- Şahin, M. 2014. Sosyal Politika Bağlamında Düzenli İş ve Türkiye’de Düzenli İş Performansının Değerlendirilmesi Açısından Bir Alan Araştırması “Çorum İli İmalat Sanayi Örneği”. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi S.B.E.

- Şahin, K. and Develi, A. 2021. “Kadın İstihdamında Kayıt Dışılık Sorunu”. *Kesit Akademi Dergisi* 7(27): 386-400.
- Şimşek, M.A. 2019. ILO Düzgün İş Kriterleri Çerçevesinde Sakarya İli Gıda Sektörü Firma Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi S.B.E.
- Tansel, A. 2002, “İktisadi Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye’den Zaman Serisi Kanıtları ve İllere Göre Yatay Kesit Kestirimleri”. *ERC Working Papers in Economics* May 2002 https://erc.metu.edu.tr/en/system/files/menu/series01/0105_tr.pdf
- TCMB. 2021. Enflasyon Raporu 2021-I. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3e8a7d19-0815-492c-b116-8a341a23d35c/enfocak2021_i_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-3e8a7d19-0815-492c-b116-8a341a23d35c-nuMwRqN
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2023. Public Sector Social Expenditures Statistics. <https://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz/>
- Toksöz, G. 2007. “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler”, *Çalışma ve Toplum* 4: 57-79.
- _____. 2008. Decent Work Country Report-Turkey. ILO. https://www.ilo.org/europe/meetings-and-events/WCMS_359818/lang-en/index.htm
- Toksöz, G. and Memiş, E. 2018. *İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması*, CEİD Yayınları: 5.
- TURKSTAT. 2015. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2014. <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>
- _____. 2019. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2019. <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>
- _____. 2021. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2021. <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>
- _____. 2023a. Labour Force Statistics Obtained from the Database Yearly. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=en>
- _____. 2023c. Children Statistics-Labour Force Obtained from the Database Yearly. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=202&locale=tr>
- _____. 2023d. Time Use Survey 2015 Obtained from the Database. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=141&locale=tr>
- _____. 2020. Child Labour Force Survey 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>
- Tüzünkan, D. 2015. Türkiye’de Turizm Sektöründe İstihdam Politikalarının İnsan Onuruna Yakışır İş Kavramı Bakımından İncelenmesi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi S.B.E.
- UN. 2022. Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot. https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-09/Progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2022-en_0.pdf
- UN Women. 2011. Kadınların Güçlenmesi Prensipleri: Eşitlik İş Demektir. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2011/10/WomensEmpowermentPrinciples-tr%20pdf.pdf>
- Yılmaz, A. and Karataş, T. 2023. “Türkiye Ekonomisinde Ücret ve Maaşlar: 1970-1921”. *Çalışma ve Toplum* 76: 159-182.
- Yorgun, S. 2013. “Sosyal politika açısından 6356 sayılı sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanunu”. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 43: 357-380.

How Cite This Article

Baloglu, F, & Gungor Delen, M. (2024). The trajectory of decent work in Türkiye: a review with gender-oriented statistics. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 106-124. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1434438>

Sosyal Politikanın Kültürel Temelleri: Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı'nın Kuruluş Tartışmaları Üzerine Bir İnceleme

Cultural Foundations of Social Policy: A Study on the Establishment Discussions of the Social Assistance and Solidarity Foundations

Şenol KURT¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ÖZ

Sosyal politikalar, çok sayıda aktörün birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkiye girdikleri bir süreç sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kültür ise tüm bu ilişkiler ağını kuşatan bir kavramdır. Kültür ve sosyal politikalar arasındaki ilişki, sosyal politikaların tüm aşamalarında gözlenebilir. Bu çalışmada Türkiye'nin yoksullara yönelik ilk kapsamlı politikası olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın kuruluş yasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda gerçekleşen tartışmaların kültürel boyutuyla incelenmiştir. Çalışma kapsamında kültür olgusunun, oluşturulmaya çalışılan bir sosyal politikanın onaylanma aşamasında ne ölçüde dikkate alındığı ve nasıl algılandığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kültür ve sosyal politika ilişkisini ele alması bakımından Türkçe literatürde yeni bir tartışma başlatmayı amaçlamaktadır. Tasarının hükümet tarafından sunulan gerekçesi, içeriği itibarıyla kültürel bir manifesto niteliği taşımaktadır. Tartışmalar boyunca tasarımı sunan iktidar partisinin tasarının meşruiyetini savunmak adına kültürel değerlere sıklıkla referans verdiği gözlenmiştir. Muhalefet partilerinin itirazlarının da yoğun bir biçimde kültürel argümanlara dayandırıldığı görülmektedir. Siyasi partilerin hiçbirinin gelir transferine yönelik itirazda bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Sosyal politikaların kültürel boyutu Genel Kurul tartışmaları boyunca açık veya örtük biçimde kendini göstermiştir.

ABSTRACT

Social policies emerge as a result of a process in which many actors interact with each other directly or indirectly. Culture is a concept that encompasses all these relationships. The relationship between culture and social policies can be observed at all stages of social policies. This study examines the founding law of the Social Assistance and Solidarity Foundations, Türkiye's first comprehensive policy toward the poor, through the cultural dimension of the discussions held in the General Assembly of the Turkish Grand National Assembly. The study attempts within its scope to understand the extent to which the phenomenon of culture has been taken into consideration and how it has been perceived during the approval phase of a social policy attempting to be created. The study uses the content analysis method and aims to initiate a new discussion in Turkish literature in terms of addressing the relationship between culture and social policy. The justification of the bill the government has presented is a cultural manifesto in terms of its content. Throughout the discussions, the ruling party that presented the bill was observed to frequently make references to cultural values in order to defend the bill's legitimacy. The opposition parties' objections appear to have also been based heavily on cultural arguments. None of the political parties were understood to have objected to the income transfer, and the cultural dimension of social policies was seen to have manifested itself explicitly and implicitly throughout the General Assembly discussions.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, Kültür, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

Keywords: Social policy, culture, Social Assistance and Solidarity Foundations

Sorumlu Yazar: Şenol Kurt **E-posta:** senolk@istanbul.edu.tr

Başvuru: 28.09.2023 • **Revizyon talebi:** 05.12.2023 • **Son revizyon teslimi:** 11.01.2024 • **Kabul:** 07.02.2024 • **Published Online:** 15.05.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

The relationship between the welfare state and culture is a multidimensional one. The preferences of different social actors in the formation and implementation of social policies remain incomplete when considered independently of culture. Preferences in the formation process of social policies are affected by culture, whether explicitly or implicitly. The size of this impact varies depending on different variables such as the personal characteristics of policymakers, policy legacies, and legal infrastructure. Examining the direct impact a phenomenon such as culture has on social policies is difficult, as culture's effects are felt in every aspect of life. In this context, examining policymakers' discourses will provide significant benefits.

Fighting poverty has been one of the most important goals of social policy throughout the history. Proposals for solving the poverty problem have been widely influenced by culture, just as in other areas of social policy. Policymakers' approach to the problem is intensely shaped by their perspective on the poor and poverty. Therefore, the discussions in parliaments and commissions while enacting social policies, including the fight against poverty, are valuable in terms of showing the perspectives of legislators and the cultural dimensions of the discussions. The initial part of the study examines the developments in the literature regarding the relationship between social policy and culture.

Since its establishment, the Republic of Türkiye has created and implemented various mechanisms to combat poverty. However, most of the policies aimed at compensating for income losses in Türkiye have been structured within the scope of social security systems with a premium. The financial weight of the social security system with a premium is maintained among all social policies today. In terms of scope, the Social Assistance and Solidarity Encouragement Law No. 3294 that was adopted in 1986 was issued to ensure that the fight against poverty is carried out throughout Türkiye. The law was the first with this feature. Other factors that made the proposed bill important are its basis on a system without a premium and heavy reliance on public resources.

With the Social Assistance and Solidarity Encouragement Law No. 3294, foundations were established in all provinces and districts of Türkiye, the contents of which were determined by law and whose board of trustees consisted mainly of public officials. Foundations provide in-kind and cash aid to people in need. Social Assistance and Solidarity Foundations (SYDVs) are important in terms of social policy due to the wide area they cover and their usage of public resources. This study aims to examine from a cultural perspective the discussions that took place in Parliament during the legalization of these foundations. In this context, the study addresses the specific discussions that took place at the General Assembly of the Turkish Grand National Assembly (TBMM) on May 28, 1986.

The study uses the content analysis method and aims to initiate a new discussion in Turkish literature with regard to addressing the relationship between culture and social policy. The study discusses the debates that took place in Parliament under four dimensions in the context of their relationship with culture. The first dimension evaluates the perspective of the ruling and opposition Members of Parliament (MPs) regarding the concept of poverty and the poor, with all MPs being observed to have no views stigmatizing or blaming the poor. The general approach of the MPs can be said to be similar to the approach of Turkish society. The second examined dimension focuses on the debates regarding the concept of foundation. The most important argument put forward by the ruling party throughout the discussions was that the foundations, which had operated as important actors in the field of social policy in the past but had lost their importance over time, would emerge as an important actor once again with this bill. Meanwhile, the opposition parties were opposed to a foundation-based system in two respects. The first of these was the claim that the scope of the draft having the state establish foundations contradicted the traditional understanding of foundations. The second point to which they objected was the idea that foundations contradict the understanding of secularism when considering the functions of foundations in the Ottoman Empire.

Discussions regarding the qualifications of the foundations that were planned to be established within the scope of the bill make up the third dimension and is discussed in the context of culture. The main axes of the discussions involved who the board of trustees of the foundations that were planned to be established would be, what their sources of income would be, and how they would be audited. The last cultural aspect of the discussions relates to the timing of the bill. The opposition criticized the fact that the bill had been brought to the General Assembly of the Turkish Grand National Assembly during the month of Ramadan, a month that is considered sacred for Muslims. The opposition claimed that by following such a path, the ruling party wanted to portray criticism of the bill as an attack on faith in the eyes of pious people.

Throughout the General Assembly discussions, the ruling party was observed to resort to cultural arguments to emphasize the necessity and legitimacy of the bill. The MPs from the opposition parties were observed to develop criticisms regarding technical issues such as the content of the bill and the qualifications of the foundations to be established. In response to these criticisms, the ruling party notably tried to present the bill as a necessity of Turkish tradition and Turkish culture. The technical criticisms of the bill can be said to have remained unanswered most of the time.

Giriş

2. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş batılı ülkelerde ortaya çıkmaya başlayan refah devleti anlayışının cinsiyet, yaş, sınıfsal ilişkiler ve emek piyasasına sahip olunan konum gibi birçok unsur yanında¹ kültürle olan ilişkisi de çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu ülkelerin kültürel yapılarının ve ülkeler arasındaki kültürel benzerliklerin ve farklılıkların, refah kurumlarının oluşmasında ve geline son noktada ne derece etkili oldukları, refah devletleri üzerine çalışan araştırmacıların cevapları üzerinde uzlaşabildikleri bir soru değildir. Kültürün sosyal politikalarla olan ilişkisi, genellikle önde gelen refah devletleri düzeyinde akademik araştırmalara konu olsa da, bu ilişkinin diğer ülkeler düzeyinde de ele alınması faydalı olacaktır.

Sosyal politika aktörleri, başta devlet olmak üzere, geliştirdikleri politikalar ve kurdukları kurumlar aracılığıyla vatandaşlarının ve ülkede yerleşik bulunan çeşitli grupların refahını artırmayı ve insanların karşılaştıkları çeşitli sosyal riskleri ortadan kaldırmayı veya bu risklerin yol açtığı menfi etkileri asgariye indirmeyi hedeflemektedirler. Bu noktada toplumların risk olarak algıladıkları konuların tespiti önem taşımaktadır. Böyle bir tespit, kültür olgusu dikkate alınmadığı takdirde önemli eksiklikler içerecektir.

Kültür kavramının muğlaklığı ve kültürün varlığını pek çok alanda örtülü bir şekilde göstermesi nedeniyle sosyal risklerin yönetilmesinde kültürün rolü, çok az çalışmanın² doğrudan konusu olmuş ve genellikle dolaylı olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla sosyal politikalar ve kültür arasındaki ilişkileri aktörler üzerinden incelemek birtakım kolaylıklar sağlayacaktır. Öte yandan aktörlerin kültürle olan ilişkileri de kendi içerisinde karmaşık bir yapı arz edebilir.

Sosyal politikada bir aktör olarak devletin ağırlığı çok belirgin olsa da, aile, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve özel sektörün ülkeden ülkeye değişen ağırlıkları mevcuttur. Devlet dışındaki aktörlerin, özellikle aile ve STK'ların tercihlerinde kültürel normların etkinliği daha görünür niteliktedir. Hatta ulusal kültürün başlıca taşıyıcısı durumunda bulunan ve sosyal refah politikalarının uygulanmasında en önemli uygulayıcı birimlerden biri olarak kabul edilen aile kurumu³, sosyal politika ve kültür ilişkisinin en açık görüldüğü alandır. Dolayısıyla aileyi ilgilendiren her tartışmanın kültürel bir boyut taşıması kaçınılmazdır.

Öte yandan pek çok ülkede toplumsal refahı sağlayan başlıca aktör olan devlet açısından kültür ve sosyal politika ilişkisi çok boyutlu bir süreçtir. Karar alma ve uygulama sürecinde seçilmiş ve atanmış kişilerin yönettiği çok sayıda kurumun yer aldığı devletin, sosyal politika alanında ulusal kültürden nasıl etkilendiği veya onu nasıl etkilediği karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda kültürün sosyal politika üzerindeki etkileri, ortaya çıkan kurumların yapısında ve sonuçlarda aranmaktadır. Sosyal politikada kültürün izleri takip edilirken sadece elde edilen sonuçlara değil politikaların tasarlanma ve uygulanma aşaması dâhil olmak üzere tüm aşamalara önem atfedilmesi gerekmektedir.

Kültürün izlerine öncelikle politikaları ilk tasarlayanların ifadelerinde rastlamak mümkündür. Daha sonraki aşamalarda kültür, sosyal politikaların içerisinde gömülü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla, demokratik seçimlerin yapıldığı ülkelerde politikaların hazırlanma aşamasında ve yasalaşmasında yasa koyucuların, bürokratların ve diğer çıkar gruplarının ortaya koydukları fikirler, sosyal politika ve kültür ilişkisini anlamak açısından değerlidir. Yasaların onaylanmasından hemen önceki tartışmalar hem muhalefetin hem de iktidarın fikirlerini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, 1986 yılında çıkarılan ve kamuoyunda Fak-Fuk-Fon olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde(TBMM) oylanarak kabulü öncesi TBMM'de gerçekleşen tartışmaları sosyal politika ve kültür ilişkisi bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak kültür ve refah kültürü kavramları tanımlanacaktır. Refah devleti ve kültür ilişkisinin incelendiği ikinci bölümün ardından Türkiye'de sosyal politika ve kültür ilişkisi 1986 yılındaki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun TBMM'deki tartışmaları üzerinden incelenecektir. İnceleme neticesinde elde edilen çıktılar sonuç bölümünde tartışılacaktır.

Kültür ve Refah Kültürü

Kültür, bilgi stoklarını, değerleri ve idealleri içerir. Kısaca ifade etmek gerekirse kültür, bir toplumun tasavvurlarını içerir.⁴ Bir kültür, paylaşılan inançlardan, değerlerden ve bir topluluğun davranışsal normlarından oluşur.⁵ Gerçek yaşamda kültür, bir dereceye kadar dışsal ve baskılayıcıdır. Kültür, aynı zamanda, manipülasyona, müzakereye, çeşitliliğe ve değişime açık bir kavramdır.⁶ Herhangi bir sosyal birimin (aile, okul veya işyeri gibi) kendine ait bir kültüre sahip olması mümkündür.⁷ Bu bağlamda bir toplumun refahla ilgili kurumları da belirli bir kültürel yapı içinde kurulur ve gelişir. Zaman içerisinde değişen kültürel yapının

¹ John Myles, Jill Quadagno, "Political Theories of the Welfare State," *Social Service Review*, Vol. 76, No. 1, 75th Anniversary Issue, March 2002, p.35. pp. 34- 57

² Sosyal politika ve kültür ilişkisini doğrudan ele alan başlıca çalışmalar için bkz. J. Baldock, Culture: The Missing Variable in Understanding Social Policy? *Social Policy & Administration*, 33(4), W.V. Oorschot, On The Cultural Analysis Of Social Policy. Aalborg: Centre for Comparative Welfare Studies, B. Pfau-Effinger, Culture and Welfare State Policies: Reflections on A Complex Interrelation, *Journal of Social Policy*, 34(1).

³ Manuela Naldini, Teresa Jurado, "Family and Welfare State Reorientation in Spain and Inertia in Italy from A European Perspective," *Population Review*, Vol. 52, No. 1, 2013, p. 44.

⁴ Birgit Pfau-Effinger, "Culture and Welfare State Policies: Reflections on A Complex Interrelation," *Journal of Social Policy*, Vol. 34, No. 1, 2005, p.4.

⁵ John Baldock, "Culture: The Missing Variable in Understanding Social Policy?," *Social Policy & Administration*, Vol. 33, No. 4, December 1999, p. 461.

⁶ Wim van Oorschot, "Culture and Social Policy: A Developing Field of Study," *International Journal of Social Welfare*, Vol. 16, 2007, p. 137.

⁷ Baldock, a.g.e., p. 462.

etkisiyle refah kurumları değişime uğrayabilir. Kurulan refah kurumlarının da kültürel yapıyı etkilemesi mümkündür. Kültür alanında yaşanan değişimlerin genellikle yavaş olması nedeniyle bu etkinin tespiti güçtür.

Refah sağlayan kurumlar açısından kültürün bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılması da mümkündür. Özellikle belirli bölgelerde ortaya çıkan kültürel yapının belirli refah hizmetlerinin (sosyal yardımlar, eğitim sağlık vb.) bu bölgede sağlanıp sağlanmayacağı veya hangi şartlar altında sağlanacağı konusunda kültürün yönlendirici bir mekanizma olarak kullanılması söz konusu olabilir. Dolayısıyla kültür tartışmalarının siyasi tartışmaların bir parçası olması beklenebilir.

Kültür ve refah ilişkisinin birlikte görülmeye başlandığı ilk kavram refah kültürü kavramı olmuştur. Sosyal yardımlardan yararlanan bireylerin ve ailelerinin, bu yardımlar nedeniyle davranışlarında oluşmaya başlayan ve bir grup olarak sosyal yardımlardan yararlananların önemli bir kesiminde görülen ortak birtakım davranış değişikliklerini ifade eden yoksulluk kültürü olarak da adlandırılmaktadır.⁸ Bu durumun sonraki kuşakları şekillendirerek uzun vadede kalıcı bir kültür haline geldiği iddia edilmektedir.⁹ Sosyal refahın, davranışları dönüştürerek düşük gelirli arasında bir kültürel dönüşüme yol açtığı iddiası çok sayıda çalışmaya konu olmakla birlikte bir bütün olarak sosyal politikaların kültürle ilişkisi daha geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Sosyal Politika ve Kültür

Sosyal politikaların, özellikle ulus devletlerin hala varlığını sürdürdüğü günümüz dünyasında, hayat buldukları toprakların kültürlerinden belirli bir derecede de olsa etkilenmeleri doğaldır.¹¹ Sosyal politika ve kültür arasındaki ilişkinin ilk evresi toplumsal sorunların tanımlanması sürecini içermektedir. Politika yapıcılarının, toplumların kendi kültürel yapıları içerisinde sorun olarak tanımladıkları alanlara öncelik vermesi beklenir. Kamuoyunun toplumsal açıdan sorun alanı olarak görmediği bir konuda kamuoyundan bir çözüm talebi gelmesi beklenemez. İleri görüşlü bazı politika yapıcılarının (politik elitler)¹² kamuoyu tarafından algılanmayan sorunları öngörseler dahi toplumsal bir talep olmaksızın bunlara yönelik çözüm önerileri sunmaları zordur. Öncelikle kamuoyunun sorunun varlığını kabul etmesi gerekmektedir. Bu noktada politika yapıcılarının çözüm önerisi getirmek istedikleri sorunları mevcut kültürel kodların içerisinde tanımlamaları gerekecektir.

Toplumların 'ihtiyaç' algısı ve yoksulluğu nasıl tanımladıkları, refah devletinin oluşumunda belirleyici unsurlardır. Günümüzde işsizlik, yoksulluk, yaşlanma vb. konular dikkate değer bir çoğunluk tarafından önemli sorun alanları olarak kabul edilmektedir. Toplumların görüş birliği ile sorun olarak tanımladıkları alanlarda bile bu sorunlardan etkilenen herkes sosyal politikaların hedefinde yer alamamaktadır. Kaynakların kıtlığı böyle bir durumda transferlerin öncelikli olarak kimlere yapılacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Verilecek hizmetleri öncelikli olarak hangi grupların hak ettiğinin tespitinde kültürel kodların izlerini sürmek mümkündür.

Yaşanan iktisadi krizlerin yarattığı yeni kıtlık göz önüne alındığında refahın temel ahlaki sorusu kimin neyi neden aldığıdır.¹³ Özürlüler, çocuklar, eşini kaybetmiş çocuk sahibi kadınlar gibi mutlak dezavantajlı konumda bulunan gruplara yönelik transfer harcamalarına genel olarak olumlu bir yaklaşım söz konusu¹⁴ iken bunlar dışında kalan gruplara yönelik politikaların oluşmasında kültürel normlar belirleyici olabilmektedir. Özellikle "yoksul" olarak adlandırılan insanların sosyal yardımlardan yararlanması konusunda, ülkedeki refah sisteminin yapısını ve bireylerin davranış kalıplarını etkilemesi açısından kültürel farklar önemli unsurlardan biridir.

Günümüzde refah devleti olarak sınıflandırılan devletlerin sosyal yardımlardan faydalanacak hane halklarını veya bireyleri tespit ederken sosyal gruplar arasında "hak edenler" ve "hak etmeyenler" şeklinde bir sınıflandırmaya gitmektedirler. Örneğin ABD'de tüm refah sistemi bu dikotomi üzerine kurulmuştur.¹⁵ Diğer refah devletlerinin tamamına yakınında da tarihsel olarak, yaşlılar, hastalar, engelliler ve çocuklu aileler kamuoyunun refah harcamalarını hak eden gruplar olarak görülmüşlerdir.¹⁶ Çocuklar ve özürlüler gibi grupların dışındaki grupların transfer harcamalarını hak etmedikleri ya da sıkı kurallar veya gelir testleri neticesinde almaları gerektiği yolundaki inancın temelinde, bu insanların mevcut durumlarının risk yönetimindeki kişisel başarısızlıklarından kaynaklandığı fikri yatmaktadır.

Hastalık ve özürlülük durumları veya ölüm sonrası geride kalanlar, toplumdaki her bireyin rastlantısal olarak başına gelebilecek durumlar olarak kabul edildiklerinden, bu gruplardaki bireylerin yardımları hak ettikleri konusunda yaygın bir görüş birliği

⁸ Oscar Lewis, "The Culture of Poverty," *Scientific American*, Vol. 215, No. 4, October 1966, p. 19.

⁹ Gordon B. Dahl, Andrear Ravndal Kostol, Magne Mogstad, "Family Welfare Cultures," *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 129, Issue 4, November 2014, p. 1712.

¹⁰ Hartley Dean, Peter Taylor Gooby, *Dependency Culture: The Explosion of A Myth*, Routledge, London, 1992, pp. 3-5.

¹¹ Baldock, a.g.e., p. 459.

¹² Fay Lamax Cook, Jason Barabas, Benjamin I. Page, "Invoking Public Opinion: Policy Elites and Social Security," *Public Opinion Quarterly*, Vol. 66, 2002, p. 258.

¹³ Wim van Oorschot, a.g.e., p.128

¹⁴ Therese Saltkjel, Ira Malmberg-Heimonen, "Welfare Generosity in Europe: A Multi-level Study of Material Deprivation and Income Poverty among Disadvantaged Groups," *Social Policy and Administration*, Vol. 51, No. 7, 2017, p. 1289.

¹⁵ Joel F. Handler, Yeheskel Hasenfeld, *Blame Welfare, Ignore Poverty and Inequality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 8.

¹⁶ Wim van Oorschot, "Making the difference in social Europe: deservingness perceptions among citizens of European welfare states," *Journal of European Social Policy*, 2006, p. 24.

bulunmaktadır.¹⁷ Yardıma muhtaç yoksulların sorumluluk sahibi olup olmamaları, ihtiyaç düzeyleri, toplum içerisinde sahip oldukları kimlik, yardımlara karşı minnettarlık düzeyleri ve müteakabiliyet düzeyleri yardımların hak edilmesi hususunda önemli kriterlerdir.¹⁸ Hak edenlerin ve etmeyenlerin tespitinde kullanılan kriterlerde kültürün etkisi söz konusudur.

Refah devletinin oluşumunda kültürün oynadığı rol yanında refah devletinin kurumlarının oluşmaya başlamasıyla, kurumların da kendilerine özgü kültürel yapılar oluşturması söz konusudur. Toplumun refah devletine yaklaşımı ve kurumların kendilerine ait kültürel yapılara sahip olması, geniş anlamıyla bir refah kültürünün gelişmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda refah kültürü, bir toplumda refah devletini ve onun toplumda gömülü bulunduğu şekli kuşatan ilgili fikirleri anlatmak için kullanılan bir terimdir.¹⁹

Refah devleti politikalarının, kültürel sistem, siyasi aktörler, bireylerin toplumsal pratikleri, refah sistemi ve toplumsal yapılar ile karşılıklı etkileşimleri söz konudur. Aşağıda yer alan Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere tüm unsurların birbirleri ile doğrudan bir etkileşimi vardır. Dolayısıyla kültürel sistemin refah devleti politikalarının içindeki rolünü hiçbir zaman kesin bir netlikle tespit etmek mümkün görünmemektedir. Farklı aktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan refah kültürünün aşamalarının bilinmesi, refah devleti ve kültür ilişkisine yönelik bir anlayış geliştirmek için önemli bir koşuldur. Bu aşamaları şu şekilde sıralamak mümkündür²⁰:

1. Çeşitli politikaların içerisinde gömülü bulunan ve onları haklılaştırmaya ve meşrulaştırmaya çabalayan kültürel değerler ve modeller,
2. Çeşitli sosyal grupların ayrı ayrı olarak refah devleti politikalarıyla ilgili olarak geliştirdiği davranışlarıyla ortaya çıkan kültürel değerler ve modeller,
3. Sosyal aktörlerin refah devleti politikalarını etkileme amacıyla söylemleri için bir temel olarak kullandığı kültürel değerler ve modeller.

Bu aşamaların birincisi, refah politikalarının geliştirilme aşamasıdır. İktidarın demokratik seçimlerle belirlendiği ülkelerde kamuoyunun desteğini almak için önerilen politikaların toplumsal açıdan meşru olarak görülmesi gerekmektedir. Toplumun kültürel kodlarıyla çatışan politikaların yasa koyucular tarafından önerilmesi çok zordur. Bu tür politikalar, yasalasalar dahi uygulamada pek çok sıkıntı ile karşı karşıya kalacaktır. Bir sosyal politikanın gerek tasarlanma aşamasında gerek sonuçları itibarıyla kültürden bağımsız olması zor da olsa mümkündür. Özellikle diğer ülkelerin uyguladıkları birtakım başarılı uygulamaların aynen tatbik edildiği vakalarda bu daha olasıdır. Fakat politikaların uygulama aşamasında toplumun verdiği tepkiler, politikayı sahada uygulayan görevlilerin yaklaşımları²¹, yerel dinamikler gibi birtakım nedenlerle kültürün teoride olmasa bile uygulamada kendine bir yer edinmesi söz konusu olabilmektedir.

Birinci aşamada izleri aranılan kültürel kodların, özellikle çok kültürlü bir yapıya sahip topluluklarda, birden fazla alt kültür grubunun özelliklerini yansıtması mümkündür. Çok küçük topluluklar istisna tutulursa, birçok ülkede homojen bir kültürel yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla sosyal politika ve kültür ilişkisi ele alınırken kastedilen kültür, genellikle o ülkedeki baskın kültür olmaktadır. Fakat çok kültürlü bir yapıda nicelik açısından küçük toplulukların kültür kodlarının, çeşitli nedenlerle (tarihi, ekonomik vb.) sosyal politikalar üzerinde etkili olması mümkündür. Dolayısıyla refah politikalarının içinde yalnızca baskın grupların kültürel kodlarını aramak çoğu zaman eksik sonuçlar elde edilmesine yol açacaktır.

Sosyal politikanın aktörleri olan devlet, piyasa, sivil toplum kuruluşları ve aile farklı dinamiklere sahip örgütlerdir. Bu aktörlerin tamamı kültürel sistem ile etkileşim halindedir. Diğerlerine kıyasla daha az üyeden meydana gelen aile kurumunun dışındaki kurumlar çok sayıda insanın katılım halinde olduğu birliklerdir. Toplumsal etkileşime açık bu aktörlerin her biri kendi kültür kodlarına sahiptir. Refah politikalarının uygulanması sonucunda bu aktörler yeni duruma uyum sağlamak adına uygulanan politikaları, kendi mikro kültür alanlarında yeniden tasarlayabilirler. Refah devletinin ikinci aşaması olarak adlandırılan bu aşamada, diğer aktörlerin refah devletinin politikalarına karşı geliştirdikleri tepkimeler sonucunda yeni kültürel değerlerin ve modellerin ortaya çıkması söz konusudur. Burada refah devletini de homojen bir aktör olarak görmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Geliştirilen refah politikalarının çok sayıda birime sahip refah devletlerinin kendi içinde yapısal bir dönüşüme yol açması muhtemeldir.

Son aşamada ise uygulamaya geçmiş sosyal politikaların değiştirilmesine veya yeni politikaların inşa edilmesine yönelik olarak aktörlerin kültür temelli çeşitli argümanlar geliştirmeleri söz konusudur. Refah devletlerinin geçerli sosyal politikaları uygularken uymakla yükümlü oldukları birtakım mevzuat bulunmakla birlikte sosyal refaha ayrılan bütçenin nasıl paylaşılacağı ve uygulamada kullanılacak yöntemler, refah kurumlarının tercihlerine göre farklılaşabilmektedir. Aktörlerin bu esnek alandaki taleplerini kültürel

¹⁷ Daniel Stegmueller, "Who Deserves Help? Religion and Preferences for Welfare State Responsibility for Different Social Groups," Paper prepared for the annual meeting of the Belgian-Dutch Political Science Association Leuven, 2010, p. 3.

¹⁸ Wim van Oorschot, a.g.e., p.130.

¹⁹ Birgit Pfau-Effinger, a.g.e., p.4

²⁰ Birgit Pfau-Effinger, a.g.e., pp. 9-10.

²¹ Joel Best, Social Problems, W. W. Norton & Company, 3. Ed., New York, 2017, p. 248.

değerlerle ilişkilendirmeleri, birinci aşamada olduğu gibi, toplumsal meşruiyet arayışının bir parçasıdır. Bu yöndeki taleplerin artmasının bizi tekrar birinci aşamaya taşıması mümkündür. Bu bağlamda süreç bir daire biçimi almaktadır. Ancak yeni refah gruplarının ortaya çıkması bu fasit dairenin kısa bir süre için de olsa kırılmasına yol açabilir. Bu çalışma kapsamında ele alınacak TBMM Genel Kurulu tartışmaları sürecin üçüncü aşamasını kapsamaktadır.

Burada belirtilen aşamaların tamamı aktörler arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Bir kurum olarak aktörler, kendilerini oluşturan bireylerin ötesinde bir varlık teşkil ederler. Ancak bireylerin, özellikle amaç odaklı ve etkili bireylerin, örgütlerin aldıkları kararlardaki belirleyicilikleri göz ardı edilmemelidir. Sosyal politikada karar alma sürecinde tesirli bireylerin kişisel kültür kodları da sosyal politikaların içerisinde yer alabilir. Çoğu zaman nedenini kimsenin bilmediği ilginç ve herhangi bir anlam taşıyor gözükün politikaların, etkili bireylerin çabası sonucunda ortaya çıkması mümkündür.²²

Yerleşik refah kurumlarına ve uzun süredir aktif refah programlarına sahip ülkelerde, refah devleti ile kültür arasındaki ilişkiyi en iyi açıklayan olgulardan biri, gelirin yeniden paylaşımına yönelik toplumsal yaklaşımdır. Gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik olarak geliştirilen politikalar, her zaman toplumun geneli tarafından kabul edilen politikalar değildir. Pek çok durumda bazı grupların geliri yeniden dağıtmaya yönelik politikalara açık veya örtük muhalefet yürüttükleri görülebilir. Bu muhalefet, kültürden ziyade o ülkedeki mevcut gelir dağılımı düzeyi ile açıklanmaktadır.

Medyan Seçmen Hipotezi gelirin yeniden dağılımına yönelik tepkileri açıklamada kullanılan bir hipotezdir. Vergi öncesi gelir adaletsizliği ne kadar yüksek olursa medyan seçmenin gelirin yeniden dağılımına yönelik desteğinin o kadar artması beklenebilir. Nitekim artan oranlı vergi sisteminin geçerli olduğu bir ülkede gelirin yeniden dağıtımına yönelik politikaları finanse edecek grup yüksek gelir düzeyindeki gruplar olacaktır. Öte yandan gelir dağılımının görece adil olduğu ülkelerde medyan seçmenler olası bir yeniden gelir dağılımının finansmanın kendileri tarafından yapılacağı kuşkusuyla bu tür politikalara destek vermeyeceklerdir.²³

Ekonomik zenginliğin yüksek ve işsizliğin düşük olduğu dönemlerde de kültürden bağımsız olarak gelirin yeniden dağıtılmasına karşı bir muhalefetin ortaya çıkabilmesi söz konusudur. Eğer engellilik veya doğal afetler gibi "haklı" görülen sebepler mevcut değilse bireylerin muhtaçlıklarının kendi "suçları" olduğu kabul edilebilmektedir. Öte yandan kadınların gelecekte işsizlikle ve diğer sosyal risklerle karşılaşma olasılıklarının erkeklere göre daha yüksek olması nedeniyle geliri yeniden dağıtan politikalara karşı daha destekleyici bir tavır içinde olmaları normal karşılanmaktadır.²⁴

Benzer gelişmişlik ve sanayileşme düzeylerine sahip ülkelerde gelirin yeniden dağılımına yönelik desteğin de benzer olması beklenebilir. Fakat yapılan çalışmalar rejim tipleri ile gelirin yeniden dağılımına yönelik destek arasında sanıldığı kadar büyük bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur.²⁵ Cinsiyet, sınıf ve yardıma bağımlılık gibi konular desteği belirlemede daha etkili parametrelere sahiptir.²⁶ Kamuoyunun gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik görüşlerinin ölçülmesinde karşılaşılan zorlukların başında bu konuda görüşlerini bildiren kişilerin bir kısmının gelirin yeniden dağıtılması hakkındaki ideallerini belirttiği gözlenirken, bir kısmının mevcut gelir dağılımı üzerinden gerçekçi değerlendirmeler yaptıkları gözlenmiştir.²⁷ Kültür olgusu, burada sayılan tüm unsurlar ile ilişkilidir. Her yerde var olan böyle bir olgunun hiçbir şeyi açıklayamayacağı da iddia edilmektedir.²⁸ Bu iddianın temelinde refah düzenlemesi (welfare arrangement) yaklaşımı gelmektedir.

Refah devleti ve kültür ilişkisini inceleyen yaklaşımlardan biri de refah düzenlemesi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temel varsayımı, kültürün yalnız bir şekilde politikalar üzerinde ya da tam tersine politikaların kültür üzerinde belirleyici bir etkide bulunmadığı yönündedir. Bunu yerine karşılıklı etki, ayrı ayrı toplumsal bağlamlar içerisinde kurumların ve sosyal aktörlerin etkileşiminden etkilenmekte ve bu minvalde değişime uğramaktadır. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken ilk olgu, refah ve kültür ilişkisinin unsurlarının farklı sosyal gerçekliklere sahip toplumsal grupların etkisinde olduğudur. İkinci olgu, refah kültürü ve refah devleti politikalarının birbirine sosyal aktörlerin tasavvurları ile bağlı olduklarıdır. Refah devleti politikaları, sosyal aktörlerin kendi fikirleri ve çıkarları doğrultusunda girdikleri ilişkilerin sonucunda ortaya çıkmaktadır.²⁹ Yirminci yüzyılın ikinci yarısının bütünsel refah devletlerinin, kendi kültürleri tarafından değil, bunlara rağmen ortaya konulduğu iddia edilmektedir. Modernist sosyal politikanın ideallerinin, yerleşik din, kitle politikası ve günün benimsenmiş zevkleri ve davranışlarında temsil edildiği gibi mevcut kültürün bir ürünü olmadığı, bu ideallerin elitist ve bilinçli bir biçimde ilerici bir düşüncenin sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir.³⁰

²² Birgit Pfau-Effinger, a.g.e., p.4.

²³ Ursula Dallinger, "Public Support for Redistribution: What Explains Cross-National Differences?," *Journal of European Social Policy*, Vol. 20, 2010, p. 5.

²⁴ Dallinger Ursula, a.g.e., p. 338.

²⁵ Mads Meier Jæger, "United But Divided: Welfare Regimes and the Level and Variance in Public Support for Redistribution," *European Sociological Review*, Vol. 25, No. 6, 2009, pp.723-724.

²⁶ Ursula Dallinger, a.e., p. 8.

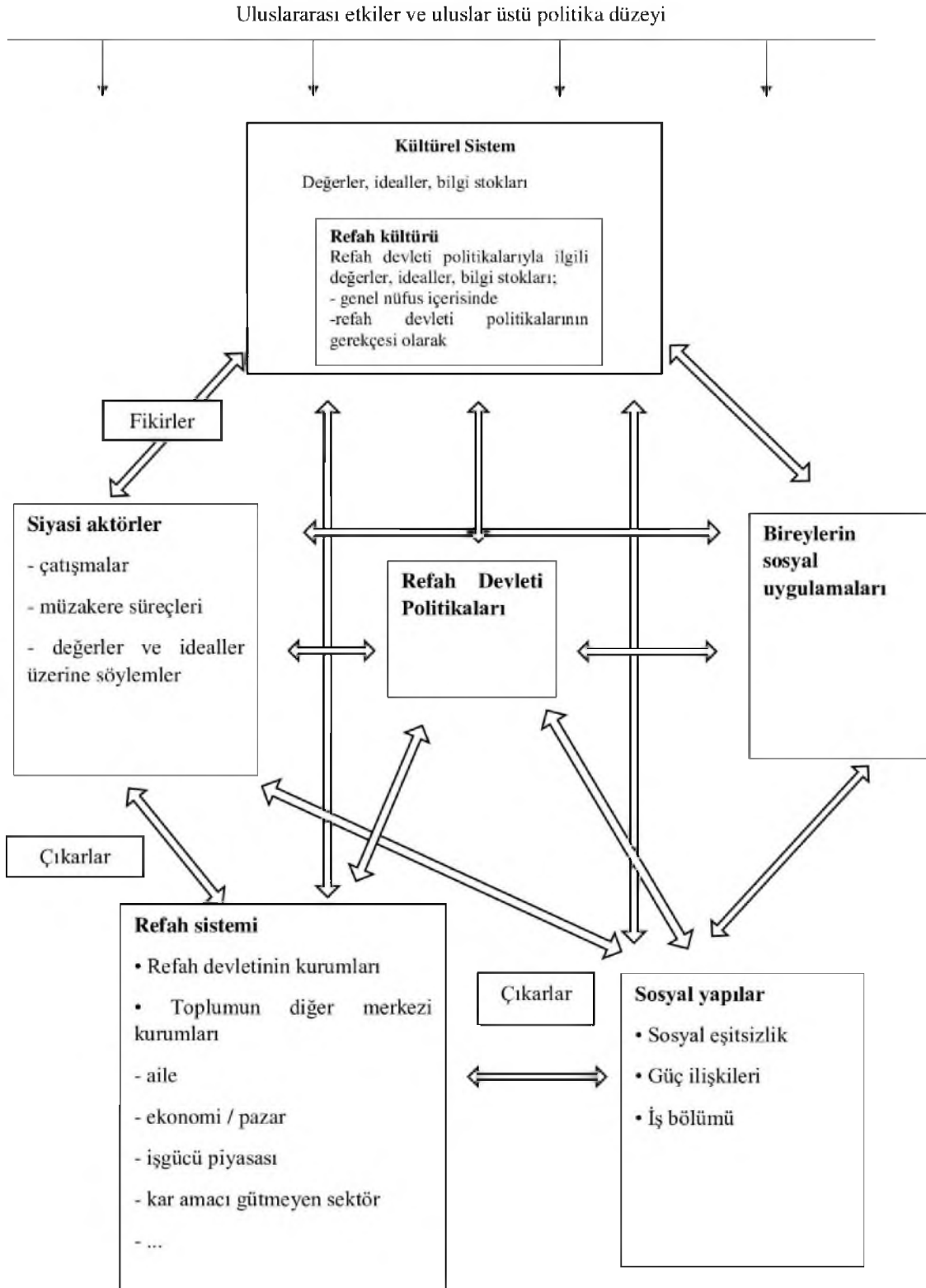
²⁷ Ursula Dallinger, a.e., p. 334.

²⁸ Wim van Oorschot, *On the cultural analysis of social policy*. Aalborg: Centre for Comparative Welfare Studies, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet. 2005. p. 11.

²⁹ Birgit Pfau-Effinger, a.g.e., p.6.

³⁰ John Baldock, a.g.e., pp. 468-469.

Tablo 1. Refahın Düzenlenişindeki İlişkiler Ağı

Kaynak: Birgit Pfau-Effinger, "Culture and Welfare State Policies: Reflections on A Complex Interrelation," Journal of Social Policy, Vol. 34, No. 1, 2005, p.5.

Kültürel yapının en önemli belirleyicilerinden biri olan din, refah alanında da etkili bir kurumdur. Mevcut inanç sistemlerinin birçoğunun bireylerin yaşam tarzlarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkileri söz konusudur. Refah alanında da bu etkilerin varlığı görülmektedir. İlkeler düzeyindeki etkilerin yanında ihdas edilen kurumlar yoluyla dinin refah alanında doğrudan temsil edildiğini söylemek mümkündür. Özellikle batılı refah devletlerinde yaşanan ahlaki krizin, sosyal dayanışmayı desteklemek adına ahlaki değerleri ön plana çıkarma arayışında olduğu iddia edilmektedir.³¹ Bu durum dini kurumların ve inancın güçlü olduğu topluluklarda kaçınılmaz olarak etkili olmaktadır.

Modern refah devletlerinin batıda ortaya çıkması ve bu devletlerin (farklı mezheplerden) Hristiyanların yoğun olarak yaşadıkları yerler olması nedeniyle din ve refah arasındaki ilişki bu ülkelerdeki refah devletlerinin benzerliklerini ve farklılıklarını analiz etmek için sıkça kullanılmaktadır.³² Katolik kilisesi, bu bağlamda yoksulların herhangi bir sınıflandırmaya tutulmadan ihtiyaçlarının karşılandığı *caritas* (bağış, sadaka) anlayışını benimserken, Luteryen Kilisesi'nin sosyal yardımlara olan bakışı belirli şartları taşıyanların yararlandığı biçimlendirilmiş bir uygunluk tespitine dayanmaktadır. Protestan Kilisesi'nin refaha yaklaşımı ise çalışmayı öncelemekte ve yardım miktarını düşük miktarda tutmaktadır.³³ Hristiyanlığın yaygın olduğu ülkelerde kiliselerin sosyal refah alanında doğrudan etkili bir aktör olması, bu kurumları refah kültürünün oluşmasında etkili kılmaktadır. Öte yandan, sanayi devriminden itibaren dindarlığın zayıflaması, kiliselerin kurumsal güçlerini kaybetmeye başlaması ve devletin sosyal refah alanında başat güç haline gelmesi nedeniyle din ve refah arasındaki ilişki geçmişe göre daha dolaylı bir hal almıştır.

İslam dini, toplumsal hayata getirdiği detaylı kurallar yanında hayırseverlik yapılmasına yönelik teşviklerde bulunarak ve Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları birçok ülkede seküler devlet mekanizmasının sunduğu refah hizmetlerine alternatifler sunarak sosyal politikada etkili olmaktadır. Bu alternatifler seküler devletler açısından üzerlerindeki yükü azaltan tamamlayıcı bir yapı olarak da görülebilir. Böyle bir durumda kamusal otorite resmi olarak varlığını tanımasa da, refah hizmetlerini sunarken inanç temelli kurumların veya dindar bireylerin faaliyetlerini göz önünde bulundurur.

Gerekli şartlara sahip Müslümanların yıllık olarak mal varlıklarının % 2.5'ini ödedikleri zekât ise toplumsal dayanışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İslam ülkelerinin çok büyük bir kısmında devlet eliyle toplanan bir zekât sistemi yoktur. Bu nedenle zekât enformel bir gelir dağılım mekanizması olarak öne çıkmaktadır.³⁴ Bu durumun doğal bir sonucu olarak İslam ülkelerinde kültürel yaşamın önemli bir kısmını kapsayan dinin, sosyal refah alanında ne kadar etkili olduğunu belirlemek güçleşmektedir. Batılı ülkelere benzer şekilde, özellikle kentsel alanlarda, dindarlığın azalması ve din temelli kurumların güçsüzleşmesi gibi nedenlerle dinin refah kurumları üzerindeki etkisi ancak örtük bir şekilde gerçekleşmektedir.

Kültür ve sosyal politika arasındaki ilişki yalnızca makro düzeyde değil, aynı zamanda refah hizmeti sunan kurumların yöneticileri ve çalışanları ile bu hizmetlerden yararlananlar arasındaki ilişkide de görülebilir. Bireyler arası, özellikle de farklı sosyal tabakalardan gelen insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normlar, yoğun bir biçimde kültürden etkilenmektedir. Dolayısıyla refah hizmetlerine başvurulması, bu hizmetlerin sunumu ve sonuçlarının değerlendirilmesi gibi her aşamada bireyler arası ilişkiye dayanan değerlendirmeler söz konusu olacaktır. Bu değerlendirmelerin içinde yaşanan kültürden bütünüyle bağımsız olması mümkün değildir.

Yöntem

Fenomenoloji, nesne yönelimli farkındalığın detaylı analizi yardımıyla, tüm bilimlerin, detaylı yargılamaların, kategorileştirmelerin ve yorumlamaların öznel tecrübesine dayandığı iddiasını düzenlemeye yönelik bir yöntemdir.³⁵ Örnekler, fenomenolojik araştırmanın verisini teşkil etmektedir.³⁶ Bu çalışma, yoksullara yönelik bir yardım mekanizması oluşturma amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşen görüşmelerin kültür olgusunu nasıl ele aldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Milletvekillerinin yoksulluk ve yoksullara yönelik kurulmak istenen yardım mekanizması hakkındaki düşünceleri nitel bir anlayışla incelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada, çalışmada, çalışmanın yapısına uygun olarak fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

³¹ Rana Jawad, "Review Essay: Possibilities of Positive Social Action in the Middle East: A Re-Reading of the History of Social Policy in the Region," *Global Social Policy*, Vol. 8, No. 2, 2008, p. 278.

³² Kees van Kersbergen, Philip Manow, "Religion and the Western Welfare State – The Theoretical Context," *Religion, Class Coalitions and Welfare State Regimes*, Ed. by Kees van Kersbergen, Philip Manow, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 1.

³³ Sigrun Kahl, "Religion as a Cultural Force: Social Doctrines and Poor Relief Traditions," *Religion, Class Coalitions and Welfare State Regimes*, Ed. by Kees van Kersbergen and Philip Manow, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 291.

³⁴ Rana Jawad and Burcu Yakut-Cakar, "Religion and Social Policy in the Middle East: The (Re)Constitution of an Old-New Partnership," *Social Policy and Administration*, Vol. 44, No. 6, December 2010, pp. 664-665.

³⁵ Ian R. Owen, "Phenomenology-What is it? And what does it do," *The Newsletter of the History and Philosophy Section of the British Psychological Society*, Vol.19, 1994, p. 19. (18-24)

³⁶ Max van Manen, "Phenomenology in Its Original Sense," *Qualitative Health Research*, Vol. 27, No. 6, p. 814. (810-825)

Çalışma Grubu

Nitel araştırma yöntemlerini kullanan araştırmalar, nicel araştırmalara kıyasla çalışmaya konu olan kişilerin veya durumların derinlemesine analiz edilmesini içeren araştırmalardır. Yasam alanında gerçekleşen tartışmaların kültür ve sosyal politika arasındaki gerçekliği ortaya koyması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, ontolojik varsayımın uygulamadaki çıkarımlarına uygun olarak doğrudan alıntılar kullanılmıştır.³⁷ Bu çalışmada, sosyal politikaları (kamusal) yasama yoluyla ortaya koyan Milletvekilleri ele alındığından amaçlı örnekleme tekniklerinden ölçüt yoluyla oluşturulan çalışma grubu³⁸ kullanımı tercih edilmiştir. Çalışma, TBMM tutanaklarına dayandığı için çalışma grubunda yer alan Milletvekilleri, çalışmaya konu olan TBMM Genel Kurul görüşmelerinde söz almış Milletvekillerini kapsamaktadır. Yasa yapıcı konumunda bulunan ve yasaların şekillenmesinde önemli etkileri olan Milletvekillerinin ifadelerinin, teklif edilen yasaların kültürel argümanlara ne ölçüde ve nasıl dayandırıldığı hususunda önemli bir kaynaktır. Bu noktada Milletvekilleri diğer toplumsal gruplara daha etkili ve belirleyici bir grup olmaları nedeniyle çalışma grubu olarak tercih edilmişlerdir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın veri toplama aracı doküman incelemesidir. Günümüzde kağıt temelli ve bilgisayar temelli yazılı materyaller araştırmacılar için önemli bir veri toplama aracıdır. Dokümanlar, kodlamalar yoluyla gerçekleştirilen içerik analizinde betimsel ve istatistiksel bulguların ortaya konmasını mümkün kılmaktadır.³⁹ Bu çalışmada, 28 Mayıs 1986 tarihli TBMM Genel Kurul tutanağı temel veri kaynağı olarak kullanıldığından, doküman toplama bu çalışmanın veri toplama aracını oluşturmaktadır. TBMM Komisyonlarında ve Genel Kurulu'nda gerçekleşen görüşmeler, mevzuat gereği⁴⁰ kayıt altına alınmakta ve yayınlanmaktadır. Milletvekilleri basılı bir şekilde yayınlanan görüşmelerde herhangi bir kayıt ya da yazım hatası olduğunu düşündüklerinde yetkili mercilere başvurarak bu hatanın düzeltilmesini talep edebilmektedirler. Dolayısıyla TBMM kayıtları uzman görevliler (steno) tarafından kayda geçirilen ve Milletvekillerinin muhtemel hataları düzeltebildikleri resmi bir dokümandır. Günümüzde TBMM internet sayfası üzerinden TBMM tutanaklarının önemli bir kısmına ulaşılabilmektedir. Bu çalışmada faydalanan doküman da TBMM web sitesinden elde edilmiştir. Araştırmacının bu noktadaki rolü, ilgili dokümanın belirtilen siteden elde edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Geçerlik ve Güvenlik

Tablo 2. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenlik Ölçütleri

Geçerlik	İç geçerlik	Katılımcı teyidi
		Doğrudan alıntı
Geçerlik	Dış geçerlik	Veri toplama aracı ve sürecinin açıklanması
		Çalışma grubunun özelliklerinin açıklanması
		Çalışma grubunun seçim şeklinin belirlenmesi
		Araştırmacının rolünün betimlenmesi
		Kullanılan yöntemin seçim gerekçesinin açıklanması
		Geçerlik ve güvenilirlik önlemlerinin açıklanması
		Amaçlı örnekleme
Güvenirlik	İç güvenilirlik	Kayıt cihazı kullanılması
		Bulguların yorum yapılmadan sunulması
	Dış güvenilirlik	Verilerin sonuç kısmında şekilde tartışılması
		Veriler arasında tutarlılığın kontrol edilmesi

³⁷ John W Creswell, *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, 2. Ed. , Thousand Oaks, 2007, p.18

³⁸ Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme," *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, Haziran 2018, s. 254. (231-274)

³⁹ Tim Rapley, Gethin Rees, "Collecting Documents as Data," *The Sage Handbook of Qualitative Data Collection*, Ed. by Uwe Flick, London, Sage , London, 2018, p. 379. (378-391)

⁴⁰ TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, *TBMM Tutanak Hizmetleri El Kitabı*, TBMM Yayın No: TBMM 2016/58 - THB/I, Mart 2016, Ankara, s. 19

Çalışmanın dayandığı dokümanın yasama organına ait resmi bir tutanak belgesi olması ve TBMM Genel Kurul tutanaklarının TBMM içtüzüğü'nün 155. Maddesine göre alanında uzman stenolar ve içtüzüğün gerektirdiği hallerde kâtip üyeler tarafından tutulur. Hazır bulunan Komisyon üyeleri hatalı bir kayıt olduğunu düşünmeleri halinde kayıtların yeniden incelenmesini talep edebilmekte ve bunun sonucunda hatalı kayıtların düzeltilenmektedir. Dolayısıyla bu kayıtlar incelenen dokümandaki kişilerin teyidini de içermektedir. İncelenen belge resmi internet sitesi üzerinden paylaşılmaktadır. Çalışma kapsamında da Milletvekillerinin konuşmaları veya diyalogları doğrudan alıntı yöntemiyle kullanılmaktadır. Herhangi bir yorum içermeden aynen alıntı şeklinde belirtilen ifadeler, takip eden paragraflarda yorumlanmaktadır. Aynen alıntılarının ve yorumların farklı bölümlerde yorumlanması da mümkündür. Ancak çalışmanın hacmi ve ele alınan başlıkların çeşitliliği bu tür bir yol izlenmesini gerektirmiştir. İnceleme sonucunda ortaya çıkan sonuçlar, ilgili literatür de dikkate alınarak sonuç kısmında ele alınmıştır.

Veri Analizi

Bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel içerik analizi nitel bir materyalin içeriğe dair anlamını sistematik bir biçimde açıklamayı hedefleyen bir yöntemdir. Özellikle zengin sözlü verinin analizi yorumlamayı gerektirdiği için nitel içerik analizine uygundur.⁴¹ Ele alınan sorun, örnekleme belirlendikten sonra araştırmanın amacına uygun olarak tespit edilen kodlar aracılığıyla kategoriler oluşturulmuş, kategoriler ise temaları oluşturmuştur. Çalışmanın genel teması kültür kavramıdır. Dolayısıyla tüm kategoriler kültür teması altında ele alınmıştır. Bu çalışmada SYDTV'nin kuruluş aşamasında TBMM Genel Kurulu'nda gerçekleşen görüşmelerde iktidar ve muhalefet Milletvekillerinin ilgili yasa tasarısını tartışırken kültür olgusunu hangi ölçüde ve nasıl ele aldıkları incelenmiştir. Genel Kurul görüşmelerinin incelenmesi neticesinde içerik analizi yoluyla oluşturulan kodlarla kategoriler oluşturulmuş, oluşan kategoriler ise temalar altında toplanmıştır. Kullanılan kodlar ise her temanın kendi başlığında ortaya konmuştur. Kodlar ve kategoriler ilgili doğrudan alıntılarda kalın bir biçimde yazılarak belirtilmiştir. Ele alınan tasarının gerekçesi, Genel Kurul görüşmelerinden bağımsız şekilde incelenmiştir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu Tasarısı TBMM Genel Kurul Tartışmalarının Sosyal Politika ve Kültür Bağlamında İncelenmesi

Türkiye'de sosyal politikanın tarihsel gelişimini ele almaya yönelik her çaba, Osmanlı Devleti'nden miras alınan iktisadi ve sosyal altyapıyı dikkate almak zorundadır. Sanayi Devrimini ve sonrasındaki gelişmeleri gecikmeli olarak takip eden Osmanlı Devleti'nin Cumhuriyet'e miras bıraktığı kısıtlı sanayi mirası ve büyük ölçüde geçimlik tarıma dayalı iktisadi yapının yol açtığı izlek bağımlılığının günümüze kadar geçen süreçte sosyal politikalar üzerinde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Kuruluşundan itibaren geçimlik tarımın yaygın oluşu ve ücretli emeğin 1960'lara kadar nitelik ve nicelik bakımından düşük düzeyde bulunduğu genç Cumhuriyet'in sosyal politikalarının da bu yapının izlerini taşıdığını söylemek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentlere yönelik göçlerin artışı ve ücretli nüfusun nicelik ve nitelik yönünden gelişmesi neticesinde uygulamaya konan iş kanunları, bağitlanan toplu sözleşmeler ve devlet öncülüğünde kurulan sosyal sigortalar sistemiyle Türkiye'de sosyal politikalar batılı refah devletlerinin refah gelişimini kısmen de olsa takip etmiştir.⁴² Ancak uygulanan sosyal politikaların büyük kentlerde yoğunlaşması ve genellikle ücretlileri hedeflemesi, kapsam dışında kalan ve giderek görünür hale gelen yoksullar için yeni politikaların oluşturulmasını gerekli kılmıştır. 1970'li yıllardan sonra çıkarılan 2022 sayılı ile ve 1005 sayılı kanunlar bu alanda atılmış önemli adımlardır.⁴³

Ancak 1986 yılında kabul edilen 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile pek çok farklı bakanlık bünyesinde faaliyet gösteren yardım mekanizmalarının yanında doğrudan yoksulları hedef alan ve Türkiye genelinde faaliyet gösteren bir yapı oluşturulmuştur. Bu kanun kapsamında kurulan ve günümüzde de faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yapısı ve işleyişi bu çalışmanın kapsamının dışındadır. Bu çalışma 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun kabul edilmesi sürecinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'ndaki tartışmaları sosyal politika ve kültür ilişkisi bağlamında ele almaktadır.

Çalışmanın bu kısmında, 28 Mayıs 1986 tarihinde kamuoyunda kısa adıyla FAK-FUK-FON (Fakir fukara fonu) olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu Tasarısının TBMM Genel Kurulu'ndaki tartışmaları sırasında milletvekillerinin söylemleri, sosyal politikaların kültürle olan ilişkisi bağlamında incelenecektir. İlk olarak TBMM'ye sunulan tasarının genel gerekçesinde yer alan kültürel boyutlar incelenecektir. Genel kurulda gerçekleşen tartışmalar ise kültür bağlamında üç farklı boyutta tartışılacaktır. Birinci aşamada, milletvekillerinin yoksullara ve sosyal yardımlara bakışında kültürün yansımaları ele alınacaktır. İkinci aşamada, tasarının uygulayıcı birimi olarak kurulması hedeflenen, vakıf kurumuna ve özelde de tasarımı ile

⁴¹ Margrit Schreier, *Qualitative Content Analysis in Practice*. Sage, London, 2012, p. 3.

⁴² Yener Şişman, "Türkiye'de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?," *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 2, 2017, ss. 12-14.

⁴³ Ethem Çengelci, "Türk Sosyal Yardım Sistemine Genel Bir Bakış," *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Dergisi*, C.1, S.1, 1989, s.12.

kurulmak istenen vakfa yönelik olarak parlamento üyelerinin yaklaşımında kültürel izler aranacaktır. Son aşamada, tasarının TBMM'ye sunulmasındaki zamanlamaya yönelik olarak yapılan eleştirinin kültürel boyutu yansıtılacaktır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Vakfı, merkezi idareye doğrudan bağlı bir kurum olmasa da, kamusal kaynakları kullanarak yardım dağıtmak amacıyla kurulmuş öncü bir kurumdur. Bu noktada yine çoğunlukla kamusal kaynaklardan faydalanan Kızılay'dan başlıca farkı, Kızılay'ın daha çok deprem, sel, heyelan gibi doğal afetlerde faaliyet göstermesine rağmen SYDTV'nin yoksullara yardım etmek amacıyla kurulmuş olmasıdır. Dolayısıyla kanun yapımcıların yoksullar ve yoksulluk hakkında ne düşündüklerini ve bu düşüncelerin kültürel boyutunu incelemek için çok eski bir tarihi arka plana sahip olmasına rağmen Kızılay yerine SYDTV'nin kuruluş aşamasının incelenmesi daha isabetli tespitler yapmaya izin verecektir.

Tasarı Gereğesinde Kültürün İzleri

Tablo 3. Tasarı Gereğesi Kodları, Kategorileri ve Temaları

Tema	Kategoriler	Kodlar
Kültür	Toplumsal Yapı	Sosyal Değerler Türk Toplumunu
	Din	İslam Dini Hadis
	Vakıf	Kızılay Çocuk Esirgeme Kurumu Osmanlı Vakıfları

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu çerçevesinde kamu eliyle kurulacak ve Türkiye çapında örgütlenerek herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmayan ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi planlayan bir vakıf kurulması hedeflenmiştir. Vakfın gelir kaynağı olarak tespit edilen fonların, bağış ve yardımların yanında, büyük ölçüde devlet tarafından belirlenen gelir kalemlerine (trafik cezalarından alınan paylar, TRT reklam gelirlerinden alınan paylar vb.) dayanması öngörülmüştür. Kurulduğu yıllardan 2001 yılına kadar etkin bir biçimde kullanılmayan vakıf ve fon, 2001 yılında yoksullukla mücadele politikaları kapsamında Dünya Bankası öncülüğünde yürütülen sosyal yardım mekanizmasının başlıca uygulama birimi olmuştur.⁴⁴ Vakıf ve fon günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Tasarının genel gereğesinin, tasarımı sunanların konuya yaklaşımlarını ve kültürün bu yaklaşımdaki yerini göstermesi açısından önemli göstergeler içerdiğini söylemek mümkündür. Genel gereğçe, muhalefet tarafından taşıdığı vaaz üslubu nedeniyle eleştiriye uğramıştır.⁴⁵

*“Aziz milletimizin mukaddes addettiği değerler sosyal adaletçiliğe en büyük önemi vermektedir. Bizim kıymet hükümlerimiz içinde, komşusu aç yatarken tok uyumanın kötülüğü vardır. Kişinin kendi nefsi için istediğini bir başkası için de istemesi şart koşulmuştur. Bir bedenün uzuvları gibi, toplumdaki fakir - fukaranın ızdırabının toplumun tamamını tesiri altına alacağına inanılmıştır. **Türk toplumunu** yaşatan, bütün siyasî, sosyal ve ekonomik krizlere rağmen dipdiri ayakta tutan bu **sosyal değerler**, ekonomik tedbirlerle de desteklenince, sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal barış sağlanacaktır.»⁴⁶*

Komşusu aç yatarken tok yatmanın kötülüğü ve kendi nefsi için istediğini başkaları için de istemek gibi ifadeler doğrudan İslam'ın bakış açısını yansıtmaktadır. Gereğenin ilerleyen kısımlarında İslami geleneğe açıkça referans verildiği de görülmektedir.

*“«Komşusu aç yatarken uyuyabilen bizden değildir» **hadisinin** de ifade ettiği gibi sosyal yardımlaşma, **dinimizin** temel unsurlarından biridir.»⁴⁷*

⁴⁴ Berra Zeynep Dodurka, Türkiye'de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Çalışma Raporu, Aralık 2014, s. 12.

⁴⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 17, Cilt: 29, Oturum: 1, Birleşim: 111, 28.05.1986, s.512.

⁴⁶ T.B.M.M. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/772), TC. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Sayı : K.KGn.Md.18/101-2010/04115, 16.05.1986, s.3

⁴⁷ A.e., s. 3.

Açık veya örtük biçimde verilen dini ve kültürel referanslara rağmen çözülmesi amaçlanan sorunların ortaya çıkmasında dini ve kültürel kurumların neden yetersiz kaldığı yönünde tasarı gerekçesinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Benzer şekilde Genel Kurul tartışmaları boyunca da tarihsel kurumların yetersizliklerinin nedenleri üzerine ne iktidar partisi ne de muhalefet partileri tarafından değinilmemiştir. Yalnızca kurumların zayıfladıkları ifade edilmiştir.

“Osmanlı tarihinde vakıflar, eğitimden, alt yapıya, alt yapıdan yardıma muhtaç kişilerin korunması ve barındırılmasına kadar ekonomik olduğu kadar sosyal muhtevası da olan hizmet vermişlerdir. Ne yazık ki, son yıllarda gittikçe zayıflamış ve gücünden çok şey kaybetmiştir.”⁴⁸

Tarihte önemli işlevler gördüğü iddia edilen kurumların (bunlar vakıflar, tarikatlar ve tekkeler olarak düşünülebilir ancak sadece vakıflar resmi olarak varlıklarını sürdürmektedir) halkın suiistimal endişesi nedeniyle yardım etmediği kurumlar haline geldiği iddia edilmiştir.

“Sosyal yardımlaşma dayanışmayı teşvik, bu açıdan gereklidir. Eğer halkımız kendi köy, şehir ve kasabalarında yardımların kanalize edebilecek bir kuruluşun olduğunu görürse, yardımların gönül rahatlığıyla suiistimal endişesi olmadan sunabilecektir. Halkımız yardımın yerine ulaşacağından tereddüt ettiği için potansiyeli olmasına rağmen bazı yardım kuruluşu ve vakıflarına katkıda bulunmaktan çekinmektedir.”⁴⁹

Genel Kurul tartışmaları sırasında yarı kamusal nitelik taşıyan Kızılay gibi kurumların da Türk halkının kültürel yapısıyla çelişen birtakım faaliyetleri nedeniyle halkın bağış yapmaktan çekindiği kurumlar haline geldikleri Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) Milletvekili Faik Tarımcıoğlu tarafından ifade edilmiştir:

“Kanun tasarısının gerekçesinde, «Halkımız, yardımın yerine ulaşacağından tereddüt ettiği için, potansiyeli olmasına rağmen, bazı yardım kuruluşu ve vakıflarına katkıda bulunmaktan çekinmektedir» deniliyor; doğrudur. Yardım kurumlarını ve sosyal güvenlik kurumlarını Türk sosyal bünyesine bir türlü uyduramamışızdır. Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumlarının 'bol içkili, danslı balolarda yapılan faaliyetlerine, halkın yeteri kadar, istenildiği kadar iltifat etmemesi bunu göstermektedir. Hayırsever yaşlı bir yakınım bana, bunu acı acı yakınmıştı.”⁵⁰

Dolayısıyla mevcut kurumların kültürel kodlarla çeliştiği için yeterince işlevsel olmadıkları iddia edilmektedir. Bu noktada Kızılay ve Çocuk Esirgeme gibi kurumlar hakkındaki eleştirilerin bir muhalefet partisi mensubundan gelmesi önemlidir. Merkez Sağ'da yer alan bir milletvekilinin, siyasi konumuna uygun düşecek şekilde toplumun kültürel kodları ile çelişen yarı kamusal nitelikteki kurumları eleştirmesi söylem açısından şaşırtıcı değildir.

Kanun tasarısının tartışıldığı dönemde Türkiye'nin sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar alanlarındaki kurumlarının kapsayıcılıkları sınırlıdır. Sosyal güvenlik sistemi, büyük ölçüde primlerle kaynak sağlanan sosyal sigorta uygulamasına dayanmaktadır. Sınırlı kapsayıcılığın yanı sıra kapsam dahilindeki ailelerin elde ettikleri gelirlerin yoksulluğu ortadan kaldırmadığı tartışılardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevcut sistemin erişemediği gruptakilere yönelik olarak yeni bir sistemin oluşturulması hedeflenmiştir.

Toplum vicdanını rahatsız edecek seviyede bulunan bu olayların sosyal adalet ilkeleri içerisinde halledilmesi ve bu gibi, hiç bir kişi ya da kuruluşun el uzatmadığı kimselere ulaşılması için, yeni bir sosyal güvenlik şemsiyesine ihtiyaç vardır.”⁵¹

Tasarı gerekçesinde eskiden önemli sosyal işlevler icra etmiş olan ve büyük ölçüde sivil bir yapı olan vakıf müessesesinin kamu eliyle ve yerel destekle canlandırılması öngörülmektedir. Ancak vakıfların neden ortadan kalktıkları ya da sivil inisiyatif yoluyla nasıl canlandırılacakları belirtilmemektedir. Kurulacak sistemin uzun vadede vakıflar alanında yerel toplulukların kendilerini güçlendirebilecekleri bir sisteme dönüşebileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla tasarı gerekçesinde, kısa, orta veya uzun vadede sivil inisiyatiflerin güçlendirilmesini ve sorunlarını kendi başlarına çözmelerine yönelik hiçbir hedef bulunmamaktadır.

Genel Kurul Tartışmalarında Sosyal Yardımlar, Yoksulluk ve Kültür İlişkisi

Politika yapıcılarının politikaların oluşturulması sırasındaki faaliyetleri, toplumsal yapı, çıkar ilişkileri ve siyasi tercihler gibi pek çok açıdan önemli bilgiler vermektedir. Demokrasinin egemen olduğu ülkelerde yasaların çıkarılmasından sorumlu olan parlamentolarda gerçekleştirilen toplantılar da bilimsel açıdan temel bilgi kaynakları arasındadır. Özellikle belirli konulara eğilmek üzere ihdas edilmiş komisyonlarda gerçekleşen tartışmalar, siyasi aktörlerin yanı sıra barındırdığı çok sayıdaki toplumsal aktör ile sosyal bilimler açısından değer taşımaktadır. Teknolojik gelişmelerin desteğiyle bu tür komisyonlara ait ayrıntılı kayıt ve tutanaklara erişmek giderek kolaylaşmıştır. Bu durum gelecekte daha fazla sayıda araştırmacının bu kaynaklardan faydalanmasını mümkün kılacaktır.

⁴⁸ A.e., s.3.

⁴⁹ A.e., s.3.

⁵⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 17, Cilt: 29, Oturum: 1, Birleşim: 111, 28.05.1986, s. 505.

⁵¹ T.B.M.M. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/772), TC. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Sayı : K.KGn.Md.18/101-2010/04115, 16.05.1986, s. 3.

Çalışmaya konu olan dönemde komisyonların çoğunda kayıt tutulmadığı, TBMM yetkilileri ile yapılan sözlü görüşmeler neticesinde öğrenilmiştir. Bu tutanakların varlığı çalışmaya mutlak bir biçimde değer katacağı. Ancak Genel Kurul tartışmaları da oldukça değerlidir. Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) Kahramanmaraş milletvekili Mehmet Turan Beyazıt'ın bu yöndeki açıklaması bu görüşü destekler niteliktedir:⁵²

“Muhterem arkadaşlarım, zaten 17nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendi nevi şahsına münhasır ve bu anlamda âlem bir meclis. Yarın bu Meclisin zabutlarını okuyanlar, bu Meclisin zabutlarını değerlendirecek olan sosyal bilimciler, sosyologlar ve belki de psikologlar çok iyi doneler bulacaklardır.

Milletvekillerinin Genel Kurul toplantısı boyunca ortaya koydukları iddialar ve muarızlarının verdikleri cevaplar, tartışmaları pek çok açıdan araştırmaya değer bir yapıya büründürmüştür. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Vakıfları ile ilgili olarak TBMM Genel Kurulu'nda yapılan tartışmaların çalışma kapsamında ele alınacak ilk boyutu milletvekillerinin yoksullara ve sosyal yardım kavramına bakış açılarıdır. Kanunun tasarlandığı dönemde, sosyal güvenliğin büyük ölçüde prime dayalı sosyal sigortalar aracılığıyla sağlandığı ve yoksullara yönelik kamusal yardımların bütçe ve insan kaynakları açısından sınırlı kaynaklara sahip kuruluşlarca yürütüldüğü Türkiye'de, kurulması önerilen sistem, o dönem için hedef kitleye ulaşma kapasitesi açısından kapsayıcı ve sahip olduğu mali kaynaklar açısından güçlü niteliktedir. Tartışmaların geneli incelendiğinde hiçbir siyasi partinin veya milletvekilinin mevcut yardım mekanizmalarının erişemediği yoksullara yönelik yapılacak bir yardıma karşı çıkmadığı anlaşılmaktadır. Tartışmaların odağını, kurulmak istenen sistem ve bu sistemin denetiminin nasıl gerçekleşeceği konusundaki eleştiriler oluşturmaktadır.

Milletvekillerinin vakıf kavramına yaklaşımı ve bu yaklaşım içerisinde kültürün izleri Genel Kurul tartışmaları kapsamında ele alınacak ikinci boyuttur. Vakıf kavramına yönelik olarak muhalefet ve iktidar partilerinin söylemlerinin, tarihi boyut da dahil edildiğinde, ilginç tartışmalara yol açtığı gözlenmektedir. Kurulması planlanan vakfın nitelikleri ile ilgili tartışmalar ise Genel Kurul tartışmalarının üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Genel kurul tartışmalarında ele alınacak son boyut ise tasarının TBMM'ye sunulma zamanlaması hakkındadır.

Milletvekillerinin Yoksullara, Yoksulluğa ve Sosyal Yardımlara Bakışı

Tablo 4. TBMM Genel Kurulu'nda Söz Alan Üyelerin Yoksulluğa ve Sosyal Yardımlara Bakışına İlişkin Oluşturulan Kodlar, Kategoriler ve Temalar

Tema	Kategoriler	Kodlar
Kültür	Fukaralık	Yoksunluk Sadaka/Himmet/İlane
	Sosyal Yardım	Siyasi İstismar

Tasarı ile ilgili olarak TBMM Genel Kurulu'nda gerçekleşen tartışmalar, içeriği itibariyle siyasi partilerin yoksula ve yoksulluğa olan bakışını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ele alınan tasarı, SYDTV tasarısı olmakla birlikte kamuoyunda “Fakirlik Kanunu” veya “Fakir Fukara Kanunu” olarak bilindiği ifade edilmektedir.⁵³ Ancak iktidar partisi tasarımı hiçbir aşamada bu şekilde adlandırmamaktadır. Tartışmaların hiçbir noktasında yoksulluk kavramının geçmediği, fakir, fakirlik ve fukaralık gibi günümüzde görece az kullanılan kavramların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Tasarı kapsamında oluşturulan fonun uzun yıllar boyunca fakir fukara fonu (Fak-Fuk-Fon) olarak adlandırılması bu nedenle normal karşılanmalıdır.

Yoksullara yönelik olarak teklif edilen böyle bir tasarının hedeflediği kitlenin bu yardımları hak edip etmediği hakkında genel kurul tartışmaları boyunca bir iddia ortaya konmamıştır. Yoksullara yönelik kurumsal yardımların kısıtlı olduğu böyle bir dönemde, ne şekilde olursa olsun, yardımlarda öncelikli grupların belirlenmesi gerçekçi bir politika olarak düşünülebilir. Ancak tasarı ile ilgili tartışmalar boyunca böyle bir önceliklendirme yapılmamıştır. Yoksulluk ve yoksullar çatı kavramlar olarak kullanılmıştır. Böyle bir öncelik tartışmasının olmaması, devlet eliyle yoksullara yönelik bu tür geniş çaplı bir çalışmanın ilk defa gerçekleştirilmesi ile açıklanabilir. Dolayısıyla hak eden ve etmeyen yoksullar tartışması tasarı tartışmaları sırasında gündem olmamıştır. Ancak iktidar partisinden (ANAP) tasarımı savunmak adına söz alan Yozgat Milletvekili Lütfullah Kayalar'ın⁵⁴

⁵² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 17, Cilt: 29, Oturum: 2, Birleşim: 111, 28.05.1986, s.516.

⁵³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 17, Cilt: 29, Oturum: 2, Birleşim: 111, 28.05.1986, s.512.

⁵⁴ A.e., s. 511.

“Burada görülmektedir ki, devlet, insanların kendilerinden veya kaçınılmaz hayat olaylarından - ki, bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; geçirilen bir trafik kazasından sonra geride destekten yoksun kalan kimseler, eşi tarafından terk edilmiş muhtaç kadın veya çocuklar – yangın veya değişik şartlardan dolayı müzayakaya düşmüş kimselerin sıkıntularına, muhtaçlığına, yalnızlığına kanat germekte, devlet baba fikrine uygun olarak sevgi, şefkat ve saygıdan kaynaklanan sosyal dayanışmanın esaslarını ortaya koymakta ve fakir – fukarasına sahip çıkmaktadır.”

ifadesinde yer alan gruplar aslında toplumun hangi grupları öncelikli olarak gördüğü konusunda önemli bilgiler vermektedir. Milletvekilinin konuşması sırasında bu grupları belirtmesi, tasarının toplumsal meşruiyetini artırmak amacıyla atılmış bir adım olarak düşünülebilir. Ayrıca ifadede yer alan “devlet baba” ibaresi Türk kültüründe devletin taşıdığı paternalistik anlamları göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Öte yandan, tasarıya karşı çıkan milletvekillerinin devlet eliyle yapılacak sosyal yardımı tartışırken sıklıkla himmet, iane ve sadaka vurguları yaptıkları görülmektedir. Bu kavramlar Türk toplumunda bireysel olarak yapılan enformel yardımlar için kullanılan kavramlardır. Bu noktada muhalif milletvekilleri, tasarının getirdiği yardımın genel olarak literatürdeki anlamıyla bir sosyal yardım olmadığını, bir sadaka olduğunu iddia etmektedirler. SHP Ordu Milletvekili Hüseyin Avni Sağesen bu durumu “Sadaka vermek devlete yakışmaz.”⁵⁵ ifadesi ile ortaya koymaktadır. Doğru Yol Partisi (DYP) İstanbul Milletvekili Ahmet Memduh Yaşa'nın⁵⁶

“..... edilir. Yani sosyal adalet, dengeli gelir dağılımı bir hak; atıfet, şefkat veya tasadduk (yani sadaka verme) değildir. Sayın milletvekilleri, getirilen sistem arkaik bir sistemdir, geri bir sistemdir, çağdışıdır ve özellikle demin belirttiğim sebeplerle tehlikelidir. Büyük fakir külesinin, -böyle bir fakir külesinin varlık sebebi ne olursa olsun-devletten yardım alması bizim de arzu ettiğimiz bir husustur; demin belirttiğim gibi, bunu arzu ediyoruz ve istiyoruz. Ama bunun çağdaş yolları vardır; bu yollara girdiğiniz takdirde, parti olarak sizi desteklemeye hazırız.”

şeklinde dile getirdiği eleştirilerin, Neoliberal düşüncenin teoride ve uygulamada en güçlü olduğu 1980'lerin ortalarında yoksullara yönelik hak vurgusunun bir merkez sağ parti milletvekili tarafından yapılması dikkat çekicidir. Kurulmak istenen sistemin sosyal adaleti sağlamayacağı yönündeki eleştirilere ANAP milletvekili Lütfullah Kayalar tarafından⁵⁷ “Bizim zaten böyle bir iddiamız yok.” şeklindeki cevabı, tasarının gerekçesi ile açıkça çelişmektedir. Bu cevap, tasarıya yönelik olarak geliştirilen sadaka ve iane eleştirilerinin aslında bir çeşit kabulü anlamına gelmektedir.

Tasarı neticesinde kurulmak istenen vakıfların ve bu vakıflar yoluyla sağlanacak yardımların iktidar partisinin gelecek seçimlerde oy toplamak için kullanılacağı eleştirileri tartışma boyunca dile getirilmiştir. SHP Milletvekili Hilmi Nalbantoğlu ile dönemin Devlet Bakanı Ahmet Karaevli arasında geçen diyaloglar hükümetin tasarının klientalist amaçlar taşıdığına yönelik eleştirileri reddetmediğini göstermektedir.⁵⁸

HİLMİ NALBANTOĞLU (Devamla): ..... Bu, fakir - fukarayı besleme kanunu da değil, geçindirme kanunu da değil; bence, bu vakıflar eli ile siz yarın oy potansiyeli temin edeceksiniz. Nasıl mı? Bu vakıflarda 300 milyar - 400 milyar para toplayacaksınız ve yukarıda arz ettiğim şekilde teşkil edeceğimiz heyetler eliyle de dağıtacaksınız. Ben hesap ettim, farz edelim ki o seneki gelir 500 milyar olsun; 2 milyon aile reisini çağırıp, 250'şer bin lira vereceksiniz...

DEVLET BAKANI AHMET KARAEVLİ (Tekirdağ) — Fena mı?

HİLMİ NALBANTOĞLU (Devamla) — Fena değil, sizin için iyi tabii.

DEVLET BAKANI AHMET KARAEVLİ (Tekirdağ) — Gaye o zaten.

HİLMİ NALBANTOĞLU (Devamla) — 250 bin tane bu şekilde fukara vatandaşın evinde bir de karısı var, o da 2 milyon: etti 4 milyon. 4 milyon oyu garanti ediyorsunuz; dikkat edin.

DEVLET BAKANI AHMET KARAEVLİ (Tekirdağ) — İyi anlamışsın kanunu. (ANAP sıralarından gülüşmeler)

HİLMİ NALBANTOĞLU (Devamla) — Bu, ayıptır; bu, siyasî istismardır; bu, fukara vatandaşı amaliniz yönünde istismardır. Onun için bu vakıfların bu şekilde kurulmasına katiben müsaade edilmemelidir. Kaldı ki, Ömer Kuşhan arkadaşımız, Sosyal Sigortalarda böyle dağılacak bir müessese olduğunu..

DEVLET BAKANI AHMET KARAEVLİ (Tekirdağ) — Niye dağıtmamışlar şimdiye kadar?

HİLMİ NALBANTOĞLU (Devamla) — Emekli Sandığında olduğunu söylediler, bunların Bağ - Kur eliyle dağıtılabileceğini söylediler; Kızılay Teşkilatı var. Neden bunlara bırakmıyorsunuz? Diyorsunuz ki, «Kaymakamlara mı güvenemiyorsunuz?» Bu kadar teşkilat içinde bu yardım işini ayarlayacak örgütler var, müdürlükler, daire başkanlıkları var, siz de onlara mı güvenemiyorsunuz da yeniden vakıflar teşkil ediyorsunuz? Ayıptır.

Diğer bir dikkat çeken husus, klientalizme yapılan vurguya rağmen tasarıya karşı çıkış nedeninin kurulmak istenen vakıf olmasıdır. Kurulmak istenen yapının devletin sahip olduğu diğer kurumların çatısı altında olması gerektiği belirtilmekte veya eskiden kurulmuş birtakım yarı kamusal nitelikteki örgütler eliyle yapılması istenmektedir.

⁵⁵ A.e., s. 516.

⁵⁶ A.e., 509.

⁵⁷ A.e., 511.

⁵⁸ A.e., 552.

Genel Kurul Tartışmalarında Vakıf Kavramı

Tablo 5. TBMM Genel Kurulu'nda Söz Alan Üyelerin Vakıf Kavramına Bakışı üzerine Oluşturulmuş Kodlar, Kategoriler ve Temalar

Tema	Kategoriler	Kodlar
Kültür	Vakıf	Türk-İslam Vakıf Ruhü Laiklik Devlet

Tasarı tartışmalarındaki ikinci boyut, yapılacak yardımları dağıtmak üzere kurulacak vakıf üzerine yapılan tartışmaların kültürel yansımalarıdır. Vakıflar devlet eliyle yürütülen sosyal refah hizmetlerinin kısıtlı olduğu sanayi devrimi öncesinde Osmanlı Devleti'nde önemli görevler yerine getirmiş ve sosyal politikaların en önemli kurumsal gücü olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin iktisadi açıdan gerilemesi ve Sanayi Devriminin yol açtığı dönüşüm, vakıf kurumunun zayıflamasına yol açmıştır. Bu zayıflamanın nedenleri ve sonuçları bu çalışmanın kapsamının ötesindedir. Ancak geçmişteki parlak günlerine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden miras aldığı vakıf altyapısının çok işlevsel olmadığını söylemek mümkündür. Cumhuriyet tarihi boyunca vakıf kavramına yönelik olumlayıcı yaklaşım ise nostaljik bir özlemin dışavurumu olarak tanımlanabilir.

Tasarı tartışmaları boyunca Anavatan Partisi milletvekili Lütfullah Kayalar'ın vakıf kurumu hakkındaki açıklamaları vakıfları çok önemli görevler icra eden kurumlar olarak tanımlamaktadır:⁵⁹

*Vakıf konusunda, yeri gelmişken, bazı açıklamalarda bulunmak zarureti hâsıl olmuştur : **Türk - İslam** dünyasının en mühim sosyal yardım ve dayanışma müesseselerinden biri olan vakıflar, kuruluşundan beri, yüzyıllar boyu yaşamış, günümüzde de mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Vakıflar, dinî inanç ve düşüncelerin güçlü olduğu müesseseler olarak, **Türk - İslam** dünyasının her yerinde iyilik ve şefkat abidesi şeklinde doğmuş; bilhassa Osmanlı Devleti zamanında çok büyük gelişme kaydetmiştir. «İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olanıdır» düsturu üzerine kurulan, insanlığın yüz akı bu müessese, aynı zamanda bir hukuk sistemidir. Zamanla kendine has bir terminoloji, tabikat ve sistemle ortaya çıkan vakıf hukuku da, **Türk - İslam** medeniyetinin abidelerinden birisidir.”*

Vakıfları yüceltmeye varan bir yaklaşım söz konusu olmakla birlikte vakıfların artık eski fonksiyonlarını icra etmediği kabul edilmektedir:⁶⁰

*Ama ne yazık ki vakıflar uzun bir zaman ihmal edilmişlerdir. Fakat, bir millet aslınu uzun müddet inkâr edemez; sonunda aslına döner. Bugün Türkiye'de yeniden büyük vakıflar kurulmaya başlanmıştır, **vakıf ruhu** uyanmaya başlamıştır. Görülüyor ki vakıflar millet olarak toplum hayatımızda çok önemli bir yer işgal etmekte olup, sosyal bir mahiyet arz eden birçok kamu hizmetlerinin görülmesini sağlayan bir amme müessesesi mahiyetini kazanmış bulunmaktadırlar.”*

Tasarı yoluyla kurulmak istenen vakıf, Türk kültürünün ihmal edilmiş bir unsurunun yeniden canlandırılması olarak meşrulaştırılmaktadır. İktidar partisi milletvekili, Osmanlı dönemindeki vakıf sistemini dini inançlara bağlamakta ve daha ileri giderek vakıf müessesesinin bir hukuk sistemi olduğunu iddia etmektedir. Vakıfların tartışmaların yapıldığı dönemde de mevcudiyetini devam ettirdiğini belirtmekle birlikte konuşmanın yapıldığı yılda (1986) vakıfların hangi tür faaliyetleri ne ölçüde etkin bir biçimde yerine getirdiği hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Referans olarak dini ve Osmanlı zamanındaki uygulamayı örnek vermektedir. Devlet Bakanı Ahmet Karaevli ise vakıf kurumunun Türk kültüründen kaynaklandığını ve bu kültürü tekrar canlandırmanın bir zorunluluk olduğunu iddia etmektedir:⁶¹

Çünkü, bizim tarihimizde bunların örnekleri vardır. Vakıf sistemi, gerçekten **Türk - İslam** kültür ve medeniyetinden kaynaklanan bir sistemdir ve bunu Batılı almıştır. Biz, kendi tarihimizi örnek almayı da, Batıyı, sosyalistleri mi örnek alacaktık; soruyorum size?

Bu noktada dikkat çekici husus, Karaevli'nin sosyalizm düşüncesini vakıf kurumunun alternatifi olarak göstermesidir. Bu durum, refahın devlet eliyle sağlanmasına yönelik taleplere karşı vakıfların Türk kültürü içinden gelen yerli bir alternatif olduğunun örtük bir biçimde beyanıdır.

Muhalefet partilerinin tasarı tartışmalarında vakıf kurumuna yaklaşımı üç noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, vakıfların

⁵⁹ A.e., s. 510.

⁶⁰ A.e., s. 510.

⁶¹ A.e., s. 520.

sivil kurumlar oldukları ve dolayısıyla devlet eliyle kurulması önerilen vakfın, bu anlamda tarihte kurulmuş olan ve yüceltilen vakıf anlayışına ters düşmesidir.⁶²

*“Vakfın göze batan bir diğer tarafı, devlet eliyle kurulmasıdır. Benim görüşüme göre, vakfın devlet eliyle ve de geniş mikyasta devlet parasıyla -görünüşte böyle de olsa- kurulması **Türk-İslam** geleneğindeki vakıf müessesesine aykırı bir teşkilatlandırma. Burada, aranızda hukukçular var; vakıf, vakfın belli bir gaye için tahsis ettiği ayrı ve nakdî bir değer, gene vakfın şartına göre kullanılması olaydır. Burada böyle bir şey yok; bu sırada hiçbirisi mevcut değil. Yani buna vakıf demek -hiç değilse bu anlamda- kanaatime göre caiz değil.”*

Kurulması teklif edilen vakfa yapısal olarak karşı çıkan milletvekilinin milliyetçi ideolojiye sahip Milliyetçi Demokrasi Partisi üyesi olması şaşırtıcıdır. Aynı partiye mensup diğer bir milletvekili Rıfat Bayazıt da sistemin vakıf temelli olmasına aynı argümanlarla karşı çıkmıştır.⁶³

Bu olmaz arkadaşlar. **Devlet** vakıf kurmaz, **devlet** dernek kurmaz. Devletin kuracağı, kamu kuruluşlarıdır. Bunlar ise kamu kuruluşu değildir, hayır müesseseleridir. Siz bunlara hükümet olarak yardım yapabilirsiniz. Parti olarak yardım yapamazsınız. Siyasî partiler derneklere yardım edemez, vakıflara yardım edemez. Bunlara hayırsever vatandaşlar yardım eder.

Vakıflarla ilgili tartışmalarda muhalefet partileri tarafından dile getirilen ikinci husus genel olarak vakıfların dini kurumlar oldukları ve dolayısıyla devlet eliyle vakıf kurmanın Anayasanın laiklik ilkesi ile çelişeceği iddiasıdır. Geçmişte pek çok vakfın dini temelli hayırseverlik bağlamında kurulduğu bilinmekle birlikte sanayi devriminden günümüze kadar geçen süreçte pek çok vakfın seküler dünya görüşü çerçevesinde kurulduğunu ve yönetildiğini söylemek mümkündür. Ancak vakıfların Türkiye coğrafyasındaki geçmişi nedeniyle vakıf kurumu dini bir kurum olarak görülmüştür. Bu durum, MDP Milletvekili Ahmet Memduh Yaşa tarafından vakıfların laiklik için bir tehlike oluşturacağı yönünde bir iddiayı ortaya çıkarmıştır.⁶⁴

Bir noktaya bilhassa dokunmak istiyorum ve özellikle bunun tartışılmasını çok arzu ediyorum. Neden vakıf olmadığı halde, vakıf denilen bu müesseselere karşı bu kadar çekingen bir tavır içindeyim. Ben burada bir tehlike seziyorum. Hiçbir kimsenin bu tehlikeyi, bilerek, isteyerek yarattığı iddiasında da değilim. Kimseyi de ne itham ediyorum, ne de tehdit ediyorum. Yalnız Türkiye’de laiklik etrafında yapılan tartışmaların vakıflarla ilgili bir görünümünü sizlere arz etmek istiyorum. Kaynak olarak da çok değerli ve rahmetli Hocam Ali Fuat Başgil’in «Din ve Laiklik» kitabını gösteriyorum. İsteyen açar, bakar, okur. Biliyorsunuz, birçok kişi, samimî olarak ve oldukça da sağlam bir fikir malzemesine sahip olarak, Türkiye’de laikliğin tek tarafı olarak tatbik edildiğini; laikliğin yalnız dinin devlete müdahale etmesini önlemek değil, fakat aynı zamanda devletin din üzerinde kontrol din üzerinde kontrol kurmasını önlemek olduğunu savunmuşlardır ve bunların başında Ali Fuat Başgil gelir.

Onun için, bu tarz düşünceye sahip olan kişiler, bütün dine ait teşkilatların devlet kadrolarından çıkarılmasını savunurlar. Diyanet İşleri Başkanlığının devlet hiyerarşisi içinde yeri olmadığını, hidematı hayratın devletten maaş almalarının yanlış ve laikliğe aykırı olduğunu ve bu yoldan devletin dini kontrol etmesinin laiklikle bağdaşmayacağı iddia ederler. Şu halde ne yapmalı? Batı’da olduğu gibi, fert, cemiyetin mensubu olarak devlet halinde teşkilatlandığı gibi, dinin mensubu olarak da cemaat biçiminde teşkilatlanmalıdır; ama bu teşkilata bir kaynak lazımdır. Bu kaynak ne olacaktır; para nereden bulunacaktır? Bu kaynak vakıflardır; vakıfların gelirleridir. Türkiye’deki vakıfların çoğunun dinî menşee sahip olmaları onlara bu iddialarında bir hayli sağlam, bir argüman da vermiş olmaktadır. Korkum odur ki, birkaç sene sonra Türkiye’de bu fikir cereyanı kuvvet bulursa, bu fikir cereyanının temsilcileri yalnız dinî esasa tabi vakıfları değil, bu vakıfları da Diyanet İşleri Başkanlığına bağlamak mücadelesine gireceklerdir.

Vakıfların dini kurumlar olduğu ve bunun da Anayasanın laiklik ilkesi ile çelişeceği yönündeki iddianın milliyetçi ve sağ kökenli bir milletvekilinden gelmesi şaşırtıcıdır. Öte yandan diğer bir milliyetçi ve sağ kökenli milletvekili Rıfat Bayazıt’ın aşağıdaki ifadeleri yalnızca vakıflara değil genel olarak sivil topluma karşı mesafeli bir yaklaşımın söz konusu olduğunu göstermektedir.⁶⁵

Geçmiş günlerde faaliyet gösteren binlerce demek, bu devletin başına çok işler açtı. Korkarım ki, bu vakıflar da ileride zararlı olmasınlar.

Tasarı tartışmaları boyunca SHP milletvekillerinin kurulması önerilen vakfa yönelik itirazları, vakıf kurumu temelinde değil, kurulacak vakfın içeriğiyle ilgili olmuştur. Laiklik tartışmaları da aynı şekilde vakıf kurumuyla ilgili değil, kurulması amaçlanan vakfın içeriği ile ilgili olmuştur.

Tasarı Kapsamında Kurulması Teklif Edilen Vakfın Nitelikleri ile İlgili Tartışmalar

TBMM Genel Kurul gerçekleşen tartışmalar konu olan üçüncü temel alan, tasarı kapsamında kurulacak vakfın nitelikleridir. Kurulması teklif edilen vakfın içeriği ile ilgili tartışmaların birinci boyutu vakfın gelirlerinin denetlenmesi ile ilgilidir. Bu alandaki tartışmaların kültürel boyutu kısıtlıdır. Kamusal kaynakların aktarıldığı bir vakfın idari açıdan Vakıflar Genel Müdürlüğü

⁶² A.e., s. 508.

⁶³ A.e., s. 523.

⁶⁴ A.e., s. 508.

⁶⁵ A.e., s. 523.

Tablo 6. TBMM Genel Kurulu'nda Söz Alan Üyelerin Kurulması Teklif Edilen Vakfın Niteliklerine İlişkin Bakışı Hakkında Oluşturulmuş Kodlar, Kategoriler ve Temalar

Tema	Kategoriler	Kodlar
Kültür	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Vakfı	Fitre-Zekât Ananevi Kurumlar Mütevelli Laiklik

tarafından, vakıf için oluşturulmuş fonun ise Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından denetleneceği beyan edilmektedir. Muhalefet partilerinin milletvekillerinin bu noktada vakfın denetimi konusunda yeni bir düzenleme yapılmasının gerekliliğine yönelik açıklamalarda buldukları görülmektedir.⁶⁶

Kurulması önerilen vakfın gelir kaynakları da Genel Kurul tartışmaları boyunca gündeme gelmiştir. Vakfın devlet eliyle kurulacak olması ve yönetiminde Defterdarın bulunması, devlet eliyle zorla toplanabileceğini gündeme getirmiştir. Geçmişte buna benzer bir durumun yaşandığı iddia edilmiştir.⁶⁷ Ayrıca tasarının 8. Maddesinde yer alan ve vakfın gelir kaynakları arasında gösterilen “her nevi fitre ve zekât” ifadesi de tartışmaya konu olmuştur. İktidar Partisi adına söz alan Lütfullah Kayalar, vakıf kapsamında bireylerin ve kuruluşların yapacakları bağışlar arasında fitre ve zekâtı da saymaktadır.⁶⁸

*Yalnız burada, devlet bunu yaparken göze çarpan diğer bir güzel husus da şudur: Teşekkül ettirilen vakıflara vatandaş ve kuruluşlar da **fitre, zekât** ve diğer, şekillerde bağışta bulunabilmektedirler. İşte gönüllü sosyal dayanışmanın en güzel örneği, köklü tarihimizdeki şekillerine benzer şekilde ancak çağın icaplarına uygun olarak burada ortaya çıkmaktadır.*

Kimlere hangi şartlar altında verilebileceği İslam Hukuku çerçevesinde belirlenen fitre ve zekât gibi mali ibadetlerin devlet eliyle kurulan bir vakıf çerçevesinde gerçekleştirilmesi muhalefet milletvekili Reşit Akif Ülker tarafından eleştiriye uğramıştır.⁶⁹

“Ayrıca bir tereddütlü noktayı da ifade etmek isterim: 8 inci maddede vakfın gelirlerinden bahsedilirken, «her nevi fitre, zekât» deniyor. «Bağış» dense tamam; ama, bir taraftan müftüler görevlendirilebiliyor, bir taraftan «her nevi fitre, zekât» denilebiliyor. «Her nevi **fitre, zekât**» denilmeden, «bağış» denilebilir. Çünkü o, yardımı yapanın niyetine bağlıdır; o da bir bağıştır. Bu ibare de buraya konulduğu zaman, vakfın iki anlamı ortaya çıkıyor; Medenî Kanuna konulan vakıf ile, eski hukukta mevcut olan vakıf arasındaki zihni kargaşa ortaya çıkıyor. Çünkü eski hukukta (İslâm hukukunda) vakıf, bir mülkü Allah'a vermek demektir; kullanmasını da Allah rızası için kullar yapacaktır. Buradaki müessese diğer bir dinî müessese ile karışmış oluyor. Onun için, bunun lâiklik ilkesiyle ilişkisinin ciddi olarak komisyon ve uzmanlarca incelenmesi lazım gelir.”

Öte yandan, vakıf kurmanın Anayasanın laiklik ilkesi ile çeliştiğini iddia eden diğer bir muhalefet milletvekili Ahmet Memduh Yaşa ise yeni kurulacak vakfa tahsis edilecek olan fitre, zekât ve kurban derisi gibi bağışların daha önceki yıllarda bu gelirleri alan Kızılay, Türk Hava Kurumu, Darüşşafaka, Darülaceze ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kamusal ve yarı kamusal nitelikteki kurumların gelirlerinde azalmaya neden olacağını iddia etmektedir.⁷⁰

*Bütün bunlardan başka, vakıfların ayrıca bir başka iradı, yani geliri de olacaktır. Vakıfların gelirleri, bugüne kadar Türkiye’de hayır müesseselerinin faydalandıkları gelir türlerindenidir. Bunlar, Kızılay, Türk Hava Kurumu, Darüşşafaka, Darülaceze ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi; gerçekten, millî ve hatta **ananevi kurumların** faydalandıkları fitre, zekât kurban derisi gibi gelirlerdir. - Tabii bir koyundan iki post çıkmayacağına, yani bir kurban derisini hem oraya, hem de öbür tarafa veremeyeceğimize göre, bütün bu müesseseler aynı zamanda büyük bir kaynaktan da mahrum bırakılmış olacaklardır.*

Bu iddialar Yaşa'nın daha önceki beyanıyla birlikte değerlendirildiğinde karşı çıkılan şeyin vakıf kurumu değil, daha önceden kurulmuş kamusal ve yarı kamusal nitelikteki vakıf ve diğer kurumlara yeni bir rakibin ortaya çıkması olduğu gözükmektedir.

Tasarı kapsamında kurulması planlanan vakfın yapısı ile ilgili tartışmaların üçüncü boyutu vakfın yönetiminde yer alacak görevlilerle ilgilidir. Vakfın mütevelli heyetinde vali başkanlığında, Dayanışma vakıfları kurulur, illerde, belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, millî eğitim gençlik ve spor il müdürü, sağlık ve sosyal yardım il müdürü ve müftü; ilçelerde belediye başkanı,

⁶⁶ A.e., s. 540,548.

⁶⁷ A.e., s. 508.

⁶⁸ A.e., s. 511.

⁶⁹ A.e., s. 548.

⁷⁰ A.e., s. 507.

ilçe emniyet üst görevlisi, malmüdürü, millî eğitim gençlik ve spor ilçe müdürü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının ilçe üst görevlisi ve müftünün vakfın mütevelli heyetinde yer alması planlanmaktadır. Bu noktada sağ kesimden muhalefet partisinin milletvekili Yaşa bu listedeki görevlilere karşı çıkararak daha dar bir mütevelli heyeti önermektedir:⁷¹

Benim kanaatime göre, bir vakfın mütevelli heyetinde vilayet ve içe seviyesinde bulunabilecek olan kamu görevlisi bunlar arasında yalnız üç tanedir; Millî Eğitim Bakanlığı temsilcisi, Sağlık Bakanlığı temsilcisi ve müftüdür. Bir kere valinin burada işi yok; Çünkü vali nüfuz kullanabilir, ihtilafta taraf olabilir; bu tehlikeli bir durum; tabii belediye reisi de aynı durumda. Emniyet müdürü ise hiç olmaz. Defterdar da malî tercih kullanabilir ve vatandaşları zoraki teberrulara zorlayabilir.

Muhalefet milletvekilinin Mütevelli heyetinde yer alması gerektiğini iddia ettiği üç kurum Milli Eğitim, Sağlık Bakanlığı ve Müftülüktür. Bu bağlamda aileler hakkında en sağlıklı bilgileri almak için öğretmenler, doktorlar ve imamlar üzerinden bir bilgi akışı sağlanmak isteniyor gözükmektedir. Özellikle öğretmenlerin çocuklar üzerinden imamların ise cemaatleri üzerinden sisteme bilgi akışı sağlaması eskiden beri Türk toplumunda enformel sosyal yardımların sağlanmasında önem taşımıştır. Tasarı yoluyla bu durum kurumsal hale getirilmektedir. Bu durum kültür-sosyal politika ilişkisi açısından önem taşımaktadır. Enformel bir mekanizma, kurulmak istenen formal bir mekanizmanın parçası haline getirilmektedir. Öte yandan, o dönemde Sağlık Bakanlığı bünyesinde yer alan Sosyal Hizmetler biriminden kimsenin vakıf mütevellisinde olmaması, SHP milletvekili Hüseyin Aydemir'in eleştirilerine neden olmuştur.⁷²

Vali bütün vilayetlerde var; sen, her işe el atan valiye, sosyal hizmetler müdürünün görevini de yapacaksın dersin, 200 milyar liralık parayı kimse harcayamaz; çünkü, kurulmuş olan mütevelli heyetinde, en tabii olarak sağlık müdürünün yanında, sosyal hizmetler müdürünü de müstakil yapmamız lazım, o da doğrudan doğruya bakanlığın temsilcisidir. Onu da mütevelli heyetine koymamız lazım.

Sosyal hizmetler bürokrasisinin de kurulacak vakfın bünyesinde yer alması yönünde bir talebin özellikle SHP mensubu bir milletvekilinden gelmesi tutarlıdır. Muhalefetin bu talebine yönelik olarak hükümetin veya iktidar partisi milletvekillerinin herhangi bir cevabı olmamıştır.

Tasarının Zamanlaması ile İlgili Tartışmalar

Tablo 7. TBMM Genel Kurulu'nda Söz Alan Üyelerin Teklif Edilen Tasarının Zamanlamasına Bakışı Hakkında Oluşturulmuş Kodlar, Kategoriler ve Temalar

Tema	Kategoriler	Kodlar
Kültür	Tasarının Zamanlaması	Ramazan Laiklik

Genel Kurul tartışmalarının sosyal politikalar ve kültür ilişkisi bağlamında ele alınacak son alanı, tasarının TBMM'ye sunulmasının zamanlaması ile ilgilidir. Tasarı 1986 yılının Hicri Ramazan ayının içerisinde meclise sunulmuştur. Müslümanlar açısından kutsal olan Ramazan ayı boyunca oruç, teravih namazı gibi ibadetler yanında ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak fitre, sadaka ve zekât gibi mali ibadetlerin de, zorunlu olmamakla birlikte, yoğun bir şekilde yapılması, tasarının zamanlamasına dair eleştirilere yol açmıştır. Hükümet adına söz alan Bakan tasarının Ramazan ayı içerisinde sunulmasına bir övünç meselesi olarak belirtirken, muhalefet partisi milletvekili bu durumu kınamaktadır.⁷³

*Devlet Bakanı Ahmet Karaevli: Dolayısıyla, böylesi muhtaç vatandaşlarımıza sahip çıkacak bir kanun veya bir sistem gerekiyordu. İşte bu, yıllardan beri çok konuşuldu; ama her yeni ve köklü çözümde olduğu gibi, bu da Anavatan iktidarına nasip oldu; hem de açıkça söylüyoruz, **Ramazan** ayı içerisinde. (ANAP sıralarından alkışlar) Ayhan Frat(Malatya): Ayıp ayıp, **laik** Türkiye'de bu yaptığın ayıp.*

Zamanlamanın Ramazan ayına denk getirilmesi, yoksullara yönelik bir tasarıya herhangi bir nedenle muhalefet edecek muhalif partileri kamuoyuna karşı zor duruma düşürecek bir adım olarak düşünmek mümkündür. Tasarıya yönelik gerçekçi ve isabetli eleştirilerin bile Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen bir ayda yoksullara yönelik bir yardım çabasını engellemeye yönelik değerlendirilmesini mümkün kılacaktır.

⁷¹ A.e., s. 508.

⁷² A.e., s. 527.

⁷³ A.e., s. 518.

Sonuç

Refah devleti kavramı ortaya çıktığı ilk andan itibaren farklı disiplinlerden sosyal bilimcilerin akademik ilgisini çekmiş bir kavramdır. Bu ilginin odak noktalarından biri de toplumların yapısı ve sosyal refah anlayışları arasındaki ilişki olmuştur. Kültür ve sosyal politikalar arasındaki ilişki bu bağlamda değerlendirilebilecek bir konudur. Refah devletlerinin kendi aralarında gösterdikleri benzerliklerin ve farklılıkların açıklanmasında sıkça kullanılan bir kavram olmakla birlikte kültürün çok kapsayıcı bir kavram olması aralarındaki ilişkiyi çoğu zaman gözlerden kaçırmıştır. Dolayısıyla bu ilişki, genellikle sosyal politika aktörlerinin davranışlarında ve söylemlerinde aranmıştır. Demokratik ülkelerde yasaların çıkarıldığı parlamentolar aynı zamanda siyasi aktörlerin fikirlerini beyan ettikleri ortamlardır. Bu durum parlamento tartışmalarını akademik açıdan değerli kılmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de sosyal yardımlar açısından ilk kapsayıcı yasa olan 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun yasalasmasından önce TBMM Genel Kurulu'nda gerçekleşen tartışmalar üzerinde sosyal politikalar ve kültür arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır.

Genel Kurul tartışmaları boyunca dikkat çeken hususlardan biri, siyasi parti temsilcilerinin tamamının yoksullara gelir transferine yönelik oldukça olumlu bir tavır takınmalarıdır. İlgili kanunun çıkarıldığı 1986 yılına kadar parçalı bir yapı arz eden düşük gelirliilere yönelik sosyal yardımların ilk defa kapsamlı bir şekilde ele alınması tüm siyasi partileri memnun etmiş görünmektedir. Batılı refah devletlerindeki gelir transferine karşı çıkan çıkar gruplarının varlığına genel kurul tartışmaları boyunca rastlanmamıştır.

Kanun tasarısının gerekçesi neredeyse bütünüyle geleneksel ve dini nedenlere dayandırılmıştır. Bu bağlamda kanunun meşruiyetinin kültürel gerekçelerle sağlanması amaçlanmıştır. Ancak geçmişte sosyal politikada önemli görevler yerine getirmiş sivil bir kurum olan vakıfların neden zayıfladığı yönünde hiçbir milletvekilinden bir yorum gelmemiştir. Dolayısıyla kanun tasarısını sunan hükümetin toplumsal hafızada olumlu bir imaja sahip vakıf kurumunu böyle bir tasarının parçası haline getirdiğini düşünmek mümkündür.

Muhalefet partilerinin kanun tasarısına yönelik itirazları devlet eliyle bir vakıf kurulması ve kurulacak vakfın mütevelli heyetinin içeriği temelinde gerçekleşmiştir. Geçmişte sivil bir kurum olan vakıfların devlet eliyle kurulmasına yönelik itiraz, hukuki bir itirazdan ziyade geleneksel vakıf anlayışının ihlal edildiği yönünde bir karşı çıkıştır. Bu itiraz bir anlamıyla tasarıyı Türk kültürünün bir parçası olarak sunmaya çalışan hükümete karşı kültürel kodların ihlal edildiği iddiasına dayanan bir itirazdır. Tartışmanın her iki tarafı da argümanlarını kültüre dayayarak meşruiyet kazanma çabası içerisindedir.

Mütevelli heyetinin içeriği ile ilgili tartışmalarda hangi kamu görevlilerinin heyette yer alıp almaması başlıca konu olmuştur. Hiçbir siyasi parti temsilcisinin mütevelli heyetinde sivil temsilcilerin bulunması yönünde bir talebinin olmaması paternalist devletçi anlayışın bir yansıması olarak görülebilir. Mütevelli heyetinde Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Müftü'nün bulunması konusunda siyasi partilerin büyük ölçüde uzlaşma içinde olmaları dikkat çekicidir. Bu kurumların sahadaki temsilcileri olan doktorların, öğretmenlerin ve imamların enformel sosyal yardımlarda geleneksel olarak bir bilgi kaynağı olarak kullanılması geçmişten günümüze yaygın bir davranıştır. Mütevelli heyetine bu kurumların temsilcileri dahil edilerek kültürel olarak yaygın olan enformel bir ağın formel ağa dönüştürülmek istendiği görülmektedir.

Tasarının Ramazan ayı içerisinde sunulmasını bir övünç vesilesi olarak sunan iktidara karşı muhalefetin laiklik uyarısı yapması genel kurul tartışmalarının en ilginç kısımlarından biri olarak değerlendirilebilir. Yoksullara yönelik bir yasa tasarısının Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen bir ay içerisinde yasalasmasının iktidarın inançlı kesime yönelik bir jesti olarak görülebilir. Ayrıca böyle bir ayda tasarıya yönelik sert eleştirilerin kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanacağı düşüncesi iktidar partisini böyle bir zamanlamaya itmiş olabilir. Bu durum kültür ve sosyal politika ilişkisinin açıkça görülebildiği nadir durumlardan biridir.

Refah devletleri ve genel anlamda sosyal politikalar, sosyal bilimcilerin birçok farklı yönden inceledikleri başlıklardır. Bir inceleme alanı olarak kültür, başta sosyoloji ve antropoloji olmak üzere çok sayıda disiplinin en azından kendini ilgilendiren taraflarıyla ele aldığı bir kavramdır. Sosyal bilimlerin bu kadar geniş kapsamlı iki araştırma konusu olan sosyal politikaların ve kültürün örtüşmemesi beklenemezdi. Batılı refah devletlerinde farklı açılardan ele alınan sosyal politika ve kültür ilişkisi Türkiye'de akademik açıdan bugüne kadar yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu çalışma böyle bir ilginin öncüsü olmayı hedeflemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Şenol KURT 0000-0001-6816-777X

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Baldock, J. (1999). Culture: The Missing Variable in Understanding Social Policy?. *Social Policy & Administration*, 33(4), 458-473.
- Best, J. (2017). *Social Problems*, 3.Ed. New York, W. W. Norton & Company.
- Cook, F.L., Barabas, J., & Page, B.I. (2002). Invoking Public Opinion: Policy Elites and Social Security. *Public Opinion Quarterly*, 66, 235-264.
- Çengelci, E. (1989). Türk Sosyal Yardım Sistemine Genel Bir Bakış. *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Dergisi*, 1(1), 4-32.
- Dahl, G.B., Kostol, A.R., & Mogstad, M. (2014). Family Welfare Cultures. *The Quarterly Journal of Economics*, 129(4), 1711-1752.
- Dallinger, U. (2010). Public Support for Redistribution: What Explains Cross-National Differences?. *Journal of European Social Policy*, 20, 333-349.
- Dodurka, B.Z. (2014). *Türkiye'de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Çalışma Raporu.
- Jawad, R. (2008). Review Essay: Possibilities of Positive Social Action in the Middle East: A Re-Reading of the History of Social Policy in the Region. *Global Social Policy*, 8(2), 267-280.
- Jawad, R., & Yakut-Cakar, B. (2010). Religion and Social Policy in the Middle East: The (Re)Constitution of an Old-New Partnership. *Social Policy and Administration*, 44(6), 658-672.
- Kahl, S. (2009). Religion as a Cultural Force: Social Doctrines and Poor Relief Traditions. In K.V. Kersbergen, & P. Manow (Eds), *Religion, Class Coalitions and Welfare State Regimes* (pp.267-296), Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kersbergen, K.V., & Manow, P. (2009). Religion and the Western Welfare State – The Theoretical Context. In K.V. Kersbergen, & P. Manow (Eds), *Religion, Class Coalitions and Welfare State Regimes* (pp.1-38), Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty. *Scientific American*, 215(4), 19-25.
- Naldini, M., & Jurado, T. (2013). Family and Welfare State Reorientation in Spain and Inertia in Italy from A European Perspective. *Population Review*, 52(1), 43-61.
- Oorschot, W.V. (2005). *On The Cultural Analysis Of Social Policy*. Aalborg: Centre for Comparative Welfare Studies, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet.
- Oorschot, W.V. (2007). Culture and Social Policy: A Developing Field of Study. *International Journal of Social Welfare*, 16, 129-139.
- Pfau-Effinger, B. (2005). Culture and Welfare State Policies: Reflections on A Complex Interrelation. *Journal of Social Policy*, 34(1), 3-20.
- Saltkjel, T., & Malmberg-Heimonen, I. (2017). Welfare Generosity in Europe: A Multi-level Study of Material Deprivation and Income Poverty among Disadvantaged Groups. *Social Policy and Administration*, 51(7), 1287-1310.
- Stegmueller, D. (2010). Who Deserves Help? Religion and Preferences for Welfare State Responsibility for Different Social Groups. *Paper prepared for the annual meeting of the Belgian-Dutch Political Science Association Leuven*.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye'de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 17, Cilt: 29.
- T.B.M.M. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/772), TC. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü , Sayı : K.KGn.Md.18/101-2010/04115, 16.05.1986.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Kurt, S. (2024). Sosyal politikanın kültürel temelleri: sosyal yardım ve dayanışma vakfı'nın kuruluş tartışmaları üzerine bir inceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 125-144. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1368041>

İş İlişkisinde Aileyi Koruyan İş Hukuku Düzenlemelerinin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Labour Law Regulations to Protect Family-to-Business Relationships in The Terms of Social Policy

Merve ÇİLOĞLU YÖRÜBULUT¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Balıkesir, Türkiye.

ÖZ

Aile, insanlığın doğumdan ölüme kadar sığınağı olan kadim bir kurumdur. Tarih boyunca tüm kırılmalardan etkilenen aile kurumu, uyum sağlayarak varlığını sürdürmüştür. Ancak bu uyum sağlama süreci ailenin yapısında birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Postmodern toplumlarda aile, bir çok olgu gibi muğlak bir zeminde yeniden inşa edilirken birçok tehditle karşı karşıyadır. Ailenin karşı karşıya kaldığı tehditler arasında çalışma kavramının toplumsal işleyişteki merkezi konumunun önemli bir yeri vardır. Çalışma kavramı, postmodern toplumların merkezinde yer almakta ve gittikçe artan kritik bir öneme sahip olmaktadır. İnsanların kendilerini öncelikli olarak çalışma yaşamındaki konumlarıyla ifade ettikleri bu düzende teknolojik gelişmelerle fiziksel olarak çalışma alanının dışında olursa da zihinsel olarak bütünleşik hale gelmektedir. Sosyal politikanın aktörlerinden biri olan aile kurumunun korunabilmesi ancak çalışma yaşamında korunması ile mümkün hale gelmektedir. Aileyi çalışma yaşamında koruyabilecek en etkili politikalar sosyal politikanın da önemli bir aracı olan iş hukuku düzenlemeleri ile üretilebilir. Bu çalışma, ailenin çalışma yaşamında korunması gerektiğine dikkat çekerek, iş hukukunda aileyi koruyan düzenlemeleri incelemekte korunması gereken hususları tespit etmekte ve daha etkili bir koruma için öneriler sunmaktadır.

ABSTRACT

Family is an ancient institution that provides humanity shelter from birth to death. The family institution, which has been affected by the fractures throughout history, has continued to exist by adapting. However, this adaptation process has also brought about changes in the structure of families. In postmodern societies, the family, like many other phenomena, faces many threats while being rebuilt on an ambiguous basis. Among the threats to by the family, the central position of the concept of work in social functioning is important. The concept of work lies at the centre of postmodern societies and is critically important. In this manner, where people primarily express themselves through their positions in working life, with technological developments, they become mentally integrated even though they are physically outside the work area. Protecting the family institution, which is an actor in social policy, is only possible by protecting it in working life. The most effective policies that can protect the family during working life can be produced through labour law regulations, which are also an important tool in social policy. This study highlights the need to protect the family in working life, examines the regulations that protect the family in labour law, identifies the issues that need to be protected, and offers suggestions for more effective protection.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, İş Hukuku, İş-Yaşam Dengesi, Aile, Ailenin Korunması

Keywords: Social Policy, Labour Law, Work-Life Balance, Family, Family Protection

Sorumlu Yazar: Merve Çiloğlu Yörübulut **E-posta:** myorubulut@bandirma.edu.tr

Başvuru: 20.03.2024 • **Revizyon talebi:** 05.06.2024 • **Son revizyon teslimi:** 06.06.2024 • **Kabul:** 06.06.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Family is an essential institution that enables unprotected children to hold on to life and be protected. It ensures the continuation of the human race through physiological functions such as family, nutrition, shelter, and reproduction. For humans to continue their existence, it is not enough to meet their physiological needs, such as nutrition and shelter. Many abstract concepts, such as tradition, religion, morality, aesthetics, and education, are necessary for the continuation of human life. A family provides a multifunctional structure where people can meet their basic needs and is the first place for people to socialise. In addition to physiological and sociological functions, the family performs the economic functions necessary for a person to continue their life. It is believed that the family has lost its economic function. However, the family continues to exist as both a consumer and production unit. In a society based on monetary economics, production without monetary rewards is not accepted. Of course, the concept of work is of great importance in societies based on monetary economics.

Acting according to purely economic criteria in the functioning of working life and regulating legislation in accordance with the functioning of the monetary economy causes values produced in the family that cannot be measured with money to be ignored. Moreover, according to the progressive paradigm of capitalist society, it is mandatory for both women and men to be included in working life to allow society to continue its existence. The exclusion of a group of women or men from the system means that almost half of the society does not produce anything that can be measured in dollars. This is a significant obstacle to the development of a capitalist society. While the family must be protected for the sustainability of society, society is becoming individualised based on the same purpose. Thus, family balance becomes impossible for both men and women.

A society based on a monetary economy in which values produced by the family are ignored and work is at the centre of life cannot produce a strong family. As a requirement of being a social state, the family must be protected through legal regulations and social policies. It is important to protect the family, especially in working life. Labour law regulations that protect workers in working life must also protect the family. The worker is not a single individual; he or she has a family. He spends most of the wages he earns for his work on his family. Likewise, they spend the rest rights they obtain in exchange for work with their families. The damage that occurs when a worker is exposed to a work accident or occupational disease because of his/her job also negatively affects the family. Therefore, although business relationships seem like individual relationships, they have a social aspect that also affects the family.

This study evaluates how labour law regulations protect the family because of the relationship between the concept of family and work. It is possible to examine the protection provided by labour law to the family in three ways: establishment of the business relationship, continuation of the business relationship, and termination of the business relationship. However, since such an examination would be very comprehensive, labour law regulations that provide protection during the continuation of the employment relationship were evaluated. The reason for choosing this stage is that protection is concentrated throughout the continuation of the business relationship. Because of this evaluation, three basic areas that labour law regulations protect families are identified: "Family Income", "Family Relations and Privacy" and "Family Responsibilities". Family income, wage being constitutionally protected, not being seen as just a reward for work from a social wage perspective, maintaining a certain wage level with the minimum wage, paying the wage at regular intervals, protecting the wage from deductions, imposing sanctions in case of non-payment, and preventing the worker from suffering work accidents and occupational diseases. Payments made in this case are protected by limiting sanctions for violations of business duty and non-competition duties.

However, sanctioning non-payment of wages poses a significant risk of family protection. However, it has been observed that the minimum wage is not sufficient for the livelihood of the worker's family.

Second, family relations and privacy are protected during business relationships. Limiting the worker's duty of obedience, loyalty, and protection of personality, family relations and privacy are protected. While fulfilling the duty of obedience and loyalty, it is necessary to allow the family to be prioritised when the interests of the employer conflict with those of the employee and family. However, the protection of the worker's personality is not only an individual protection but also a protection to the worker's family life. Therefore, regulations such as protection of personal data and protection from harassment should also be considered for the family. Third, family responsibilities are protected during business relationships. Practises such as normal and overtime regulation

Working hours, paid holidays, excused leave, annual leave, and parental leave protect family responsibilities. The regulation of working and rest periods is an important regulation for workers and their families to spend time. However, compassionate leave is insufficient to meet the needs of the family in cases such as marriage, death, and illness. Therefore, it does not serve its purpose. Maternity leave, on the other hand, lags behind other examples in the world. Supporting parental leave application with family insurance will ensure family protection in this regard. Policies produced based on a capitalist society focus on keeping women active in the labour market. However, this need of the system is short-term and saves the day; however, in the long term, it negatively affects the family, reduces fertility rates, makes work-life balance impossible, damages the complementary relationship of spouses by making men and women compete, and feeds the social crisis. Social policies that provide long-term solutions must be developed, and this can only be achieved by focusing on the family.

Giriş

Aile, kendine has anlamlar üreterek her kültürde var olan, tarih boyunca yaşanan önemli kırılmalardan etkilenen (Fındıkoğlu, 1945, s.252) ve uyum sağlayarak varlığını sürdüren (Marshall, 2009, s.7) evrensel ve kadim bir kurumdur. Ailenin kadim oluşu, tarihsel kırılmalardan etkilenmesi, kültürden kültüre değişiklik göstermesi gibi hususlar evrensel bir tanım yapılmasını güçleştirmektedir. Elbette ki evrensel bir aile modeli tanımlamak güçtür ancak ailenin ne olduğunu evrensel şekilde tanımlamak mümkündür (Canatan ve Yıldırım, 2011, s.59). Çünkü dünyanın neresi olursa olsun üzüntü, sevinç, açlık, kavuşma gibi olgular insanlar üzerinde benzer izler bırakmakta ve ortak hisler uyandırmaktadır. Aile, tıpkı söz konusu hisler gibi, yaşamın en temelinde olması ve kapsayıcılığı sebebiyle insan hayatında ortak, yegane, ikame edilemez, vazgeçilemez ve evrensel bir kurumdur (Doğan, 2016, s.3).

Aile, doğduğunda korumasız olan insanın yaşama tutunmasını ve korunmasını sağlayan zaruri kalkandır (Zimmerman, 1964, s.57). Çünkü insanın kendi başına yaşayabilir hale gelmesi için minimum 20 aylık bir sürenin geçmesi ve bu sürede yalnızca fiziksel ihtiyaçların değil ilgi, şefkat gibi psikolojik ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmekte olup bunun sağlandığı ilk yer ailedir (Aydın, 2013, s.54). Öyle ki aile ortamında yetişmeyen bir insanın insana ait özellikler taşımadığı, hayvan gibi davranabildiği ve hatta yaşayamadığının gözlemlendiği ifade edilmiştir (Kurtkan, 1977, s.129). Dolayısıyla aile, beslenme, barınma, üreme gibi fizyolojik işlevleri yerine getirerek insan neslinin devamını sağlamaktadır.

İnsan belli kurallar çerçevesinde etkileşime girerek var olabilmektedir. Aile, doğumdan ölüme kadar insanı sosyalleştirmekte, sosyal statü sağlamakta (Bozkurt, 2017, s.271), toplumsal birikimi kuşaklararası aktararak etkileşimi sürdürmektedir (Sayın, 1990, s.2). İnsanın varlığını devam ettirmesi için yalnızca beslenme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi yeterli değildir. Gelenek, din, ahlak, estetik, eğitim gibi bir çok soyut kavram insan yaşamının devamı için gereklidir (Kudat, 1977, s.94). İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği çok fonksiyonlu yapıyı aile sağlamakta olup insanın ilk sosyalleşme mekanıdır.

Fizyolojik ve sosyolojik işlevlerin yanı sıra insanın yaşamına devam edebilmesi için gerekli olan ekonomik işlevler de aile de yürütülmektedir. Aile ekonomi ile organik bağı olan en küçük tüketim birimi olarak tanımlanmaktadır (Ulutaş, 2013, s.336). Bununla birlikte tüketime karşı geliştirilecek tutum da ilk olarak ailede öğrenilmektedir. Aynı zamanda aile, -her ne kadar günümüzde bu işlevini sürdürmediği ifade edilse de- en küçük üretim birimidir. Günümüzde kapitalist toplum anlayışı üretimi maddi faktörler ile sınırlı tuttuğundan ailenin üretim işlevini yitirdiği düşünülmektedir. Oysa aile, maddi karşılığı olmayan hizmetler üretmektedir. Bu özelliği sebebiyle aile geniş kapsamlı bir hizmet sektörü olarak görülmekte olup aynı zamanda toplumun sosyo-ekonomik organizasyonunu gerçekleştirerek ekonomiyi etkileyen kararlar almaktadır. Aile kurumunu yok sayan bir ekonomik düzenin işleme gücüdür. Bununla birlikte ailenin de ekonomik değişimlere ayak uydurmasının zaruri olduğunu da ifade etmek gerekir.

Günümüzde çalışma kavramı dar bir anlamla sınırlı tutularak, duygusal emek para ekonomisinde değersiz görülmektedir (Berktaş, 2013, s.25). Oysa ki ailenin herhangi bir maddi ölçütle ölçülmesi mümkün olmayan -yukarıda da ifade edildiği üzere- bir çok işlevi vardır (Zaim, 1997, s.56). Üstelik her ekonomik değeri olan eylemin duygusal emek desteğine ihtiyacı olacaktır. Ancak para ekonomisine dayalı bir sistemde bu durumun farkına varılarak politika üretilmesi güçtür. Çalışma hayatının işleyişinde de salt ekonomik kriterlere göre davranmak, para ekonomisine uygun şekilde mevzuat düzenlemek, ailede üretilen ve para ile ölçülemeyen değerlerin görmezden gelinmesine sebep olabilmektedir (Barbarosoğlu, 2013, s.79).

Hem kadının hem erkeğin çalışma yaşamına dahil edilmesi kapitalist toplumun ilerlemeci paradigmasına göre toplumun varlığını sürdürmesi için mecburidir. Özellikle kadınların annelik sebebiyle sistemin dışında kalması, toplumun neredeyse yarısının para ile ölçülebilen bir üretimde bulunmaması anlamına gelmektedir. Bu durum kapitalist toplumun gelişmesinin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir (Galbraith, 1990, s.267). Para ekonomisine dayanan nesnel kültürün ekonomi dışı işbölümü üretmediği ve bunun bir uzantısı olarak bireyselleşmeyi beslediği görülmektedir. Toplumun sürdürülebilirliği için ailenin korunması gerekirken yine aynı amaca dayandırılarak toplum bireyselleşmektedir (Gönc Şavran, 2011, s.156). Bu ikilem, kadın üzerinden yürütülmekte, çalışmayan kadın sistem dışında kaldığı için ötekileştirilirken çalışan kadın da salt ekonomik değerlere göre konumlandırılarak metalaşmakta ve bu şekilde ötekileştirilmektedir. Erkeğin ise kadim toplumlardan beri aile dışında daha aktif olan rolünün çalışmanın merkezi öneme sahip olduğu bir toplumda daha da aktif hale getirildiğini söylemek mümkündür. Böylece aile içi denge hem kadın hem erkek için kurulamaz hale getirilmektedir. Oysa ki toplumun sürdürülebilirliği ancak sağlıklı bir nesil ile mümkündür. Sağlıklı bir nesil için ise güçlü bir aile kurumu gereklidir. Ailenin ürettiği değerlerin önemsenmediği, çalışma hayatının merkezinde olduğu para ekonomisine dayalı bir toplumun güçlü bir aile üretemeyeceği aşıkardır.

Bu sebeple, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak hukuki düzenlemeler ve sosyal politikalar aracılığıyla ailenin korunması gerekmektedir. Hukuk, iki yönüyle aile kurumunu dikkate almaktadır. Birincisi, ailenin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan sulh ortamını sağlamaktır. İkincisi ise toplumda sulhu sağlayan temel kurumlardan biri olan aileyi korumaktır (Ansay, 1984, s.19). Bu kapsamda Anayasa aileyi toplumun temelinde konumlandırarak ana ve çocuğun korunması sorumluluğu devlete vermiştir (Anayasa, m.41). Aile devletten ve toplumdan korunan kişinin özel alanı olmakla birlikte sosyal devletin hizmet sunduğu toplumsal bir kurumdur. Aile söz konusu özellikleri sebebiyle hem pozitif hem de negatif haklar gereği yasal olarak koruma

altına alınmaktadır (Gözler, 2020, s.100). Hukukun bu kapsamda koruma altına aldığı ailenin önemi ve yukarıda bahsi geçen para ekonomisine dayalı bir toplumdaki konumu sebebiyle çalışma yaşamında korunması kritik öneme sahiptir. Bu çalışmada, sosyal politikanın önemli bir alanı olan iş hukukunun çalışma yaşamında aile kurumuna sağladığı koruma değerlendirilecektir. İş hukukunun aileye sağladığı korumanın iş ilişkisinin kuruluşu, iş ilişkisinin devamı ve iş ilişkisinin sona erme aşaması olmak üzere üç ayrı şekilde incelenmesi mümkündür. Ancak böylesi bir inceleme çok geniş kapsamlı olacağından iş ilişkisinin devamı süresince koruma sağlayan iş hukuku düzenlemeleri değerlendirilmiştir. Bu aşamanın seçilmesinin sebebi korumanın iş ilişkisinin devamı süresince yoğunlaşmış olmasıdır. Ailenin korunduğu ve korunması gereken hususlara dikkat çekilerek ailenin çalışma yaşamında korunmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Aile Geliri

Ücret Düzenlemeleri

İşçinin, yaptığı işe uygun ve adaletli olacak şekilde hak ettiği bir karşılık olarak ücret elde etmesi anayasal güvence altına alınmış bir devlet yükümlülüğüdür. Anayasa'nın 25. maddesine göre ücret, işverene, üçüncü kişilere ve dahi işçiye karşı korunmuş bir alacaktır. İş Kanunu'ndaki tanımına göre ücret, işçinin ifa ettiği iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından para ile ödenen tutardır (İK., m.32/1). Ücret, işverenin iş sözleşmesinden doğan temel borcu olmanın yanı sıra işçi ve ailesinin çoğunlukla yegane gelir kaynağı olması sebebiyle diğer borçlardan farklı niteliktedir (Süzek, 2020, s.361). Ücretin anayasal güvence altına alınan ve İş Kanunu'nun bilhassa koruduğu bir alacak olması insan onuruna yakışır şekilde ailenin yaşamını sürdürebilirliğine imkan tanımaktadır. Bununla birlikte ücret yalnızca işçinin ifa ettiği işin karşılığı değildir. İşçi bir kısmı sözleşme (çocuk yardımı vb) bir kısmı ise Kanun'dan doğan (hafta tatili vb) bir hak olarak karşımıza çıkan sosyal ücret yaklaşımı sayesinde (Şakar, 2011, a.87) çalış(a)madığı dönemlerde de ücrete hak kazanabilmektedir.

Sosyal ücret, ailenin yegane geliri olan ücretin ekonomik ve hukuki olarak korunan bir özne olmasının yanı sıra sosyal olarak da korunmasını sağlamaktadır. Çünkü ailenin barınma, beslenme, sağlık, sosyalleşme gibi bir çok yaşamsal faaliyetini temel olarak ücret belirlemektedir. Aynı zamanda ailenin toplumda bir saygınlık elde edebilmesi, geleceğe dair beklenti ve tasarruflarını yönlendirebilmesinde de ücretin etkin bir rolü vardır. Bu durum, ücreti sözleşme unsuru olmanın ötesinde tüm aile üyelerinin insani bir yaşam sürmelerine fırsat sağlayan bir araç haline dönüştürmektedir. Bu sebeple sosyal devlet, sosyal hukuk ile piyasaya müdahalede bulunarak ücreti koruma altına almakta (Öcal, 2011, s.21) gelirin ve sosyal hakların korunabilmesi için sosyal transferler ve hizmetler aracılığıyla sosyal ücreti oluşturmaktadır (Andersen, 1990, s.115). İşçinin gelirinin içinde ücretin oranının azalması ancak sosyal harcamalardan elde edilen faydanın artması, ücretin metalaşmasının da önüne geçerek aileyi koruyan bir mekanizmadır (Standing, 2002, s.14). Ücretli çalışanların, refah devletinin yükselişi ile birlikte kamusal mal ve hizmetin ekonomideki payından elde ettiği faydanın artışının en çok aile geliri üzerinde etki ettiği bilinmektedir (Bowles ve Gintis, 1982, s.345). Burada işçinin elde ettiği ücret kazanımının aile için kritik öneme sahip olduğu açıkça görülmektedir. Ücretin sürekliliğinin sağlanması ailenin refahının zeminini oluşturmaktadır. Ancak ücret sürekliliği garanti altına alınmış bir ailenin korunmasından bahsetmek mümkündür. Bu sebeple sosyal ücret kavramının varlığı ailenin korunması bakımından yeterli olmayıp hane halkı harcamalarının dört kişilik bir aile üzerinden hesaplandığı bir sosyal ücret yaklaşımı benimsenmesi önemlidir (Nacar ve Karabacak, 2016, s.84).

Ücretin sosyal niteliğinin yanı sıra ailenin gelirini koruyan ikinci düzenleme ücret miktarının belirlenmesidir. Liberal ekonomik düzenin bir sonucu olarak İş Kanunu ücret miktarının belirlenmesinde sessiz kalmakta ve herhangi bir hüküm barındırmamaktadır. Böylece tarafların sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğü de korunmaktadır. Ancak bir sosyal hukuk devletinde bu serbestinin sınırsız olması mümkün değildir. Bu sebeple asgari ücret uygulamasıyla devlet, ücretin belirlenmesine müdahale etmektedir. Hukuk devleti bireylerin özgürlüğünü güvence altına alma hedefi güderken sosyal devlet toplumun iyiliğini hedeflemektedir. Sosyal hukuk devleti hem bireylerin özgürlüğünü hem de toplumun iyiliğini birlikte öncelemektedir (Huber, 1970, s.28).

Bu yaklaşımla ücretin belirlenmesinin ailenin korunmasına iki şekilde etki ettiği söylenebilir. İlki, ücret miktarının belirlenmesinin aynı zamanda ailenin yaşam standardını da tayin etmesidir. Öncelikle ailenin temel fizyolojik ihtiyaçlarını temin edebilmesi aile üyelerinin ücret miktarı ile yakından ilişkilidir. İki çocuklu bir ailenin sinema veya tiyatroya gidebilmesi hatta çocuklarını lunaparka götürebilmesi dahi aile üyelerinin ücret miktarına bağlıdır. Kaldı ki, ailenin çok fonksiyonlu bir kurum oluşu ücretin de aileyi bir çok fonksiyonu bakımından –belki de içiçe geçerek- etkileyeceği anlamına gelmektedir. Örneğin, UNICEF aileye yapılan sosyal harcamaların yalnızca ekonomik etkilerinin olmadığını çünkü çocukların yoksulluğu ruhsal, duygusal ve zihinsel olarak yaşadıklarını belirtmektedir (Metin, 2015, s.172). Dolayısıyla ücretlerin belirlenmesinin ekonomi dışındaki faktörleri de etkileyerek ailenin yaşam standardını da belirlediği söylenmelidir.

Ücretin belirlenmesinin ailenin korunması bakımından ikinci etkisi ise ailenin sürdürülebilirliğini sağlamasıdır. Her ne kadar doğrudan bir ilişki kurmak mümkün değilse de işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik problemlerin önemli bir boşanma sebebi olduğu bilinmekte (Bayrak, 2019, s.50) ve bu durum ailenin sürdürülebilir bir kurum olmasını tehdit etmektedir. Düşük ücretler ve hatta ücretten yoksunluk yoksulluğu doğurmakta ekonomik kriz dönemlerinde açıkça de gözlemlendiği üzere evlilik birliğini tehdit

etmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ücretlerdeki yüksekliğin de evlilik birliğini tehdit edebildiğidir. Ücret seviyelerindeki artış ile ailenin refah seviyesinde yaşanan yükselmenin evlilik birliğini olumsuz etkilediği özellikle gelişmiş ülkelerde görülebilen bir durumdur (Yıldırım, 2004, s.62). Kadınların ekonomik özgürlüğünü elde etmelerine binaen evliliğin zorunlu bir ortaklık olmaktan çıkması, boşanmanın kolaylaşması, ailenin geleneksel yapısında gerçekleşen değişim gibi bir çok faktörün bu durumda etkili olduğu söylenebilir.

Bahsi geçen iki etki göz önünde bulundurulursa ücretin belirlenmesinde bir asgari sınır olmasının bir başka deyişle asgari ücretin aile kurumu için önemi anlaşılacaktır. Asgari ücret “İşçilere normal bir çalışma günü karşılığında ödenen, işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlanmış (Asg.Ücr.Yön. m.4/d) ve 4857 sayılı İş Kanunu’nda 1475 sayılı İş Kanunu’ndan farklı olarak iş sözleşmesiyle çalışan tüm işçiler kapsam altına alınmıştır. Asgari ücret, ücrete ilişkin bir standart olmanın ötesinde sosyal adaleti sağlayan bir sosyal politika enstrümanıdır (Yücel, 2019, s.342). Ancak Türkiye’de belirlenen net asgari ücret 2024 yılı itibarıyla 17.002 TL’dir (ÇSGB, 2023). Ancak TÜRK-İŞ’in 2023 yılı için tespit ettiği 4 kişilik ailenin açlık sınırı 14.431 TL iken yoksulluk sınırı 47.009 TL’dir (TÜRK-İŞ, 2023). Asgari ücret miktarının ülkemizde son zamanlarda yapılan artışlara rağmen bir aile için açlık sınırına yakın olduğu görülmektedir. Ülkemizde toplu sözleşme mekanizması ve sosyal yardımlar da yetersiz olduğundan (Eser ve Terzi, 2008, s.135) asgari ücret yetersizliği derinleşmektedir.

Asgari ücret uygulamasının bizzat kendisi aileyi koruyan bir mekanizma olsa dahi korumanın gerçek anlamda gerçekleşmesi asgari ücret kapsamının genişlemesi ve asgari ücretin miktarının uluslararası standartlara uygun hale getirilerek aile kurumunun da asgari ücret hesabında dikkate alınması ile mümkün olacaktır. “Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.” İfadesine yer veren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 23. maddesi asgari ücretin hem birey hem de ailesi için önemine dikkat çekmektedir. Ancak 1989 yılında Avrupa Sosyal Şartı imzalanırken asgari ücrette ailenin dikkate alınmasını düzenleyen 4. Maddesinin 1. Fırkası ülkemiz tarafından onaylanmamıştır. Türkiye’deki gibi asgari ücretin yasa ile belirlendiği Fransa, Polonya gibi ülkelerde asgari ücret hesabında aile dikkate alınmaktadır (Eser ve Terzi, 2008, s.132). Mevcut sistem (TİS mekanizması, sosyal yardım desteği vb) yetersizliği, asgari ücretin önemi, temel ekonomik ihtiyaçları karşılamada dahi zorluk yaşanmasına rağmen asgari ücretin tespitinde aile kurumunun dikkate alınmamasını anlamak güçtür (Korkmaz, 2004, s.54).

Ailenin ihtiyaçları ve harcamaları çoğunlukla periyodiktir. Örneğin kira ödemesi, okul aidatı, mutfak masrafı, faturalar, varsa borç ödemesi vb periyodik şekilde ödeme gerektirir. Dolayısıyla ücretin düzenli aralıklarla ödenmesi ailenin ihtiyaçlarının karşılanmasında önem arz etmekte olup ailenin gelirini koruyan üçüncü düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ücretin düzenli ödenmemesi, ailenin temel ihtiyaçlarını vaktinde karşılayamaması, geleceğini planlamakta güçlük çekmesi, işsiz olunmasına rağmen işsizliğin sonuçlarıyla mücadele etmek zorunda kalması demektir. Periyodik ihtiyaçların yanı sıra ailenin acil ve düzensiz ihtiyaçlarının doğması da mümkündür. Söz konusu ihtiyaçların giderilmesi için İş Kanunu’nun herhangi bir düzenlemesi yoktur ancak Borçlar Kanunu ücret gününden önce avans verilebilmesine imkan tanımaktadır. Böylece hakkaniyet gereği ödeyebilecek durumda olan işveren işçinin zorunlu ihtiyacı halinde hizmetiyle orantılı şekilde avans ödemesi yapabilmektedir (TBK., m.406/son).

Ailenin korunması bakımından ücretin düzenli ödenmemesinden daha riskli bir durum ücretin ödenmemesidir. Ücretin ödenmemesi halinde de işçinin korunması gerekli olup elbette bu hususta yasal düzenleme yapılmıştır. Öncelikle işçi, ödenmeyen ücret alacaklarında zaman aşımı süresi olan 5 yıl içinde işverenden ödeme talep etme hakkına sahiptir (İK., m.32). Ödemesi geciktirilmiş ücretler ve ücret niteliği taşıyan tüm alacak hakları için mevduata uygulanan en yüksek faiz uygulanmaktadır (Çil, 2020, s.138). Eğer ücret alacağı toplu iş sözleşmesinden kaynaklanmışsa bankalarca uygulanan en yüksek işletme kredisi faizi uygulanacaktır (STİSK., m.53/2). Bununla birlikte ücretin ödenmemesi halinde işçinin çalışmaktan kaçınma hakkı vardır. Ücretin ve dolayısıyla ailenin çoğunlukla yegane gelirinin önemli bir güvencesi olan bu hak ile hem işçinin karşılıksız çalışmasının önüne geçilmekte hem de iş ilişkisinin sürekliliği sağlanmaktadır (Eyrenci vd. 2020, s.106). İşverenin bu süreçte başka işçi çalıştıramaması ve sözleşmeyi bu sebeple feshedememesi işçiye işini kaybetme korkusu olmadan ücret ödemeye zorlama gücü vermektedir (Süzek, 2020, s.382). Bununla birlikte işçi ücret ödenmemesi halinde elbette haklı nedenle fesih hakkına sahiptir (İK., m.24/II). İşverenin ödeme aczine düşmesi halinde de ücret ödenemeyeceğinden iş hukuku işçi ve ailesini koruyacak bir hüküm içermekte olup ailenin gelirinin teminatı olabilecek nitelikte bir uygulama olarak ücret garanti fonu devreye girmektedir. Ücret garanti fonu sayesinde işçinin son 1 yıl içinde aynı işyerinde çalışmış olması kaydıyla son üç aylık alacağını temin etmesi mümkündür (4447, Ek m.1)

Ailenin gelirini koruyan son ücret düzenlemesi ise ücretin korunmasıdır. Bu kapsamda borcun veya alacaklının niteliğinin bir önemi olmaksızın ücretin ancak dörtte biri haczedilebilir, devir veya temlik edilebilir. Dörtte üçü koruma altına alınmıştır (İK., m.35/TBK., m.410). İkramiye gibi ücretten sayılan ödemeler de bu kapsamda olup ancak ihbar ve kıdem tazminatları bu korumadan yararlanamamaktadır (Taşkent, 2020, s.200). Ayrıca ücretin haczedilmeyen üçte biri miktarına işçinin bakmakla mükellef olduğu aile üyeleri için hakim tarafından takdir edilen tutar eklenmektedir. Nafaka borcu alacakları için de haciz söz konusu değildir (İK., m.35). böylece ücret korunurken doğrudan aile kurumu dikkate alınmaktadır. Ücretin takasına dair ise İş Kanunu doğrudan bir düzenleme içermemekle birlikte TBK’da işverenin herhangi bir alacağı karşısında ücreti takas edemeyeceği belirtilmiş ancak

yargı kararı ile işçinin kasten verdiği bir zarar tespiti söz konusu olursa haczedilebilir kısmı kadar takas edilmesi mümkün hale getirilmiştir (Doğan Yenisey, 2014, s.61).

İş hukuku düzenlemelerinin ücret kesme cezası ve ücrette indirim yapılmasına dair hükümlerinin de ücreti koruduğu görülmektedir. Buna göre disiplin cezası sebebiyle yapılan ücret kesintileri bir ayda iki gündelikten fazla olmamakta parça başına veya yapılan işin miktarına göre verilen ücretlerde ise söz konusu ceza işçinin iki günlük kazancından fazla olamayacaktır (İK., m. 38). Ayrıca Kanun hükümlerinin uygulanması (çalışma sürelerinin düşürülmesi, işverenin bir yasal yükümlülüğü yerine getirmesi vb) sebebiyle ücrette indirim yapılamayacağı da belirtilmiştir (İK., m. 62). Özellikle asgari ücretle geçinen ailelerde ücrette gerçekleşen az miktarda bir düşüşün bile aile geçimini olumsuz etkileyebileceği düşünülürse söz konusu düzenlemelerin aile gelirinin korunmasına etkisini anlamak mümkün olacaktır.

Ailenin Zararının Tazmini

İşçinin iş kazası ve/veya meslek hastalığına uğraması sonucunda SSGSSK kapsamında sağlık yardımları yapılmakta (SSGSSK, m.63) ve iş göremezlik ödeneği bağlanmaktadır (SSGSSK, m.18-19). İşçinin ölümü halinde ise hak sahiplerine bir başka ifadeyle ailesine gelir bağlanmaktadır (SSGSSK, m.20). Bu şekilde eğer işçi hayatta ise işçinin kazanma gücü kaybını telafi ederek işçi hayatta değil ise doğrudan ailesinin işçinin sağladığı gelirden mahrum kalmasını engelleyerek ailenin geçiminin korunması sağlanmaktadır. Bununla birlikte işçi, ailesi ve hatta yakınları zararın karşılanması için tazminat talep edebilmektedir. Dolayısıyla işçi ve ailesinin zararının, iş göremezlik ödeneği ve tazminat(lar) ile karşılanması amaçlanmaktadır. Ailenin zararını karşılayan söz konusu tazmin unsurlarının her birini ayrı ayrı ve ayrıntısıyla incelemek mümkünse de bu çalışma kapsamını aşmamak için kısaca değinilecektir.

İş göremezlik ödeneği, geçici ve sürekli iş göremezlik ödeneği olarak işçinin maddi kaybını karşılamak adına sağlık hizmetlerinden faydalanmasının yanı sıra verilmektedir¹. İş kazası veya meslek hastalığına maruz kalan işçinin doktor raporuyla geçici süre çalışamayacağını saptanması halinde geçici iş göremezlik ödeneği bağlanmaktadır. Böylece işçinin meslekte kazanma gücü kaybı telafi edilerek aile geçiminin sürekliliği ve yaşam standardının korunması sağlanmaktadır. Söz konusu ödemede herhangi bir prim şartı veya bekleme süresi öngörülmemiştir. SSGSSK m.17'ye göre geçici iş göremezlik ödeneğinin miktarı hesaplanan işçinin günlük kazancının yarısı ayaktan tedavilerde ise üçte ikisidir (Güzel vd., 2019, s.362).

İşçinin korunması amacıyla en son kazanç dikkate alınmakta (Çenberci, 1977, s.609), ikramiye alıyorsa son doksan günlük sürede ödenen ikramiyesinin bir günlük kazancının yarısı ödeme miktarına eklenmektedir. İş göremezlik ödeneği, iş göremezlik hali devam ettiği sürece ödenecektir (Tuncay ve Ekmekçi, 2019, s.411). Geçici iş göremezlik halinin sonunda sağlık kurulu raporunda meslekte kazanma gücünün en az %10'unu kaybettiği tespit edilirse sürekli iş göremezlik ödeneği bağlanmaktadır. İşçinin meslekte kazanma gücü kaybının oranına göre ödeme miktarı değişmektedir. %10-%99 arasında bir güç kaybı olması halinde sürekli kısmi iş göremezlik, %100 oranında kaybetmişse sürekli tam iş göremezlik ödemesi yapılmaktadır. Sürekli kısmi iş göremezlik halinde tam iş göremezlik için hesaplanacak miktarın iş göremezlik derecesi oranındaki tutarı ödenmektedir. Tam iş göremezlik halinde ise yıllık ücretin %70'i oranında ödeme yapılmaktadır. Eğer işçi başka birinin bakımına muhtaç hale gelmişse kriter gözetilmeksizin gelir bağlama oranı %100 olarak tespit edilmiştir. Sürekli iş göremezlik iyileşme mümkünse iyileşene kadar, mümkün değilse ömür boyu devam etmektedir (SSGSSK., m.19). Böylece ödeme tutarı ailenin mağduriyeti oranında artırılmış olmaktadır.

İşçi ve ailesinin zararını karşılamayı amaçlayan ilk tazminat, "maddi tazminat" tır. TBK'ya göre "kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren kişi, bu zararı gidermekle yükümlüdür" (TBK., m.49). Buna göre, işçinin iş kazası ve meslek hastalığına uğramasında işverenin işçiyi gözetme borcuna aykırılığın rolü söz konusu ise yaşanan maddi kaybın telafisi işverenden talep edilebilmektedir. İSGK'da bu hususta bir hüküm bulunmadığından TBK hükümleri uygulanmaktadır. İşçinin hayatta olması halinde maddi tazminat davasını kendisi açarak kendisi ve ailesinin zararını karşılayabileceği gibi işçinin ölümü halinde ise ailesi de zararın karşılanmasını talep edebilecektir. TBK'nın işverenin işçiyi gözetme borcunu ihlali halinde sözleşmeye aykırı davrandığını ve akdi sorumluluğu olduğunu kabulünü ifade eden hükmü tazminatın kaynağıdır. Söz konusu hüküm sayesinde haksız fiil yerine akdi sorumluluğa dayanarak tazminat talep edilebilmektedir. Haksız fiil yerine akdi sorumluluğa dayanarak tazminat talep edilmesinin ailenin korunmasındaki rolü ise kolaylık sağlanmasıdır. Çünkü haksız fiile dayanarak tazminat talep edildiğinde işverenin kusurunun ispat edilmesi gerekirken akdi sorumlulukta ispat yükü işveren aittir. Maddi tazminatta tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalması ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ve ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar talep edilebilmektedir (Temel ve Asal, 2021, s.91).

¹ Geçici iş göremezlik durumunda günlük kazancının yarısı, ayaktan tedavilerde 2/3'ü ödeme miktarı olarak belirlenmiştir. Meslekte kazanma gücü eğer %10 azalmış ise sürekli iş göremezlik ödeneğine hak kazanmaktadır. Bu durumda ödenek miktarı meslekte kazanma gücü kaybı %100 ise sürekli tam iş göremez olarak nitelenip yıllık kazancının %70'i olarak hesaplanmaktadır. Meslekte kazanma gücü kaybı %10- %99 aralığında ise sürekli kısmi iş göremez olarak nitelenip derecesi oranında tam iş göremezlik miktarına oranlama yaparak ödenek miktarı belirlenir (5510, m.20). Sürekli iş göremezlikte meslekte kazanma gücü kaybının telafisi amaçladığından başka işte sigortalı çalışmak hak kaybına sebep değildir.

Zarara uğrayan her ne kadar işçinin kendisi ise de işçinin gerek tedavi sürecinde gerekse ölümü sonrasında aile de doğrudan etkilenmektedir. Örneğin tedavi süresince tüm aile sürece dahil olmakta ve işçiye refakat etmektedir. Aile düzeni tedavi süresine göre şekillenmekte gerekirse aile üyelerinden çalışanlar izin almak hatta işten ayrılmak zorunda kalabilmektedir. Benzer şekilde ekonomik geleceğin sarsılması da işçinin tek başına değil ailesi ile birlikte katlanacağı bir maliyettir. Maddi tazminatın miktarı ve ödenme biçimini hakim kusurun ağırlığına göre belirlemektedir. Kaçınılmazlık olması halinde ise işçinin korunması ilkesine uygun olarak zarar kusur oranlarına göre paylaştırılmaktadır (TBK., m. 51-52).

Maddi tazminatın özel bir şekli olan destekten yoksun kalma tazminatı ile de işçinin ailesi koruma altına alınmaktadır. Burada aile üyeleri, zararın muhatabı olarak değil uğranılan zarar sonucu desteği yitiren kişi olmaları sebebiyle tazminata hak kazanmaktadır. Aile bu hakkı miras yoluyla değil doğrudan elde etmektedir (Özel, 2001, s.97). Tazmini talep edilecek olan zarar yalnızca parasal nitelikte olmayıp hizmet şeklinde de olabilmektedir. Örneğin Yargıtay ev hanımlarının ölmesi durumunda da ailesine ev işleri ile destek sağladığını kabul etmektedir². Ayrıca bu destek ölümün gerçekleştiği zaman diliminde verilmiyor olsa da ileride verilecek olması durumunda yine de tazminat talep edilebilecektir. Bununla birlikte tazminatın talep edilebilmesi için ölenin kendisine destek verdiğini ve bakım ihtiyacı olduğunun ispat edilmesi yeterli olmak aile üyesi olmak mecburi değildir. Tazminata hak kazanma hususunda “ailesi” yerine “yakınları” ifadesinin kullanılmış olması iki açıdan değerlendirilebilir. İlki ailenin kurum olarak korunmasının yerine bireylerin korunmasına odaklanılmış olması aslında ailenin korunması algısında bir aşınmaya sebep olabilecektir. Ancak diğer yandan Türk toplumu gibi hala geniş aile bağlarının önemsendiği bir toplumda geniş ailenin korunmasına da katkı sağlayabilir.

İşçi ve ailesinin zararını karşılamayı amaçlayan ikinci tazminat, “manevi tazminat” tır. Maddi tazminatın yanı sıra şartların oluşması halinde manevi tazminata da hak kazanılabilir. Manevi tazminat, işçi ve yakınlarının uğradığı zarar sebebiyle çektiklerinin acının hafifletilmesini amaçlamaktadır (Aktay vd., 2007, s.154). Burada dikkat çekilmesi gereken husus, destekten yoksun kalma tazminatında olduğu gibi “yakınları” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Buna göre, ağır bedensel zarar veya ölüm halinde işçinin yakınları manevi tazminat talep edebilir. Manevi tazminatta, olay, kusurun oranı, iş göremezlik durumu gibi bir çok husus göz önünde bulundurularak yüksek miktarlara karar verilebileceği gibi özür dilenmesi gibi sembolik bir karşılığa da karar verilebilmektedir (Keskin, 2016, s.289).

İş Görme Borcunun İhlalinde Yaptırımların Sınırlandırılması

Türk iş hukukunda işçi, işverene ait olan araç-gereç, taşıtlar, makineler gibi iş için kullanılan araçları özenle ve usulüne uygun şekilde kullanmakla yükümlüdür (TBK., m.396/2). Bu yükümlülük, gereği gibi yahut hiç yerine getirilmediğinde iş görme borcunun ihlal edildiği anlamına gelmekte ve işverenin tazminat talep etme, işçiye disiplin cezası verme, ücretinden yoksun bırakma, işten çıkarma gibi yaptırımları uygulama hakkı doğmaktadır (Süzek, 2020, s.342). Ancak bu yaptırımlar sınırlandırılarak aile ekonomisi korunmak istenmiştir. Çünkü her ne kadar işçinin ücretinden mahsup edilmesi sebebiyle bireysel bir durum gibi görünse de ücretin ailenin yegane gelir kaynağı olması söz konusu durumu ailenin korunmasında önemli hale getirmektedir. Bu kapsamda işçinin özenle işini yerine getirmesine karşın zarardan kaçınılmadığı durumlarda bir başka deyişle zarara yatkın işlerde hafif ihmal olması halinde işletme riski olarak kabul edilmektedir. Böylece kaçınılması güç olan riskler sebebiyle ailenin ekonomik bir yük altına girmesi engellenmiştir (Doğan Yenisey, 2012, s.306).

İşverenin tazminat talep etmesi yahut haklı nedenle işten çıkarması halinde ise ailenin korunabilmesi ancak işverenin feshin son çare olma ilkesine uygun davranmasını beklemekle mümkün olabilecektir. Ancak işverenin disiplin cezası yaptırımını uygulaması halinde ücretten kesme cezası sınırlandırılarak aile ekonomisi korunmuştur³. Eğer işveren işçiyi ücretinden yoksun bırakma (ödemelik def'i) yaptırımını uygularsa aile ekonomik kayıp yaşayacak hatta tek gelir kaynağından mahrum kalabilecektir. Bu nedenle ailenin korunması kapsamında ödemelik def'inin yeniden ele alınması, işçi ve ailesinin asgari geçimini sağlayacak şekilde sınırlandırılması yerinde olacaktır.

Rekabet Etmeme Borcunun Ailenin Ekonomik Geleceğini Tehlikeye Düşürmeyecek Şekilde Sınırlandırılması

Ekonominin ve işverenin haklı menfaatlerinin olumsuz etkilenmemesi amacıyla işçinin sadakat borcu işvereniyle rekabet etmemesini gerektirmektedir. Bu kapsamda sözleşme süresince işçi işvereniyle rekabet edememekte ve sözleşmenin sona ermesinin ardından da rekabet yasağı sözleşmesi ile rekabet etmeme sürdürülebilmektedir. Rekabet yasağı belli koşullara bağlı şekilde uygulanabilmektedir. Buna göre söz konusu iş ilişkisinin işçiye müşteri çevresi ve üretim sırları hakkında bilgi sağlaması gereklidir. Ayrıca bu bilgilerinin kullanımının da işvereni zarara uğratacak nitelikte olması beklenmektedir (TBK., m.444/2). İşverenin haklı menfaatleri korunurken işçinin de haklı menfaatlerine zarar verilmemeli, işçinin rekabet etmeme borcunun çalışma özgürlüğünü

² Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, E. 5458, K. 6726, T.22.09.1987.

³ İş Kanunu m.38/2'ye göre işçinin ücretinden yapılacak kesinti bir ayda iki gündelikten veya parça başına yapılan işlerde ya da iş miktarına göre verilen ücretlerde işçinin iki günlük kazancından daha fazla olamaz.

kısıtlanamalı, ekonomik geleceğini tehlikeye düşürmemelidir. Böylece işçinin ailesini geçindirebilmesi koruma altına alınmaktadır. Bu durum işçinin maddi ve manevi varlığının Anayasa’da güvence altına alınmasının da bir sonucudur (Süzek, 2014, s.457).

Kısa Çalışma Uygulaması

İşyerindeki haftalık çalışma süresinin ekonomik kriz dönemlerinde ve zorlayıcı sebeplerle geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya faaliyetinin tamamen/kısmen durdurulması halinde üç ayı aşmamak şartıyla yapılan çalışma “kısa çalışma” olarak isimlendirilmektedir⁴. Kısa çalışma yapılabilmesi için çalışma süresinin 1/3 oranında azaltılması ve faaliyetin en az 4 hafta süreyle durdurulması gerekmektedir. Kanunla belirlenen bir durum olduğundan işçinin yahut sendikanın rızası aranmamaktadır (Akyiğit, 2004, s.3). bununla birlikte kısa çalışma gerektiren durumların işçiye koşullara uymaktan başka bir çare bırakmadığı da ifade edilmelidir (Kutal, 1991, s.93).

Kısa çalışma yapıldığında işçi, işsizlik sigortasından - işsizlik sigortasından yararlanma şartlarını yerine getirmesi şartıyla- kısa çalışma ödeneğine hak kazanmaktadır. Kısa çalışma ödeneği son iki ay içinde prime esas kazancı dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının %60’ıdır. Görüldüğü üzere kısa çalışma belirli şartlara bağlı ve sınırlı süre ile sağlanan bir ekonomik koruma şeklidir. Ancak kısa çalışmanın yapıldığı durumlar, ekonomik kriz yahut belirli bir zorlayıcı sebebe dayanması sebebiyle aile için önemli ekonomik riskler barındırmaktadır. Bu dönemlerde işçilerin işlerini kaybetmektense ücretsiz izni dahi kabul ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple kısa çalışma şarta bağlı ve sınırlı dahi olsa aile için ekonomik bir koruma içermektedir. Bununla birlikte asgari ücretin dahi ailenin geçimi için yetersiz kaldığı düşünülürse ödenek miktarının asgari ücretin de altında belirlenmiş olması sebebiyle ailenin işsizliğin sonuçlarına radikal şekilde katlanmak zorunda kaldığı da bir gerçektir. Kısa çalışma süresince hastalık ve analık gibi kısa vadeli sigorta primleri ödenmekte ve aile bu bakımdan korunmaktadır. Ancak uzun vadeli sigorta primlerinin ödenmemesi (SSGSSK., m.60/1-e) sebebiyle tam bir koruma sağlanamamıştır.

Aile İlişkileri ve Mahremiyeti

İtaat Borcunun Dürüstlük Kuralları ile Sınırlandırılması

İş ilişkisi, işçi ile işveren arasında bağımlı niteliği olan bir ilişkidir. Bunun bir sonucu olarak işçinin işverenin talimatlarına itaat etme borcu vardır. Ancak işçinin itaat borcu dürüstlük kuralları ile sınırlandırılmıştır. Dürüstlük kuralları, iyi niyetli, doğru, dürüst bir davranış sergilemeyi ihtiva etmektedir (Oğuzman ve Barlas, 2012, s.244). İş ilişkisinde dürüstlük kurallarına yer verilmiş olması hayatın ihtimallerinin sonsuzluğunun hukuk kuralları ile sınırlanamaması sebebiyledir (Arslan Ertürk, 2010, s.21). Bu sayede işçi itaat borcuna uyarken ailesini tehlikeye atabilecek olan, iyi niyet içermeyen bir düzenleme yahut talimata uymak zorunda bırakılamayacaktır. Söz konusu durumun işçi ve ailesi için tehdit oluşturduğunun ortak irade ile tespiti mümkün değilse işçi yararına yorum ilkesine uygun şekilde davranılması gereklidir (Çelik vd., 2016, s.20). Böylece ailenin korunması da merkeze alınmış olmaktadır.

İşçinin Sadakat Borcunun Aileyi Tehlikeye Düşürmeyecek Şekilde Sınırlandırılması

İş ilişkisinin bağımlı niteliğinin bir diğer sonucu işçinin sadakat borcudur. İşçi sadakat borcunun bir gereği olarak işverenin menfaatlerini korumakla mükelleftir (Alpagut, 2012, s.24). Yargıtay’ın ifadesine göre sadakat borcu, karşılıklı güveni sarsacak davranışlardan kaçınma yükümlülüğüne işaret etmektedir⁵. Sadakat borcu, iş ilişkisinin merkezinde olan önemli bir borçtur. Öyle ki diğer borçların sadakat borcundan doğduğu ifade edilmektedir (Mollamahmutoğlu vd., 2019, s.529). Ailenin korunmasının sadakat borcu ile olan ilişkisi, ailenin menfaatleri ile işverenin menfaatlerinin çakışması halinde önem kazanmaktadır. İşçinin sadakat borcuna aykırı davranması halinde -örneğin işletme sırrını açıklaması- ailesinden birinin tehlikeden kurtulması söz konusu ise burada ailenin önceleme sadakat borcuna aykırılık olarak değerlendirilmemesi gerekir. Sadakat borcu hususunda bu şekilde bir korumaya Kanun’da yer verilmemiştir. Ancak benzer bir durum Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Kanunu’nda düzenlenmiştir. Buna göre herhangi bir anlaşmazlık olması halinde işçinin mahkemede işverenin menfaatini korumak üzere şahitliğinin gerektiği bir durumda aile bağlarının zarar görme ihtimali varsa işçinin tanıklıktan çekilme hakkı mevcuttur (HMK., m.247-248; CMK., m.45). Dolayısıyla işçinin sadakat borcunun da ailesi rağmına devam etmemesi gerekir.

İşçinin Kişiliğinin Korunması

İş ilişkisi süresince işçinin kişiliğinin korunmasına Borçlar Kanunu’nda yer verilmiştir. Buna göre işçinin iş ilişkisi süresince kişiliğinin korunması işverenin yükümlülüğü olarak kabul edilmiş, işçilerin cinsel ve psikolojik tacize uğramamaları ve her türlü

⁴ Bu Kanuna göre sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işveren, kısa çalışma talebini, derhal gerekçeleri ile birlikte Türkiye İş Kurumuna, varsa toplu iş sözleşmesi tarafı sendikaya bir yazı ile bildirir. Talebin uygunluğunun belirlenmesine ilişkin usul ve esaslar, ilgili kurum ve kuruluşların da görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

⁵ Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 23.6.2008 t. E.2007/42733 K.2008/17109; Yargıtay 9.Hukuk Dairesi, E.2013/1522 K.2013/18228, T.13.6.2013.

tacize uğrayan işçilerin daha fazla zarar görmemeleri için önlem alınması ise özellikle belirtilmiştir (TBK, m.417/2). İşveren bu sebeple işyerinde dürüstlük ilkesine uygun bir düzen sağlamakla mükelleftir. Burada bahsi geçen dürüstlük ilkesinin objektif iyi niyet olarak değil ahlaka uygunluk olarak anlaşılması yerinde olacaktır (Doğan Yenisey, 2012, s.293).

İş ilişkisi süresince işçinin kişiliğinin korunması ile ailenin korunması arasındaki ilişki iki husus üzerinden ele alınabilir. İlki kişisel verilerin korunması hususudur. Gelişen teknoloji, kişiye özel verilerin toplanıp kaydedilmesini kolaylaştırmakta ve bir güç olarak kişiye karşı kullanılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple iş ilişkisi çerçevesinde de kişisel verilerin korunması gerekmekte ancak işverenin bilgi edinme hakkı ile dengesinin sağlanması önem kazanmaktadır (Süzek, 2020, s.403). Kişisel veriler, kişinin kendisi ile ilgili olmanın yanı sıra özel yaşamının bir parçası ve dolayısıyla ailesi ile de ilgilidir. Kişisel verilerin korunması önemi sebebiyle anayasal güvence altına alınmış ve özel hayatın gizliliği kapsamında düzenlenmiştir⁶.

4857 sayılı İş Kanunu'nda kişisel verilerin korunması yalnızca özlük dosyası düzenleme borcu kapsamında ele alınırken (İK., m.75) İSGK'da sağlık muayenelerinin verilerinin gizli tutulmasından ibarettir (İSGK, m.15). Görüldüğü gibi, her iki kanun düzenlemeleri de verilerin kullanılmasına ilişkin olup verilerle ilgili tüm süreçleri ve işlenmesini kapsayan bir koruma mevcut değildir (Mollamahmutoğlu, 2019, s.719). Kişisel verilerin işlenmesi müstakil olarak Kişisel Verileri Koruma Kanunu kapsamında ele alınmaktadır. Kanun'da kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin sorumlulukları düzenlenmiş ve kişinin açık rızası olmadan işlenemeyeceği belirtilmiştir (m.5/1). İşçinin ailesine ilişkin veriler de kişisel veri olup bu koruma kapsamına girmektedir. Kişisel verilerin korunmasına aykırı hareket edilmesi halinde işveren yetkilendirdiği kişi ile birlikte doğan zarardan sorumlu tutulmuştur (m.12/1).

İşçinin tacizden korunması ise kişiliğinin korunması bakımından önemli olan ikinci husustur. Öncelikle belirtilmelidir ki tacizden koruma yalnızca kişisel bir koruma değildir. Taciz ister cinsel ister psikolojik olsun mağdurun üzerinde bıraktığı etki sebebiyle ailenin de etkilendiği bir olaydır. İşçinin derinden etkileneceği bir durumda ailesi de doğrudan etkileneceği için tacizin engellenmesi aileyi de korumaktadır. Çünkü psikolojik taciz, iş arkadaşları arasında yahut ast üst ilişkisi çerçevesinde düzenli olarak rahatsız edici ve kötü niyetli davranışları ifade etmektedir. Bu davranışlar, işçinin hastalanması, işi bırakması ve hatta intiharı gibi ciddi sonuçlar doğurabilmektedir (Davenport vd., 2008, s.16). Her bir sonucu işçi ile birlikte aileyi de sarsacak niteliktedir. Bahsi geçen önemine binaen işverene tacizden koruma yükümlülüğü verilmiş, işçiye de –açıkça belirtilmemekle birlikte- haklı nedenle bildirimsiz fesih hakkı tanınmıştır (Özden, 2018, s.41). Yargıtay'ın da işyerinde psikolojik tacize karşı aileyi koruyan bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Yargıtay'ın bir kararında yer verildiği üzere, tek kadın çalışan olması sebebiyle işçi mobbinge uğradığını ve eşiyile sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. Bu sebeple aile birliğinin sona erdiğini, toplu sözleşmeye aykırı davranıldığını da ekleyerek ihbar ve kıdem tazminatının yanı sıra manevi tazminat talebinde bulunmuştur. Yargıtay söz konusu sebepleri haklı bulmuştur⁷. Yargıtay başka bir kararında ise kaza geçiren aile yakınlarına bakmak zorunda olduğu için toplantıya katılamayan işçinin durumunun gerekçe olarak işyerinde kabul edilmemesini de psikolojik şiddet kapsamında ele almıştır⁸.

Cinsel tacizin de yine psikolojik tacizde olduğu gibi aileyi etkileyen bir çok yönü mevcuttur. Yetkinin kötüye kullanılması, cinsiyet ayrımcılığı, kişilik hakkı ihlali gibi bir çok yönü olan cinsel taciz genel anlamıyla kişinin kendi isteği dışında sözlü veya fiziksel olarak cinsel içerikli davranışa maruz kalmasını ifade etmektedir. Cinsel taciz durumunda çoğunlukla ceza, tazminat, sözleşmenin feshi ve tedbir yaptırımları aracılığıyla koruma sağlanmaktadır (Balkır, 2015, s.15). Kanuna göre, mağdurun şikayeti üzerine cinsel tacizde bulunan fail üç aydan 2 yıla kadar hapis cezası yahut adli para cezası ile cezalandırılmaktadır (TCK., m.105)⁹. İş ilişkisi süresince cinsel taciz, 4857 sayılı İş Kanunu'nda yapılan düzenleme ile ilk kez yasal bir güvenceye kavuşmuş olup psikolojik tacizden koruma amacı taşıyan hükümlerin cinsel taciz için de geçerli olduğunu ifade etmek gerekir (TBK., m.417; İSGK, m.4). İşçi cinsel tacize uğradığında işveren koruma yükümlülüğünü yerine getirmezse işçinin haklı nedenle bildirimsiz fesih hakkı mevcuttur (İK., m.24/b-d). İşçinin cinsel taciz nedeniyle işinden, ailesinden ve hatta okulundan uzak kalması halinde nitelikli hal kabul edilerek failin cezası ağırlaştırılmaktadır.

Cinsel taciz ile psikolojik tacizin aileye etkisi neredeyse aynıdır. Görüldüğü üzere tacizin yalnızca çalışma koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olmayıp, kişisel, örgütsel ve toplumsal etkileri mevcuttur (Akgeyik, 1998, s.6). Her iki taciz sebebiyle de işçinin hastalanması, işi bırakması vb sonuçlar maddi manevi aileyi olumsuz etkileyecektir. Evlilik birliğini sarsma ve hatta sona erdirmeye ihtimali dahi vardır. Ancak İş Kanunu'nda ahlak ve iyi niyet kurallarına aykırılık hükümlerinde işçi ve ailesi ayrı ayrı belirtilirken cinsel tacizde yalnızca işçinin dikkate alındığı görülmektedir. Halbuki işverenin işçinin ailesinden herhangi birine

⁶ Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir (Anayasa, m.20/3).

⁷ Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, E. 2014/19809, K.2015/6499.

⁸ Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, E. 2015/14424, K.2017/4612.

⁹ Kanun cinsel taciz ve cinsel saldırıyı ayrı hükümlerde ele almış ancak cinsel saldırıyı tanımlarken tüm cinsel davranışlar olarak tanımlanmıştır. Bu iki hüküm ve yaptırımları arasında çakışma söz konusudur. Ancak Yargıtay kararlarında fiziksel temas olduğunda cinsel saldırı, temas olmadığında ise cinsel taciz hükümleri uygulanarak bu çakışma çözüme kavuşturulmuştur (Ceza Genel Kurulu, 2019/221 E. , 2020/312 K.) Kanun'un gerekçesinde de vücut dokunulmazlığı ihlali taşımayan davranışların cinsel taciz olduğu belirtilmiştir. Gerekçe "Madde metninde cinsel taciz suçu tanımlanmıştır. Cinsel taciz, kişinin vücut dokunulmazlığının ihlali niteliği taşımayan cinsel davranışlarla gerçekleştirilebilir. Cinsel taciz, cinsel yönden, ahlak temizliğine aykırı olarak mağdurun rahatsız edilmesinden ibarettir." şeklinde ifade edilmiştir.

cinsel tacizde bulunması durumunda da işçinin iş ilişkisini yürütmesi beklenemez. Ailenin korunabilmesi için bu hükmün aileyi içerecek şekilde genişletilmesi gereklidir. Nitekim Yargıtay’ında aileye cinsel tacizi bu kapsamda ele aldığı görülmektedir¹⁰.

Ailevi Sorumluluklar

Normal Çalışma Sürelerinin Düzenlenmesi

İş Kanunu normal çalışma süresini haftalık en çok 45 saat olarak belirtmiştir (İK., m.63). Günlük çalışma süresi ise aksi kararlaştırılmadıkça haftalık çalışma süresinin eşit olarak çalışma günlerine bölünmesi ile belirlenmektedir. Ancak günlük çalışma süresinin haftanın günlerine farklı şekillerde bölünmesi de mümkündür. tarafların anlaşmasıyla yapılabilecek bu uygulamada da günlük çalışma süresinin 11 saati geçmemesi gerekmektedir (İK., m.63). Haftanın bir günü ise –kural olarak Pazar günü- kanunen hafta tatili olarak belirlenmektedir. Eğer işyerinde, zorunlu nedenler, ulusal bayram ve genel tatillerden önce ve sonra yapılan tatiller nedeniyle normal çalışma süresi önemli derecede (en az 1/3 oranında) azalmışsa tatil günleri dışında telafi çalışması yaptırılmaktadır. Telafi çalışmasının da günlük 11 saati aşmayacak şekilde günlük en fazla 3 saat yapılabileceği Kanun’da düzenlenmiştir (İK., m.64). Normal çalışma süresinin haftanın bir günü de tatil edilmek suretiyle Kanun ile düzenlenmiş olması, işverenin işçinin iş-yaşam dengesini alt üst edecek şekilde çalışma koşulları belirlemesini engelleyici niteliktedir. Normal çalışma süresinin Kanun ile belirlenerek sınırlanması sonucun da işçi aile ve çalışma yaşamına ayrı ayrı vakit ayırabilme imkanı elde etmektedir. Aksi takdirde Sanayi Devrimi’nde örneği görüldüğü üzere ailece işçileşme ve uzun süreli çalışma saatleri aile olmanın gereklerini yerine getirmeyi imkansız kılmakta kapitalist ihtirasların serbestliği toplumun sürdürülebilirliğini dahi tehdit edebilmektedir. Örneğin İngiltere’de devrimin ilk safhası refahı arttırmışsa da ardından işçiler korunamadığından hayat standardının kötüleştiği görülmüştür (Küçükkalay, 1997, s.64).

İş Kanunu’nda bazı işler ve işçilerin çalışma süreleri ayrıca düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler ailenin korunmasına doğrudan katkı sunmaktadır. Bu düzenlemelerin ilki zorunlu ilköğretim çağını tamamlayan ve örgün öğretime devam etmeyen çocukların çalışma saatlerine dairdir. Buna göre çalışma süresi günde 7 ve haftada 35 saat olarak belirlenmiş olup bu süre sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışan çocuklar için günde 5 ve haftada 30 saattir. Çocuğun 15 yaşını tamamlamış olması halinde ise bu süreler günde 8 ve haftada 40 saate kadar arttırılabilir. Okul öncesi ve okula devam eden çocuklar, eğitim dönemlerinde okul saati dışında günde 2 saat ve haftada 10 saat çalışabilmekte ve okulun kapalı olduğu dönemde çalışma saatleri yukarıda belirtilen süreleri aşmamaktadır (İK., m. 71). Bununla birlikte gebe, yeni doğum yapmış ve emziren kadın işçinin çalışması da 7,5 saati aşamaz (Gebe Y., m.10). Son olarak günde 7,5 saatten fazla çalışılmasının sağlık açısından zararlı olduğu sağlık kurullarınca belirlenen işler İSGK’ ya dayanarak yönetmelikle ayrıca düzenlenmiştir¹¹. Tüm bu düzenlemeler ile sağlanan kadınlar ve çocukların çalışması ile işçinin sağlığı için tehlikeli işler bakımından kısıtlamalar dolaylı olarak ailenin korunması bakımından katkı sunmaktadır.

Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik, eşlerin aynı anda postalar halinde çalışması durumunda aileyi koruyan bir düzenleme içermektedir. Buna göre eşler aynı veya ayrı işyerinde gece postasında çalışıyor ise kadın çalışanın isteği üzerine kocanın çalıştığı gece postasına rastlamayacak şekilde düzenleme yapılır. Aynı işyerinde çalışıyorlar ise aynı gece postasında çalışma istekleri imkân dahilinde işverence karşılanır (Yön., m.8). Yönetmelik aynı işyerinde çalışan eşlere aynı veya farklı postada olma yönünde talep hakkı tanıırken farklı işyerinde çalışanlar için yalnızca gece postalarının çakışmamasını talep etme hakkı tanımıştır. Eşlerin özellikle ebeveyn oldukları durumda, ihtiyaçlar çeşitli olabileceğinden gerek aynı gerek farklı işyerinde çalışsın eşlere gece postalarının uygun şekilde düzenlenmesi için talep hakkının verilmesi gerekir.

Gece postaları ile çalışanlar üzerinde yapılan bir araştırma işçilerin, gece vardiyasında çalışmaları sebebiyle aileleriyle ilişkilerini yürütmekte zorlandığını ifade etmiştir. İşçilerden biri, gece vardiyasında çocuğunun anneannesinde kaldığını, vardiya dönüşü onunla ilgilenmek yerine uyuması gerektiğini ve bu sebeple çocuğunu yeterli şekilde göremediğini ifade etmiştir. Bu sebeple çocuğun anneannesine anne demeye başladığını belirterek içerisinde bulunduğu durumun zorluğunu açıklamıştır. Bir başka işçi evli biri olarak gece çalışmanın eşiyle olan ilişkisini olumsuz etkilediğini, bazı günlerde birbirlerini hiç görmediklerini ifade etmiştir. Bir başka işçi ise gece çalışmasının ailesi ve arkadaşlarıyla olan iletişimini zorlaştırdığını belirtmiştir (Değirmencioğlu, 2019, s.119). Görüldüğü üzere gece çalışması ailenin korunmasına ihtiyaç duyulan hassas bir husustur. Bu şartlarda çalışan işçinin verimliliği de yeterli olmayacaktır. Bu sebeple, gece çalışmasında eşler arası dengesinin kurulmasının yanı sıra özellikle ebeveynlerin çalışma koşullarının düzenlenmesinde hak talep edebilmesi gerekmektedir. Bu hakkın verilmemesi çocuğun anne-babasıyla vakit geçirme hakkını elinden almaktadır.

Normal çalışma süresine getirilen kısıtlamaların işçinin sağlığı ve işin verimliliğini korumakla birlikte aile bireylerinin birlikte vakit geçirmesine imkân oluşturarak ailenin korunmasını sağladığı aşikardır. Ancak Batı’da ortalama çalışma süreleri 40 saat iken 35 saate düşürülmesi mücadelesi verilmiştir. Buna göre Türkiye’de uygulanan 45 saatlik çalışma süresi uzun bir süredir (Şakar,

¹⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2018/703, K.2018/1749.

¹¹ Sağlık Kurulları Bakımından Günde Azami Yedibuçuk Saat veya daha Fazla Çalışılması Gerekten İşler Hakkında yönetmelikle düzenlenmiştir. Buna göre; kurşun, arsenik, civa sanayii, çinko sanayii, radyoaktif madde, yer altı, su altı, işlerinde 7,5 saatten fazla işçi çalıştırılmaz.

2009, s.68). 2022 yılı AB İstatistik Ofisi istatistikleri, çalışma saatlerinin haftalık ortalamasını ülkeler bazında incelemiş AB vatandaşlarının haftalık ortalama çalışma saati 36,4 olarak tespit edilirken Türkiye’de bu oran (güncel veri 2020 yılına ait olmak üzere) 42,9’dur (EUROSTAT, 2024).

Ailenin birçok tehdide maruz kaldığı, boşanma oranlarının arttığı günümüzde iş dışı zaman artan bir öneme sahiptir. İşçinin ailesine vakit ayırmaya imkân tanıyan çalışma saatleri ailenin devamı açısından kritik hale gelmiştir. Ayrıca üretim tek yönlü düşünülmemelidir. Ekonomik üretimin yanında toplumu ayakta tutan dinamiklerin üretimi için de çaba sarf edilmesi gereklidir. Bunun için aile içinde geçirilecek zamana ihtiyaç vardır. İşçinin kendisi için de ailesiyle vakit geçirmek önemli bir motive kaynağıdır. Çalışma süreleri ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere uyum sağlama adına denkleştirme uygulaması mümkün hale getirilerek çalışma süresinin haftanın günlerine eşit bölünmesi kuralı esnetilmiştir. Buna göre yazılı anlaşma sağlanması halinde 2 ayı aşmamak şartıyla –TİS ile 4 aya kadar uzatılabilir- çalışma süresi haftanın farklı günlerine farklı şekillerde bölünebilmektedir. Denkleştirme uygulamasının işyerinin esneklik ihtiyacını karşılamasının yanı sıra ailenin ihtiyaçlarının karşılayacak şekilde kullanılması da mümkündür. Denkleştirmenin bir işçi için dahi uygulanabiliyor oluşu ve tarafların anlaşmasıyla gerçekleştirilmesi buna imkan sağlamaktadır. Öyleyse işçinin, ailesinin ihtiyacına göre daha az çalışmak istediği dönemlerde denkleştirme talebinde bulunması mümkündür. Ancak burada işçinin pazarlık gücünün yüksek olması gerekmektedir. Bununla birlikte denkleştirme, çalışma saatlerinin ailenin ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenebilmesi için çok kısıtlı bir imkandır. Çalışma kültürünün bu yönde radikal bir değişim geçirmesi gerekmekte “çalışma” olgusunun yaşamın merkezinde konumlandırılması sebebiyle feda edilen hususlar sorgulanmalıdır.

Fazla Çalışma Sürelerinin Sınırlandırılması

4857 sayılı İş Kanunu işçiyi fazla çalışmaya karşı korumaktadır. Kanun’da belirtilen koşullar çerçevesinde haftalık 45 saat şeklinde belirlenen çalışma süresini aşan çalışmalar “fazla çalışma”dır. Sözleşme ile haftalık çalışma süresinin 45 saatin altında belirlendiği durumlarda, bu sürenin üzerinde yapılan çalışma 45 saate kadar “fazla süreli” çalışma olarak kabul edilmektedir (İK., m.41). Fazla çalışma çeşitli sebeplerle yapılabilir. İşin niteliği, üretimin artırılması gibi sebeplerle yapılabileceği gibi (normal fazla çalışma), zorlayıcı nedenler sebebiyle (zorunlu fazla çalışma) de yapılabilir (İK., m.41-42). Bakanlar Kurulu’nca seferberlik gibi durumlar için işçinin en çok çalışma gücüne çıkarılmasıyla da fazla çalışma (olağanüstü fazla çalışma) yapılması söz konusu olabilir (İK., m.43). Eğer işçi, fazla çalışma veya fazla sürelerle çalışma yapmak istemezse 30 gün önceden yazılı bildirmek kaydıyla onayını geri alabilmektedir (F.Ç.Y.Ü 9/2).

4857 sayılı İş Kanunu’na göre fazla çalışma yapan işçi ücretini arttırılmış şekilde alacaktır. İşçinin çalıştığı her bir saat için saat başına düşen ücreti %50, fazla sürelerle çalışma için ise %25 arttırılacaktır (İK., m. 41/2-3). Eğer işçi yeraltında çalışıyorsa ve zorunlu veya olağanüstü sebeplerle 37,5 saati aşan çalışma yaptırılmışsa, saat başı ücret %100’den az olmayacak şekilde arttırılacaktır (İK., 41/10). İşçinin istemesi halinde zamlı ücret yerine serbest zaman kullanılması da mümkündür. Bu durumda işverene önceden yazılı olarak bildirmek ve 6 ay kullanmak şartıyla (İK., m.41/5) fazla çalışmanın saat başına karşılığı 1 saat 30 dakika olurken fazla süreli çalışmanın karşılığı 1 saat 15 dakika olacaktır (İK., m. 41/).

Her iş ve işçinin fazla çalışma yapması mümkün olmayıp bazı iş ve işçilerde fazla çalışma yaptırılmasını yasaklanmıştır. Buna göre gece, maden ocakları, kablo döşemesi, kanalizasyon, tünel inşaatı gibi işlerin yer ve su altında yapılanlarında, sağlık bakımından 7,5 saatten fazla çalışılmayan işlerde fazla çalışma yapılamamaktadır (F.Ç.Y., m.7). Bununla birlikte gebe, yeni doğum yapmış, emziren işçiler ile kısmi süreli çalışan işçilere ve 18 yaşını doldurmamış işçilere fazla çalışma yaptırılmaz (F.Ç.Y., m.8/1). Son olarak gece işinde çalışan kadın işçilere de fazla çalışma yaptırılmamaktadır (K.Ç.Yön., m.5). Görüldüğü üzere, İş hukuku, Kanun ve yönetmeliklerle fazla çalışma sürelerini sınırlandırarak işçinin korunmasını sağlamaktadır.

Fazla çalışma sürelerinin sınırlandırılması yoluyla ailenin korunması ise işverenin karını maksimize etme arzusu yahut ekonomik kaygılarla işçinin daha fazla çalışmak istemesinin önüne geçilmesi ile sağlanmaktadır. Aksi takdirde işçinin sağlığı bozulacak, aile ilişkileri sürdürülebilirliğini yitirme tehlikesiyle karşılaşacak ve uzun vadede aileye zarar görecektir. Nitekim Japonya’da fazla çalışmanın toplumsal zararları açıkça görülmektedir. Japonya’da “Karoshi” olarak ifade edilen fazla çalışmadan kaynaklı ölümler olmaktadır (Işık Erol, 2015, s.15). Bu durum aile kurumunu bir çok riskle karşı karşıya getirecektir. Bunun yanı sıra fazla çalışmanın önüne geçilmemesi halinde ailece geçirilecek vaktin sınırlı olacak veya hiç mümkün olmayacaktır.

Ücretli Tatiller

İş Kanunu kapsamında işçiye dinlenme hakkı verilmiştir. Söz konusu dinlenme sürelerinde işçi ücrete hak kazanmaktadır. Ücretli tatil olarak da tanımlayabileceğimiz bu sürelerin ilki ulusal bayram ve genel tatillerdir. İşçinin bu günlerde çalışıp çalışmayacağı iş sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesi ile belirlenebilir nitelikte olup herhangi bir karar bağlanmamışsa işçinin onayı alınmadan çalıştırılması mümkün değildir (İK., m.44). İşçi bugünlerde çalıştırılmamasına karar verilmiş olmasına rağmen çalıştırılırsa ayrıca 1 günlük ücrete hak kazanacaktır (İK., m.46). Ücretli tatillerin ikincisi ise iş günlerinde çalışmış olmak şartıyla 7 günlük çalışmaya karşılık 24 saat kesintisiz dinlenme hakkıdır. İlkinden farklı olarak bu dinlenme hakkı sözleşmeye bağlı değildir (İK., m.46).

İşçiye bahsi geçen sürelerde verilen tatil hakkı, aile bağlarını kuvvetlendirme imkanı tanımaktadır. Bayramlar, dünyanın çoğu kültüründe olduğu Türkiye’de de toplumsal önemi haizdir. Bayramlarda aile büyüklerinin ve akrabaların ziyaret edilmesi aracılığıyla aile ilişkileri tazelenmektedir. Bununla birlikte genel tatiller ve hafta tatili gibi düzenli aralıklarla verilen dinlenme hakkı işçinin dinlenmesinin yanı sıra ailesiyle vakit geçirmesini sağlamaktadır. Çocuklu ailelerin öngörülebilir şekilde ailece geçirilecek vakit planlaması yapması önemlidir. Ebeveynleri hafta içi çalışan çocukların hafta tatili dışında ailece vakit geçirmesi güçtür. Bu sebeple hafta sonu tatilleri telafi amaçlı kullanılmaktadır. Kanun çerçevesinde düzenlenen tatillerin yanı sıra sözleşme ile de işçiye dinlenme hakkı verilebilir. Özellikle kurumsal firmalarda görülen, doğum günü, evlilik yıl dönümü gibi günlerde işçiye izin verilmesi de aile içi ilişkilerin yoğun çalışma temposu içinde yıpranmasını engelleyen fırsatlardır. Bu uygulama, işçinin ve ailesinin yaşam kalitesini yükseltmesi sebebiyle yaygınlaştırılması ailenin korunmasına katkı sunacaktır. Elbette söz konusu imkan daha çok beyaz yakalı işçiler geçerlidir. Ancak güçlü sendikalaşma ile mavi yakalı işçiler için de mümkün olabilecek ve hatta çerçeve sözleşmeler yapılarak uygulamanın kapsamı genişletilebilecektir. Günümüz ihtiyaçları göz önünde bulundurulursa mevzuatın bu yönde geliştirilmesi yerinde olacaktır.

Yıllık İzin

II. Dünya Savaşının ardından mevzuatlarda yer alan yıllık izin uygulaması, çalışma olgusunun hayatımızın merkezine yoğun bir tempoda yerleştiği günümüzde işçilere dinlenme imkanı vermektedir. Türkiye’de yıllık izin ilk kez 931 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir (Kayhan, 2010, s.120). 4857 sayılı Kanun’da ise yıllık izne deneme süresini de kapsayacak şekilde en az 1 yıl çalışmış olmak şartıyla elde edilen vazgeçilmez bir hak olarak yer verilmiştir (İK., m.53). Yıllık iznin süresi işçinin kıdemine göre belirlenmektedir. 1-5 yıl arası ise kıdemi olanlara 14 gün, 5-15 yıl arası kıdemi olanlara 20 gün, 15 yıldan fazla kıdemi olanlara ise 26 gün verilmektedir. Bu süreler yer altında çalışan işçiler için dörder gün arttırılmaktadır. Bununla birlikte işçinin 18 yaşından küçük veya 50 yaşın üzerinde olması durumunda yıllık izin 20 günden az olamamaktadır¹². Söz konusu süreler bir bölümü on günden az olmamak şartıyla bölünerek kullanılabilir. Yine belirtilmelidir ki Avrupa Sosyal Şartı’nda yıllık izinlerin asgari dört hafta olması kriter olarak belirlenmiş olup ülkemizdeki uygulama bu standardın altındadır.

Deniz ve Basın İş Kanunları kapsadıkları konuların niteliklerinin farklı olması sebebiyle 4857 sayılı İş Kanunu’ndan farklı hükümler içermektedir. Buna göre Deniz İş Kanunu yıllık izin hakkını 6 ay çalışmış olmak şartıyla tanıırken Basın İş Kanunu 1 yıl çalışmış olmak şartıyla bu hakkı tanımaktadır. Deniz İş Kanunu’nda yıllık izin 6 ay ile 1 yıl arası kıdemi olan işçiler için 15 gün daha fazla kıdemi olan işçiler için 30 gündür. Basın İş Kanunu’nda ise yıllık izin günlük yayın işlerinde çalışanlara 10 yıllık kıdeme kadar 4 hafta, daha fazla kıdemliler için 6 haftadır. Günlük yayın işi dışında her 6 ay için iki haftadır (Andaç, 2018, s.215). Ancak AB mevzuatının temel uluslararası anlaşmalarından biri olan Avrupa Sosyal Şartı’nda işçinin çalıştığı süreye oranla yıllık izne hak kazanması önerildiği göz önüne alınarak bahsi geçen yıllık izin uygulamalarını eleştirmek mümkündür.

Kanun’da yıllık iznin vazgeçilemez bir hak olarak düzenlenmiş olması ihmal edilmesinin önüne geçmiştir. Böylece hem işverenin karını maksimize etmesi veya işçinin ücretini maksimize etmesi amacıyla iznin kullanılmaması engellemek amaçlanmıştır. Yıllık izin, çoğunlukla ailece vakit geçirmek için kullanılan, yıl içindeki çalışma yoğunluğu sebebiyle çocuklar ile yapılamayan aktivitelerin planlandığı bir süreçtir. Bu sebeple yıllık izinde yalnızca işçinin değil ailenin de hakkı olup işçinin dahi bu haktan vazgeçememesi aileyi de korumaktadır. Dolayısıyla yıllık izin her ne kadar işçinin dinlenmesi için verilmiş gibi görünse de aile ilişkilerinin yürütülmesi ve refahının yükselmesini de sağlamaktadır.

Burada belirtilmelidir ki, işçi, istediği dönemde yalnızca kendi kararıyla izin kullanamamaktadır. İşveren işin takvimine göre düzenleme yapma hakkı mevcut olup her yıl hangi dönemde izin kullanılacağını, işin niteliğine göre, işyerinde duyurarak tayin edebilmektedir. Öyle ki, işçinin izin için dilekçe bırakıp işverenin onayını beklemeden izne çıkması halinde o tarihte sözleşmeyi feshetmesi anlamına gelmektedir (Mollamahmutoğlu, 2019, s.954). Yıllık izin bir yandan vazgeçilemez bir hak olarak düzenlenirken diğer yandan işçinin izin kullanılacak döneme karar verilirken önceliğin iş ve işveren oluşu eleştirilebilir. Türk toplumunun çoğunluğunun köyden kente göç etmiş ve köyüyle bağlantısını koparmamış bir toplum olduğu düşünülürse köydeki toprağını işleme devam eden bir çok işçi olduğu fark edilecektir. Bu işçilerin hasat mevsimini köyünde geçirmesi gerekecektir. Bununla birlikte yıllık izin süresinin çocuklarının okul tatiline denk gelmemesi işçinin ailece tatil yapma hakkını elinden almak demektir. Ailenin korunabilmesi işin ve işverenin değil işçinin öncelenmesini ile mümkün olacaktır.

Yıllık izin döneminde elbette ki işçinin ücreti de korunmuştur. Yıllık izin dönemine ait ücret, peşin olarak ödenmekte olup hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatillerin ücretleri ayrıca ödenecektir. Sigortalıların tüm bu süre zarfında sigorta primleri de ödenmektedir (SSGSSK., m.80). Bu nedenle işçi yıllık izin döneminde başka bir işte ücretli çalışmamakta eğer çalıştığı tespit edilirse yıllık izin için ödenen ücreti geri alınabilmektedir (İK., m.59). Yıllık izin süresinde işçinin ücretinin korunması ve

¹² Kadın işçilerin doğum sebebiyle çalışmadığı günler, kaza ve hastalıktan dolayı işe gidemediği günler, muvazzaf askerlik dışında herhangi bir kanundan dolayı ödevlendirilmesi veya manevra sırasında işe gidemediği günlerin 90 günlük kısmı, zorlayıcı sebeplerden ötürü işin 1 haftadan fazla tatil edildiği sürenin 15 günü, hafta tatili, ulusal bayram, genel tatil günleri, röntgen işinde çalışanlara hafta tatili dışında verilmesi gereken yarım günlük izinler, sendikal faaliyetler sebebiyle işe gidemediği günler, işveren tarafından verilen izinler, kısa çalışma süreleri, 66.maddede belirtilen zamanlar çalışılmış gibi sayılmaktadır.

peşin olarak ödenebilmesi aile ekonomisini koruyan önemli bir uygulamadır. Ancak işçilerin bu dönemde kayıtdışı şekilde başka işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Ücret seviyelerindeki düşüklük işçinin sosyal imkanları maddi imkanlar ile ikame etmesine sebep olmaktadır. İş Müfettiş raporlarında yer verilen işçi şikayetleri incelenmiş ve bu durumu destekleyen şekilde yıllık izin talep edilen konular arasında çok küçük bir payı olduğu görülmüştür (Kayhan, 2010, s.123). Ülkemizde yıllık izin önemi hususunda işçilerin bilinçlendirilmesi ve yıllık izin imkanlarının geliştirilmesi (Sendikaların uygun fiyatlı tatil yerleri ile anlaşması vb) gereklidir.

Mazeret İzni

6645 sayılı Kanun ile eklenen Ek madde 2'ye göre ölüm, doğum, evlenme gibi aile hayatı için kritik öneme sahip bazı özel durumlarda işçiye ücretli izin hakkı verilebilmektedir. Bu kapsamda ele alınabilecek ilk izin evlenme iznidir. İşçinin evlenmesi durumunda üç gün izin hakkı tanınmıştır. Evlenme, ailenin kurulduğu, bedenen ve zihnen iş dışında yoğun zamanlar geçirilen bir dönemdir. Bu sebeple işçiye evlenme izninin bir hak olarak tanınması ailenin korunması açısından yerinde olmakla birlikte yetersizdir. Nitekim DMK'da bu süre yedi gündür (DMK., m.104/b). Türk kültüründe evliliğin hem ailesini kuran işçi bakımından hem de kişinin ailesi bakımından önemli bir olay olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle yalnızca işçiye değil anne ve babasına da evlilik hazırlıkları için izin verilmesi gereklidir.

Mazeret izinlerinin ikincisi cenaze iznidir. İş Kanunu işçiye cenaze izni hakkı tanımaktadır. İşçinin annesi veya babası, eşi, çocuğu yahut kardeşinin vefatı durumunda üç güne kadar izin verilmektedir. Bu süreler, çalışılmış gibi değerlendirilmektir. Ölüm, aile bireylerinin birbirine ihtiyacı olan bir dönem olması sebebiyle bu ihtiyacı karşılayacak kadar sürenin işçiye verilmesini ailenin korunması bakımından gerekli kılmaktadır. Ancak ihtiyacın gerçekçi şekilde karşılanabilmesi için cenaze izninin artırılması yerinde olacaktır. Kültürel ritüeller ve dini gerekler ölüm sürecini yönlendiren en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmakta olup örfün hukukun kaynaklarından biri olduğu da göz önünde bulundurularak cenaze izinlerinde genel teamüle uygun davranılmalıdır. Buna göre Türkiye'de kente göçmüş olmasına rağmen köy ile bağlantısı devam eden önemli bir nüfus mevcut olup aileden vefat eden bireyler çoğunlukla memleketine gömülmektedir. Bu durumda üç günlük izin yeterli olmamaktadır. Cenaze izninde yalnızca çekirdek ailenin dikkate alınması da Türk geleneklerine göre yeterli olmayıp alt soy ve üst soyu kapsayacak şekilde geniş ailenin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü Türk-İslam geleneğinde cenazeye katılmak önemli bir saygı göstergesidir. Ayrıca Türk toplumunda amca, hala, dayı ve teyze gibi yakın akrabalar yeri geldiğinde anne-babalık yapmakta ve aileyi ayakta tutmaktadır. Türk- İslam geleneğinde yer alan ölüye saygının bir göstergesi olan cenazeye katılma aile birliğinin de bir gereği olup ailenin korunması kapsamında önem arz etmektedir.

Mazeret izinlerinin üçüncüsü ise babalık iznidir. Eşin doğum yapması halinde veya evlat edinme durumunda Kanun işçiye 5 gün ücretli izin hakkı tanımaktadır. Babalık izni, baba ve çocuk arasındaki bağın kurulması için gerekli olmasının yanı sıra anneye destek olması bakımından da önemlidir. Ancak babaya verilen izin süresi anneye eşlik etmesine imkan verecek yeterlilikte olmayıp babalık görevini dahi yerine getirmesi için yeterli değildir (Taşdemir, 2018, s.21). Burada ifade edilmelidir ki babalık izni yerine ailenin korunmasını sağlayacak asıl uygulama ebeveyn izni olacaktır. Analık izni başlığı altında bu hususa ayrıca değinilecektir.

İşçinin yaşamında Kanun'da tanımlanan mazeret izinlerinin dışında da karşılaşılabileceği ve izne ihtiyaç duyabileceği birçok farklı durum söz konusudur. Bahsi geçen izinler işçinin bireysel olarak dikkate alındığı yada çekirdek ailesi üzerinden değerlendirildiği durumları içermektedir. Üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş ailelerin görmezden gelindiği dikkat çekmektedir. İşçi, çekirdek ailesinin yanı sıra yaşlı ebeveyniyle yaşıyor olabilir. İlaveten evde bakıma muhtaç bir aile bireyi olabilir. Üstelik yaşlı veya bakıma muhtaç bir aile bireyiyle yaşamak yasal olarak verilen izinlere ek olarak izne ihtiyacın her an doğabileceği riskler taşımaktadır. Bakıma muhtaç engelli çocuğu olan işçinin izin hakkı ayrıca düzenlenmiştir. Buna göre işçinin en az %70 oranında engelli çocuğu olması halinde çalışan ebeveyninden biri on gün ücretli izin hakkına sahip olup bu izni bir yıl içinde toptan yahut bölümler halinde kullanabilmektedir (İK., Ek m.2). Ancak yukarıda dikkat çekildiği üzere işçinin ailesinde bakmakla yükümlü olduğu diğer aile üyeleriyle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Herşeyden önce engelli çocuk için verilen ücretli izin imkanının engelli olmasa dahi 18 yaşından küçük çocukların sağlık kontrolü için de verilmesi gereklidir. Sağlık hakkı yaşama hakkının bir sonucu olan sosyal bir haktır (Şahbaz, 2009, s.405). Çocuğun velayetine sahip olan ebeveyn, TMK m.328/329 gereği ergin oluncaya kadar çocuğun bakım ve koruma yükümlülüğünü yerine getirmekle yükümlüdür. 18 yaşın altındaki ergin olmayan bir çocuğun sağlık kontrolü için gerekli işlemleri tek başına yaptırması beklenemez. TMK tarafından anne-babaya verilen bu yükümlülüğü çalışırken yerine getirilebilmesi için iş hukukunda düzenleme yapılmalıdır. Bu kapsamda 18 yaşın altındaki çocuklara engellilik oranına bakılmaksızın anne ve babanın birinin kullanması şartıyla mazeret izni hakkı tanınmalıdır.

Söz konusu yükümlülük bakım ve korumanın yanı sıra eğitimi de kapsamaktadır. Anne-babanın çocuğun eğitimi için mesai saatleri içerisinde yerine getirmesi gereken görevleri (veli toplantısı vb.) mevcuttur. Bu durumda anne-babanın her ikisinin de çalışması, izin alamaması yahut tek ebeveyn olması çocuğun eğitimiyle ilgilenmesinde engel teşkil edecektir. Bu sebeple anne-babaların yalnızca sağlık değil eğitim gibi farklı vazifelerini de yerine getirmelerine imkan tanınacak şekilde mazeret izninin genişletilmesi ailenin korunmasının bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bahsi geçen ihtiyaçlara binaen, anne-babanın çocuk ergin oluncaya kadar sağlık sebebiyle 10 günlük ücretli iznine ek olarak 5 gün eğitim için süre eklenmesi ve

mazeret izninin 15 güne çıkarılması yerinde olacaktır. Engelli çocuğu olan işçinin izni, çocuk ergin olsa dahi bakıma muhtaçlık durumuna göre sürdürülmelidir.

İşçinin iş-yaşam dengesini sağlamak, çalışma hayatı ile birlikte ailevi sorumluluklarını yürütebilmesine imkan tanımak için çocuğun yanı sıra ailede bakıma muhtaç başka aile bireylerinin bulunması halinde de 10 günlük mazeret izni verilmesi gereklidir. Özellikle kadın çalışanların iş yaşam dengesi için söz konusu iznin önemi büyüktür. Çünkü işçinin çocuğunun yanı sıra eşine, alt soyu ve üst soyuna ve kardeşine karşı da sorumlulukları vardır. 5510 sayılı Kanun, anne-baba, eş ve çocuğu bakmakla yükümlü olunan kişiler olarak tanımlamakta olup¹³. TMK'da da aile üyelerinden birinin yoksul olması halinde ailenin diğer üyelerinin sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir (Akıntürk ve Ateş, 2024, s.444). Eğer bir aile üyesi kendi imkânlarıyla yoksulluktan kurtulamıyorsa diğer aile üyelerinin güçleri oranında mali yardım yapma yükümlülüğü söz konusudur. Aile kurumu, bir sosyal politika aktörü olarak, kendi kendine yardım mekanizması işletmekte ve aynı zamanda ahlaki bir görev olan bu sorumluluk kanunlarda da yerini almaktadır (Tekinay vd., 1993, s.609). Öğretide yardım nafakası olarak ifade edilen bu durum Medeni Kanun'da nafaka yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır¹⁴.

Engelli çocuk için verilen izin imkanının anne-babanın bakma sorumluluğu sebebiyle verildiği düşünülürse bahsi geçtiği üzere aynı sorumluluğun alt soy, üst soy, eş, ve kardeş için de geçerli olduğu ifade edilmelidir. Bu sebeple DMK'da anne, baba, eş, çocuklar ile kardeşlerinin tedavisi uzun süren bir hastalığı olması ve refakat edilmediği durumda hayatı tehlikesinin söz konusu olması yahut ağır bir kaza geçirmesi durumunda personele özlük hakları korunarak üç aya kadar izin hakkı tanınmaktadır. Üstelik bu hak gerektiğinde bir katı kadar uzatılabilmektedir. Sürenin bitiminde ihtiyaç olması ve sağlık raporu ile ispatlanması halinde on sekiz aya kadar ücretsiz izin hakkı da mevcuttur (DMK., m.105). Bununla birlikte öğretilerde 6 ay ile sınırlı tutulamayan bazı hastalıklarda kısmi süreli çalışmaya geçme hakkının verilmesi önerilmektedir (Hüseyinli ve Özçelik Kaynak, 2020, s.71). DMK'da yer alan bu düzenlemenin işçiler için de uygulanması ailenin koruyacak önemli bir uygulama olacaktır.

Ebeveyn İzni

Anne-baba olmak, aile kurumunun büyüyerek güçlendiği ve neslin devamının sağlandığı bir dönemi ifade etmenin yanı sıra hassas değişimler içermesi sebebiyle ailenin en çok korunması gereken dönemdir. Aile hem kurum olarak desteğe muhtaç hale gelmekte hem de aile üyelerinin birey olarak desteklenmesi gerekmektedir. Kadının bu dönemde ruhen ve bedenen radikal bir değişim geçirmesi erkeğe kıyasla daha çok korunmasını gerekli kılmaktadır. Kadının işgücüne katılımına bakılmaksızın desteğe muhtaç olduğu aşıkardır ancak özellikle işgücüne dahil olan kadınların anne olmadan önceki şartlarda çalışmasını beklemek mümkün değildir. Bu beklenti kadının anneliğini yoksaymak ve ülkenin geleceği olan çocukları feda etmek anlamına gelecektir. Yaşamının ilk yıllarında hem fizyolojik hem de psikolojik olarak bebek bakımında anne öncelikli olsa da erkek için de baba olmadan önceki şartlarda çalışmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bu nedenle çalışma şartlarının ebeveynlik yapmaya izin verecek şekilde düzenlenmesi ihtiyacı doğmaktadır. Ancak Türkiye'de ebeveyn izni uygulaması olmayıp analık izni, babalık izni, hamilelik ve emzirme dönemleri için kadın işçiye verilen izinler ile aile korunmaktadır. Bu kapsamda iş hukukunda ebeveynliğin çalışma yaşamıyla yürütülmesini mümkün kılmaya çalışılmıştır. Söz konusu haklar aşağıda sıralanmıştır:

- Hamile işçiye periyodik muayeneler için ücretli izin verilmesi (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları Ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m.11)
- Hamile işçinin doktor raporuyla gerekli görülmesi halinde hafif işlerde çalıştırılması ve ücretinde indirim yapılamaması (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları Ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m.7)
- Hamile işçiye doğumdan önce ve sonra sekiz hafta olmak üzere –çoğul gebelikte iki hafta daha eklenerek- on altı haftalık doğum izni hakkı (3 yaşını doldurmamış bir çocuğun evlat edinilmesi halinde de çiftlerden biri bu izinden yararlanabilmektedir) (İK, m.74)
- Kadın işçiye, çalışma süresinden sayılmak üzere ve nasıl kullanılacağına kendisinin karar verecek şekilde çocuk 1 yaşına gelene kadar günde 1,5 saat emzirme dönemi için süt izni hakkı (İK., m.74).
- Analık izninin ardından 1. çocuk için 60, 2.çocuk için 120, 3. çocuk için 180 gün –çocuğun engelli olması halinde üç yüz altmış gün- süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar çalışma hakkı ve bu dönemde işveren ücret ödemediğinden koşulları sağlaması şartıyla 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu kapsamında yarım çalışma ödeneği ödenmesi¹⁵
- Çocuk ilköğretim çağına gelene kadar yarı zamanlı çalışma hakkı verilmesi (İK, m.74)

¹³ 5510 sayılı Kanunun 5 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendi ile 60 ıncı maddenin birinci fıkrasının (c) bendinin (1), (2) ve (7) numaralı alt bentleri ile yedinci, sekizinci ve on ikinci fıkralarının dışında kalan genel sağlık sigortalısının, sigortalı sayılmayan veya isteğe bağlı sigortalı olmayan, kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olan eşi, çocukları, anne ve babası bakmakla yükümlü olunan kişi sayılmıştır.

¹⁴ Yardım nafakası, kişinin kendi kusuru dışında yoksulluğa düşmesi şartıyla, üst soy, alt soy ve nafaka yükümlüsünün refah içinde bulunması halinde kardeşlere süresiz olarak verilen nafaka türüdür. Mali gücü yetmeyen aile üyelerinin sorumluluklarını bakım vererek yerine getirmesi de mümkündür. Ancak bu duruma başka bir çözüm bulunamadığında başvuru bir istisnadır. İstisnai dahi olsa kişinin söz konusu yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için mazeret izninin genişletilmesi yasal bir gerekliliktir.

¹⁵ 6663 sayılı Kanunun 20. maddesiyle 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun ek maddesiyle ek madde 5 bu hakkı düzenlemektedir. Hükme göre bu haktan faydalanmak için son üç yıllık süre içerisinde 600 gün işsizlik sigortası primi ödenmesi ayrıca 30 gün içerisinde kuruma başvuruda bulunması gerekmektedir.

- 6 aylık ücretsiz izin kullanma hakkı (İK, m.74)
- Eşi doğum yapan erkek işçiye beş gün ücretli babalık izni verilmesi (İK, Ek md. 2)
- İşçinin TBK kapsamında olması halinde, eğer sosyal sigortalar yardımlarından yaralanamamışsa, bir yıla kadar çalışmış olması şartıyla iki hafta süreyle – 1 yılı aşan her hizmet yılı için dört haftayı aşmayacak şekilde ikişer gün arttırılarak- bakım ve tedavisinin işveren tarafından karşılanması (TBK., m.418)
- İşçinin TBK kapsamında olması halinde, doğum nedeniyle iş görme edimini yerine getirememesi durumunda –en çok üç ay süreyle- yıllık izninden indirim yapılamaması (TBK., m.423)
- Sigortalı kadın ve sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşinin analık sigortasından faydalanması (SSGSSK., m.15).
- Anne olan kadın işçiye, doğumdan önceki bir yıl içinde doksan gün prim ödenmiş olması ve bağımsız çalışan ise GSS borcu olmaması şartıyla on altı haftalık doğum izni boyunca günlük kazancın yarısı kadar -ayaktan tedavi dönemi için bu miktar günlük kazancın 2/3'üdür- geçici iş göremezlik ödeneği ödenmesi (SSGSSK., m.15).
- Sigortalı kadına veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşine doğumdan önceki 1 yıl içerisinde 120 gün prim ödemiş olması ve çocuğun yaşıyor olması şartıyla Bakanlıkça miktarı belirlenen emzirme ödeneği ödenmesi (SSGSSK., m.16).
- Analık izni döneminde kadının yaşadığı prim kaybının doğum borçlanmasıyla telafi edilmesi
- Kadın işçinin emzirme döneminde 1 yıl boyunca -doktor raporuyla gerekli görülmesi halinde sürenin uzatılması hakkı saklı tutularak- gece çalıştırılması yasağı (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m.8)
- Gebe ve emziren kadınların doktor raporuyla belirlenmesi şartıyla çalışmasının uygun olmadığı işlerde çalıştırılmaması (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m.12)
- 100-150 kadın çalışanı olan işyerlerinde emzirme odaları 150'den fazla kadın çalışanı olan işyerlerinde ise çocuk bakım alanı yapılması gerekliliği (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m.13)

Yukarıda yer verilen haklar incelendiğinde ailenin kadın işçi üzerinden korunduğu, hamile ve emziren kadınların çalışma koşullarıyla ilgi ayrıntılı düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Analık izni, söz konusu korumada kritik öneme sahiptir. Kadın çalışanın hangi kanuna tabii olduğuna bakılmaksızın uygulanması korumanın kapsamının geniş tutulduğunu göstermektedir (Uğur ve Yiğit, 2017, s.80). Ancak analık izninin hem anne hem de çocuk için hayati önemi henüz anlaşılammıştır. Dünyada uygulanan farklı analık izni örneklerine bakıldığında Türkiye'deki analık izninin yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Analık izni Birleşik Krallık'ta 26 hafta olup 6 ay kıdemi olması durumunda 52 hafta olarak uygulanmaktadır. Analık izni boyunca ücretin %90'ı korunmaktadır. Fransa ve İspanya'da izin süresi 16 hafta, Hollanda'da 20 haftadır. Üstelik Hollanda ve İspanya'da analık izni sebebiyle ücrette azalma söz konusu değildir. Fransa'da ise analık izni boyunca ücretin %84'ü ödenmektedir. Norveç'te on üç hafta olan analık izninin tamamı ücretlidir. İrlanda'da analık izni 42 hafta, İsrail ve Polonya'da ise 26 hafta olarak uygulanmaktadır (Aydın ve Demirkaya, 2017, s.80). Bununla birlikte çocuk sahibi olmak yalnızca anne için değil baba için de önemli bir süreç olup analık izninin ebeveyn izni olarak uygulanması yerinde olacaktır. Babalık izninin babanın çocuk bakımına eşlik etmesine izin verecek şekilde arttırılması gerekli olup beş gün oldukça yetersizdir.

Kadının işgücüne katılımında önemli bir yeri olan kreş uygulamasının işveren sorumluluğuna bırakılması ve yalnızca büyük ölçekli işyerlerine zorunluluk olarak getirilmiş olması eleştirilebilir. Çünkü kadının işgücüne katılımının ve iş-yaşam dengesinin önündeki en önemli engel çocuk bakımı sürecinin yönetilemiyor oluşudur ve kreş hizmeti bir kamu görevi olarak üstlenilmelidir. Bu ihtiyaca binaen yarım çalışma izni uygulaması, ailenin kadın ve çocuk üzerinden korunabilmesi için yerinde bir uygulama olmasıyla birlikte pratikte uygulanabilirliği yaygınlaştırılmamıştır. Ücretsiz izin hakkının tanınmış olması da her ne kadar ekonomik olarak aileye olumsuz yansiyacak olsa da bunu tercih etmek isteyen kadınlar için bir alternatif olarak Kanun güvencesine alınmış olması önemlidir. Emzirme izninin de yetersiz olduğu görülmektedir. Hem tıpta (Çökelek, 2017, s.375) hem de ülke nüfusunun neredeyse tamamının tabii olduğu İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an Kerim'de (Bakara Suresi: 233) ideal emzirme süresi 2 yıl olarak ifade edilmektedir. Ancak Kanun'da yer verilen emzirme/süt izni hem anne hem de çocuğun birbirine en çok ihtiyacı olan dönemde 1 yıl ile sınırlı tutulmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

İş ilişkisi süresince aileyi koruyan iş hukuku düzenlemelerinin sosyal politika açısından değerlendirilmesi sonucunda "Ailenin Geliri", "Aile İlişkileri ve Mahremiyeti", "Ailevi Sorumluluklar" olmak üzere üç temel koruma alanı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunun açıkça ve bütüncül şekilde ortaya konabilmesi için her koruma alanının altında ilgili iş hukuku düzenlemeleriyle korunan ve korunması gereken hususlara değinilmesinin hemen ardından önerilere yer verilecektir.

İş ilişkisi süresince iş hukuku düzenlemeleri aracılığıyla korunan ilk husus ailenin geliridir. Ailenin geliri ilk olarak çoğunlukla ailenin yegâne gelir kaynağı olan *ücret* düzenlemeleri aracılığıyla koruma altına alınmaktadır. Ücret iş ilişkisinde işverenin de temel borcudur. Ücretin anayasal olarak koruma altına alınması, sosyal ücret bakış açısıyla yalnızca iş karşılığı olarak görülmemesi, aşgari ücret ile belirli bir ücret düzeyinin korunması, ücretin düzenli aralıklarla ödenmesi, ücretin kesintilerden korunması ve

ödenmemesi halinde yaptırım uygulanması gibi hususlar ücret üzerinden ailenin gelirini korumaktadır. Ücret, düzenli olarak aileye gelir getiren temel bir maddi kaynaktır. Bu sebeple korunması kritik öneme sahiptir. Ancak asgari ücretin salt işçi üzerinden değil işçinin ailesinin yegane geliri olduğu gerçeği üzerinden belirlenmesi ihtiyacı dikkat çekmektedir.

Ailenin geliri ikinci olarak ailenin zararının tazmin edilmesiyle korunmaktadır. İşçinin iş kazası ve meslek hastalığına uğraması durumunda yapılan ödemeler (işgöremezlik ödeneği, maddi tazminat, manevi tazminat ve destekten yoksun kalma tazminatı) ve sağlanan hizmetler hem işçi aracılığıyla hem de işçinin ölümü halinde doğrudan ailenin gelirinde yaşanan kaybın yada azalmanın telafisini gerçekleştirmektedir. Ölüm yada iş kazası/meslek hastalığı sonucu ortaya çıkan sakatlıklar, ailenin temel gelir kaynağı olan ücrette geri dönüşü olmayan şekilde azalmaya yada tamamen ücretin kaybına sebep olacağı için koruma sağlanması ailenin bir ömür mağduriyetinin önüne geçmektedir. Ancak aile üyeleri yerine yakınları ifadesinin kullanılmasının kapsayıcı olmanın yanı sıra aile olgusunu aşındırma riski dikkat çekmektedir.

Ailenin geliri üçüncü olarak iş görme borcunun ihlalinde yaptırımların sınırlandırılması aracılığıyla korunmaktadır. İşverene ait olan araç-gerecin zarar görmesi halinde işçinin hatasının aile ekonomisinin zararına sebep olması mümkün olabilmektedir. Yahut hatanın kaçınılmazlığının maliyeti işçi ve ailesine yüklenebilmektedir. İşçinin ücretinde azalmaya yol açan hatta ücretten tamamen yoksun kalınmasına sebep olabilen yaptırımların sınırlandırılması söz konusu yükün azaltılmasını sağlamaktadır. Ancak ağır bir yaptırım olan ödemezlik def'inin işçinin ailesinin asgari geçimi düşünülerek sınırlandırılması gerekmektedir.

Ailenin geliri dördüncü olarak rekabet etmeme borcunun sınırlandırılması ile korunmuştur. İşverenin haklı menfaati düşünülerek işçinin rekabet etmemesi sağlanırken işçinin ve ailesinin de haklı menfaatinin doğması ve menfaatlerin çakışması halinde işçiye ailesini koruma hakkı tanınması ailenin korunabilmesi için önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak kısa çalışma uygulamasının ailenin gelirini koruyan bir iş hukuku düzenlemesidir. Zorlayıcı bir sebebin doğması yada ekonomik kriz dönemleri işçinin ücretsiz izne dahi işini kaybetmemek adına katlanabildiği zor dönemlerdir. İşsizlik sigortası kapsamında bu dönemde işçinin gelirine tam olmasa da kısmi bir koruma sağlanmış olması önem arz etmektedir. Ancak işçi birey olarak değerlendirilmeyip ailesinin asgari geçimini sağlayacak şekilde düzenleme yapılması gerekmektedir.

İş ilişkisi süresince ikinci olarak aile ilişkileri ve mahremiyeti korunmaktadır. İş ilişkisinin bağımlı niteliği gereği işçinin işverene itaat etme borcu vardır. Ancak itaat etme borcu suistimale çok açık olması sebebiyle dürüstlük kuralları ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma işçinin iyi niyet içermeyen bir düzenleme yada talimata uymamasına imkan tanımakta itaat borcuna uyarken ailesini tehlikeye atmasının da önüne geçmektedir. İtaat borcunun sınırlandırılmasının yanı sıra sadakat borcunun sınırlandırılması da aile ilişkileri ve mahremiyetini korumaktadır. İşçinin ailesinin menfaati ile işverenin menfaatinin çakışması halinde ailenin öncelenmesi gerekmektedir. Kanun'da böyle bir korumaya yer verilmemiştir. Ancak Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda aile bağlarının zarar görme ihtimali söz konusu ise şahitlik yapılmamasına imkan tanınmıştır. Tıpkı böyle bir durumda sadakat borcunun da aile bağlarına zarar vermemesi gerekmektedir.

Aile ilişkilerini ve mahremiyetini koruyan üçüncü düzenleme işçinin kişiliğinin korunmasıdır. Kişiliğin korunması kapsamında kişisel verilerin işlenmesi, psikolojik ve cinsel taciz hususlarına karşı korumadan bahsedilmektedir. Her ne kadar işçinin kişiliği mevzu bahis olsa da aileyi doğrudan etkilemesi sebebiyle ailenin korunmasını gerektiren durumlardır. Kişisel verilerin işlenmesinin rızaya tabi oluşu, kişinin özel yaşamına/ailesine dair bilgileri de içerdiğinden ailenin mahremiyetinin muhafazasını sağlamaktadır. Gerek psikolojik gerekse cinsel tacizden koruma ise yalnızca kişisel bir koruma olmayıp aile ilişkileri bakımından önem arz etmektedir. Psikolojik tacizin işçinin hastalanması, işi bırakması hatta intiharı gibi sonuçları aileyi sarsan önemli durumlardır. Cinsel tacizin de benzeri etkilerinin yanı sıra eşler arasındaki ilişkiyi bozucu etkisi de vardır. Aile birliğinin sona ermesi ile dahi sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla taciz karşısında işverenin koruma yükümlülüğü yalnızca işçiye dair olmayıp aileyi de korumaktadır.

İş ilişkisi süresince üçüncü olarak ailevi sorumluluklar korunmaktadır. İş hukukunda ailevi sorumlulukların hem doğrudan hem de dolaylı olarak korunduğu söylenebilir. Ancak dolaylı olsa dahi çok önemli bir koruma alanı oluşturulmuştur. Bu alanda ilk olarak normal çalışma sürelerinin düzenlenmesi aracılığıyla aile üyelerinin birbirlerine olan sorumluluklarını yerine getirmesine imkan tanınmıştır. Çalışma koşullarının iş-yaşam dengesini alt üst etmesi engellenerek en tipik örneğinin Sanayi Devrimi'nde görüldüğü uzun çalışma saatleri ile ailece işçileşmenin önüne geçilmiştir. Kadın işçilerin çalışma saatlerinin ayrıca düzenlenmesi, gece postalarında çalışan eşlerin çalışma vardiyalarının ayarlanabilmesi gibi spesifik düzenlemelerde ailevi sorumlulukların yürütülmesine imkan tanıdığı görülmektedir. Ailenin bir çok tehdiye maruz kaldığı günümüzde iş dışı zamanın gittikçe öneminin artmaktadır. Böylece ekonomik üretimin yanı sıra işçilerin ailelerine vakit ayırmasına imkan verilerek toplumu ayakta tutan dinamiklerin üretilmesine de fırsat tanınmaktadır.

Normal çalışma sürelerinin aşımı ise fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma düzenlemeleri ile sınırlandırılmış, sürekli olmamak şartıyla gerektiğinde aileye maddi kaynak sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Ücretli tatil düzenlemesi ise işçinin dinlenme hakkının kanuni güvenceye kavuşturulmasını sağlamıştır. Böylece ekonomik bir kayıp yaşamadan işçi ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirme fırsatı elde etmektedir. Bu sorumluluklar, alışveriş, tatil, çocuklar ile vakit geçirme vb çok çeşitli aktiviteler içerebilmektedir. Ayrıca söz konusu tatillerin –bayram tatillerinde olduğu gibi- aile bağlarının güçlenmesine de katkısı vardır.

Yıllık izin de benzer şekilde yalnızca işçinin değil ailenin de hakkı olup aile birliğinin korunması, ailenin refahının sağlanması ve akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Vazgeçilemez bir hak olarak düzenlenmiş olması her ne kadar pratikte yıllık izin süresince işçi kayıtdışı şekilde başka işlerde çalışıyor olsa da yerinde bir düzenlemedir.

Ailevi sorumlulukların korunmasını sağlayan bir diğer düzenleme mazeret iznidir. Mazeret izni ile evlilik, ölüm, babalık gibi ailenin en önemli dönüm noktalarında işçiye izin hakkı tanınmıştır. Ancak söz konusu durumlarda mazeret izninin yetersizliği ortak bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Üstelik mazeret izninin ailenin başka ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde genişletilmesi gereklidir. Buna göre, Türk-İslam geleneğinde aile bağlarının ve ölüye saygının bir göstergesi olarak cenazeye katılmanın önemsenmesi sebebiyle alt soy ve üst soyun ölümlerinde de cenaze izni hakkı tanınması gereklidir. Evliliğin yalnızca işçi değil ailesi açısından önemli olması sebebiyle iznin aile üyelerini kapsayacak şekilde genişletilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca babalık izninin babanın ebeveynliğe eşlik etmesine izin vermeyecek kadar kısa olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 18 yaşın altındaki çocukların eğitim, sağlık gibi anne babalara yasal olarak verilmiş sorumluluklarının yerine getirilmesi için de ayrıca mazeret iznine ihtiyaç vardır. Bu sebeple engelli çocuğu olan ebeveyn tanınmış olan mazeret izninin çocuk ergin oluncaya kadar diğer aileler için de verilmesi önerilmiştir. Sağlık sebebiyle 10 günlük ücretli iznine ek olarak 5 gün eğitim için ekleme yapılarak mazeret izninin 15 güne çıkarılması yerinde olacaktır. Engelli çocuğu olan işçinin izninin ise çocuk ergin olsa dahi bakıma muhtaçlık durumuna göre sürdürülmesi gereklidir.

Son olarak, ailevi sorumluluklar ebeveyn izni ile korunmaktadır. Aslında Türkiye’de ebeveyn izni uygulaması olmayıp ebeveyn iznine karşılık gelebilecek çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere çalışmanın ilgili kısmında yer verilmiş olup gebe ve emziren kadın işçiler için yapılan düzenlemelerin yerinde olduğu görülmüştür. Ancak analık izninin dünyadaki diğer örneklerine kıyasla yetersiz olduğu ifade edilebilir. Yarım çalışma ve yarı çalışma izninin çok önemli düzenlemeler olmasının yanı sıra uygulanabilirliğinin yaygınlaştırılması gereklidir. Yaygınlaştırılmasının genel olarak ailevi bir sorumluluk olan çocuk bakımı ve özel olarak kadının işgücüne dahil olması bakımından önemli olduğu bir diğer husus ise kreşlerdir. Büyük ölçekli işyeri olan işverenlere verilmiş bir sorumluluk olan kreş açılmasının kamu görevi olarak yerine getirilmesi ve yaygınlaştırılması gereklidir. Bununla birlikte Türkiye’de işçinin anne-baba olmasına binaen aileyi doğrudan yahut kadın üzerinden dağıtmak şeklinde birçok düzenleme yapılmış olsa da ebeveyn izni uygulamasına geçilerek daha sistematik ve birlik içinde bir koruma sağlanabilir. Analık sigortası, ailenin korunması bakımından önemli olmakla birlikte yeterli olmayıp aktif bir koruma sağlanabilmesi için aile sigortası kurulmalıdır.

Annelik, kapitalist toplumun ilerlemeci paradigması ve para ekonomisi gereği kadın ve erkeğin maddi karşılığı olan hizmetlerde bulunmasına dayalı dengesini bozmaktadır. Kapitalist topluma dayalı olarak üretilen politikalar, kadını işgücü piyasası içerisinde nasıl aktif tutacağına odaklanmaktadır. Oysa ki sistemin bu ihtiyacı kısa vadeli olup günü kurtarmakta uzun vadede ise aileyi olumsuz etkileyerek, doğurganlık oranlarını düşürmekte, iş-yaşam dengesini imkansız hale getirmekte, erkek ve kadını yarıştıran eşlerin birbirini bütünüleyen ilişkisini zedelemekte, toplumsal krizini beslemektedir. Uzun vadeli çözüm getiren sosyal politikalar üretilmelidir ve bunun sağlanması ancak aileye odaklanarak mümkündür. Politika üretilirken kapitalist işgücü piyasasının ihtiyaçları öncelenmemelidir. Bu politikalar sonucu kadın doğurganlığına ve aile üyeleri aile kurumuna yabancılaşmakta, nesil yetiştirmek metalaşmaktadır. Refah devletinin dengesini sağlamak adına politika üretmek için çabalanırken bizzat dengesizlik beslenmektedir. Bu dengenin yeniden kurulması adına çalışma yaşamında ailenin korunması için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. İşçinin tekil olarak bir birey olmadığı, aynı zamanda bir anne, baba, eş veya çocuk olarak bir ailenin bireyi olduğu farkındalığı ile çalışma yaşamına dahil olmasına izin verilmelidir. Çalışmanın merkeziliği ve salt karın maksimizasyonuna odaklanması, işçinin sistemin bir dişlisi gibi değerlendirilmesi uzun vadede toplumun sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si / ORCID ID of the author

Merve ÇİLOĞLU YÖRÜBULUT 0000-0001-9193-0550

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akgeyik, T. (1998). İşyerinde Cinsel Taciz. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(41), 215-224.
- Akıntürk T., Ateş, D. (2024). Aile hukuku. 25. Baskı. İstanbul: Beta Basımevi.
- Aktay, N. (2007). *İş hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Akyiğit, E. (2004). Kısa Çalışma. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 19(1), 1-35.
- Alpagut, G. (2012). İşçinin Sadakat Borcu ve Türk Borçlar Kanunu ile Getirilen Düzenlemeler. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 7(25), 56-84.
- Andaç, F. (2018). *Sosyal politika bakımından türk çalışma hukuku uygulaması*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Ansay, T. (1948). *Anayasalarda aile kavramı*. Türkiye'de Ailenin Değişimi Yasal Açından İncelemeler. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Arslan Ertürk, A. (2010). *Türk iş hukukunda işçinin sadakat borcu*. İstanbul: On iki Levha Yayınları.
- Aydın, M. (2013). *Kurumlar sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.,
- Aydın, U., Demirkaya, S. (2017). Çalışma Yaşamında Aile Dostu İş Hukuku Uygulamaları. *İş ve Hayat*. 3(6), 72-104.
- Balkır, Z.G. (2015). Cinsiyet Ayrımcılığı Temelinde İş Yerinde Cinsel Taciz. *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 0(1), 35-59.
- Barbarosoğlu, F. (2013) *Şov ve mahrem*. 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Bayrak, S. (2019). Türkiye'de İşsizlik Ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi İçin Nedensellik Analizi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1), 39-54.
- Berktaş, F. (2013). *Feminist teoride açılımlar*. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. 2.Baskı, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Bowles, S. ve Gintis H. (1982) The Welfare State And Long Term Economic Growth: Marxian, Neoclassical, And Keynesian Approaches. *American Economic Review*, 72(2), 341-345.
- Bozkurt, V. (2017). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Canatan, K., Yıldırım, E. (2011). *Aile sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ceza Genel Kurulu, 2019/221 E., 2020/312 K.
- Çelik, N. (2016). *İş hukuku dersleri*. İstanbul: Beta Basımevi.
- Çenberci, M. *Sosyal sigortalar kanunu şerhi*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Çil, Ş. (2020). *İş uyumsuzluklarında yargıtay uygulamaları*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Çökelek, F. (2017). Emzirme Sıklığı ve Süresi Ne Olmalı?. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*, 2(2), 55-86.
- ÇSGB, (2023). *Asgari Ücret*. Retrieved from <https://www.cs.gb.gov.tr/asgari-ucret/>, 12.12.2023.
- Davenport, N. (2008). *Mobbing işyerinde duygusal taciz*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Değirmencioğlu, M. (2019). Vardiyalı çalışma sistemi çalışanlar için ne kadar iyi?. *Journal of Aviation*, 3(2), 113-120.
- Doğan Yenisey, K. (2012). Hizmet Sözleşmesi. *Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu*, 297-336.
- Doğan Yenisey, K. (2014). *İş hukukunun emredici yapısı*. İstanbul: Beta Basımevi.
- Doğan, İ. (2016). *Aile sosyolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Eser, B., Terzi, H. (2008). Türkiye'de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 121-137.
- Esping-Andersen, G. (1990). *Three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- EUROSTAT, (2024). *Haftalık Ortalama Çalışma Saatleri*. Retrieved from [https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230920-1#:~:text=In%202022%2C%20the%20usual%20working,and%20Bulgaria%20\(40.2%20both\),](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230920-1#:~:text=In%202022%2C%20the%20usual%20working,and%20Bulgaria%20(40.2%20both),) 12.12.2023.
- Galbraith, J. K. (1990). *Ekonomi kimden yana*. İstanbul: Altın Kitapları.
- Gönç Şavran, T. (2011). *Klasik sosyolojiye katkı 1: ferdinand tönnies ve george simmel*. Klasik Sosyoloji Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Gözler, K. (2020) Anayasa hukukunun genel esasları. 15. Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Güzel, A., Okur, A.R., Caniklioğlu, N. (2019). *Sosyal güvenlik hukuku*. İstanbul: Beta Basımevi.
- Huber, E. R. (1970). Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti Ve Sosyal Devlet. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27 (3), 27-51.
- Hüseyinli N., Özçelik Kaynak, K. (2020). Türk Hukukunda Refakat İzni ve Uygulamadaki Yeri (Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi Örneği). *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(1), 59-74.
- İşık Erol, S. (2015). Japon Çalışma Hayatının İki Büyük Problemi: Karoshi ve Karojisatsu. *Çalışma Dünyası Dergisi*. 0(6), 15-31.
- Kayhan, N. (2010). Ulusal ve Uluslararası Normlara Göre Türkiye'de Yıllık İzin Hakkı ve Kamuda Alt İşverenlik İzin Uygulaması. *Çalışma İlişkileri Dergisi*.1(1), 119-149.
- Keskin, D. A. (2016). *Manevi tazminat*. Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Korkmaz, A. (2004). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Türkiye'de Asgari Ücret: 1951-2003. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(7), 53-71.
- Kudat, A. (1977). Aile ve Yeniden Üretim. *Toplum Bilim*, (0)2, 94-112.

- Kurtkan, A. (1977). *Fert ve topluluk ilişkileri bakımından şahsiyet ve cemiyet tipolojisi*. Fındıkoğlu Armağanı. İstanbul: İst. Üni. İktisat Fak. Yayını.
- Kutal, G. (1991). Uluslararası Boyutlarıyla Türkiye’de Kısmi Süreli Çalışma ve Geleceği. *Hukuki Esasları ve Sosyo Ekonomik Yönleriyle Kısmi Çalışma Paneli*, Ankara.
- Küçükkalay, A. M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *SDÜ İİBF Dergisi*, (), 51-68.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Bilim Sanat Yayınları.
- Metin, B. (2015). Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 166-187.
- Mollamahmutoğlu, H., Astarlı, M., Ulaş, B. (2019). . 3. Baskı. Ankara: Lykeion.
- Nacar, B., Karabacak, Y. (2016). Türkiye’de Devlet Bütçesinin Sınıfsal Yapısı: Sosyal Ücret Kavramsallaştırması Temelinde Bir Analiz (2006-2014). *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 0(34), 79-107.
- Oğuzman, M., Barlas, K.N. (2012). *Medeni hukuk giriş kaynaklar temel kavramlar*. 18. Baskı. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Öcal, K. E. (2011). *İş hukukunda ücret ve uygulaması*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Önal, S. (1990). *Aile sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Özden, B. (2018). Türk İş Hukuku Kapsamında Psikolojik Taciz. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 8-22.
- Özel, Ç. (2001). Sözleşme Dışı Sorumlulukta Yansıma Zarar ve Giderimine İlişkin Bazı Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4), 81-106.
- Sarper, S. (2020). *İş hukuku*. İstanbul: Beta Basımevi.
- Standing, G. (2002). *Beyond the new paternalism*. London: Verso.
- Şahbaz, İ. (2009). Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık Hakkı. *TBB Dergisi*, 0(86), 405-424.
- Şakar, M. (2009). *Gereğeli ve içtihatlı iş kanunu yorumu*. 4. Baskı. İstanbul: Yaklaşım Yayıncılık.
- Şakar, M. (2011). *İş hukuku uygulaması*. İstanbul: Beta Basımevi.
- Taşdemir, Y. (2018). Kısmi Süreli Çalışmaya Geçiş Hakkına Genel Bakış. *ASEAD*, 5(1), 10-23.
- Taşkent, S. (2020). *Açıklamalı- içtihatlı 4857 sayılı kanunu*. İstanbul: Beta Basımevi.
- Taşkent, S., Eyrenci, Ö., Ulucan, D. (2020) İş hukuku. İstanbul: Beta Basımevi.
- Tekinay, Akman, Burcuoğlu, Altop (1993). *Borçlar hukuku genel hükümler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Temel, İ., Asal, Ö. (2021). İş Görme Amacı Güden Sözleşme Türleri İle İş Kazası Arasındaki İlişki ve İş Kazasından Doğan Maddi Tazminata İlişkin Esaslar. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 7(1), 83-94.
- Tuncay C., Ekmekçi, Ö. (2019). *Sosyal güvenlik hukuku dersleri*. 20. Baskı. İstanbul: Beta Basımevi.
- TÜRK-İŞ, (2023). *Asgari Ücret*. Retrieved from <https://www.turkis.org.tr/2024-yili-asgari-ureti-net-17-bin-2-lira-olarak-aciklandi/#:~:text=2024%20YILI%20ASGAR%C4%B0%20%C3%9CCRET%C4%B0%20NET%2017%20B%C4%B0N%202%20L%C4%B0RA%20OLARAK%20A%C3%87IKLANDI,-2024%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20uygulanacak&text=Toplant%C4%B1n%C4%B1n%20ard%C4%B1ndan%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Sosyal,lira%20olarak%20belirlendi%C4%9Fini%20ifade%20etti.,12.12.2023>.
- Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, E. 5458, K. 6726, T.22.09.1987.
- Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, E. 2014/19809, K.2015/6499.
- Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 23.6.2008 t. E.2007/42733 K.2008/17109.
- Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, E. 2015/14424, K.2017/4612
- Yargıtay 9.Hukuk Dairesi, E.2013/1522 K.2013/18228, T.13.6.2013.
- Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2018/703, K.2018/1749
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma Sebepleri. *Bilgi*, 0(28), 59-81.
- Yiğit, Y., Uğur, S. (2017). İş Hukuku Açısından Doğum Nedeniyle Ebeveynin Kısmi Süreli Çalışma Hakkı. *Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 71-100.
- Yücel, K. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Asgari Ücret Uygulamasının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(2), 338-364.
- Zaim, S. (2013). *Çalışma ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Çiloğlu Yörübulut, M. (2024). İş ilişkisinde aileyi koruyan iş hukuku düzenlemelerinin sosyal politika açısından değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 145-163. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1455419>

Uzaktan Çalışmadan Evden Tele Çalışmaya: Beyaz Yakalı Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği

From Remote Work to Telework from Home: Occupational Health and Safety of White-Collar Employees

Ayşıl KABAKÇI¹ , Mehmet GÜLER²

¹(Arş. Gör.), Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Trabzon

²(Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ÖZ

Çalışmada evden tele çalışma yönteminin, bu yöntemi en sık kullanan ve bilgi ekonomisinin en fazla istihdam ettiği emek türü olan beyaz yakalı çalışanlar perspektifinden değerlendirilmesi yapılmaktadır. Evden tele çalışma yöntemi beyaz yakalı çalışanlar perspektifinde birçok fırsat ve tehdidi beraberinde getirmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde evden tele çalışmada aynı anda hem fırsat hem de tehdit olarak kabul edilen faktörler olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörlerden biri iş sağlığı ve güvenliğidir. Bu kapsamda iş sağlığı ve güvenliği konusunun değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Evden tele çalışma kapsamında iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin uygulanması, hukuki sorumluluğun paylaşılması ve davaya konu olan vakalardaki uygulama tutarsızlıkları konunun önemini ortaya koymaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, iş sağlığı ve güvenliği açısından evden tele çalışmanın ortaya çıkardığı risk ve tehlikeler ile tedbir alınması sürecinde yaşanan sorunların her geçen gün arttığı görülmektedir. Çalışmanın amacı, evden tele çalışmanın iş sağlığı ve güvenliği açısından bir fırsattan çok tehdit olduğu düşüncesini destekleyecek argümanları sunmaktır.

ABSTRACT

This study evaluates the method of teleworking from home from the perspective of white-collar workers, who are the most frequent users of this method and the most employed type of labor in the knowledge economy. The method of teleworking from home brings many benefits and risks from the perspective of white-collar workers. When examining the studies in the literature, factors have been determined to exist that are considered both benefits and risks in telework from home. One of these factors is occupational health and safety. In this context, evaluating occupational health and safety is of great importance. The implementation of occupational health and safety measures within the scope of teleworking from home reveals the significance of sharing legal responsibility and inconsistencies in practices regarding cases that have been brought to court. An examination of the studies in the literature shows the risks and dangers of teleworking from home in terms of occupational health and safety and the problems experienced in the process of taking precautions to be increasing daily. The aim of the study is to present arguments to support the idea that teleworking from home is more of a risk than a benefit in terms of occupational health and safety.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan çalışma, Tele çalışma, Evden tele çalışma, İş sağlığı ve güvenliği, Beyaz yakalı çalışanlar

Keywords: Remote work, Telework, Teleworking from home, Occupational health and safety, White-collar workers

EXTENDED ABSTRACT

When looking at the development of the work element, it is seen to be a concept that is affected by socioeconomic factors and to be in transformation. The increasing sectoral share of the knowledge economy is seen daily as the basis of the transformation. This transformation constitutes the main subject of the study and emphasizes the fact that the act of working within a limited area is an activity that can also be carried out remotely. With the emergence and development of the activity of remote working, the most used remote working method today is known to be teleworking from home. This method has now created diversified methods, especially teleworking from home. The teleworking method dates back to the 1970s and has spread to large audiences

Sorumlu Yazar: Ayşıl Kabakçı E-posta: aysilkabakci@ktu.edu.tr

Başvuru: 22.11.2023 • **Revizyon talebi:** 20.12.2023 • **Son revizyon teslimi:** 04.01.2024 • **Kabul:** 09.01.2024 • **Published Online:** 22.04.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

with the COVID-19 pandemic. Teleworking from home is predominantly seen as a working method for white-collar employees and brings with it many benefits and risks. These benefits and threats have been interpreted in different ways by different authors in the literature. In fact, some factors regarding teleworking from home have been considered both benefits and risks. This situation has been observed to create unclear areas in the literature, with one of the leading factors in this uncertainty being occupational health and safety.

Although positive opinions have been presented in the literature about occupational health and safety regarding teleworking from home, the dominant opinion is that occupational health and safety is a risk factor for teleworking from home. Despite the positive views, teleworking from home is a way of working that threatens the occupational health and safety of white-collar employees. Teleworking from home is known to be able to eliminate some risks arising from the physical conditions of the workplace for white-collar employees. For example, the factors that may threaten one's occupational health and safety during the course of going to and from work are not valid for those teleworking from home. However, due to the nature of the work they do, white-collar employees may be exposed to risks while working from home. In other words, situations may arise where the home poses more risks than the workplace.

Psychosocial risks and ergonomic risks are important risk factors that white-collar workers are exposed to in terms of occupational health and safety. These risks pose a threat to occupational health and safety while teleworking from home. Psychosocial risks are a little-known dimension of occupational health and safety, but these risks are known to have become more visible and dangerous with the new ways of working. The psychosocial risk factors involve such risks as stress, mobbing, long work hours, and social isolation. Psychosocial risks are also seen to be just as effective when working from home as they are in the workplace, with some psychosocial risks having a more negative effect when teleworking from home.

Ergonomic risks are related to issues such as the employee's work environment, suitability of equipment, and correct working position. Based on these factors, eliminating ergonomic risks does not appear to be possible for employees who work from home compared to working at an office. Ergonomic risks for white-collar workers arise from the work environment and not the workplace. Workplaces are designed to produce and provide services and are subject to legal regulations and measures. As the center of teleworking from home, however, the home is a place designed as employees' private space. If adequate precautions are not taken and a suitable working environment cannot be provided, inadequate ergonomic conditions experienced when teleworking from home become a significant occupational health and safety risk.

This study has been conducted as a compilation and attempts to eliminate the conceptual confusion in the literature between telework and teleworking from home, which are types of remote work. The study also examines studies on the effects teleworking from home have on the occupational health and safety of white-collar employees and includes positive and negative opinions on the subject. Lastly, the study expresses its purpose as the view of teleworking from home being an important issue for the occupational health and safety of white-collar employees and one that contains an element of risk and supports this view with various arguments.

Giriş

Sanayi Devrimi, üretimin hızlanması, üretimde maliyetin düşmesi, verimin artması ve kitle üretimin yaygınlaşması gibi birçok gelişmeye önyak olmuştur (Mahiroğulları, 2005, s. 42). Bu gelişmelerin sonucu olarak çalışma şartları her geçen gün kötüye gitmiş, iş gücü bir işsizler ordusunun var olduğu bu dönemde ikamesi kolay bir meta, bir makine dışlı haline gelmiştir.

1920'lerin sonuna kadar piyasada hâkim olan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesi 1929 bunalımını yönetememiş akabinde liberal ekonomi politikaları terkedilmiştir. Bu dönemden sonra ekonomide etkili olan Keynesyen ekonomi politikaları ile devlet ekonomiyeye müdahale etmiş, çalışma şartlarında iyileşmeler kaydedilmiştir. Zamanla Keynesyen ekonomi politikalarının işlerliğinin sorgulanmaya başlaması, dönemde ortaya çıkan krizi yönetmede başarısız olması gibi meseleler neticesinde ekonomide yeniden serbest piyasa ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nihayet 70'li yıllarda ortaya çıkan Petrol Krizi ile liberal ekonomi politikalarının bir devamı niteliğinde olan neo-liberal ekonomi politikaları çalışma hayatında etkisini göstermeye başlamıştır (Keyder, 2004, s. 51'den akt: Sadioğlu ve Öktem, 2011, s. 46, 47). Neo-liberal dönemle birlikte esneklik uygulamaları, rekabet artışı, internetin ve dijital teknolojilerin gelişimi gibi etkenler ile yeni istihdam biçimleri ortaya çıkmıştır.

Çalışma yaşamı tarih boyunca devrim, kriz, savaş gibi hadiselerden etkilenmiştir. İşte günümüzde uygulaması giderek artmakta olan tele çalışma biçimi de ilk kez 70'li yıllarda yaşanan Petrol Krizi sonrası ortaya çıkmış (Alkan Meşhur, 2010, s. 3), 2019 yılında başlayan Covid-19 Pandemisi ile yaygınlaşmıştır (Tuna ve Türkmendağ, 2020, s. 3248). Çalışmada uzaktan çalışma ve tele çalışma tanımlanacak, tele çalışma biçimlerinden evden tele çalışma biçimine odaklanılacaktır. Çalışmanın devamında beyaz yakalı çalışanlar perspektifinden evden tele çalışmada fırsatlar ve tehditler değerlendirilerek iş sağlığı ve güvenliği konusu mercek altına alınacaktır. Son olarak beyaz yakalı çalışanların evde maruz kaldığı iş sağlığı ve güvenliği riskleri tartışılarak, konu ile ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

Uzaktan Çalışmadan Tele Çalışmaya

Uzaktan çalışma hakkında en genel tanım Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılmıştır. Buna göre uzaktan çalışma; “İşin, tamamının veya bir kısmının alışlagelmiş çalışma alanı dışında alternatif bir yerde yerine getirildiği çalışma şekli” olarak tanımlanmıştır. Uzaktan çalışma kavramı ve uygulamasının geçmişten günümüze geçirdiği süreçte, sadece teknolojik gelişmelerin etkisi olduğunu söylemek doğru değildir. Uzaktan çalışma faaliyetlerinin ortaya çıkış sürecinde sanayi devrimi döneminde evden çalışma uygulamaları, II. Dünya Savaşı döneminde tele çalışma uygulamaları ve pandemi dönemi sonrası uygulanan ev (home) ofis çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışma yönteminin temelinde, yapılan işin iş yerinde gerçekleşmemesi bulunmaktadır. Bu kapsamda uzaktan çalışma, teknolojik ilerlemeler sonucunda çalışma faaliyetine mekânsal esneklik kazandıran bir çalışma türüdür. Günümüzde uzaktan çalışmayı diğer esnek çalışma türleri arasında öne çıkaran en güçlü yönü iş yeri tarafından tedarik edilen elektronik iletişim araçlarının en sık kullanıldığı çalışma türü olmasıdır (Başol ve Çömlekçi, 2022, s. 247).

Günümüzde uzaktan çalışma yapabilme durumunun beyaz yakalı ve yüksek vasıflı çalışan profilinde uygulandığı toplumun geneli tarafından kabul görmektedir. Ancak gelişen teknoloji ve hizmetler sektörünün büyümesiyle uzaktan çalışma tabana doğru yayılan bir hale gelmektedir. Yeni teknolojiler birçok iş kolu ve meslek grubunda teknolojik bağlantı gücünü artırmakta, bu durum da çalışanların herhangi bir saatte ve herhangi bir yerde işe ait sorumluluklarını yerine getirebilmelerine imkân tanımaktadır. Başol ve Çömlekçi (2022, s. 247) tarafından aktarılan bilgiye göre haftanın en az iki günü herhangi bir nedenle iş yerinden uzak çalışan insanlar uzaktan çalışma kapsamında değerlendirilmelidir.

Uzaktan çalışma literatürü gözden geçirildiğinde, yazarlar tarafından bu çalışma biçiminin faydalarına ve eleştirel yanlarına değinildiği görülmektedir. Uzaktan çalışmanın faydaları arasında; bireyin ailesine daha çok zaman ayırabilmesi, işe gidiş-dönüş sürelerinde oluşan zaman kaybının çalışarak verimliliğe dönüştürülebilmesi, işletmelerin ofis maliyetlerini azaltması, iş-yaşam dengesini sağlaması ve esnek çalışma süreleri sunması en fazla öne çıkan etkiler olarak gösterilmektedir. Eleştirel yaklaşımlar arasında ise; çalışma saatlerini ve iş yükünü arttırması, zaman yönetimini zorlaştırabilmesi, çalışma arkadaşlarıyla koordinasyonda sorunlar ortaya çıkması, işlerin sürekli online takip edilmesinin (işe bağlantı süreleri) çalışanlarda takip edilme hissini arttırarak motivasyonu azaltması ve iş-yaşam dengesini kuramayanlar açısından aile ve özel hayat dengesini bozarak stres düzeyini arttırması yer almaktadır (Başol ve Çömlekçi, 2022; Genin, 2016; Luptown, 2016; Ly, 2020; 2012; Perry & Hunter, 2018; Şakar ve Şahin, 2021; Tipping, Chanfreau, Perry, Tait, 2012).

Doğal afet, terör, küresel salgın gibi durumların çalışma hayatında yarattığı yıkıcı etkilerin en az hasarla atlatılmasında fayda sağlayan uzaktan çalışma faaliyetleri, bu dönemlerde en fazla başvurulan çalışma yöntemi olmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (2020) tarafından yayınlanan “Covid-19: Guidance for Labour Statistics Data Collection” başlıklı raporda, uzaktan çalışmanın türlerine ait detaylı tanımlamalar yapılmaktadır. Uzaktan çalışmayı, tele çalışma ve evden tele çalışma kavramlarıyla birlikte ele alan bu rapor, literatürde uzaktan çalışma kavramına bütüncül bir yaklaşım imkânı sunmaktadır. Mevzuatımız ise uzaktan çalışma kavramını üst bir başlık olarak ele almaktadır. Bu durum, 6715 sayılı Kanun’un sunduğu gerekçeyle, “*Maddede, evden çalışma ve tele çalışma biçimleri uzaktan çalışma adı altında birleştirilerek tanımlanmıştır*” ifadesi ile temellendirmiştir. Ek olarak 10 Mart 2021’de Uzaktan Çalışma Yönetmeliği uygulamaya konulmuştur. Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü raporuna bakıldığında, tele çalışma ve evden tele çalışma kavramlarının ve uygulamalarının uzaktan çalışma kapsamında yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, tele çalışma ve evden tele çalışma kavramları tüm boyutlarıyla incelenecektir.

Tele Çalışma

Tele çalışma iş hayatında esnekliğin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkmış bir çalışma modelidir. Bu model aynı zamanda “tele işe gidip gelme, elektronik köy, tele köy” gibi birden fazla kavram ile anılmaktadır (Huws, 1993, s. 2’den akt. Erdem, 1997, s. 55). Tele çalışma ilk kez Jack Nilles tarafından geliştirilmiştir. Nilles tele çalışma fikrinde, 1970’li yıllarda yaşanan Petrol Krizi neticesinde yolda geçen zamanın ve yolculuk için kullanılan enerji tüketiminin azaltılmasını amaçlamıştır (Erdem, 1997, s. 58).

Uluslararası Çalışma Örgütü’ne göre tele çalışma, “iş yerinden uzak bir konumda, iş yerinde çalışanlardan ayrı yapılan ve yeni teknolojilerin bu ayrılığı iletişim olanaklarıyla telafi ettiği bir çalışma biçimi” olarak tanımlanmaktadır (ILO, 1990). Braber (2011) tele çalışmayı, yapılacak işin büyük bölümünün iş yeri dışında internet teknolojileri, mesajlaşma, video konferans gibi kanallarla yapıldığı çalışma biçimi olarak tanımlamıştır. Başka bir tanıma göre tele çalışma, çalışanların iş yerinden ayrı bulunmayı iletişim teknolojileri ile telafi ettiği bir çalışma biçimidir (Bennet, Sheila, Eberhard, 1995, s. 15).

Eşitliği Geliştirme Ulusal Komisyonu (NCPE) Raporuna göre tele çalışma için net bir tanım yapmak yerine altı kilit nokta üzerinde durmak gerekmektedir. Bunlar, iletişim, içerik, konum, organizasyon, zaman ve seyahattir. (NCPE, 2006, s. 41,42). Bu çalışma biçimi birçok araştırmacı, ulusal- uluslararası kuruluş ve yasalar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış ve farklı kavramlar ile anılmış ancak yapılan tanımlamalarda bu altı kilit noktanın varlığı dikkat çekmektedir.

Tele çalışmanın çok sayıda şekli mevcuttur. Avrupa Komisyonunun E-iş 2000 Durum Raporu’na göre tele çalışma evden tele

çalışma, mobil tele çalışma ve kendi hesabına/ home ofis tele çalışma olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmıştır (Marie, 2005, s. 7). Çalışmada tele çalışmanın son yıllardaki gelişmeler neticesinde iş gücü piyasasında uygulaması artan evden tele çalışma boyutu ele alınmıştır.

Evden Tele Çalışma

Evden tele çalışma literatürde evden çalışma, evde çalışma, ev esaslı uzaktan çalışma, gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Bu durum kavramsal bir karmaşaya yol açmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü evde çalışmayı, “yürütülen işin, işverenin iş yeri dışında, çalışanın evinde ya da kendi seçtiği farklı bir yerde, ücret karşılığı, kullanılan araç gereç ve malzemeyi sağlayanın kim olduğuna bakılmaksızın işveren tarafından belirlenen bir ürün ya da hizmetle sonuçlanan işler” olarak tanımlamıştır (ILO, 2021, s. 6). Dolayısıyla evde çalışma geçmiş olduğu eskiye dayanan eve iş verme sistemini ifade etmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (2020, s. 7) mevcut karmaşayı önlemek için birbirinin yerine kullanılan bu kavramları tek bir raporda tanımlamıştır. Tanımlamalarda görülmektedir ki ev esaslı uzaktan çalışma kavramı ile evden tele çalışma kavramı birbirine oldukça benzemektedir ancak bu iki kavram arasında teknoloji temelli bir farklılık bulunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü sözü edilen raporda ev esaslı uzaktan çalışmayı “çalışanların iş görme eylemini iş yerine alternatif bir mekân olarak kendi evlerinde gerçekleştirdiği çalışma biçimi” olarak tanımlanmıştır. Raporda evden tele çalışma için de benzer bir tanım yapılmış ancak buna ek olarak evden tele çalışanlar için “elektronik cihazları işinin bir parçası olarak kullanır” ifadesine yer verilmiştir. Bu çalışmada ifade edilmek istenen çalışma biçimi “evden tele çalışma” kavramına karşılık gelmektedir.

Evden tele çalışma kavramını açıklarken Alvin Toffler’ın “Üçüncü Dalga” isimli eserine değinmek gerekmektedir. Toffler eserinde tarihi dönemlere ayıran dalgalar üzerinde durmuş, üçüncü dalgadan bahsederken enformasyon ve elektronik çağı terimlerine dikkat çekmiştir. “Elektronik ev” kavramı ile girişimcilerin mesafe fark etmeksizin müşterileri ile elektronik araçlarla iletişim halinde olabileceğini, bu sayede başarılı işler yapabileceklerini ifade etmiştir (Tozlu, 2011, s. 110, 111). Gerçekten de elektronikğin gelişimi, dijital dönüşüm, enformasyon toplumunun ortaya çıkması gibi gelişmeler bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla bu çalışma biçimine öncülük etmiştir.

Evden tele çalışma “bilgi teknolojilerini kullanarak işin tamamının veya bir bölümünün iş yeri ortamına bağlı olmadan ev ortamında yürütülmesidir” (Kavi ve Koçak, 2010, s. 76). Başka bir tanıma göre evden tele çalışma “uzaktan çalışmaya benzer bir şekilde çalışanın iş görme eylemini iş yerine alternatif mekân olarak kendi evinde gerçekleştirdiği ve bu esnada elektronik cihazları işinin bir parçası olarak kullandığı çalışma biçimidir” (ILO, 2020, s. 7). Wahab ve Gad (2008, s. 368) ise evden tele çalışmayı çalışanın yapması gereken işleri evinde yaptığı ancak bu sırada bilgisayar, elektronik posta ya da telefon gibi cihazlarla ofis ile iletişim halinde olduğu bir çalışma biçimi olarak tanımlamıştır.

Günümüzde evden tele çalışma başta bankacılık ve sigortacılık olmak üzere muhasebe, danışmanlık, çevirmenlik gibi işlerde yoğun biçimde uygulanmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar Türkiye’de de dünyadakine benzer bir şekilde evden tele çalışmanın en çok bankacılık ve sigortacılık sektöründe bununla birlikte yayın, basım, haberleşme, eğitim, ticaret ve büro hizmetleri gibi alanlarda uygulandığını göstermektedir (Arıkoğuş, Doğan, Akdöl, İrengün, 2020, s. 7; Tokol, 2001, s. 160; Uşen, 2020, s. 4). O halde denilebilir ki literatür evden tele çalışma biçiminin daha çok beyaz yakalı çalışanların istihdam edildiği bir çalışma biçimi olduğunu doğrulamaktadır.

Beyaz yakalı perspektifinden evden tele çalışma

Esnek çalışma biçimleri ortaya çıktığından beri çalışanlar gelirinin bir kısmını ya da tamamını elde etmek için bu çalışma biçimlerine yönelmişlerdir. Son yıllarda artan evden tele çalışma özellikle beyaz yakalı çalışanlar için bir fırsat gibi görünmektedir. Elbette evden tele çalışma, çalışanlara önemli fırsatlar sunmakta ancak aynı zamanda birçok tehdidi de beraberinde getirmektedir. Çalışanlar zorunlu nedenler dışında evden ya da iş yerinden çalışma kararı alırken yaptıkları işin niteliğini de dikkate alarak bu fırsat ve tehditleri göz önünde bulundurmalı fayda- maliyet analizini doğru şekilde yapmalıdırlar.

Evden tele çalışmada çalışma eyleminin evde gerçekleşmesi nedeniyle çalışanın işe gidiş geliş sırasında harcadığı zaman ve ortaya çıkan stres en aza iner (Erdayı, 2021, s. 1225). Bununla birlikte evden tele çalışmanın iş yeri kaynaklı stresi ortadan kaldırdığı bilinmektedir (Braber, 2004). Evden tele çalışma gibi evin iş yeri olduğu çalışma biçimleri kadınlar, engelliler gibi dezavantajlı gruplar için önemli bir istihdam potansiyeli yaratmaktadır (Berkün, 2013, s. 19; ILO, 2020, s. 18). Kadınların toplumsal rollerinden kaynaklanan sorumlulukları nedeniyle evden ayrılamaması, engellilerin iş yerine gidiş geliş sırasında yaşadığı zorluklar ve sosyal dışlanmaya maruz kalma kaygıları evden tele çalışma ile problem olmaktan çıkmaktadır. Dolayısıyla evden tele çalışma dezavantajlı grupların çalışma hayatına katılımını kolaylaştırmaktadır.

Evden tele çalışma biçiminde çalışanın sosyal hayatının sınırlanması açısından birtakım riskler mevcuttur. Riskler çalışanın iş güvencesi hususunda da etkilidir. Öyle ki evden tele çalışma güvencesiz istihdama ve kayıt dışı çalışmaya müsait bir çalışma

biçimidir (NCPE, 2006, s. 11). Evden tele çalışma, çalışanın ulaşılabilir olmama hakkını tehdit eder¹ (Demirkaya ve Güler, 2021, s. 2771). Çalışanın çalışma saatleri dışında işverenin iletişim talebine cevap vermek zorunda olması stres başta olmak üzere iş gücü devri, sadakat, motivasyon, verimlilik ve dikkat eksikliği gibi istenmeyen sonuçlara neden olabilecektir.

Evden tele çalışmanın çalışanlar üzerindeki etkileri elbette bunlarla sınırlı değildir. Literatür incelendiğinde evden tele çalışmada aynı anda fırsat ve tehdit kabul edilen birtakım faktörler tespit edilmiştir. Bu faktörlerden biri olan esneklik çalışanları hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Bolat, 2006, s. 6; Rubin, Nikolaeva, Nello-Deakin, Brömmelstroet, 2020, s. 5). Esneklik özellikle bireyin çalışma saatlerini kendi koşullarına göre ayarlaması hususunda avantaj sağlamaktadır. Diğer taraftan, günün 24 saati çalışmaya uygun olan bu çalışma biçimi iş ve ev, zaman ve mekân ayırımını bulanıklaştırmıştır. Pandemi döneminde zorunlu evden çalışma yapan beyaz yakalılar örneğinde yapılan bir araştırmada evden çalışmaya geçiş ile birlikte çalışma saatlerinin uzadığı ve katılımcıların önemli bir kısmının ara dinlenmesini hiç yapmadığı ya da olması gerekenden daha az yapabildiği sonucuna ulaşılmıştır (Uşen, 2020, s. 14, 15).

Literatürde yer alan çalışmalarda evden tele çalışmada iş yaşam dengesi konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda evden tele çalışmanın iş ve yaşam/ iş ve aile arasındaki dengeyi olumlu etkilediği ifade edilirken (Güz ve Tüfekçi, 2020; Steven, 1991'den akt. Tan, 2007, s. 43) bazı çalışmalarda evden tele çalışmanın bu faktör üzerindeki etkisinin belirsiz ya da olumsuz olduğu belirtilmektedir. (Bayramoğlu, 2018, s. 1738; Bilginoğlu, 2021, s. 1108; Uşen, 2020, s. 14, 15; Yılmaz ve Sağlam, 2021, s. 534). Evden tele çalışmada benzer bir durum motivasyon faktörü için de geçerlidir. Kontrol ve denetimin zorluğu, evin iş yeri kadar konforlu hale getirilememesinden kaynaklanan problemlerin motivasyonun düşmesine neden olduğu görüşünün yanı sıra (Braber, 2004), evden tele çalışmanın iş motivasyonu artırdığına yönelik görüşler de bulunmaktadır (Alkan Meşhur, 2010, s. 7; Berkün 2013, s. 61).

Evden tele çalışmada bir diğer görüş farklılığının da iş sağlığı ve güvenliği konusunda olduğu görülmektedir. Literatürde ağırlıklı görüş evden tele çalışmanın iş sağlığı ve güvenliği açısından kritik bir mesele olduğu ve doğru yönetilmezse olumsuz sonuçlar doğurabileceği yönündedir (ILO, 2021; Buomprisco ve Ricci, Perri, De Siro, 2021, s. 2; Gök Metin ve Yıldız, 2021, s. 90- 92; Ölmez, Ergun, Ensari Özey, Can, 2021, s. 107; ILO, 2020, s.12; Canivenc Cahier, 2021, s. 41, 49; Wöhrmann ve Ebner, 2021, s. 348- 362; Matisane, Paegle, Vanadzins, Linde, 2022, s. 3- 8) Bununla birlikte evden tele çalışmanın belli koşullarda iş sağlığı ve güvenliği açısından avantajlı sayılabilecek bir çalışma biçimi olduğu, bazı kaza ve hastalıkların önüne geçebileceği görüşüne de rastlanmıştır (Koçak ve Kavi, 2010, s. 80; Tuna ve Türkmendağ, 2020, s. 3254). Bu çalışmada ağırlıklı görüş desteklenmekte ve evden tele çalışmanın iş sağlığı ve güvenliği açısından dezavantajlı bir çalışma biçimi olduğu düşünülmektedir. Yalnız bu görüşü ifade ederken hangi çerçeveden bakıldığını netleştirmek adına tele çalışmanın, daha önce tanımlanmış olan evden tele çalışmayı, çalışanın ise evden tele çalışan beyaz yakalıları ifade ettiğini hatırlatmak yerinde olacaktır.

Evden Tele Çalışmada Beyaz Yakalı Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği

Modern manasıyla iş sağlığı ve iş güvenliği sanayi devriminden sonra zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Zamanla değişen iş ve yaşam koşulları, dijitalleşme, teknolojinin yaygınlaşması gibi gelişmeler sonucunda iş sağlığı ve güvenliği ihtiyacı da yeni şartlara göre evrilmiş fakat hiçbir zaman son bulmamıştır. Evden tele çalışmanın ortaya çıkması da bu gelişmelerin bir sonucudur. Her ne kadar Covid- 19 Pandemisi sonrası daha görünür hale gelmiş olsa da evden tele çalışmanın ortaya çıkmasındaki ana etken pandemi değildir. Dolayısıyla evden tele çalışmada iş sağlığı ve güvenliği yeni bir ihtiyaç değildir.

Uluslararası Çalışma Örgütü uzaktan çalışmanın yapıldığı iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için birtakım önlemler öngörmektedir. Covid-19 dönemi için öngörülen bu önlemler yalnızca belli bir dönem için değil evden tele çalışmanın yapıldığı bugün ve yapılacak yarın için de önem arz etmektedir. Bu önlemler arasında; (ILO, 2020, s.12):

- Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konusunda hak ve sorumluluklarını belirlemek,
- İş sağlığı ve güvenliği alanındaki risk ve tehlikeler, stres, evde çalışma ortamı, ergonomi gibi konular ile diğer önemli konuları derinlemesine değerlendirmek ve iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik işverenin sorumluluk alanını netleştirmek,
- İş yeri sağlık ve güvenlik profesyonellerinin eğitim, çalışma ortamı, evden çalışanlar için özel ergonomi protokolleri hakkındaki süreçler ile alakalı mevcut bilgibirikimlerini güncellemelerini sağlamak,
- Mola süreleri hakkında işvereni ve çalışanı aydınlatmak,
- Çalışanların tecrübe ettiği korku, endişe, kaygı gibi duygularını gizlilik içinde paylaşmalarını sağlamak için danışmanlık, çalışan destek programları gibi programlara önem vermek,

¹ “İşçinin ulaşılabilir olmama hakkı çalışanlara ilk kez 2013 yılında Fransa’da hukuken tanınmıştır. Bu hak sektörel düzeyde tanınan bir haktır. Devamında İspanya’da benzer düzenlemeler ortaya çıkmıştır ve bu ülkeleri zamanla diğer yeni ülkeler takip etmiştir. Önemli bir olay Avrupa Birliği Adalet Divanında “uzaktan çalışanların çağrıya hazır beklediği sürelerin hukuki olarak tartışılmasıdır. Buna göre “çalışanın çağrı için hazır beklediği süreler dinlenme sürelerinden sayılmaz” (Metin ve Yıldız, 2021, s. 54). Türkiye’de ise henüz “ulaşılma hakkı” yasal zeminde açıkça kabul edilmemiştir (Evren ve Okyay, 2021). Ancak T.C. Anayasasının 50. Maddesinde düzenlenen, ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu ve Çalışma Sürelerine İlişkin Yönetmelik (2004) ile belirlenen dinlenme hakkının hizmet ettiği amaç bakımından ulaşılmama hakkı ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

- Yöneticileri personellerin streslerini yönetme ve azaltma konusunda rol model olabilecek niteliğe sahip olmaları yönünde teşvik etmek,
- Video linkleri paylaşmak ya da benzer yöntemler ile çalışanları egzersizlere yöneltmek, ruhsal ve fiziksel sağlığın korunmasına teşvik etmek,²
- Çalışanlara ofisten sandalye, monitör gibi ihtiyaç duyacağı ekipmanları ödünç vermek ya da bizzat çalışanın kullanımı için tedarik etmek yer almaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre (2020, s. 12), işverenler evden ya da iş yerinden çalışma ayrımı gözetmeksizin tüm çalışanlar için iş sağlığı ve güvenliği önlemleri almaktan sorumlu tutulmaktadır. Bu kapsamda, sorumluluklarına evden çalışanların mesleki risklerinin tanımlanması ve yönetilmesi de dâhildir. Bununla birlikte ulusal alandaki yasal metinlere ve toplu sözleşmelere göre de işveren çalışanın iş sağlığı ve güvenliğini temin etmek zorundadır, bu zorunluluk evden tele çalışma için de geçerlidir.

Evden çalışanların iş yerinden uzaklaşıyor olması onları yalnızca iş yerindeki fiziksel risklerden ve iş yerine ulaşım sırasında meydana gelebilecek kazalardan uzaklaştırma konusunda tam etkinliğe sahiptir. Oysa ergonomi kaynaklı riskler ile psiko-sosyal riskler beyaz yakalı çalışanların çoğunlukla maruz kaldığı risklerdendir ve bu riskler hem evde hem de iş yerinde ortaya çıkabilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de (2020, s. 12) hemfikir olduğu nokta şudur ki, iş sağlığı ve güvenliği hususunda evden çalışanların refahına yönelik bilinen faydaların yansıra en iyi bilinen iki zorluğu; psiko-sosyal riskler ve ergonomidir.

Literatürdeki çalışmalar ergonomik ve psikososyal risk faktörlerinin iş sağlığı ve güvenliği açısından önemli bir tehdit unsuru olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin yapılan bir çalışmada yapay aydınlatma kullanılan iş yerlerinde meydana gelen iş kazalarının doğal aydınlatma kullanılan iş yerlerine göre %25 oranda daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Camkurt, 2007: 101). Tekstil sektöründe yapılan başka bir çalışmada 4 yıl boyunca kayıt altına alınan 62 iş kazasının %37'sinin ergonomik risk faktörlerinden, %58'inin ise psikososyal risk faktörlerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir (Arslankaya ve Çelik, 2021: 628). Otomotiv sektöründe çalışan kadınlar özelinde yapılan bir çalışmada benzer şekilde son 4 yıl boyunca kayıt altına alınan iş kazalarının %22'sinin psikososyal, %56'sının ergonomik risk faktörlerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır (Efe ve Efe, 2015: 80). Tekstil sektöründe yapılan farklı bir çalışmada 407 fabrika çalışanın %76'sının mental sağlığının iyi olmadığı ve psikososyal risk faktörlerinin mental sağlığı olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir (Demiral vd., 2023: 54).

İş yerinde dinlenme sürelerinin kısa olması veya çalışma saatlerinin uzun olması gibi durumlar da ergonomik risk faktörlerindedir ve iş kazalarının meydana gelmesi üzerinde oldukça etkilidir. Osborne ve Vernon'un çalışmasında haftalık çalışma süresi 59 saat olan ve gündüz vardiyasında çalışan bir grubun çalışma saatinin %40 oranda azaltılmasının iş kazalarının da %40 oranda azalmasıyla sonuçlandığı tespit edilmiştir (Camkurt, 2007: 88).

Ergonomik risk faktörleri meslek hastalığı istatistiklerinde de kendini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde ergonomik risklere maruz kalınması sonucu ortaya çıkan meslek hastalıklarından ağrı, hareketin kısıtlanması ve kas iskelet sistemi rahatsızlıkları en ciddi sağlık sorunlarından biri haline gelmiştir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde meslek hastalığı nedeniyle verilen tazminatların %34'ü ergonomik sebeplerle ortaya çıkan rahatsızlıklardan kaynaklanmaktadır (Bilir, 2015: 10). Birleşik Krallıkta ise kas iskelet sistemi hastalıkları tüm meslek hastalıklarının %55'ini oluşturmaktadır (Lamprecht, Padayach, 2019).

Psiko-sosyal risk etmenleri

Psiko-sosyal riskler diğer risk gruplarına kıyasla iş sağlığı ve güvenliği alanının daha az bilinen bir boyutudur (Çögenli, 2019, s. 27). Fakat yeni çalışma biçimleri ve bu çalışma biçimleri ile ilgili araştırmaların yaygınlaşması boyuta atfedilen önemi arttırmaktadır. Stres başta olmak üzere birçok psiko-sosyal risk faktörü çalışma hayatı aktörleri üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Psiko-sosyal riskleri, işin içeriğine ve işin çevresine ilişkin riskler olmak üzere iki başlıkta sınıflandırmak mümkündür. İşin içeriğinin bireyin yetenekleri ile kesişmiyor olması, aşırı veya eksik iş yükü, zaman baskısı, vardiyalı çalışma biçimi, uzun ve esnek olmayan çalışma saatleri ve sosyal izolasyona neden olan işler, işin içeriğine ilişkin riskler kapsamında değerlendirilmektedir. İş çevresine ilişkin riskler ise çalışanların kararlara katılımının engellenmesi, iletişim eksikliği, zayıf örgüt kültürü, rol belirsizliği ve rol çatışması gibi risklerdir. Kişiler arası ilişkilerde mobbing, çatışma, sosyal destek yoksunluğu, üstler ile iletişimde engeller gibi riskler de bu kategoride yer alır. İş çevresine ilişkin diğer riskler ise kariyer belirsizliği, iş güvencesizliği, terfide yaşanan sorunlar, kayırmacı davranışlar ve nepotizmdir. Aynı zamanda iş yaşam dengesinin kurulamaması ya da evdeki bireylerden yeterli manevi desteğin alınmaması gibi durumlar da iş çevresine ilişkin psikososyal risklerin tehlikeli durumu ortaya çıkarmasına zemin hazırlar (Çögenli, 2019, s. 29,30; Van, Staetsky, Hassan, Kim, 2012, s. 20).

Çalışma hayatı sürekli olarak dönüşüme uğramaktadır. Dolayısıyla zaman içinde mevcut risk ve tehlikelere yenilerinin eklenmesi,

² Bu durumun bir örneği BM Kadın Birimlerinde kurulan görev ekipleridir. Bu ekiplerden biri Çalışan Esenliği Görev Ekibidir. Ekibin görevi kuruluş faaliyetine devam ederken yeni duruma (Covid 19) adapte olunmasını sağlamak ve iş devamlılığının aksatılmamasını sağlamaktır. Personel birinci öncelik haline getirilerek hizmetlerin herkese sunulması sağlanır. Bu çalışmalarını webinarlar, grup görüşmeleri, iletişim ve destek kanalları ile gerçekleştirirler (ILO, 2020, s. 14).

mevcut risklerin geçmişe oranla daha fazla veya daha az etkili hale gelmesi olasıdır. Çalışma hayatındaki dönüşümler neticesinde son yıllarda ortaya çıkan yeni psiko-sosyal tehlikeler ve etkileri Tablo 1’de gösterilmektedir. Yeni dönemde ortaya çıkan tehlikelere tablodakilere ek olarak iş yaşam dengesinin bozulması, yalın üretim ve dış kaynak kullanımı, iş yerinde yüksek duygusal talepler, duygusal emek ve sosyal izolasyon gibi tehlikelerin de eklenmesi mümkündür (Baycık, Dulay Yalgın, Doğan, Yay, 2021, s. 1709, 1710; Çögenli, 2019, s. 29, 30).

Tablo 1. Yeni ortaya çıkan psiko-sosyal tehlikeler

Psiko-sosyal Tehlike Alanları	Ortaya Çıkan En Önemli Tehlikeler
1.Yeni iş sözleşmesi formları ve iş güvencesizliği	a. İstikrarsız iş gücü piyasası bağlamında güvencesiz iş sözleşmesi b. Küreselleşme bağlamında çalışan kırılabilirliğinin artması c. Yeni istihdam biçimleri d. İş güvencesi yoksunluğu
2. Yaşlanan iş gücü	Yaşlanan iş gücünün karşı karşıya kaldığı riskler
3. İşin yoğunlaşması	a. Uzun çalışma saatleri b. Yoğun iş

(Kaynak: Van ve ark., 2012, s. 15; EU, OSHA, 2007).

Evden tele çalışmada da çalışanların tüm bu risklere maruz kalması mümkündür. Bu nedenle psiko-sosyal risklerin yalnızca iş yeri kaynaklı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü bu riskler çalışanın iş yerinden çok iş görme eyleminden kaynaklanan risklerdir. Maruz kalınan riskler, stres, teknostres³ dikkatsizlik, yorgunluk, uykusuzluk, öfke, mutsuzluk, tatminsizlik, dalgınlık gibi nedenler ile kaza ve hastalıklara neden olabilmektedir. Bu riskler aynı zamanda kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, bağışıklık sisteminin zayıflaması, depresyon, mide rahatsızlıkları, tansiyon, cilt döküntüsü, kalp rahatsızlıkları gibi hastalıkların da temel nedeni olabilmektedir (Cam, 2014, s. 9; European Commission, 2011, s. 5, 6). Öyleyse denilebilir ki, “iş sağlığı ve güvenliğinin az bilinen bir boyutu olan” psikososyal riskler artık yeni çalışma düzeninde ciddi bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ergonomik risk etmenleri

Ergonomi “*insan ve çalışma çevresi arasındaki ilişkinin bilimsel bir etüdüdür. Diğer bir ifadeyle, ergonomi; insan, teknik ve çevre uyumunun temel kurallarını ortaya koyan, disiplinlerarası bir bilim dalıdır*” (Dinçer, 1978’den akt. Yapıcı ve Baş, 2015, s. 592). Ergonominin amacı çalışanların sahip olduğu zihinsel ve fiziksel özelliklerini saptamak, çalışanın işe, işin çalışana uyumunu sağlamak için gereksinim duyulan şartları sağlamaktır. Uluslararası Ergonomi Birliği’nin üye ülkelerde yaptığı araştırmaya göre iş sağlığı ve güvenliği, ergonominin uygulama alanlarından biri olup %84’lük bir oranla en üst sırada yer almaktadır. Esasen iş yerlerinde yapılan ergonomi çalışmalarının da genel olarak iş sağlığı ve iş güvenliğinin temini, iş yerinde kaza ve hastalık risklerinin ortadan kaldırılması gibi amaçları bulunmaktadır (Yalçın ve Ayvaz, 2018, s. 15).

İşyerleri çalışmak için gerekli cihazların temin edilip bakımının ve onarımının yapıldığı, ergonomik açıdan “çalışmak” için tasarlanmış mobilyaların kullanıldığı, iş sağlığı ve güvenliği açısından gerekli önlemlerin alındığı ve bu önlemlerin denetlendiği çalışma ortamlarıdır. Oysa evde çalışma ortamının düzenlenmesi ve denetlenmesi hususunda birtakım zorluklar bulunmaktadır. Çalışanın evdeki çalışma alanı genellikle uygun şekilde tasarlanmamıştır ve çoğu işveren evin ofis düzeninde tasarlanması için gereken maliyete katlanmamaktadır (Kavi ve Koçak, 2010, s. 76).

Ergonomik şartlara uygun olmayan çalışma ortamı ya da bireyin ergonomi kurallarına uymaması kaza ve hastalık riskini artırır. Kaza ve hastalığa neden olan ergonomik risk faktörlerinden bazıları; tekrarlanan hareketler, statik ya da uygun olmayan duruş ve oturma pozisyonları, uygun olmayan araç ve ekipmanlardır. Bununla birlikte bilgisayarda uzun süre çalışma, çalışırken gözlerin

³ Teknostres bireyin yaşadığı stres sürecinin teknolojik sebeplerden kaynaklanması, strese kaygı, endişe, öfke, korku, tedirginlik gibi tepkiler vermesi durumudur (Weil ve Rosen, 1997, s. 5’ten akt. Yener, 2018, s. 88).

korunmaması, çalışma ortamının çevresel şartları ve düzensiz yerleşimi ergonomik risk faktörlerindedir (Sever ve Deste, 2021, s. 419).

Sayılan bu risk faktörlerinin neden olduğu hastalıklardan en bilineni kas iskelet sistemi rahatsızlıklarıdır. Oturma ve tekrarlanan hareketlerden kaynaklanan sırt, bel, boyun ağrıları, tenisçi dirseği, tetik parmak sendromu gibi rahatsızlıklar ile uzun süre bilgisayarda çalışmaktan kaynaklanan karpal tünel sendromu, gergin boyun sendromu ve görme bozuklukları bunlardan birkaçıdır (Taşkaya ve Büyükturan, 2021, s. 17-18). Yapılan çalışmalar olumsuz ergonomik koşullarda bu tür rahatsızlıkların sıklıkla meydana geldiğini göstermektedir. Örneğin ABD’de ergonomik sebeplerden kaynaklanan bel ağrısı problemleri işe bağlı tazminat ödemelerinin yaklaşık %41’ine tekabül etmektedir. İsviçre’de bel ağrısı sorununun çalışma hayatındaki toplam maliyeti 3,4 milyon Euro olduğu bilinmektedir (Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2017: 28). Bununla birlikte günün büyük bir bölümünü hareketsiz geçirmekten kaynaklanan erken ölüm, kalp hastalıkları, şeker hastalığı, bağırsak kanseri gibi hastalıklar da uygun olmayan ergonomik koşullardan kaynaklanan hastalıklardandır (Akpınar, Çakmakkaya, Batur, 2018, s. 81, 82).

SONUÇ

Evden tele çalışma ve yarattığı sorunlar bu çalışma biçiminin ortaya çıktığı ilk zamanlarda araştırmacıları şimdiki kadar meşgul etmemiştir. Son yıllarda ortaya çıkan Covid-19 Pandemisi ile evden tele çalışma, çoğunlukla beyaz yakalı çalışanların istihdam edildiği sektörlerde zorunlu olarak uygulanmıştır. Evden tele çalışma zamanla bu çalışma biçimini fırsat olarak görenlerin kendi iradeleriyle tercih ettiği bir çalışma biçimi haline gelmiştir. Son yıllarda uygulaması hızla artan evden tele çalışma biçimi literatürde sıkça tartışılır hale gelmiştir. Literatürde yer alan birçok çalışmada evden tele çalışmanın yarattığı fırsat ve tehditler tanımlanmıştır. Evden tele çalışmada işverenler ve çalışanlar açısından fırsat ya da tehdit unsuru barındıran birçok faktör bulunmaktadır. Ne var ki literatürde aynı faktörün farklı kaynaklar tarafından farklı şekillerde yorumlanması gri bir alan yaratmıştır. Söz konusu gri alanın ortadan kaldırılması evden tele çalışmada sorunların belirlenmesi, bu sorunlara yönelik politikalar oluşturulması ve uygulanması bakımından önem arz etmektedir.

Evden tele çalışmada gri alanda yer alan ve çalışmanın ana problemini oluşturan iş sağlığı ve güvenliği bu çalışma biçimi için önemli bir tehdit unsurudur. Bu görüş bazı kaynaklar tarafından aksi ifade edilse de literatürdeki ağırlıklı görüş ile uyusmaktadır. Buna ek olarak evden tele çalışmanın beyaz yakalı çalışanların hâlihazırda maruz kaldığı iş sağlığı ve güvenliği risklerini arttırdığı düşünülmektedir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasına neden olan birçok etken bulunmaktadır. Öncelikle iş yerleri, çalışmak için özel olarak düzenlenmiş mekânlardır. Oysa ev, içinde bulunduğumuz dönemde bireyin çalışma hayatı ile özel hayatını birbirinden ayıran kişisel bir mekândır. İş yerindeki koşulların ev ortamında sağlanması oldukça zor ve maliyetlidir.

Bir diğer etken evden tele çalışmanın yoğun olarak beyaz yakalı çalışanlar tarafından yapılmasıdır. Beyaz yakalı çalışanlar iş yerinde kimyasal maddelere maruz kalma, makine arızaları nedeniyle yaralanma, yüksekten düşme gibi risklerden ziyade; fiziksel, ergonomik ve psikososyal risklere maruz kalmaktadırlar. Bunlardan ergonomik ve psikosoyal riskler beyaz yakalı çalışanların çalışma mekânı fark etmeksizin evde veya iş yerinde maruz kalabileceği risklerdendir. Dolayısıyla evden tele çalışmanın çoğunlukla işe gidiş geliş sırasında ortaya çıkan riskler ve iş yerinin fiziksel ortamından kaynaklanan riskler üzerinde azaltıcı etkisi vardır. Bu düzeyde bir etki iş sağlığı ve güvenliği faktörünü evden tele çalışma açısından bir fırsat olarak adlandırmak için yeterli değildir. O halde denilebilir ki bu çalışma biçimi özellikle psikososyal ve ergonomik risk faktörleri nedeniyle beyaz yakalı çalışanlarda iş sağlığı ve güvenliği açısından mevcut riski arttıracaktır.

İş sağlığı ve güvenliği kavramı artık devasa makineler, yüksek platformlar, koruyucu ekipmanların yanında bilgi toplumunun karşı karşıya olduğu risklerin de bulunduğu bir bütün olarak anlaşılmalıdır. İçinde yaşadığımız bilgi toplumunun karşı karşıya kaldığı iş sağlığı ve güvenliği riskleri en az diğerleri kadar önemlidir. Bilgi toplumunda artık insan, bedeninden çok zihni ile çalışmaktadır. Dolayısıyla çalışmada zihni korumak en az bedeni korumak kadar önemli bir meseledir. Sağlıklı ve güvenli şartlarda çalışmak bir insan hakkıdır. Bu hak ile ilgili, gerekli uygulamaların düzenlenmesi, denetlenmesi, mevcut şartlara göre güncellenmesi ve uygulamada uluslararası standartlar belirlenip birlik sağlanması önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı Çalışma Konsepti/Tasarımı: A.K., M.G.; Veri Toplama: A.K., M.G.; Veri Analizi /Yorumlama: A.K., M.G.; Yazı Taslağı: A.K., M.G.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: A.K., M.G.; Son Onay ve Sorumluluk: A.K., M.G.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Author Contributions Conception/Design of study: A.K., M.G.; Data Acquisition: A.K., M.G.; Data Analysis/Interpretation: A.K., M.G.; Drafting Manuscript: A.K., M.G.; Critical Revision of Manuscript: A.K., M.G.; Final Approval and Accountability: A.K., M.G.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Ayşıl KABAKÇI 0000-0002-7793-5731
Mehmet GÜLER 0000-0002-2956-7604

KAYNAKLAR / REFERENCES

- 4857 Sayılı Kanun R.G.22.05.2003/25425.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Uzaktan Çalışma Yönetmeliği, R.G. 10.03.2021/31419.
- Akbaş T. A. ve Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamaları ve çalışma motivasyonunu etkileyen faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246-3260.
- Akpınar, T., Çakmakkaya, B., Batur, N. (2018). Ofis çalışanlarının sağlığının korunmasında çözüm önerisi olarak ergonomi bilimi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 76- 98.
- Alkan Meşhur, F. (2010). Organizasyonların tele çalışmaya ilişkin tutumlarına yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 1- 24.
- Arıkboğa, Ş., Doğan, E., Akdöl, B., İrengün, O. (12 Mart 2023). Küresel salgın döneminde evden çalışma raporu. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=kuresel-salgin-doneminde-evden-c-CC%A7alis-CC%A7ma-aras-CC%A7irma-raporu.pdf>.
- Arkan Demiral, G., Şahan, C., Aydın Özgür, E., Vatanserver, M., Demiral, Y. (2023). Bir tekstil fabrikasında psikososyal riskler ve mental sağlık durumu. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 8(1), 54- 70.
- Arslankaya, S., Çelik, M. T. (2021). Otomotiv sektöründe çalışan kadın işçilerin ergonomik risk değerlendirmesi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 13(3), 75- 82.
- Başol, O. ve Çömlekçi, M. F. (2022). Uzaktan çalışma ölçeği geçerlilik-güvenilirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 243- 261.
- Baycık, G., Dulay Yalçın, D., Doğan, S., Yay, O. (2021). Covid- 19 pandemisinde uzaktan çalışma tespit ve öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 3, 1683- 1728.
- Bayramoğlu, G. (2018). İş aile sınırı teorisi bağlamında kadın akademisyenlerin iş yaşam dengesinin sağlanmasına yönelik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1722- 1744.
- Bennet, V., Sheila, M., Eberhard, K. (1995). *European guide to teleworking: a framework for action. Ireland: Office for Official Publications of the European Communities*
- Berkün, S. (2013). Ev esaslı uzaktan çalışma: Bursa'da engelli belediye çalışanlarının algıları. *İnsan Hakları Yıllığı*, 31, 15-61.
- Bilginöğlü, E. (2021). Covid-19 pandemisi sırasında uzaktan çalışmanın artan önemi: bilinen yanlışlar ve doğruları. *Çalışma ve Toplum*, 2, 1099- 1146.
- Bilir, N. (2007). Mesleki Kas İskelet Sistemi Hastalıkları. *T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 34, 10- 15.
- Bolat, T., Seymen, A., Oya, B., İnci, O. (2006). Örgütlerde esnek çalışma uygulamaları ve buna ilişkin olarak 4857 sayılı iş kanununda getirilen düzenlemelerin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(6), 1- 30.
- Braber, M. (2004). Socio-psychological factors of using telework as an instrument for reintegration. *twente student conference on IT*, Netherlands.
- Buomprisco, G., Ricci, S., Perri, R., De Sio, S. (2021) Health and telework: new challenges after Covid-19 pandemic. *European Journal of Environment and Public Health*, 5(2), 2- 5.
- Cam, E. (2004). Çalışma yaşamında stres ve kamu kesiminde kadın çalışanlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-10.
- Camkurt, M. Z. (2007). İş yeri çalışma sistemi ve iş yeri fiziksel faktörlerin iş kazaları üzerindeki etkisi. *TÜHİS İş Hukuku Dergisi*, 20(6), 80- 106.
- Canivenc, S. & Cahier, M. (8 Haziran 2023). Is remote working shaping the future of work?" <https://www.la-fabrique.fr/fr/publication/is-remote-working-shaping-the-future-of-work-2/>.
- Çögenli, M. Z. (2019). *İş sağlığı ve güvenliğinde psiko-sosyal yaklaşımlar*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Demirkaya, S. ve Güler, C. (2021). Çalışma yaşamında işçinin kişilik haklarının korunması bağlamında ILO'nun 190 sayılı şiddet ve taciz sözleşmesinin değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4, 2753- 2796.
- Efe, Ö. F., Efe, B. (2015). Tekstil sektöründe iş kazalarının oluşumuna ait ergonomik risklerin değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 623- 629.
- Erdayı, U. (2021). İş yeri dışında bir esnek çalışma modeli olarak ev eksenli tele çalışma: beklentiler ve sorunlu alanlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1211-1246.

- Erdem, Z. (1997). *Tele Çalışma*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- European Commission, (2011). Report on the implementation of the European social partners' framework agreement on work-related stress. Commission Staff Working Paper.
- European Risk Observatory Report, (2012). Management of psychosocial risks at work: an analysis from the findings of the European survey of enterprises on new and emerging risks. European Agency for Safety and Health at Work.
- Evren, M., ve Okyay, Y. (16 Aralık 2022). Evden çalışma ve çalışanın ulaşılmama hakkı <https://okyayevren.com/yayinlar/evden-calisma-ve-calisanin-ulasilamama-hakki/>.
- Genin, E. (2016). Proposal for a theoretical framework for the analysis of time porosity. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 32(3), 280–300
- Gök Metin, Z., Yıldız, A. N. (2021). *İş sağlığı ve güvenliği boyutu ile uzaktan çalışma*. Ankara: Ziraat Grup Matbaacılık.
- Güz, E. ve Tüfekçi, M. (11 Aralık 2022). Yeni çalışma sistemi tele çalışma ve evden çalışma modelinin incelenmesi. https://www.academia.edu/42451925/YEN%C4%B0_%C3%87ALI%C5%9EMA_S%C4%B0STEM%C4%B0_TELE...
- International Labour Organization. (1990). *Conditions of work digest on telework*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization. (2020). *Covid-19: guidance for labour statistics data collection*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization. (2021). *Health and safe telework*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization. (2021). *Working from home from invisibility to decent work*. Geneva: International Labour Office.
- Koçak, O. ve Kavi, E. (2010). Bilgi toplumunda evden çalışmanın etik boyutu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 69- 88
- Lamprecht, A., Padayach, K. (2019). The epidemiology of work-related musculoskeletal injuries among chiropractors in the eThekweni municipality. *Chiropractic & Manual Therapies*, 27.
- Lupton, D. (2016). The diverse domains of quantified selves: self-tracking modes and dataveillance. *Economy and Society*, 45(1), 101–122.
- Ly, M. T. (12 Mayıs 2023). The effects of remote supervision on employees: case Finnish Red Cross (frc) fundraisers. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/347425/Ly_Mai.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
- Mahiroğulları, A. (2005). Endüstri devrimi sonrasında emeğin istismarını belgeleyen iki eser: germinal ve dokumacılar. *Journal of Sociological Studies*, 32, 41- 53.
- Marie Avellino S. (2006). An enabling framework for telework in Malta. Research Project for The Employment and Training Corporation.
- Matisane, L., Paegle, L., Vanadzins, I., Linde, A. A. (2022). *Lack of workplace risk assessment as a predictor of adverse health effects for teleworkers- results from the survey on life with covid-19 in Latvia*. SHS Web of Conferences. Riga Stradins University, Latvia.
- National Commission for the Promotion of Equality. (12 Mayıs 2023). Teleworking pilot project. Research Report. https://ncpe.gov.mt/en/Documents/Our_Publications_and_Resources/Research/ESF_23/telework_report_2007.pdf.
- Ölmez, H., Ergun, İ., Ensari Özay, M., Can, E. (2021). Normalleşme sürecinde ofis çalışmalarında covid-19'u önlemede balık kılıcı yöntemi ile sebep sonuç analizi. *International Journal of Science and Research*, 33(1), 106-115.
- Perry, S. J., Rubino, C. ve Hunter, E. M. (2018). Stress in remote work: two studies testing the demand-control-person model. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(5), 577-593.
- Rubin, O., Nikolaeva, A., Nello-Deakin, S., te Brömmelstroet, M. (2020). *What can we learn from the covid- 19 pandemic about how people experience working from home and commuting?* Amsterdam, University of Amsterdam Press.
- Sadioğlu, U. ve Öktem, M. K. (2011). Ulusal kalkınma sorunsalı açısından Türkiye'de kamu yönetiminin rolü ve önemi. *Sosyoekonomi*, 2, 41-68.
- Sever, S. ve Deste, M. (2021). Üretim Süreçlerinde Ergonomik riskler ve risk değerlendirme yöntemleri: civata fabrikasında bir uygulama. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 25, 417, 441.
- Şakar, M ve Şahin, Duygu E. (2021). Esnek çalışma modellerinden uzaktan çalışma ve uzaktan çalışanların sigortalılığı. *SGK Dergisi*, 2(11), 249- 267
- Tan, G. (2007). *Atipik iş sözleşmelerinden evde çalışma ve tele çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taşkaya, C. ve Büyükturan, B. (2021). Büro çalışanlarında sıklıkla görülen kas ve iskelet sistem hastalıkları ve önleme yolları. *MAUN Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 16- 20.
- Tipping, S., Chanfreau, J., Perry, J. ve Tait, C. (12 Mayıs 2023). The fourth work-life balance employee survey. in employment relations research series 122. London, England: department for business innovation and skills. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/32153/12-p151-fourth-work-life-balance-employee-survey.pdf.
- Tokol, A. (2001). *Endüstri ilişkileri ve yeni gelişmeler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını.
- Tozlu, E. (2011). Genel olarak esnek çalışma sistemleri ve tele çalışma ve sıkıştırılmış iş haftasını karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(25), 99- 116.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. 09.11.1982/17863 (Mükerrer).
- Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (2015). *Türkiye kas ve iskelet sistemi hastalıkları önleme ve kontrol programı 2015- 2020*. Ankara: Anıl Reklam ve Matbaa Ltd. Şti.
- Uşen, Ş. (2020). Covid-19 salgını döneminde 'zorunlu' evden çalışma: iş ve özel yaşama etkileri. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi.
- Van S., C., S., Staetsky, L., Hassan, E., Kim, C. W. (2012). *Management of psychosocial risks at work: an analysis of the findings of the European*

- survey of enterprises on new and emerging risks*. Belgium: Publications Office of the European Union,
- Wahab, A. & Gad, A. (2007). Çalışanların telekomünikasyona karşı tutumları. Mısır'ın Dakahlia valiliğinde amprik bir araştırma. *Davranış ve Bilgi Teknolojisi Dergisi*, 26, 367- 375.
- Wöhrmann, A. M. & Ebner, C. (2021). Understanding the bright side and the dark side of telework: an empirical analysis of working conditions and psychosomatic health complaints. *New Technology Work and Employment*, 36, 348- 370.
- Yalçın, E. ve Ayvaz, B. (2018). İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliği açısından ergonomik risk ölçümü: tekstil sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Bilimleri Dergisi*, 17(34), 13- 30.
- Yapıcı, F. ve Baş, H. (2015). Verimlilikte ergonomik faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 591- 595.
- Yener, S. (2018). Teknostresin iş performansı üzerindeki etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 85- 20.
- Yılmaz, B. ve Sağlam, M. (2021). COVID-19 algılanan stres ve tehdidinin, çalışanların iş yaşam dengesi ve motivasyonu üzerindeki etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 518- 538.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Kabakci, A., & Guler, M. (2024). Uzaktan çalışmadan evden tele çalışmaya: beyaz yakalı çalışanların iş sağlığı ve güvenliği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 164-174. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1394758>

Soğuk Savaş Dönemi Kamu Görevlilerinin Sendikal Hakları: Batı Bloğu ve Türkiye

Civil Servants' Trade Union Rights in the Cold War Era: The Western Bloc and Türkiye

İbrahim YILMAZ¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Samsun, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma Türkiye’de Soğuk Savaş döneminde kamu görevlilerinin sendikal hakları hakkındadır. Sendikal haklar, sendika hakkı, toplu iş sözleşmesi hakkı ve grev hakkı üzerinden ele alınacaktır. Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş döneminde Türkiye’de kamu görevlilerinin sendikal hakları konusunda yaşanan gelişmeleri Batı Bloğunda yaşanan gelişmelerle mukayese etmektir. Türkiye’de ve Batı Bloğunda kamu görevlilerinin sendikal hakları konusunda yaşanan gelişmeler, doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiştir. Türkiye’de yaşanan değişiklikler başta dönemin Anayasa ve yasaları olmak üzere, bu mevzuatın oluşması aşamasında Meclis’te yaşanan tartışmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Batı Bloğunda yaşanan gelişmeler ise Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan uluslararası belgeler üzerinden incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminde hem askeri hem de ideolojik anlamda ABD’nin liderliğindeki Batı bloğuna entegre çabası içerisinde olan Türkiye’nin, kamu görevlilerinin sendikal hakları noktasında ise 1961-1971 arası hariç tutulursa müttefiklerinden ayrıştığı belirtilebilir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye geniş anlamda kamu görevlilerinin dar anlamda memurların sendikal haklarının tanınması, anayasal ve yasal düzeyde güvenceye alınması noktasında, Batılı müttefiklerinin oldukça gerisinde kalmış olduğu belirtilebilir.

ABSTRACT

This study is about civil servants’ union rights in Türkiye during the Cold War. The article will also discuss trade union rights the right to organize a union, the right to collective bargaining, and the right to strike. The aim of this study is to compare the developments regarding civil servants’ union rights in Türkiye during the Cold War with the developments in the Western Bloc. The article uses the document analysis method to examine the developments regarding civil servants’ union rights in Türkiye and the Western Bloc and evaluates the changes that occurred in Türkiye primarily through the Turkish Constitution and laws of the period, as well as through the discussions that occurred in the Grand National Assembly of Türkiye as these legislations were being formed. The article uses the international documents created by the United Nations, the International Labour Organization, and the Council of Europe to examine the developments in the Western Bloc. Türkiye, which was trying to integrate into the Western Bloc that was led by United States both militarily and ideologically during the Cold War, can be said to have differed from its allies in terms of its civil servants’ union rights, except for the period between 1961-1971. In a broad sense, Türkiye can be argued to have fallen far behind its Western allies during the Cold War in terms of recognizing and securing its civil servants’ union rights at the constitutional and legal levels.

Anahtar Kelimeler: Kamu Görevlileri, Sendika Hakkı, Toplu Sözleşme Hakkı, Grev Hakkı, Soğuk Savaş

Keywords: civil servants, right to organize a union, right to collective bargaining agreement, right to strike, Cold War

EXTENDED ABSTRACT

This study concerns the union rights of civil servants in Türkiye during the Cold War (1946-1991). The article discusses trade union rights through the right to organize a union, the right to collective bargaining, and the right to strike. The study aims to compare the developments regarding civil servants’ union rights in Türkiye during the Cold War with the developments that occurred in the Western bloc by carrying out a document analysis. The study evaluates the changes that were experienced in Türkiye

Sorumlu Yazar: İbrahim Yılmaz E-posta: ibrahim.yilmaz@samsun.edu.tr

Başvuru: 28.09.2023 • **Revizyon talebi:** 27.11.2023 • **Son revizyon teslimi:** 06.02.2024 • **Kabul:** 06.02.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

primarily through the Constitution and laws of the period, as well as through the discussions that occurred in the Parliament as these legislations were being formed. The study uses the international documents established by the United Nations (UN), the International Labour Organization (ILO), and the Council of Europe to examine the developments that occurred in the Western Bloc . In this context, the study examines the UN's Universal Declaration of Human Rights (established by the UN), the ILO's Convention No. 87 on Freedom of Association and the Protection of the Right to Organize, the ILO's Convention No. 98 on the Right to Organize and Collective Bargaining, and the Council of Europe's European Social Charter.

In terms of civil servants' union rights in Türkiye during the Cold War, the period of 1961-1971 was when the most important positive developments were experienced. The 1961 Constitution, which had clearly adopted the social state approach, accommodated a more progressive and egalitarian approach compared to the previous Turkish Constitutions. The right to organize a union is among the classical social rights, and the 1961 Constitution guaranteed this right for its civil servants. Although the 1961 Constitution clearly recognized the right of civil servants to organize a union during this period, the same was not the case for the right to collectively bargain or the right to strike. When looking at the international documents containing provisions on civil servants' union rights in the Western Bloc during this period, the rights to organize a union, collectively bargain, and strike are seen to have been clearly recognized and guaranteed apart from certain exceptions. Although the 1961-1971 period should be noted as the time when Türkiye experienced the most important developments regarding its civil servants' union rights, Türkiye remained far behind the regulations contained in the international documents the Western Bloc had created at that time.

The 1971-1980 period, also known as the Cold War's détente period, was when Türkiye abolished civil servants' limited union rights. With the Constitutional Amendment made in 1971, Article ## that had guaranteed the right of civil servants to organize a union was altered. Not only were civil servants deprived of any guarantee of this right, but the amendments made in Article 119 of the Constitution expressly prohibited civil servants from becoming members of a union. These amendments made to the Turkish Constitution in 1971 can be argued to have abolished civil servants' right to unionize, as well as to have "returned [conditions] to the pre-1947 period when the concept of unions was intolerable" (Mahiroğulları, 2011, p. 70).

Regarding civil servants' union rights in Türkiye, the first draft of the 1982 Constitution differed from the first draft of the 1961 Constitutions as well as the version that existed after the amendments that had taken place in 1971. The first draft of the 1982 Constitution had no regulation explicitly recognizing or prohibiting civil servants' union rights. With regard to civil servants' union rights during the last decade of the Cold War, no amendments were made to Türkiye's 1982 Constitution. In terms of the rights to organize a union and bargain collectively, the fact that civil servants didn't acquire a constitutional guarantee until after the end of the Cold War is important to emphasize.

Türkiye which had been trying to integrate into the Western Bloc both militarily and ideologically during the Cold War, can consequently be argued to have differed from its allies in terms of civil servants' union rights, even during the 1961-1971 period. During the Cold War, Türkiye can be claimed to have fallen far behind its Western allies in terms of recognizing and securing civil servants' union rights at the constitutional and legal levels.

Giriş

1946-1991 yılları arası soğuk savaş¹ dönemindeki (Sönmezoğlu, Güneş ve Keleşoğlu, 2021, s. 28) iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye Batı bloğu içerisinde yer almıştır. Soğuk Savaş, bir bakıma, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğinde savunulan liberal demokrasi ve piyasa ekonomisi (Petersen, 2013, s. 235) ile Sovyetler Birliği önderliğinde savunulan sosyalizm ve planlı ekonominin ideolojik anlamda mücadelesidir (Westad, 2010, s. 13) denebilir. Birbirine rakip iki farklı sosyal, siyasal ve ekonomik düzen olan kapitalizm ile sosyalizmin küresel anlamda rekabet ettiği bu dönemde (Cronin, 2000, s. 781), bir taraftan askeri ve stratejik diğer taraftan ise ideolojik ve kültürel çekişmeler yaşanmıştır (Westad, 2010, s. 13). Türkiye, bu dönemde hem askeri hem de ideolojik açıdan ABD'nin liderliğindeki Batı bloğu içerisinde bulunmuştur. Petersen'in (2013, s. 235) de belirttiği üzere, Batı Avrupa ülkeleri 1945'ten sonra ABD öncülüğünde politik ve ekonomik olarak entegre olma yoluna gitmiştir. Bu entegrasyon, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kurumlara katılım ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi Batı merkezli ulus ötesi kurumlar yoluyla gerçekleşmiştir.

Türkiye, bu dönemde Batı'da meydana gelen demokratik gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bir diğer ifade ile, bu dönemde Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde bulunması hem Batı bloğunun askeri kanadı içerisinde yer alması ile hem de Batı'nın ekonomik ve demokratik değerlerini (Doğu, 1987, s. 133) sahiplenmesi ve bunları uygulamaya koymasıyla da açıklanabileceği ileri sürülebilir. Batı bloğunun askeri ittifakı olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne 1952 yılında katılan Türkiye, bir anlamda Batı bloğuna askeri entegrasyonunu başlatmış oldu. Türkiye'nin, Soğuk Savaşın henüz başladığı 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçmesi ve 1949 yılında Sovyet modeline karşı demokrasi ve liberalizmi savunmak adına kurulan Avrupa Konseyi'nin (Öncü ve

¹ Soğuk savaşın başlangıcı ve bitiş tarihi ile ilgili herkesin üzerinde uzlaşmaya vardığı bir tarih bulunmamaktadır. Soğuk Savaşın 1945 Potsdam Konferansı ile, 1947 Truman Doktriniyle başladığını ileri süren görüşler için bkz: Heywood, 2016, s. 68-69. Soğuk Savaş dönemi için "çoğunlukla Churchill'in 1946'daki 'demir perde' konuşması başlangıç, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı veya 1991'de SSCB'nin dağılması da bitiş olarak kabul edilmektedir" (Erhan, 2006, s. 536).

Cevziziler, 2013, s. 23) kurucu üyesi olması demokratik entegrasyonunu, 1961 yılında kurulan OECD'nin kurucu üyesi olması ekonomik entegrasyon çabasını ve son olarak, Avrupa'da önem kazanmaya başlayan sosyal devlet² anlayışını 1961 Anayasası'yla benimsemesi ve aynı zamanda bu Anayasa'yla Anayasa Mahkemesi'nin kurulması siyasal sistem açısından entegrasyon çabasına verilebilecek örneklerdir.

Batı bloğuna her açıdan entegre olma çabalarına rağmen, özellikle sosyal hakların gelişimi noktasında, Türkiye'nin Batı bloğunun gerisinde kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, soğuk savaşın Avrupa'da ortaya çıkan sosyal devlet anlayışının yükselmesinde de etkili olduğunu ileri sürmektedir (Knorr, 1951; Petersen, 2013; Petersen, Mioni ve Obiger, 2022). Batı bloğunda, Soğuk Savaşın yaklaşık ilk otuz yılında altın çağında olan sosyal devlet anlayışının (Güler, 2020, s. 2300) komünizm tehlikesinden uzaklaşmak için benimsenen stratejilerden biri olabileceği ileri sürülmüş (Knorr, 1951, s. 448) ve çalışanların örgütlenme hakları bu anlayışla bağlantılı olarak gelişme gösterdiği iddia edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde, refah devleti anlayışının, İskandinav ülkelerinde, kitlelerin devlete olan sadakatini güvence altına alan başarılı bir anti-komünist strateji olduğu belirtilmektedir (Petersen, Mioni ve Obiger, 2022, s. 51). Soğuk Savaş Batı bloğunda, işçi örgütlerini güçlendirmiş, özellikle sendikaların işverenlerle pazarlık yapma koşullarını kolaylaştırmış ve bu sayede çalışanların sosyal haklar elde etmesini ve daha yüksek gelir elde etmesini sağlamıştır. Komünizmin yayılması ihtimali olan ülkelerde sendikaların daha güçlü konumda olduğuna yönelik sonuca ulaşmıştır (Sant'Anna ve Weller, 2020, s. 360).

Çalışanların örgütlenme haklarının tanınıp korunmasına yönelik olarak, BM, ILO ve Avrupa Konseyi tarafından çeşitli uluslararası belgeler oluşturulmuştur: Batı bloğunda yer alan Avrupa devletlerinin birçoğu, ilgili sözleşmeleri Soğuk Savaş döneminde onaylarken, Türkiye bu sözleşmelerin birçoğunu ancak Savaş sona erdikten sonra onaylamıştır. Özellikle ifade etmek gerekirse, Türkiye, geniş anlamda kamu görevlilerinin dar anlamda memurların sendikal haklarının tanınması ile anayasal ve yasal düzeyde güvenceye alınması noktasında, bu dönemde, Batılı müttefiklerinin oldukça gerisinde kalmıştır.

Belirtmek gerekir ki, memurlara sendikal hakların tanınması hem Batı Avrupa'da hem de Türkiye'de işçilerden sonra olmuştur (Bülbul, 2009, s. 32; Kutal, 1969, s. 169). Memurların örgütlenme hakkının işçilere nazaran daha geç olmasının altında işçi-işveren ile devlet-memur ilişkisinin birbirinden farklı olması gösterilmektedir (Mutlu, 2001, s. 20). Bununla birlikte işçi sendikalarının kurulduğu ilk zamanlarda, kamu görevlileri işçilere nazaran daha iyi çalışma koşullarına ve ücrete sahip olduklarından, sendika mücadelesinin dışında kaldığı da ileri sürülmektedir (Kutal, 1969, s. 171; Güneş, 2013, s. 63). Devlet otoritesi altında çalışan memurların toplu sözleşme ve grev gibi haklara sahip olması ilk başlarda sakıncalı bulunmakla (Tutum, 1968, s. 29; Tutum, 1972, s. 126; Akay, 1950, s. 98) beraber zaman içerisinde bu anlayış terk edilerek memurlara sendikal hakların tanınması anlayışı benimsenmiş (Mutlu, 2001, s. 98) ve Batı bloğunda yer alan Avrupa devletlerinin çoğu bu konuyla ilgili gerekli yasal düzenlemeleri Soğuk Savaş sona ermeden gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş dönemi, Türk siyasal hayatındaki dönüm noktaları ve bu alanda yapılan önceki çalışmalar (Mahiroğulları, 2001, s. 162, Makal, 2003; Uçkan Hekimler, 2023) dikkate alınarak dört döneme ayrılmıştır (a. 1946-1961, b. 1961-1972, c. 1972-1980, ç. 1980-1991). Bu dönemler içerisinde, Türkiye'deki kamu görevlilerinin, sosyal devlet anlayışının unsurlarından biri olan sosyal haklar içerisinde yer alan, sendikal haklar (Özbudun, 2020, s. 152; Talas, 1981, s. 43; Kara, 2009, s. 372) ile ilgili, anayasal ve yasal düzeyde yaşanan değişiklikler incelenecektir. Çelik'in (2010, s. 255) belirttiği üzere sendikal haklar, sendika hakkı, toplu sözleşme hakkı ve grev hakkını da kapsamaktadır. Türkiye'de bu konuda yaşanan değişiklikler, aynı dönemde Batı bloğunda yaşanan gelişmeler dikkate alınarak ve karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Memurların Sendikal Hakları: 1946-1961 arası Dönem

Soğuk Savaş'ın başladığı ilk yıllarda Türkiye'de sadece kamu görevlilerinin değil aynı zamanda işçilerin de sendikal hakları anayasal anlamda tanınıp güvence altına alınmış değildi. Bununla birlikte, çalışanların sendikal anlamda örgütlenme hakkı Soğuk Savaş öncesinde çıkarılan kanunlar tarafından yasaklanmış, bu yasak işçiler açısından Soğuk Savaşın hemen başında kaldırılmış olmakla birlikte, kamu görevlileri açısından ise bu dönemde de varlığını korumuştur. Soğuk Savaşın ilk yıllarında kamu görevlilerinin sendikal hakları noktasında bir değişiklik yaşanmamış, Soğuk Savaş öncesi yapılan düzenlemeler savaşın ilk yıllarında da varlığını korumuştur. Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında kamu görevlilerinin sendikal haklarının tespiti için, Soğuk Savaş öncesi dönemde oluşturulan anayasal ve yasal düzenlemelere bakmak gerekir.

Bu dönemde, Anayasal anlamda kamu görevlilerinin sendikal haklarına ilişkin hükümlerin varlığına baktığımızda, 1924 Anayasası'nın bu konuda açık bir düzenlemeye yer vermediği belirtilebilir. Talas'ın (1981, s. 59) belirttiği üzere, dönemin diğer ülke anayasalarında da olduğu gibi 1924 Anayasası da sosyal hakları ayrıca güvence altına alma yoluna gitmemiştir. 1924 Anayasası, Altıncı Bölümünde, doğrudan memurlarla ilgili üç maddeye yer vermiştir. Bu maddelerde memurların sendikal haklarını anayasal anlamda açıkça tanıyan bir düzenleme olmadığı gibi açıkça yasaklayan bir hüküm de bulunmamaktadır. 1924

² Literatürde, sosyal devlet, refah devleti, sosyal refah devleti gibi kavramlarla işaret edilen mana aynı olup, Kara-Avrupası kökenli yaklaşımlarda sosyal devlet, Anglo-Sakson kökenli yaklaşımlarda ise refah devleti tabiri benimsenmiştir, bkz. Güler (2017, s. 89).

Anayasası'nın 93'üncü maddesinde "Bütün memurların, nitelikleri, hakları, . . . özel kanunla gösterilir" denilerek, memurların haklarının yasama organı tarafından çıkarılacak özel kanunla belirleneceği öngörülmüştür. Böylelikle, Anayasa, yasa koyucuyu kamu görevlilerinin sendikal haklarını düzenlerken sınırlamaya tabi tutmamış ve kamu görevlilerine sendikal hakların tanınması ya da yasaklanması noktasında yapılacak düzenlemeler konusunda iradeyi yasa koyucuya bırakmıştır. Talas (1981, s. 59) 1924 Anayasası döneminde kanunlarla sınırlama getirilmediği müddetçe çalışanların sendika, toplu pazarlık ve grev hakkı özgürlüğünün var olduğunu belirtmektedir. Yazar anayasal anlamda sınırlandırma bulunmayan bu konular hakkında kısıtlayıcı düzenlemelerin kanunlarla yapıldığını söylemektedir.

Bu dönemde, memurların sendika kurma, toplu pazarlık ve grev hakkı ile ilgili yasal hükümlere baktığımızda, bu konular hakkında düzenlemelerin Soğuk Savaş öncesinde yapıldığı ve Savaşın ilk döneminde, var olan bu düzenlemelerde değişikliğe gidilmediği görülmektedir. Bu dönemde, memur hukukunu genel ve toplu bir nitelikte düzenleyen (Gülmez, 1994, s. 1) 1926 tarihli 788 sayılı Memur Kanunu'nun, memurların sendika kurma hakkına ilişkin herhangi bir hükme yer vermediği Kanun'da bu hakkı tanıyan ya da yasaklayan bir düzenlemenin yapılmadığı (Gülmez, 1994, s. 3; Güneş, 2013, s. 70) göze çarpmaktadır. Ancak Gülmez'in (1994, s. 3) de belirttiği üzere kanunda var olan bu boşluk, memurların sendika kurma hakkına sahip olduğu şekilde yorumlanmamalıdır. Çünkü bu dönemde yürürlükte bulunan 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu hem merkez hem de yerel yönetimlerde çalıştırılan tüm kamu görevlilerini dernek kurma hakkından dolayısıyla sendika kurma hakkından yoksun bırakmıştır. Bu dönemde yürürlükte bulunan 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 12'nci maddesinde "*Devlet, hususî idareler ve belediyelerle Devlete bağlı kurumlardan hizmet karşılığı maaş veya ücret alanlar buldukları işin sıfat ve mahiyeti ile cemiyet kuramazlar*" hükmüne yer verilerek hem merkez hem de yerel yönetimlerde çalıştırılan tüm kamu görevlileri dernek kurma hakkından dolayısıyla sendika kurma hakkından yoksun bırakılmıştır.

Dönemin parlamentoda bulunan siyasi partilerinin memurların sendika kurma hakkına ilişkin yaklaşımına baktığımızda, 1946-1950 yılları arasında parlamentoda milletvekillerinin çoğunluğuna sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi, (CHP)'nin memurların sendika kurma hakkını kısıtlayan yasal düzenlemelerde değişikliğe gitmediği görülmektedir. Bununla birlikte CHP iktidarı kaybettikten sonra, 1953 tarihli parti programında, sendikal özgürlüklere dair ilkeye yer vermiş ve memurlar da dahil olmak üzere her sahada çalışanların sendika kurma özgürlüğüne sahip olması gerektiğine yer vermiştir (Makal, 2002, s. 79-80). 1946-1950 yılları arasında, muhalefette yer alan Demokrat Parti (DP)'nin ise memurların sendika kurma hakkına sahip olması gerektiğini ileri sürdüğü görülmektedir. DP, 1946 tarihli parti programının 7'nci maddesinde memur ve öğretmenlerin toplumsal ve ekonomik sebeplerle sendika kurmaları gerektiğine yer vermiştir (Demokrat Parti Programı, 1946, s. 2). DP'nin 1951 tarihli Parti Programının 7'nci maddesinde de aynı ifadeler yer almıştır (Demokrat Parti Programı, 1951). DP her ne kadar 1946 ve 1951 tarihli parti programlarında memurların sendika kurma hakkına sahip olması gerektiğine yönelik ifadeler yer verse de iktidarda kaldığı 1950-1960 arası dönemde memurlara sendika kurma hakkını anayasal ya da yasal düzeyde açıkça tanıyan bir düzenlemeye gitmemiştir.

Türkiye'de yalnızca memurların değil, aynı zamanda işçilerin de sendika kurma hakkı Soğuk Savaş öncesinde yapılan yasal düzenlemelerle yasaklanmıştı. 3512 sayılı Kanun yalnızca, memurların değil, aynı zamanda işçilerin de sendika kurma hakkını yasaklamıştı. Ancak, işçilerin sendika kurma yasağı Savaşın başladığı ilk yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle kaldırılmıştır. İşçilerin sınıf esasına göre cemiyet kurma yasağı, 1946 tarih ve 4919 sayılı Kanunla, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle kaldırılmıştır. Yasağın kalkmasının ardından kurulan sendikaların çoğu sosyalizmi benimseyen partilerin öncülüğünde kurulmuş, bu durum dönemin hükümetini kuşkulandırmış ve söz konusu sendikalar 17 Aralık 1946 tarihinde sıkıyönetim kararıyla sendikacılığın "ideolojik boyut" kazanacağı endişesiyle kapatılmıştır (Mahiroğulları, 2001, s. 162). 1947'de, sendikaların kuruluş esasları ve faaliyet alanlarını düzenleyen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir. 5018 sayılı Kanun'un kabul tarihi, Türkiye'de cumhuriyet döneminde işçi sendikalaşmanın başlangıcı olarak da görülmektedir (Mahiroğulları, 2001, s. 162).

Savaşın ilk yıllarında Türkiye'deki memurların grev hakkına ilişkin yasal düzenlemelere baktığımızda, bu hakkın Soğuk Savaş öncesinde çıkarılan 1926 tarihli 788 sayılı Memur Kanunu ile açıkça yasaklandığı ileri sürülebilir. Bu Kanunun 65'nci maddesinde "Memurlar müctemian tatili işgal edemezler" denilerek memurların toplu olarak iş bırakmaları yasaklanmıştır (Gülmez, 1994, s. 3-5). Savaşın ilk 15 yılında bu Kanunun ilgili hükmünde değişikliğe gidilmediği görülmektedir. Bu Kanunun ilgili maddesine göre, toplu olarak iş bırakmalara önyak olanlara memuriyetten ihraç, bu eyleme katılanlara ise derece tenzili yaptırımı öngörülmüştür. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Aralık 1925 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan Memur Kanunu Tasarısı'nda, memurların grev yasağı gerekçesiyle ilgili bir açıklamaya yer verilmemiş ve ilgili maddenin Meclis'te görüşülmesi sırasında da bir görüş ileri sürülmemiş olması dikkat çekicidir (Gülmez, 1994, s. 5).

Soğuk Savaşın ilk 15 yılı içerisinde, Batı bloğunda, memurların sendikal hakları ile ilgili gelişmelere baktığımızda, bu dönemde sosyal hakları içeren bir dizi uluslararası belgenin düzenlendiği görülmektedir (Talas, 1981, s. 49). Bunlar içerisinde memurların da sendikal haklarını düzenleyen üç uluslararası belgeden söz etmek gerekir. Bunlardan ilki, 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB), ikincisi ise 1948 tarihinde ILO tarafından kabul edilen, 87 No'lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi ve son olarak 1949 tarihinde ILO tarafından kabul edilen 98 No'lu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi'dir.

İHEB, memurların sendika kurma hakkına ilişkin düzenlemeye yer vermiş fakat toplu sözleşme ve grev hakkı ile ilgili bir düzenlemede bulunmamıştır. Beynamede, işçi memur ayırımı yapılmadan, menfaatlerini korumaları amacıyla, *herkesin* sendikalar kurmaya ve bunlara üye olmaya hakkı olduğu öngörülmüştür (m. 23/4). Beyannamenin kabulü için BM Genel Kurul’unda yapılan oylamaya katılan devletlerin içlerinde Türkiye’nin de yer aldığı 48 devletin temsilcisi olumlu oy kullanırken, 8 üye devletin temsilcisi çekimser oy kullanmıştır. Çekimser oy kullanan 6 devletin sosyalist rejimle yönetiliyor olması dikkat çekicidir (Aybay, 2006, s. 5). İHEB hukuki açıdan *bağlayıcı* olmayan hukuk tekniği açısından *tavsiye* niteliğinde bir bildiridir (Aybay, 2006, s. 6) ve Bildiriyi imzalayan devletlere daha ziyade ileriye dönük uygulanması beklenen moral nitelikli ilkeleri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye, İHEB için BM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada olumlu oy kullanmış olsa da hukuki açıdan bağlayıcı olmayan bu Beyanname memurlar için sendika hakkına ilişkin iç hukukta herhangi bir hukuki sonuç doğurmamıştır.

ILO tarafından oluşturulan sözleşmelere baktığımızda, 87 sayılı Sözleşme’nin kamu görevlileri dahil tüm çalışanların sendika kurma hakkını, 98 sayılı Sözleşme’nin ise kamu görevlileri dahil tüm çalışanların toplu sözleşme hakkını koruma altına aldığı (Kayar, 2021, s. 243) görülmektedir. 87 sayılı Sözleşme’de, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve önceden izin alınmaksızın *çalışanların* istedikleri kuruluşları kurma hakları olduğu belirtilmiştir. *Çalışanlar* ifadesinin hem işçileri hem de memurları kapsadığı açıktır. Dolayısıyla bu anlaşmaya daha ilk yıllardan taraf olan Avusturya, Fransa, Birleşik Krallık gibi devletler (“International Labour Organization”, 2023), memurların sendika kurma hakkını kabul etmektedirler. Türkiye, 1948 tarihli ILO’nun 87 sayılı Sözleşmesini, Soğuk Savaş döneminde değil, ancak Savaş sona erdikten sonra kabul etmiş ve bu Sözleşme Türkiye’de 1993 yılında yürürlüğe girmiştir.

ILO’nun kamu görevlileri de dahil olmak üzere tüm çalışanların toplu sözleşme hakkını koruma altına alan 98 sayılı Sözleşmesi Türkiye’de 23 Ocak 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 98 sayılı Sözleşmeye taraf olmakla birlikte o dönemde bu Sözleşme’nin memurlara toplu sözleşme hakkı vermediği varsayımı söz konusu olduğunu ve uzun yıllar memurların toplu sözleşme dışında tutulduğunu ileri süren Mahiroğulları (2011, s. 68-69) bu durumun Sözleşme metninin çevirisinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. 98 sayılı sözleşme, *devlet yönetiminde görev alan memurları*, toplu sözleşme kapsamı dışında bırakmış, fakat Sözleşme Fransızcadan Türkçeye çevrildiği ve ilgili madde İngilizce metinde yazıldığı şekilde açık yazılmadığı için, bu maddenin tüm memurları toplu sözleşme kapsamı dışında bıraktığı şeklinde anlaşılmıştır (Gülmez, 1996, s. 154).

Savaşın ilk 15 yılında, kamu görevlilerinin sendikal hakları Türkiye’de anayasal anlamda açıkça koruma altına alınmış ya da yasaklanmış değildi. Bununla birlikte, her ne kadar DP muhalefette bulunduğu dönemde memurların sendika kurma hakkını savunsa da iktidarı döneminde Soğuk Savaş öncesi kamu görevlilerinin sendikal haklarını yasaklayan hükümlerde değişikliğe gitmediği için, bu dönemde memurların hukuki olarak sendikal anlamda örgütlenmeleri yasaktı. Aynı dönemde Batı bloğunda yaşanan gelişmelere baktığımızda, BM ve ILO tarafından oluşturulan uluslararası belgelerle, kamu görevlilerinin sendika kurma ve toplu sözleşme haklarının tanınıp koruma altına alınmaya gidildiği görülmektedir. Soğuk Savaşın ilk yıllarında, kamu görevlilerinin sendikal hakları Batı bloğunda tanınıp korunma altına alınırken, Türkiye’de mevcut mevzuatta hiçbir değişikliğe gidilmemiş ve Soğuk Savaş öncesi var olan yasaklar bu dönemde de varlığını sürdürmüştür.

Memurların Sendikal Hakları: 1961-1971 arası Dönem

Soğuk Savaş dönemi içerisinde, 1961-1971 yılları arası Türkiye’de memurların sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkı ile ilgili hem anayasal hem de yasal bakımdan olumlu anlamda en önemli gelişmelerin yaşandığı zaman dilimi olmuştur. Türkiye, ikinci dünya savaşının ardından Batı bloğunda yükselişe geçen sosyal devlet anlayışından etkilenmiş ve bu anlayışla bağlantılı olarak bu dönemde memurların sendikal hakları mevzuata girmeye başlamıştır (Çelik, 2014, s. 22; Özkal Sayan ve Urhan, 2020, s. 82). 1961 Anayasası’nda sosyal devlet ilkesine Türkiye’de anayasal düzeyde ilk kez açıkça yer verilerek sosyal devlet anlayışının benimsenmiştir. 1961 Anayasa Tasarısının Temsilciler Meclisinde Görüşülmesi sırasında ileri sürülen görüşlerden yola çıkılarak sosyal devlet ilkesi anlayışı ile komünizm tehlikesinden uzaklaşılmalı istendiği de (Gülmez, 1985, s. 89) ileri sürülebilir. Mecliste yapılan görüşmeler sırasında söz alan Bahir Ersoy Türkiye’de komünizm tehlikesinin sifırı indirilmesi için demokratik ama sosyal devlete inanmak gerektiğini (TMTD, C. 2, T. 1, B. 35, s. 441) Alp Kuran’da sosyal hakların, *komünizmin panzehiri* olduğunu, sosyal hakların varlığının Türkiye’ye komünizm sızmalarının önlenmesi adına gerekli olduğunu ileri sürmüştür (TMTD, C. 2, T. 1, B. 35, s. 411). Benzer şekilde Anayasa Komisyonu Sözcüsü, Muammer Aksoy’un yaptığı konuşmada “Sosyal olmak, komünizmin memleketten uzaklaştırılması için hakikî çaredir” (TMTD, C. 2, T. 1, B. 36, s. 494) diyerek sosyal devlet anlayışının SSCB’nin ideolojik tesirinden uzak durmak için gerekli olduğunu vurguladığı belirtilebilir.

1961 Anayasası ile bireysel çalışma ilişkilerinin yanı sıra *toplular* çalışma ilişkileri de önem kazanmaya başlamıştır (Gülmez, 1985, s. 79). 1961 Anayasası’na ilişkin hazırlık çalışmalarında kamu görevlilerinin sendikal hakları, sendikaya üye olma hakkı, toplu sözleşme hakkı ve grev hakkı, anayasal anlamda tanınması bağlamında ele alınmıştır. 1961 Anayasası’nın hazırlık çalışmaları ile ilgili olarak, İlim Komisyonu Anayasa Öntasarısı’nda *kamu hizmetlerinde çalışanlara* sendika kurma hakkı, grev hakkı (kamu hizmetlerinde çalışanlardan hangilerinin bu haktan yararlanacağına kanunla düzenleneceği ve grev hakkının siyasi amaçlar için kullanılmayacağı belirtilerek) ve toplu sözleşme (kollektif sözleşme) hakkı öngörülmüştür. Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler

Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı'nda Türklerin izin almadan sendika kurma hakkına sahip olduğu ve çalışanlar için grevin bir hak olduğu öngörülmüş olmakla birlikte, toplu iş sözleşmesi hakkına yer verilmemiştir (Gülmez, 1985, s. 80-84).

1961 Anayasası'nın kabul edildiği ilk halinde, kamu görevlilerinin sendika kurma hakkı *sendika kurma hakkı* yan başlıklı 46'ncı maddede "Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler" denilerek bu hak anayasal güvence altına alınmıştır. Toplu sözleşme hakkının düzenlendiği *toplular sözleşme ve grev hakkı* yan başlıklı 47'nci maddesinde, "İşçiler, . . . toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler" denilerek, kamu görevlilerinin toplu sözleşme hakkı açıkça tanınmadığı gibi açık bir şekilde de yasaklanmamıştır. Sadece 47'nci madde göz önünde bulundurulduğunda, kamu görevlilerinin toplu sözleşme hakkı açısından anayasal bir boşluk olduğu ve bundan dolayı özgürlük rejiminin var olduğu (Gülmez, 1994, s. 17) belirtilebilir. Bunun beraberinde, memurların bağlı olduğu çalışma rejimi *statü* temeline dayanmaktadır. Anayasa'nın 117'nci maddesinin 2'nci fıkrasında "Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri hakları ve yükümleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir" denilerek memurlarla ilgili belli konuların kanunla düzenleneceği açık şekilde öngörülmüştür. Bu düzenleme de yer alan hususlar kanunla yani tek yanlı olarak düzenlenmesi öngörüldüğünden dolayı bu hükmün dışında kalan konularda toplu sözleşme hakkının varlığı Anayasa'ya aykırılık oluşturmadığı ileri sürülmektedir (Gülmez, 1994, s. 17). Grev hakkı açısından bakıldığında ise, 1961 Anayasası, kamu görevlilerinin grev hakkına ilişkin olarak bu hakkı güvence altına alan ya da bu hakkı açıkça yasaklayan bir düzenlemeye yer vermemiştir. Bir diğer ifade ile, 1961 Anayasası kamu görevlilerinin grev hakkı konusunda sessiz kalmış bu konuda takdiri ilgili madde Temsilciler Meclisi'nde görüşülürken belirtildiği üzere (TMTD, 1961, C. 3, T. 1. B. 46, s. 299) yasa koyucuya bırakmıştır (Gülmez, 1994, s. 15) denilebilir.

1961 Anayasası'nın ilk halinde, memurların sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı anayasal anlamda tanınmış, 46'nci maddenin ikinci fıkrasında "İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir" denilerek, memurların sahip olduğu sendika haklarının kanunla düzenleneceği ve bu kanunun Anayasanın Geçici Madde 7'de ". . . Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır" denilerek, belirtildiği üzere TBMM'nin ilk toplantısından başlayarak en geç iki yıl içerisinde çıkarılması gerektiği öngörülmüştür. Anayasa'da memurların sendika kurma hakkına ilişkin kanunun iki yıl içerisinde yapılması öngörülse de yasa koyucu "söz konusu kanun tasarısını süresi içinden görüşülmesine gereklilik duymamış" (Mahiroğulları, 2011, s. 65) ve 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu, ancak 1965 yılında yasalama ve yürürlüğe girmiştir (Tutum, 1972, s. 37). 624 sayılı Yasa 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yaklaşımını yansıtmaktan uzak olup, kamu personelinin örgütlenmesini sendikadan ziyade neredeyse dernek örgütlenmesi şeklinde düzenlemiştir (Çelik, 2014, s. 23). Türkiye'de memur sendikacılığının emekleme safhasında olduğu bu dönemde (Tutum, 1972, s. 44), 624 sayılı Kanun'un gizlilik içerisinde, amatörce (Talas, 1965, s. 867) ve "ILO normlarıyla uyum kaygısı duyulmadan" (Mahiroğulları, 2005, s. 149) hazırlandığı ve "anayasal bir yükümlülüğü yerine getirmek, daha açık bir deyişle 'yasak savmak' için" (Gülmez, 1994, s. 39) düzenlendiği ve bu Kanun'la "kamu çalışanlarına sınırlı bir sendikalaşma hakkı" (Pıçak ve Kadah, 2018, s. 222) tanındığı ileri sürülebilir. 624 sayılı Kanunun sendikal haklar açısından tüm olumsuzluklarına rağmen kamu görevlileri sendikalaşmaya oldukça ilgi göstererek örgütlenme yoluna gitmiştir (Benli, 2003). 624 sayılı Kanun'dan 36 gün sonra kabul edilen 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun *sendika kurma* başlıklı 22'nci maddesinde devlet memurlarının özel kanunda belirtilen hükümler uyarınca sendika kurabilecekleri ve bunlara üye olabilecekleri öngörülmüştür. Gülmez'in (1994, s. 75) de belirttiği üzere, 657 sayılı Kanun'un üç istihdam şekli öngördüğü ilk halinde, bu Kanun'la sendika kurma ve bunlara üye olma hakkı yalnızca devlet memurlarına tanınmış, sözleşmeli personel ile yevmiyeli personele sendika kurma ve bunlara üye olma hakkı tanınmamıştır.

Toplu sözleşme ve grev hakkı ile ilgili yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında, Çelik'in (2019, s. 175) belirttiği üzere, 1961 Anayasasının özgürlükçü ruhunu yansıtmayan 624 sayılı yasa, sendikaların en temel kuruluş amaçlarından olan toplu sözleşme ve grev hakkına yer vermemiştir. Türkiye, memurlar bakımından da toplu sözleşme hakkını güvence altına alan 98 sayılı Sözleşme'yi 1951 yılında onaylamış olmasına rağmen, 624 sayılı Kanun bu konu hakkında hiçbir düzenlemeye gitmemiştir (Mahiroğulları, 2011, s. 67-68).

Bu dönemde, memurların grev hakkı ise hem 624 sayılı Kanun hem de 657 sayılı Kanun'la açıkça yasaklanmıştır. 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu'nun *Yasak faaliyetler* başlıklı 14'ncü maddesinde devlet personelinin "grev teşebbüs ve faaliyetlerini destekleyici davranışlarda bulunamazlar" denilmek suretiyle devlet personelinin grev hakkına sahip olmadığı açıkça düzenlenmiştir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanun'un *Grev yasağı* başlıklı 27'nci maddesinde "Devlet memurlarının greve karar vermeleri, grev tertiplenmeleri, ilân etmeleri, bu yolda propaganda yapmaları yasaktır. Devlet memurları, herhangi bir greve veya grev teşebbüsüne katılamaz, grevi destekleyemez veya teşvik edemezler" hükmüne yer verilerek devlet memurlarının grev hakkı olmadığı sarıh bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki; Anayasa Mahkemesi'nin, 1970 yılında, 624 sayılı Kanun ve 657 sayılı Kanun'da düzenlenen grev yasağına ilişkin üç kararı vardır. Yüksek Mahkeme, verdiği kararlarında, anılan kanunlarda düzenlenen grev yasağı ile ilgili hükümleri Anayasa'ya aykırı bulmamıştır (Gülmez, 1994, s. 97-100). Belirtildiği üzere, bu dönemde Anayasa Mahkemesi'ne göre "memurlar toplu sözleşmesiz ve grevsiz" (Güran, 1978, s. 22-23) sendikal örgütlenme hakkına sahip olmuşlardır.

Soğuk Savaş döneminde Batı bloğunda, kamu görevlilerinin sendikal haklarının uluslararası belgelerde düzenlenmesi 1960-1971 yılları arasında da devam etmiştir. Bu dönemde, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve 1961'de imzaya açılan Avrupa Sosyal

Şartı ve BM tarafından hazırlanan ve 1966 tarihinde imzaya açılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kamu görevlilerinin sendikal hakları hakkında da hükümler bulundurmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra sosyal haklarla ilgili düzenlenen uluslararası belgelerden biri de Avrupa Sosyal Şartı'dır (Talas, 1981, s. 49). Avrupa Konseyi üyesi 16 devletin 13'ünün katılımıyla 1961 yılında Torino'da imzalanan Avrupa Sosyal Şartı, gerekli beş onayın alınmasından sonra 1965 yılında yürürlüğe girmiştir (Işıklı, 1993, s. 105). Şart'ın 5 ve 6'ncı maddeleri sırasıyla örgütlenme hakkı ve toplu pazarlık hakkını düzenlemektedir. Şart'ın örgütlenme hakkını düzenleyen 5'inci maddesi çalışanların ve işverenlerin sendika kurma ve sendikaya üye olma özgürlüklerini güvence altına almıştır. Çalışanlar ifadesi yalnızca özel sektörde bulunanları değil kamuda görev yapanları da kapsamaktadır. Dolayısıyla kamu görevlilerinin de sendika kurma ve sendikaya üye olma özgürlükleri bu Şart ile güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, aynı maddede, emniyet güçleri ve silahlı kuvvetler mensuplarının örgütlenme hakkının ulusal yasalar veya düzenlemelerle saptanabileceği öngörülmüştür. Belirtmek gerekir ki, bu maddeye göre emniyet güçlerinin sendika hakkının toptan kaldırılabilmesi olanaklı değil iken (Işıklı, 1993, s. 109), silahlı kuvvet mensuplarının sendika hakkından mahrum bırakılıp toptan bir yasak getirilme imkânı (Gülmez, 2002, s. 5) söz konusudur. Avrupa Sosyal Şartı'nın toplu pazarlık ve grev hakkını düzenleyen 6'ncı maddesi, bu hakkı memurları da kapsayacak şekilde çalışanlar için güvence altına almıştır (Eyrenci, 2011, s. 231). Şart'a göre, grev hakkının kullanımı sendikal tekele bağlı olmayıp, çalışanlar sendika üyesi olup olmaması fark etmeksizin grev hakkını kullanabilirler (Gülmez, 2002, s. 8). Şart uyarınca, memur kategorilerinin bir kısmı grev hakkı kapsamı dışında bırakılabilir olmakla birlikte, memurların tamamını kapsayan grev yasağı Şart ile uyumlu olmadığı ileri sürülebilir (Gülmez, 1993, s. 146). Grev hakkını açıkça ve ilk kez tanıyan (Gülmez, 1993, s. 137) uluslararası sözleşme olma özelliğini taşıyan 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nı, Türkiye Soğuk Savaşın son yıllarında ancak 1989'da onaylamış ve bu Şart'ın 5 ve 6'ncı maddelerine, bir diğer ifade ile örgütlenme hakkı, toplu pazarlık ve grev hakkının güvence altına alındığı maddelere çekince koymuştur (Gülmez, 2002, s. 13).

BM Genel Kurulu kararıyla 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, grev hakkını açıkça tanıyan ikinci uluslararası belge olma niteliğini taşımaktadır (Gülmez, 2002, s. 8). Sendika üyeliği ve grev hakkına ilişkin hükümler, Sözleşme'nin 8'nci maddesinde düzenlemiştir. Sözleşme *herkesin* sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı güvence altına alınmıştır (m. 8/1-a). Herkes ifadesi doğal olarak kamu görevlilerini de içine aldığından, kamu görevlilerinin sendika kurma ve sendikaya üye olması bu sözleşmeyle güvence altına alınmaktadır. Grev hakkına ilişkin olarak ise Sözleşme, bu hakkın "her ülkenin yasalarına uygun olarak" kullanılmasını öngörmüştür. Sözleşme, silahlı kuvvetler, polis, devlet yönetiminin mensuplarına, sendika hakkı ve grev hakkı bakımından kısıtlamalar getirilebileceğini de öngörmüştür (Gülmez, 1996, s. 138). Sözleşme, Türkiye tarafından ancak Soğuk Savaş sona erdikten on yılı aşkın bir süre sonra imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir.

1961-1972 yılları Türkiye'de Soğuk Savaş döneminde kamu görevlilerinin sendikal hakları açısından olumlu anlamda en önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Sosyal devlet anlayışını açıkça benimseyen 1961 Anayasası, klasik sosyal haklar içerisinde yer alan örgütlenme hakkı konusu ile ilgili önceki dönem anayasalarından daha ilerici ve özgürlükçü bir anlayışı benimsemiştir. Kamu görevlilerinin sendika kurma hakkının Anayasada açıkça tanındığı bu dönemde, aynı durum toplu sözleşme ve grev hakkı için söz konusu olmamıştır. Bu dönemde Batı bloğunda kamu görevlilerinin sendikal hakları hakkında hükümler içeren uluslararası belgelere baktığımızda ise, belli istisnaları ile birlikte sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkının açıkça tanındığı ve güvence altına alındığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki, Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'de kamu görevlilerinin sendikal hakları ile ilgili en önemli gelişmelerin yaşandığı dönemde dahi, Türkiye Batı bloğu tarafından oluşturulan uluslararası belgelerde yer alan düzenlemelerin oldukça gerisinde kalmış, ifade edildiği üzere Türkiye bu dönemde Batı bloğunun kamu görevlileri ile ilgili sendikacılık anlayışının 40 yıl gerisinde bulunmuştur (Tutum, 1968, s. 30).

Memurların Sendikal Hakları: 1971-1980 arası Dönem

Soğuk Savaşın yumuşama dönemi olarak da adlandırılan 1971-1980 arası dönemde, Türkiye'de kamu görevlilerinin kısıtlı da olsa sahip oldukları sendikal hakların ortadan kaldırıldığı bir dönem olmuştur. 1971 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile kamu görevlilerinin sendika kurma hakkını güvence altına alan maddesi değiştirilerek kamu görevlileri bu hakkın güvencesinden yoksun bırakılmakla kalmamış, Anayasanın 119'ncü maddesinde yapılan değişiklik ile memurların sendikaya üye olmaları açıkça yasaklanmıştır. 1971 yılında Anayasada yapılan değişikliklerle, kamu görevlilerinin sendika hakkı ortadan kaldırılmış ve "sendika kavramına tahammül edilemeyen 1947 öncesine dönülmüş" (Mahiroğulları, 2011, s. 70) olduğu ileri sürülebilir.

1971'de, 1488 sayılı Kanun'la 1961 Anayasası'nın 46'ncı maddesinde bulunan *çalışanlar* ifadesi kaldırılıp yerine *işçiler* ifadesi getirilmiştir. Yapılan bu değişiklikte, memurlar ya da işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlileri için sendika hakkı Anayasal bir hak olma özelliğini kaybetmiştir (Gülmez, 1994, s. 106). Aynı Kanun'la, 1961 Anayasası'nın *memurların siyasî partilere girmemesi* yan başlıklı 119'ncü maddesi ve bu maddenin yan başlığı değiştirilmiştir. Madde yan başlığı *memurların siyasî partilere ve sendikalara girmemesi* şeklinde değiştirilmiştir. 119'ncü maddede yapılan değişiklik ile başta memurlar olmak üzere maddede sayılan çalışanların sendikaya üye olamayacakları öngörülmüştür. Bununla birlikte, aynı Kanun'la 1961 Anayasası'na eklenen

geçici 16'ncı maddeyle, 624 sayılı Kanun'a dayalı olarak kurulan kamu hizmetlileri sendikalarının faaliyetlerinin Anayasa'nın 46 ve 119'ncü maddelerinde yapılan değişikliklerin yürürlüğe girdiği tarihte sona ereceği de düzenlenmiştir.

1961 Anayasası'nın kamu görevlilerinin sendika üyesi olma hakkını güvence altına alan 46'ncı maddesinin değiştirilmesine yönelik Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalarda genel itibarıyla bu maddede değişiklik yapılmasının yerinde olduğu görüşü hâkim olmakla beraber, bu değişikliğe karşı çıkanların da olduğunu ve bir değişiklik önergesi verildiğini belirtmek gerekir. Bu maddede öngörülen değişikliğin, yapılması planlanan değişiklikler içerisinde en önemlilerinden biri olduğu belirten Hasan Türkay, *çalışanlar* ifadesinin muğlak olmasından ötürü karışıklıklara sebebiyet verdiği ileri sürülmüş, bu ifadenin *işçiler* şeklinde değiştirilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir (MMTD, C. 17, T. 2, B. 157, s. 360). Mecliste söz alan Seyfi Öztürk, ise memurlara grev hakkı tanınmış olmamasına rağmen, fiili anlamda bunu uyguladıklarını ve anarşik olaylara sebebiyet verdikleri gerekçesiyle öngörülen değişikliğin yerinde olduğunu (MMTD, C. 17, T. 2, B. 157, s. 362) vurgulamıştır. Diğer taraftan kamu görevlilerinin sendika hakkından mahrum bırakılmasının doğru olmadığı da belirtilirken, sendikal haklarının genişletilmesi gerektiği, öngörülen değişikliğin ise büyük üzüntüye sebebiyet verdiği de ileri sürülmüştür. Buna ek olarak verilen değişiklik önergesi de memurların sendika hakkının anayasal güvenceden yoksun bırakılmasına taraf olmayan ifadeler içermektedir. Bir diğer ifade ile kabul edilmeyen değişiklik önergesi, kamu görevlilerinin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkının anayasal güvence altına (MMTD, C. 17, T. 2, B. 157, s. 366) alınmasına yönelik yani mevcut durumda değişiklik öngörmeyecek şekilde düzenlenmişti. Önerge sahibi, Mehmet Ali Aybar, her konuda Batı'yı örnek alan Türkiye'nin kamu görevlilerinin sendikal hakları konusunda Batı demokrasilerinden ayrıldığını, bu konuda kısıtlayıcı hükümlere yer vermenin demokratik ülkelerdeki hiçbir uygulama ile bağdaşmayacağını belirtmiştir (MMTD, C. 17, T. 2, B. 157, s. 367).

1961 Anayasası'nda memurların sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını güvence altına alan maddesinin değiştirilmesi ve memurların sendikaya üye olmasının açıkça yasaklanmasının akabinde mevzuatta değişikliğe gidilmiştir. Memurların sendika kurma hakkını düzenleyen 657 sayılı Kanun'un 22'nci maddesi, Meclis'te üzerinde hiçbir tartışma olmadan (Gülmez, 1994, s. 76), 1972 yılında yürürlükten kaldırılarak, 624 sayılı Kanun tamamen hükümsüz hale gelmiştir. Kamu görevlilerinin sendikal haklarının yasaklanmasına ilişkin bu düzenlemelerden sonra 1992 yılına kadar yasal anlamda değişikliğe gidilmemiş Uçkan Hekimler'in (2023, s. 45) belirttiği üzere, kamu görevlileri bu dönemde sendikal haklarını fiili anlamda kullanma yoluna da gitmemiştir.

Memurların Sendikal Hakları: 1980-1991 arası Dönem

1982 Anayasası'nın ilk hali, kamu görevlilerinin sendikal hakları dikkate alındığında, 1961 Anayasası'nın hem ilk hem de 1971 yılında meydana gelen değişikliklerden sonraki halinden farklıdır. 1982 Anayasası'nın ilk halinde, kamu görevlilerinin sendika hakkını açıkça tanıyan ya da yasaklayan düzenlemeye yer verilmemiştir (Gülmez, 1994, s. 145). Anayasada bu konu ile ilgili açık bir hüküm bulunmamasıyla birlikte, Türkiye'nin 98 sayılı ILO sözleşmesine taraf olmasından dolayı, üst düzey memurla hariç kamu görevlilerinin bu dönemde de sendikalaşma hakkının olduğu da ileri sürülmektedir (Benli, 2003). Oysa 1961 Anayasası'nın ilk halinde kamu görevlilerinin sendika kurma hakkı anayasal güvence altına alınmış, 1971 yılının sonlarına doğru yapılan değişiklik ile bu hak açıkça yasaklanmıştı. Belirtmekte gerekir ki, 1982 Anayasa Tasarısı'nda kamu görevlilerine sendika yasağı öngören maddeye yer verilmiş, Danışma Meclisi tarafından kabul edilen bu madde daha sonra Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından Anayasa metninden çıkarılmıştır. Danışma Meclisi'nde, kamu görevlilerinin sendika yasağını öngören maddeye ilişkin verilen önergelerden yalnızca bir tanesi bu yasağın yer almaması gerektiği yönündeyken diğerleri bu yasağın korunmasına hatta genişletilmesine yöneliktir. 1982 Anayasa Tasarısı'nın 159'ncü maddesi, memurların ve diğer kamu görevlilerinin sendika üyesi ve siyasi parti üyesi olmasını yasaklamayı öngörmekteydi. Cahit Tutum verdiği değişiklik önergesinde, memurların ve diğer kamu görevlilerinin sendikaya üye olması yasağının madde metninden çıkarılmasını teklif etmiştir (DMTD, C. 9, T. 1, B. 145, s. 740). Memurların sendikaya üyeliğini yasaklayan bu hükmün kaldırılmasına ilişkin önerge sahibi yaptığı konuşmasında, Türkiye'de sendika kelimesinin o yıllarda pejoratif bir anlam içermesinin ve alerjik bir sözcük haline gelmesinin son derece üzüntü verici olduğunu belirtmiştir. Önerge sahibi, o dönemde Türkiye tarafından da imzalanmış olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde sendika hakkının kamu görevlileri için de güvence altına alındığını ve bu sebeple bu hakkın Türkiye'de de var olduğunu maddede yer alan yasağın kaldırılarak liberal bir tutum sergilenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (DMTD, C. 9, T. 1, B. 145, s. 745-746). Belirtildiği üzere, Danışma Meclisi tarafından memurların sendikaya üyeliğini yasaklayan madde kabul edilmiş olmakla beraber bu madde MGK tarafından anayasa metninden çıkarılmıştır (MGKTD, C 7, T. 1, B. 118, S. Sayısı 450, s. 85). MGK'nın kamu görevlilerine sendika yasağını öngören maddeyi anayasa metninden çıkarması MGK'nın kamu görevlilerine sendika hakkı tanınması istemesinden değil, "Anayasa'yı demokratik bulmayan Batı ülkelerine karşı görece daha az yasakçı bir metin oluşturmak" (Gülmez, 1994, s. 156) olduğu ileri sürülmektedir.

1961 Anayasası'nın ilk hali ile 1982 Anayasası'nın ilk hali mukayese edildiğinde, kamu görevlilerinin toplu sözleşme hakkı ve grev hakkı ile ilgili düzenlemeler birbirinden farklılık göstermemektedir. Bu bakımdan, 1961 Anayasası'nda kamu görevlilerinin toplu sözleşme hakkı ile ilgili görüşler 1982 Anayasası içinde geçerlidir. Benzer şekilde, kamu görevlilerinin grev hakkı her iki anayasanın ilk hallerinde birbirleri ile benzerdir ve her iki anayasada kamu görevlilerinin grev hakkını açıkça tanımadığı gibi açıkça yasaklamamış bir diğer ifade ile Yasa Koyucunun bu konuda düzenleme yapması noktasında yönlendirici olmamıştır.

Savaşın son yıllarında kamu görevlilerinin sendikal haklarına ilişkin olarak 1982 Anayasası'nda var olan düzenlemelerde değişikliğe gidilmemiş, kamu görevlilerinin sendikal haklarının (sendikaya üye olma, toplu sözleşme) anayasal güvenceye kavuşması ancak Soğuk Savaş sona erdikten sonra gerçekleşmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, ikinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan iki kutuplu sistemde, Türkiye hem askeri hem de ideolojik anlamda Batı bloğu içerisinde yer almıştır. İdeolojik anlamda, iktisadi ve siyasal olarak liberal anlayışı benimseyen Batı bloğunda, sosyal devlet anlayışı da benimsenmiş hatta bu anlayışın komünizmle mücadele stratejilerinden biri olabileceği de düşünülmüştür. Dolayısıyla sosyal devlet anlayışının gereklerinden olan sosyal haklar bu dönemde Batı bloğunda gelişme göstermiş ve çalışanların özellikle kamu görevlilerinin sendikal hakları uluslararası belgelerde düzenlenerek bu haklar güvence altına alınmıştır. BM, ILO ve Avrupa Konseyi tarafından kamu görevlilerinin sendikal haklarını düzenleyen sözleşmelere Batı bloğunda yer alan ülkeler özellikle Soğuk Savaş döneminde taraf olmuşlardır. Türkiye ise oluşturulan bu sözleşmelere ancak Soğuk Savaş sona erdikten sonra taraf olma yoluna gitmiştir. Netice itibarıyla, Türkiye'de kamu görevlilerinin sendikal haklarının anayasal ve yasal anlamda tanınıp güvence altına alınması 1961 Anayasası'nın ilk hali hariç tutulursa, Batı bloğunda yer alan ülkelerdeki gibi Soğuk Savaş döneminde değil, ancak Soğuk Savaş sona erdikten sonra gerçekleştirilmeye başladığı belirtilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si / ORCID ID of the author

İbrahim YILMAZ 0000-0002-6081-6648

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akbay, M. (1950). Grev bir hak mıdır?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(3), 86-104.
- Aybay, R. (2006). *Açıklamalı insan hakları evrensel bildirisi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Benli, A. (2003). Türkiye'de kamu çalışanlarının sendikalaşma çabaları ve sorunları. *Journal of Social Policy Conferences*, 46, 89-128.
- Bülbul, O. G. (2009). Türkiye'de kamu görevlileri sendikacılığı. *Kamu'da Sosyal Politika*, 11(4), 32-36.
- Cronin, J. E. (2000). Convergence by conviction: Political economics in the emergence of the 'Anglo-American model'. *Journal of Social History*, 33(4), 781-804.
- Çelik, A. (2019). Türkiye'de çalışma ilişkilerinde kurumsallaşma 1960-1980. İçinde A. Makal (Ed.) *Çalışma İlişkileri Tarihi* (pp. 165-196). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, A. (2014). Mücadeleden vesayete Türkiye'de kamu görevlileri sendikacılığı. *Eleştirel Pedagoji*, 34, 22-27.
- Çelik, A. (2010). Sendikal haklar: Uluslararası çalışma hukuku ve Türkiye'nin uyumsuzluğu. İçinde S. Çağlar (Ed.) *Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları* (pp. 255-331). İstanbul: Beta Yayınları
- Demokrat Parti Programı 1946. (1946). Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Demokrat Parti Programı. (1951). Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/487/198104894.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Doğu, O. (1987). Türkiye'de sendikalara siyaset yasaklarının dün- bugünü. *İnsan Hakları Yıllığı*, 9(1), 127-168.
- Erhan, Ç. (2006). ABD ve NATO'ya ilişkiler. İçinde B. Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası Cilt:1 1919-1980* (pp. 522-575). İstanbul: İletişim Yayınları
- Eyrenci, Ö. (2011). Avrupa Sosyal Şartı karşısında Türk mevzuatı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53(1-4), 225-234.
- Güler, M. A. (2020). Sosyal devletin dönüşümü ve düzenleme teorisi: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 4(67), 2295-2340.
- Güler, M. A. (2017). Sosyal politikanın "Sınıf" sorunu ve sosyal devlet modelleri. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(12), 87-106.
- Gülmez, M. (2002). Avrupa Birliği hukukunda sendikal haklar ve Türkiye'nin uyum sorunu. *İnsan Hakları Yıllığı*, 23-24, 1-29.
- Gülmez, M. (1996). *Dünyada memurlar ve sendikal haklar*. Ankara: TODAİE Yayını.

- Gülmez, M. (1994). *Türkiye’de memurlar ve sendikal haklar 1926-1994* (2. bs). Ankara: TODAİE Yayını.
- Gülmez, M. (1993). Toplu pazarlık ve grev hakları ve Türkiye. İçinde M. Gülmez (Ed). *Avrupa sosyal şartı ve Türkiye kollokyumu (bildiriler ve tartışmalar)* (pp. 119-158). Ankara: TODAİE.
- Gülmez, M. (1985). 1961 Anayasası’nda sendikal hakların oluşumu. *Amme İdaresi Dergisi*, 18(3), 79-102.
- Güneş, H. (2013). Sendikal haklar ve ülkemizde kamu görevlileri sendikacılığının gelişimi. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 62-79.
- Güran, S. (1978). Avrupa’da ve Türkiye’de memurların sendikalaşması ve yönetime katılması. *Amme İdaresi Dergisi*, 11(4), 12-29.
- Heywood, A. (2016). *Küresel Siyaset* (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev). (4.bs). Ankara: Adres Yayınları
- International Labour Organization. (2023). Ratification of Co87 – Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87). Erişim adresi: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO::P11300_INSTRUMENT_ID:312232
- Işıklı, A. (1993). Sendika hakkı ve Türkiye. İçinde M. Gülmez (Ed). *Avrupa sosyal şartı ve Türkiye kollokyumu (bildiriler ve tartışmalar)* (pp. 105-118). Ankara: TODAİE, 1993.
- Kara, B. (2009) Sosyal devletten küresel devlete: Türkiye’de kamu çalışanları ve temel haklar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 369-386.
- Kayar, N. (2021). *Kamu personel yönetimi* (11. bs). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Knorr, K. (1951). The European welfare state in the atlantic system. *World Politics*, 3(4), 417-449.
- Kutal, M. (1969). Devlet personeli (memur) sendikalarının hukuki esasları ve sınırları. *Journal of Social Policy Conferences*, 20, 169-201.
- Makal, A. (2003). Cumhuriyetin 80. yılında Türkiye’de çalışma ilişkileri. *Journal of Social Policy Conferences*, 47, 123-172.
- Makal, A. (2002). *Türkiye’de çok partili dönemde çalışma ilişkileri: 1946-1963*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Mahiroğulları, A. (2011). 1965’ten 12 Eylül 2010 halk oylamasına yasakoyucunun memur sendikacılığına bakış açısı ve ILO normları. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 60(1), 61-87.
- Mahiroğulları, A. (2005). Gelişim süreci ve yasal çerçevesiyle Türkiye’de memur sendikacılığı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 143-189.
- Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye’de sendikalaşma evreleri ve sendikalaşmayı etkileyen unsurlar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 161-190.
- Mutlu, L. (2001). Memurların sendikalaşması ve ekonomik-sosyal haklara etkisi. *Sayıştay Dergisi*, 42, 20-36.
- Öncü, A. S. ve Cevizliler, E. (2013). Avrupa bütünleşmesi için önemli bir adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye’nin konseye üyeliği meselesi. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 15-44.
- Özbudun, E. (2020). *Türk Anayasa Hukuku* (20. bs.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özkal Sayan, İ. ve Urhan, V. F. (2020). Türkiye’de kamu görevlilerinin toplu sözleşme hakkı: Temel metinler, aktörler ve uygulama. *Memleket Siyaset Yönetim*, 15(33), 61-100.
- Petersen, K., Mioni, M., ve Obiger, H. (2022) The cold war and the welfare state in Western Europe. İçinde F. Nullmeier, D. G. de Reufels ve H. Obinger (Eds). *International impacts on social policy short histories in global perspective* (pp. 47-59). Cham: Springer International Publishing.
- Petersen, K. (2013). The early cold war and the Western welfare state. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 29(3), 226-240.
- Pıçak, M., ve Hamza K. (2018). Türkiye’de sendikalaşmanın tarihsel gelişimi. İçinde S. Koç, S. Yılmaz Genç ve K. Çolak (Eds). *Dünden bugüne ekonomi yazıları* (pp. 198-241). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Sant’Anna, A. A., ve Weller L. (2020). The Threat of communism during the cold war. *Comparative Politics*, 52(3), 359-381.
- Sönmezoğlu, F., Güneş H., ve Keleşoğlu, E. (2021). *Uluslararası ilişkilere giriş* (8. bs.). İstanbul: Der Yayınları.
- Talas, C. (1981). Sosyal haklar ve Türk anayasalarında sosyal hakların evrimi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 3(4), 38-75.
- Talas, C. (1965). Devlet personeli sendikalar kanunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 20(2), 867-871.
- Tutum, C. (1972). *Türkiye’de memur güvenliği*. Ankara: TODAİE yayın no: 132.
- Tutum, C. (1968). Memurların örgütlenme hakkı. *Amme İdaresi Dergisi*, 1(2), 29-46.
- Uçkan Hekimler, B. (2023). Türkiye’de kamu görevlileri sendikacılığı paradoksu: güçlü sendikacılık mı, bağımlı sendikacılık mı?. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 84, 43-57.
- Westad, O. A. (2010). The cold war and the international history of the twentieth century. İçinde M. P. Leffler ve O. A. Westad (Eds). *Cambridge Handbook on the Cold War* (pp. 1-19). Cambridge: Cambridge University Press.

Atf Biçimi / How Cite This Article

Yılmaz, I. (2024). Soğuk Savaş Dönemi kamu görevlilerinin sendikal hakları: batı bloğu ve Türkiye. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 175-184. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1367516>

Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Tüketim Alışkanlıkları ve Borçlanmanın Çalışma Hayatına Etkisi

The Effects of Consumption Habits and Borrowing on Working Life in the Context of Employee Poverty

Furkan DÜZENLİ¹

¹(Öğr. Gör. Dr.), Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Düzce-Türkiye.

ÖZ

Küresel bir sorun olarak çalışan yoksulluğu literatürde tartışılmaya değer konuların başında gelmektedir. Özellikle çalışma hayatının içinde bulunduğu çıkmazlar düşünüldüğünde, bireyin elindeki tek imkan olan ücretlerin sosyal hayattan beklenen yaşamı sunamıyor olması, üretimin son hızda ilerlerken tüketimin buna yetişemeyecek olması ile problem farklı bir boyut kazanmaktadır. Günümüz dünyasının olmazsa olmazı olarak ifade edilen tüketim çılgınlığının ise bireyi sonu borca çıkan yola sokacağına şüphe yoktur. Dolayısıyla birey tüketim çılgınlığı içerisinde ister istemez borçlanarak hayatına devam etmekte, yoksunluk yaşadığı noktada ise geri dönülemez yola girdiğini ancak fark etmektedir. Bu noktadan sonra bireyin çalışma hayatı içerisinde beklentileri değişmekte, özne olmaktan öte edilgen bir yapı içerisinde sıkılmaya başlamış olarak kendisini bulmaktadır. Böylece hem sistemi değiştiren hem de değişen sistem içerisinde sıkıntılarının büyüdüğünü yaşayan çalışanlar kapitalizmin çarklıklarına hizmet eder bir durumda kalmakta, sosyal alanda kendileri olamadığı gibi, çalışmaya olan bakışları da değişmektedir. Çalışmanın kendisine temel aldığı “çalışan yoksulluğu” olgusu çalışma hayatının son yıllarda üzerinde sıklıkla atıflar yaptığı birtakım sosyal ve ekonomik problemlerin başlangıç noktası olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla bu sorunun çözümü de başta çalışma hayatının dönüşümüne olumlu katkılar yapacak ve bireyin daha insani şartlarda daha müreffeh bir hayat yaşamasına katkı sağlayacaktır. Çalışma bu anlamda çalışan yoksulluğunu, tüketim alışkanlıklarını ve borçlanmayı tartışarak bu olguların çalışma hayatına etkisini incelemektedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ile gerçekleştirilmiş ve çalışma hayatı ile ilgili verilerin kullanıldığı belge analizi yapılmış, verilerin incelenmesi noktasında ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Sonuç itibarıyla ise tüketim alışkanlıklarının ve borçlanma biçimlerinin çalışanların yoksulluğu bağlamında etkisi ifade edilmiştir.

ABSTRACT

As a global problem, labour poverty is one issue worth discussing in the literature. Especially when the predicaments of working life are considered, the problem gains a different dimension because wages, which are the only means at the disposal of the individual, cannot offer the life expected from social life and that consumption cannot keep up with it while production is progressing at full speed. There is no doubt that the frenzy of consumption, expressed as the sine qua non of today's world, will lead individuals to a path of debt. Therefore, the individual inevitably continues his/her life by incurring debt in the frenzy of consumption, and at the point where he/she experiences deprivation, he/she only realises that he/she has entered an irreversible path. After this point, the individual finds himself/herself in a passive rather than active state with altered expectations in working life. Thus, the employees who change the system and experience the biggest problems within the changing system remain in a position to serve the cogs of capitalism and cannot be themselves in the social field, and their view of work changes. The phenomenon of "working poverty", which this study is based on, can be seen as the starting point of some social and economic problems that labour life has frequently referred to in recent years. Therefore, the solution to this problem will make positive contributions to the transformation of working life and contribute to the individual's living a more prosperous life under more human conditions. In this sense, the study discusses working poverty, consumption habits, and indebtedness and examines the effects of these phenomena on working life. The study was carried out with a literature review, which is one of the qualitative research methods, document analysis was used to analyse the data related to working life, and content analysis was used to analyse the data. Therefore, the impact of consumption habits and forms of borrowing on workers' poverty is expressed.

Sorumlu Yazar: Furkan Düzenli E-posta: furkanduzenli@duzce.edu.tr

Başvuru: 30.03.2024 • **Revizyon talebi:** 27.06.2024 • **Son revizyon teslimi:** 28.06.2024 • **Kabul:** 03.07.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Anahtar Kelimeler: Çalışma Hayatı, Çalışan Yoksulluğu, Tüketim, Borçlanma, Çalışma Hayatının Dönüşümü

Keywords: Labour Life, Working Poverty, Consumption, Borrowing, Transformation of Working Life

EXTENDED ABSTRACT

Neoliberalism, which reduces the purpose of all social life to making profits and winning by any means, continues to increase the intensity of this goal. In today's world, where the small is devalued, especially technological developments, individuals imagine unlimited power in themselves. The individual sees themselves as the most important and unchangeable part of the economic and social structure and lives his/her life between production and consumption. The individual who has become alienated from reality understands only economic growth from gain, success, or production. Thus, all production activities that do not contribute to the economy, including intellectual knowledge, should be ignored and should not be seen as an achievement. The idea that the technology or information produced has the right to be developed if it provides maximum profit, whether or not it is compatible with the creation of the individual; It bypasses the spiritual dimension of all values and sacredness existing in social life and causes money to take place above all values.

Today's working life, based on this reality, causes individuals to view money as a completely negative obsession, where working conditions are determined by the system, and employees have to endure their work in return for their wages. The individual constructs his/her world according to the meanings he/she gives to himself/herself and his/her environment, and this also applies to work. What the individual understands regarding work or what he/she expects from work, the meaning he/she will add to the world he/she lives in is shaped by this perspective. However, the problems related to working life cause the individual to remain at a more basic level without being able to shape their world of meaning. While the working individual plans to work and earn to achieve his/her goals and to build a prosperous life for himself/herself when he/she is involved in working life, he/she encounters the state of deprivation conceptualised with the phenomenon of working poverty in today's working life. This is because today's socio-economic structure aims for individuals to work more and consume more.

Within the goal of a prosperous life, the individual first starts to think and then believes that he/she has needs beyond what he/she can imagine. Thus, consumption tends to go beyond the basic needs of the working individual, and a new period begins as soon as what a person spends exceeds what he or she earns: debt. Today's world is being reshaped within the framework of the theory that claims to organise economic life through debt. With the imbalance between production and consumption, the desire to consume, which increases day by day with the imbalance between production and consumption balance, is perceived as a need. When consumption is accepted as a reward for work, borrowing becomes inevitable. Thus, the typology of indebted people is increasing numerically day by day. Naturally, working people are also involved in a vicious cycle of entering their working life, with a tendency to consume and borrow. In addition, when labour poverty, a global problem, affects working life beyond estimates, the problem becomes insurmountable.

There are no human beings in the world who do not need a job to survive. Therefore, making a living by selling labour to someone else is not a new phenomenon in the world. Within the historical process and in parallel with the economic structure, each society has formed its own way and method of working, and the construction of meaning has been placed in the codes of societies. In relation to work, the realisation of a purpose is expressed as the first criterion. The physical, mental and emotional labour expenditure of an individual to produce goods and services for the consumption of himself/herself or someone else comes to mind as the equivalent of this goal.

The individual's relationship with work is also considered a response to his/her efforts to make sense of the world he/she lives in. The answer to the question "Why does a person work?" varies both individually and socially. The ancient past of the question leads to concepts such as employment, labour and profession in today's world with different answers. Today, it is accepted that there is a directly proportional relationship between working and earning income, but work also includes voluntary activities that provide spiritual satisfaction. Through work, individuals can gain happiness, satisfaction, and mental health. In the same way, it is possible for the individual to achieve what he/she wants through work and the "success" he/she gains afterwards. Therefore, work is becoming an indispensable field for individuals to develop intellectually along with maintaining life. Today's people feel complete with success and gain self-confidence as they gain in material and moral terms. The relationship between work and poverty caused labour movements due to the poor working conditions of workers in pre-industrial times, and while poverty aids were provided for everyone, after a while, these aids for employees were cut off, and the presumption that employees were not poor emerged. In this context, the answer to what poverty is or who can be poor will also determine the basic concept of the subject, the phenomenon of "working poverty". The problem of creating a conceptual framework, which is the most important disadvantage of social phenomena, also reveals itself in the concept of poverty. There is no common prototype of the poor that is accepted or understood by every person or society living in the world. Each mind develops poverty solutions, or national/international policies against it at the level it sees and makes sense of in its own mental world and physical geography. The common situation regarding the phenomenon of poverty is that it is a shameful situation for every society and mind.

In modern times, individuals are no longer working to save the day or to meet their basic nutritional needs. In today's world, individuals are eager to work and buy many products that they need beyond their needs, which they feel as a need with the guidance of popular culture. In today's economic life, the human desire for consumption drives the cult of production. In addition, consuming does not arise because of any need; the individual's freedom to consume is also related to their position in social life. Employees who tend to consume what they earn in their working life in their social life face the danger of debt due to the attractiveness and limitlessness of consumption. With the effect of the change in the answers given to the question "why does a person work?" discussed in the first chapter, individuals are now involuntarily entering the cult of existence through consumption.

Again, in working life, individuals can eliminate many workloads with the development of technology, but at the same time, they acquire new workloads. Employees who purchase many electronic devices for work life think that these devices will lighten their work hours and even enable them to be smart assistants at many points. In reality, many technological developments that will facilitate working life do not reduce or regulate the workload and intensity of employees; on the contrary, they cause workflows to be moved out of working hours. In the big cities of the world, the first hour of the first day of work goes to the expenses of that day. Although this situation has become commonplace, it is now a means of spreading precarity despite the fact that the theoretical infrastructure of work is considered an important means of avoiding precarity. In recent years, the likelihood of full-time employed workers facing poverty in the workplace has increased. The most important indicators of this are credit card utilisation rates, exceeding credit limits, and banks' high profits.

Today, a significant proportion of labourers live in the "survival" level. Liveability indices give important clues into today's working conditions, which do not differ significantly from societies of the first era that made a living by hunting and gathering. This situation, expressed as a result of the perspective focused on money, is reflected in the indices; according to ILO reports, 327 million wage earners today are paid at or below the minimum wage. Crisis periods witness significant disruptions both in labour life and in the individual lives of employees. Borrowing mechanisms work faster during crises, and employees are involved in borrowing mechanisms, especially during crises. In this case, the relations of production undergo certain changes, and the processes of individual self-control are transferred to banks or institutions to which they are indebted. Thus, the shifting centre of control will also change the spending habits and behaviours of the individual. Borrowing from employees is generally realised in order to reproduce their labour power. Thus, borrowing begins to be effective in working life through production processes. In periods when borrowing increases, significant decreases occur in wages or situations where wages remain constant, which leads to the impoverishment of employees and the forced abandonment of consumption habits. In this context, consumer loans are seen as an important saviour (!) that ensures the continuity of consumption habits that are preferred as a borrowing method. As a matter of fact, consumer credit has been shown to be an important cause of the crisis experienced in our country recently. The existence of individuals working to pay off their debts or working for the duration of their debts confirms this fact.

This article titled "The Effects of Consumption Habits and Borrowing on Working Life in the Context of Employee Poverty" aims to analyse the transformation experienced by individuals in working life while simultaneously interpreting how this transformation affects the entire working order, especially the individual. The study, in which a literature review, one of the qualitative analysis methods, and data related to working life are used, consists of three parts. The first part is titled "Employee Poverty as a Global Problem" and analyses, discusses, and evaluates the phenomenon of employee poverty through the change in the individual's perception of work, the working individual, and poverty and work. Based on the fact that the change in the sociological view of work paves the way for many changes in the social structure, not paying attention to such problems, especially on a global scale, will bring about important social, economic, political, and therefore social problems. The second part of the study is entitled "A Vicious Cycle in Working Life: Working, Consuming and Borrowing". It is discussed that the whole life of the working individual undergoes a change first at the stage of thought and then at the point of behaviour with the change in the tendency to consume in the working life, followed by borrowing. In this section, how means and purposes of consumption manipulate the individual are also conveyed, and the social implications of this are highlighted. The last chapter is titled "The Changing Content of Working Life and the Effect of Borrowing on Working Life". In this section, the changing nature of today's working life and the effect of borrowing on working life are discussed. The framework of this discussion is the passive structure of an individual in today's working life, the desire to consume, and the efforts of an exhausted individual to save the day. The changing content of work becomes more valuable in this sense, and individuals lose their ability to be themselves among the gears of the economy. This situation, which can be considered the beginning of social problems, will open the door to many more problems in the future. The study concludes with a concluding chapter discussing the current situation within this framework.

Giriş

Bütün sosyal hayatın amacını ne şekilde olursa olsun kazanmaya ve kâr elde etmeye indirgeyen neoliberalizm, bu hedefinin şiddetini arttırarak devam ettirmektedir. Küçük olanın değersizleştiği günümüz dünyasında özellikle teknolojik gelişmeler bireyin kendisinde sınırsız bir güç vehmetmesine neden olmaktadır. Birey, kendisini ekonomik ve toplumsal yapının değişmez ve en önemli parçası olarak görmekle birlikte üretim ve tüketim arasında hayatını idame ettirmektedir. “Küçük Güzeldir” isimli etkileyici eserinde Schumacher’ın ifade ettiği şekliyle; modern insanın temel sorunu gelir değil, tüketimle birlikte ortaya çıkan sermaye sorunudur (Schumacher, 1979, s. 17). Gerçekliklere yabancılaşmaya başlayan birey, kazanç, başarı veya üretimden salt ekonomik büyümeyi anlamaktadır. Böylece ekonomik katkı sağlamayan her türlü üretim faaliyeti, ki entelektüel bilgi de bunun içerisinde, yok sayılmalı ve kazanım olarak görülmemektedir. Üretilen teknoloji veya bilgi bireyin yaratılışıyla uyumlu olsun veya olmasın maksimum kâr sağlıyor ise geliştirilme hakkına sahiptir düşüncesi; sosyal hayat içerisinde var olan bütün değer ve kutsalların manevi boyutunu göz ardı etmekte, paranın bütün değerlerin üzerinde yer almasına neden olmaktadır.

Günümüz çalışma hayatı da bu gerçeklikten hareket ederek bireyin parayı tamamen olumsuz manada saplantı haline getirdiği, çalışma şartlarının sistem tarafından belirlendiği ve çalışanların ücretleri karşılığında işlerine katlanmak zorunda oldukları bir durum olarak görmelerine neden olmaktadır. Birey kendisine ve çevresine verdiği anlamlarla dünyasını inşa eder. Bu durum çalışma için de geçerlidir. Birey çalışma denilince neyi anlıyor veya çalışmadan beklentisi ne ise yaşadığı dünyaya katacağı anlam da bu bakışla şekillenmektedir. Bununla birlikte bireyin çalışma hayatı ile ilgili problemleri onun anlam dünyasına dair birtakım şekillendirmelere varamadan daha temel düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Çalışan birey, çalışma hayatına dahil olduğunda hedeflerine ulaşabilmek için çalışmayı ve kazanmayı, bununla birlikte kendisine müreffeh bir hayat kurmayı planlarken, günümüz çalışma hayatında çalışan yoksulluğu olgusu ile kavramsallaştırılan yoksunluk hali ile karşılaşmaktadır. Çünkü günümüz sosyo-ekonomik yapısı bireyin daha fazla çalışmasını isterken daha fazla tüketmesini de hedeflemektedir. Müreffeh hayat hedefi içerisinde birey tahmin edebileceğinin çok ötesinde ihtiyaçları olduğunu önce düşünmeye başlamakta, sonrasında da buna inanmaktadır. Böylece tüketim eğilimi çalışan bireyin temel ihtiyaçlarının ötesine geçmekte ve harcadığı, kazandığını geçtiği andan itibaren ise yeni bir dönem başlamaktadır: Borçlanma.

Günümüz dünyası borçla ekonomik hayatı düzenlediğini iddia eden teorinin çerçevesinde yeniden şekillenmektedir. Üretim ve tüketim dengesinin dengesizliği ile günden güne artan tüketme isteği ihtiyaçmış gibi algılanmaya başlanmış ve çalışmanın karşılığı olarak tüketmek kabul edilince borçlanma da kaçınılmaz olmaktadır. Böylece borçlandırılmış insan tipolojisi her geçen gün sayısal olarak artmaktadır. Doğal olarak çalışan insanlar da çalışma hayatına girme, tüketme eğilimi ve borçlanma ile kısır bir döngüye dahil olmaktadır. Bununla birlikte küresel bir problem olan çalışan yoksulluğu da çalışma hayatına tahminlerin ötesinde etki ettiğinde sorun içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır.

“Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Tüketim Alışkanlıkları ve Borçlanmanın Çalışma Hayatına Etkisi” başlıklı bu çalışma, bireyin çalışma hayatı içerisinde yaşadığı dönüşümü analiz etmeyi amaçlarken, aynı zamanda bu dönüşümün başta birey olmak üzere bütün bir çalışma düzenini ne şekilde etkilediğini de yorumlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ile gerçekleştirilmiş ve çalışma hayatı ile ilgili verilerin kullanıldığı belge analizi yapılmış, verilerin incelenmesi noktasında ise içerik analizi kullanılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışma ilk bölümünde “Küresel Bir Sorun Olarak Çalışan Yoksulluğu” başlığını taşımakta ve çalışan yoksulluğu olgusunu, çalışma, çalışan birey, yoksulluk ve çalışmanın bireydeki karşılığının değişimi üzerinden incelemekte, tartışmakta ve durum değerlendirmesi yapmaktadır. Sosyolojik anlamda çalışmaya bakıştaki değişimin toplumsal yapıdaki birçok değişime zemin oluşturduğu gerçeğinden hareketle özellikle küresel çapta böylesine bir probleme dikkat kesilmemek sosyal, ekonomik, siyasal ve dolayısıyla toplumsal anlamda önemli sorunları da beraberinde getirecektir. Çalışmanın ikinci bölümü “Çalışma Hayatında Kısır Bir Döngü: Çalışma, Tüketme ve Borçlanma” başlığını taşımaktadır. Çalışan bireyin çalışma hayatı içerisinde önce tüketme eğiliminin değişmesinin ardından gelen borçlanma ile birlikte bütün bir hayatının önce düşünce aşamasında ardından da davranış noktasında değişime uğradığı tartışılmaktadır. Bu bölümde özellikle tüketme araçlarının ve amaçlarının ne şekilde bireyi manipüle ettiği de aktarılmakta, bunun toplumsal alandaki karşılıklarına ise işaret edilmektedir. Son bölüm ise; “Çalışma Hayatının Değişen Muhteviyatı ve Borçlanmanın Çalışma Hayatına Etkisi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde günümüz çalışma hayatının değişen muhteviyatı ile birlikte borçlanmanın çalışma hayatına etkisi tartışılmaktadır. Bu tartışmanın çerçevesi ise; günümüz çalışma hayatı içerisinde bireyin edilgen yapısı, tüketme isteği ile birlikte tükenen bireyin günü kurtarma çabalarını konu edinmektedir. Çalışmanın değişen muhteviyatı bu anlamda daha değerli olmakta, birey ekonomi dışlıları arasında kendisi olma kabiliyetini kaybetmektedir. Sosyal sorunların başlangıcı olarak düşünülebilecek bu durum ilerleyen yıllarda çok daha büyük problemlere de kapı aralayacaktır. Çalışma bu çerçevede var olan durumun tartışıldığı sonuç bölümü ile son bulmaktadır.

Küresel Bir Sorun Olarak Çalışan Yoksulluğu

Modern zamanlarda birey, gündelik hayatının önemli bir bölümünde zihinsel ve fiziksel çabası ile bazı görevleri yerine getirmektedir. Birey, ömrünün önemli bir kısmını maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için, hayatının ilerleyen yıllarında refah

içerisinde bir yaşama sahip olmak için veya sosyal bir varlık olarak kendisini gerçekleştirebilmek, geliştirebilmek, özgüvene sahip olmak için çalışma hayatı içerisine girmektedir (Belek, 2001, s. 12). Birey, gündelik faaliyetler içerisinde “yapısal bir öge” olarak çalışma hayatı içerisinde birtakım görevleri (Giddens, 2008, s. 792) gerçekleştirirken kendisine de sosyal bir alan inşa etmektedir. Bu alan içerisinde sosyal dayanışma ile sosyal dışlanma arasında geniş yelpazede toplumsal sonuçları da barındırmaktadır. Dünya üzerinde hayatını devam ettirebilmek için bir işe ihtiyaç duymayan hiçbir insan yoktur. Dolayısıyla dünya üzerinde emeğin bir başkasına satılarak geçimin sağlanması yeni bir olgu da olmamaktadır. Tarihi süreci içerisinde ve ekonomik yapıyla da paralel olacak şekilde her toplumun kendisine özgü çalışma şekli ve yöntemi oluşmuş, anlam inşası da buna uygun olarak toplumların kodlarına yerleşmiştir. Çalışma ile ilgili olarak bir amaca yönelik gerçekleşmesi (Akat, 1982, s. 30) ilk kıstas olarak ifade edilmektedir. Bireyin kendisini ya da bir başkasının tüketimi için mal ve hizmet üretmeye yönelik fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak emek harcaması (Marshall, 1999, s. 110) ise bu hedefin karşılığı olarak akla gelmektedir. Romalıların “zahmet, acı ve ızdırıp” olarak karşıladıkları çalışma (Bozkurt, 2000, s. 17), Türkçe’de bir işi başarmak, ezmek gibi aksiyonların karşılığı olarak kullanılmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005, s. 3). Katlanılması gereken bir zorunluluk halini de ifade eden çalışma, eski dönemlerde köleler ile ilişkilendirilmiş, onurlu bir uğraş olarak görülmemiş, özgür olarak çalışanlar aşağılanmışlardır (Omay, 2017, s. 1). Toplumsal yapılarıdaki değişimler bu anlam karşılıklarının da değişimine neden olmakta, sanayi sonrası toplumlarında çalışmak olmazsa olmaz bir konuma yükselmiştir. Kaldı ki ilahi dinler çalışmayı övmekte, inananların çalışmaması gibi bir gerçeklik düşünülmemektedir. İlkel toplumlardan itibaren sosyal hayatın temel birçok gerçekliğinin dini bir temele dayandığı, gerçekleştirilen her bir işin (çalışma anlamında veya gündelik ritüellerde) ibadet zeminine sahip olduğu görülmektedir (Günay, 1998, s. 227). Kur’an-ı Kerim’de “ibadet” kavramının 275 kez geçtiğini ve kavramın salt inanç, sembol ve göstergeleri olmadığı, insanın varlık gayesi olan “kulluk etmenin” farklı göstergeleri olduğu, bütün bir hayatın karşılığı olduğu görülmektedir (Tekin, 2002, s. 240). İnsanın hayatın temel amacı ibadet olarak formüle edilirse, o hayat içerisindeki yaptığı bütün uğraşları, çalışmak da dahil, ibadet olarak anlaşılacaktır. Dolayısıyla ilahi bakışla çalışmanın ibadet karşılığı, insanın sürekli bir faaliyet içerisinde bulunmasını (Doğan, 1996, s. 206) da ifade etmektedir. Ayrıca yine inananlar için önemli rehber olan Kur’an-ı Kerim’de İnşirah Suresi 7-8. Ayetlerde “O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul. Ve yalnız Rabbine yönel” (Esed, 1999, s. 1281) emri ile birlikte bir işi bitirip dinlenmek yerine sürekli faaliyete devam etmek olarak, yeni bir başlangıç yapmak ve insanın çalışırken kendisini dinlendirmesi (aktif dinlenme) anlayışına uygun olarak çalışmaya devam etmesi salık verilmektedir. Ve yine ibadet ile aynı düşünce üzerinden Rabbine yönelmesi emredilmektedir. Bu ayet de yukarıdaki benzer düşünceyi desteklemektedir. Ayrıca sosyoloji literatüründe önemli bir yere sahip olan Max Weber’in Protestan Ahlakı ile idealize ettiği tipolojide, başarılı kabul edilmenin tek şartı olarak; bireyin mesleğinde muvaffak olmasının bir ibadet olduğu anlayışına olan sarsılmaz inancı ifade edilmektedir (Weber, 1985, s. 70).

Bireyin çalışma ile olan ilişkisi özellikle yaşadığı dünyayı anlamlandırma çabalarının karşılığı olarak da düşünülmektedir. İnsan neden çalışır? sorusunun karşılığı hem bireysel hem de toplumsal olarak farklılıklar arz etmektedir. Sorunun kadim geçmişte verilen farklı cevaplar ile birlikte günümüz dünyasında istihdam, emek ve meslek gibi kavramlara çıkmaktadır (Seccombe, 2004, s. 1097). Günümüzde çalışmak ve gelir elde etmek arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu (Kucur, 2023, s. 1) kabul edilmekle birlikte çalışma (Marshall, 1999, s. 110) manevi tatmin sağlayıcı gönüllü faaliyetleri de kapsamaktadır. Özellikle çalışmak ve gelir elde etmek denklemi çalışan yoksulluğu bağlamında günümüz problemlerinin de başında gelmektedir. Fakat çalışmanın muhtevası gereği emeğin maddi karşılığının olması, ücretsiz gerçekleştirilen işlerin çalışma olarak karşılık görmemesine de neden olmaktadır. Bireyin gelir sahibi olamamasının işsiz olarak kabul edildiği literatürde (Zaim, 1997, s. 167) bütün toplumlar mensuplarının hayat ve refah seviyelerini yukarı çekmeyi, ihtiyaçlarını tatmin edebilmeyi kendilerine görev bilmektedirler (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s. 67). Bununla birlikte her iş çalışma içerisinde yer alırken, çalışma kapsamı içerisindeki her faaliyet karşılığında maddi bir kazanç (gelir getirici ücret) olmadığı müddetçe iş olarak kabul görmemektedir. Kadın emeğinin görünmezliği (Omay, 2017, s. 23), ev içerisinde gerçekleştirdiği her türlü faaliyet maddi karşılığı olmadığı için iş olarak görülmemekte, üretim faaliyetleri içerisinde yer aldığı yani gelir elde ettiğinde çalışma içerisine kendisine yer bulmuş olmaktadır (Orpen, 1994, s. 28). Bu bağlamda eserine temel olarak kadın emeğinin görünmezliğini alan Marçal’ın (2022, s. 18) ifadesiyle:

“Milletlerin Zenginliği’ni yazabilsin diye Adam Smith’in bakımını üstlenmek işten sayılmaz. Halbuki Adam Smith, annesi her akşam sofraya koyduğu için yemek yiyebiliyor. Fakat biz Adam Smith’in annesinin, oğlunun bakımını niçin üstlendiğini bilemiyoruz. Yalnızca bunu yaptığını biliyoruz.”

Ekonomide görünmez olanın sadece el olmadığını, aynı zamanda görünmez bir cinsi de barındırdığına şahit olunmaktadır. Ücretle birlikte ortaya çıkan meslek kavramı da aynı şekilde bireyin çalışmasının toplumsal karşılığını, çalışma hayatı içerisinde kariyerini, tecrübesini ve becerilerini geliştirmesini (Werther ve Davis, 1993, s. 311) ifade etmektedir. Ayrıca kimileri için boş zaman aktivitesi olan birtakım uğraşlar; eğer birey, hayatını idame ettirmek için profesyonel anlamda gerçekleştiriyorsa bunun bir işe dolayısıyla mesleğe dönüştüğü de kabul edilmektedir (Budd, 2016, s. 19). Çalışmanın salt gelir getirme unsuru olarak tek düzelige ulaşması genellikle 19. Yüzyıl itibarıyla karşılaşılan bir durum olmaktadır. Sanayileşme süreci ile çalışmanın piyasalaşması iktisadi bir perspektif üzerinden kurgulanmış günümüz dünyasının çalışma ile olan anlam bütünlüğü çalışmanın kutsallığından ne şekilde olursa olsun kazanca ve kazancın kutsallığına evrilmiştir. Çalışmanın anlamı ile birlikte gerçekleşen değişime paralel olarak ifade edilmelidir ki, bireyin sosyal ve toplumsal yönü çalışmanın fonksiyonlarının da tartışılması zorunluluk halini almaktadır. Çalışma

ile birey, mutluluğu, hayat tatminini ve ruh sağlığını kazanabilmektedir. Özellikle birey-birey, birey-aile, birey-toplum düalizmi içerisinde bu tartışma çalışmanın geleceğini de şekillendirmektedir (Abell, vd., 1996, s. 594).

Bireyin, istediğini elde edebilmesi de aynı şekilde çalışma ve sonrasında kazandığı “başarı” ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla çalışma hayatının idamesi ile birlikte entelektüel manada bireyin kendisini geliştirmesi için vazgeçilmez bir alan olarak haline gelmektedir. Günümüz insanı başarı ile kendisini tam hissetmekte, maddi ve manevi bakımdan kazandıkça özgüven sahibi olmaktadır (Onur, 1997, s. 125).

Bireysel olarak özgüven, aile ilişkilerine de olumlu yansımaktadır. Ailesinin hayatını idame ettirebilmek için birey, tarihin her döneminde önemli çabalar içerisine girmekte, yeri geldiğinde vatani bildiği toprakları dahi terk edebilmektedir (Chilman, 1991, s. 191). Bu yer değiştirme hareketinin temelinde de çoğunlukla ekonomik saikler belirleyici rol oynamaktadır. Ekonomik fayda bireyler birlikte ailesini de hem sosyolojik hem de psikolojik olarak güvenli alana taşımaktadır. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasına göre bireyler %67,6 ile en çok aileleriyle birlikte mutlu olduklarını ifade etmektedirler (TÜİK, 2024). Birey toplum ilişkisinde ise benzeri bir durum söz konusu olmaktadır. Bireyin toplumdaki beklentileri olduğu gibi toplumun da bireyden beklentileri vardır ve bu karşılıklı beklenti hali “topluma faydalı birey” prototipi ile sosyal hayatın içerisinde karşılık bulmaktadır. Ayrıca toplumsal statü beklenti ve isteği de saygınlığın çalışmak ve kazanmaktan geçmesi sonucunu doğurmaktadır (Sabuncuoğlu, 1997, s. 93).

Emek, bireyin herhangi bir iş için ortaya koyduğu faaliyetler bütünüdür. Emek içinde yaşanan toplumun normlarına uygun olarak bazen hayatta kalmak için güç kullanmayı, bazen hayatı kolaylaştırmak için icatlar yapmayı, bazen de toplumsal birlik oluşturup farklı toplumlarla mücadele etmeyi gerekli kılmaktadır. İlkel toplumlarda emeğin karşılığı bireyin beslenmesine yönelik kazanımlar iken, günümüz toplumlarında özellikle özel mülkiyetin gelişmesi ile birlikte ihtiyaçların artmaya başlaması nedeniyle çalışma ve emeğe karşı bakışın da değişmeye başladığı görülmektedir. Tarım faaliyetlerinin gelişmesiyle toprakta çalışan işgücüne sahip olmak ucuz işgücü olarak görülen kölelerle gerçekleştirilmiş (Kaya, 2020, s. 78) uzun yıllar boyunca kölelik yasal bir durum olarak görülmüştür. Konunun başında ifade edilen çalışmaya bakışın değişimi de yine toplumsal dönüşümlerle birlikte ortaya atılmıştır.

İlkel toplumlarda hayatta kalmak için avcılık ve toplayıcılık olarak karşılık bulan çalışma hayatı, insan emeğinin bir meta olarak ücrete bağlanarak alınıp satılabilmesi yaşanan sosyo-kültürel değişimlerle birlikte modern zamanların normu haline gelmiştir (Standing, 2009, s. 114). Her çalışanın ücret karşılığının farklı olması, nitelikli iş–niteliksiz iş ayrımına neden olmakla birlikte üretim hayatı içerisinde katma değere sahip emeğin ücret karşılığı daha yüksek olmuş, kimi çalışanlar için avantaj olan bu durum elbette birtakım dezavantajlara da neden olmuştur. Ve bu avantaj–dezavantaj durumu günümüze kadar çalışma hayatı içerisinde sürekli var olmuştur. Emeğin karşılığının sektörel bazda değişiklik göstermesi, elde edilen katma değer düşünülendiğinde elbette ki doğaldır. Emeğin değerini üretilen üründen bağımsız düşünmek de mümkün olmamaktadır (Kucur, 2023, s. 7).

Çalışma ve yoksulluk ilişkisi sanayi öncesi dönemlerde işçilerin kötü çalışma koşulları nedeniyle işçi hareketlerine neden olmuş, yoksulluk yardımları herkes için yapılırken, bir zaman sonra çalışanlara yönelik bu yardımlar kesilmiş çalışanların yoksul olmadığı ön kabulü ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yoksulluğun ne olduğu veya kimin yoksul olabileceğine yönelik verilecek cevap konunun temel kavramı olan “çalışan yoksulluğu” olgusunu da belirleyecektir. Sosyal olguları çalışan akademisyenler için en önemli dezavantajı olan kavramsal çerçevenin çizilmesi sıkıntısı yoksulluk kavramında da kendisini göstermektedir. Dünya üzerinde yaşayan her bir insan veya her bir toplumun kabul ettiği veya anlamlandırdığı şekliyle ortak bir yoksul prototipi mevcut değildir. Her zihin kendi zihinsel dünyasında ve fiziki coğrafyasında gördüğü, anlamlandırdığı düzeyde yoksulluk, bu yoksulluğa karşı çözüm önerileri veya ulusal/uluslararası politikalar geliştirmektedir. Yoksulluk olgusuyla ilgili Avrupa düşüncesinde ortak olan durum ise; olgunun her toplum ve zihin için utanç verici bir durum olduğudur (Geremek, 1994, s. 240). Yoksulluk tartışmaları içerisinde bir diğer çetrefil durum yoksulluk ile yoksunluk tanımlarının karmaşıklığıdır (Kucur, 2023, s. 7). Buradaki detay gereklilik ve ihtiyaç hiyerarşisi içerisindeki öncelik durumu ile de alakalı olmaktadır. Yoksulluk kavramı çerçevesinde yapılan tartışmalar iki kategoride toplanmaktadır: Kavram çerçevesinde bireyin kendi yoksulluğundan sorumlu olduğunu iddia eden birinci görüşte bireyin beceriksizliği ön plana çıkarılmaktadır (Halleröd, vd., 2015, s. 482). Bu düşünceye göre birey, çalışarak daha çok üreterek yoksulluktan kurtulmalıdır. İkinci görüşte ise yoksulluk bir sistem sorunudur. Bu düşünceye göre ise, birey bu yoksulluk konusunda içinde bulunduğu toplumun yapısına, etnik kökenine, mesleki konumuna, eğitim düzeyine bağlı kalmaktadır ve bağlılığın nedeni toplumsal süreçlerdir. Çalışma ile yoksulluk arasındaki ilişki ise sanayi devrimi ile birlikte gündeme gelen ve günümüzde de hala çalışma hayatının en önemli sorunlardan biri olarak düşünülen unsurlardandır (Kucur, 2023, s. 11). Sosyal politikaların ortaya çıkma nedeni olarak işçi sınıfının sömürüldüğü düşüncesi ve bu sömürüye karşı çıkışın yolları ifade edilmektedir. Günümüzde ise çalışma hayatında işçi sınıfıyla sınırlandırılmadan bütün çalışanlar için sosyal politikalar düşüncesinin sonucu olarak çalışma yoksulluk ilişkisi öncelikli konular arasında yer almaktadır. Çünkü düşük ücretlerle çalışmak, günü kurtarmakla eşdeğer olarak görülmektedir. Birey çalıştığı işte “insanca yaşamasına” elverişli olmayan ücretler aldığı zaman sömürülmeye başlamakta ve düşük ücret yoksulluğu ortadan kaldırmadığı gibi görünür hale de getirmektedir. Bunun nedeni olarak elbette sermayeyi koruyan günümüz ekonomik düzeni gösterilebilir.

Çalışan yoksulluğu kavramının önemli bir diğer noktası ise tanımlamadaki muğlaklıktır. Özellikle sosyal yardımlar bağlamında yoksulluğu azaltıcı bu politikalar, çalışan yoksulluğunun çözümünde etkili olamamaktadır. Genel yoksulluğu azaltıcı her çözüm, çalışan yoksulluğunu azaltıcı olamazken, çalışan yoksulluğunu azaltıcı çözümler genel yoksulluğu azaltabilecek etkinlikte olmaktadır. Bunun nedeni olarak günümüzde kullanılan yoksulluk kavramındaki temel düşüncenin tarih içerisinde kullanılan (sosyal) yardım kavramı bağlamında karşılanmakta olmasıdır (Taşçı, 2010, s. 44). Çalışan yoksulluğu kavramının çerçevesi çizilirken şu üç soruya verilecek tatminkar cevaplar, problemin çözümü için geliştirilecek politikalar konusunda da belirleyici olacaktır:

1. Çalışan kimdir?
2. Yoksulluk bağlamında çalışan birey mi yoksa hanehalkı mı dikkate alınmalıdır?
3. Çözüm politikalarında ekonomik göstergeler etkili midir?

Çalışan bireyin yoksulluğu farklı iki kavramın birbirine bağlanması ile ortaya çıkan melez bir durumdur. “Çalışma” ve “yoksulluk” aslında birlikte var olması mümkün olmayan iki olgudur. Çünkü çalışan bireyin çalışarak yoksulluktan kurtulacağı düşünülmektedir (Pena-Casas ve Latta, 2004, s. 13). Buradaki bakış açısı elbette ki çalışan bireyin elde edeceği ücretle yoksulluktan kurtulmasıdır. Bu üç soruya birlikte verilecek cevaplar problemin çözümünde elde edilecek etkiyi arttıracaktır. Günümüz dünyasında ekonomik göstergelerin çalışanlara yansması veya bunun hanehalkının refahına etkisi gibi sonuçlandırılmamış konular (Çalışkan, 2010, Alkin, 1995, Gündoğan, 2007, Kahraman, 2010), sığ bakış açılarıyla tartışılmakta fakat bütünlük üzerinde durulmayı da hak eden bu durumlar çözümsüzlüğe mahkum edilmektedir.

Bu bağlamda ifade edilmesi gereken son bir nokta ise göç hareketleri ile çalışan yoksulluğu olgusu arasındaki ilişkidir. Son yıllarda konuyla ilgili yapılan çalışmalar çalışan yoksulluğu ve iç göç hareketliliği arasında paralel bir ilişkinin mevcut olduğunu. Alınan ve verilen göç arttıkça yoksulluk ve çalışan yoksulluğunun arttığını ifade eden çalışmalar (Evcim, 2023, s. 156) göç hareketi ile yoksulluktan kaçmayı amaçlayan göçmenlerin aslında bu hareketliliği göç veren bölge için yoksulluğu derinleştirmekte, göç alan bölgelerde ise var olan sorunlara (kentleşme ve kentlileşme, sosyo-kültürel uyum veya uyumsuzluk, suç, işsizlik ve istihdam sorunları, gecekondulaşma ve konut sorunu, sağlık ve eğitim imkanlarına ulaşmada yetersizlik gibi) yenilerinin eklenmesi anlamına gelmektedir. Çalışan yoksulluğu dış göç ilişkisinde ise, uluslararası göç hareketlerinin çalışan yoksulluğu üzerinde pozitif etkileri olduğu ifade edilmektedir.

Çalışma hayatının kısır döngüsü olarak ifade edilen kazanma sonrası tüketme eğilimleri ve tüketmenin artması sonucunda çalışan bireyin gelirinin bu gideri karşılamaması ile borçlanmaya başlaması sonuç gibi görüne de bir süreci içermektedir. Çalışma hayatı içerisinde bu döngünün varlığı tüketme kültürünün çok hızlı bir şekilde sosyal hayatın içerisinde yer alması ile başlamaktadır. Sosyal hayatta kendisine yer bulan bu fenomen çalışma hayatının da önemli tartışma konuları arasına kolaylıkla girmektedir.

Çalışma Hayatında Kısır Bir Döngü: Çalışma, Tüketme ve Borçlanma

Modern zamanlarda birey, çalışma hayatı içerisinde artık günü kurtarmak ya da temel beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için bulunmamaktadır. Günümüz dünyasında birey çalışarak, ihtiyaçlarının da ötesinde gereksinim duyduğu, popüler kültürün yönlendirmesiyle ihtiyaçmış gibi hissettiği birçok ürünü satın almaya hevesli olmaktadır. İktisadi hayatın üretme kültürü bugün geleneksel noktada salt tüketme isteğinden hareket etmektedir. Ayrıca tüketmek herhangi bir ihtiyaç sonucu ortaya çıkmamakta, bireyin tüketebilme özgürlüğüne sahip olması kendisini toplumsal hayat içerisinde konumlandırmasıyla da ilgili olmaktadır. Yine toplumsal ilişki biçimlerini şekillendiren en önemli etken olarak tüketim böylece gösterilmektedir (Omay, 2017, s. 99). Dolayısıyla tüketim hayatın esas amacı haline gelmekte ve toplumsal dönüşüm de yeni bir evreye geçmektedir. Birey, tüketerek var olmanın dayanılmaz cazibesine kapılmakta, temel ihtiyaçları aşan tüketme isteği özel hayatın konfor alanı haline gelmesine de neden olmaktadır. Elbette ki tüketim sürecinin başlangıcı üretimden gelmektedir ve denilebilir ki tüketmek için üretmek gerekir. Bu noktada önemli olan soru şu olmaktadır: Tüketilen maddelerin ne kadarı temel ihtiyaçtır? Bu soruya cevap vermek bu çalışmanın elbette amacı değil fakat unutulmamalıdır ki; Diderot Etkisi¹ tüketme eğilimi ile birlikte ortaya çıkmaktadır.

Bireyin tüketme arzusu sonsuza kadar artabileceği gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda tüketim bir zaman sonra tatmin sağlamayacak noktaya gelecektir. Daha fazla tüketim ihtiyacı bireyin tüketim borç sarmalına girmesine ve doğal olarak hem

¹ Ünlü Fransız filozof Denis Diderot (1703–1784), Fransız İhtilali'ne giden süreçte düşünce devrimine önemli katkılar sunmuştur. Diderot, Aydınlanma Çağı'nın önemli isimleri arasında sayılmaktadır. Avrupa'da bilimsel bilgi ve felsefenin yayılmasını amaçladığı Ansiklopedi döneminin en kapsamlı eserlerindedir ve Diderot'un en çok bilinen eseri konumundadır. Hem yazarı hem de kurucusu olmasına rağmen Diderot borç ve yoksulluk içinde hayatını devam ettirmektedir. Tanınmıyor olmasına karşın Diderot, büyük bir borç yükünün altına girmiştir, 1765 yılında Rus İmparatoriçesi Büyük Catherine, sanat ve bilimin koruyucusu olarak, Diderot'un kütüphanesini satın alır ve kütüphaneyi yine Diderot'ya bırakır. Böylece Diderot'un eline önemli bir miktar para geçmiş olur. Fakat Catherine bununla da yetinmeyip 25 yıllık maaşını peşin vererek Diderot'yu kütüphanecisi olarak işe başlatır. Diderot, eline geçen bu büyük parayla ödeden beri almayı düşünüp de alamadığı kırmızı pahalı bir sabahlık alır. Sabahlık o kadar görkemlidir ki Diderot, çalışma masasına oturduğunda masanın eski ve dökülmüş halinin sabahlığa uymadığını fark eder. Önce masasını sabahlıkla eş değer ihtişamda yeniler. İkinci olarak halı gözüne çarpar onu da yenisiyle değiştirir. Ardından perdeler, aydınlatmalar derken her bir yeni üründe uygunsuzluk artarak evin geri kalanını kötü göstermeye başlar. Diderot, sonunda kendisini evdeki bütün eşyaları yenileriyle değiştirmiş ve yeniden borçlu duruma düşmüş olarak bulur. Ve bunun üzerine “Eski Sabahlığım İçin Pişmanlık (Regret for my Old Dressing Gown)” başlıklı bir yazı yazar, içine düştüğü tüketim çılgınlığını anlatır. Bu durum literatüre “Diderot Etkisi” olarak geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için: Katie Scott, “The Philosopher’s Room: Diderot’s Regrets on Parting with My Old Dressing Gown” Oxford Art Journal, 39(2), 2016, ss. 185–216.

ekonomik anlamda hem de psikolojik anlamda mutsuz olmasına neden olacaktır. Gelir ve mutluluk arasında bağlantı olmadığını iddia eden araştırmaların yanı sıra, bu durumun göreceli olduğunu da kabul etmek gerekir. Gelir, sadece tüketimin aracı değil, bireyin kendisi olabilmesinin, ailesiyle umutlu bir gelecek tasarlayabilmesinin de önemli bir aracıdır. Gelir ise nihayetinde çalışmanın sonucunda elde edilmektedir. Dolayısıyla, çalışma ve tüketme arasında her iki olguya karşı anlam eksenli bakış mevcuttur. Çalışmanın süreklilik gösteren ve düzeni sağlayan işlevi aynı zamanda tüketimin devamlılığını da sağlamaktadır. Aynı şekilde çalışma, tüketme ve borç döngüsü de bu şekilde iktisadi hayatın en kritik sarmalını oluşturmaktadır. Çünkü bu sarmal sadece ekonomik değil, toplumsal sonuçları olan önemli kırılmalara ve değişimlere neden olmaktadır.

Çalışma hayatı içerisinde kazandığını sosyal hayatı içerisinde tüketme eğilimine giren çalışanlar, tüketmenin cazibesi ve sınırsızlığı ile borçlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. İlk bölümde tartışılan “insan neden çalışır?” sorusuna verilen cevapların günümüz dünyasında değişmesinin de etkisiyle bireyler artık tüketerek var olma kültürünün içerisinde istemeden de olsa girmektedirler. Yine Weber’in ideal tipolojisinde; borçlu insanın tam karşısında; çok çalışan, çok kazanan ve dolayısıyla başarılı olan, israf etmeyen, dünya nimetlerinin sunduğu zevkten kendisini uzak tutabilen ideal birey yerleştirilmektedir (Weber, 1985, s. 28). Geçmişten günümüze kadar borcun utandırılan, saklanılan bir durum olmasının temelinde de bu dünya nimetlerine aldanmak, tüketim çılgınlığı içerisinde yer alarak, bütçesini yönetmekten aciz duruma düşmek de vardır (Karakaya, 2023, s. 33). Dolayısıyla borç veya borçlanma ilişkisi çalışma hayatının devamının zorunluluğu olarak üretim ve tüketim ekseninde varlığını sürdürmekle birlikte tüketim araçlarının değişimine de kapı aralamaktadır. Bu noktada ortaya çıkan durumun sebeplerini sadece birey üzerine bırakmamak gerekmektedir. Bireysel alana dahil olan tasarruf çabalarının vergilendirmelerle eritilmesi ve bireyin bazen manipüle edilerek farklı alanlara yönlendirilmesi de gerçekleşmektedir. Stearns’ın Dee Hock’tan aktardığı şekliyle “borçların değil tasarrufların vergiye tabi olduğu bir dönemde” bireyler de tasarruf yapmak yerine harcamak ve tüketmenin peşinden gitmektedirler (Stearns, 2011, s. 35). Dolayısıyla sistemin bireyleri bir noktada zorunlu olarak tüketmeye itmesi de çalışma hayatının bu kısır döngüsünün devam etmesine neden olduğu unutulmamalıdır.

Bununla birlikte çalışma hayatı içerisinde birey teknolojinin gelişmesiyle birlikte birçok iş yükünden kurtulabilmekte fakat aynı zamanda yeni iş yükleri edinmektedirler. Çalışma hayatına yönelik olarak birçok elektronik cihaz satın alan çalışanlar bu araçların işlerini hafifleteceği, hatta birçok noktada kendilerine akıllı birer asistan olacağını düşünmektedirler. Çalışma hayatını kolaylaştıracak birçok teknolojik gelişmenin gerçekte çalışanların iş yüklerini ve yoğunluklarını azaltmadığı veya düzenlemediği aksine iş akışlarının mesai dışına taşınmasına neden olmaktadır. Fleming’in ifadesiyle “e-posta denilen harika icat, gezegen sakinlerinin yaşamlarını kolaylaştırabileceken, tam tersi yönde kullanılarak her yere korku ve mutsuzluk saçıyor” (Fleming, 2020, s. 7). Halbuki çalışmak da eğitim, sağlık, güvenlik gibi toplumsal bir kurgudur. Fakat son yıllarda özellikle ofis çalışanlarının her an her yerde hazır ve nazır olması, bu durumu içselleştirmiş ve aksinin yanlış bir tutummuş gibi algılanıyor olması ilginçtir. Çalışanların; akıllı telefonlar, bulut (cloud platform) teknolojisi ve dizüstü bilgisayarlarla her zaman temas kurulabilir olduğu düşüncesi çalışmanın sosyal hayata sinsice girmesi ve yerleşmesi anlamını da taşıyor. Pandemi sürecinde uzaktan çalışmanın yaygınlaşması ile birlikte çalışanların mesai kavramının ortadan kalkması, 7/24 ulaşılabilir olmaları gibi alışkanlıkların iş sözleşmesi bağlamında hukuki zemininin olmamasına rağmen devam ediyor olması, toplumsal başka bir baskı gücünün olduğunu göstermektedir. Bu durumun çalışmanın bağlamında koparılarak neredeyse tabu konumuna çıkarılmasına, tüketmenin ilk adımı olarak görülmesine ve nihayetinde tüketimin insanın var oluşu ile ilgili farklı anlamlar ifade etmesiyle alakalı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Fleming’in iddiasıyla çalışmanın farklı bir sömürü biçimi olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Tek bir gerekçeyle çalışır, vergi öder, faturalarımızı yatırır ve yol masrafı yaparız: ‘Hayatta kalmak’ için değil, yönetici elit hiçbir şey yapmaksızın ayrıcalıklarına sahip olsun diye. Emeğim, zenginlerin özgür olmasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Çalışmamız, onların varoluş masraflarını sübvansetmek için vardır (Fleming, 2020, s. 10).

Dünyanın büyük kentlerinde çalışmanın ilk gününün ilk saati, o günün yol masraflarına gitmektedir. Bu durum her ne kadar artık sıradanlaşmış da olsa çalışmanın teorik altyapısının güvencesizlikten kaçınmak için önemli bir araç olarak görülmesine rağmen bugün güvencesizliğin yayılma aracı olmaktadır. Son yıllarda çalışma dünyasında tam zamanlı istihdam edilen çalışanların yoksullukla karşı karşıya kalma ihtimalleri artık çok daha yüksek orandadır. Bunun en önemli göstergesi ise; kredi kartı kullanım oranları, kredi limitlerinin aşılması ve bankaların açıkladıkları yüksek kârlardır. Günümüzde hayatta kalma koşulları geçmişten çok farklı değil. Geçmişte avlanarak hayatta kalma mücadelesi veren insanoğlu, artık ofislerin duvarları arasında çalışmakla aynı mücadelenin içerisinde yer alıyor. Bugün çalışmanın sonucu; Türkiye’de ne yazık ki barınma ihtiyacının karşılığı olan bir ev ve işe biraz daha konforlu gidebilmenin karşılığı olan bir araç ile karşılanmaktadır. Bu beklenti veya isteğin yirmi yıllık çalışmanın sonucu olması, güvencesiz çalışma ile köleliğe varabilecek çalışma şartlarının, borç ve tüketim sarmalı içerisinde çalışanların toplumsal hayat içerisinde kendilerine çizilen sınırlarla yaşamlarını devam ettirmelerine neden olmaktadır. Ve bu durum çalışma fetişi ile normalleştirilmektedir. Çünkü bireysel borç kapitalizmin işleyişini belirlemekle kalmamakta, kapitalizmin yaygınlaşmasını da sağlamaktadır (Pradella, 2015, s. 580).

Alacaklı ve borçlu arasındaki ilişki, sömürü ve tahakküm olarak da ifade edilmektedir (Lazzarato, 2020, s. 7) ve bu sistem çalışanlar ile işsizler arasında veya tüketiciler ile üreticiler arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın herkesi sermaye karşısında

borçlu, suçlu ve sorumlu olarak görmektedir. Çünkü alacaklı-borçlu ilişkisi aslında sermaye sahibi olanlar ile olmayanlar arasındaki güç ilişkisinin ortaya çıkma şeklini oluşturmaktadır. Günümüz ekonomi politikaları herkesin mülk sahibi olmasını, herkesin şirketlere hissedar olmasını veya yine herkesin girişimci olmasını istemektedir. Bu istekle birlikte bireylerin ekonomik gelişmeleri istemelerini sağlamakta aslında bu öznel kazanımlardan bireyin kendisini sorumlu tutmayı dolayısıyla suçlu olmasını da dayatmaktadır. Böylece borçlandırılmış insan ortaya çıkmakta ve sistemin devamlılığı sağlanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile çalışma hayatı içerisinde rahata kavuşacağını, yukarıdaki örneklerde olduğu şekliyle, düşünen birey, sistemin çarklarının sürekliliği sağlayan araçlara dönüştüğünü bahsi geçen kısır döngünün borçlanma noktasında farkına varmaktadır. Günümüz dünyasında nakit para kullanımının seyrekleşmesiyle daha sık tercih edilen kredi kartlarının kullanılmasıyla aslında birey, gündelik olarak satın alması gerektiği temel ihtiyaçlarını bile borçla elde etmekte, önce almakta sonra ödemekte böylece farkında bile olmadan borçlanmaktadır. Kredi kartının kullanım mantığının “şimdi al sonra öde” karşılığını bulması borçlandırılmış insan imalinin önemli bir adımı olmaktadır. Kredi kartlarının daimi bir borçlu ilişkisi oluşturması, ödeme takvimleri, taksitlendirmeler ve diğer yollarla ödemelerin uzun sürelere yayılması ile birey sürekli olarak borçlu olarak hayatını devam ettirmeye mecbur bırakılmaktadır. Borçluluk olgusu, ödeme zorluğu veya borcu ödeyememe durumu değil sürekli olarak satın almak, harcamak ve sürekli olarak ödemek süreçlerini ifade etmektedir. Yine Lazzarato’nun ifadesiyle (2020, s. 18) güçlü bir sömürü mekanizması olan kredi kartları insanın kurduğu en etkili sömürü aracı olmaktadır. Çünkü birey kredi kartları ile sürekli olarak bankalara borçlu kalmaktadır ve sömürü mekanizması süreklilik halini almaktadır.

Çalışma Hayatının Değişen Muhteviyatı ve Borçlanmanın Çalışma Hayatına Etkisi

Toplumu günün ihtiyaç ve isteklerine göre yeniden düzenlemenin hızlı yolu olarak çalışma ve çalışma hayatı, günümüz ekonomi sistemi içerisinde önemli bir manevra aracı olmaktadır. Bireyin isteklerinin sınırsızlığı toplumun sosyal ve ekonomik anlamda yeniden kurulması aşamasında oldukça işlevseldir. İlk bölümde görünmez emeğin aktörü olan kadınlarla ilgili ifade edilen çocuklara bakmak, temizlik yapmak, kirli çamaşırları yıkamak gibi işler taşınabilir, değiştirilebilir veya satılabilir ürünlere dönüşmüyordu, bu yüzden değersiz olmaktadır. Kapitalizm için değerli olan ise, bireyin iktisadi düzlemi, ürettiği ve tükettiği ile sınırlı olarak ölçüldüğü durumdan ibaret kalmaktadır. Dolayısıyla iktisadi bireyin bu sistem içerisinde herhangi bir işte çalışmıyorsa, erkek veya kadın fark etmeksizin, değeri de olmuyordu (Muheramtohadı, 2018, s. 58).

Çalışma hayatı, bugün çalışanların kendileri ve yaşadıkları hayatı anlamlandırmak isterken kullandıkları önemli veriler sunmaktadır. Doğal olarak ortaya koyulan anlam çerçevesinde hareket eden bireyin davranışlarının belli sonuçları ortaya çıkmakta, kendisini ve çevresini de etkileyen bu sonuçlar kimi zaman çalışma hayatının dayatmaları gibi görülmekte kimi zaman da duruma sosyal hayatın çıkmazları olarak bakılmaktadır (Brady, vd., 2010, s. 560). İnsanın kendisini anlamlandırma gayreti içerisinde çalışma hayatından beklentileri sosyal hayatını şekillendirirken vereceği kararlarda da belirleyici olmaktadır. Yine göç örneği üzerinden bakıldığında, zorunlu göçler hariç tutularak, göçe karar vermenin bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Bu süreç aslında toplumsal olan her şeyin zaman içerisinde gerçekleştiği, zamanla anlaşıldığı ve yine zamanla birbirine benzediği şeklinde formüle edilmektedir (Streeck, 2016, s. 40). Grint’in (1998) insanlık tarihi ile bir tuttuğu çalışma olgusunu, bugünün Kapitalist düşünce ve ekonomik sistemi içerisinde tanımlamak gerekmektedir.

Birey, borcunu ödemeye uygun bir yaşam tarzı benimsediği ölçüde özgürdür (Lazzarato, 2020, s. 26) fikri bu bağlamda yerini bulmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde sosyal politikanın kendisine alan bulduğu Sanayi Devrimi sonrasında çalışma kavramının yaşadığı değişim daha anlamlı olmaktadır. Günlük ihtiyaçlarını karşılamak olarak ifade edilen çalışma, Sanayi Devrimi ile birlikte düzenli olarak bir örgütte istihdam edilme ve ortaya koyulan emeğin karşılığı olarak da ücret alma olarak tanımlanmaktadır. (Ören ve Yüksel, 2012, s. 37) Bir kimsenin çalışan olması modern dönemde herhangi bir sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olması zorunluluğunu da böylece doğurmaktadır. Çünkü sistem için üretim karşılığında bir ücret ve süreklilik gerektirmektedir. Çalışmanın karşılığı paraya indirildiğinde çalışmanın toplumsal boyutu gözden kaçırılmaya başlanmaktadır. Çalışma olgusu özellikle yerinden edilme hadisesiyle birlikte düşünüldüğünde, olgunun toplumsal boyutu daha önemli hale gelmektedir.

Çalışma kavramının etimolojik kökenine bakıldığında “acı, yorgunluk ve zahmet” kelimeleri ile karşılaşılmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan 2005, s. 1). İnsanın emeğini sunarken zahmete katlanması ve sıkıntılarla boğuşmasının ücret gibi ekonomik, tatil, sağlık ve bireysel tatmin gibi sosyal yönlerden karşılık bulması çalışmanın tek yönlü değerlendirilmemesi sonucunu doğurmaktadır. Emek ve zahmet birlikte düşünüldüğünde ve çalışanın modern zamanda işçi olarak karşılık bulması, zihni çalışma gerektiren işleri göz ardı etmeye sebep olmamalıdır. Ünlü filozof Hegel’in efendi-köle diyalektiğine atıfı Baudrillard’ın dediği gibi “köle, ömür boyu çalışması karşılığında hayatı bağışlanmış bir mağluptur” (Baudrillard, 2016, s. 79).

Günümüzde çalışanların bir nevi özgür köleler olarak görülmesinin ana fikrinde çalışma hayatına ücret ve sosyal güvenlik perspektifinden bakılması vardır. Halbuki özellikle büyük şehirlerde mesainin ilk saati, o günün yol masraflarına gitmektedir (Fleming, 2020, s. 11). Büyük şehirlere yönelik gerçekleştirilen göç hareketlerine tekrar bu açıdan bakılmalıdır. Göçün sonuçları üzerinden (yoksulluk, barınma, sağlık ve toplumsallaşma) yapılan değerlendirmelerin eksik kalmaması adına, çalışma hayatı ve alım gücü gibi ekonomik sonuçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada Schumacher’in yoksullukla mücadelenin sadece maddi etkenlerle gerçekleştirilemeyeceğini savunması önemli bir açılmıdır (Schumacher, 1979, s. 201). Eğitim, öğrenme

ve disiplin yoksulluk için çok daha öncelikli nedenler olarak ifade edilmektedir. Yoksulluk çözüme kavuşturulacaksa eğitimle ilgili bu eksikliklerin öncelikli giderilmesi ardından maddi kaynakların yeterli olup olmadığı tartışılmalıdır.

Çalışanların önemli bir bölümü bugün “hayatta kalma” seviyesinde yaşamlarını idame ettirmektedirler. Avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını kazanan ilk çağ toplumlarından büyükçe bir farkın olmadığı bugünkü çalışma koşullarında yaşanabilirlik endeksleri hayat pahalılığı noktasında önemli ipuçları vermektedir. Paraya odaklanan bakış açısının getirdiği bir sonuç olarak ifade edilen bu durum endekslere de yansımakta; ILO raporlarına göre bugün 327 milyon ücretli çalışana asgari ücret düzeyinde veya altında ödeme yapılıyor. Bu sayı bütün çalışanlar içerisinde %19 asgari ücretli çalışan demek ve bu sayının 152 milyonunu kadınlar oluşturuyor (ILO, 2020, s. 16). Temel bir hak olan çalışanın bütçesine uygun bir konutta yaşaması bugün yine büyük şehirlerde neredeyse imkansız olarak görülmektedir. Çalışmanın karşılığında elde edilen gelirin seviyesini serbest piyasa içerisinde işverenlerin belirleme özgürlüğü çalışanların ihtiyaçları ile birleşince adaletsiz durum daha da net bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Sayın vd., 2018, s. 362).

Lazzarato, Hristiyan inancındaki ilk günah fikrinden yola çıkarak bireye doğumla aktarılanın artık ilk günah olmadığını önceki kuşakların borçları olduğunu ifade etmektedir (2020, s. 27). Bireyin borçlandırılarak hayatını devam ettirmeye mecbur bırakılması çalışma hayatına da birtakım etkiler bırakmaktadır. Çalışanların özgeçmişlerinde “bakmak zorunda olduğum kimsem yok” diye bir not belirtmeleri çalışma hayatının geldiği noktayı da net şekilde özetlemektedir. (Fleming, 2020, s. 38) Çalışan aday bu not ile aslında özgür olduğunu, uzun çalışma saatlerinin veya esnek modellerin kendisi için sorun olmayacağını ifade etmekte, işverenler için ise bu durum çalışanların sömürülmeleri önünde herhangi bir engelin olmadığı düşüncesini doğurmaktadır. Ayrıca çalışma hayatı içerisinde teknolojinin çok hızlı ilerlemesinin bir sonucu olarak çalışanların çalışma hayatı içerisinde kendilerine yer bulamaması, teknolojiyi takip edecek bilgi ve donanımdan uzak kalmaları ve dolayısıyla üretim faaliyetlerinin dışına çıkmaları gibi sonuçlar doğurmaktadır. Schumacher özellikle yoksullar üzerinden bu durumun nedenini “modern kapitalist düzenin kullandığı büyük ölçekli teknoloji modeline” bağlamaktadır (Schumacher, 1979, s. 204). Dolayısıyla herkesin üretim faaliyetlerine katılmasının sağlanması için yüksek teknoloji temelli üretimin değil, kırsal alanda orta veya küçük ölçekli iş olanaklarının oluşturulması gerekmektedir. Schumacher’in bu önerisinin altında yatan etmen; yoksulluğun eğitilmiş–eğitimsiz ve kırsal–şehirli nüfus gibi farklılıklarının arasında bozulan dengedir. Çalışma bireye ve topluma refah sağlayacaksa bahsi geçen bu nüfus grupları içerisinde bozulan dengenin düzeltilmesi gerekmektedir.

Bireyin ihtiyaç duyacağı malların azalmasının onun özgürleşmesi ile paralel okunması gerektiğine olan inanç günümüz dünyasında geçerliliğini hala korumaktadır. Kaybetme korkusu kişinin kendisi gibi davranamamasına da neden olmaktadır. Dolayısıyla özgürlük bireyin artık kaybedecek bir şeyinin kalmamasının başka bir adı olarak ortaya çıkmaktadır (Marçal, 2022, s. 47). Fakat çalışma hayatı içerisindeki özgürlük ne yazık ki fazla mümkün olan bir durum olarak karşılık bulmamaktadır.

Çalışan yoksulluğunun uluslararası göç hareketleri ile pozitif ilişkisi ifade edilirken verilen örnek bu anlamda durumun fotoğrafını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Hong Kong’da çalışan Filipinli hizmetçi kadınlar, Filipinler’in kırsalında çalışan doktora daha fazla maaş almaktadırlar (Marçal, 2022, s. 50). Ayrıca yurtdışında çalışan bireyler sadece kendilerini geçindirmekte, ülkelerinde yaşamaya devam eden ailelerine de yardım etmektedirler. Dolayısıyla farklı bir ülkede hizmetçi olarak çalışmak, kendi ülkesinde doktor olmaktan daha değerli hale geldiğinde çalışma hayatında dolayısıyla toplumsal yapıda değişimler de ortaya çıkmaya başlamaktadır (Çelik, 2010, s. 65). Sadece göç hareketleri ile değil, eğitim durumu ile de alakalı bir diğer durum böylece ortaya çıkmaktadır. Bir toplumun ekonomik olarak büyüebilmesi için önce insana ardından da bilgi ve güvene ihtiyaç olmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar eğitim–ücret ilişkisinde pozitif sonuçlar tespit etmektedir (Evcim, 2023, s. 137). Dolayısıyla çalışan yoksulluğunun eğitimle aşılabacağı düşüncesi hala önemli bir karşılık iken, yoksulluğun farklı nedenleri üzerinden çalışma hayatını dönüştürücü etkileri hala geçerliliğini korumaktadır (Mincer, 1991, s. 7).

Kriz dönemleri hem çalışma hayatında hem de çalışanların bireysel yaşamlarında önemli kırılmalara sahne olmaktadır. Borçlanma mekanizmaları kriz zamanlarında daha hızlı çalışmakta, çalışanlar da özellikle bu kriz zamanlarında borçlanma mekanizmalarına dahil olmaktadır. Bu durumda üretim ilişkileri belirli değişimlere uğramakta, bireyin kendisini denetleme süreçleri bankalara veya borçlandığı kurumlara devredilmektedir. Böylece denetlemenin merkez değiştirmesi bireyin harcama alışkanlık ve davranışlarını da değiştirecektir. Çalışanların borçlanmaları genellikle emek güçlerini yeniden üretmek için gerçekleştirilmektedir. Böylece borçlanma çalışma hayatı içerisinde üretim süreçleri ile etkili olmaya başlamaktadır. Borçlanmanın yükseldiği bu dönemlerde ücretlerde de belirgin düşüşler veya sabit kalma durumları ortaya çıkar ki bu da çalışma hayatı içerisinde çalışanların yoksullaşmaları ile tüketme alışkanlıklarını zorunlu da olsa bırakmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda tüketici kredileri borçlanma yöntemi olarak tercih edilen tüketim alışkanlıklarının devamlılığını sağlayan önemli kurtarıcı (!) olarak görülmektedir. Nitekim son yıllarda ülkemizde yaşanan krizin önemli nedeni olarak tüketici kredileri gösterilmektedir. Çalışma hayatına borç ödemek için dahil olan veya borcu süresi ile sınırlı çalışan bireylerin varlığı bu durumu doğrulamaktadır.

Sonuç

Günümüz çalışma dünyası kapitalist ekonomik sistemin kimilerine göre vahşi, kimilerine göre gönüllü gerçekleştirilen sömürü düzeninden başka bir şey değildir. Günümüzde çalışanların işleriyle ilgili düşünceleri mesai saatleri dışına da çıkmaktadır. Yine çalışanların mesai arkadaşlarıyla sosyalleşme çabaları da bir nevi iş toplantılarına dönüşmektedir. Çalışmada ifade edilen borçlanma süreçleri ve tüketim çılgınlığı, çalışanların farklı nedenlerle bu kaotik ortamın dışına çıkmalarına da engel olmaktadır. Uzun yıllara yayılmış olarak borçlanan çalışanlar ödeme düzenlerinin bozulmaması adına sistemin dışına çıkmayı düşün(e)memektedirler. Bahsi geçen bu düşünce de aynı; çalışma, tüketim ve borç sarmalında olduğu gibi kendi içerisinde bir sarmala dönüşmektedir. Zor çalışma koşullarına borçları nedeniyle katlanan ve hayatta kalma güdüsü sergileyen çalışanlar şartların değişmesi için herhangi bir adım atamamaktadırlar. Çalışmanın ilgili bölümlerinde çalışan yoksulluğu çerçevesinde açıklanan yoksunluk/yoksulluk durumu bu düşünce ile birleştiğinde çalışma hayatında önemli kırılmalar ve değişimler yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Çalışma hayatında yaşanan bu kırılmanın temelini bakıldığında ise sınırsız tüketim isteği, sürekli bir tüketim halinin varlığı görülmekte, borçlanma tüketim sonrasında ortaya çıkan ve ilginçtir ki ansızın karşılaşılmış gibi düşünülen bir son olmaktadır. Halbuki borçlanma bir sonuç değil süreci ifade etmektedir. Kredi kartlarının, tüketici kredilerinin sınırsız özgüven ve tüketme isteği uyandırmasıyla birlikte gerçekleştirilen harcamalar tasarruf düşüncesini rafa kaldırıp tüketme eğilimini arttırmaktadır. Böylece borçlanma ile karşılaşan bireyler borcu borçla kapatmak gibi birtakım döngülere girmekte, harcamadan mutlu olamamak başta olmak üzere sürekli daha fazlasını isteyerek ve özellikle sosyal medyanın da etkisiyle bu gerçekliği herkeste varmış gibi kabul ederek, yeri geldiğinde özenerek yaşamak istemekte, böylece hem ekonomik hem de psikolojik anlamda sıkıntılar yaşamaktadır. Sosyal alanda yaşanan kırılmalar ise telafisi mümkün olmayan başta yoksulluk olmak üzere ekonomik diğer sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu tükenmişlik içerisinde çalışma hayatında da mutsuzluk yaşayan birey daha çok çalışmaya, daha fazla emek ortaya koymaya çabalamaktadır. Bu ise bir başka sorun olan çalışmanın, sonunun gelmiyor olmasına neden olmaktadır.

Sonu bilinmeyen çalışma saatleri, verimlilik veya esnek çalışma modelleri, kontrol toplumlarının klasik görünüşleri çalışmaya bakışla birlikte çalışmanın muhtevasını da değiştirmektedir. Toplumsal olay ve olguların tek bir nedenle açıklanması makul durum değildir. Bir olguyu açıklarken onun bireye, küçük gruplara ve en nihayetinde topluma yansımaları ve bu üç grubun da olguya belli derecelerde yansımaları mevcuttur. Bu yüzden çalışma gibi toplumun bütün katmanlarını ve gruplarını ilgilendiren bir olgunun; eğitimden sağlığa, güvenlikten göç hareketlerine, finanstan tüketim davranışlarına kadar birçok alanda değerlendirilmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada ifade edilmek istenilen de çalışma kavramının değişen bu muhtevası ve toplumun çalışmadan beklentilerinin hangi kırılmaları yaşadığıdır. Raporlu olduğu halde çalışanını işe çağırmanın hukuki boyutunu göz ardı edebilen amir, bu durumun aslında hak boyutunu görmezden gelmekte; böylece toplumda farkında olmadan adaleti sarsmaktadır. Bu ufak detay bütün çalışma hayatının temel dinamiklerini yerinden çıkarmakla kalmayıp, toplumsal hayatın her alanında adalet düşüncesinin kaybedilmesine neden olmaktadır. Dizginsiz kapitalist düzende böylece para tek kıstas olmakta, insanlar her şeyin fiyatını bilirken; hiçbir şeyin değerini bilmemektedirler. Nasıl olursa olsun para kazanmanın tek amaç olduğu dünyada bireyler arasındaki ilişkilerin doğru zeminde kurulmasını beklemek de fazlasıyla nahif bir düşünce olarak kalmaya mahkumdur. Geleceğin yeniden başlayacağına inanmak, bunun için doğru şekilde hazırlanmayı ve adım atmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bilinçle yarınları doğru planlamak gerekmektedir.

Dolayısıyla bugünün dünyasında üretim araçlarının değişmediğini; fakat önce bireyin ardından da bireyin bu araçlara yüklediği anlamların değiştiği görülmektedir. Günümüz dünyasında bir şeyin fiyatı varsa o fiyatı ödeyerek, yapılacak şeyi birey kendisinde hak olarak görebilmektedir. Bu yaptığı şeyin doğru olup olmaması artık önemli olmamaktadır. Mevzu bahis emek olunca, konunun insani bağlamı da kaybolmaktadır. Emeğin karşılığı olarak verilen ücret verildiği andan itibaren ücreti ödeyen kimse tarafından karşısındaki satın alınmış bir varlığa dönüşmekte ve onun üzerinde tahakküm kurmak serbest olmaktadır. Sömürü düzeni olarak ifade edilen çalışma hayatının bu paradoksu düzelmek yerine daha katı kurallara bürünmektedir. Çalışan bireyin ödemesi gereken borçları olduğu müddetçe bu sömürü düzeninin değişebileceği düşünülmemektedir. Böylece kurulu bu düzen devam edecek bireyin önce tüketim-borç sarmalı daha uzun vadede yoksulluğa dönüşecek ve bireyin sosyal anlamı ortadan kalkacaktır. Çalışmanın ilgili kısımlarında kölelik düzeni ile karşılaştırılan çalışma hayatı muhteviyatı itibarıyla bahsi geçen insanlık dışı şekle dönüşümünü tamamlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si / ORCID ID of the author

Furkan DÜZENLİ 0000-0001-7044-3403

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abell, E., Clawson, M., Washington, W. N., Bost, K. K., and Vaughn, B. E. (1996). Parenting values, attitudes, behaviors, and goals of African American mothers from a low-income population in relation to social and societal contexts. *Journal of Family Issues*, 17, 593–613.
- Akat, İ. (1982). *Endüstri Sosyolojisi*. İzmir: Mas Ambalaj.
- Alkin, E. (1995). “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, *Yeni Türkiye*, ss. 141–144.
- Baudrillard, J. (2016). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Belek, İ. (2001). *Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlık Ekonomi Politikası*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bozkurt, V. (2000). *Pürütanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*. İstanbul: Alesta Yayınevi.
- Brady, D., Fullerton, A., and Cross, J. (2010). “More than just nickels and dimes: a cross-national analysis of working poverty in affluent democracies”. *Social problems*, 57(4), ss. 559-585.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma Düşüncesi*. çev. Fuat Man, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chilman, C. S. (1991). “Working poor families: Trends, causes, effects, and suggested policies”. *Family Relations*, 40, pp. 191–198.
- Çalışkan, Ş. (2010). “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59, s. 89–132.
- Celik, A. (2010) “Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, *I.U. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 42, ss. 63-81.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, I. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41), ss. 63-114.
- Esed, M. (1999). *Kur’an Mesajı*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Evcim, N. (2023). *Türkiye ve Dünyada Çalışan Yoksulluğu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fleming, P. (2020). *Çalışmanın Mitolojisi, Kapitalizm Kendine Rağmen Nasıl Ayakta Kalıyor?*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Geremek, B. (1994). *Poverty A History*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. çev. Cemal Kırmızı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Grint, K. (1998). *Çalışma Sosyolojisi*, çev. Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gunay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündoğan, N. (2007) *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Halleröd, B., Ekbrand, H., and Bengtsson, M. (2015). “In-work poverty and labour market trajectories: Poverty risks among the working population in 22 European countries”. *Journal of European Social Policy*, 25, pp. 473 - 488.
- International Labour Organization (ILO), *Global Wage Report 2020–21*, Geneva, 2020.
- Kahraman, F. (2010). Çalışan Yoksulların Haklar İronisi: Metalaştırılmış Çalışanlar. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss. 153-170.
- Karakaya, M. Fatih. (2023). *Şimdi Al Sonra Öde*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Kaya, S. (2020). “İnsana yakışır iş açığı: Çalışan yoksulluğu açısından bir değerlendirme”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, ss. 55-106.
- Kucur, F. (2023). “Çalışan Yoksulluğu Üzerine Mülhazalar”, edi. Yasin Yılmaz, (içinde Çalışan Yoksulluğu Küresel Sorunun Sektörel Yansımaları), Bursa: Ekin Basım Dağıtım. ss. 1-14.
- Lazzarato, M. (2020). *Borçlandırılmış İnsanın İmali*. Çev. Murat Erşen, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Lordoğlu K. ve Özkaplan, N. (2005). *Çalışma İktisadı*. İstanbul: Der Yayınları.
- Marçal, K. (2022). *Adam Smith’in Yemeğini Pişiren Kimdi?*, çev. Ali Arda, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mincer, J. (1991). “Education and Unemployment”, *NBER Working Papers*, Series No: 3838.
- Muheramtohadı, S. (2018). “A Comparative Study: The Economic Thoughts of Ibn Khaldun and Karl Marx”, *International Journal of Islamic Business and Economics*, 2(1), ss. 51-64.
- Omay, U. (2017). *Post Homo Servus*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Onur, B. (1997). *Gelişim Psikolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Orpen, C. (1994). “The Effects of Organizational and Individual Career Management on Career Success”, *International Journal of Manpower*, 15(1) ss. 27-37.
- Ören K. ve Yüksel, H. (2012). “Geçmişten günümüze çalışma hayatı”, *HAK-IS Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), ss.
- Pena-Casas, R., and Latta, M. (2004). “Working Poor in the European Union”, *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*.

- Pradella, L. (2015). “The working poor in Western Europe: Labour, poverty and global capitalism”. *Comparative European Politics*, 13, pp. 596-613.
- Sabuncuoğlu, Z. (1997). *Çalışma Psikolojisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basım.
- Sayın, H. C.; Çabuk, S. N.; Canbey-Özgüler, V.; Akşit, A. ve Çabuk, A. (2018). “Göçmenler İçin Barınma, İstihdam ve Mekânsal Çözümleri Kapsayan Bir Yerleşim Modeli Önerisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 65, ss. 351-368.
- Schumacher, E. F. (1979). *Küçük Güzeldir*, Çev. Osman Deniztekin, İstanbul: E Yayınları.
- Scott, K. (2016). The philosopher’s room: Diderot’s regrets on parting with my old dressing gown, *Oxford Art Journal*, 39(2), 2016, ss. 185–216.
- Seccombe, K. (2004). “Families in Poverty in the 1990s: Trends, Causes, Consequences, and Lessons Learned”, *Journal of Marriage and Family*, 62(4), pp. 1094-1113.
- Standing, G. (2009). Küresel Dönüşümde Emegün Yeniden Metalaşması, içinde *21. Yüzyılda Karl Polanyi’yi Okumak*, Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi (Der. Buğra, A., Ağartan, K.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stearns, D. (2011). *Electronic Value Exchange: Origins of the VISA Electronic Payment System (History of Computing)*, London: Springer.
- Streeck, W. (2016). *Satın Alınan Zaman, Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi*, Çev. Kerem Kabadayı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Tekin, M. (2002). “İbadet ve Çalışma Hayatı İlişkisine Kur’anî Açından Bir Yaklaşım”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, ss. 227-251.
- TÜİK, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2022-49683>. Erişim Tarihi: 03.03.2024
- Weber, M. (1985). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Zeynep Aruoba, İstanbul: Hil Yayınları.
- Werther W. B. ve Davis, K. (1993). *Human Resource and Personel Management*. Singapore: McGraw Hill.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Düzenli, F. (2024). Çalışan yoksulluğu bağlamında tüketim alışkanlıkları ve borçlanmanın çalışma hayatına etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 86, 185-197. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1461855>

TANIM

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, dar anlamda sosyal politikanın alanına giren emek-sermaye ilişkileri ve bunların sonuçları yanında, geniş anlamda sosyal politikanın konusu olan işsizlik, demografi ve nüfus çalışmaları, yoksulluk, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik, sosyal sigorta vb. ile kadınlar, özürlüler, gençler, yaşlılar ve diğer dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikaları kapsayan hususlarla ilgili teorik ve ampirik çalışmalara yer vermektedir. Dergi 1948 yılında ilk defa İçtimai Siyaset Konferansları şeklinde basılmaya başlanmıştır. 2003 yılındaki 45. sayısından itibaren ise hakemli ve bilimsel bir dergidir.

AMAÇ KAPSAM

Amaç

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nin amacı; başta sosyal siyaset olmak üzere, çalışma ekonomisi, endüstri ilişkileri, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, iş hukuku, çalışma sosyolojisi, örgütsel davranış, çalışma psikolojisi ve insan kaynakları alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde teorik ve ampirik araştırmalarla akademik tartışmalara katkı sunmak ve yön vermek, çözüm bekleyen sosyal sorunlara politika önerileri getirmektir.

Kapsam

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nin kapsamı ise; derginin amacında belirtilen alanlardaki konulardan oluşmaktadır. Bu bağlamda dergiye, aşağıda detaylı bir şekilde sıralanan konularda hazırlanan akademik makaleler kabul edilmektedir:

Sosyal Siyaset alanında; sosyal politika tarihi, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal politika araçları, yoksulluk, gelir dağılımı, istihdam ve işsizlik, ücretler, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, iş sağlığı ve güvenliği, göç, ayrımcılık, sosyal dışlanma ile çocuklar, gençler, yaşlılar, özürlüler, eski hükümlüler, göçmenler ve kadınlar gibi dezavantajlı nüfus grupları, yerel yönetimlerin sosyal politika açısından fonksiyonları, uluslararası sosyal politika konuları ve sağlık, eğitim ve çevre politikaları.

Çalışma Ekonomisi alanında; işgücü piyasalarında emek arzı ve talebi, istihdam, işsizlik, ücretler, verimlilik ve işgücü piyasası politikaları.

Endüstri İlişkileri alanında; tarihsel perspektiften işçi hareketleri, işçi sendikaları, memur sendikaları, işveren sendikaları, toplu iş uyuşmazlıkları ve çözüm yolları, toplu pazarlık, devletin endüstri ilişkilerindeki rolleri, karşılaştırmalı endüstri ilişkileri küreselleşmenin endüstri ilişkilerine etkisi ile sosyal diyalog.

Sosyal Güvenlik alanında; sosyal güvenliği tarihsel gelişimi, yönetimi, teknikleri, kurumsal yapısı, finansmanı, iktisadi ve mali boyutu, hukuki boyutu, ülke uygulamaları ile sosyal güvenlik sistemlerindeki yeni sorunlar.

Sosyal Hizmetler alanında; yöntem ve teknikleri, aileye, kadına, çocuklara, gençlere, engelli ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler, sağlık, eğitim ve adalet alanında sosyal hizmet uygulamaları ile sosyal hizmet kuruluşları.

İş Hukuku alanında; iş sözleşmesinden doğan borçlar, iş sözleşmesinin sona ermesi, kıdem tazminatı, çalışma süreleri, dezavantajlı gruplara yönelik uygulamalar gibi bireysel iş hukuku konuları ile sendikalar, toplu sözleşme, grev ve lokavt uygulamaları gibi toplu iş hukuku konuları.

Çalışma Sosyolojisi alanında; klasik ve çağdaş yaklaşımlar, teknolojinin çalışma yaşamına etkisi, toplumsal tabakalaşma ve sınıflar, yabancılaşma, boş zaman endüstrisi, küreselleşme, çalışma yaşamında cinsiyet meseleleri, kuşaklar ve dönüşüm.

Örgütsel Davranış alanında; kurum kültürü, liderlik, motivasyon, örgütsel bağlılık, iş tatmini, iş ahlakı, örgütlerde stres, çatışma, güç ve politika.

Çalışma Psikolojisi alanında; bireyin yaşamında çalışmanın anlamı ve önemi, kariyer gelişimi, ergonomi, iş monotonluğu, tükenmişlik sendromu.

İnsan Kaynakları alanında; yönetim, örgütlenme, planlama, iş analizi, eğitim, performans değerlendirme, kariyer yönetimi, ücret yönetimi, stratejik insan kaynakları yönetimi, uluslararası insan kaynakları yönetimi, bilgi sistemleri.

* Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nde akademik makalelerin yanı sıra, ilgili alanlardaki kitap incelemeleri ve iş hukuk alanındaki karar incelemeleri de yer almaktadır.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmeyen ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir. Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildiriler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir. Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

Açık Erişim İlkesi

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmeyen ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir. Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?

- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editör raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayıncular üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>.

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telif hakkı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirilmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayım, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdaki etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe ve İngilizce dilinde makaleler yayınlanır. Türkçe makalelerde İngilizce öz, anahtar kelimeler ve genişletilmiş özet olmalıdır. Ancak İngilizce yazılmış makalelerde geniş özet istenmez.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Devir Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu kullanılmalıdır. Metin içinde yer alan tablo ve şemalarda ise tek satır aralığı kullanılmalıdır.
2. Metnin başlığı küçük harf, koyu renk, Times New Roman yazı tipi, 12 punto olarak sayfanın ortasında yer almalıdır.
3. Metin yazarına ait bilgiler başlıktan sonra bir satır atlanarak, Times New Roman yazı tipi, 10 punto ve tek satır aralığı kullanılarak sayfanın soluna yazılacaktır. Yazarın adı küçük harfle, soyadı büyük harfle belirtildikten sonra bir alt satıra unvanı, çalıştığı kurum ve e-posta adresi yazılacaktır.
4. Giriş bölümünden önce 150-200 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden makale dilinde ve İngilizce öz ile 700-750 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve makale dilinde özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, makale dilinde 5 adet, İngilizce 5 adet anahtar kelime yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet (makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez), ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar. Tüm bu bölümler dahil çalışmanın 12.000 kelimeyi geçmemesi gerekmektedir.
6. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
7. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
8. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.
9. Yayın kurulu ve hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, metin üzerinde bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
10. Yayınlanmasına karar verilen çalışmaların, yazar/yazarlarının her birine istekleri halinde dergi gönderilir.
11. Dergiye gönderilen çalışmalar yayınlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez.
12. TR Dizin kriterleri gereği 2020 yılından itibaren anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırma için "Etik Kurul İzni" istenmektedir. Bahsedilen izne ilişkin belgenin makale ile birlikte dergiye gönderilmesi gerekmektedir. Aksi halde izni olmayan çalışmalar değerlendirmeye alınmayacaktır. (2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış ise izne gerek yoktur.)

KAYNAKLAR

Derleme yazıları okuyucular için bir konudaki kaynaklara ulaşmayı kolaylaştıran bir araç olsa da, her zaman orijinal çalışmayı doğru olarak yansıtmaz. Bu yüzden mümkün olduğunca yazarlar orijinal çalışmalarını kaynak göstermelidir. Öte yandan, bir konuda çok fazla sayıda orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi yer israfına neden olabilir. Birkaç anahtar orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi genelde uzun listelerle aynı işi görür. Ayrıca günümüzde kaynaklar elektronik versiyonlara eklenebilmekte ve okuyucular elektronik literatür taramalarıyla yayınlara kolaylıkla ulaşabilmektedir. Kabul edilmiş ancak henüz sayıya dahil edilmemiş makaleler Early View olarak yayınlanır ve bu makalelere atıflar “advance online publication” şeklinde verilmelidir. Genel bir kaynaktan elde edilemeyecek temel bir konu olmadıkça “kişisel iletişimlere” atıfta bulunulmamalıdır. Eğer atıfta bulunulursa parantez içinde iletişim kurulan kişinin adı ve iletişimin tarihi belirtilmelidir. Bilimsel makaleler için yazarlar bu kaynaktan yazılı izin ve iletişimin doğruluğunu gösterir belge almalıdır. Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Referans Stilli ve Formatı

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyonu hakkında bilgi için: American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA. <http://www.apastyle.org/>

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002, s. 12; Karasar 1995, s. 20.)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007, s. 52.)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambune ve Welch, 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000, s. 65.)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003, s. 33)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) *Türkçe Kitap*

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilisim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) Türkçe Makale

Mutlu, B. ve Savaser, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Dogan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atıf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erisim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semercioglu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri

a) Türkçe Tezler

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Dogan, D. ve Seferoglu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilisim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskisehir. Erisim adresi: <http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27>

h) Düzenli Olarak Online Yayınlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayınlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134–140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). ‘Unutma’ notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erisim adresi: <http://www.milliyet>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepf: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erisim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting. **g) Müzik Kaydı**

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Asağıdaki listede yer alan hususların eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
  - ✓ Makalenin türü
  - ✓ Baska bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
  - ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
  - ✓ İstatistik kontrolünün yapıldığı bilgisi (araştırma makaleleri için)
  - ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı bilgisi
  - ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
  - ✓ Kaynakların APA6'ya göre belirtildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış ve telifle bağı materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
  - ✓ Makalenin türü
  - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
  - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
  - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazıma adresi, is telefonu, GSM, faks nosu
  - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni dosyası
  - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
  - ✓ Özetler 150-200 kelime Türkçe ve 150-200 kelime İngilizce
  - ✓ Anahtar Kelimeler: 3-5 adet Türkçe ve 3-5 adet İngilizce
  - ✓ Makale Türkçe ise, 700-750 kelime İngilizce genişletilmiş Özet (Extended Abstract) 600-800 kelime
  - ✓ Makale ana metin bölümleri
  - ✓ Finansal Destek (varsa belirtiniz)
  - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
  - ✓ Tesekkür (varsa belirtiniz)
  - ✓ Kaynaklar
  - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

INFORMATION FOR AUTHORS

DESCRIPTION

Journal of Social Policy Conferences is a peer-reviewed bi-annual journal which is published, in Turkish, by the Department of Labor Economics and Industrial Relations of Istanbul University Faculty of Economics. The journal aims to publish, theoretical and applied studies on labor economics, employee-employers relations, unemployment, poverty, social assistance, social services, social security, social insurance and all studies on the social, legal and economic aspects of working life as well as social policies regarding women, youth, elders and all disadvantaged groups. Contributions are welcome from economics, finance, sociology, social policy, international relations, law and all other fields which have relevant and insightful comments to make about financial science.

AIM AND SCOPE

Aim

Journal of Social Policy Conferences aims to represent an interdisciplinary academic platform for both national and international social policy debates, to construct the links between academic research and social policy regulations in Turkey, to make a contribution to comparative and international studies by publishing both theoretical and empirical research on the field of social policy, labour economics, industrial relations, social security, social services, labour law, sociology of work, organizational behavior, psychology of working and human resources management and by doing so, to reflect a comprehensive approach to solve the social policy issues in the Turkey.

Scope

Journal of Social Policy Conferences is a scientific journal for the publication of research and studies including theoretical, philosophical, historical and political essays, research papers, case reports and reviews, international and comparative papers; encompassing all aspects of social policy, labour relations, labour economics, labour law, sociology of work, work and organizational psychology and human resources management.

Topics of interest may include-but not limited to- social policy studies, such as history of social policy, instruments of social policy, unemployment, poverty, social services, social security, income distribution, working conditions, migration, discrimination, social exclusion and social policies regarding women, youth, the elderly and all disadvantaged groups, education and environmental policies and international social policy debates.

In the field of Labour Economics; labour supply and demand in labour markets, employment, unemployment, wages, productivity and labour market policies.

In the field of Industrial Relations; From the historical perspective, workers 'movements, labour unions, civil servants' unions, employer unions, collective labour disputes and solutions, collective bargaining, the role of the state in industrial relations, comparative industrial relations, social dialogue with the effect of globalization on industrial relations.

In the field of Social Security; historical development of social security, management, techniques, institutional structure, financing, economic and financial dimension, legal dimension, new applications in social security systems.

Social Services; methods and techniques, social services for the family, women, children, young people, disabled and elderly people, social work practices in the fields of health, education and justice and social services organizations.

In the field of Labour Law; collective labour law issues such as the obligations arising from the employment contract, termination of the employment contract, severance pay, working hours, applications to disadvantaged groups, labour law issues, unions, collective bargaining, strike and lockout practices.

In the field of Sociology of Work; classical and contemporary approaches, the effect of technology on working life, social stratification and classes, alienation, leisure industry, globalization, gender issues in working life, generations and transformation.

In the field of Organizational Behaviour; corporate culture, leadership, motivation, organizational commitment, job satisfaction, work ethic, stress in organizations, conflict, power and politics.

In the field of work psychology; meaning and importance of working in an individual's life, career development, ergonomics, work monotony, burnout syndrome.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. The Journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author. The copyright of the published articles and pictures belong to the Journal.

Open Access Statement

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing. Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed. Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible

for final decision for publication of the manuscripts in the Journal. Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective. Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side. A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process. The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point .

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

PEER REVIEW PROCESS

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international external referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor in chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?

- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Journal of Social Policy Conferences is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Social Policy Conferences adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.

- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish and English are published. Submitted Turkish article must include an English abstract, keyword and an extended abstract. Extended abstract in English is not required for articles in English.

Manuscript Organization and Format

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <https://dergipark.org.tr/iusskd> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size, line spacing of 1.5 and "justify align" format. For indented paragraph, tab key should be used. One line spacing should be used for the tables and figures, which are included in the text.
2. The title of the text should be centered on the page, in lower-case letter, bold, Times New Roman font and 14 font size.
3. Information about the author is to be written on the left part of the page skipping one line space after the title, and it should be in Times New Roman font, 10 font size, with one line spacing. After indicating the name of the author in lower-case letter and surname in capital letter, the title, affiliation, and e-mail address should be included.
4. Before the introduction part, there should be an abstract of 150-200 words both in the language of the article and in English. An extended abstract in English between 700-750 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in the language of the article and in English.
5. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract (If the manuscript is in English, extended abstract is not required), sections, footnotes and references. The article should not exceed 12.000 words including all these sections.
6. Tables, graphs and figures can be given with a number and a defining title if and only if it is necessary to follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics can be given within the text.
7. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
8. The rights of the manuscripts submitted to our journal for publication, belongs to the author(s).
9. The author(s) can be asked to make some changes in their articles due to peer reviews.
10. A copy of the journal will be sent to each author of the accepted articles upon their request.
11. The studies that were sent to the journal will not be returned whether they are published or not.

REFERENCES

Although references to review articles can be an efficient way to guide readers to a body of literature, review articles do not always reflect original work accurately. Readers should therefore be provided with direct references to original research sources whenever possible. On the other hand, extensive lists of references to original work on a topic can use excessive space on the printed page. Small numbers of references to key original papers often serve as well as more exhaustive lists, particularly since references can now be added to the electronic version of published papers, and since electronic literature searching allows readers to retrieve published literature efficiently. Papers accepted but not yet included in the issue are published online in the Early View section and they should be cited as “advance online publication”. Citing a “personal communication” should be avoided unless it provides essential information not available from a public source, in which case the name of the person and date of communication should be cited in parentheses in the text. For scientific articles, written permission and confirmation of accuracy from the source of a personal communication must be obtained

Reference Style and Format

Journal of Social Policy Conferences complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same paranthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin et al., 2002; Karasar, 1995, p. 30)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007, p. 25)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007,p. 42)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciambrune, & Welch, 2000, p. 14) Subsequent citations in the text: (Ailen et al., 2000, p. 14)

Citations with more than six authors;

(çavdar et al., 2003, p. 23)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Türkiye: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Türkiye: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Türkiye: Total Bilisim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Türkiye: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaser, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26-38. Retrieved from <http://cjunr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, 45.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.com>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast
Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). in Fact: Conspiracy theories [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On Eight nights of Hanukkah [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
  - ✓ The category of the manuscript
  - ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
  - ✓ Including disclosure of any commercial or financial involvement.
  - ✓ Confirming that the statistical design of the research article is reviewed.
  - ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
  - ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
  - ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
  - ✓ The category of the manuscript
  - ✓ The title of the manuscript
  - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail
  - ✓ addresses
  - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
  - ✓ ORCID’s of all authors.
- Main manuscript document
  - ✓ The title of the manuscript
  - ✓ Abstracts (150-200 words)
  - ✓ Key words: 3-5
  - ✓ Main article sections
  - ✓ Grant Support (if exists)
  - ✓ Conflict of interest (if exists)
  - ✓ Acknowledgement (if exists)
  - ✓ References
  - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Dergi Adı: Sosyal Siyaset Konferansları
Dergisi
Journal name: Journal of Social Policy
Conferences

Telif Hakkı Anlaşması Formu
Copyright Agreement Form

Sorumlu Yazar Responsible/Corresponding Author				
Makalenin Başlığı Title of Manuscript				
Kabul Tarihi Acceptance Date				
Yazarların Listesi List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı Name - Surname	E-Posta E-Mail	İmza Signature	Tarih Date
1				
2				
3				
4				
5				

Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.) Manuscript Type (Research Article, Review, etc.)	
---	--

Sorumlu Yazar: Responsible/Corresponding Author:		
Çalıştığı kurum	University/company/institution	
Posta adresi	Address	
E-posta	E-mail	
Telefon no; GSM no	Phone; mobile phone	

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder:
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya asli olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work and has not been plagiarized from any prior work,
all authors participated in the work in a substantive way and are prepared to take public responsibility for the work,
all authors have seen and approved the manuscript as submitted,
the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere,
the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone.
ISTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights.
I/We indemnify ISTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Sorumlu Yazar; Responsible/Corresponding Author	İmza / Signature	Tarih / Date
		...../...../.....